

תהליכי הסתגלות לאורך זמן בקרב משפחות מהגרות מחבר העמים לישראל

מחקר לשם מילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

לודמילה רובינשטיין

הוגש לסינאט אוניברסיטת בן גוריון בנגב

אפריל, 2013

ניסן תשע"ג

באר שבע

תהליכי הסתגלות לאורך זמן בקרב משפחות מהגרות מחבר העמים לישראל

מחקר לשם מיילוי חלקי של הדרישות לקבלת תואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת

לודמילה רובינשטיין

הוגש לסינאט אוניברסיטת בן גוריון בנגב

אישור המנחה _____

אישור המנחה _____

אישור דיקן בית הספר ללימודי מחקר מתקדמים ע"ש קרייטמן _____

אפריל, 2013

ניסן תשע"ג

באר שבע

העבודה נעשתה בהדרכת

פרופ' יוליה מירסקי ופרופ' ורד סלונים-נבו

במחלקה לעבודה סוציאלית

בפקולטה למדעי הרוח והחברה

תודות

תודה למנחות היקרות פרופ' יוליה מירסקי ופרופ' ורד סלונים-נבו על ההזדמנות, התמיכה, האמונה, ההנחיה והעידוד לאורך כל הדרך.

תודה למשפחתי האהובה, ששה, דניאל ובן על האמונה, הסבלנות, ההתחשבות ואורך הרוח בהיותי אישה ואמא במסע הדוקטורט. תודה לאחותי גליה ולאחיינית אוליה על העזרה והפרגון. תודה מיוחדת לאמא ז"ל ולאבא על האהבה האין סופית והבלתי מותנית ועל התמיכה לאורך החיים.

תודה מעומק הלב לכל משתתפי המחקר אשר פתחו בפניי את הדלת לעולמם האישי, לחוויותיהם ולסיפוריהם המרתקים.

תודה לעמיתיי ולחברותי הרבים, ובמיוחד לפנינה דולברג, ז'נה בר, יוליה שיין, כלנית צאלח, מירב רבינוביץ, נטשה חבורוסטיאנוב, ריטה בונין וסעדיה גוזלן על שותפות מיוחדת במינה ועל החברות, התמיכה, העזרה, ההקשבה וההפריה ההדדית.

תודה לדר' יאנה שרגה על חלקה בביצוע ראיונות, וכן על הייעוץ והעידוד.

עבודת הדוקטורט התאפשרה בזכות סיוע של מספר מלגות מחקר: מלגת קרן פרט, מלגת הפקולטה למדעי הרוח והחברה, אוניברסיטת בן-גוריון, ומלגת המחלקה לעבודה סוציאלית, אוניברסיטת בן-גוריון.

תוכן עניינים

V	תקציר
1	מבוא
3	פרק 1: סקירת ספרות
3	1.1 הסתגלות בהגירה מהי
9	1.2 הזמן בהגירה
12	1.3 המשפחה המהגרת
16	1.4 משפחות מהגרות מחבר העמים
19	1.5 מתבגרים מהגרים
22	1.5 שאלות המחקר
23	פרק 2: שיטה
23	2.1 מחקר פנומנולוגי
24	2.2 כלי המחקר
26	2.3 המרואיינים
27	2.4 איסוף הנתונים
27	2.5 ניתוח הנתונים
29	2.6 אמינות המחקר
31	2.7 סוגיות אתיות
33	פרק 3: ממצאים
33	3.1 תיאור המשפחות
33	משפחת בליצקי
33	משפחת ברגר
33	משפחת דבורקין
34	משפחת מלניקוב
34	משפחת צ'רנוב
34	משפחת פרידמן
38	3.2 הסתגלות בשנה הראשונה
38	3.2.1 סיבות להגירה: למען הילדים ועוד

40	3.2.2 הרושם הראשון.....
42	3.2.3 עבודה.....
43	3.2.4 יחס מצד הסובבים.....
44	3.2.5 תחושת שייכות וביטחון.....
45	3.3 סיכום.....
47	3.4 ממצאים – שנתיים בארץ.....
47	3.4.1 הסתגלות לאחר שנתיים : גברים.....
47	3.3.1.1 הרושם השני.....
49	3.3.1.2 עבודה.....
52	3.3.1.3 יחס מצד הסובבים.....
54	3.3.1.4 תחושת שייכות וביטחון.....
55	3.3.1.5 שפה.....
57	3.3.1.6 חיי חברה ותרבות.....
58	3.4.2 הסתגלות לאחר שנתיים : נשים.....
58	3.3.2.1 הרושם השני.....
60	3.3.2.2 עבודה.....
62	3.3.2.3 יחס מצד הסובבים.....
65	3.3.2.4 תחושת שייכות וביטחון.....
67	3.3.2.5 שפה.....
68	3.3.2.6 חיי חברה ותרבות.....
69	3.3.2.7 שם וכאן : ביקור במולדת.....
70	3.4.3 סיכום.....
73	3.5 ארבע שנים בארץ.....
73	3.5.1 הסתגלות אחרי ארבעה שנים : גברים.....
74	3.5.1.1 הרושם השלישי.....
76	3.5.1.2 תעסוקה.....
77	3.5.1.3 יחס מצד הסובבים.....
79	3.5.1.4 תחושת שייכות וביטחון.....
81	3.5.1.6 השפה.....
81	3.5.1.7 חיי חברה ותרבות.....
83	3.5.1.8 שם וכאן.....
83	3.5.2 הסתגלות לאחר ארבע שנים : נשים.....
84	3.5.2.1 הרושם השלישי.....
86	3.5.2.2 עבודה.....
88	3.5.3.3 יחס מצד הסובבים.....
89	3.5.3.4 תחושת שייכות וביטחון.....
91	3.5.3.5 שפה.....
92	3.5.3.6 חיי חברה ותרבות.....
93	3.5.3.8 שם וכאן.....
94	3.5.3 סיכום.....

96	3.6 שבע שנים בארץ
97	3.6.1 הסתגלות לאחר שבע שנים : גברים
99	3.6.1.1 הרושם הרביעי
101	3.6.1.2 תעסוקה
103	3.6.1.3 יחס מצד הסובבים
99	3.6.1.4 תחושת שייכות וביטחון
106	3.6.1.5 שפה
107	3.6.1.6 חיי חברה ותרבות
108	3.6.1.7 שם וכאן
110	3.6.2 הסתגלות לאחר שבע שנים : נשים
110	3.6.2.1 הרושם הרביעי
112	3.6.2.2 תעסוקה
114	3.6.2.3 יחס מצד הסובבים
116	3.6.2.4 תחושת שייכות וביטחון
118	3.6.2.5 שפה
120	3.6.2.6 חיי חברה ותרבות
121	3.6.2.7 שם וכאן
122	3.6.3 סיכום
125	3.7 המשפחות: השנה הראשונה
125	3.7.1 משפחת ברגר
127	3.7.2 משפחת בליצקי
128	3.7.3 משפחת דבורקין
129	3.7.4 משפחת צ'רנוב
131	3.7.5 משפחת פרידמן
132	3.8 סיכום
133	3.9 המשפחות – המשך דרכן בישראל
133	3.9.1 משפחת בליצקי
133	3.9.1.1 שנתיים בישראל
138	3.9.1.2 ארבע שנים בארץ
141	3.9.1.3 שבע שנים בארץ
147	3.9.2 משפחת ברגר
147	3.9.2.1 שנתיים בישראל
151	3.9.2.2 ארבע שנים בישראל
154	3.9.2.3 שבע שנים בישראל
158	3.9.3 משפחת פרידמן
158	3.9.3.1 שנתיים בישראל
160	3.9.3.2 ארבע שנים בארץ
162	3.9.3.3 שבע שנים בארץ
164	3.9.4 משפחת מלניקוב
164	3.9.4.1 שנתיים בישראל
166	3.9.4.2 ארבע שנים בישראל

167	3.9.4.3 שבע שנים בישראל.
168	3.9.5 משפחת צ'רנוב
168	3.9.5.1 שנתיים בישראל
169	3.9.5.2 ארבע שנים בישראל
170	3.9.5.3 שבע שנים בישראל
174	3.9.6 משפחת דבורקין
174	3.9.6.1 שנתיים בישראל
175	3.9.6.2 ארבע שנים בישראל
177	3.9.6.3 שבע שנים בארץ
179	3.10 סיכום
180	3.11 בחזרה למרואיינים
182	3.12 אפילוג: כעבור עשר שנים ...
183	פרק 4: דיון
183	4.1 תהליכי הסתגלות אישיים לאורך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה
190	4.2 תהליכים משפחתיים לאורך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה
195	4.3 נקודות סיכון וחוסן משפחתיים והיבט מגדרי
199	4.4 התבגרות במשפחה המהגרת
202	4.5 השלכות המחקר
204	4.6 מגבלות המחקר
206	מקורות
231	נספחים
232	נספח מס' 1
234	נספח מס' 2
235	נספח מס' 3
236	נספח מס' 4
237	נספח מס' 5

תקציר

המעבר מארץ לארץ מלווה, בדרך כלל בשינויים כמעט בכל תחומי החיים של הפרט והמשפחה: אובדן של רשתות תמיכה, שינויים בעבודה או אבטלה, שינויים במעמד חברתי-כלכלי, קושי בשפה, מפגש עם אפליה, תחושה של חוסר שייכות ודיסאוריינטציה בסביבה החדשה. מהגרים מוצאים דרכים שונות על מנת להתמודד עם שינויים רב ממדיים אלה ועם הזמן להסתגל לסביבה החדשה.

מטרת המחקר הנוכחי היא לתאר ולנתח את התהליכים המורכבים המתרחשים לאורך זמן במשפחות מהגרות מחבר העמים בישראל. תיאורה של התופעה מתבסס על סיפוריהם של הורים וילדיהם מתבגרים על חייהם במהלך שבע השנים הראשונות שלהם בישראל. המסגרת התיאורטית של המחקר כוללת תיאוריות על הסתגלות בהגירה וגישה מערכתית כלפי המשפחה.

קבוצת המחקר כוללת שש משפחות אשר הגיעו לישראל במחצית הראשונה של שנת 2001 מהחלק האירופאי של חבר העמים (רוסיה, אוקראינה ובלרוס). בתחילת המחקר כל ששת המשפחות היו משפחות שלמות וכללו זוג הורים ולפחות ילד אחד בגיל ההתבגרות (12-18). במחקר השתתפו בסך הכול 11 הורים (6 אבות ו-5 אמהות) ו-6 ילדיהם המתבגרים.

שיטת המחקר הינה שיטה איכותנית המבוססת על מסורת פנומנולוגית תוך דגש על הדרך שבה המרואיינים תופסים ומפרשים את התנסויותיהם. נערכו ראיונות עומק מובנים למחצה עם משתתפי המחקר. התקיימו ארבעה סבבים של ראיונות: בשנה הראשונה לאחר ההגירה (2001), שנתיים לאחר ההגירה (2003), ארבע שנים (2005), ושבע שנים (2008) לאחר ההגירה – סך הכול 49 ראיונות בארבע נקודות זמן. כל הראיונות נערכו בשפה הרוסית, ולאחר מכן תומללו ותורגמו. באמצעות בחינה של הראיונות התקבל מימד אורך אשר אפשר ללמוד על תהליכים המתרחשים בהגירה על פני שבע שנים, ברמה האישית והמשפחתית. הממצאים מוצגים על פי שני עקרונות מארגנים: תחילה על פי עקרון מארגן של זמן תוך התמקדות בתהליכי הסתגלות אישיים, ולאחר מכן על פי היחידות המשפחתיות עם דגש על התהליכים המשפחתיים לאורך זמן.

ממצאי המחקר חושפים את חוויות המרואיינים בתחומי חיים שונים ומלמדים על הסתגלות כתהליך דינאמי ומורכב הכולל שינויים מהותיים בחוויית המהגר בתקופות זמן שונות. הממצאים מלמדים כי תהליך זה לא ניתן להבנה ללא ההקשר של הזמן וההקשר המשפחתי.

מהממצאים עולה בבירור כי חוויותיהם של משתתפי המחקר מיד לאחר הגירתם התאפיינו באופוריה, תחושה חיובית, תקוות וציפיות לחיים טובים יותר להם ולילדיהם, וכן שאיפה להגשמה עצמית ותרומה לחברה. החוויה החזקה ביותר של המרואיינים בארץ בשנה הראשונה – תקווה, אור ואופטימיות כנגד ייאוש וחושך בארץ המוצא. חוויה זאת בלטה מאוד והייתה משותפת לכול המרואיינים. על אף שינויים רב ממדיים שמתרחשים במעבר תרבותי, ולמרות שציפיותיהם של משתתפי המחקר לא התממשו מיד לאחר ההגירה, אין עדות למשבר בשנה הראשונה, ורוב המשפחות בתקופה הראשונה שומרות על איזון יחסי.

כעבור שנתיים, עולה תמונה ברורה של התפוגגות האופוריה ומשבר. ההתנסות ב"חיים האמתיים" מביאה איתה חוויות מכאיבות של ביטול הישגים מקצועיים קודמים, תת תעסוקה או

אבטלה, יחס עויין ונצלני מצד הסובבים, מגבלות השפה, בידוד חברתי ועוד. מתרחשת התפקחות, לעיתים כואבת מאוד לאור הפער העמוק בין המציאות לבין האופוריה בשנה הראשונה. לאחר השנתיים גוברת ההכרה באובדן, ומהגרים משקיעים בחיזוק הקשר עם ארץ מוצאם. על פי הממצאים, נשים הן אלה אשר לוקחות על עצמן את ביטוי העצב והאבל על האובדן. ויכוח פנימי שמנהלים בשלב זה משתתפי המחקר לגבי המשך החיים בישראל, הוא אחד הביטויים למשבר שהם חווים. תחושות התסכול והכעס המאפיינות תקופה זו מופנות לעיתים כלפי הסביבה החדשה הגורמת למהגרים לתחושת זרות וחוסר אונים. חוויית האפליה שעולה חזק בתקופה זו תורמת גם היא לאכזבה והתפוגגות האופוריה.

למרות הקשיים המתוארים, חלק מהמרואיינים מתחילים להרגיש שייכים יותר ובטוחים יותר בישראל. לאחר שנתיים מופיעים שני סוגים של סיפורים: נרטיב אחד משתנה באופן מוחלט לעומת הריאיון הראשון, והופך להיות פסימי וכולל חוויה של חוסר שייכות, תלישות ובדידות. הנרטיב השני מצביע על תחושה טובה ומאוזנת ותקווה להשתלבות ושייכות בעתיד. לאחר שנתיים, בולט צמצום של קשרים חברתיים, אפילו ביחס לשנה הראשונה אשר כבר התאפיינה בקשרים מצומצמים למדי. על פי ממצאי המחקר הנוכחי, המשבר אשר מתרחש בשנה השנייה, עלול להימשך עד לשנה הרביעית ואף מעבר לה.

תחושות של שגרה, חד גוניות, שעמום, עייפות וחוסר שינוי בולטות מאוד לאחר ארבע שנים בישראל. ניכרת ירידה בציפיות ובתקוות. יחד עם זאת, מסתמנת התייצבות מסוימת במצב המרואיינים. מצד אחד, ישנו שיפור בחלק מתחומי החיים, ומצד שני ישנה גם השלמה עם מה שככל הנראה לא ישתנה. החוויה בתקופה זו משקפת מצב ביניים בין האופוריה של השנה הראשונה לבין ההתפקחות של השנה השלישית. לצד השלמה עם החסרונות, נעלמת בהדרגה גם התפיסה הדיכוטומית של המציאות שככל הנראה סייעה למרואיינים להפוך את העולם למובן יותר ולהתמודד עם הבלבול הנובע משינויים קיצוניים, מהירים ורב ממדיים. כעת מסוגלים המהגרים לותר על העמדה הדיכוטומית ולסגל לעצמם ראייה מורכבת יותר של המציאות.

בתקופה זו ממשיכים הוויכוח הפנימי וההתלבטויות שהחלו כבר שנתיים קודם לכן לגבי שייכות לישראל. דבר מבטא את המתח בין הרצון להיות שייכים ולהרגיש אזרחים שווים לכול דבר, לבין תחושות תלישות וחוסר שייכות. יחד עם זאת, ביטויים להתאקלמות בקרב הילדים בולטים כעת יותר לעין, והם מהווים סימן ראשון להסתגלות עבור ההורים.

בשלב זה סביר שייבנה כבר סיפור אישי לגבי החיים בישראל: מי שמחליט להישאר, סיפורו ניסוב סביב הטענה כי "אין טעם לחזור", ואילו מי שמחליט לחזור או חש חוסר שייכות באופן בולט, יטען בסיפורו כי עדיף לחזור. על פי ממצאי המחקר עולה, כי אלו מהמהגרים אשר יחזרו לארץ המוצא – סביר שיעשו זאת בין השנה השנייה לרביעית.

ממצאי המחקר חושפים תקופה ממושכת למדי המאופיינת בחוויות של עייפות, אדישות והשלמה עם המצב. יש להניח כי עבור מהגרים אשר חשים שייכים, מועילים ורצויים בארצם החדשה – שלב זה יהיה קצר יותר, וגם המשבר שלפניו – מתון יותר. נראה, כי גם שלב זה חיוני בדרך אל השגת האיזון המחודש, אשר מתרחש רק מספר שנים לאחר מכן.

כעבור שבע שנים, היציאה מהמשבר והשגת האיזון המחודש מתרחשים באופן הדרגתי. השינויים אינם דרמטיים, ולפעמים הם רק בהרגשה. ההשלמה עם המצב החדש מתרחשת גם אם חיי המרואיינים שונים ממה שציפו בהתחלה. מדובר כאן בתהליך השלמה פסיכולוגי ויציאה מהמשבר. לאחר שבע שנים חל שינוי משמעותי בהרגשתם של מרואיינים באשר ליחס מצד הסובבים אותם, וחלק מהמרואיינים מציינים שהיחס כלפי דוברי רוסית בכלל וכלפיהם בפרט השתנה לטובה. בנוגע לתחושת השייכות, מופיעים שני סוגים של סיפורים: סיפור על תחושת שייכות, הסתגלות והרגשת בית בישראל, וכנגדו סיפור על זרות וניתוק. אך נראה, כי גם מי שפחות התמזל מזלו בישראל, מרגיש שהסתגל, גם אם באופן חלקי. לצד תחושות עצב ותסכול מביעים המרואיינים גם גאווה בישראל ודאגה רבה לארצם החדשה. אך ככול הנראה, תחושת זרות ותלישות ברמות שונות תלווה את המשתתפים גם בהמשך, תוך דיאלוג פנימי או ממשי עם ארץ מוצאם.

בעיני המרואיינים עצמם, המדד העיקרי להסתגלות הוא מצבם של הילדים. אם המעבר מטיב עמם – המאמץ היה שווה, ויכולים ההורים להתנחם בעובדה כי לא לשווא עשו את הויתורים הרבים. אם לא כך הדבר, תחושות החרטה והכישלון הן אלו שיצבעו את חוויתם. מעבר לכך, יכולת לפתור בעיות באופן עצמאי, לשלוט בשפה ברמה המאפשרת מוביליות תעסוקתית, השגת אותו מעמד תעסוקתי שהיה להם בארץ מוצאם ויכולת לפרנס את המשפחה בכבוד – אלו הן אמות מידה חשובות בעיני המהגרים להסתגלות. אך לא די בכך. בעיניהם להסתגל, משמעו להרגיש שייך למדינה החדשה ולהיות חלק מהחברה. חשיבות רבה מיוחסת גם לשליטה בשפה, להכרת חוקי המדינה ויכולת לממש את זכויותיהם.

במישור של התהליכים המשפחתיים, בשנה הראשונה בלט שיפור ביחסים בין בני המשפחה. החוויות של המרואיינים בשנה הראשונה לאחר הגירתם היו דומות: שיפור ביחסים הזוגיים, תחושת לכידות משפחתית והדדיות, קירבה בין בני הזוג. בולט כי אופוריה אשר נצפתה בתחומים אחרים כוללת גם את המישור המשפחתי.

אבל נראה, כי המשבר מגיע קודם לילדים. בחלק מהמשפחות היו קשיים עם הילדים, כגון ירידה בלימודים, בעיות ביקור סדיר, הסתגרות. במשפחות אלו בלט הפער בין הרושם החיובי מאוד מישראל ושיפור ביחסים משפחתיים, לבין מצבם הלא טוב של המתבגרים.

לאחר שנתיים, חלה תקופה משברית וסוערת גם במישור המשפחתי. קונפליקטים מופיעים על רקע מצוקה כלכלית, אובדן מערכות תמיכה, ירידה בסטאטוס תעסוקתי, שינויים בתפקידים משפחתיים והפרת איזון כתוצאה משינוי באורח החיים המוכר.

למרות שכל המשפחות חוו משבר, כל משפחה מגיבה למשבר בצורה שונה. מתוך ניתוח הנתונים עולים שני דפוסים עיקריים: דפוס של שמירה על המבנה המשפחתי הקיים ודפוס של שינוי המבנה. מבין השינויים במבנה המשפחתי ניתן היה להבחין באפשרויות שונות, החל מפרידה סופית בין בני זוג ועד למגורים של בני המשפחה במדינות שונות תוך שמירה על הקשר המשפחתי. במשפחות ששינו את המבנה שלהן בלט שינוי דרסטי בתפקידים המשפחתיים בעקבות ההגירה. המשבר מתרחש על רקע חוסר יכולת של הגבר לשמור על תפקידו כמפרנס עיקרי וראש המשפחה. תפיסה מסורתית של תפקידים גבריים ונשיים עלולה להביא למשבר גדול על רקע שינויים מסוג זה.

במשפחות ששמרו על המבנה שלהן, מצטיירת תמונה של יחסים טובים בין ההורים והילדים. המתבגרים תופסים את הוריהם כדמויות קרובות ותומכות, יוצרים קשרים חברתיים חדשים ומקשרים את עתידם עם ישראל. כבר בשלב זה עשויים המתבגרים להרגיש יותר בטוח בישראל בהשוואה לשנה הראשונה. במשפחות שהמבנה שלהן השתנה, עם אובדן המעמד התעסוקתי והחברתי, חשו ההורים כי איבדו את הסמכות ההורית שלהם וגילו כי אינם מהווים עוד הסמכות העיקרית עבור ילדיהם. המתבגרים לא חוו את הוריהם כמקור תמיכה, ולעיתים חשו תלישות וחוסר יציבות. לאחר ארבע שנים בישראל, במשפחות ששמרו על מבנה שלהן היחסים בין בני הזוג ממשיכים להתאפיין בדאגה הדדית ותמיכה. זאת למרות הלחצים הכלכליים, תעסוקתיים, בעיות בריאות וקונפליקטים עם ילדים על רקע גיל התבגרות. גם כעת לא מדובר על יחסים נטולי קונפליקטים, אך הם עדיין מאופיינים בגמישות בתפקידים ועזרה הדדית. במשפחות אלה, מבחינת הילדים, לצד קונפליקטים שונים עם ההורים, המשפחה נשארת מקור תמיכה ועוגן. בשלב זה עסוקים המתבגרים בבניית תוכניות לעתיד וטיפול קשרים עם קבוצת השווים. הם חווים את חייהם כמשמעותיים, מרגישים שייכים ובטוחים בארץ ומקשרים את עתידם עם ישראל.

משפחות ששינו את המבנה מנסות להסתגל לשינויים וליצור איזון חדש. בשלב זה המתבגרים עשויים לחוש חוויה של שעמום, ריקנות ותלישות. בולט התסכול של ההורים, אשר הגיעו לארץ למען הילדים, ומגלים כי הילדים הם דווקא אלה שנפגעו מהמעבר. שבע שנים לאחר ההגירה, בני הזוג שנשארו יחד חווים את הקשר ביניהם כטוב ומדווחים כי ההגירה הביאה לשיפור ביחסים. כעת חלה רגיעה בקונפליקטים שאפיינו את הקשר בין הורים לילדים לפני שלוש שנים. הילדים, שכבר בגרו, תופסים את ההורים כדמויות תומכות ועוזרות. נראה כי מתבגרים במשפחות ששמרו על המבנה שלהן, חשים חלק מהחברה, תוך תפיסה חיובית של יחס מצד הסביבה כלפיהם.

גם משפחות ששינו את המבנה שלהן מתחילות להתרגל לשינויים וליצור איזון מחודש. הן לומדות להתנהל במצב החדש. יחד עם זאת, הקשר בין הילדים להוריהם עלול להתאפיין בקונפליקטים ואף בניתוק. הילדים הבוגרים מדווחים לעיתים על תחושה של שעמום ותלישות, תוך אמונה כי במדינה אחרת ולא בישראל מצפה להם עתיד טוב יותר.

אחד הממצאים הבולטים במחקר הנוכחי הוא ההבנה כי לא ניתן להתייחס לשינויים בתפיסתם של המהגרים בתחומים שונים ללא ההקשר של וותק בארץ היעד. מימד הזמן הינו גורם קריטי בחקר ההגירה בכלל ובהבנת תהליכי הסתגלות בפרט. זמן הינו גורם קריטי גם בהקשר של תהליכים משפחתיים וניתן היה להבחין במספר שלבים בתהליך ההסתגלות לאורך תקופת המחקר. שלבי ההסתגלות ברמה המשפחתית רובם מקבילים לאלה שתוארו ברמה האישית. ככל הנראה, קיימים יחסי גומלין בין הסתגלות ברמה האישית לבין תהליכים משפחתיים.

אחד הממצאים המרכזיים מלמד כי במידה ומתרחש משבר, הוא אינו מתרחש מייד עם ההגירה, אלא לאחר תקופה של אופוריה וחסינות יחסית. תקופת הסיכון למשבר היא בין השנה השנייה לרביעית. יתר על כן, מדובר במשבר כללי ורב מימדי אשר עלול לכלול תחומים רבים, כגון תחום אישי, משפחתי, תעסוקתי, חברתי ועוד.

עוד עולה מהממצאים כי שינויים קיצוניים בתפקידים משפחתיים מהווים גורם סיכון בהגירה. נראה שבמשפחות בהן התפקידים והמעמד של בני המשפחה השתנו אחרי ההגירה באופן קיצוני, היה קשה יותר לשמור על האיזון. לאור הממצאים ובהתבסס על הגישה המערכתית נראה כי משבר של פרט במשפחה משליך על המשפחה כולה.

פערים בקצב הסתגלות לתרבות חדשה הם גורם סיכון נוסף. אחת ההשלכות של פערים אלה היא הפרת המאזן במשפחה. בנוסף, העדר מערכות תמיכה שבעבר סייעו בשמירה על איזון המערכת המשפחתית הינו גורם סיכון משמעותי בהגירה. בלט בממצאים צמצום משמעותי של קשרים חברתיים לאורך כל תקופת המחקר, כמו גם חשיבות מועטה שייחסו המרואיינים לנושא. מבחינת הבדלים מגדריים, גברים עשויים להתבטא בזמן משבר בצורה חריפה יותר, שעה שנשים נוטות יותר לפתח תסמינים גופניים כתגובה לעומס ולחץ. בלט גם שוני בין גברים ונשים בביטוי הרגשי. נראה, כי באופן כללי המרואיינות היו עסוקות יותר ברגשות ובמערכות יחסים. בהתמודדות עם משבר ההגירה הן לקחו על עצמן את ביטוי העצב והאובדן. גברים עלולים לחוות משבר קשה יותר מנשים, בין היתר לאור שינויים בתפקידים מגדריים, ירידה בסטאטוס תעסוקתי, וקצב הסתגלות איטי לתרבות חדשה. מסתמן כי נשים יותר גמישות ומתמודדות טוב יותר עם משימות שונות הכרוכות במעבר תרבותי.

מה שעוזר לצאת מהמשבר היא קודם כל הגמישות. ללא גמישות, המערכת המשפחתית נאלצת לשנות את המבנה שלה. לכן, על מנת לשרוד, על המערכת המשפחתית להיות גמישה מספיק כדי שתוכל לשנות את מבנה התפקידים שלה ולהתאים את עצמה לתנאים המשתנים. יתר על כן, הממצאים מלמדים בבירור כי חל שיפור ביחסים בין בני הזוג במהלך השנים לאחר ההגירה. ממצאים אלה תומכים בתפיסה של ההגירה לא רק כסיכון אלא גם כהזדמנות לשינוי והתפתחות אישית ומשפחתית.

הממצאים מלמדים כי משבר הורי טיפוסי להגירה וכי חשיבות ההורות נסוגה לרקע ואינה בסדר עדיפות עליון במצב של הישרדות ומשבר. יחד עם זאת, נראה כי במשפחות ששמרו על המבנה שלהן בתקופה הקריטית, שנתיים-ארבע שנים לאחר ההגירה, למתבגרים היה קל יותר להתמודד עם המשימה המרכזית של גיל ההתבגרות ולהסתגל למקום החדש. הם גיבשו תפיסה ברורה לגבי זהותם ונטו לקשר את עתידם עם ישראל. לעומת זאת, מתבגרים במשפחות בהן המבנה השתנה בשנים הראשונות, התנסו במשבר קשה יותר ומתמשך יותר, והם סבורים כי במדינה אחרת מצבם היה טוב יותר. נראה כי שינויים מבניים המתרחשים במשפחה בשנים הראשונות לאחר ההגירה עלולים להיות בעלי השפעה שלילית על מתבגרים.

למחקר הנוכחי תרומה מתודולוגית חשובה. זהו מחקר מעקב הנמשך על פני שבע שנים, מערך נדיר בחקר ההגירה ובמדעי החברה בכלל. הוא מאפשר להתבונן בתהליכי הסתגלות כבתופעה דינאמית המשתנה לאורך זמן, להגדיר ביתר דיוק תקופות סיכון למשבר אישי ומשפחתי, ולחשוף נקודות חוסן משפחתיות בהתמודדות עם השינויים הכרוכים במעבר תרבותי. המחקר מאפשר את בחינת התנסויות הייחודיות למתבגרים מהגרים, תוך התייחסות למקום והתמודדות המשפחה בתהליכים אלה, ובנוסף, מזמן הזדמנות נדירה לעקוב אחרי מתבגרים במשך מספר שנים אל תוך בגרותם.

תרומה נוספת של המחקר היא בכך שהוא מתמקד בתהליכי הסתגלות משפחתיים בהגירה מתוך ראייה מערכתית. ממצאי המחקר תומכים בחשיבות מערכות תמיכה לא רק למתבגרים עצמם אלא גם להוריהם, אשר חווים משבר הורי בנוסף למשברים אישיים וזוגיים. כמו כן, המחקר מעמיק לא רק את הבנתנו לגבי משפחות מהגרות, אלא גם לגבי תהליכים משפחתיים בתקופת משבר בכלל. המחקר עשוי לסייע בבניית התערבויות ספציפיות בהתאם לוותק בארץ, מבנה משפחתי או מגדר. הדגש בעבודה עם משפחות ראוי שיהיה על הגמשת הדפוסים המשפחתיים והתפקידים המשפחתיים, תפיסה של משבר הגירה כמשבר נורמטיבי, מודעות לתקופות משבר וראייתם בפרספקטיבה של זמן. ראוי להתייחס באמפטיה וכבוד לפתרונות שהמשפחות מוצאות כדרך להתמודד עם המשבר בו הן נתונות. הכנה מתאימה, תיאום ציפיות ומתן מידע לפני ההגירה עשויים למתן את המשבר. נקודות נוספות להתערבות הן השקעה בהסתגלות הלשונית והתעסוקתית של מהגרים, חיזוק מערכות התמיכה הן ברמה הפורמאלית והן ברמה הבלתי פורמאלית.

מילות מפתח : הגירה, הסתגלות, משפחה, מתבגרים.

מבוא

מטרת עבודה זו היא לתאר ולנתח את התהליכים והשינויים המתרחשים בפרט ובמשפחה בשנים הראשונות לאחר ההגירה. במאה ה-20 הגירה הפכה לתופעה חברתית נפוצה. עם התרחבות תופעת ההגירה גובר העניין המדעי בה. ישראל קלטה ביחס לגודלה מספר עצום של מהגרים: מאז קום המדינה ועד לשנת 2011 הגיעו 3,092,121 מהגרים. גל ההגירה ההמונית לישראל שהחל בשנת 1989 הביא ארצה עד שנת 2011 מעל למיליון עולים, כאשר כ-80% מהם יוצאי ברה"מ לשעבר, והם מהווים כיום קרוב ל-15% מכלל האוכלוסייה בישראל (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, 2012).

תהליך הסתגלות בהגירה הוא תופעה מורכבת הקשורה למגוון גורמים ומשתנה לאורך זמן.

מטרת המחקר הנוכחי היא להגיע להבנה של התהליכים המורכבים המתרחשים ברמה האישית והמשפחתית לאורך זמן בקרב משפחות מהגרות מחבר העמים בישראל. תיאורה של התופעה התבסס על סיפוריהם של הורים וילדיהם המתבגרים על חייהם במשך שבע שנים הראשונות בישראל. הרציונל התיאורטי של המחקר מבוסס על תיאוריות הסתגלות בהגירה ועל תפיסה של המשפחה כמערכת.

סקירת הספרות הענפה על הגירה מעלה שלל בעיות והתמודדויות שההגירה נושאת עימה

עבור האנשים המהגרים. אלה כוללות בין היתר מצוקה נפשית, קשיי תעסוקה ודיור, מתחים משפחתיים, בעיות התנהגות בקרב ילדי המהגרים ועוד ועוד. אולם חווית הגירה אינה רק אוסף של בעיות, רשימת התמודדויות, מערך של מדדים אובייקטיביים של הסתגלות והשתלבות. מדובר בחוויה מורכבת, שיש לה נדבכים, ניואנסים ומשמעויות רבות, גם חיוביות ומחזקות, עבור האנשים שחווים אותה בעצמם. מתוך ניסיון האישי והמקצועי שלי, אני מאמינה כי הגירה היא לא רק סיכון אלא הזדמנות לצמיחה וגדילה. ואף שהגירה היא אירוע חיים לוחץ וקשה, רוב המהגרים חווים מצוקה זמנית בלבד ומסתגלים לסביבתם החדשה.

לעיתים ישנו פער בין ההסתכלות על ההגירה מבחוץ לבין המבט מבפנים. במהלך המחקר

נוכחתי לגלות שההגירה איננה תופעה מורחקת, אלא סיפור של חיי משפחה שעוברת ממקום למקום ומסתגלת בדרך שלה לשינוי. ראיתי שתהליך הסתגלות הוא תהליך ארוך וסובייקטיבי, אשר יכול להיות חוויה מעשירה, מצמיחה, או להביא לאכזבה, תחושת תלישות וגעגועים. יחד עם זאת, לא ניתן לבחנו נקודתית ויש לקחת בחשבון את מימד הזמן. בעבודה זו אנסה להראות את האנשים מאחורי המחקרים ומאחורי המספרים, להשמיע את הקול שלהם ולתת הזדמנות להציף, לכמה רגעים, לתוך חייהן של משפחות אלו. במוקד העבודה עומדת חוויה אישית של הורים וילדיהם המתבגרים בשנים הראשונות בישראל. עבודה זו מאתגרת את דרך ההסתכלות המקובלת על המשפחה המהגרת ועל מערכות היחסים האפשריות במצב הגירה. היא מציגה את השונות ואת הדרכים המגוונות והלא שגרתיות שמוצאות המשפחות על מנת להתמודד עם שינויים רב ממדיים. בכך אקווה שיתווסף עוד נדבך להבנת התופעה, ותתאפשר נראות גדולה יותר של משפחות אלו בחברה הישראלית.

הבסיס המתודולוגי לעבודה היא הפרספקטיבה הפנומנולוגית אשר מסייעת להבנת מבנה

ומהות של תופעות. התפיסה היא שלא קיימת אמת אחת אובייקטיבית מחוץ לאדם ושאותה יש לגלות, אלא שעבור כול אדם קיימת המציאות הסובייקטיבית האמיתית שלו. בעוד שמחקרים רבים

עסקו בהיבטים אובייקטיביים, סוציולוגיים וכלכליים של ההגירה, עבודה זו מתמקדת בחקר החוויות של מהגרים עצמם ובתהליכים הנפשיים שהם עוברים, תוך התייחסות למימד הזמן. שיטת מחקר איכותנית מאפשרת ביטוי לחוויות מורכבות המשקפות מספר עולמות תוכן בו זמנית, כאשר עולמות תוכן עיקריים בעבודה זו הם הזמן בהגירה, ותהליכי הסתגלות אישיים ומשפחתיים בשנים הראשונות לאחר ההגירה.

את סקירת הספרות אתחיל בהגדרת המושגים המרכזיים בעבודה זו: הסתגלות בהגירה, משמעות ומרכזיות של משתנה הזמן בהגירה. לאחר מכן אתייחס למשפחה המהגרת בכלל ומשפחה עם מתבגרים מהגרים בפרט. בפרק המתודולוגי אציג את שיטת המחקר, קבוצת המחקר, שיטת הניתוח וכן סוגיות אתיות ייחודיות. פרק הממצאים מורכב משני חלקים: חלק ראשון הוא ניתוח הממצאים הבולטים על פי עקרון המארגן של זמן, אבות ואימהות בנפרד. פרק זה משקף תהליכים אישיים. חלק שני כולל ניתוח על פי יחידות משפחתיות המתאר תהליכים משפחתיים בולטים לאורך זמן.

פרק 1: סקירת ספרות

1.1 הסתגלות בהגירה מהי

במעבר מארץ לארץ מוצאים מהגרים דרכים שונות לחיות במקום החדש ולהסתגל לתנאים החדשים. חוקרים רבים עסקו בשאלה מה הם הגורמים המשפיעים על הסתגלות המהגר ולקחו בחשבון מגוון רחב של משתנים: מאפיינים סוציו-דמוגרפיים, גורמים לפני ואחרי הגירה, תנאי סביבה, זהות אתנית, מאפיינים אישיים וחברתיים (Birman, Trickett & Buchanan 2005; Birman, Trickett & Vinokurov, 2002; Liebkind & Jasinskaja-Lahti, 2000; Phinney, Horenczyk, Liebkind & Vedder, 2001; Ritsner & Ponizowsky, 2003; Zilber, Lerner, Eidelman & Kertes, 2001). מחקרים שונים התמקדו גם בקשר בין הגירה למצוקה נפשית והניבו תוצאות שונות ואף מנוגדות. מחקרים קלאסיים קשרו הגירה להפרעות נפשיות (Odegaard, 1932), אך בהמשך טענה זו הופרכה (Murphy, 1977). מחקרים רבים מצביעים על מצוקה נפשית גבוהה יותר בקרב מהגרים בהשוואה לאוכלוסייה המקומית (Khavapour & Rissel, 1997; Mirsky, 1997; Pernice & Brook, 1996a; Slonim-Nevo & Shraga, 1997). מחקרים אחרים לא מוצאים הבדלים כאלה (Davies & McKelvey, 1998; Klimidis, Stuart, Minas & Ata, 1994). ואף מראים מצוקה נפשית נמוכה יותר בקרב מהגרים בהשוואה לילידי ארץ ההגירה בני גילם (Escobar, 1998; Livaditis et al., 2000). את התופעות המתרחשות במעבר בין-תרבותי מגדירים ומתארים בדרכים רבות ומשתמשים במושגים שונים. להלן חלק מהמושגים הנפוצים: הסתגלות (adjustment, adaptation), התאקלמות (acclimation), קליטה (absorption), היטמעות (assimilation), אקולטורציה (acculturation), שינוי תרבותי (cultural change). לעיתים משתמשים במושגים אלה כמילים נרדפות או שהשימוש תלוי בנסיבות ונושא המחקר. ואכן, במבט מקורב יותר ניתן לראות כי אבחנה בין מושגים אלה היא קשה מאוד ואולי אף בלתי אפשרית. אנסה להגדיר את מושג ההסתגלות תוך התייחסות למרכיבי השונים. המעבר מארץ לארץ בדרך כלל מלווה בשינויים כמעט בכל תחומי החיים של הפרט והמשפחה: כולל אובדן של רשתות תמיכה, שינויים בתעסוקה או אבטלה, שינויים במעמד ובמצב הכלכלי, קושי בשפה, מפגש עם אפליה, תחושה של חוסר שייכות ודיסאוריינטציה בסביבה החדשה. מהגרים נפרדים מיקיריהם, ממקומות וממנהגים להם היו רגילים, עליהם ללמוד שפה חדשה ודפוסי התנהגות חדשים, למצוא עבודה ודיור, לבנות חיי חברה. נוסף לכך, אנשים במעבר תרבותי נאלצים להתמודד עם האינטגרציה בין תרבות המוצא והתרבות החדשה. חוקרים שונים מתייחסים להסתגלות מנקודות מבט שונות. להלן חלק מההגדרות של המושג אשר מופיעות בספרות לאורך השנים.

לפי המודל של גולדלסט וריצ'מונד (Goldlust & Richmond, 1974) התחומים בהסתגלות

שמושפעים ממאפיינים של המהגר ושל הסביבה הקולטת מתחלקים לסובייקטיביים

ולאובייקטיביים. ההיבטים הסובייקטיביים הם שינוי בתחושת הזהות, בעמדות ובערכים של המהגר, וגם תחושת שביעות רצון מתחומי חיים שונים. בין המאפיינים האובייקטיביים מצויים תעסוקה, מובילות חברתית ותעסוקתית, למידת השפה והתרבות החדשות, יצירת קשרים חברתיים עם מהגרים אחרים ועם החברה הקולטת, מעורבות במערכת פוליטית. קיימת כמובן השפעה הדדית בין ההיבטים האובייקטיביים והסובייקטיביים. לפי סקוט וסטמפף (Scott & Stumpf, 1984), ההסתגלות היא מושג רב-מימדי המוגדר כתפקוד מלא ותקיין בתחומים שונים כגון עבודה, משפחה, שעות פנאי ועוד. בנוסף, הוא מכיל גם שביעות רצון אישית מתחומי חיים שונים כגון עבודה ומשפחה. כפי שניתן לראות, גם בהגדרה זו מופיעים מאפיינים אובייקטיביים (תפקוד) וסובייקטיביים (שביעות רצון).

יש חוקרים אשר מתייחסים בעיקר להיבט הסובייקטיבי של ההסתגלות. למשל, אנטונובסקי וכץ (Antonovsky & Katz, 1979) מגדירים הסתגלות הסובייקטיבית כהשלמה עם המעבר לארץ החדשה, תחושת נוחות בסיטואציה החדשה במגע עם אנשים מהחברה הקולטת וכן תחושת שייכות לחברה הקולטת. אחרים כוללים בהיבט האובייקטיבי שינויים בזהות כחלק בלתי נפרד מהתהליך. כך, לפי וונג-רייגר (Wong-Rieger, 1984) תהליך הסתגלות לתרבות החדשה משמעו למידה של נורמות תרבותיות חדשות, למידת התנהגויות המתאימות לנורמות התרבותיות החדשות והתאמת התפיסה העצמית (self concept) להתנהגויות ולנורמות החדשות.

טאפט (Taft, 1986) מבדיל בין הסתגלות חברתית ורגשית, כאשר לכל אחת מהן מרכיב פנימי וחיצוני. המרכיב הפנימי מייצג עמדות, ערכים ודיווחים עצמיים, ואילו המרכיב החיצוני מייצג ביטויים הניתנים לצפייה, כגון התנהגות, הופעה, כישורים ומעמד חברתי. מודל דומה שייך לסקוט וסקוט (Scott & Scott, 1989), לפיו ההסתגלות מורכבת ממספר תחומים וכוללת שביעות רצון מתחום כלכלי, משפחתי, אישי, חברתי ועוד, כאשר בכל תחום ישנה הבחנה בין הסתגלות סובייקטיבית לאובייקטיבית. גם גישה זו מניחה שקיימות השפעות הדדיות בין תחומי ההסתגלות השונים, ובין הסתגלות סובייקטיבית לאובייקטיבית. למעשה, לפי הגדרות המובאות כאן, ההסתגלות מתחלקת לסובייקטיבית ואובייקטיבית, כאשר הראשונה מתייחסת לתחושות אישיות בנוגע לתחום זה או אחר של החיים, ואילו השנייה כוללת סממנים הניתנים לצפייה והערכה מבחוץ.

גם היום מחקרים אמפיריים שונים ממשיכים לבחור במגוון מדדים על מנת לבדוק הסתגלות מהגירה ומגדירים אותה בדרכים שונות. מתוך מגוון ההגדרות ניתן להבדיל בין חוקרים שנוטים לבחור בעיקר במאפיינים סובייקטיביים לבין אלו שבוחנים בעיקר את הפן התפקודי או משלבים בין המאפיינים.

מחקרים שבוחנים הסתגלות סובייקטיבית מתמקדים בדרך כלל במצוקה נפשית, רמת הדחק, דימוי עצמי, שביעות רצון מהחיים (Pawiluk, et al, 1996; Sam, 2000; Vinokurov,), (Trickett, & Birman, 2002; Ullman & Tatar, 2001; Birman,), תחושת שליטה או יכולת עצמית (Jasinskaja-Lahti,), תחושת אפליה וסימפטומים של דחק (1998; Guinn, 1998; Sam, 2000

Mirsky, Slonim, &) (Liebkind, Horenczyk, & Schmitz, 2003), מצוקה פסיכולוגית (Rubinstein, 2007; Pawliuk et al, 1996; Walsh, Shulman, Bar-On, & Tzur, 2006), לעומתם, יש אלה המתמקדים בהיבטים האובייקטיביים ובודקים את הפן התפקודי, למשל, תפקוד לימודי והתנהגותי (Feliciano, 2001; Kolaitis, Tsiantis, Madianos, & Kotsopoulos, 2003; Zhou &) (Bankston, 1994; Tseng, 2004), אך רבים מן החוקרים מתייחסים לשני המימדים: הנפשי ותפקודי. כך ההסתגלות נמדדת על ידי תפקוד פסיכולוגי (רווחה נפשית, דימוי עצמי), חברתי, לימודי, תעסוקתי ומשפחתי (מירסקי, 2001; Birman, Trickett, & Buchanan, 2005; Birman, Trickett, ; 2001; Remennick, 2005; Slonim & Vinokurov, 2002; Farver, Bhadha, & Narang, 2002; Sharaga, 1997, 2000; Ward & Rana-Deuba, 1999; Ward, 2006).

מושג נפוץ נוסף בו משתמשים על מנת לתאר את תהליכי השינוי אותם עוברים מהגרים הינו "acculturation". משתמשים בו לעיתים כמילה נרדפת להסתגלות או לצורך תיאור שינויים תרבותיים המתרחשים אצל המהגר. רדפילד, לינטון והרשקוביץ' (Redfield, Linton & Herskovits, 1936) הגדירו אקולטורציה כתהליך אשר כרוך במגע בין שתי קבוצות תרבות, שתוצאתו במספר שינויים תרבותיים בשני הצדדים (אצל Berry, 2001). איזנשאדט (Eisenstadt, 1952) הגדיר אקולטורציה כמידה בה מהגר לומד את התפקידים השונים, הנורמות והמנהגים של החברה הקולטת. בין הגדרות נוספות ישנה התייחסות לאימוץ מהיר של עמדות, אמונות והתנהגויות של בני קבוצת הרוב (Richardson, 1967) ולימוד ערכים והתנהגויות שהכרחיים לתפקוד בתרבות הרוב (Smither & Rodriguez, 1982). לא תמיד ברור מתוך ההגדרות האם התהליך מתרחש רק בקבוצת המיעוט או שהוא תהליך דו-כיווני, והאם השינוי הוא רק התנהגותי או כולל גם הפנמה של ערכים חדשים על ידי המיעוט. ניתן לראות שחלק מהמשתנים בהגדרות של אקולטורציה חופפים לאלו של ההסתגלות, בעיקר להסתגלות חברתית.

חוקרים שונים מפרשים אקולטורציה אף מנקודות מבט מנוגדות: החל מהיבלעות של חברי קבוצת המיעוט בקבוצת הקולטת עד ליצירת דפוס דו תרבותי או רב-תרבותי. מודלים מוקדמים של אקולטורציה ראו בהיטמעות בתוך החברה הקולטת את התוצאה הרצויה והבלתי נמנעת עבור מהגרים. לפי הגישה של גורדון (Gordon, 1964), מהגרים שמגיעים לחברה חדשה עוברים תמיד תהליך כלשהו של היטמעות, כלומר שינוי בכיוון החברה הקולטת. עם זאת, יכולות להיות רמות שונות להיטמעות. גישת כור ההיתוך משקפת עמדה זו ומניחה כי הדרך היחידה לשינוי התרבותי ולהסתגלות היא בכיוון החברה הקולטת, וכל דרך אחרת היא בלתי מסתגלת. ריצ'רדסון (Richardson, 1967) הציע תיאוריה תלת-שלבית של תהליך ההגירה. לפי תפיסתו, במהלך השתלבותו בחברה החדשה עובר המהגר שלושה שלבים בסדר קבוע (שלב שביעות-הרצון, שלב ההזדהות ושלב השינוי התרבותי) ובסופם הוא נעשה דומה לבני החברה הקולטת. טסקה ונלסון (Teske & Nelson, 1974) בדיון על מושגים היטמעות ואקולטורציה ציינו שבמקרים רבים משתמשים במושג ההיטמעות כמילה נרדפת לאקולטורציה. הם הדגישו את ההבדל בין שני המושגים, כאשר באקולטורציה יש

אימוץ של אלמנטים של קבוצה אחת על ידי חברי הקבוצה השנייה, ואילו בהיטמעות חברי קבוצה אחת הופכים לחברי הקבוצה השנייה. לכן, בהיטמעות נדרשים שינוי פנימי אצל חברי הקבוצה הנקלטת וקבלה שלהם על ידי הקבוצה הקולטת.

מודלים מאוחרים יותר נטשו את הגישה החד-כיוונית לטובת אפשרות של יחסים מקבילים בין תרבות המוצא לתרבות הקולטת. לפי מבנה זה היטמעות או קבלה של תרבות החדשה הינה רק אחת מהתוצאות האפשרויות של תהליך האקולטורציה.

לפי דיאל ודיאל (Dyal & Dyal, 1981) אקולטורציה איננה תהליך ליניארי, שבו אלמנטים תרבותיים חדשים מחליפים את הישנים, אלא תוספת של התנהגויות חדשות שמאפשרות לאנשים להתאים את התנהגותם בכל סיטואציה לתרבות הדומיננטית. במודל ישנם מספר משתנים תלויים, שהם התחומים שעשויים לעבור שינוי תרבותי, ביניהם שינויים רגשיים, קוגניטיביים, שינויים בערכים, זהות, תפקידים, התנהגויות ועוד. גם לפי חוקרים נוספים שינוי תרבותי של מהגרים בחברה חדשה יכול ללוש צורות שונות, ואינו חייב להיות בכיוון החברה הקולטת בלבד (Hastings, Clelland & Danielson, 1982). לטענתם, בקבוצות מהגרים או יחידים יכולות להיות מגמות שונות של שינוי תרבותי: בכיוון של החברה הקולטת, בכיוון המולדת הישנה, או בכיוון קהילת המהגרים הסגורה. לפי מוגהדס, טיילור וללונדה (Moghaddam, Taylor & Lalonde, 1987) למהגר יש אופציות שונות לקליטה בחברה החדשה, הנעות על רצף מהיטמעות, בקוטב אחד, ועד לשימור תרבות הישנה, בקוטב האחר. אקולטורציה לפי בוכנר (Bochner, 1986) הוא תהליך בו נרכשים רק הכישורים החברתיים של התרבות החדשה. למידת הכישורים החדשים אינה מחייבת את זניחת הכישורים של תרבות הישנה, והמהגר לא בהכרח מאמץ את תרבות החדשה אלא יכול ללמוד היבטים נבחרים ממנה למטרות אינסטרומנטאליות. הכישורים החברתיים אינם הופכים לחלק בלתי נפרד מאישיות המהגר ונזנחים כשאין בהם צורך, למשל במפגש עם חברת בני ארץ המוצא. השינוי התרבותי לפי גישה זו הוא לא תהליך חד-כיווני ויש וריאציות שונות לשינוי, כאשר האישית הדו-תרבותית היא המצב המועדף.

חוקרים רבים משתמשים במודל של ברי לחקר הסתגלות לתרבות חדשה (Berry, 1984, 1992, 1997, 2001; Berry, Phinney, Sam & Vedder, 2006). ברי מציין שני ממדים להגדרת השינוי התרבותי של קבוצות ושל בודדים, כאשר ניתן לנסח את הממדים כשתי שאלות: האחת, באיזו מידה הפרט והקבוצה רוצים לשמור על הזהות ועל המאפיינים התרבותיים שלהם? השנייה, באיזו מידה הפרט והקבוצה רוצים לקיים קשרים עם קבוצות אחרות? לפי הגישה של ברי, התשובות יוצרות ארבע אסטרטגיות אפשריות של אקולטורציה. אסטרטגיות אלה יכולות לתאר דפוסי יחסים בין קבוצות תרבות שונות בפועל, כמו-כן עמדות של קבוצות ויחידים לגבי הדרך שבה הם מעוניינים להשתלב בחברה הקולטת, ופילוסופיה של החברה הקולטת לגבי הדרך שבה קבוצה מסוימת אמורה להשתלב בה. ארבע הדפוסים הם: היטמעות – המהגר אינו מעניק ערך לשמירת התרבות והזהות שלו, אבל מעניק ערך גבוה למעבר לחברה הקולטת; השתלבות – המהגר מעניק ערך גבוה לשמירת הזהות התרבותית המקורית שלו, ובמקביל מעניק ערך גבוה להשתתפות בחברה הקולטת; הפרדה – המהגר

מעניק ערך גבוה לשמירת הזהות והתרבות המקורית שלו, ונמנע ממגע עם החברה הקולטת; שוליות – המהגר מתנתק מתרבות המוצא ומהתרבות הקולטת כאחד.

חוקרים רבים מאמצים את המודל של ברי לצורך חקר תהליכי ההסתגלות והשינוי התרבותי (Farver, Bhadha, & Narang, 2002; Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Horenczyk, & Schmitz, 2003; Neto, 2002; Phinney, Chavira, & Williamson, 1992). אחרים מציעים על בסיס מודל זה טיפולוגיה מעט שונה: למשל, אחיזה, חיסול, התנדדות ואינטגרציה (Berger, 1997); היטמעות, אקולטורציה, חילופיות, רב-תרבותיות והיתוך (La Fromboise et al., 1993). למרות הפופולאריות של המודל, ישנם חוקרים שחלקו על ההכללה בהגדרותיו של ברי. המודל תואר כסכמאטי ולא לוקח בחשבון את מורכבות החיים (Rudmin & Ahmadzadeh, 2001), עמוס ערכים וסטריאוטיפי (Hunt et al., 2004). בטיה וראם (Bhatia & Ram, 2001) בוחנים מחדש את המושג של אקולטורציה ואת הגישה האוניברסאליסטית בפסיכולוגיה בין-תרבותית, לפיה כל קבוצות המהגרים עוברים תהליך דומה. הם מערערים על הטענה של ברי בדבר אינטגרציה כאסטרטגיה וכמטרה רצויה: רוב האנשים החיים כיום בקהילות גולות מתמודדים עם רב-תרבותיות בתהליכים שונים ודינאמיים, ושאינם ניתנים להפרדה זה מזה. לדעתם, הדגש צריך להיות על התהליך ולא על התוצאה שהיא, במקרים רבים, רב-משמעית ועמומה. תהליכי רכישת תרבות ובניית זהותו של מהגר אינם אוניברסאליים אלא דינאמיים, תלויי-סביבה והקשר ונתונים למשא-ומתן בלתי פוסק (Bhatia & Ram, 2001). התיאורטיקנים הפוסט-קולוניאליים (סעיד, 2000; Bhabha, 1994) ערערו על האידאליים של ליניאריות בתהליך קליטת המהגרים. חשיפה למגוון מקורות תרבותיים עשויה להביא להבניית מגוון של זהויות – זהות-מרובה (multiple identity). תהליך זה, של "בחירת" הזהויות, לפי באבה (Bhabha, 1994) הוא תהליך של מאבק מייסר, בו נבנות זהויות מתוך מבני-הזהות שונים. באבא מדבר על "המרחב השלישי", ההיברידי, בו מתקיימות זהויות בנות-כלאיים שאינן הומוגניות ואשר עשויות לאפשר תנועה בין זהויות שונות (Bhabha, 1997). ניתן לסכם ולומר כי הסתגלות ואקולטורציה הם מושגים מורכבים ורב-ממדיים. נשאלת השאלה מהו מושג רחב יותר? לפי ברי (Berry, 2001, 1992) תוצאה סופית של תהליך אקולטורציה פסיכולוגית היא הסתגלות. בתוך מגוון ההגדרות המובאות ניתן להבחין, כי אקולטורציה מתייחסת בהרבה מקרים למימדים "אובייקטיביים" של ההסתגלות (למשל, שימוש בשפה וקשרים חברתיים). כמו כן, לא תמיד ברור האם שינוי ערכים ותפיסות הוא חלק מתהליך אקולטורציה, כלומר האם השינוי שיחול אצל המהגר הוא בגדר שינוי בהתנהגות, או גם פנימי. נשאלת השאלה, האם הסתגלות טובה מצריכה בהכרח שינוי בערכים, עמדות וזהות אישית ולא רק רכישה של כישורים אינסטרומנטאליים?

חלק מהתשובות לסוגיות אלו ניתן למצוא בגישתה של וורד (Ward, 1996, 2004) אשר

מבחינה בין הסתגלות פסיכולוגית והסתגלות חברתית-תרבותית. הראשונה כוללת סדרה של מאפיינים נפשיים, כולל תחושה ברורה של זהות אישית ואתנית, בריאות נפשית טובה ויכולת כללית להשיג תחושה של שביעות רצון אישית בחברה החדשה. השנייה כוללת סדרה של מאפיינים חיצוניים

אשר קושרים את הפרט למציאות חברתית-תרבותית חדשה : רכישת מיומנויות חברתיות והתנהגותיות מתאימות כדי לטפל בצורה מוצלחת בבעיות יום יומיות במסגרת חברתית חדשה, במיוחד בתחום של חיי משפחה, עבודה ולימודים. בנוגע לגורמים קוגניטיביים כגון עמדות וערכים וורד מציעה כי הם יכולים להיות כלולים תחת קטגוריה של גורמים סוציו תרבותיים או להיות מובנים כמתווכים בין גורמים נפשיים והתנהגותיים.

לפי וורד (Ward, 1996) יש מספר סיבות תיאורטיות ומעשיות לחלוקה של הסתגלות במעבר בין-תרבותי למאפיינים נפשיים וחברתיים-תרבותיים. אחת הסיבות היא כי הסתגלות פסיכולוגית יכולה להיות מוסברת בצורה טובה יותר על ידי תהליכי התמודדות עם דחק ופסיכופתולוגיה, ואילו הסתגלות חברתית-תרבותית קשורה באופן חזק יותר למיומנויות חברתיות והתאמה לסביבה החדשה. שני מימדים אלו של ההסתגלות אומנם קשורים זה בזה, אך שונים ברמה מושגית: הם מנובאים על ידי משתנים שונים. הסתגלות פסיכולוגית, או יותר נכון, אי-הסתגלות המוגדרת במושגים של דיכאון והפרעות כלליות במצב רוח מושפעת באופן משמעותי מהאישיות, אירועי חיים ותמיכה חברתית (Ward & Kennedy, 1992, 1993; Ward & Stone Feinstein, 1990). לעומת זאת, הסתגלות חברתית-תרבותית הנמדדת על ידי רמת הקושי בביצוע מטלות יום יומיות, לרוב תלויה במשתנים כגון משך זמן שהייה בתרבות החדשה, יכולת לרכוש שפה, פער תרבותי ומידת הקשר עם בני המקום (Ward & Kennedy, 1992, 1993; Searle & Ward, 1990). סיבה נוספת להפרדה בין הסתגלות פסיכולוגית לחברתית-תרבותית היא העובדה כי דפוסי ההשתנות שלהן לאורך זמן שונים. קשיי הסתגלות משמעותיים עלולים להתרחש בסמוך לכניסה לסביבה החדשה בשני מישורי ההסתגלות, אבל קשיים חברתיים-תרבותיים מצטמצמים באופן הדרגתי ואמורים להיעלם עם הזמן, ואילו המצוקה הפסיכולוגית היא תופעה שעלולה להמשך לאורך זמן (Ward & Kennedy, 1996; Ward, Okura, Kennedy & Kojima, 1998). ואכן, מחקרים אשר בדקו תהליכי שינוי תרבותי באוכלוסיות שונות לאורך זמן, מעידים על כך שעם הזמן אקולטורציה לתרבות החדשה עולה, ואקולטורציה לתרבות המוצא יורדת, להוציא שינויים בשפה (Birman & Trickett, 2001; Miller, Wang, Szalacha & Sorokin, 2009). על סוגיית הזמן בתהליכי ההסתגלות ארחיב בהמשך.

פן נוסף של ההבדלים בין שני סוגי ההסתגלות הוא שלמרות הקשר ביניהם, עצמתו של קשר זה משתנה: הממצאים מלמדים כי הקשר מתחזק כאשר יש יותר אינטגרציה וקירבה תרבותית עם הסביבה החדשה. למשל, הסתגלות פסיכולוגית וחברתית-תרבותית קשורות יותר זו לזו כאשר מדובר במגורי קבע (לעומת תושבות זמנית) או בתושבים זמניים אשר תרבות המוצא שלהם דומה לתרבות החדשה (Ward & Kennedy, 1996). יתר על כן, מידת הקשר בין הסתגלות פסיכולוגית וחברתית-תרבותית מתעצמת עם הזמן (Ward, Okura, Kennedy & Kojima, 1998). הבדל נוסף בין שני היבטים של הסתגלות הוא בכך, שבסופו של דבר, כל אחד מהם קשור באופן שונה לסגנון השינוי התרבותי. למשל, בבדיקת קשר בין סגנונות שינוי תרבותי להסתגלות פסיכולוגית וחברתית-תרבותית

נמצא כי דפוס אינטגרטיבי היה קשור לרווחה פסיכולוגית טובה יותר, לעומת דפוס היטמעות שהיה קשור לרמה טובה יותר של הסתגלות חברתית-תרבותית (Ward & Kennedy, 1992).

כשאנו בוחנים מה היא הסתגלות של מהגרים, עלינו לדעת מה היא זווית ההסתכלות, כלומר כיצד מוגדרים הקריטריונים להסתגלות ולהשתלבות על ידי החברה הקולטת וכיצד הם מוגדרים על ידי מהגרים עצמם. כל אחת מנקודות המבט מכתובה הגדרות ופרשנויות שונות של אותה מציאות. מחקר זה, כמחקר איכותני פנומנולוגי המתבסס על סיפורי הגירה של המהגרים עצמם (הורים וילדים), ייתן מקום לנקודת מבט אישית שלהם ולדרך בה הם חווים את הגירתם בשבע שנים הראשונות לאחר הגעתם לישראל. המחקר הנוכחי מאמץ את תפיסת ההסתגלות כדבר סובייקטיבי הניתן לפרשנות אישית ומעוצב על פי חוויה אישית של כל מהגר. לכן המחקר הנוכחי בשונה ממחקרים אחרים, אינו מגדיר מראש מהי הסתגלות. הייחודיות שלו היא בכך שהוא מאפשר ללמוד מהנחקרים עצמם מהי הסתגלות עבורם, מהם המדדים או החוויות שלדעתם מסמנים הסתגלות מוצלחת או חוסר הסתגלות למדינתם החדשה. החדשנות של המחקר היא בכך שהוא אינו מגדיר מראש מדדים אלו ומעוניין לחשוף את הנושאים אשר מועלים על ידי מראיינים עצמם בכל נקודת זמן לאורך המחקר.

1.2 הזמן בהגירה

הזמן הוא משתנה חשוב בחקר הסתגלות בהגירה. חוקרים שונים שעסקו בסוגיה זו מצאו קשר חיובי בין ותק בארץ החדשה לבין הסתגלות במישורים שונים (Bardo & Bardo, 1980; Goldlust & Richmond, 1974; Scott & Stumpf, 1984; Taft, 1986). יחד עם זאת, מחקרים שבדקו היבטים שונים של הסתגלות לאורך זמן גילו כי השינויים אינם ליניאריים, במיוחד כשמדובר בהסתגלות סובייקטיבית.

הסתגלות בהגירה היא תופעה דינאמית המשתנה לאורך זמן. חוקרים רבים ראו הגירה כתהליך הדומה לעקומת U: התרוממות רוח בזמן הגעה למקום החדש, תחושה אשר דועכת בהדרגה עם ההסתגלות לסביבה החדשה. עקומת U קלאסית הייתה מקובלת לתיאור תהליך זה במשך שנים רבות. לפי ליסגארד (Lysgaard, 1955), השלב הראשון של הסתגלות הינו תקופה של "ירח דבש", אחריו מגיע משבר המתבטא במישור הרגשי ובתפקוד, ולאחר מכן – ההתאוששות וחזרה להסתגלות. במחקרו סטודנטים סקנדינאביים ששהו בארה"ב 6-18 חודשים הפגינו הסתגלות נמוכה מאלו ששהו פחות מ-6 או יותר מ-18 חודשים. החלוקה של תהליך ההסתגלות לשלב איפורי, משבר והתאוששות נתמכה ופותחה על ידי אוברג (Oberg, 1960) אשר דיבר על "הלם תרבותי" (culture shock). מודל ארבע שלבי של ברינק וסאונדרס מניח שלב של "ירח דבש", שלב ההתפקחות, שלב תחילת ההחלטות ושלב תפקוד אפקטיבי (Brink & Saunders, 1976). מודלים נוספים התומכים במודל הקלאסי הוצעו גם בהמשך (Sluzki, 1979). למשל, מודל דו שלבי: תקופת אופוריה ותקופת משבר נפשי (Rumbaut, 1985). מצד שני, מאוחר יותר צוין כי העדויות על עקומת U אינן חד משמעיות, חלשות ולא ניתנות להכללה (Church, 1982). גם סקוט וסקוט תומכים בטענה כי לא ניתן להסתמך על מודל זה, ולא

מצאו הבדלים משמעותיים ברמת מצוקה במשך שנים הראשונות לאחר הגירה לאוסטרליה (Scott & Scott, 1989). הופיעו גם עדויות על שיפור ליניארי על פני הזמן (Kuo, 1976; Kuo & Tsay, 1986). מחקר שנערך בקנדה ובדק האם המעבר מארץ לארץ מלווה בסיכון לדיכאון, מצא כי בריאות נפשית משתפרת ככל שהותק בארץ עולה ותומך במודל הליניארי (Beiser, 1988).

חוקרים שונים המשיכו לבדוק את הקשר בין זמן לבין הסתגלות לתרבות החדשה. מודל תלת שלבי של הרץ מניח שינויים שאינם ליניאריים. הוא כולל שלב טרום הגירה, שלב התמודדות ושלב התיישבות עם תת שלבים בשלב התמודדות (תקופה של הרגשה טובה, תקופת משבר ותקופת התמודדות או הסתגלות) (Hertz, 1998, 1993). מחקר אחר על סטודנטים יפאניים בניו זילנד בדק את הסתגלותם הנפשית וחברתית-תרבותית בארבע נקודות זמן בשנה הראשונה לאחר הגעתם. הן מדדים של הסתגלות פסיכולוגית והן מדדים של הסתגלות חברתית-תרבותית לא הראו את עקומת ה-U. עם כניסתם לארץ נמצאה הסתגלות פסיכולוגית מועטה, היא השתפרה באופן משמעותי תוך ארבע חודשים עם שינויים מינוריים בהמשך. הסתגלות חברתית-תרבותית הייתה דומה לעקומת הלמידה, היא השתפרה באופן משמעותי בארבעה חודשים הראשונים והמשיכה להשתפר ללא שינויים משמעותיים בהמשך (Ward et al., 1998). מחקר שבדק הסתגלות בין-תרבותית של קצינים מארצות שונות בארצות הברית במשך אימון שנתי, לא מצא תמיכה לקיום המודל של עקומת U (Forman, 2001). ייתכן, ותקופת זמן של שנה בלבד אינה מספיקה על מנת לראות את התמונה הרחבה. מחקר אורך שנערך בישראל בקרב מהגרים מבריה"מ לשעבר מצא כי העלייה במצוקה נפשית מתרחשת בשנתיים הראשונות ומגיעה לשיאה בחודש 27, כאשר בהמשך יורדת המצוקה לקראת השנה הרביעית. במחקר התקבל מודל דו-שלבי ולא נצפתה תקופה אופורית ונטולת דחק בהתחלה (Ritsner & Ponizovsky, 1999).

למרות שבמחקרים לא הוכח קיום של עקומת U הקלאסית ולא כולם מוצאים תקופה אופורית, יש הסכמה כללית שמשבר פסיכולוגי נוטה לקרות בשלבים מתקדמים של הסתגלות ובתקופה ראשונה לאחר ההגירה המצוקה הפסיכולוגית נמוכה (Hener et al., 1997; Mirsky, 1997; Ritsner & Ponizowsky, 1999; Rumbaut, 1985). מודלים מושגיים שונים מקבלים את הטענה כי במרכז של חוויית ההגירה עומד אובדן, ומהות של תהליך הסתגלות פסיכולוגית בהגירה הוא ניסיון להשלים עם האובדן (Grinberg & Grinberg, 1989; Mirsky & Kaushinsky, 1989; Akhtar, 1999). דיכאון ועוינות אשר בדרך כלל מתעוררים בשכול קיימים גם בתגובה הנפשית של מהגרים. יחד עם זאת, תפיסה פסיכודינאמית של הגירה מציעה כי חוויית האובדן ותגובות הנלוות לה הופכת לדומיננטית רק בשלבים מתקדמים של הסתגלות, אחרי תקופת הסתגלות ראשונה. במפגש הראשוני עם סביבה לא מוכרת מהגרים משכללים את כוחות ההתמודדות שלהם ואת מנגנוני הגנה ובזכות כך מרחיקים את המודעות לאובדן ואת התגובות הנובעות ממודעות זו (Hener et al, 1997; Mirsky & Kaushinsky, 1989).

גם מחקרים עדכניים על מימד הזמן בהגירה אינם חד משמעיים. מחקרים מסוימים מעידים על שיפור ברווחה פסיכולוגית של המהגרים לאורך זמן (Hener et al., 1997; Ward et al., 1998). מחקר על סטודנטים זרים בארה"ב למשל, מצביע על מצוקה נפשית גבוהה לאחר המעבר אשר יורדת בשנה הראשונה או השנייה (Ying, 2005). מחקר על משפחות בארה"ב תומך בירידה במצוקה ככל שהוותק הארץ ההגירה עולה (Martinez, McClure, Eddy & Wilson, 2011). גם מחקרים נוספים טוענים לשיפור המצב הנפשי כעבור שנה או שנתיים לאחר ההגירה (Markovitsky & Samid, 2008; Ward, Bocher & Furnham, 2001), אך מחקרים אלה לא המשיכו את הבדיקה מעבר לשנתיים. מחקרים אשר בדקו את מצב המהגרים מעבר לתקופה הראשונה, מצאו עדויות לקיום של המשבר גם מעבר לתקופה זו ולא צפו בשיפור בין חמש לתשע שנים לאחר ההגירה (Lerner, Kertes, & Zilber, 2005; Miller & Gross, 2004; Zilber et al., 2001).

מחקר קודם, שאת חלקו האיכותני ממשיך המחקר הנוכחי, הוא מחקר אורך של ארבע שנים על מהגרים מחבר העמים בישראל ובגרמניה. בחלק הכמותי נמצאה עדות חלקית לקיום עקומת ה-U: במעקב של ארבע שנים רק בקרב המתבגרים בקבוצה הישראלית ניתן היה לצפות בשיפור לאחר שלב המשבר. אצל המבוגרים בשתי הקבוצות ניתן היה להדגים את המעבר מן השלב המיטיב למשברי, אבל לא ניתן היה לזהות התאוששות מובהקת במצבם הנפשי (Mirsky et al., 2007). ייתכן כי המודל דורש בדיקה עוד יותר ממושכת. מחקר אחר לא מצא הבדל ברווחה נפשית של מהגרים בפינלנד בין השנה ראשונה לשמינית (Jasinskaja-Lahti, 2008), אך מאחר ואין מידע על מצבם בתוך תקופה זו, לא ניתן לדעת האם חוו גם משבר.

יתר על כן, ישנם מחקרים אשר מוצאים מצוקה פסיכולוגית רק בדור השני של מהגרים (Flores & Brotanek, 2005; Gee et al., 2004; Grant et al., 2004). הידרדרות זו מוסברת לעיתים קרובות על ידי תהליך אקולטורציה, כאשר עם הזמן מהגרים מאמצים אמונות, עמדות וסגנון חיים של הארץ החדשה, והדבר מביא לאחידות במצב הבריאותי של ילידי חוץ וילידי המקום. כך למשל, זיקה נמוכה לתרבות החדשה התקשרה לסיכון נמוך יותר של התמכרות לאלכוהול בקרב מהגרים בארה"ב (Guilamo-Ramos et al., 2004) ושימוש באלכוהול (Blake et al., 2001; Ebin et al., 2001; Flores & Brotanek, 2005; Gee et al., 2004; Makimoto, 1998).

ייתכן שתוצאות כה שונות בחקר הקשר בין זמן לתגובה נפשית בהגירה מתקבלות גם בשל הגדרת זמן לא ברורה במחקרי הגירה. מחקרים רבים הגדירו באופן כללי את הנחקרים כ"ילידי חוץ לארץ" או "מהגרים" ללא הגדרת זמן מסוים (Angel et al, 2001; Georgas et al, 1996; Phinney, 1992). במחקרים אחרים אוחדו נחקרים עם טווח רחב מאוד של משך שהות בארץ החדשה: למשל, אלו שהגיעו בעשר שנים אחרונות (Newbold, 2005), חודש עד 8.8 שנים (Ward & Rna, 1999), חצי שנה עד תשע שנים (Jasinskaja-Lahti & Liebkind, 2000), שנה עד שש עשרה שנים (Birman et al, 2005), חצי שנה עד 13 שנה (Birman, 1998) ואף פחות משנה עד ארבעים שנה (Ataca & Berry, 2002).

לאור האמור, ניתן להצביע על כמה בעיות בנוגע לחקר תהליכי הסתגלות בהגירה לאורך זמן. ראשית, מעטים מאוד הם המחקרים אשר בודקים את ההסתגלות כתהליך דינאמי לאורך זמן באופן שיטתי עם הגדרת זמן מדויקת. יתר על כן, מחקרים מסוג זה עושים את המעקב בעיקר במשך שנה או שנתיים הראשונה, מה שלא מאפשר בחינה של התופעות לטווח הרחוק. הגבלה זאת של משך המעקב מונעת הסתכלות על הסתגלות בהגירה כעל תופעה דינאמית. שוני כה רב בתוצאות עשוי לנבוע גם מבלבול שקיים בהגדרת ההסתגלות, שהרי שהיבטים שונים של הסתגלות (למשל, פסיכולוגית וחברתית-תרבותית) לא משתנים לאורך זמן באותו האופן. כמו כן, במחקרי אורך רבים מדובר לעיתים בתושבים זמניים, חיילים או סטודנטים. הדבר נובע, ככל הנראה, מקושי לאתר מדגם ולשמור עליו לאורך זמן. עוד סיבה לשוני רב בתוצאות יכולה לנבוע מהטווח המאוד רחב של ותק באוכלוסיות המחקר.

במחקר הנוכחי נבדקה ההסתגלות כתהליך דינאמי במשך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה, תוך הגדרת זמן מדויקת של הוותק בישראל. האוכלוסייה במחקר היא אוכלוסייה הומוגנית, מוגדרת ומאופיינת בצורה מדויקת. מערך זה מאפשר הסתכלות מעמיקה ומדויקת ומעקב קרוב אחר השינויים המתרחשים עם כל אחד ממשותפי המחקר ועם המשפחה כולה כמערכת כעבור פרקי זמן מוגדרים ולאורך שבע שנים הראשונות מהגעתם לישראל. הדבר מאפשר הסתכלות שיטתית ומעמיקה על תהליכים שהם דינאמיים וניתנים לשינויים איכותיים במהלך תהליך ההסתגלות.

1.3 המשפחה המהגרת

המחקר הנוכחי מתמקד לא רק בפרט אלא גם במשפחה (Minuchin et al, 1968; von Bertalanffy, 1978) ומתייחס אליה כאל מערכת חברתית-תרבותית אשר מתפתחת ומשתנה בהתאם לתנאי הסביבה. כך, כל אחד מהפרטים במשפחה משפיע ומושפע מאחרים והם נמצאים ביחסי גומלין הדדיים. מצבים של מעגלי החיים, מעברי חיים, משברים ושינויים מכתביים שינויים בגבולות, ארגון, היררכיה ותפקוד תת המערכות במשפחה (Minuchin, Nichols & Wai-Young, 2007).

הגירה היא אירוע משמעותי בחיי המשפחה. חברי המשפחה המתמודדים עם משימת ההסתגלות לסביבה החדשה עשויים לתמוך אלה באלה (Hartman & Hartman, 1986), אך עקב המשבר עלולים להופיע גם חילוקי דעות. מטלות חדשות מצריכות שינויים בתפקידים ובדפוס תקשורת משפחתיים, כאשר שינויים אלו עלולים לגרום לקונפליקטים ולמצוקה (Ben-David & Lavee, 1994; Chambon, 1989; Hertz, 1993; Slutzki, 1979). קונפליקטים נורמטיביים סביב חלוקת תפקידים וטיפול בילדים עלולים להיות מועצמים, כיוון שעם ההגירה מאבדת המשפחה את רשת התמיכה החברתית שלה והציפיות לתמיכה מופנות בעצמה רבה יותר אל בן ובת הזוג (Slutzki, 1998).

הגירה היא אירוע אשר יכול ליצור מצוקה במערכת זוגית (Min, 2001). אובדן מערכות התמיכה הטבעיות בעת ההגירה, שחיקת מעמד המשפחה, שינוי בתפקוד ההורי והמפגש עם נורמות תרבותיות שונות לגבי התנהגות ויחסים במשפחה, עלולים לערער דפוסים מוכרים ובטוחים, ליצור

במשפחה מתחים וקונפליקטים, ולהשפיע לרעה על הבריאות הנפשית של בני המשפחה. הלחצים התוך-משפחתיים עלולים להיות מוגברים כתוצאה מכך שבני משפחה שונים מסתגלים לתרבות הקולטת בקצב שונה. למשל, מתבגרים נוטים להסתגל לארץ החדשה במהירות רבה יותר מהוריהם. הם קולטים את השפה במהירות ולומדים את הנורמות החברתיות המקובלות בקרב בני-גילם. הם רוצים להשיג את אותה מידה של חופש באורח חיים, כאשר ההורים עשויים לחוות זאת כאיום על סמכותם ההורית. באופן דומה, נשים נוטות להסתגל מהר יותר מגברים (ברגר, 1999). ואכן, אחד הגורמים למצוקה הינו ההבדל בקצב האקולטורציה בין בעל ואישה (Chun & Akutsu, 2003; Darvishpour, 2002). מחקר איכותני בישראל תומך בטענה כי משבר זוגי הינו תוצאה מכך שנשים עוברות שינוי תרבותי מהר יותר מאשר בעליהן (Ben-David. & Lavee, 1994). הפערים בין בני הזוג בקצב ההסתגלות למצב התעסוקתי ובשליטה בשפה למשל, עלולים להפר את האיזון במערכת המשפחתית (Chun & Akutsu, 2003; Darvishpour, 2002; Min, 2001; Slonim-Nevo, Chaitin, Sharaga, & Abdelgani, 1998).

ישנם מחקרים המצביעים גם על החרפת הקונפליקטים בין מתבגרים להוריהם בעקבות ההגירה. יש הטוענים כי פערים תרבותיים בין דוריים הם הסיבה העיקרית לקונפליקט הורים-ילדים (Hwang, 2006; Kim, Ahn & Lam, 2009; Wong & Poon, 2010). ילדים הבאים במגע עם בני גילם, עם מערכות חינוך ותקשורת בשפה החדשה נחשפים יותר לנורמות של החברה הקולטת מאשר הוריהם. הם נוטים לאמץ את הנורמות החדשות יותר מהר ולרכוש את השפה יותר מהר מהוריהם, עד כדי מצב שבו מחסום השפה עלול לפגוע בקשר בין הורים-ילדים ובלכידות משפחתית (Hwang, 2006; Zhou, 2001). קיימת טענה כי מאבקים בין הורים לילדים, הצפויים לאורך שנות ההתבגרות, מוחרפים עקב הצורך של המתבגר להתמודד עם הפער שבין ערכי החברה החדשה והערכים של הוריו, אותם הם הביאו מהתרבותם הקודמת (Aronowitz, 1984; Slutzki, 1979). המצב עלול אף להחמיר, אם למתבגרים ולהורים דפוסים שונים של אקולטורציה לתרבות החדשה (Kim, et al., 2006; Tseng, & Fuligni, 2000). קונפליקטים יכולים להיווצר בין המסרים שהילד מקבל מהוריו, לבין אלה שהוא מקבל מסוכני התרבות הקולטת. שונות זו עלולה להשפיע על תפקודו של הילד ועל פיתוח זהותו, וגם על תפקוד המשפחה, ליכודה ורווחתה. הפער בין ערכי החברה החיצונית לבין ערכי המשפחה עלול ליצור אצל ילדים כפילות נאמנויות ולהוביל לקונפליקטים בין הורים לילדים (רואר-סטריאר ורוזנטל, 2001). היחסים המשפחתיים יכולים להיות מושפעים גם על ידי הפערים ביחס לתרבות המוצא (Ho & Birman, 2010). על פי מחקר שנערך בקנדה, ככל שההורים המהגרים התמצאו טוב יותר בתרבות החדשה, הם חשו מסוגלות הורית טובה יותר אשר מצידה תרמה להסתגלות נפשית והורות יעילה יותר (Costigan & Koryzma, 2011). מצד שני, שינויים בתפיסות ההורים לגבי חינוך הילדים הם בדרך כלל איטיים מאוד ויכולים להמשך אפילו על פני שלושה דורות, שכן הם אינם מתרחשים מתוך חיקוי אלא מושתתים על מערכות ערכיות ותרבותיות מופנמות אשר אינן משתנות בקלות (Greenfield, 1994).

פורטס ורומבאוט (2001) התייחסו לקשר בין דפוסי שינוי תרבותי של הורים וילדים כגורם מרכזי המשפיעה על הסתגלות הילדים. כאשר הורים וילדים עוברים תהליך שינוי תרבותי בקצב דומה ובאופן דומה, מדובר בשינוי תרבותי מתואם (consonant assimilation), בין אם שניהם נכנסים לחברה הקולטת בקלות, ובין אם שניהם לא נכנסים אליה. אפשרות שנייה היא שינוי תרבותי סלקטיבי (selective acculturation) כאשר שניהם מסכימים על שינוי תרבותי מוגבל. כאשר ילדים עושים את השינוי מהר יותר או בצורה נרחבת יותר מהוריהם, מדובר בהתנגשות בדפוסי השינוי התרבותי. על פי גישת החוקרים, דפוס זה מביא לקונפליקט הורים-ילדים ומשבר בתקשורת ביניהם. מאחר ומצב זה מפחית את היכולת של ההורים להוביל ולתמוך בילדיהם, התנגשות בקצב ההסתגלות מהווה גורם סיכון עיקרי עבור הדור השני. פערים בקצב ההסתגלות של הורים וילדים נחשבים לחשובים מאחר וזה משפיעה על זמינות המשאבים של משפחה וקהילה לתמיכה בילדים אשר מתמודדים עם אתגרים רבים בהסתגלות לחברה החדשה (Portes & Rumbaut, 2001).

כתוצאה מהפער בקצב ההסתגלות נוצר לעיתים מצב בו הילדים או מתבגרים הופכים להיות המתווכים בין ההורים לחברה הקולטת, וההורים נעשים תלויים בילדיהם. למשל, התפקידים שלקחו על עצמם מתבגרים במשפחות מהגרות מחבר העמים היו טיפול באחים קטנים במשפחה, קבלת אחריות לביצוע משימות שקשורות לניהול משק בית ותפקיד של יועצים להורים (Walsh, Shulman, Bar-On & Tsur, 2006). מחקר ישראלי נוסף הראה, שמתבגרים מהגרים נוטלים על עצמם תפקידים דומיננטיים יותר מהוריהם ואחריות הורית, ומקבלים פחות תמיכה מהוריהם מאשר ילדי ישראל. תיווך לשוני גם הוא היה קשור לדומיננטיות של הילדים והתקשר באופן שלילי לתפיסה עצמית (Oznobishin & Kurman, 2009). חוסר היכולת של חלק מהמתבגרים להשלים את המטלה ההתפתחותית של בניית זהות יכול לנבוע מבלבול תפקידים, אשר מחבל בהערכה עצמית וברווחה פסיכולוגית שלהם (Lee, 1988).

מספר מחקרים הראו כי פרטים בתוך משפחות עם תפקוד תקין נוטים להראות הסתגלות נפשית טובה (Dekovic & Buist, 2005; Esposito-Smythers et al., 2006; Johnson, 2003; Knoester, 2003; Rice, et al., 2006; Shek, 2005). על אחת כמה וכמה הדבר עשוי להתקיים בתקופות של דחק, כגון שנים ראשונות לאחר ההגירה, כאשר חלים שינויים כמעט בכל תחומי החיים. לכן, אם אנו מעניינים לסייע למהגרים להסתגל לארצם החדשה, חשוב במיוחד להכיר בתפקיד של ההקשר המשפחתי (Agbayani-Siewert, 1994; Beam, et al., 2001; Congress, 1994; Foster, Levenbach & Lewak, 1995; Roer-Strier, 2001; Schnur et al., 1995).

ואכן, על פי ספרות, קיים קשר הדדי בין תפקוד נפשי וחברתי של המשפחה לבין הסתגלות אישית של חבריה, במיוחד של ילדים ומתבגרים (Mirsky, 1999; Roer-Strier, 2001; Slonim-Nevo, Sharaga, & Aronowitz, 1992). במחקר על משפחות מהגרים בקנדה נמצא כי עמדות ההורים כלפי שינוי והתנסויות חדשות השפיעו על יכולת של ילדיהם להסתגל לבית הספר (Aronowitz, 1992). בישראל המחקרים מראים כי בדור ראשון ושני של משפחות מהגרים מחבר העמים, תפיסת המתבגרים את

תפקוד המשפחתי היא המנבא העיקרי של תפקודם הנפשי והחברתי (Slonim-Nevo & Shruga, 1997). מחקר על מתבגרים יהודים ולא יהודים במוסקבה ובישראל גם הוא מצא כי תפקוד המשפחתי קשור באופן מובהק לפרופיל הסתגלות נפשית וחברתית בקרב מתבגרים (Slonim-Nevo et al, 2001). מחקר בפינלנד מצא כי הדרך בה מתבגרים מהגרים חווים את תמיכת הוריהם השפיעה על תפיסת האפליה שלהם ועל דימוים העצמי (Jasinskaja-Lahti & Lienkind, 2001). השפעה זאת קיימת גם בגיל מאוחר יותר. למשל, בקרב סטודנטים מהגרים מחבר העמים נמצא קשר חיובי בין תמיכה משפחתית לבין הסתגלותם הפסיכולוגית (מירסקי, קדם-פרידריך וברון-דרימן, 1999). גם מחקרים עדכניים מדגישים את השפעת היחסים במשפחה על תפקוד והסתגלות של מתבגרים מהגרים (Kwak, 2003; Schwartz et al., 2005; Tseng, 2004). קונפליקט הורים-מתבגרים עלול להקשות על המתבגרים לעמוד במטלות התפתחותיות מרכזיות, להגביר את המצוקה הנפשית, להשפיע על טיב ההסתגלות ואף להתבטא בשימוש לרעה באלכוהול או התנהגות עבריינית (Choi, He & Harachi, 2008; Lee, Jung, Su, Tran & Bahrassa, 2009; Motti-Stefanidi, 2007; Yung & Han, 2002; Phinney & Ong, 2002; Pavlopoulos & Tantaros, 2011). כמו כן, סגנון הורי סמכותני, בעיות תקשורת וחוסר קשר רגשי עם הילדים הם בעלי השפעה שלילית על מצבם של המתבגרים (Kim, 2010). מחקר אשר בדק מתבגרים מהגרים, להם הסתגלות לימודית טובה, גילה כי לא לכולם הייתה גם רווחה נפשית טובה ולא כולם השתלבו חברתית. בהשוואה בין קבוצה עם רמת מצוקה גבוהה לבין קבוצה עם מצוקה נמוכה נמצא שוני בגישת ההורים אחרי הגירה, בתקשורת הורים-ילדים, בצפיפות ההורים וביחסים הורים-ילדים (Qin, 2008).

בה במידה שקונפליקט הורים-ילדים מנבא בעיות התנהגות אצל המתבגרים, כך משפחתיות מהווה גורם מגן ומתקשרת לרמה נמוכה של בעיות מסוג זה (Smokowski, Chapman & Bacallao, 2007). מחקרים מעידים על כך שלמרות מצב סוציו אקונומי נמוך יחסית, למתבגרים מהגרים יכולים להיות דפוסי הסתגלות טובים, כאשר תחושה חזקה של מחויבות משפחתית עשויה לסייע בכך (Van Geel & Vedder, 2011). ממצאי מחקר קודם, אותו ממשיך המחקר הנוכחי, תמכו בקשר בין יחסים במשפחה לבין הסתגלות אישית: שינויים בדימוי העצמי בקרב המשתתפים בין שנה ראשונה לאחר ההגירה לבין שנתיים וארבע שנים לאחר ההגירה היו קשורים באופן מובהק למשתני ייחסיים משפחתיים, ככל שהתפקוד טוב יותר, כך השיפור גדול יותר. יחד עם זאת דפוסי יחסים משפחתיים הסבירו רק באופן חלקי שינויים ברווחה פסיכולוגית לאורך השנים (Slonim-Nevo, Mirsky, 2009). עמידות בקרב משפחות מהגרות יכולה להיות מוסברת על ידי מאפיינים אישיים, כוחות משפחתיים, גורמים תרבותיים ותמיכה חברתית (Berger Cardoso & Thompson, 2010). תמיכה משפחתית עשויה להוות למשל גורם ממתן של דיכאון עקב משבר הורי אצל נשים מהגרות (Ok Im & Hee, 2011). כמו כן, לכידות משפחתית והורות חיובית מנבאים שיפור בתחושת יעילות עצמית ותפקוד חברתי של הילדים (Leidy, Guerra & Toro, 2010).

לאור האמור, במחקר הנוכחי בחנתי את כל המשפחה המהגרת כמערכת, וזאת בנוסף לראיית הורים וילדיהם המתבגרים כמוקד למחקר ולהתערבות. נושא היחסים במשפחה נבחן תוך התייחסות לתרומתם של יחסים אלו להסבר תהליכי הסתגלות של פרטים בתוך המשפחות.

1.4 משפחות מהגרות מחבר העמים

משפחות מחבר העמים הטרוגניות מאוד במאפייניהן. למרות שקיימת אחדות לשונית סביב השפה הרוסית, ישנם הבדלים משמעותיים מבחינת התרבות, המעמד, ההשכלה ותעסוקה של אנשים שהגיעו מחלקים שונים של המדינה (קימרלינג, 2004). קיימת חשיבות לאזור הגיאוגרפי בברה"מ לשעבר ממנו נעשתה הגירה בשל השוני התרבותי בין האוכלוסיות היהודיות השונות. למשל, קיימים הבדלים רבים ברמת השכלה, תעסוקה והבדלים תרבותיים בין אוכלוסיות יהודיות בברה"מ האירופית לבין ברה"מ האסייתית (סיקרין ולשם, 1998). קבוצה ראשונה אשר הגיעה בעיקר מבלרוס, אוקראינה ורוסיה כוללת לרוב אוכלוסיה יהודית אשכנזית עירונית, בעלת השכלה חילונית אשר השתתפו באופן פעיל בחייה והתפתחותה של מולדתם, השפיעו עליה וספגו את השפעותיה. הקבוצה השנייה כוללת בעיקר יהודים ממוצא ספרדי אשר התגוררו באזורי אסיה והושפעו פחות מן התרבות הסובייטית, שמרו יותר על אורך חיים מסורתי הן מבחינה דתית והן מבחינת מבנה וערכי המשפחה - פריון גבוה, חלוקת תפקידים מגדריים מסורתית, מגורים במשפחה מורחבת (מירסקי, 2009). מאפייני המשפחות המובאים כאן מתייחסים לקבוצה הראשונה אשר מהווה את רוב המהגרים מחבר העמים.

במדינות ברית המועצות הזהות היהודית הייתה לרוב סמויה ובעלת משמעות אמביוולנטית. מחד היא חשפה את היהודים ליחס דוחה ואנטישמי מצד רוב האוכלוסייה, ומאידך סימנה השתייכות ל"עם מובחר", בעל הישגים מרשימים. חלק גדול מיהודי ברית המועצות השתייכו למעמד הבינוני במולדתם, בעיקר עקב רמת השכלתם והסטאטוס המקצועי שלהם (ליסיצה, 2005). יש לציין את הזיקה החזקה לתרבות הרוסית של יהודי חבר העמים. זיקה זו נובעת מההיסטוריה הייחודית שלהם. על רקע דיכוי התרבות היהודית והפרדה משאר חלקי העם היהודי נשארה התרבות הרוסית כאפיק לגיטימי יחיד להתפתחות וקידום. ואכן, יהודי חבר העמים לא רק קיבלו פסיבית, אלא יצרו ותרמו לתרבות הרוסית הרבה מעבר לחלקם היחסי באוכלוסייה (ליסיצה, 2008). רוב היהודים היו בעלי רמת חינוכית גבוהה ורמת השכלה גבוהה (סיקרין ולשם, 1998). 75% מיוצאי ברה"מ היו בעלי השכלה גבוהה, וכ-90% מהם עבדו במקצועות של "צווארון לבן" (Remennick, 2007).

אחד המאפיינים הבולטים של המשפחות מחבר העמים הינו מספר קטן של ילדים. בקרב הקהילות היהודיות בברה"מ היו מקובלים שעורי פריון נמוכים במשך שנים (למעט בקרב הקהילות שברפובליקות באסיה). המשפחה הטיפוסית הכילה ילד אחד או שניים, וזו גם הייתה הנורמה בקרב יהודי ברה"מ. התפישה הרווחת הייתה שההשקעה הגדולה בילד אינה מאפשרת להוליד יותר מילד אחד או שניים. יש המייחסים את הדבר לכך, שרוב הנשים בברה"מ עבדו מחוץ לבית (Markowitz, 1993). נשים וגברים התחתנו בדרך כלל בגיל צעיר יחסית (סביב ה-20) והיו שותפים שווים בפרנסת המשפחה, כ-90% מהנשים בחבר העמים עבדו במשרה מלאה מחוץ לבית (Remennick, 2002). השלטון, שהפך את ההולדה והאימהות לעניין לאומי, לא מוכן היה בזמן, לוותר על נשים ככוח

עבודה. על כן, הוצעו לנשים הזדמנויות תעסוקה ותנאי שכר שווים לאלה של גברים ורובן המוחלט של נשים ברוסיה הסובייטית עבד מחוץ לבית, חלק גדול מהן בעבודות פיזיות קשות. אבל, היה זה רק שוויון לכאורה. החברה הסובייטית הצטיינה בכל שנותיה בשמרנות ונשים לא נהנו משוויון הזדמנויות אמיתי גם בשוק העבודה (מירסקי, 2009). למרות הנגישות של הנשים להשכלה גבוהה ולתעסוקה שלהן מחוץ לבית, הפער בין נשים וגברים היה די גדול. נשים בדרך כלל לא התקדמו בסולם הקריירה ובסטאטוס המקצועי יותר מאשר לרמה בינונית. גם במקצועות שהפכו ברוסיה לנשיים, כמו למשל הרפואה, שיעור הנשים במשרות בכירות וניהוליות היה מזערי (Shuval, 1983). למרות עצמאות כלכלית של נשים, מסורות של הפטריארכאליות היו חזקות, במיוחד בחיים המשפחתיים והזוגיים (מירסקי, 2009; Remennick, 1999b). העמדות השמרניות הנצחו גם את חלוקת התפקידים המסורתית במשפחה ונשים המשיכו למלא מספר תפקידים בו זמנית: להיות אחראית על חינוך הילדים ועל הפרנסה, להשקיע שעות רבות בענייני הבית, לנהל קשרים עם מוסדות החינוך ועוד (מירסקי, 2009; סלונים-נבו, שרגה ועבדלגני, 1995; Hoffman, 2000; Remennick, 2002). כד, מצד אחד לקחו הנשים חלק פעיל בפרנסת המשפחה, ומן הצד השני מילאו את כל התפקידים המסורתיים. תפקיד האישה בחברה הסובייטית הוגדר כאם עובדת יום עבודה מלא, וגם מטפלת ומחזיקה את הבית (Ashwin, 2000). עם זאת, הגבר היה המפרנס העיקרי, הרוויח יותר מהאישה ושכרו היה הבסיס הכלכלי של המשפחה. כמו כן, האב היה הדמות המרכזית בחיי המשפחה, ובעלת מעמד גבוה (רואר-סטריאר וסטריאר, 2006).

המבנים המשפחתיים של יוצאי חבר העמים הינם מגוונים. משפחות חד-הוריות, משפחות מנישואים שניים ומשפחות רב-דוריות שכיחות מאוד בקרבם, וחלק מהמשפחות הגיעו לארץ במבנה זה (ברגר, 1999). ההזדמנויות התעסוקתיות לנשים בברה"מ אפשרו להן להתפרנס באופן עצמאי ושיחררו אותן מן התלות הכלכלית בגברים. זהו, ככל הנראה אחד הגורמים לריבוי של אימהות חד-הוריות: העצמאות הכלכלית שיחררה את הנשים מן הצורך להינשא או להישאר בתוך נישואין על מנת לשרוד מבחינה כלכלית. הליכי הנישואין והגירושין הקלים, שהיו מקובלים בברה"מ תרמו לריבוי נישואין חפוזים, גירושין מהירים והגדילו את שיעור האימהות חד-הוריות (מירסקי, 2009). אולם, יותר מן המדיניות החברתית, מסבירות את תפוצתה של התופעה המלחמות החיצוניות והפנימיות שעברה המדינה ובהן קיפחו את חייהם בעיקר גברים. המהפכה הבולשביקית הובילה למלחמת אזרחים, אשר נמשכה מעל לחמש שנים, טבעה קורבנות רבים מאוד והשאירה דור שלם של אלמנות ויתומים. במלחמת העולם השנייה, שהתרחשה כעבור כדור, שילמה רוסיה מחיר של כעשרה מיליון נופלים, ומספר דומה של אנשים, בעיקר גברים, קיפחו את חייהם במחנות הסטליניסטיים. כך, קם דור נוסף של אימהות חד-הוריות, חלקן לא נשואות, והרבה נשים שלא עלה בידן למצוא להן בן זוג. לכן, תופעת החד-הוריות קיימת ברוסיה מזה דורות אחדים ומתקבלת כנורמטיבית הרבה יותר מאשר בישראל (מירסקי, 2009). מקרי גירושין התרבו גם על רקע הגירה לישראל. ישנן משפחות שהתפרקו לפני הגירה לישראל על רקע חילוקי דעות לגבי ההחלטה על הגירה, ניגוד אינטרסים ושוני במוטיבציה להגר (מירסקי, 2009; Katz, 2000). למשל, כאשר הורה יהודי בחר לעלות עם הילדים, ואילו ההורה האחר, במקרים רבים הורה ללא זיקה ליהדות, בחר להישאר בארץ המוצא (ברגר, 1999). משפחות

אחרות התפרקו כבר בישראל, על רקע קושי של בני הזוג למצוא את האיזון המשפחתי החדש ולהתמודד עם לחצי ההסתגלות בארץ חדשה (Ben-David, 1994). יש גם משפחות שההגירה היוותה בהן ניסיון לפתור בעיות משפחתיות, כגון יחסי נישואים רעועים (ברגר, 1999). תופעה נוספת שאנו עדים לה בישראל הינה פנייה של משפחות צעירות להיעזר בהורים, ובעיקר באמהות. אולם, מקומם המרכזי של הסבים במשפחה מקורו עוד בארץ המוצא. בברה"מ סבים היו על פי רוב בעלי תפקיד משמעותי ופעיל בתמיכה בילדיהם ובטיפול בנכדים. במצב הכלכלי הקשה, ששרר במשך דורות בברה"מ גרם לתלות גדולה יותר מזו הקיימת במערב בין ילדים בוגרים לבין הוריהם. לצעירים, אשר זה עתה סיימו את לימודיהם והחלו קריירה מקצועית לא היה סיכוי לקיים את עצמם. דור ההורים, השתכר אמנם שכר נמוך, אך בקרב היהודים היה ברובו בעל השכלה ורמה מקצועית גבוהים ועמדו לרשותו אמצעים מגוונים להשגת פרנסה, מצרכים ושירותים. רוב הזוגות הצעירים לא יכלו לקנות דירה משלהם, והם נאלצו לגור עם ההורים לחלוק איתם קורת גג אחת. (מירסקי, 2009; Lowenstein, 2002).

כאשר זוג צעיר נישא והוליד ילד, התלות שלהם בהורים גברה עוד יותר. למשל, כשהבת הנשואה המשיכה ללמוד או לרכוש מקצוע, האב סבסד את החיים של הזוג הצעיר, והאם שכבר פרשה לפנסיה, נשארה בבית ודאגה לנכדים. במשפחות רבות הסבתא טיפלה בנכדים עד הגעתם לגיל בית הספר ואף לאחר מכן. היא לקחה אותם לרופא, ליוותה אותם לשיעורי פסנתר, בישלה, כיבסה וניקתה את הבית (Mirsky & Praver, 1999). למרות המערכת הענפה של מסגרות חינוכיות, בטובות שבהן היו רשימות ההמתנה ארוכות. חוסר האמון במערכות חברתיות גרם להורים רבים לדחות, ככל הניתן את גיל החשיפה של ילדים למסגרות חינוכיות ציבוריות. בקרב היהודים הרתיעה גם האנטישמיות, שהייתה נפוצה מאוד במערכת החינוך. לכן, העדיפות ניתנה לגידול ילדים בבית עד הגיעם לגיל בית הספר. במשפחות היהודיות, בהן רכישת השכלה ומקצוע היו ערכים עליונים, נפוץ היה מאוד כי האם הצעירה תמשיך בלימודיהם או בבניית בקריירה, ואילו הסבתא, בדרך כלל אם האם, היא זו שתיקח על עצמה את הטיפול בילדים. ברוב המקרים מדובר היה במשפחות בהן ההורים והסבים התגוררו בעיר אחת, או אף בדירה אחת. אבל, היו מיקרים כאשר הילד נמסר לגידול לסבים המתגוררים בעיר מרוחקת (מירסקי, 2009).

גם בישראל, מציאות חייהן של משפחות מברית המועצות לשעבר מסבירה את פנייתן להיעזר בהורים שלהן (מירסקי, 2009). קשרים בין דוריים הדוקים כוללים לעתים קרובות גם מגורים משותפים (סלונים נבו ושרגה, 1999; Mirsky & Praver, 1999). אחוז די גבוה של משפחות מתחילות להתגורר יחד בעקבות ההגירה. כ-70% מהקשישים שמהגרים עם ילדיהם מברה"מ גרים יחד איתם, וכ-85% ממשפחות אלו ממשיכים לגור יחד כעבור 5 שנים מהגעתם לארץ (סיקרון ולשם, 1998). לעתים קרובות מגורים משותפים בישראל היא אסטרטגיית ההתמודדות: חלק מהמשפחות מחליטות לגור במבנה תלת-דורי בארץ, למרות שבארץ המוצא כלל לא גרו ביחד. הסיבות העיקריות למגורים משותפים הם בעיות בריאות של הקרובים המבוגרים, מות בן הזוג של הקרוב המבוגר, קשיים כלכליים, קושי במציאת דיור ותחושת בדידות (סלונים-נבו, שרגה ועבדלגני, 1995; Katz & Lowenstein, 1999; Lowenstein, 2002).

1.5 מתבגרים מהגרים

התבגרות יכולה להיות מוגדרת הן כתהליך והן כתקופה בה מסתיימת הילדות ומתחילים החיים הבוגרים. זהו זמן של סיומים והתחלות, הפסדים והישגים, כאשר ההתפתחות מושפעת מגורמים ביולוגיים, אישיותיים, סוציו אקונומיים ותרבותיים גם יחד. בתקופה זו על המתבגרים ועל הוריהם למצוא איזון בין חיבור ונפרדות, בין תלות ועצמאות (Liddle & Schwartz, 2002). שינויים דרסטיים ומהירים מתרחשים גם במהלך מעבר תרבותי. מתבגרים ממשפחות מהגרות לעיתים חייבים להתמודד עם שני תהליכים משמעותיים בו זמנית: שינוי תרבותי ושינויים התפתחותיים נורמטיביים של גיל התבגרות. משפחות עם מתבגרים צריכות להתמודד לא רק עם שינויים בסביבתם הפיזית, החברתית והכלכלית, אלא גם לפתח ערכים חדשים ואסטרטגיות, וגם למצוא מקורות ומערכות תמיכה חדשים.

אובדן קבוצת ההתייחסות של בני-הגיל גוזל מן המתבגר לא רק את ההזדמנויות החדשות להתנסות בתפקוד בחברה, אלא גם את מקורות התמיכה והיציבות, המסייעים לו להשלים את תהליך הפרידה הפסיכולוגית מן ההורים (Arredondo, 1984; Ishiyama, 1989). מקור נוסף למצוקות של מתבגרים מהגרים הנם השינויים המתרחשים במשפחה המהגרת. בהיותם מנותקים מן הסביבה התרבותית המוכרת המספקת להם תמיכה והכוונה, ואל מול סביבה שערכיה שונים ובלתי מוכרים, ההורים עלולים לאבד את הביטחון בתפקודיהם ההוריים (Erikson, 1964).

ישנה ספרות ענפה על מתבגרים מהגרים וקשייהם בהסתגלות לחברה חדשה. קשיי המתבגרים באים לידי ביטוי במגוון תחומים: בעיות בתחום בריאות הנפש, נשירה מבית הספר, הישגים לימודיים נמוכים, בידוד חברתי, בעיות משפחתיות והתנהגות לא נורמטיבית (כגון פשע, שימוש בסמים, היעדרות מבית הספר ויחסי מין לא מוגנים). המחקרים מאתרים מגוון גורמים לבעיות אלה: תכונות אישיות (דימוי עצמי, יכולת קוגניטיבית, מרכיבים פסיכולוגיים); אפיון של משפחות (יחסים משפחתיים, מבנה משפחתי, יחסים זוגיים, ציפיות הורים מהילדים); גורמים סוציו-דמוגרפיים (גיל, מין, מצב כלכלי, רמת השכלה, מקצוע, ארץ מוצא); וגורמים סביבתיים וחברתיים (מדיניות הגירה וקליטה, לכידות חברתית של החברה הקולטת ועמדותיה כלפי מהגרים, מצב כלכלי ופוליטי, ושירותים פורמליים ובלתי פורמליים למהגרים) (מירסקי ופראוור, 1992; סיקרון ולשם, 1998; שרגה וסלונים, 1993; Aronowitz, 1992; Ben-David & Lavee, 1994; Chambon, 1989; Goodenow and Espin, 1993; Hertz, 1993; Horowitz, 1999; Ishiyama, 1989; Kozulin, 1993; Mirsky et al., 1992; Slonim-Nevo and Sharaga, 1997, 2000; Sicron and Leshem, 1998; Tatar, et al., 1993).

מחקרים בעולם על מתבגרים שחוו הגירה מצביעים על כך שהם נמצאים במצוקה נפשית גדולה יותר ומפגינים יותר קשיים חברתיים וחינוכיים לעומת בני גילם שאינם מהגרים (Goodenow & Espin, 1993; Ishiyama, 1989; Kozulin, 1993; Smith Fawzi et al., 2009; Zicht, 1993). מחקרים השוואתיים בקרב מתבגרים מהגרים וילידי הארץ בישראל הראו תוצאות דומות. מתבגרים מהגרים נמצאו יותר מודאגים מהעתיד, יותר מבודדים חברתית וחווים מצוקה נפשית גבוהה יותר.

הם בעלי קשיים רבים יותר בבית הספר מבני גילם בישראל ובארצות הברית (שרגה וסלונים, 1993 ; Ullman, 1993; Tatar et al., 1999; Ponizovsky et al, 1999; Mirsky, 1997). המחקר של אולמן וטר (Ullman & Tatar, 2001) השווה רמת הסתגלות אצל מתבגרים מהגרים ולא מהגרים כפונקציה של הוותק שלהם בארץ. המחקר תומך בטענה כי מהגרים מתבגרים נמצאים בסיכון גבוה לבעיות בהסתגלות נפשיות לעומת לא מהגרים. ממצאי מחקר אחר תומכים בראיה של הגירה כאירוע מעורר דחק. מתבגרים מהגרים דיווחו על מצוקה נפשית גבוהה יותר, דימוי עצמי נמוך יותר וצריכה גבוהה יותר של אלכוהול מאשר מתבגרים לא מהגרים (Slonim-Nevo, Shraga, Mirsky, Petrovsky, & Borodenko, 2006). יתר על כן, במחקר בארה"ב נמצא כי ככל שהוותק בארץ עולה, כך נחשפים יותר מתבגרים מהגרים לתרבות אמריקאית ומפגינים יותר בעיות התנהגות וירידה בהישגים לימודיים (Martinez, McClure, Eddy & Wilson, 2011). תוצאות המחקרים הללו תומכים בתפיסה של מתבגרים מהגרים כקבוצת סיכון למשבר פסיכולוגי וחברתי (Aronowitch, 1992).

נתונים סטטיסטיים אחרונים מראים כי בישראל קיים ייצוג יתר של ילדים ובני נוער מהגרים באוכלוסיות סיכון ומצוקה. כך למשל, ילדים מהגרים אשר מהווים כ-10% מכלל אוכלוסיית ילדים בישראל, מהווים 24.6% מהשוהים בפנימיות לילדים בסיכון, 25.2% מהנערות המטופלות ביחידות לנערה במצוקה, 17.4% מכלל הקטינים החשודים בתיקים פליליים, ו-23.3% מכלל אשפוזים פסיכיאטריים של ילדים בישראל (קמחי, בן-אריה וכהן, 2009). בהסתכלות על ביטויים ישירים ועקיפים אלו של מצוקה כדאי לחשוב לא רק על גורמי סיכון, אלא גם על גורמים הקשורים ליחס של המערכות המטפלות כלפי הורים וילדים מהגרים.

כפי שעולה מסקירת הספרות, מחקרים רבים בתחום ההגירה מתמקדים בהשלכות השליליות של ההגירה על המשפחות ועל הילדים המתבגרים. לעתים קרובות הגירה נתפסת כמקור לדחק וכגורם סיכון, וההתמקדות הינה בהגדרת קבוצות סיכון והערכת התערבויות שנעשות עימן. נראה, כי פחות נחקר כיצד מתבגרים מהגרים עצמם חווים את ההגירה ואת המעבר וההסתגלות. מחקר המשלב שיטה כמותנית ואיכותנית מצא כי לעיתים קיים פער בין תפיסת המתבגר את השינוי שחל במצבו לבין הערכת מצבו על ידי מערכת החינוך (סלונים-נבו ואחרים, 2006). במחקר איכותני עם מתבגרים מחבר העמים בישראל הביעו המתבגרים יכולת להגדיר בבירור את אופן הסיוע שזקוקים לו, צורך בהמשכיות של חייהם, חשיבות הנכסים התרבותיים ומידה רצויה של השינוי התרבותי (Eisikovits, 1995). מחקרים איכותניים נוספים מביאים את הקול של המתבגרים ואת חוויותיהם במערכת החינוך (Koren & Eisikovits, 2011; Roberts & Locke, 2001).

למרות שהגירה היא אירוע מעורר דחק ומלווה לעיתים במצוקה נפשית, קשיי תפקוד וחוויות קשות, בדומה לאירועים טראומטיים אחרים, הגירה טומנת בתוכה לא רק סיכון אלא גם סיכוי. אולם, המחקר נוטה להדגיש את המצוקה ואת הקשיים המעשיים והנפשיים של המהגר, ומזניח את החוויה החיובית ואת ההזדמנויות הגלומות בהגירה. חיפוש הזדמנויות חדשות דווקא הוא שמניע רבים להעתיק את מגוריהם מארץ לארץ, ואף שהגירה היא אירוע חיים לוחץ וקשה, רוב המהגרים חווים מצוקה זמנית בלבד ומסתגלים היטב לסביבתם החדשה (מירסקי, 2005). בתהליך התמודדות

עם האתגרים שמציבה ההגירה עשויים פרטים ומשפחות לחוות תחושת התפתחות וגדילה (Berger & Weiss, 2002). לאחרונה גדל גוף הידע אשר מדגיש את התפיסה של ההגירה כסיכוי ולא כסיכון, כהזדמנות לשינוי והתפתחות אישית ומשפחתית (רואר-סטריאר וסטריאר, 2006; Berger & Weiss, 2002; Feuer, 2007; Mirsky, 1990; Mirsky & Kaushinsky, 1989; Mirsky & Peretz, 2006). למשל, מחקר איכותני בקרב משפחות מהגרות מדגיש כי לא בהכרח ישנה השפעה שלילית של הגירה על המשפחה. למרות קשיים שהמשפחות התמודדו איתם, חוו בנות מתבגרות במשפחה התקרבות בין בני המשפחה ולא נמצא משבר ביחסים. למרות הקשיים, הפגינו המשפחות גמישות, חוזק ועמידות. המחקר מעלה טענה כי ישנן תגובות מגוונות להגירה אשר מאפשרות הסתגלות (Michael, 2009).

קיים דמיון רב בין הגירה לגיל התבגרות, כאשר בשני התהליכים ישנו מעבר מחיים קודמים לחדשים: מארץ מוצא לחדשה, מילדות לבגרות. בשל כך תהליך של פרידה ואינדיבידואציה אשר מרכזי בגיל התבגרות נמצא במרכז חוויית ההגירה ובכך עשוי להוות מקדם פוטנציאלי לצמיחה וגדילה בהגירה. במקרים בהם מתאפשר בתהליך הקליטה עיבוד מוצלח של המאבקים הפנימיים, יכולה ההגירה להפוך לחוויה של גדילה והתפתחות (Mirsky, 1990; Mirsky & Kaushinsky, 1989). בעזרת הכוחות הפנימיים ומשאבים חיצוניים יכולה ההגירה להוות פתח, נדיר בחיים בוגרים, לצמיחה נפשית של פרט בתוך המשפחה (Mirsky & Peretz, 2006). ההגירה עשויה להפוך לחוויה מקדמת גדילה אף בקרב מהגרים בודדים, למשל מתבגרים העולים ללא הוריהם, כאשר עומדים לרשותם משאבים סביבתיים הולמים (Mirsky, 2007; Mirsky & Wittenberg-Szekely, 2007).

עבודה זו מהווה הזדמנות ייחודית למעקב אחרי תהליכי הסתגלות בקרב אלו שהגיעו ארצה בגיל התבגרות. היא מאפשרת לבדוק את החוויות והתפיסות של קבוצת גיל זו במהלך שנות גיבוש הזהות ובחירת מסלול בחיים הבוגרים, זאת בהקשר המשפחתי ולאורך זמן. המחקר מאפשר להתייחס לתרומה של המתבגרים לחוויית ההגירה של המשפחה, ומשמיע גם את קולם.

לסיכום: בעוד שמחקרים רבים עסקו בהיבטים אובייקטיביים, סוציולוגיים וכלכליים של ההגירה, הרבה פחות נעשה בחקר החוויות של מהגרים עצמם ותהליכים הנפשיים שהם עוברים. עד כה לא נעשו בישראל מחקרים איכותניים אשר חקרו תהליכי הסתגלות לאורך זמן, בקרב משפחות עם מתבגרים. עבודת מחקר זו מתמקדת בהסתגלות של משפחות מהגרות מחבר העמים בישראל אשר הגיעו לארץ עם ילד אחד לפחות בגיל התבגרות, ובוחנת את התהליכים המתרחשים ברמה המשפחתית והאישית במהלך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה. ההסתגלות נבדקה כתהליך דינאמי תוך הגדרת זמן מדויקת של הוותק בישראל. האוכלוסייה במחקר היא אוכלוסייה הומוגנית, מוגדרת ומאופיינת במדויק. מערך זה מאפשר הסתכלות מעמיקה ומדויקת ומעקב קרוב אחר השינויים המתרחשים עם כל אחד ממשותפי המחקר ועם המשפחה כולה כמערכת כעבור פרקי זמן מוגדרים ולאורך שבע שנים הראשונות מהגעתם לישראל. הדבר מאפשר הסתכלות שיטתית ומעמיקה על תהליכים שהם דינאמיים וניתנים לשינויים איכותיים במהלך תהליך ההסתגלות.

נושא היחסים במשפחה נבחן תוך התייחסות לתרומתם של יחסים אלו להסבר תהליכי הסתגלות של פרטים בתוך המשפחות. המחקר הנוכחי מהווה הזדמנות ייחודית לעקוב אחרי מהגרים מתבגרים לתוך הבגרות. הוא בוחן את המסלולים אליהם נכנסים המתבגרים, תוך התייחסות למקום המשפחה בתהליכים אלה.

מחקר זה, כמחקר איכותני פנומנולוגי המתבסס על סיפורי הגירה של המשתתפים עצמם (הורים וילדיהם המתבגרים), נותן מקום לנקודת מבט אישית שלהם ולדרך בה הם חווים את הגירתם. המחקר הנוכחי בשונה ממחקרים אחרים, אינו מגדיר מראש מהי הסתגלות. הייחודיות שלו היא בכך שהוא מאפשר ללמוד מהנחקרים עצמם מהי הסתגלות עבורם, מהם המדדים או החוויות שלדעתם מסמנים הסתגלות מוצלחת או חוסר הסתגלות למדינתם החדשה. החדשנות של המחקר היא בכך שהוא אינו מגדיר מראש מדדים אלו ומעוניין לחשוף את התפיסה של המרואינים עצמם בכל נקודת זמן לאורך המחקר. יתרונו של המחקר ביכולת העמקה והבנה של תהליכים מורכבים, מתמשכים ודינאמיים. השימוש בשיטת מחקר איכותנית מאפשר להעמיק את הראיה של תהליכים אישיים ומשפחתיים, את ההסתכלות על הפרט והמשפחה ועל יחסי הגומלין ביניהם מזוויות שונות – כל אלו תוך התייחסות לזמן. זהו מחקר מעקב הנמשך על פני שבע שנים ומדגיש את הגדרת הסתגלות בהגירה מתוך זווית הראיה של מהגרים. השיטה האיכותנית נותנת הזדמנות להרחיב את הראיה ולראות גם את גיוס הכוחות ולא רק קשיים בתהליך ההסתגלות, הן אצל הורים והן אצל המתבגרים.

1.6 שאלות המחקר

ניתוח סיפורים של משתתפי המחקר, הורים וילדיהם המתבגרים, נעשה מתוך גישה פנומנולוגית על מנת להבין את חווייתם של הורים וילדים מהגרים בשנים הראשונות לאחר ההגירה. יחידת הניתוח המרכזית במחקר היא המשפחה כולה, וניתוח הנרטיבים ייעשה מתוך היבט מערכתי.

בעבודה זו בחנתי שלושה כיוונים ספציפיים: מהם תהליכים אישיים לאורך זמן, מהם תהליכים במשפחה לאורך זמן ומהם תהליכים אצל המתבגרים. לאור זאת שאלת המחקר המרכזית הנה: מהי חווית ההגירה לאורך זמן של משפחות מהגרות מחבר העמים בישראל?
שאלות המשנה הן:

- כיצד הורים ומתבגרים חווים ותופסים את התהליכים האישיים העוברים עליהם לאורך זמן?
- כיצד הורים ומתבגרים חווים ותופסים את התהליכים המתרחשים במשפחותיהם לאורך זמן?
- מהם השינויים המתרחשים במהלך הזמן מבחינה אישית ומשפחתית במשפחות מהגרות?
- כיצד מפרשים ומסבירים המהגרים את השינויים שחלים אצלם לאורך זמן?
- מהי מקומה של המשפחה בתהליך הסתגלות לארץ החדשה בחוויה של מתבגרים והורים מהגרים?
- מהי חווית ההגירה של מתבגרים מהגרים?
- מהי מקומה של חווית ההגירה בחייהם של מתבגרים והורים מחבר העמים בישראל?
- מהן משמעויות שנותנים כל אחד מבני המשפחה לחוויה שלהם כיחידה משפחתית וכפרטים?
- כיצד מימד הזמן באה לידי ביטוי במשמעות שנותנים משתתפי המחקר לחוויותיהם?

פרק 2: שיטה

מטרת המחקר הנוכחי היא ללמוד על חוויות ההגירה וההסתגלות של מהגרים, הורים וילדיהם המתבגרים, מחבר העמים בישראל ולהתבונן על התופעה מנקודת מבטם. ביתר פירוט מבקש מחקר זה לעמוד על החוויה הסובייקטיבית של מהגרים אלו, על האופנים בהם הם חווים לאורך זמן את חייהם בארץ ברמה האישית והמשפחתית, כמו גם על המשמעויות הרחבות יותר, אותן הם מעניקים להגירה שלהם.

סקירת הספרות מלמדת כי תהליך ההסתגלות בהגירה הינו תהליך פנימי מורכב וסובייקטיבי בעיקרו, ולכן עבודת מחקר זו תבסס על שיטת המחקר האיכותנית אשר הולמת את מטרת המחקר ויעדיו. המחקר האיכותני מתמקד בכמה מוקדים – החוויה האישית, החברה והתרבות, באמצעות תיאור ופירוש של מבנים סמיוטיים המבטאים ומעצבים אותם (קסן וקרומר-נבו, 2010), והוא מייצר מידע מעמיק בנוגע למספר מצומצם יחסית של אנשים, מקרים, ודפוסים מוגדרים, כולל התייחסות לחוויותיהם הסובייקטיביות. תוצאותיו מספקות עומק ופירוט ללא שיפוט ערכי (Marshall & Patton, 1990; Patton, 1987; Patton, 1995; Rossman, 1995). מחקר איכותני- פרשני נטוע בפרדיגמה קונסטרוקטיביסטית הנשענת על תפיסות פילוסופיות פנומנולוגיות והרמנויטיות, אשר הנחת היסוד שלה היא כי לא קיימת מציאות-אמת 'אובייקטיבית' אחת, אלא ישנן אמיתות רבות שהן תוצר של תהליכים פרשניים המעניקים משמעות למבנים חברתיים, ואותם יש לחשוף (קסן וקרומר-נבו, 2010).

2.1 מחקר פנומנולוגי

המסורת האיכותנית שמנחה מחקר זה הינה פנומנולוגיה, החוקרת תופעות ואירועים יום-יומיים, תוך דגש על הדרך שבה אירועים אלו נתפסים ומתפרשים על ידי הפרט (Holstein & Gubrium, 1994; Schwandt, 1994). המחקר הפנומנולוגי מבקש לחקור את הוויית האדם בצורה כוללת, ועל כן המוקד הוא על ההתנסות האנושית מתוך פרספקטיבה המדגישה את נקודת מבטו הסובייקטיבית של האדם (Polkinghorne, 1989). לפי הפילוסופיה הפנומנולוגית, שפותחה ע"י אדמונד הוסרל, התודעה של אנשים מבנה מציאות חברתית, ועל כן ההתנסות שלנו בעולם מכוננת באמצעות התודעה וקיימת בתוכה (שלסקי ואלפרט, 2007). הוסרל הדגיש כי חוקרים פנומנולוגיים מחפשים את המבנים של התודעה האנושית, כלומר את המשמעות הבסיסית המרכזית של החוויה עבור האנשים שחווים אותה.

הפנומנולוגיה מעוניינת להבהיר הן את מה שנצפה, והן את דרך הצפייה בו. היא לומדת את הפרספקטיבה של האדם על עולמו, מנסה לתאר בפירוט את התוכן והמבנה של המודעות הייחודית של האדם, לתפוס את המגוון האיכותני של חוויות השונות של כל פרט, ולתאר את המשמעויות החיוניות העמוקות המוענקות לה. פנומנולוגיה מנסה לנוע אל מעבר למשמעויות שבחוויה המידית על מנת לנסח את הרמה הפרא-רפלקטיבית של המשמעויות הנחוויות, ולהפוך את הבלתי נראה לנראה (Kvale, 1996).

המטרה במחקר פנומנולוגי הינה להבין את התופעה הנחקרת ואת הצורה בה הפרט מחבר יחדיו את חוויותיו, על מנת ליצור השקפת עולם. החוקר הפנומנולוגי לומד על תפיסת העולם של הנחקרים ואת הקשריהם התרבותיים והחברתיים כנקודות מוצא להבנת המשמעות שהם מייחסים לאירועים בחייהם (Marshall & Rossman, 1995). החוקר שואף להבין ולהכיר את חוויות חייו (life experience) של האחר, בהתבססו על המשמעויות הסובייקטיביות שהוא מייחס לאירועים בחייו (Denzin, 1989).

2.2 כלי המחקר

מחקר פנומנולוגי חוקר אנשים שחוו את החוויה בשאיפה להיחשף לכמה שיותר הבנות ופרספקטיבות לגבי המשמעות של התופעה עבור אלו שחווים אותה. לכן, שימוש ב"סיפורי חיים" ובראיונות נרטיבים הינו דרך טובה ללמוד על המשמעות שאנשים נותנים לחייהם.

ראיון הוא מפגש והחלפת דעות ועמדות בין שני אנשים (inter-views), במהלכו ניתן להדגיש את המרכיב הבין-אישי, ואת התוצר המשותף, הידע הנבנה מהחלפת הדעות (Kvale, 1996). הכלי המרכזי לאיסוף הנתונים במחקר הנוכחי הינו ראיון עומק נרטיבי. ראיון עומק הוא הכלי בעזרתו ניתן לתאר את עולמם של משתתפי המחקר בהקשר לפירוש המשמעות שהם עצמם מעניקים לחוויותיהם בהגירה (שקדי, 2003; Patton, 1990; Kvale, 1996). ראיון שכזה מאפשר קבלת עושר מידע ששאלונים מובנים אינם יכולים להניב כי באמצעותו מתאפשר להבין את מחשבותיהם, רצונותיהם ורגשותיהם של בני אדם מעבר למה שנראה על פניו או ידוע מראש (Patton, 1990; Creswell, 1998).

ראיון עומק מאפשר לקבל מהמראיין נרטיב עשיר ואותנטי לגבי חוויותיו, בו הוא יכול לפרוש את חייו כמכלול שלם ורב-ממדי. כך ניתנת לחוקר ההזדמנות להיחשף לרבדים שונים בחייו של המראיין כפי שהוא בוחר להביאם. נוסף לכך, ראיון מסוג זה משקף את עולמו הפנימי של הפרט, בו בזמן הוא משקף גם את האינטראקציה שלו עם סביבתו ותרבותו. ראיון מסוג זה מספק חומר רב, המהווה בסיס להנחות תיאורטיות ולדיון רחב בסוגיות המחקר (רוטנברג, 1994; Clausen, 1998; Rosenthal, 1993; Mishler, 1992; Corradi, 1991; McAdams, 1993; Cohler, 1991, 1994).

ראיון עומק, היוצא מתוך הגישה הנרטיבית, מזמין את המראיין לספר סיפורים על אודות חייו מתוך הנחה שסיפורים אלו הם הנתונים עצמם (ספקטור-מרזל, 2010). הגישה הנרטיבית מניחה שהנרטיב הינו מבנה שיח שונה מאחרים, וכי הוא כלי ליצירת משמעות, להבנה ולארגון של התרחשויות. על כן הסיפור נתפס ככלי המשמיע קול, מבטא ומכוון זהות, כתוצר של הקשרים שונים, ומגלם בתוכו שינוי והתפתחות (תובל-משיח וספקטור-מרזל, 2010). שיטה זו מאפשרת לאסוף מידע מהמראיין על תהליכים סובייקטיביים, במרחב תמרון רחב בו ניתנת למראיין האפשרות להתבטא בחופשיות בהתאם לנושאים המשמעותיים עבורו, ובמקביל מאפשרת להתייחס לאופן שבו הוא בוחר להציג את התכנים שלגביהם הוא נשאל (צבר בן יהושע ודרגיש, 2001; שקדי, 2003).

הראיון הנרטיבי מאפשר למראיין לספר את סיפורו באמצעות שאלה מרכזית רחבה, מרחב להביא את החוויה הסובייקטיבית שלו בהטיה מינימאלית של החוקר. על כן ראיונות נרטיביים

נפתחים לרוב בשאלה פתוחה ובלתי מכוונת, המעודדת רצף סיפורי ומניחה היבטים תהליכיים המקשרים אירועים שונים בזמן (ספקטור-מרזל, 2010). במחקר הנוכחי, לאחר הצגת נושא המחקר, שאלת הפתיחה בראיונות הייתה: "הייתי רוצה לשמוע את סיפור ההגירה שלך לישראל. ספרי את כל מה שנראה לך רלוונטי". בחלק זה מעודד המראיין את משתתפי המחקר להביא את הדברים על פי בחירתם ובדרכם.

בתום החלק הפתוח, משלים המראיין את איסוף החומר על ידי שאלות המתייחסות לתחומי המחקר השונים על פי מדריך ראיון שהוכן מראש (ראה נספח מס' 1). מטרתו של מדריך הראיון לכוון את המראיין לשאול על תחומי תוכן רלוונטיים, אך סדר הצגת השאלות משתנה ממראיין למראיין בהתאם להתפתחות תוכן השיחה והתפתחות הקשר בין המראיין למראיין (Kaufman, 1994; Patton, 1990). מדריך ראיון הוא כלי חשוב והוא נבנה על פי מטרת המחקר לפני עריכת הראיון עצמו. הוא בנוי מעולמות התוכן, אשר עלו מתוך סקירת הספרות ומרכיבים את המושגים הרעיוניים ואת ההקשר של המחקר. מטרתו לאפשר למראיין גמישות והתייחסות לשונות שבין המראיין תוך כדי שמירה על כך שלא ישכח לשאול לגבי סוגיות מהותיות (Patton, 1990) ועל מנת להבטיח שנושאי התוכן יכוסו בכל המובנים. עולמות התוכן המרכזיים שמרכיבים את נושא המחקר הנוכחי שנכללו במדריך הראיון הם הגירה, הסתגלות, משפחה, הורות וזוגיות. לכן, במידת הצורך נשאלו שאלות השלמה לגבי אותם נושאים שלא קיבלו כיסוי. לעיתים, בעקבות מספר ראיונות, עלה צורך להוסיף או לשנות חלק מהשאלות במדריך.

על מנת לאפשר למראיין להביע את עצמו בצורה האוטנטית ביותר, על השאלות להיות מנוסחות בצורה פתוחה ככל האפשר, כדי לא לתחום מראש את אפשרויות המענה ולאפשר התייחסות יותר ספציפית ואישית ופחות כללית (Maxwell, 1996). לדוגמה: *האם תוכלי לספר יותר על מה שקרה במשפחתך?* ראיון מסוג זה מאפשר גמישות, קבלת זווית הראיה הסובייקטיבית של המראיין, ויחד עם זאת – אפשרות להקיף את כל נושאי המחקר (Patton, 1990). מבין הגישות השונות הנוגעות למידת המעורבות הפעילה של המראיין במהלך הראיון הפתוח, אימצתי את גישתה של רוזנטל (Rosenthal, 2004), שגורסת כי על המראיין להיות פסיבי במידת האפשר. באופן אידיאלי, לדעתה, יסתכם תפקידו של המראיין בהצגת השאלה הפותחת, שתאפשר למראיין לספר את סיפורו באופן חופשי, על פי ראות עיניו, ללא כל הכוונה. שאלות על אירועים שסופרו על ידי המראיין ושאלות הבהרה לגבי סוגיות שהמראיין לא פירט לגביהן באות רק מאוחר יותר.

בנוסף לראיונות השתמשתי ביומן החוקר, שנכתב לאורך כל תקופת ביצוע המחקר. יומן החוקר הוא כלי לתיאור אירועים משמעותיים בתקופת המחקר והתרשמויות של החוקר. הרשימות והזיכרונות מהמפגשים עם הנחקרים, כפי שנרשמים ביומן חוקר, שימשו אותי כחומר נלווה לסיפורים המתקבלים בראיונות.

בנוסף, המחקר האיכותני מסתמך על שימוש בחוקר ככלי מחקר וכמקור לידע ולהבנה (Harris & Huntington, 2001; Kvale, 1996; Stuhlmiller, 2001). אומנם הראיון הוא כלי המרכזי, אך הוא מקבל חיים בעקבות האינטראקציה הייחודית של החוקר עם משתתפי המחקר. ללא יצירת הקשר האנושי לא מתאפשרת הפתיחות הנדרשת על מנת לקבל את המידע שיאפשר להבין את

משמעויות התופעה עבור מי שחווים אותה (Kaufman, 1994). בניית קשר ואמון בעת הראיון תלוי הן במיומנויות המראיין (Patton, 1990; Minichiello, Aroni, Timewell & Alexander, 1990); והן בתהליך הבניית הרושם הראשוני הכולל מאפיינים אישיים כגון מגדר, גזע, עדה, סטטוס חברתי, מעמד סוציו אקונומי, מקצוע, חריגות או סטיגמות חברתיות של כל אחד ממשתתפי הראיון (Harris & Huntington, 2001; Reinharz & Chase, 2002; Schwalbe & Wolkomir, 2002). היתרונות והחסרונות נובעים מהגורם האנושי בכך שהמחקר תלוי במיומנויותיו הבינאישיות, ביצירתיות, באינטלקט, מוסר העבודה ובמשמעות שיש לחוקר (Patton, 1990).

מילס והוברמרמן (Miles & Huberman, 1984) טוענים כי חוקר מנוסה בתחום אותו הוא חוקר, מכיר את השפה הייחודית לתחום, את שפת הנחקרים. הוא מסוגל לעמוד בצורה טובה על תהליכים והנושאים המוצגים. נראה לי כי בתור מי שהתנסתה בחוויית ההגירה ותהליכים הכרוכים בה, הייתה בי היכולת להבין היטב את המרואיינים ואת חווייתיהם. כמו כן נוכחתי לגלות, כי הנחקרים היו מוכנים להיפתח אלי ולחשוף חוויות ביתר קלות מאחר והם תפסו אותי "כאחת משלהם". אין ספק כי רקע תרבותי משותף וחויית ההגירה בישראל סייעו לי במהלך כל המחקר, החל מביצוע הראיונות, וכלה בניתוח הנתונים ופרשנותם.

2.3 המרואיינים

משתתפי מחקר הנוכחי הם נציגים ממדגם של מחקר כמותי שנערך בין השנים 2001-2005. מחקר זה כלל שתי קבוצות השוואה: מהגרים מברית המועצות לשעבר בגרמניה ובישראל אשר הגיעו לארצות אלו בחודשים ינואר עד יולי בשנת 2001. המדגם הישראלי כלל 65 משפחות. בזמן ההגירה המשפחות היו מורכבות משני הורים ולפחות ילד אחד בגיל התבגרות (גילאי הילדים 12 – 19). מדגם זה התקבל באופן הבא: תחילה אותרו כל המשפחות שהיו מורכבות משני הורים וילד מתבגר אחד לפחות אשר הגרו לישראל בחודשים ינואר-יולי 2001 מהחלק האירופאי של חבר העמים (רוסיה, אוקראינה ובלרוס). בסך הכול, 224 משפחות התאימו לקריטריונים, מהן אותרו 120 משפחות, ומותכן נתנו את הסכמתן להשתתף 105 משפחות. בשל נשירה הכרוכה בסיבות שונות, נותרו במשך ארבע שנות מחקר 65 משפחות. לצורך החלק האיכותני של המחקר נבחרו 6 משפחות מהמדגם הישראלי אשר נתנו את הסכמתן להמשיך להשתתף במחקר אורך איכותני. הפנייה למשפחות נעשתה באופן אקראי, המשפחות נבחרו כך שיהיו להן נתונים סוציו דמוגרפיים מגוונים, ילדים בגילאים שונים, ושנוצר קשר חיובי בין המראיין לבין המשפחה, מה שהעלה את הסיכוי להיענות של המשתתפים. כל ששת המשפחות הסכימו להתראיין.

בתחילת המחקר כל ששת המשפחות היו משפחות שלמות וכללו זוג הורים ולפחות ילד אחד בגיל ההתבגרות (12-18). במחקר השתתפו 11 הורים בסך הכול (6 אבות ו-5 אמהות) ו-6 ילדיהם המתבגרים. כל המשפחות שהשתתפו במחקר גרו במבנה של המשפחה הגרעינית, כלומר לא עם ההורים של אחד מבני הזוג. לכן, הראיונות נעשו רק עם בני המשפחה הגרעינית. כמו כן, במשפחות

שהיה בהן יותר מילד אחד, רואיין רק הילד המתבגר, כלומר הילד שענה על קריטריון הגיל. רוב המשפחות היו משפחות מעורבות מבחינת הלאום, זאת אומרת לפחות אחד מבני הזוג היה בעל זכות שיבה. נושא הלאום ל היווה חלק מהמחקר הנוכחי, ולכן לא הובאו נתונים עליו. תיאור מפורט של המשפחות המשתתפות במחקר מובא בפרק 3, סעיף 3.1 (עמ' 33-35).

2.4 איסוף הנתונים

במשפחות שנבחרו, נערכו ראיונות עם ההורים ועם ילד אחד. הראיונות נערכו כמעט כולם בבתים של המרואיינים. שלושה ראיונות במהלך כול המחקר נערכו באוניברסיטה, זאת על פי בחירה של המרואיינים. הראיונות התקיימו בארבע נקודות זמן: בשנה הראשונה לאחר ההגירה (2001), כעבור שנתיים לאחר ההגירה (2003), ארבע שנים (2005) ושבע שנים לאחר ההגירה (2008). הראיון הראשון נערך בשנה הראשונה לאחר ההגירה והיה ראיון משפחתי, כלומר נערך עם כול בני המשפחה יחד. שאר הראיונות, שנתיים, ארבע שנים ושבע שנים לאחר ההגירה, היו ראיונות אישיים. ראיונות אלו נערכו עם כל אחד מבני המשפחה בנפרד. כל הראיונות נערכו בשפה הרוסית, על פי בחירת המרואיינים. הם תורגמו לעברית ותומללו.

בשל אי הסכמה של משתתפי המחקר להתראיין בחלק מנקודות הזמן, או בשל אילוצים אחרים (כגון חזרה לארץ המוצא של בן משפחה) לא ניתן היה לערוך ראיונות עם כל בני המשפחה בכל נקודות הזמן. בסופו של דבר השתתפו במחקר שישה מתבגרים ואחד עשר מבוגרים, לצורך ניתוח הנתונים השתמשתי ב-5 ראיונות משפחתיים, 14 ראיונות עם מתבגרים ו-30 ראיונות עם ההורים – בסך הכול 49 ראיונות שנערכו במהלך שבע שנים בארבע נקודות זמן. (פרוט הראיונות ראה בנספח מס' 2).

2.5 ניתוח הנתונים

בתהליך הניתוח האיכותני מנסה החוקר לחשוף את המידע הסמוי ולהפכו לידוע (שקדי, 2003). ניתוח הנתונים במחקר זה כלל תהליך הרמנויטי שבו פירשתי טקסטים מורכבים, רבי רבדים ומשמעויות, שהם עצמם תוצר של תהליך פרשני, שהפעילו המרואיינים ביחס למציאות חייהם. אופן ניתוח הנתונים, כדבריו של מישלר (Mishler 1986), תלוי באוריינטציה של המפרש, במטרותיו וביכולתו לפרש את שפת היום יום של המרואייין מתוך הקשרי חייו. המשימה היא, אם כן, לפענח את המשמעות שאנשים מעניקים לחייהם, להתנסויותיהם ולאירועים היסטוריים ואישיים שהיו שותפים להם באופן ישיר או עקיף (Bruner, 1984; Corradi, 1991; Sarbin, 1986).

ליבליך, תובל-משיח וזילבר (2010) אשר סוקרות את שיטות הניתוח הרבות הקיימות למחקר איכותני, מבחינות בשני מימדי ניתוח עיקריים של טקסטים איכותניים. המימד האחד מתייחס לסיפור כשלם לעומת פירוקו לחלקים, והמימד השני מתייחס לתוכן הסיפור לעומת צורתו. כך נוצרות מעין ארבע הסתכלויות שונות על חומרי הסיפור: גישה תכנית לשלם, גישה תכנית לחלקים, גישה צורנית לשלם וגישה צורנית לחלקים.

מהלך ניתוח הנתונים במחקר זה שילב שיטות שונות, הנובעות מארבעת הסתכלויות אלה. החל משיטות הוליסטיות שהדגש בהן מושם על הסיפור המלא; דרך שיטות מגוונות של ניתוח תוכן

לחלקי הסיפור ועד לניתוח ברמת המיקרו, שבו החוקר לוקח משפט או קטע שנראה משמעותי ומנתחו באופן מדוקדק, כאשר כמעט כל מילה זוכה לתשומת לב (ליבליך, זילבר, תובל-משיח, 1995 ;
Lieblich, 1998; Rosenthal & Bar-on, 1992). תהליך הניתוח נע על פני שלבים שונים כפי שזיהו קסן וקרומר-נבו (2010) ובכללם קריאה הוליסטית של הנתונים, ארגון הנתונים וצמצום, חלוקתם ליחידות קטנות ואז הבניה מחדש שלהם וקריאה הוליסטית נוספת.

השלב הראשון בניתוח כלל קריאה של הראיונות בשלמותם במטרה לקבל מושג כללי ולצורך רישום של הערות רפלקטיביות וסיכומים, מתוך ניסיון לארגן וצמצם את חומר הנתונים (Creswell, 1998). במסגרת הקריאה ההוליסטית השתמשתי בטכניקה של אפיון הסגנון – זיהוי הסגנונות השונים בסיפורי המרואיינים בבואם לתאר חוויה זו או אחרת: "סיפור", "תיאור" או "ויכוח". אפיון הסגנון עשוי ללמד על יחסו של המספר אל העולם, על מידת מעורבותו, על קירבה או ריחוק, על קוהרנטיות, על אמביוולנטיות ועוד (Rosenthal, 1993).

מהלך נוסף שהתאפשר בקריאה ההוליסטית הוא שימוש בקו הסיפור. קו הסיפור, או הנושא המרכזי המארגן את הסיפור ומייחד אותו מסיפורים אחרים, נתפס ע"י בלאונר (Blauner, 1987) כמשימה חשובה של ניתוח הטקסט. עיבוד החומר לפי שיטה זו מחייב את החוקר להאזין שוב ושוב לראיונות, לקרוא את הראיונות המתומללים פעמים רבות, כדי להגיע לתחושה אינטואיטיבית של האדם השלם ולבסוף להגיע לביטוי תמציתי של המספר, המשקפת את הטוטאליות והמורכבות שלו. לאחר קריאת הטקסט כשלם, עשיתי שימוש במגוון כלים כדי לחלק את הטקסט לקטעים: מתן שם לכל קטע, פירוק ליחידות משמעות, קיבוץ יחידות המשמעות לקטגוריות, הצבעה על קשרים בין הקטגוריות, הצלבה עם מקורות נוספים והסקת מסקנות (Tutty, Rothery & Grinnell, 1996).

באופן מעשי התהליך מורכב יותר, ומתנהל לעתים בצירים מקבילים ובתנועות מעגליות קדימה ואחורה בין הנתונים לבין הניתוח. כלומר, ניתוח הנתונים נעשה בצורה ספירלית, ונקרא המעגל ההרמנויטי (Kvale, 1996), על ידי מגע חוזר ונשנה עם חומר הראיון, כאשר בכל פעם מתווספת רמת מודעות נוספת לניתוח.

טכניקה נוספת בה השתמשתי היא איתור יחידות משמעות וקידוד פתוח, כלומר זיהוי יחידות משמעות, מילים או ביטויים בעלי משמעות, פירוק הנתונים לנושאים, בחינתם, השוואתם, מציאת ניגודים ביניהם, המשגתם ומיונם לקטגוריות תיאורטיות (Corbin & Strauss, 2008; Moustakas, 1994). באופן מעשי, בשלב הראשון של הניתוח תוך כדי קריאת הטקסט נכתבו הערות ליד כל פסקה וניתן שם לכל קטע על מנת לסייע בזיהוי קודים עבור הנושאים שעולים מהראיונות. לדוגמה, תיאור של יום עבודה ראשון בישראל, מפגש עם פקיד בבנק או סיטואציה מהחיים הזוגיים. השמות של הקטעים לרוב נלקחו מהראיונות עצמם, למשל, "כאן צריך מרפקים", מרמים מאוד-מאוד", "אני כאן מיותר", "הוא מבין אותי כאן". בשלב השני שמות אלו אוחדו ליחידות משמעות. כך, מתוארת משמעות התופעה הנחקרת, תוך ניסיון להבין ולחפש את המשמעות שהמרואיינים מקנים לסיפורים אלו. למשל, האם המשמעות של החוויה המתוארת היא תחושת יכולת או כישלון, תחושת אפליה או קבלה מצד הסובבים, תחושת לכידות משפחתית או משבר בזוגיות, תחושת שייכות או זרות. שלב

שלישי הוא שלב מיון, כאשר המטרה היא למיין את רשימת משמעויות שנוצרה עבור הפרטים לקבוצות משמעות וליצור תמות משותפות, להבין את הקשר ביניהן ובסופו של דבר ליצור מודל תיאורטי. למעשה, הרמה ראשונה היא של הבנת התיאורים פשוטים כמשמעם, הרמה שנייה היא מתן פירוש לתיאור הגלוי, ואילו הרמה השלישית היא מתן פירוש לסמוי, כלומר למה שנאמר בין השורות, וגם למה שלא נאמר. בכך, ניתוח הנתונים הוא תהליך אינדוקטיבי של ארגון התמות המרכזיות ותיאור יחסי הגומלין ביניהן.

במחקר הנוכחי בתחילה נעשה ניתוח עומק על פי השלבים המתוארים עבור כל ראיון בנפרד: האב, האם והמתבגר בכל ארבע נקודות הזמן. בשלב השני נעשה ניתוח רחב של כל הראיונות על מנת לזהות תמות שניתן להכליל אותם על כל המקרים: תמות משותפות עבור ההורים ותמות משותפות עבור הילדים המתבגרים. בפרק הממצאים תחילה מוצגים נושאים מרכזיים הנוגעים לתהליכי ההסתגלות אישיים בהגירה בצירוף ציטוטים מהראיונות על פי רצף של זמן, מן החודשים הראשונים בארץ, ועד השנה השמינית לאחר ההגירה. בחלק זה מוצגים הממצאים של גברים ונשים בנפרד. זאת מאחר שלתהליכי ההסתגלות שלהם היו מאופיינים שונים. הצגה נפרדת זו של הממצאים אפשרה להדגיש הן את הדמיון והן את השוני בחוויות ובתהליכים. אומנם רוב התמות היו משותפות לנשים וגברים, אך היו תמות שהופיעו רק אצל נשים, או ניתנה לאותן התנסויות משמעות שונה על ידי גברים ונשים. למשל, דיאלוג עם ארץ המוצא שהופיע אצל נשים בראיונות לאחר שנתיים, לא הופיע כלל אצל גברים; לאחר ארבע שנים התייחסות לארץ המוצא אצל נשים הייתה בעיקר רגשית, ואצל גברים - בעיקר אינסטרומנטאלית.

לאחר מכן הוצגו תהליכים משפחתיים שהתרחשו בכל יחידה משפחתית בנפרד על פי רצף של זמן, זאת על מנת לראות את התמונה בשלמותה, ולהבין את יחסי הגומלין בין תהליכי ההסתגלות אישיים לבין תהליכים משפחתיים. המיוחד בנייתו יחידות משפחתיות הוא בזיהוי וניתוח חפיפות וניגודים בין הגרסאות האישיות של כל אחד מבני המשפחה. בנייתו הייתה התייחסות לניגודים ולחפיפות ברמות שונות, למשל אירועם שתוארו רק על ידי אחד מבני המשפחה, או מתן פרשנות שונה לאותו האירוע, כולל התייחסות להשתקות. בהתאם לכך נעשתה הפרשנות לגבי המשפחה כמערכת ולגבי התהליכים שהיא עוברת בין ראיון לראיון. השלב האחרון היה כתיבת הנרטיב תוך שימוש בציטוטים מהראיונות על מנת לעגן את המסקנות.

2.6 אמינות המחקר

בגישה האיכותנית ישנה חשיבות רבה למידה בה המחקר ראוי לאמון. כלומר, למידה בה ניתן לסמוך על תוצאות המחקר ולהאמין לדיווחי החוקר (ליבלד, זילבר ותובל-משיח, 1995, צבר בן-יהושע, 1990; Corbin & Strauss, 2008; Denzin & Lincoln, 1994; Lincoln & Guba, 1985). על מנת לשמור על אמינותו של המחקר, הנתונים נאספו באופן מסודר על פי שיטה אחידה ונערך תיעוד של תהליך איסוף הנתונים (Patton, 1990). הפניה למשתתפים הייתה אחידה והסכמתם להשתתפות במחקר כללה הסכמה להקלטת הראיונות עמם ושימוש בחומר הנאסף במסגרת הראיונות. כל מהלכי המחקר תועדו ביומן חוקר שכלל רישומים מפורטים. כל הראיונות הוקלטו, תורגמו לעברית ותומללו.

לאור כמות גדולה של הראיונות ותקופת המחקר הארוכה, הסתייעתי במספר מתורגמנים אשר תמללו את הראיונות מרוסית לעברית. כולם הודרכו על ידי, תוך דיון משותף בביטויים או מילים הניתנות לפירושים ותרגומים רבים ושונים.

על מנת לצמצם את השונות במהלך הניתוח נעשה שימוש בהצלבת נתונים (triangulation) (Creswell, 1998). כך שולבו מספר מקורות מידע, ומקורות פנימיים: אינפורמציות משלימות וסותרות בקטעי סיפור שונים, התאמת מידע בין אירועי הביוגרפיה לבין תיאור החוויות, הדעות והרגשות ב"סיפור הגירה".

ניתוח היחידות המשפחתיות מהווה דרך נוספת להבטיח תוקף ומהימנות. צורת ניתוח מסוג זה מאפשרת להשוות בין הסיפורים של בני המשפחה על אותם האירועים, להתייחס לפרשנות שכל אחד מהם נותן לסיפור, לחפיפה ולניגודים, וגם לחלקים חסרים (Eisikovits & Koren, 2010; Sands & Roer-Strier, 2008). לצד יחידות אלו, ניתוח הראיונות שנערכו בנפרד עם כל אחד מבני המשפחה מעשיר את ההסתכלות על התופעה הנחקרת ומעלה את אמינות המחקר.

לפי מורס ואחרים (Morse, Barret, Mayan, Olson & Spiers, 2002), כדי להשיג תוקף והמהימנות במחקר איכותני יש צורך ליצור אסטרטגיות פעולה כבר בתוך תהליך המחקר ולא רק בסיומו. לדבריה, יש להבטיח את שילובן של שיטות הפעולה בכל צעד של המחקר על מנת שתוצריה יהיו אמינים. בדרך זו ניתן לזהות ולתקן שגיאות בטרם יהפכו לחלק מהמודל המתפתח ויחבלו בתהליך הניתוח. המחקר הנוכחי אימץ חלק מהאסטרטגיות המוצעות על ידי מורס להשגת התוקף והמהימנות.

אסטרטגיה אחת היא קוהרנטיות מתודולוגית – התאמה בין שאלת המחקר לשיטות המחקר. המחקר הנוכחי, שעוסק בחוויית הגירה לאורך זמן, התבצע בשיטות של ראיונות עומק ושיטת ניתוח שמותאמים לתפיסה הרואה בסיפורי הגירה ביטוי לחווייתו ולפרשנותו של המספר. אסטרטגיה נוספת היא התאמה של אוכלוסיית המחקר הנדגמת לנושא המחקר – הבחירה בנחקרים נועדה להתמקד באוכלוסייה הומוגנית יחסית, בעלת מאפיינים דומים, שהנרטיבים שלה נבנים בהקשר משותף של הגירה לישראל. ההתמקדות בקבוצת אוכלוסייה מובחנת עשויה להבטיח רוויה במחקר (Saturation of categories). גם איסוף וניתוח בו זמני של הנתונים תורם לאמינות המחקר. הכוונה למחקר שאינו ליניארי במהותו, שבמהלכו נוצרת אינטראקציה בין מה שידוע ומה שצריך לדעת. מחקר לאורך זמן מאפשר פעולה ספיראלית של איסוף נתונים וניתוחם. הראיונות שנאספו משתלבים בעבודת המחקר ומאפשרים חזרה אל הנחקרים ויצירת מקורות מידע נוספים שעולים מתוך תהליך הניתוח. בנוסף, לאורך כל המחקר, הן בשלב הניתוח של החומר הגולמי של הראיונות הבודדים, והן בשלב האינטגרציה בין מספר הראיונות, נעזרתי בעמיתות מחקר במסגרת קבוצת מחקר אשר נפגשה באופן קבוע על מנת לדון ולסייע אחת לשנייה בתהליך המחקר. קריאה משותפת סייעה רבות לצאת ממסגרת המצומצמת של פרשנות אישית שלי אל עבר פרשנות עמוקה ורחבה יותר. כצעד חשוב להבטחת אמינות המחקר, פניתי בתום הניתוח אל משתתפי המחקר כדי לשמוע את התייחסותם ודעתם ביחס לחומר הנתונים, לניתוח, לסתירות לפרשנויות ולמסקנות (Lincoln &

Guba, 1985; Mishler, 1986). היות והמחקר הינו פרשני, אין הכוונה להגיע להסכמה משותפת בנוגע לממצאים, אלא לבחון את המידה בה משתתפי המחקר רואים את הפרשנות כפרשנות לגיטימית המעוגנת בנתונים. את התגובות של משתתפי המחקר לגבי הממצאים והמסקנות הבאתי בפרק הממצאים (ראה סעיף 3.11).

2.7 סוגיות אתיות

כמו בכל מחקר, במחקר איכותני אחריות החוקר כוללת ערנות לסוגיות אתיות והצבת קריטריונים לשמירה על אתיקה מחקרית בכל שלבי המחקר (Lincoln, 1995; Peled & Leichtentritt, 2002). אחת הסוגיות החשובות ביותר בכל מחקר ובמיוחד במחקר איכותני היא לדאוג לכך שמשותפי המחקר לא יפגעו בצורה כלשהי בגלל נכונותם להשתתף ולתרום להמשך בניית הידע בנושא הנחקר. הסוגיה מקבלת חשיבות רבה במחקר איכותני בגלל החשיפה האישית הרבה של המשתתפים בראיונות עומק על נושא רגיש (Padgett, 1998). במחקר זה ננקטו מספר צעדים על מנת לשמור על כללי האתיקה. בתחילת כל ראיון, פורטו בפני כל משתתף מטרות המחקר, תהליך איסוף הנתונים ומהלך המחקר. בנוסף, ניתן למשתתפים דף הסבר עם פירוט של מטרות המחקר ובקשה לחתימה פורמאלית המעידה על נכונותם להשתתף במחקר (ראה נספח מס' 3). המרואיינים חתמו על ההסכמה רק לאחר תום הראיון. הראיונות הוקלטו במלואם, וניתנה למשתתפים אפשרות להפסיק את תהליך הקלטת הראיון או את הראיון עצמו בכל עת.

כמו כן, על מנת לראיין מתבגרים מתחת לגיל 18, התבקשו ההורים לאשר את הסכמתם לראיון בעל פה ובכתב (ראה נספח מס' 4). רק לאחר מכן נשאלו המתבגרים עצמם אודות הסכמתם להשתתף במחקר. כל המסמכים נכתבו בשפה הרוסית על מנת שהמשתתפים יבינו כל מילה במסמך עליו הם חותמים. המרואיינים קיבלו מספרי טלפון ופרטים אחרים של החוקרת, על מנת שיוכלו לפנות אליה בכל עת אם יחוו צורך בכך. כמו כן, ננקטו צעדים לשמירה על פרטיות וסודיות של משתתפי המחקר כגון שימוש בשמות בדויים תוך ניסיון לשמור על הצביון האתני והתרבותי של השמות. בנוסף, שונו מספר פרטים מזהים ומאפיינים של המשתתפים על מנת להבטיח שמירה מרבית על פרטיותם.

סוגיה אתית נוספת קשורה בעובדה כי תהליך המחקרי עשוי לגרום למשתתפים להעלות נושאים אשר לא עובדו עדיין ולחוות רגשות קשים. המשתתפים במחקר מסוג זה נחשפים בתהליך המחקר ועוברים פעמים רבות חוויה רגשית משמעותית. כמענה לסוגיה זו ועל מנת להגן עליהם, הקפדתי להסביר למשתתפי המחקר, כי השתתפותם היא בחירה וכי בכל שלב הם יכולים לבחור להפסיק את המעורבות שלהם במחקר.

מעבר לסוגיות האתיות שהוזכרו, עלתה מורכבות אתית ייחודית למחקר זה בשל העובדה כי מדובר בניחות יחידות משפחתיות בה כל אחד מתראיין בנפרד אצל אותו המראיין. על כן הייתה מודעות להימנע מלאמץ את גרסתו של אחד מבני משפחה וכן נזהרתי מלחשוף מידע שנאמר על ידי המרואיין האחר במשפחה. יחד עם זאת, על אף שנעשה מאמץ לטשטש זהויות במידה מרבית, לא ניתן

להימנע לגמרי מן האפשרות שהמשתתפים יוכלו לזהות את דברי בן המשפחה שלהם מכיוון שממצאי המחקר נכתבים בחלקם בהבאת ציטוטים על פי יחידות משפחתיות (Forbat & Henderson, 2003). על מנת להתמודד עם מצבים בהם יש פערים וסתירות בין הדיווחים של בני המשפחה, התייחסתי למקורות של השוני. מקור אחד לשוני הוא מצב כאשר מידע מסוים ידוע לפרט אחד ולא ידוע לפרט אחר במשפחה. מקור אחר הוא מצב שהמידע אכן ידוע לכולם אבל בני משפחה מתמודדים באופן שונה עם המידע ולפעמים מפעילים הגנות.

על מנת להתמודד עם השוני, ללא הבדל מקורו, פעלתי במספר דרכים. ראשית, זיהיתי אזורים רגישים, בהם יש פערים במידע שקיבלתי. לגבי אזורים רגישים אלה נקטתי במספר אסטרטגיות: אפשרות אחת הייתה לא לדווח לחלוטין את המידע, אך להביא אותו בחשבון בניתוח ומסקנות. אפשרות נוספת הייתה לטשטש את המידע ולתאר אותו בצורה שלא תהיה רגישה וללא החלק הקונפליקטואלי. בחלק מהמקרים נעזרתי באופן שבו בני המשפחה האחרים הציגו את המידע על מנת לטשטשו. במידה והמידע היה חשוב לצורך ניתוח ומסקנות, מצד אחד טשטשתי אותו, ומצד שני בדקתי האם הוא עולה בקנה אחד עם מסקנות מנתונים אחרים. כך, הבאתי את המסקנה דרך נתונים האחרים ולא דרך הנתון הרגיש. בכל מקרה, למרות שטשטשתי או הורדתי מידע, הבאתי את המידע הרגיש בחשבון בניתוח ובמסקנות.

יש לציין כי כל אחד מהמראיינים היה ער לעובדה שראיינתי בני משפחה אחרים. בחלק מהמקרים הם אף עזרו לי בסינון המידע בכך שביקשו לא להכניס לנתונים חלקים מהראיון. יחד עם זאת, האחריות העיקרית לשמירה על פרטיותם הייתה מוטלת עלי כחוקרת.

פרק 3: ממצאים

3.1 תיאור המשפחות

כעת אתאר את שש המשפחות שהשתתפו במחקר. כל שמות המרואיינים הם שמות בדויים. בנוסף, שיניתי מספר פרטים מזהים ומאפיינים של המשתתפים על מנת להבטיח שמירה מרבית על פרטיותם.

משפחת בליצקי

משפחת בליצקי הגיעה ארצה במאי 2001 מרוסיה. בעת ההגירה כללה המשפחה אב, אם ובת מנישואים קודמים של האם. האב **אנטולי**, בן 35, בעל השכלה על תיכונית, הנדסאי אלקטרוניקה, עבד בארץ המוצא במקצועו לפרנסת המשפחה. האם **לריסה**, בת 34, בעלת השכלה על תיכונית בתחום הטקסטיל. לפני הגעתה לארץ עבדה במקצועה. בתם **אנה**, בת 13, תלמידת בית ספר. עבור לריסה אלו נישואים שניים, ואנה היא ביתה מנישואים הקודמים. אנה גדלה עם אנטולי מגיל צעיר מאוד ומתייחסת אליו כאב לכל דבר. מזה שנים אין קשר עם האב הביולוגי שנשאר ברוסיה. לפני הגעתם לישראל התגוררו בני המשפחה בעיר קטנה בה עד היום מתגוררת משפחתה המורחבת של לריסה. הוריו ואחיו של אנטולי מתגוררים בישראל. בשנים הראשונות בארץ עבדו בני הזוג לפרנסת המשפחה, רכשו דירה, אנה נישאה לאחר סיום לימודים בבית ספר תיכון וילדה בת. כיום אנה ובן זוגה מתגוררים יחד עם אנטולי ולריסה.

משפחת ברגר

משפחת ברגר הגיעה ארצה ביוני 2001 מבלרוס. בזמן ההגירה הייתה מורכבת המשפחה מאב, אם, ושני ילדים. האב **ולדימיר**, בן 60, בעל השכלה גבוהה, מהנדס חשמל במקצוע, עבד כמהנדס בכיר במפעל גדול וכמרצה באוניברסיטה. האם **ולנטינה**, בת 41, בעלת השכלה על תיכונית, קוסמטיקאית במקצועה. עבור האב אלו נישואים שניים, ומשפחתו הראשונה (אישה ובת בוגרת) מתגוררת בגרמניה. בני הזוג ברגר חיים יחד 20 שנה, ולהם שני ילדים משותפים: **יורי** בן 14 ו**ליזה** בת 9 (גילאים בעת הגעתם לישראל). משפחת המוצא של ולנטינה נשארה בבלרוס. בתחילת דרכם בארץ עבד ולדימיר בעבודות מזדמנות, וולנטינה עבדה במפעל. בשנה השלישית לאחר ההגירה חזרו ולנטינה והבת ליזה לבלרוס, ואילו ולדימיר עם יורי נשארו בארץ. כיום מתגוררת האישה והבת ברוסיה, והאב מתכנן להצטרף אליהן לאחר שיורי יסיים את שירותו הצבאי. נראה כי בנם יורי עתיד להישאר בארץ, בעוד בני משפחתו בהדרגה עוזבים את ישראל.

משפחת דבורקין

משפחת דבורקין הגיעה ארצה באוקטובר 2001 מרוסיה. המשפחה מנתה אב, אם ושני ילדים. האב **ולרי**, בן 40, בעל השכלה על תיכונית, הנדסאי חשמל במקצוע, עבד בחו"ל במקצועו. האם, **נטליה**, בת 40, בעלת השכלה גבוהה בתחום שיווק ושכר, עבדה בתחום המסחר בארץ המוצא. לבני הזוג שני ילדים: **מקסים** בן 16, סיים בית ספר תיכון לפני ההגירה, ו**רומן** בן 10, תלמיד בית ספר. יחד עם

המשפחה הגיעה ארצה האם של ולרי (הסבתא), פנסיונרית. בארץ, בני הזוג עבדו באותו מפעל, בנם מקסים סיים שרות צבאי והחל ללמוד במכללה. כעבור מספר שנים נסעו ולרי ואימו לביקור לרוסיה, שם נפטר ולרי באופן פתאומי עקב בעיה בריאותית. גם אימו נפטרה שם. כיום מתגוררת נטליה עם שני ילדיה, מקסים לומד באחת המכללות בארץ, רומן לומד בבית ספר תיכון, ואילו נטליה ממשיכה בעבודתה במפעל.

משפחת מלניקוב

משפחת מלניקוב הגיעה ארצה בפברואר 2001 מרוסיה ומנתה אב, אם ובן. האב **גנאדי**, בן 40, בעל השכלה גבוהה, מהנדס אלקטרוניקה במקצוע. עבד במקצועו בארץ המוצא. האם **ריטה**, גם היא בת 40 בעת ההגירה, בעלת השכלה על תיכונית ומורה למחול במקצוע, עבדה באוקראינה בתחום הכשרתה. הבן **ויקטור**, בן 16, סיים לימודי בית ספר תיכון לפני ההגירה. בשנה השנייה לאחר ההגירה בני הזוג התגרשו וריטה עברה להתגורר בעיר אחרת. תחילה ויקטור נשאר לגור עם אביו, אולם לאחר שנשר מהצבא עבר לעיר בו מתגוררת אימו. אב המשפחה, גנאדי מתגורר כיום לבד ועובד לסירוגין. ריטה ממשיכה בעבודתה במפעל, לא במקצועה. ויקטור מתגורר לבד בדירה שכורה ועובד לפרנסתו.

משפחת צ'רנוב

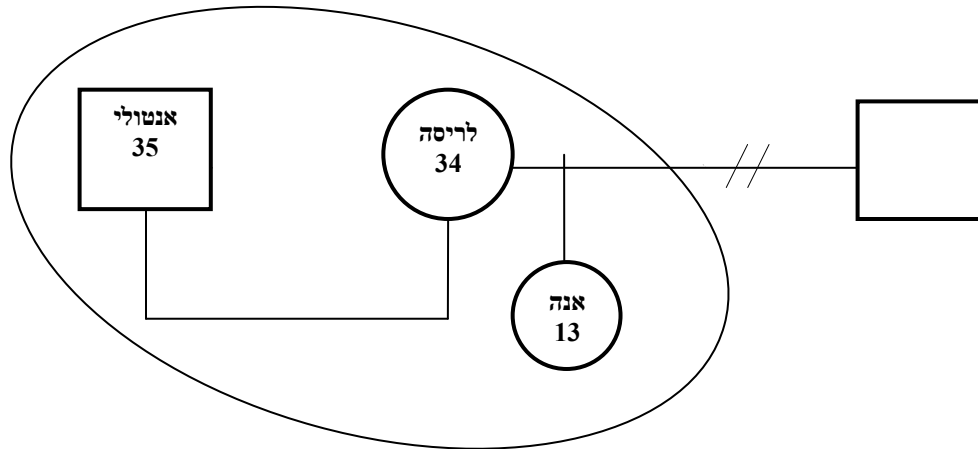
בני המשפחה הגיעו ארצה בינואר 2001 מאוקראינה. משפחת צ'רנוב מנתה אב, אם ושני ילדים. האב **פיוטר**, בן 40 בזמן ההגירה, בעל השכלה תיכונית, באוקראינה עבד כמסגר. האם **תמרה**, בת 33, בעלת השכלה על תיכונית בתחום השיווק, בארץ מוצאה עבדה במשרה חלקית בניקיון. בני הזוג הגיעו לישראל עם שני ילדים: **קוסטיה** בן 14 ו**ויקה** בת 9. משפחת המוצא של פיוטר נשארה באוקראינה, ואילו ההורים ואחים של תמרה גרים בארץ באותה העיר בה השתקעה משפחת צ'רנוב. לאחר מספר שנות חיים בישראל בני הזוג נפרדו לתקופה מסוימת, ולאחר מכן החליטו לחזור לחיות יחד. תמרה עובדת כיום בטיפול בקשישים ובניקיון, ופיוטר מועסק כמסגר במפעל. בנם קוסטיה נשר ממסגרת לימודית, לאחר מכן התגייס לצה"ל, אך לא סיים את השירות הצבאי בשל חוסר התאמה למסגרת. כיום מתגורר בבית הוריו ואינו עובד. אחותו ויקה לומדת בבית ספר תיכון ועובדת לאחר הלימודים.

משפחת פרידמן

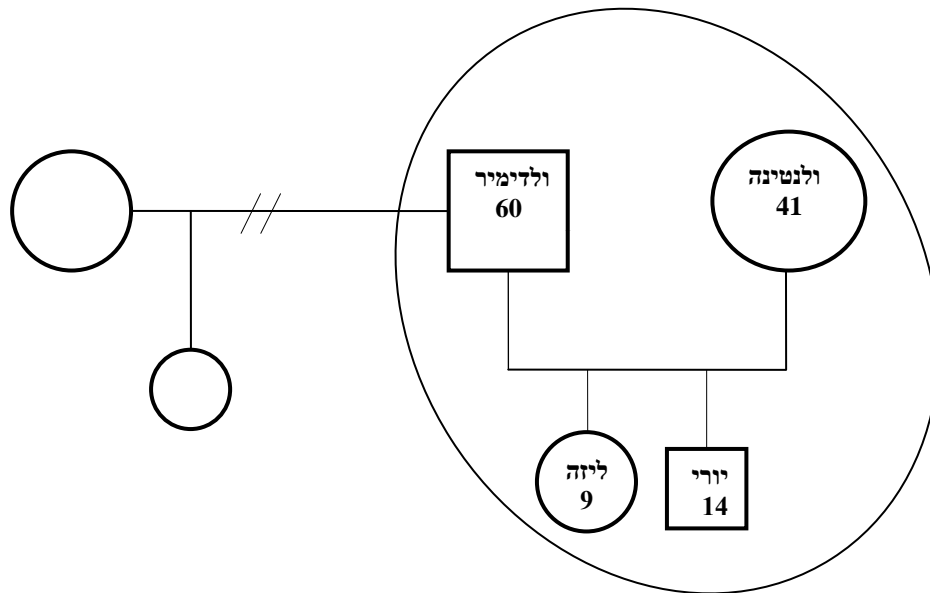
משפחת פרידמן הגיעה לישראל במרץ 2001 מאוקראינה ומנתה אב, אם ובן בעת המעבר. האב **בוריס**, בן 40, בעל השכלה גבוהה, מהנדס חשמל במקצוע, עבד באוקראינה במקצועו. האם **נינה**, בת 45, בעלת השכלה גבוהה, מהנדסת כימיה במקצוע. בארץ מוצאה עבדה במעבדה רפואית. משפחת המוצא של נינה מתגוררת עד היום באוקראינה. משפחתו המורחבת של בוריס נמצאת בישראל ואף ומתגוררת באותה העיר כמו משפחת פרידמן. לנינה נשאר באוקראינה בן בכור בן 27 מנישואיה הקודמים, אותו היא ובוריס גידלו יחד. 4 שנים לאחר ההגירה נודע לנינה כי בנה נהרג בקטטה. בן משותף של נינה ובוריס, **איליה**, בן 18 בעת ההגירה, סיים לימודי בית ספר תיכון באוקראינה. בישראל איליה התגייס

לצבא, ולאחר תום השירות החל את לימודיו באחת המכללות בארץ ועבד בו זמנית. כיום אב המשפחה בוריס, עובד כחשמלאי, ונינה מתפרנסת מעבודות ניקיון. על מנת להקל על התמצאות במהלך הקריאה, מובאים מטה ג'ינוגרמים של המשפחות (ראה מקראה בנספח מס' 5).

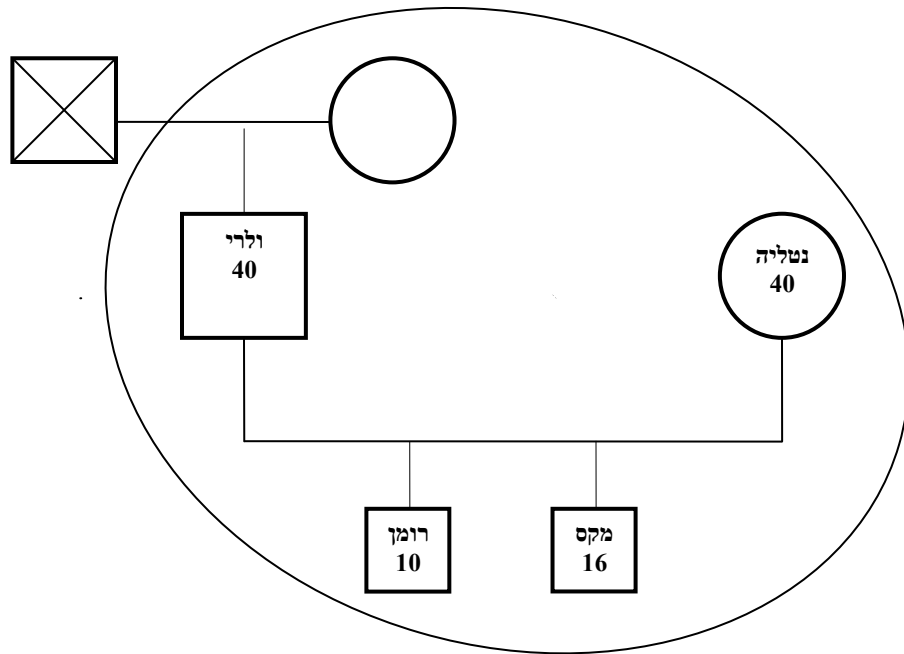
משפחת בליצקי

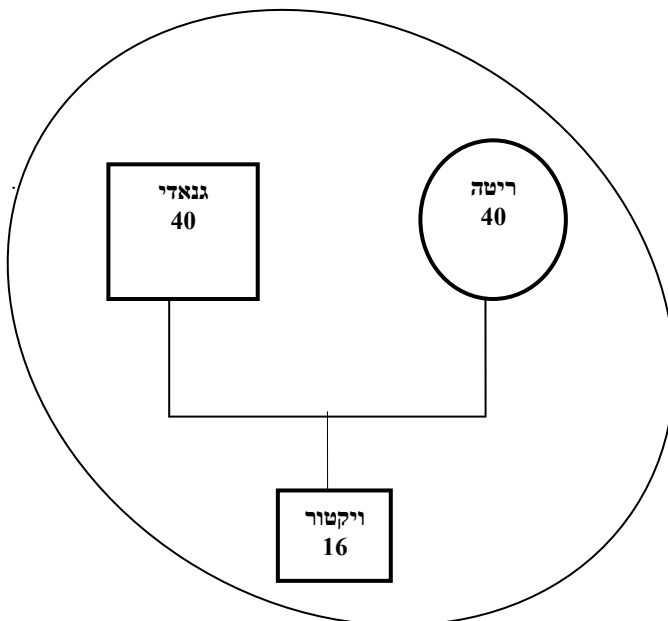
משפחת ברגר

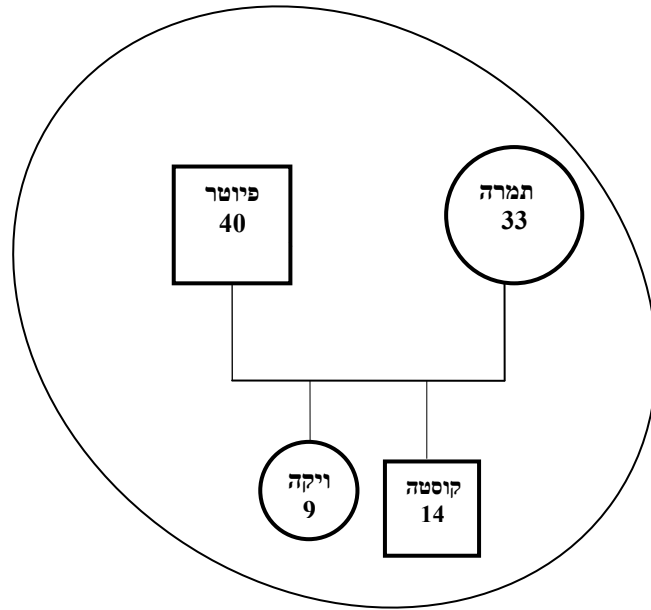
משפחת דבורקין

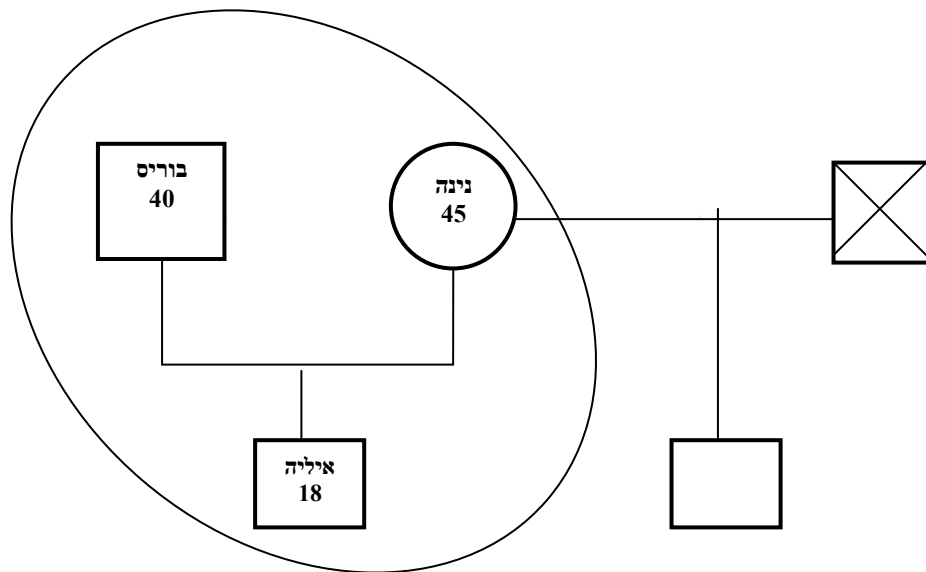
משפחת מלניקוב

משפחת צ'רנוב

משפחת פרידמן

בראיונות עם המשתתפים לאורך שבע שנים עולים מספר מוטיבים מרכזיים: משפחה, ילדים, עבודה, דיור, שפה, חברה, לימודים, יחס סובבים, הגירה, ארץ המוצא, ביקור מולדת ועוד. ניתוח מתמשך וצמצום לקטגוריות רחבות יותר מעלים מספר נושאים מרכזיים שמאפשרים להבין את התהליכים בפרספקטיבה של זמן והתבוננות על כל פרט במשפחה ועל התנהלות המשפחה כמערכת. ראיונות הציגו בפני מידע רב ומגוון, שלצד לא ניתן להתייחס לכולו. אתייחס אפוא לנושאים אשר נראים כיותר משמעותיים עבור המרואיינים ורלוונטיים ביותר לנושא המחקר. הפרטים המוצגים בפרק הממצאים יהוו קרקע להבנת חווייתם של הנחקרים בשנים הראשונות לאחר ההגירה. תחילה אציג נושאים מרכזיים הנוגעים לתהליכי ההסתגלות בהגירה בצירוף ציטוטים מהראיונות על פי רצף של זמן, מן החודשים הראשונים בארץ, ועד השנה השמינית לאחר ההגירה. לאחר מכן, אציג תהליכים משפחתיים שהתרחשו בכל יחידה משפחתית בנפרד, זאת על מנת לראות את התמונה בשלמותה, ולהבין את יחסי הגומלין בין תהליכי הסתגלות לאינטראקציה בתוך המשפחה.

3.2 הסתגלות בשנה הראשונה

מיד עם הגעתם ארצה עומדות בפני המשפחות משימות רבות: למצוא דירה, לרכוש שפה, למצוא עבודה ראשונה, להכיר חברים חדשים, לפגוש את מערכת החינוך ועוד. מהי המשמעות של משימות אלה עבור המרואיינים, מה הם חושבים ואיך מתמודדים עם משימות אלה בחודשים הראשונים בארץ? מהן חוויותיהם העיקריות בתחילת דרכם בישראל? לנושאים אלו ואחרים אתייחס בשילוב ציטוטים מהראיונות.

3.2.1 סיבות להגירה: למען הילדים ועוד

תמה ראשונה שעלתה בראיונות עסקה בסיבות להגירה. אחת הסיבות העיקריות שהובילה את המרואיינים להחלטה לעזוב את ארץ המוצא הייתה שאיפה להבטיח עתיד טוב יותר לילדיהם. ההורים המרואיינים חוזרים ומתארים כי לא צפו עתיד ראוי לילדיהם בארץ מוצאם. כך ולדימיר ברגר למשל, מספר כי המניע להגירה היה רצונו להגן על בנו מפני השרות בצבא הרוסי: "הסיבה העיקרית זה שאני בשום מקרה לא רציתי שהבן יהיה בצבא הרוסי. אני פחדתי שהוא לא יחזור משם. וזה סיבה העיקרית".

גם אנטולי ולריסה בליצקי מציינים כי אחת הסיבות לעזיבת ארץ מוצאם היא מתן הזדמנות לביתם שיש לה צרכים מיוחדים ללמוד ולהתפתח. לריסה: "בעיקר מה שנוגע לילדים – לילדים ממש אין שם עתיד. אין. מי שיש לו כסף – ילדים יכולים ללמוד [...] לנו הייתה למשל בעיה כזאת: אצלנו היא לא ילדה רגילה כמו כל הילדים, היא ילדה קצת חולה. ולנו אמרו ככה – זאת אומרת, היא למדה חמש שנים [...] ואחר כך אמרו, המדינה, בשביל לא לשלם – הילדה לא מספיק חולה בשביל שאנחנו נוכל לשלם איזה כסף או משהו, ובנוגע ללימודים אמרו שהיא לא זקוקה יותר".

משפחת דבורקין הייתה מרוצה מהמסגרת הלימודית של בנם, אולם ההורים לא הצליחו לעמוד בתשלומי שכר לימוד. בהגירה לישראל ראו הזדמנות להעניק לבנם השכלה ראויה. כך

מספרת נטליה דבורקין: "אנחנו עשינו את זה בגלל הילדים, אין שם עתיד לילדים. מקסים סיים כיתה י', ואחרי הלך ללמוד בגימנסיה, שם הוא היה אמור ללמוד שנתיים וחצי לעורך דין. ואחר כך שנה וחצי התמחות [...]. הוא סיים שנה, אחר כך רצה להתקבל לאוניברסיטה ב [שם העיר], אבל היה צריך לשלם 18 אלף". מקסים מוסיף: "זה בלתי אפשרי". ונטליה ממשיכה: "כן, בלתי אפשרי, לא היה לנו סכום כזה. יכולנו למכור גרז', אז הינו משלמים שנת לימודים אחת ומה אחר כך? זה היה יכול להגיע ל-25 אלף".

גם בוריס ונינה פרידמן מתייחסים לאפשרות להבטיח השכלה מתאימה לבנם כאל סיבה עיקרית לעזיבה. בוריס מתאר את אותה הבעיה של העדר אמצעים כלכליים למימון הלימודים: "העניין הוא בכך שבאוקראינה היה מצב כלכלי קשה. קודם כל נתקלנו בבעיית ההשכלה של הבן, באוקראינה כדי לתת השכלה טובה צריכים המון כסף, לעומת זאת בארץ, לפחות בהתחלה, יש אפשרות ללמוד חינם. כאן הטכנולוגיות הגבוהות מפותחות יותר ובכלל הוא יקבל כאן יותר ידע". תמרה צ'רנוב מתארת את חחשותיה ודאגותיה לגבי הילדים ב דרמטיות: "נדמה לי שאצל כולם הן [סיבות להגירה] אותו הדבר: מצב כלכלי, קשיים, בכלל המצב עצמו באוקראינה, בחבר העמים קשה מאוד. מפחיד לצאת החוצה. בעיקר פחד בגלל הילדים, כל החבורות. אין ממש במה להאכיל, הם כל היום בחוץ. אנחנו בעבודה, הם לבד עם עצמם. אני לא יודעת מה איתם, איך, עם מי. מפחיד. מסתובבים איפה שהוא בערבים. מפחיד".

בין הסיבות הנוספות להגירה מציינים המרואיינים קשיים כלכליים, אבטלה ואנטישמיות בארץ המוצא. אנטולי בליצקי מספר: "התארחתי כאן בשנה שעברה, אחר כך חזרתי הביתה, ופשוט היה צירוף מקרים - שם היו לנו קשיים: הייתה עבודה, ופתאום כבר לא הייתה [...]. ועד עכשיו לא שילמו לי את הכסף שהם היו חייבים לשלם לי". לאחר ביקור של אנטולי בארץ החליטו בני הזוג שאין מה להפסיד. אנטולי אומר: "הייתי כאן חודש וחצי, ראיתי, נו איך? אנחנו עשינו השוואה - אם לעבוד אותו דבר, כמו שעבדנו שם, זאת אומרת קשה, ואפילו לקבל מינימום - עדיין אפשר לחיות הרבה יותר טוב מאשר שם, כאשר קיבלנו את הכסף שם". ולריסה מוסיפה: "אנחנו היינו צריכים לשלם על הדיור יותר מהמשכורת!"

במשפחת דבורקין הבן מקסים היה זה שהגה את הרעיון להגיע לישראל. לשאלה מדוע רצה לעשות זאת, הוא ענה: "למה? כי כל יום יש פחות ופחות עבודה (7), החיים נעשו יותר קשים, יותר אנשים עניים, פחות מקומות עבודה". גם במשפחת פרידמן איליה, הבן, היה שותף מלא בהחלטה להגיע לישראל. כך הוא מתאר את הסיבות שהניעו אותו: "קודם כל בגלל מצב הכלכלי הקשה שהיה לנו, וחוף מזה בגלל שרציתי להמשיך ללמוד באוניברסיטה, להתקדם בעבודה, לרכוש כל מיני דברים. אפילו אם הייתי יכול לסיים אוניברסיטה הכי פשוטה באוקראינה, אני לא יודע מה היה מחכה לי".

במשפחת ברגר המצב הכלכלי היה טוב, אבל בנוסף לפחד לשלוח את הבן לצבא ציין ולדימיר את האנטישמיות כסיבה למעבר: "המצב הכלכלי שלנו שם לא היה רע, אני הייתי אומר שכאן יותר רע, אבל האווירה הזאת, זאת אומרת, אנטישמיות, פשע". נינה פרידמן מתארת אנטישמיות כלפי בעלה במקום העבודה אשר התבטאו באפליה בעת חלוקת זכאות לדיור מהעבודה: "אני רוצה להוסיף עוד דבר, בעלי יהודי ואני תמיד הרגשתי אפליה (בוכה). בעבודה אהבו וכיבדו

אותו, אך מנהל המפעל לא נתן לו להתקדם [...] כולם כיבדו את בעלי בגלל שהוא חכם ועכשיו [...] היינו באים למנהל המפעל, כולם קיבלו דירות ואנו גרנו עם שני ילדים וסבתא בשני חדרים קטנים, במפעל חילקו יותר מ 30 דירות – ואנו לא קיבלנו”.

משתתפי המחקר מתארים את המעבר לישראל כדבר שתמיד רצו בו, טפחו ציפיות חיוביות ביחס אליו, ושראו כקשה להשגה אך מאוד כדאי ורצוי. חלקם אף משמיעים את צערם על כך שלא עשו צעד זה מוקדם יותר. נינה פרידמן מסבירה: “ תמיד חשבנו שכדאי לבוא לישראל, הרי גרנו בכפר, ובעלי תמיד אמר שהיה נוסע לישראל אם היה לו הרבה כסף. תמיד חשבנו שכדי לעלות צריך כסף. ”. בוריס מתערב: “סליחה נינה שאני נכנס. חבל שלא עלינו לפני עשר שנים, מכיוון שכמה שאדם צעיר יותר, כך קל לו יותר להיקלט, למצוא עבודה וכולי”.

גם תהליך של איסוף מסמכים וקבלת אישורים לקראת ההגירה מתואר בראיונות כשלב רצוי ומרגש. לעיתים אף כחוויה מיסטית של הכוונה “מלמעלה”. נטליה מספרת על זה כך: “פעם הוא [מקסים] ראה תוכנית אחת בטלוויזיה ובסוף התוכנית הייתה הודעה: למי שיש קרובים יהודים לפנות לטלפון המצוין ב[שם העיר]. שעת נסיעה מהעיר שלנו [...] אספנו את כל המסמכים שהוכיחו את היהדות של סבתא ושלחנו אותם לקונסוליה ב[שם העיר]. נסענו לשם, דיברנו עם הקונסול, הוא הכין לנו דרכונים ואמר: “בהצלחה בישראל!” יש אנשים שנוסעים 10-15 פעמים כדי לקבל אישור, ואני רק נסעתי להתייעץ ומייד קיבלתי ויזה. כשחזרתי הביתה כולם היו בהלם”.

מתקבל הרושם כי מדובר במשפחות שהגיעו לישראל עם תקוות רבות וציפיות חיוביות לחיים טובים יותר לעצמן ובעיקר לילדיהן. אתאר כעת מהי חווייתם של המרואיינים בחודשים הראשונים בסמוך למועד ההגעה, כיצד הם התמודדו עם הקשיים הראשונים, והאם התגשמו חלומותיהם בתקופה הזו.

3.2.2 הרושם הראשון

על פי דיווח המרואיינים, הרושם הראשון שלהם מישראל הוא חיובי מאוד. לריסה בליצקי מספרת כי לא התאכזבה כלל מישראל: “לא, ממש לא [התאכזבתי]! אני פשוט לא ציפיתי למה שהיה כזה! (צוחקת) מהצד הטוב”. לריסה מלווה את דבריה בצחוק המבטא שמחה אמיתית והתפעלות מהמקום אליו הגיעו. אנטולי בליצקי מחזק את דבריה: “כל כך נעים, היחס כל כך טוב. אנחנו חשבנו שיהיה יותר קשה לתקשר, בחנות או בבנק”. בנוסף, אנטולי מציין כי המצב הכלכלי של משפחתו השתפר: “איך להגיד לך? יותר טוב מאשר שם? כן, הרבה יותר טוב. אבל, איך לומר, אפשר לחיות. לא בפאר, פשוט הכי נחוץ – בינתיים אפשר לחיות”.

נטליה דבורקין, בדומה למרואיינים אחרים, מתמלאת בשמחה ואופטימיות וחווה את ישראל כמדינה של אור, חופש ושפע: “...מהטבע, הדקלים, שחם פה, יש הרבה פירות, אנשים חופשיים יותר, חייכנים יותר, לא כמו ברוסיה, אולי בגלל כל הבעיות. אצלנו בעיה הכי גדולה זו שפה, וגם צריך למצוא עבודה, אחר כך יהיה בסדר. ושם אפילו שיש לך עבודה [...] כל הזמן אין כסף. ופה אפילו סל קליטה שמקבלים מספיק לנו לקנות כל מה שרוצים, פירות למיניהם”. ולרי מאשר את דברי אשתו לגבי שיפור במצבם הכלכלי: “אפילו טלוויזיה קנינו ווידאו! ושם כדי לקנות את זה צריך לחסוך הרבה”. נטליה מוסיפה: “לוותר על כל מיני דברים. פה אנחנו מייד קיבלנו סכום

בנתב"ג, קנינו טלוויזיה, ומישהי שאנו מכירים הלכה וקנתה מקרר. שם אנחנו קנינו מקרר בשנת 85 כשמקסים נולד וזהו (צוחקים)". נטליה מסכמת את חווייתם הראשונה בישראל כך: "יש לנו כמובן ציפיות חיוביות, אם לא היו – לא היו מגיעים לפה. מצפים לטוב. לילדים, למקסים". גם מקסים עצמו אופטימי ובונה תוכניות: "אומרים שבצבא אפשר לרכוש שפה בקלות. אולי ללכת למכינה. יש ספרים ברוסית כדי להתכונן".

גם התיאורים של תמרה צ'רנוב ממחישים את התפעלותה מישראל. את תחושת ההקלה ומנוחה מטרדות כלכליות שרצו עליה בארץ מוצא היא מתארת כך: "את יודעת, לראשונה הייתה החוויה, את יודעת, כמו שמראים בסרט מחו"ל, כשגרנו באוקראינה, היו מראים סרטים מחו"ל, הסופרים האלו, בלי בעיתיות הכול [...] [בישראל] מצא חן, מיד מצא חן. קנינו מה שרצינו, את יודעת, אני מתכוונת למצרכי מזון. התחשק משהו – הלכנו וקנינו, התחשק משהו אחר – הלכנו קנינו. לא מחסירים כלום מהילדים, את יודעת, מיד ירדה האבן מהלב [...] עכשיו תופסים את זה כמובן מאליו [...] באוקראינה תעבוד, אל תעבוד, לא יהיה לך כלום. וכאן זה זורם כדבר רגיל".

את הרושם הראשוני שלהם בארץ מתארים בני הזוג בוריס ונינה פרידמן באופן חיובי מאוד ובאופטימיות רבה. בדומה למרואיינים אחרים, הם חושבים שבישראל, בניגוד לארץ מוצאם, יש תמורה הוגנת יותר עבור העבודה הקשה. נראה כי ראייתם האופטימית את החיים החדשים בארץ משתקפת גם בתפיסת היופי של ישראל. בוריס מתפעל מיופי של ישראל וחש כאילו הוא ומשפחתו גרים כאן הרבה זמן. על כך הוא ואשתו מתדיינים במהלך הראיון המשותף:

בוריס: "הרושם הראשוני היה מאוד חיובי. בהשוואה למה שראינו באוקראינה יש הבדל גדול. באוקראינה לא כך".

נינה: "באוקראינה היינו עובדים יממות שלמות וחצי שנה לא היינו מקבלים שכר".

בוריס: "כאן אפילו כאשר באנו לתל אביב ראינו איזו עיר יפה וגם שדה התעופה מאוד יפה".

נינה: "בהתחלה הייתי בשוק מכל היופי ועכשיו הכול הסתדר".

בוריס: "עכשיו יש לי הרגשה כאילו אנו גרים כאן זמן רב. יש קשיים, אך ניתן להתמודד איתם, ברגע שאמצא עבודה. אם לאדם יש עבודה כלשהי, לא בהכרח בתפקיד הניהולי, שיוכל להרוויח – אדם יכול לחיות כאן. באוקראינה עכשיו זה בלתי אפשרי".

נינה ובוריס משתמשים בדימוי של "ארץ האור", ישראל מול "ארץ החושך", אוקראינה. כך נינה ממשיכה ומתארת את התרשמותה: "הרושם העיקרי שאנו התחלנו לראות אור [...] באוקראינה אנו ראינו כל הזמן רק חושך. אפשר היה לעבוד, אך זה לא היה עוזר [...] כאן יש לאן ללכת ולהעביר את הזמן, ללמוד משהו חדש. שם לא היינו יכולים לשמוע על כלום, במיוחד בכפר. כאן אפשר לנסוע לאן שהו לבלות, לתקשר עם האנשים. מה שלא יגידו על כסף, אך כאשר יש למשפחה מה לאכול זה הכי חשוב".

למרות הקשיים, בוריס פרידמן מלא אופטימיות, מצפה להגשים את עצמו בישראל וגם להעניק השכלה לבנו: "למרות כל הקשיים ישראל מוצאת חן בעיניי, אני רוצה להשיג מה שאני חולם, רוצה שבני יקבל השכלה, רוצה שיהיו למשפחה שלנו קצת אמצעים ושנוכל להגשים את עצמנו כאן בארץ". גם איליה, הבן, מספר על ישראל כעל מקום טוב ומיוחד: "כאשר עזבתי את אוקראינה לא חשבתי שיהיו חיים כאלה, פשוט חשבתי, לפי הסיפורים של החברים שישראל היא

פשוט משהו מיוחד. כאשר הגעתי מאוד התרשמתי ממה שראיתי וזה מאוד מצא חן בעיניי. אני ראיתי כאן גם יתרונות וגם חסרונות, אך בסה"כ ישראל מוצאת חן בעיניי".

3.2.3 עבודה

נושא העבודה יהפוך למרכזי מאוד בראיונות הבאים. כעת, בשנה הראשונה, בולטות הציפייה והאופטימיות למצוא תעסוקה אשר תבטיח לא רק פרנסה, אלא גם ביטוי לכישורים והגשמה עצמית. המרוויינים מקפידים לתאר את הרקע המקצועי שלהם מפרטים על עבודתם שעזבו, אולי מתוך תקווה וציפייה להמשך הרצף התעסוקתי שהיה להם בארץ המוצא. ולדימיר וולנטינה ברגר מתארים מצב בו הם עבדו כמעט עד הרגע אחרון לפני המעבר לישראל. ולדימיר מדבר בגאווה גדולה על המפעל שלו: "אני עבדתי במפעל מאוד גדול, מפעל המנועים הכי גדול באירופה [...] עזבתי את העבודה אולי שבועיים וחצי - שלושה לפני הטיסה". ולנטינה מספרת: "אני קוסמטיקאית. גם עזבתי שבועיים לפני". לאחר סיום הלימודים באולפן חשה ולנטינה צורך לעבוד, ולא רק לשם הפרנסה. נראה כי היא מעוניינת למצוא ביטוי לכישוריה וגם לחוש חיונית ומועילה: "כי ללמוד עברית זה אחד, אבל כבר צריך משהו בשביל עצמך [...] אני רוצה לעבוד ורוצה משהו נעים, כי כאשר אני לא עובדת, אני מתעייפת יותר. ואם אני אעבוד - העיניים נדלקות, ומופיע תמריץ לחיות, למשהו, לא רק להרוויח כסף, אלא דווקא להרגיש מועילה". גם ולדימיר שלא מתאר לעצמן את חייו בלי עבודה מקווה לטוב: "מה אנחנו מצפים? למען האמת, אין אופוריה גדולה, בציפייה. היינו רוצים למצוא עבודה, לפי הגיל מגיע לי איזה סכום. עכשיו כבר נגמר לנו סל קליטה. זהו. צריכים לשלם, אבל אני חושב שאני מכור לעבודה, אני לא יכול בלי עבודה".

עם המעבר לישראל המשפחות קיבלו החלטות שונות בנוגע ללימודי שפה ומציאת עבודה. חלקן השקיעו את כל מאמצם בלימוד עברית, לא עבדו על אף הקשיים הכלכליים, זאת מתוך תקווה להגדיל את הסיכויים בשוק התעסוקה ולמצוא מקום עבודה טוב יותר. אנטולי מספר: "...המטרה הייתה לסיים אולפן, פשוט זאת הייתה המטרה שהצבנו לעצמנו. צריך לסיים את זה". ולריסה מסבירה: "יש אנשים נניח שלומדים באולפן ועובדים. זה מאוד קשה כי הם לא כל כך, הם יודעים, הם מבינים, אבל לא מספיק מפנימים את השפה". גם במשפחת דבורקין רואים בלימוד שפה דבר חשוב ומשקיעים בו זמן ומאמץ. נטליה מספרת: "מתקדמים לאט-לאט. קנינו קלטות, מקשיבים להם, לומדים, עושים שיעורי בית, עוזרים אחד לשני. אבא עושה שיעורים עם רומן".

במשפחת צ'רנוב התחילו פיוטר ותמרה לעבוד במהלך הלימודים באולפן, כאשר האב עזב את הלימודים בטרם סיים את תכנית הקורס באולפן. כך תמרה מתארת את המצב: "כן, הבעל התחיל [לעבוד] קצת לפני, הוא לא סיים את האולפן [...] [אני עובדת] בינתיים בניקיון, בהתחלה כשלמדתי בבוקר, עבדתי בערב, ככה לאט-לאט". היא מקווה ללמוד בהמשך בקורסים מקצועיים, ולכן ממשיכה לעבוד בשעות הערב: "פשוט יש לי תוכניות ללמוד עוד איפה שהוא, לכן אני עובדת בערב". את תהליך רכישת השפה תמרה מתארת כך: "איך להגיד לך, לפחות להבין, לשאול משהו ולהבין מישוהו אני יכולה. חלק בתנועות ידיים, חלק מבינה במילים, כבר יש את הבסיס, לא כמו שהיה בהתחלה, לא כמו שהיה בימים הראשונים".

לאחר סיום הלימודים באולפן בוריס פרידמן החל בתהליך קבלת רישיון עבודה ישראלי במקצוע מהנדס חשמל. בדומה לאחרים, גם הוא מקווה לממש את כישוריו בישראל, להתפתח מבחינה מקצועית ולתרום מהידע שלו לאחרים: "פשוט השקעתי בזה עשרים שנות מחיי. אם אני מומחה בתחום, למה לא לעבוד בזה? אני לא שואף להגיע לתפקיד הניהולי, אך אני רוצה לנצל את הידע שלי, להתפתח ולהביא תועלת לאנשים. מזה לאנשים לא יהיה גרוע יותר, יכול להיות שבאיזשהו תחום אני אצליח לקדם משהו". נינה מאשרת את דבריו בגאווה: "מה שקשור לעבודתו – אין דבר שהוא לא יודע, הוא קורא שרטוטים, מכיר כל התהליכים המכאניים וכולי". בוריס אף מצפה לקדם רעיונות חדשים ובטוח כי בישראל יש אפשרויות רבות יותר: "באוקראינה, את יודעת, בלתי אפשרי לקדם רעיון או המצאה כלשהי, פשוט לא יתנו לזה להתקדם. כאן יותר קל להגשים את עצמך ובאוקראינה קשה מאוד, או שחסר כסף או שיש קשיים אחרים. אם למשל אתה מומחה טוב יותר מהשני הוא משתדל להפריע לך להתקדם".

3.2.4 יחס מצד הסובבים

מיד עם הגעתם ארצה באים חברי המשפחות באינטראקציה עם הסובבים: שכנים, עובדים במוסדות הציבוריים, אנשי חינוך ובריאות, מעסיקים ואף משטרה. מראיינים מביאים סיפורים שונים ובהם תיאור חוויותיהם מהמפגשים האלו. נראה כי בשנה הראשונה בישראל, חוויות אלה מעסיקות את המרואיינים, והם מתארים ומפרטים את מגוון התגובות שנתקלו בהן בחברה שעדיין חדשה וזרה בשבילם.

תמרה צ'רנוב מגלה רגשות המעורבים לנוכח יחס מצד הסובבים אותה. בעודה חווה מגוון תגובות כלפיה בין עוינות ליחס של הבנה ואכפתיות, היא מציינת: "הכי רעה מהחוויות שהתיישבה מיד בפנים – יש רושם שחלק מהאנשים, בעצם אפשר כמובן להבין גם אותם, זו ארץ שלהם, אבל חלק מהישראלים מתייחסים כלפי הרוסים בעוינות [...] והחוויות הטובות [...] אגב גם אותו הדבר. פעם נכנסנו לאוטובוס, ואני נתתי לא נכון את הכסף לנהג, ועומדת, מעפעפת בעיניים, הרי לא מבינה עברית. והוא התחיל להסביר לי ככה במפורט שזה לא נכון, שצריכים סכום כזה. נעים שאנשים איך שהוא [...] הרי הוא הבין שאני לא מבינה עברית, והסביר לי שנתתי כסף מיותר".

נינה פרידמן כבר הספיקה להתנסות בחוסר יושר: "לי אמרו שבארץ יש אפליה, זה מורגש בעבודה. אני עבדתי פה ושם, ניקיתי דירה לאדם דתי. הוא היה מרוצה מאוד שניקיתי טוב ומהר, חבר של בעלי הפנה אותי אליו. הוא לא שילם לי כלום, אמר לבוא למחרת, אך לא היה בבית. כך נסעתי אליו כמה פעמים והם לא היו בבית או שעשו את עצמם לא בבית". יחד עם זאת, נינה מציינת שיש אנשים מבינים וחמים: "הייתי רוצה להוסיף עוד דבר. כאשר הגעתי, הרושם החזק ביותר היה לי ממורים באולפן. הם כל כך מבינים אותנו ונותנים יחס כל כך חם".

למרות שהמרואיינים התנסו לפעמים ביחס שלילי מצד הסובבים, נראה כי עדיין הם לא אבדו תקווה, ועדיין חוויותיהם "צבועות בוורוד" בשלב זה. במשפחת בליצקי למשל, כבר בחודש הראשון היו צריכים להתמודד עם אירועים לא צפויים: דירתם נפרצה. ההלם היה עוד יותר חזק לאור הציפייה כי בישראל המצב טוב יותר מאשר ברוסיה. לריסה מספרת על האירוע כך: "אחרי איזה חודש שדדו אותנו, הזמנו משטרה [...] פשוט זה היה כזאת מכה. אנחנו באנו, לא ציפינו למשהו כזה,

כמו שהיה אצלנו ברוסיה, אתה הולך ולאור היום – אדם הולך לו לאור היום ומישהו פשוט יכול לתת לו מכה על הראש, אפילו אם יש לו בכיס 3 רובל [...] וכאן אנחנו חשבנו (צוחקת) [...] בלילה, ישנו, לא שמענו דבר, היה ככה די מוזר – כי לא שמענו כלום". אנטולי מוסיף: "אחרי זה כולם צחקו עלינו – איך עוד נשארתי בחיים (צוחק)". נראה כי על אף המאורע המחריד, בני משפחת בליצקי בוחרים לראות את הפן הקומי שבו, או אולי את מעשה הנס בכך שהם נשארו בחיים. לכן מייד, לאחר דבריו של אנטולי, לריסה מתארת את הרגשתה בארץ בתקופה הראשונה: "לדעתי, אני חושבת ככה שאני פשוט לא ציפיתי משהו כזה, אני קצת ציפיתי למשהו אחר. אני חשבתי שלא עד כדי כך יהיה טוב, (צוחקת), כמו עכשיו. אני חשבתי – נבוא, נניח נו איך? יהיה קשה להיות בקשר עם אנשים, ולהסתדר בחיים. וכאן להפך – כאן כולם מבינים, ומוותרים, ועוזרים." את ה"ישראלים" הוותיקים היא תופסת כאנשים שעוזרים לאחרים: "כן, כן, הם עוזרים ואפילו נדמה לי שבמידה רבה יותר מאשר הרוסים". האופטימיות והתיאורים החיוביים נשקפים גם מתיאורם של בני הזוג על בעל הדירה שלהם. לריסה מספרת: "בעל הדירה שלנו הוא בסדר. הוא בא לקראתנו בכל הדברים, מה שכתוב בחוזה זה אחד. היה צריך לשלם מראש לחצי שנה, והוא אמר אם אין לכם כסף או משהו כזה, אז אפשר בחלקים. לכן אני כל כך מופתעת! (צוחקת)".

באופן כללי לקשרים חברתיים ייחסו המרואיינים משמעות מועטה יחסית. בשונה מנושא העבודה שהם מייחסים לו חשיבות מרגע ההגעה לישראל, השתלבות חברתית נראית כמשנית. בחודשים הראשונים לאחר ההגירה מתקשרים המרואיינים בעיקר עם מי שפוגשים באולפן: "או שלמדנו יחד באולפן, או שעובדים ביחד, או שמכירים דרך מכרים אחרים [...] כולם דוברי רוסית" (תמרה צ'רנוב). "כל המכרים שיש לנו הם חברים מאולפן" (בוריס פרידמן).

3.2.5 תחושת שייכות וביטחון

מעניין מאוד לציין שמשותפי מחקר מדווחים "פה אחד" כי חשים בישראל בטוחים יותר, לא פוחדים לתת לילדיהם ולהסתובב בחוץ גם בלילות. הראיונות רוויים בהרגשה של חסינות מפגיעות וביטחון, הרגשה המתקשרת כנראה, בין היתר, לאידיאליזציה של הסביבה החדשה. בהקשר זה חוזר דימוי של "ארץ האור" – ישראל מול "ארץ החושך" – ארץ המוצא. ולנטינה ברגר מסכמת את הרגשתה בארץ: "האקלים, תנאי החיים הרבה יותר גבוהים, אני כבר רגועה לגבי הילדים, יכולה לשחרר החוצה בלי לחשוב שמישהו יכול לקרות". היא מספרת על הרגשת התרוממות רוח, רוגע וחופשיות: "כל הזמן, בערב, פשוט מטיילים. רוצים להכיר יותר את [שם העיר], כי חוץ מהשכונה שלנו אנחנו למעשה לא מכירים שום דבר, הדרך לאולפן. וככה [שם העיר] יש בה הרבה מקומות יפים מאוד, פשוט לשבת אפילו ולנוח. בימים הראשונים כל הזמן היינו בחוץ, זה מאוד מצא חן בעינינו, הרושם היה שאנחנו בנופש, כולם מדברים, הכול פתוח ככה, פשוט יושבים ונחים".

מוטיב ה"אור" ו"החושך" חוזר על עצמו גם בראיון עם לריסה ואנטולי בליצקי:

אנטולי: "הכי חזק, והכי מעניין לכאורה – בלילה כאן מאוד מואר (צוחק). עד כמה שזה נשמע פרדוקסאלי, אנחנו נניח גרנו ברחוב, רחוב ענק, רחב, לא כמו כאן, כאן הרחובות צרים, ושם היה רחב

מאוד הרחוב שלנו, וארוך מאוד. ופנס אחד [...] והכוונה היא שיצא ככה – בגלל החושך הזה אי אפשר היה לצאת לרחוב. לא בגלל שאתה פוחד שישדדו או יהרגו אותך, אלא בגלל שאתה יכול ליפול לבור, כי כל הפתחים של הביוב היו פתוחים, כי המכסים היו עשויים ברזל, ומכרו אותם למחזור. את מבינה, פשוט מפחיד ללכת בחושך". גם לריסה, אשתו של אנטולי חשה בטוחה וחופשייה יותר בישראל. נראה כי תחושה זאת משולבת אצל לריסה עם תחושה של התחדשות ("נולדתי רק כאן") - דימוי חזק מאוד ומסר חד משמעי. לריסה מספרת: "כאן מה שהכי מעניין – אני הולכת ולא פוחדת מכלום, פשוט הולכת חופשי! יש איזה הרגשה כזאת שנולדתי רק כאן [...] אפילו יותר קל לנשום". נושא שייכות וביטחון במדינה החדשה עולה גם בראיון עם ולרי ונטליה דבורקין. הם התאכזבו מעט תחילה, אך לאחר התארגנות קצרה מדווחים על חוויות דומות מאוד לאלו של מרואיינים אחרים. כך נטליה מספרת על ציפיות, רוח לחימה ואמונה בישראל: "אמרו לנו שיעזרו לנו, יקבלו אותנו, יגידו לאן לפנות, יעזרו עם דיור בהתחלה. אז הייתי רגוע. כולם אמרו לי איך את לא מפחדת, את השתגעת? יש שם מלחמה. ואני אמרתי: אז ניקח רובה ונלחם אם המדינה הזאת קיבלה אותנו. אז נסעתי מאוד רגועה וכול המשפחה הייתה רגועה. ידענו שנקבל עזרה בהתחלה. אבל יצאה שאף אחד לא חיכה לנו. אמרו לנו להתקשר למישהי בסוכנות – א'. התקשרנו: משפחת דבורקין, 5 אנשים, אנחנו הגענו. היא אמרה: "עצמאות 26, שכרנו לכם מלון". שכרו לנו באמת 2 חדרים". והינה, הם כבר פוגשים אנשים טובים בדרך שמוכנים לעזור למשפחה: "הם אמרו לנו שיכירו לנו מתווך אחר שיעזור לנו למצוא דירה יותר זולה. כך יצא".

תמרה צ'רנוב מדברת על חוסר בטחון בשל העדר שליטה בשפה וקושי להתמצא במקום החדש. אך גם כאן יש תקווה שהמצב ישתנה לטובה: "פה את לא יודעת לאן צריך ללכת כדי להשיג משהו. לא תמיד יכול להסביר מה שאתה רוצה. כול זה מכביד. שם היה יותר קל מבחנה זאת. אני מקווה שעם הזמן כל זה יעבור. כי כמה אנחנו פה – עוד לא שנה".

3.3 סיכום

מהראיונות בשנה הראשונה עולה באופן ברור רושם מאוד חיובי מישראל. הראיונות משקפים התלהבות מישראל ואופטימיות רבה. החוויה החזקה ביותר של המרואיינים בארץ – תקווה, אור ואופטימיות כנגד ייאוש וחושך בארץ המוצא. חוויה זאת מושמעת בבירור ומשותפת לכול המרואיינים. הם מדווחים כי הגיעו הנה עם הרבה תקווה וציפייה לחיים טובים יותר להם ולילדיהם. בולטת האמונה החזקה כי בישראל מובטח עתיד טוב יותר לילדים, זאת בניגוד לדאגה רבה וחשש לגורלם בארץ המוצא. בין סיבות נוספות להגירה, מלבד הבטחת עתיד טוב יותר לילדים, מציינים המרואיינים קשיים כלכליים, אבטלה ואנטישמיות בארץ מוצאם.

גם בתחום העבודה הציפיות הן חיוביות: למצוא תעסוקה אשר תבטיח לא רק פרנסה, אלא גם ביטוי לכישורים, הגשמה עצמית ותרומה לחברה. משתתפי המחקר מדגישים כי גם אם עבדו לפני ההגירה, הדבר אינו הבטיח פרנסה למשפחה. הם אופטימיים לגבי העבודה, מוכנים לעבוד קשה ומאמינים כי מאמציהם ישתלמו בעתיד. בנוסף, מדווחות חלק מהמשפחות על שיפור במצבן הכלכלי. מעניין לציין שמשתתפי המחקר מדווחים פה אחד כי הם חשים בישראל בטוחים יותר אישית: מסתובבים בחוץ גם בלילות ולא פוחדים לשחרר את הילדים. תחושה זו המתקשרת כנראה,

בין היתר, לאידיאליזציה של הסביבה החדשה, תקווה והתרוממות רוח המאפיינות את התקופה הראשונה בישראל. דימוי של "ארץ האור", ישראל מול "ארץ החושך", ארץ המוצא, חוזר על עצמו מספר רב של פעמים בראיונות. בנוגע ליחס מצד הסובבים, בשונה מתחומים אחרים, החוויות הן פחות אחידות וחד משמעיות. יחד עם זאת, עדיין בולטות התקווה והנטייה לייחס לסובבים תכונות חיוביות.

3.4 ממצאים – שנתיים בארץ

בראיונות שנערכו עם המשפחות במלוא שנתיים לשהייתם בארץ כל אחד מבני המשפחה (אב, אם וילד) רואיין באופן אישי, ללא נכחות שאר בני המשפחה. בפרק זה יוצגו הממצאים מניתוח הראיונות אלה. תחילה אביא את ממצאי הראיונות עם האבות ולאחר מכן עם האמהות, על פי קטגוריות מרכזיות שעלו בראיונות עם ההורים. בהמשך, אביא ממצאים מהראיונות עם אבות ואמהות שנערכו לאחר ארבע ולאחר שבע שנים בארץ. לבסוף, אציג את נושא המשפחה על פי יחידות משפחתיות לאורך כול תקופת המחקר: מהשנה הראשונה ועד לשבע שנים בישראל.

במהלך התייחסות לממצאים של ראיונות לאחר שנתיים אתאר סוגיות אופייניות לשלב זה בהסתגלות, ודרכים בהם נוקטים המרואיינים על מנת להתמודד עם סוגיות אלו. נראה את הדמיון והשוני בין המרואיינים בהתייחסות לסוגיות שונות ובחוייתם לאחר שנתיים בישראל, נעקוב אחר שינויים שחלו אצל המרואיינים ברמה האישית וברמה המשפחתית.

3.4.1 הסתגלות לאחר שנתיים: גברים

3.4.1.1 הרושם השני

בעוד הרושם הראשון על ישראל התאפיין בתחושת התחדשות, אור, שמחה, אופטימיות וביטחון, הרושם השני משקף מבט נוקב וביקורתי יותר. לאחר תקופה של אופוריה מגיעה ההתפקחות, המשפחות מתנסות ב"חיים אמיתיים" ומוכנים לספר על התנסות זו. אם לפני כן דברי המרואיינים התאפיינו באידיאליזציה ותפיסה רומנטית של הסביבה, לאחר שנתיים בארץ המרואיינים מעלים ביקורת בתחומים שונים של חייהם: עבודה, חינוך הילדים, כללי התנהגות ועוד. כאן החלטתי להציג התייחסויות אלה של המרואיינים כקטגוריה אחת כללית שתשקף את התרשמותם וחוייתם לאחר שנתיים בישראל.

משותפת בתגובות המרואיינים היא הראייה הביקורתית, ההתפקחות והיכולת לראות גם את הצדדים הפחות יפים של המדינה הקולטת. השוני בין המרואיינים מתבטא באופן בו הם מותחים את הביקורת. הביקורת יכולה להתבטא בצורה עדינה, כמו בדברי אנטולי בליצקי אשר מביא את התרשמויותיו בצורת סיפורים משעשעים על הישראלים. למשל, מהתבוננותו עליהם במקום עבודתו – סופרמרקט. את הילדים הישראלים מתאר אנטולי בליצקי כחסרי חינוך וגבולות: "שם לא היה דבר כזה. אבל כל זה החינוך, לי נראה שכאן אין שום חינוך [...] אתה יכול לעמוד והם יכולים [לרוץ] ממש מסביב עם העגלה, או נניח לזרוק לך משהו לשם, או משהו לשפוך, או לשבת על הרצפה, או שהוא מטפס על איזה מקום גבוה, על הסולם, או עומדים שם ארגזים עם שתייה – אז על הארגזים מטפסים. רצים, צורחים, בכל החנות רעש וצעקות". אך גם המבוגרים לדעתו של אנטולי מתנהגים בדיוק כמו ילדיהם: "הם בעצמם, המבוגרים, כאלה [כמו הילדים]. לי נראה שהם בדיוק כאלה [...] נניח דוגמא כזאת קטנה. אני מסדר נניח נייר, קמח, סוכר [...] ואם בא, שוב, במיוחד הדתיים, אני לא יודע למה. הוא חייב לטפס למעלה [...] הוא חייב דווקא לטפס לשם, לקרוע את כל האריזה, לקחת חבילה אחת."

נראה כי הרושם הכללי של אנטולי בליצקי מהחיים בישראל כולל תפיסה של מדינה בה צריך לעבוד מאוד-מאוד קשה: "החיים כאן לא סוכר [...] למעשה, כאן צריך לא רק לעבוד, אלא לחרוש, כמו שאומרים. הכוונה, אני מתכוון אם אין לך איזה מקצוע-על, או משהו כזה. ופשוט צריך לעבוד, לעבוד ולעבוד. קשה מאוד, אבל מצד שני – מה לעשות?". חוויית חוסר אונים חוזרת בתיאוריו ותלונותיו של אנטולי על כך שהכול יקר בישראל, ואף בעלי מקצוע דורשים סכומים לא ריאליים עבור עבודתם – דבר שנתקל בו בזמן שיפוץ דירה שרכשה משפחתו: "כאן כמובן הכול מאוד יקר [...] כולם רוצים יותר כסף, הכול. אפילו עם השיפוץ [...] סחיטה כזאת של כסף מהאנשים – את זה אני עוד לא ראיתי בשום מקום [...] הם סוחטים וסוחטים וסוחטים. ואומרים כאלה מחירים אסטרונומיים שמצד שני אין מה לעשות, כי מישהו אחר יגיד עוד יותר".

ולדימיר ברגר מבטא את התפוגגות האופוריה באופן נחרץ יותר. הוא מאוכזב מאוד מישראל וחש לא רצוי כאן. ולדימיר מותח ביקורת על הדרך בה המדינה מנהלת את נושא הקליטה ועל אי אכיפת חוק שכר המינימום: "קימצו לנו את הקצבה – זה מילא. אבל למה? תורידו לגמרי, תיצרו מקומות עבודה [...] אנחנו נרגיש אנשים, ואתם תרוויחו. המדינה תפיק תועלת. ואנחנו נלמד מהר עברית והכול, בעבודה. אני עוד הלכתי, בהתחלה, ניקיתי את השוק, טיאטאתי, איזה 12-15 שעות של עבודה, עבודה קשה, בחורף, עוד בגשם, 80 - 90 ש"ח. ובבניין, לשמור [...] זה יוצא בין 15 ל-16 שעות. 85 ש"ח [...] זה כאילו החוק של שכר מינימום!" ולדימיר מספר על תחושות של תסכול ואכזבה וחש מיותר. כול שאיפותיו – להרוויח את לחמו בכבוד ולא להיות תלוי במדינה: "אני כאן מיותר [...] למה נותנים לנו את הכסף הזה מביטוח לאומי? אני אומר – אם אפשר היה עם הכסף הזה להקים מקומות עבודה, אז היינו מקבלים את אותו הכסף כמשכורת, ומסים, והיינו מביאים איזה תועלת [...] זאת האכזבה". הוא מאשים את אנשי הסוכנות כי טרם הבאת משפחות לישראל, הם מייפיים דברים, מוסרים מידע שגוי כדי למשוך אנשים בידיעה שאין יישום לכישורים שלהם. לאור העובדה שגם ולדימיר לא מימש את כישוריו המקצועיים, הוא חש מושפל ומתבייש להסתכל לאנשים בעיניים: "בגלל כל זה, לי נראה שקודם כל, הסוכנות, בחו"ל, לא צריכם ככה לפאר, לא צריכים [...] לא מאוד נעים להסתכל בעיניים של הסובבים אותי. אני באתי לכאן, וחיי על חשבונם. אני אף פעם לא חייתי ככה!".

גנאדי מלניקוב מסכם את חווייתו לאחר שנתיים בארץ במילים הבאות: "אובדן משפחה, אובדן עבודה, אובדן סטאטוס, אובדן הכול". על פי דיווחו כל זה התחיל מבעיה בריאותית והדרדר לפיטורין ופירוק המשפחה. גנאדי מספר כיצד מראש משפחה ומפרנס עקרי הוא הפך לאדם חולה, בודד ונזקק: "משהו כמו שנה וחצי הכול היה בסדר, משפחה חזקה, הכול. אשתי עבדה כחדרנית במלון. עבודה הייתה קשה. אני לא מכיר את החוקים של הארץ ולא ציינתי במפעל שיש לי בקע [...] היה ניתוח, שאחרי התחילו סיבוכים קשים [...] אני הלכתי לקבל אבטלה – אומרים לי שחסרים לי ימים לאבטלה". כדי להתמודד עם המצב מחליט גנאדי להפנות את מאמציו להוכחת צדקתו ולפנות לבית משפט: "היום אני הולך לבית משפט לטבוע את הרופא שניתח אותי, על הרשלנות [...] זה מאוד השפיעה עלי ועל כול המשפחה. החיים לא נגמרו, אבל את הרשלנות הזאת, אובדן משפחה, אובדן עבודה, אובדן סטאטוס, אובדן הכול [...] בזה כולם תומכים בי".

התגובות של גנאדי מלניקוב הן קיצוניות ביותר מבין כול המרואיינים. בראיון לאחר שנתיים גנאדי מותח ביקורת חריפה מאוד בתחומים רבים, הוא מדבר ברצף, מתרגש מאוד וגם כועס. גנאדי מעביר בראיון תחושות קשות מאוד של פגיעות, חוסר צדק, זעם ואכזבה. אציג כאן רק מספר דוגמאות מהראיון איתו. למשל, בתחום העבודה: "הוא [מנהל עבודה] לא יכול לתכנן עבודה בצורה נכונה ובגלל זה יש לו כול הזמן שעות נוספות. הוא חוסך גרושים ומבזבז אלפים. הוא לא יודע לקראו שרטוטים."

גנאדי מתייחס גם לנושא התרבות והחינוך בישראל: "כזה חוסר תרבות יש פה לפעמים! לזרוק שקית זבל מחלון – זה דבר נורמאלי פה. אני מעדיף לתקשר עם ארגונינאים ולא עם מרוקאים. הכול בגלל שיטת החינוך בארץ. צריך לשנות אותה." מתחום העבודה והתרבות ממשיך גנאדי לביקורת על מצב הצעירים ושיטות הוראה: "אין פה מה לעשות לצעירים בשבת [...] גם היחס הזה לשיעורי בית, לא מחנכים תלמידים לסדר פנימי. פה להבדיל משם לא מלמדים איך ללמוד [...] כול אחד מפרש את היהדות בדרך שלו. למה פה בוכרים, שם אשכנזים, פה ספרדים, שם מרוקאים – ואף אחד לא מתקשר עם השני? למה?". בנוסף, מתייחס גנאדי לביורוקרטיה הישראלית: "אין בשום מקום בעולם, אולי רק באמריקה, כל כך הרבה ביורוקרטיה." הוא תופס את החברה הישראלית כמפולגת ולא דמוקרטית: "אני לא מכיר חברה אחרת שהייתה כל כך מפולגת, לא מדמיין אפילו, זה עולמות שונים. איפה דמוקרטיה? צריך לתת לאדם לגלות את הטוב שבו, לא לחנוק אותו, לא לרמוס." לבסוף, מביע גנאדי חשש כי מדינת ישראל תחדל להתקיים: "אני חושש שמדינת ישראל לא תשרוד יותר מ-10 שנים, כי עברנו את הסף הקריטי הזה, שיש יותר אנשים תלויים בכמות האנשים העובדים [...] מה עם כול החוקי טל האלו? [...] אני מתנצל, אבל מעולם לא ראיתי כול כך הרבה מוגבלים [...]".

לאחר הראיון עם גנאדי מלניקוב נותרתי עם תחושת אי נוחות חזקה, וכשקראתי שוב את תמלול הראיון לאחר התרגום כתבתי ביומן חוקר: "קשה לקרוא את הראיון, הוא מעורר אי שקט, מרגיז, מדכא, מעצבן". ואולי רגשות אלו שהראיון עורר בי משקפים את מה שחווה גנאדי באותה התקופה, שנתיים לאחר הגעתו לישראל?

3.4.1.2 עבודה

אחד הנושאים המרכזיים בראיונות של הסבב השני הוא נושא העבודה, הן מבחינת החשיבות שמייחסים לו המרואיינים והן מבחינת מקום שהנושא תופס בראיון כולו. בראיונות קודמים אשר שנערכו בשנה הראשונה בלטו ביחס לתחום העבודה, בדומה לתחומים אחרים, ציפיות חיוביות להשתלב תעסוקתית, להתפרנס בכבוד, ואף להתקדם ולהתפתח מבחינה מקצועית. המרואיינים ראו בעבודה לא רק מקור פרנסה, אלא גם הזדמנות להגשמה עצמית.

בראיונות לאחר שנתיים בישראל המרואיינים מספרים כי בתחילת דרכם בארץ הם שמחו לקבל כול עבודה, גם אם לא תאמה את כישוריהם, וגם אם לא תוגמלה כחוק. עצם מציאת עבודה בארץ החדשה מחזקת את התקווה כי בהמשך, אחרי שילמדו טוב יותר את השפה, יוכלו למצוא תעסוקה מתאימה יותר ובשכר גבוה יותר. חוויה זאת משותפת בקרב האבות שהשתתפו במחקר. להלן מספר דוגמאות לכך.

גנאדי מלניקוב מתאר את התקופה הראשונה בארץ שבמהלכה בני הזוג למדו באולפן ועבדו בניקיון כתקופה טובה: "משהו כמו שנה וחצי הכול היה בסדר, משפחה חזקה, הכול. אשתי עבדה כחדרנית במלון". העבודה בניקיון בתקופה זו נתפסה כמובנת מאליה: "הגענו. בהתחלה היה לא רע. כולנו למדנו באולפן, עבדנו. בניקיון כמובן. היו מייד הרבה הצעות עבודה". בהמשך גנאדי מוצא עבודה במפעל, הוא מדגיש את העובדה כי מצא אותה מהר, "ישר אחרי אולפן" וכי היה לו קל לעבוד שם: "אני מצאתי עבודה ישר אחרי האולפן. הגעתי למפעל [שם המפעל], יש שם פס יצור של סוללות לטילים "פטרויט". בגלל שהיה לי ניסיון במפעל להגנה באוקראינה שהוא היה בגודל של חצי [שם העיר]. ופה זה מחלקה קטנה, אז היה לי קל".

גם אנטולי בליצקי מספר בשמחה על עבודה הראשונה שלו בה עבד 12 שעות ביום ללא ימי חופש: "זאת אומרת העבודה הראשונה שלי הייתה, בקיצור, קרוב המשפחה שלי עזר לי [...] זה היה מפעל, הכוונה מפעל נורמאלי, זה [שם המפעל] [...] בהתחלה הם סידרו לנו עבודה בדרך נורמאלית [לא דרך קבלן], עבדנו 12 שעות, בלי ימי חופש, אבל זה לא נורא".

חוויות דומות מאוד מתאר בוריס פרידמן: הוא שמח מאוד למצוא את העבודה הראשונה שלו, על אף שלא הייתה במקצועו ולא תמיד שילמו עליה, אבל העיקר - הייתה לו למקור פרנסה. את העבודה שלא משלמים הכול תמורת היקף העבודה מקבל אנטולי כדבר שגרתי: "עבודה ראשונה? אנחנו גרנו ב[שם העיר], אני עבדתי במסעדה אולי חודשיים [...] במטבח בעיקר, ניקיון. לא הייתה יציבות. אבל חשבתי העיקר שתהיה עבודה שנוכל לשלם את הכול. חושבים רק שתהיה עבודה, אבל איזה סוג עבודה - לא חשוב [...] כמובן אם לא משלמים לך אז אתה מאבד עניין [...] אצלי היו ממש מעט מקרים, לא שילמו עבור שבועיים, לפעמים שילמו פחות ממה שהיו צריכים".

ואפילו ולדימיר ברגר, עם תואר שלישי ובעל מעמד גבוה מאוד בתחומו המקצועי בארץ מוצא, היה על פי התיאורים שלו, באופוריה, כאשר מצא עבודה בבניין. עצם העובדה שיכל לעשות משהוא בפועל, ולא לחוות דחייה אחרי דחייה ממקומות עבודה, העניקה לו תחושה של אופוריה ותקווה. ההשפעה הייתה כול כך טובה, שאף אשתו ולנטינה הרגישה את השינוי וציינה כי ולדימיר השתנה לטובה. כך מספר ולדימיר על העבודה בבניין: "אני הייתי באופוריה מלאה, אני בהשכלתי מהנדס חשמל. עסקתי, איך לומר, אני עסקתי לא בענייני הנדסה אלא יותר התקנות [...] היה קצת קשה, בעיקר בימים הראשונים, לעבוד בחום. אחר כך אני התרגלתי מהר, ובעקרון- הייתי באופוריה. אני הייתי בשיא. אשתי אמרה שנעים להסתכל עליי, הייתי אדם חדש". אפילו כשביום הראשון בעבודה היה צריך לעבוד שעות רבות, ולדימיר עודד את עצמו: "אני הייתי מרוצה מהיום הראשון, ואנחנו עבדנו בערך עד שעה 6, בשעה 6 בא משהו ושאל האם אני יכול היום לעבוד עד 10, אני אמרתי בבקשה, ברצון, עבדנו עד 10. ככה שהכול היה בסדר".

בהמשך שהייתם בארץ, חוויות של המרואיינים תחילות להיות שונות זו מזו: חלק מהגברים הצליחו להשתלב מבחינה תעסוקתית, וחלקם נותרו מובטלים. אנטולי בליצקי מתאר את סיפור הצלחתו בעבודה, וזאת הוא זוקף לזכות החריצות וההתמדה שלו: "צצה לי עבודה [...] ניקיון, לעבוד שם במזבלה. אני הלכתי, כי הייתי צריך לעבוד, צריך לחיות ממהו, הכוונה היא שאני עד עכשיו, זה יוצא כבר יותר משנה, אני כבר הסתדרתי ב[שם החנות], בהתחלה אני גם עבדתי שם דרך הקבלן,

אחר כך הם קצת שמו לב איך אני עובד, העבירו אותי כבר מהמזבלה לחנות עצמה, זה, לסדר סחורות [...] ואחר כך, אחרי זה כבר העבירו אותי ישירות, לא דרך הקבלן".

גם בוריס פרידמן מרוצה ממעמדו התעסוקתי, גם אם מדובר בירידה ברמה המקצועית. הוא מקווה שעם הזמן יתקדם יותר, הן מבחינת מעמד בעבודה והן מבחינת השכר. הוא חש כי כרגע עליו להשתדל בעבודה, כי השינוי וההתקדמות יבואו בעקבות מאמצים שעליו להפגין ואז "יש תקווה שיהיה שיפור": "אצלי הכול בסדר בעניין העבודה. אני עובד במקצוע. כמובן לא באותה רמה כמו שהייתי שם. פה צריך לדעת טוב את השפה, לחיות יותר זמן פה כדי להגיע לאן שהוא. קשה להגיע לאותה רמה שהייתה לי שם. בחצי השנה פה אני קיבלתי רישיון מוסמך. אבל בינתיים הוא לא עוזר לי בתעסוקתי, לא מבחינת משכורת. אולי בעתיד יעזור. אולי לקחת עוד קורסים. העיקר למצוא עבודה ולהשתדל. כשרואים אותך משתדל, שלא מברזי [...] החברה היא חברה טובה. יש משכורת בזמן [...] אז יש יציבות, יש תקווה שיהיה שיפור".

מזלו של גנאדי מלניקוב התמזל פחות: הוא לא מצליח למצוא עבודה שתתאים למגבלות הבריאותיות שלו מחד, ותאפשר לו ביטוי לכישורים שלו מאידך: "עכשיו קשה למצוא עבודה פחות או יותר נורמאלית, שתתאים לבריאות שלי ולניסיון שלי. המצב הכלכלי קשה, למרות שיש לי יותר מ-10 מקצועות. [בשם העיר] אין מקומות עבודה ריאליים – עיירה קטנה". גנאדי נקלע למצב כלכלי קשה הן בשל האבטלה והן בגלל סטאטוס משפחתי לא מוגדר: "בזמן הנוכחי אבטלה נגמרה, הבטחת הכנסה לא מגיעה לי כי אני נשוי עדיין באופן רשמי, למרות שאנחנו לא גרים ביחד כבר שנה וכמעט לא מתקשרים אחד עם השני".

גם סיפורו של ולדימיר ברגר פחות אופטימי. ולדימיר לא מוצא מקום בו יוכל ליישם את כישוריו הרבים, עובד בעבודות מזדמנות ואף נתקל ביחס מרמה – לא קיבל תשלום על העבודה שעשה. הוא מתאר ניסיונות חוזרים ונשנים להתקבל לעבודה. ככל שעובר הזמן – כך פוחתת התקווה וגובר התסכול. וזאת במיוחד לאור התקוות הרבות שתלה במלגת "שפירא" למדענים עולים שהצליח לקבל: "אני גיליתי על מלגת שפירא וכולי, כל מה שיכולתי אני אספתי, את הפרסומים שלי. קיבלתי מלגת שפירא, והנה, כבר שנה רץ, מנפנף (צוחק) במלגה. אף אחד לא צריך. למרות שפעם אחת אני התקבלתי לעבוד כחשמלאי בבניין. עבדתי 3 שבועות, לא שילמו לי את הכסף, אמרו לי שהם פשוט רגל, לך לטייל. לא רק אותי, גם אחרים. זהו. איפשהו אני שומר, מטאטא. כמובן, אכזבה [...] ולמען האמת, הרמתי ידיים."

אחרי שנתיים בישראל, בתקופה שבוצעו ראינות הסבב השני, עוסק ולדימיר ברגר בעבודות מזדמנות שלא תואמות את כישוריו ולא ממש מפרנסות: "מה אני עושה? לפעמים שומר בבניין, לפעמים [...] מטאטא ושוטף מדרגות. לפעמים מתקן גגות, רהיטים, ציוד חשמל בכניסה." בראיון ראשון תיאר את עצמו ולדימיר כ"מכור לעבודה". העבודה היוותה חלק חשוב מאוד מחייו ומזהותו העצמית, זאת אולי הסיבה שכיום הוא מנסה להעסיק את עצמו בכול דרך אפשרית: "את מבינה, אני כל חיי עבדתי [...] וכאן בהתחלה אני רצתי, חיפשתי בזבל – אמצא איזה חתיכת ברזל, אני הייתי מתקן, הנה, המאווררים האלה, הטלויזיות. פשוט בשביל שיהיה לי עיסוק, בשביל העיסוק. הבאתי מדיח כלים, תיקנתי אותו – אין אפילו איפה לשים אותו!" ואכן, דירתם השכורה של בני המשפחה הייתה מלאה בחפצים שולדימיר תיקן ומחפש להם שימוש. ולמרות הכול, הוא לא איבד את חוש

ההומור ומספר באירוניות על "התחביב החדש" שלו: "אני הלכתי לאיזה עבודה, הלכנו, דיברנו, מילאנו שאלונים. בשאלון – מה התחביב שלך? התחביב שלך בזמן זה? אני חשבתי מה התחביב שלי? כתבתי: חיפוש עבודה". בסופו של דבר, הסיפורים של ולדימיר ברגר בנושא עבודה הפכו לסיפורים על העדר עבודה. הוא חש מושפל ומתקשה להתמודד עם העובדה שהפך לנטל על המדינה אליה הגר עם תקוות רבות. כדי להחזיר את כבודו העצמי הוא מוכן להרוויח את לחמו בכול דרך אפשרית: "ההשפלה הזאת, כי אני יכול לעבוד, ובמקום זה הולך ומתחנן. זה משפיל [...] לא משפיל אותי לשטוף רצפות, זה לא משפיל, אבל ללכת לביטוח לאומי, איפה שאין דוברי רוסית, זו התעללות, התעללות [...] את מבינה, לפעמים אני חושב – אולי אני לא צודק, אולי יש לי יותר מדי טענות, אולי אני דורש יותר מדי, ישראל הסתדרה לא רע בלעדיי, ואני נפילתי לה על הצוואר".

3.4.1.3 יחס מצד הסובבים

בראיונות בשנה הראשונה, החוויות של יחס הסובבים כלפי המרואיינים לא היו חד משמעיות והתאפיינו ברגשות מעורבים בשונה מתחומים אחרים. יחד אם זאת, גם בתחום זה בלטה התקווה והאמונה כי המצב ישתפר. גם לאחר שנתיים החוויה מהמפגש עם הסובבים אינה אחידה. התמודדות עם משימות ההסתגלות וכניסה ל"חיים אמיתיים" מזמינים הזדמנויות רבות למפגשים: בעבודה, במקום מגורים, במשרדים ממשלתיים, מערכות חינוך ובריאות ועוד. החלק העיקרי מהחוויות של המרואיינים מתייחס למפגש עם מעסיקים ועמיתים במקומות העבודה. אציג את שתי התגובות האופייניות בנושא זה.

חוויות של בוריס פרידמן ואנטולי בליצקי דומות: שניהם מתארים יחס חיובי שקיבלו מצד המעסיקים. שניהם מייחסים יחס טוב זה למקצועיותם וחריצותם בעבודה. בשיחה על יחס כלפיו בעבודה אנטולי אומר: "כולם מתייחסים בסדר [...] אולי אני פשוט לא נותן סיבה (מחייך)". בוריס פרידמן אומנם חש כי לא יכול ליישם את כול כישוריו בגלל ידע חלקי בעברית, אך בסך הכול הוא מרוצה מייחס כלפיו הן בעבודה והן מחוץ לה: "מתייחסים בסדר. כמובן מה שמשפיל, שאין מספיק עברית, אז אני לא יכול לצאת לרמה שעבדתי ברוסיה. מתייחסים עלי טוב. אני משתדל בעבודה. מתייחסים בסדר [...] אני חושב שהם [מנהלים] בסדר. אם יש לי בעיות ואני צריך חופש, אני מודיע מראש, ונותנים לי [...] אני חושב שישראלים מתייחסים גם טוב. אם רואים שאתה מקצוען ואתה טוב, יתייחסו אלך טוב – בעבודה אני מתכוון". בנוגע ליחס מחוץ לעבודה אומר בוריס על הישראלים: "די ידידותיים. אני גם משתדל לדבר איתם, למרות שעברית שלי לא גבוהה, אבל אם אני צריך לדבר עם בן אדם – אין בעיה. אני חושב שאין שום דיכוי".

בשונה מאוד מבוריס פרידמן ואנטולי בליצקי, גנאדי מלניקוב מתאר את המפגש שלו עם המעביד בצורה דרמטית וחווה אותו כקשה ומכאיב. גנאדי מספר: "אני יודע שאדם הזה מתעלל בעולים מאוד. אף אחד לא מתלונן כי כולם מפחדים לאבד מקום עבודה. אבל הוא ממש מתעלל, הוא לא משלם בונוסים, לוקח שעות, מקצר משרה. הכי הרבה מתעלל באמהות חד הוריות, כי יודע שלא יגידו כלום [...] הוא משפיל אנשים [...] אם הייתי הולך יותר מפעם בשעה לשירותים – היה מוריד על זה שעות". גנאדי מביא דוגמאות נוספות מלימודים בקורס שם חווה אפליה כלפי דוברי רוסית:

"במבחן למשל היו שמים משגיח ליד כול רוסי שחש וחלילה לא ישאלו אחד את השני. וישראלים דיברו בין עצמם חופשי. אבל אנחנו כולנו עברנו, בזכות הידע שלנו". הוא אף מציע חוק חדש: "אם היה אפשר למגן את התופעה הזאת של היחס לעולים. יש פה חוק, למשל, נגד הטרדה מינית. אם היה חוק נגד הטרדה של מנהלים או אחראים". גנאדי מתאר מצב של ניצול ואפליה שקיים לדעתו בישראל, ומביע את תסכולו ואכזבתו במילים קשות: "אנשים עובדים במפעל [שם] ואין שם שום מנגנון נגד גזים רעילים. אנשים פשוט הורסים את הריאות שלהם. אחרי 3 שנות עבודה הם הולכים למות, למרות שהתחילו את העבודה בריאים. אבל כשבאים מפקחים – אז מייד מדליקים אוורור, והכול. פשוט חוסכים על עולים. כי מה בעיה – יש עוד אלפים שמחפשים עבודה. ניצלת אחד – יש עוד הרבה. זה היחס".

גם מחוץ לעולם העבודה חווים המרוויינים את המפגש עם הסובבים בשני אופנים שונים: הישראלים הוותיקים מצד אחד מוצאים חן בעיניהם כי הם נתפסים כנחמדים ומנסים לעזור. אך מצד שני, יש גם כאלו שמנסים לנצל את חוסר ההתמצאות של אזרחים טריים. ולדימיר ברגר מספר: "הם [ישראלים] מוצאים חן בעיניי. הם, או שזה רק מבחינה חיצונית, אבל הם נראים לי יותר ידידותיים, רכים וכולי. לא כאלה, אנשים מרוסיה, אנשים עם רוע. את זוכרת, היו נוסעים באוטובוסים שם [...] אחד אומר משהו וכבר צעקות ליום שלם. כאן אין את זה, אם אני פונה למישהו, בשפה לא מוכרת לא לי ולא לו, פה ושם, מנסים לעזור. אני מאוד אהבתי את זה בהתחלה". הרגשה זאת חלפה מהר, וולדימיר חווה את המפגש עם הסובבים, במיוחד עם יוצאי ברה"מ לשעבר (הוותיקים) כמנצל ומרמה, ומשווא אותם לישראלים ילידי הארץ: "בזמן הראשון [...] הכול היה טוב. אני חושב. קודם כל, זה שאין אנטישמיות, בביטויה השונים. זה היה נעים. ומצד שני, מהר מאוד הרגשנו איזה רוסו פוביה [...] זה התבטא בכך שאיך לומר, יוצאי המדינה שלנו, שבאו לפנינו, לי היה נדמה ככה, ראו בנו אובייקט להתעשרות [...] את יודעת, ישראלים צברים – אין לי טענות אליהם. מעלינו גרה משפחה, דתיים – משפחה נעימה, מתייחסים אלינו טוב, בזמן הראשון היו מביאים מתנות, נרות [...] ואלה, הוותיקים הרוסים – הרבה יותר רע".

כדוגמה לטענותיו, הוא מספר על הצטרפותו לביטוח לטיפול שיניים: "חתמתי על משהו. ולפני זה שאלתי, ואם אני רוצה להתגרש, זה יהיה מסובך? מה פתאום, עד ה- 15 לחודש תכנס לבנק ותגייד שלא יחייבו אותך יותר, זה הכול. ולא צריך יותר שום דבר. נתנה לי כתובת לאן ללכת, אני הלכתי לשם, בשן טיפלו לא טוב, כואב עד עכשיו. כשהגיע זמן לשלם, אמרו לי – אנחנו לא נותנים שום הנחות. זה הם אמרו לך? שהם יתנו [...] ואני, מאוכזב הלכתי ואמרתי על תחייבו אותי יותר. חודש או חודש וחצי אחרי זה הגיע מכתב: בגלל שאתה הפרת חוזה, אז אתה חייב לשלם בזמן זה וזה כפיצוי 460 ש"ח".

מוטיב דומה ממש של ניצול תמימות האזרחים החדשים חוזר גם בראיון עם אנטולי בליצקי ובו הוא מתאר כיצד נוצל בעת הצטרפותו לביטוח בריאות. המרוויינים מספרים את הסיפורים בפרטי פרטים, חשים מרומים ומנוצלים ונראה כי הם זוכרים מקרים אלו גם הרבה זמן לאחר שאירעו. אנטולי מתאר מקרה במרפא של בקופת חולים: "עוד דבר שרע פה – דווקא כולם רוצים לרמות. בכל מקום [...] אנחנו באים למשרד קבלה, ואומרים שיש לנו תור [...] [עומדת] שם בחלוק לבן, אני לא יודע אם היא אחות. מאיפה אנחנו יודעים? היא אומרת: תראו את הכרטיס שלכם. בעברית היא

אומרת כאילו ש[הכרטיס] לא טוב [...] אנחנו חשבנו שהכרטיס הזה לא מתאים במרפאה זאת. אנחנו רק יודעים [להגיד] כן, כן [...] אמרו לנו שיורידו מאיתנו פעם בחודש [...] והם מה עושים? לא מספיק שרימו אותנו [...] הם חייבו אותנו לא על חודש, אלא על חודשיים”.

3.4.1.4 תחושת שייכות וביטחון

בראיונות בשנה הראשונה ראינו ביטוי לתחושת ביטחון חזקה ותקווה להפוך במהרה לחלק מהחברה הישראלית. בראיונות של הסבב השני שנערכו לאחר שנתיים מופיעים שני סוגים של נרטיבים: נרטיב אחד משתנה באופן מוחלט לעומת הראיון הראשון והופך להיות פסימי הרבה יותר. הנרטיב השני חושף תחושה טובה, מאוזנת, אומנם לא אופורית כפי שהייתה, אך מבטא שביעות רצון מהתנהלות הדברים ותקווה להשתלבות ושייכות.

על פי ראיונות עם אנטולי בליצקי ובוריס פרידמן נראה כי הם מרגישים טוב בישראל. אנטולי בליצקי למשל, החל לחוש בישראל בטוח יותר ואולי שבע רצון הודות לכך שהשתלב בעבודה מסודרת ואף החליט לרכוש דירה – סמל לכך שיהיה לו מקום משלו בארץ, ודבר שמעיד על הכוונה להישאר. אנטולי אומר: “בכל זאת הסתדרנו קצת, קנינו דירה, יש לנו בכל זאת עבודה לשנינו, זה גם מאוד חשוב [...] פשוט קל לי יותר, אני לא יודע מאיזה סיבה, אולי בגלל שהתחלתי להרגיש יותר בטוח. אולי, הכוונה היא במובן זה שאני מקבל איזה משכורת [...] כמובן שעל מנת להרוויח את הכסף הזה צריך לעבוד הרבה, אבל זה כמו שאומרים שטויות, שם גם הייתי צריך לעבוד הרבה [...]”

אנטולי ולריסה בליצקי מחליטים לרכוש דירה משל עצמם, הם רוצים לחיות “חיים נורמאליים” וכבר להרגיש בבית ולבסס את חייהם: “אנחנו חשבנו אם כבר באנו לפה, אם כבר התחלנו, הכוונה שצריך להתחיל ממש. החלטנו לקנות דירה, כי אולי אנחנו נישאר, והזמן יעבור. להתחיל לחיות חיים נורמאליים, רצוי מיד מאשר כעבור זמן מה [...] ולמה להשקיע כסף אם זה בכל מקרה [לא שלנו]. וכאן כאשר אפשר לקנות, קודם כל אנחנו משלמים פחות משכנתא ממה ששילמנו שכר דירה. שנית, כאן כבר הכול שלנו”. לשאלה מה הוא חושב היום, אחרי שנתיים בארץ על ההחלטה להגיע לישראל עונה אנטולי די בביטחון כי החליט נכון: “על ההחלטה? הכוונה היא האם היא נכונה או לא נכונה? בגדול היא בטח נכונה [...] ההחלטה – ברגע נתון זה אני חושב שהיא נכונה, לרגע זה. אני לא יודע איך החיים יהיו הלאה. לרגע זה, אפילו הזמן שעבר – הכול בסדר. אני אומר, אנחנו אפילו מרוצים, כמו שאומרים, מרוצים מזה שבאנו לכאן.”

גם בוריס פרידמן מדווח על הכוונה של משפחתו לרכוש דירה, מבחינתו זהו רק עניין של זמן. כאשר בוריס מדבר על הדירה משלו הוא משתמש במילה “שורשים”. עבורו הגעה לישראל היא חיבור לשורשים היהודיים, והוא משוכנע שאם הזמן ירגיש בטוח יותר בסביבה החדשה ויהיה חלק מהחברה: “בטח. מוקדם או מאוחר צריך לקנות. מה הטעם שאני משלם עבור שכירות, מה הטעם? אין שום טעם. כן אני אשלם אחוזים לבנק, אבל אני מבין בפנים שמשלם עבור דירה שלי [...] שורשים שלי פה. אני יהודי. שורשים שלי פה בארץ. כן, אני מתגעגע לאוקראינה, אבל אני חושב שיהודים צריכים להיות פה (שתיקה) [...] נכון אני עולה חדש, אבל אני יהודי, אני לא חושב שאני

פחות מישראל צבר. במה אני פחות טוב ממנו? בכלום. אולי שפה, השכלה? גם לי יש תואר שני. אולי בעתיד עברית תשתפר, אולי אלך לקורסים. אני אשלים את הפערים".

לאחר שנה בישראל מחליטים בוריס ותמרה פרידמן לעבור לעיר אחרת ושמחים על השינוי. לא רק שהם מתכוונים להישאר במקום החדש, אלא גם מתכננים להביא לישראל את אימא של בוריס: "ופה אלוהים נתן לי עבודה טובה – תמיד משלמים פה בזמן. חברה טובה, תמיד יש יציבות (שתיקה). ברוך השם אנחנו מסתגלים פה [...] אז אנחנו לא חושבים לשנות את המקום [...] אולי ניקח את אימא אלינו [...] כשהיא תבוא לפה, אני חושב, יהיה לה הרבה יותר טוב. גם אם קרובים אחרים יבואו יהיה להם טוב כי שם אין עבודה, אין יציבות, חודשים לא מקבלים משכורת. את בטח מכירה את זה". בוריס נותן תשובה חד משמעית לשאלה האם היה בא לישראל לו היה יכול להחליט על כך שוב: "אם שוב פעם הייתי צריך להחליט – הייתי באה, בלי לחשוב פעמיים, בלי לחשוב. כי לא הייתה ברירה. לא רוצה לחזור על עצמי – שם מצב כלכלי קשה. גם פה הוא קשה, אבל פה לפחות אפשר לחיות, אם יש עבודה אפשר לחיות".

תחושה שונה מאוד - של חוסר שייכות – מופיעה בראיונות של גנאדי מלניקוב וולדימיר ברגר. גנאדי מלניקוב מתאר מצב של תלישות, בו הוא כבר לא שייך למקום ממנו הגיע, ועדיין לא שייך למקום החדש. זאת הוא תולה בכך שלא מצא מקום עבודה ולא מצליח לממש את כישוריו כאן בישראל: "אנחנו מרגישים מיותרים גם שם וגם פה [...] למה בן אדם שרוצה לעבוד לא יכול לעבוד? תסבירו לי למה. אני לא מבין. אני לא דורש שיתנו לי הכול, אני יכול בעצמי. רק תתנו לי הזדמנות". נרטיב דומה מאוד שומעים מולדימיר ברגר. בכאב רב הוא מספר כי חש כאן מיותר ולא נחוץ. לצד הכאב יש לו פנטזיה כי לו היה מהגר למדינה אחרת היו מעריכים יותר את כישוריו: "אני לא יכול להבין למה ישראל צריכה אותנו? [...] היה צריך לשים סף של גיל, זה היה בסדר, כמו בקנדה. קנדה גם מעודדת הגירה. שם יש סף גיל, ולא תמיד עומדים בו. תלוי מה המקצוע. מקצועות נדרשים – הם לא מסתכלים על הגיל. דרך אגב, אמרו לי שאתה יכול להתקבל לקנדה [...] דרך אגב, מאוד מאוד קראו לי לגרמניה". גם גנאדי מלניקוב מנהל עם עצמו דיאלוג דומה על תסריט דמיוני שהיה מתרחש לו היה מהגר למדינה אחרת: "אם רופא לא היה מתרשל, אולי לא היה קשה לאשתי ולא הייתה בורחת. לחזור [לרוסיה] אני לא רוצה [...] הייתה לנו מחשבה לנסוע לגרמניה".

נראה כי תחושות של חוסר שייכות מלוות לעיתים בתחושת חוסר ביטחון כלכלי. גם תחושה זו משאירה את ולדימיר ברגר בשולי החברה: "כאן אנחנו מצאנו את עצמנו הכי נמוך. והחיים שלנו, ממש לא כמו שהיו ברוסיה. כאן הדאגה היחידה שלנו זה כסף. אצלנו, בערך לפני שבוע, הלוונו כסף בשביל לקנות לחם וחלב [...] [כאן] מרגישים שאנחנו (שותק) כל הזמן עניים, הדאגה היא רק לכסף". לשאלה האם היה בא שוב לישראל ולדימיר עונה: "לא הייתי בא".

3.4.1.5 שפה

משימה נוספת, חשובה מאוד עבור המרואיינים היא רכישת השפה. תואר למעלה כי המרואיינים מיחסים לשליטתם בעברית כוח סולל לקראת תעסוקה ההולמת את כישוריהם. חלק מהמרואיינים מדברים על כך שלא הצליחו לרכוש שליטה מספקת בעברית ומציגים את הסבריהם לכך. חלקם עדיין מלאי תקווה כי מספר קורסים ותרגול בשימוש בעברית יגשימו עבורם את החלום הנכסף: "אם אני

אדע יותר מבחינת השפה – אז אבין יותר בעבודה” (בוריס פרידמן). בראיונות עולים חסמים בדרך לקליטת השפה, ביניהם קושי ללמוד דברים חדשים, אך לא רק: באופן פרדוקסאלי, קבלת שירותים בשפה הרוסית ברוב המוסדות עלולה גם לעכב את רכישת השפה ואת ההשתלבות.

אנטולי בליצקי מתייחס לקושי כללי ללמוד שפה חדשה: **”קשה, קשה. בשבילי עברית, ונראה לי כל השפות הזרות, קשות. כי איך זה? להבין את המשמעות אני מבין, נניח בעבודה אני בקשר עם אנשים (מחייך). הם אומרים לי, כל מה שנדרש ממני אני בעקרון מבין, לא את כל המילים, וכאשר אני צריך לדבר, אז אני או שוכח את המילה, או מעוות אותה, או עוד משהו כזה. הכוונה כאלה דברים בראש. ישר נהיית כזו דייסה בראש!”**. אנטולי מתאר בעיה שמעלים גם מרואיינים אחרים: העדר הזדמנויות לתרגל את השפה, וחוסר אינטראקציות עם דוברי עברית. כך הוא מסביר את הקושי: **”אולי בגלל שאין לי אינטראקציות, כי אני עבדתי בעבודה ראשונה – כולם שם היו רוסים. ואחר כך כאשר עברתי לפה, פה אני בהתחלה התחלתי מהמזבלה, שם במזבלה חוץ מהזבל וממני לא היה אף אחד (צוחק). לי בכלל לא היה עם מי לדבר, וגם עכשיו [...] אין לי אינטראקציות – ניגש בן אדם, אומר לי שתיים-שלוש מילים, שואל. וזה גם אני עונה לו או בתנועה, או אמרתי מילה או שתיים. וזהו. אלה כל האינטראקציות שלי. אין לי עם מי לדבר, לכן אין אצלי שום התקדמות. אולי גם זה קשור, לא רק בגלל שאין לי נטייה.”**

באופן פרדוקסאלי, את מצב חיובי כביכול שבכול שבשירותים רבים בישראל ישנם דוברי רוסית, תופסים המרואיינים כחסרון וכדבר שבולם מבחינתם קליטת השפה. אנטולי מסביר: **”עכשיו מה עוד הבעיה, נראה לי, שבכל מקום אפשר לפתור את כל הבעיות בשפה הרוסית [...] לי נראה שזה בעייתי. איך? מצד שני זה טוב, זה נוח לאותם האנשים שלא יודעים [עברית]. אבל זה יוצר קצת בעיות כי אנשים איכשהו נרגעים, והופכים להיות אדישים, כי אין צורך [...] כאן בישראל הולכים כאילו לקראתנו, שאנחנו נרגיש את עצמנו לא מופלים. יש כאן גם פלוסים וגם מינוסים. הכוונה שעכשיו האדם לא מתאמץ, הולך ושואל ברוסית.”**

באופן דומה, ולדימיר ברגר מתאר מצב בו כול הנלמד באולפן נשכח מאחר ואין הזדמנויות לתרגל את השפה בשל סביבה דוברת רוסית: **”את יודעת, אני בכל זאת קיוויתי ללמוד עברית, הלכתי, למדתי וכולי, אבל, אולי את לא תאמיני, אבל אנחנו הגענו לגטו רוסי. זה שאני למדתי, המעט שלמדתי באולפן בצורה כל כך אינטנסיבית, אני שוכח. אין איפה ליישם.”**

לבוריס פרידמן היו יותר הזדמנויות לרכישת עברית, הן המדוברת והן המקצועית, והוא מקווה להתקדם לרמה גבוהה יותר: **”עברית מדוברת – בסדר, וגם עברית מקצועית בסדר. אבל כול זאת צריך לקחת קורסים. כי אני אצטרך עברית טובה יותר גם לקורסים מקצועיים. כי יש פה [...] פערים במקצוע. סכמות שונות פה. אם אני אדע יותר מבחינת השפה – אז אבין יותר בעבודה. אם תהיה שפה ברמה יותר גבוהה, אז אוכל להסביר יותר טוב, לתקשר יותר טוב. איך לתקן משהו, לשנות. כול העניין זה ידיעת השפה. כי יוצא שאם אתה לא ברמה, אז או שאתה לא מבין עד הסוף או שלא מבינים אותך.”**

3.4.1.6 חיי חברה ותרבות

הראיונות בשנה הראשונה העידו על קשרים חברתיים מעטים מאוד של המרואיינים שהסתכמו בעיקר בחברים לכיתת האולפן. כעת, לאחר שנתיים, המצב לא שונה בהרבה. אם בתקופת האולפן עוד הצליחו המרואיינים להיפגש עם החברים החדשים שרכשו, אזי לאחר סיומו הם עסוקים בעבודה ודאגות יום יומיות, ובעיקר – עייפים פיזית. כך מתאר אנטולי בליצקי את המצב החברתי של משפחתו: **”כאשר אנחנו למדנו באולפן, היה לנו יותר זמן נניח, ואנחנו היינו בקשר עם מי שאנחנו למדנו. היינו נפגשים, הולכים לבקר אחד את השני, וכאשר כולם כבר הלכו לעבוד- לאלה יש בעיות כאלה, לאחרים- בעיות אחרות [...] יחסים כשלעצמם אין לנו, פשוט אין מתי, כי איך? אנחנו עובדים כל השבוע, כן? היא [לריסה] נניח, משמרת ראשונה, ואני שנייה. אנחנו נפגשים מתי? ביום שישי בערב ובשבת. ואז אנחנו פשוט רוצים להיות במעגל המשפחתי, פשוט לנוח. וזהו, למען האמת, לא רוצה שום דבר.”**

בנוסף לאפשרויות מצומצמות לקשרים חברתיים, מציינים המרואיינים את העובדה שהחברים הקרובים נשאר בארץ מולדתם. בוריס פרידמן מדגיש את העובדה כי עבורו אין כאן חברים אמיתיים: **”אין ממש חברים. יש מכרים, מחליפים טלפונים, אבל חברים קרובים אין [...] כול החברים הקרובים נשאר ברוסיה.”**

גם ולדימיר ברגר אומר כי החברים הקרובים נשאר “שם”, אך מוסיף כי גם מצב כלכלי הקשה תורם לבידוד חברתי ותרבותי: **”שם אצלנו, הייתה חברה. הכי חשוב, איך לומר את זה? היו הרבה חברים, היו באים, עם בקבוקים וכולי, ישבנו מסביב לשולחן, השתעשענו. וחוף מזה, היו גם קונצרטים ועוד כל מיני. וכאן- אנחנו בתיבה הקטנה שלנו, ומרגישים שאנחנו (שותק) כל הזמן עניים, הדאגה היא רק לכסף.”**

מסר מאוד דומה מעביר גם גנאדי מלניקוב – עייפות פיזית והעדר אמצעים לדעתו הם הסיבות העיקריות שהובילו לצמצום חיי חברה ותרבות בארץ החדשה בהשוואה למה שהיה לפני ההגירה. גנאדי מתאר זאת כך: **”שם היו לי חיי תרבות מאוד עשירים ופה אני אפילו לא יכול לקרוא לזה חיים – חוזר מעבודה [...] על איזה בילוי אפשר לדבר? לישון טוב – רק זה מה שמעניין. אני פה רק פעמיים הייתי באירועה תרבותי [...] ולשם הלכתי רק כי הייתי בחופש מחלה. עכשיו אני לא יכול להרשות לעצמי אפילו קונצרט אחד. כי הכול עולה כסף.”**

נושא קשרים חברתיים הוא שולי יחסית לנושאים אחרים בראיונות. ממצא זה מדגיש כי נושאים אחרים, כגון עבודה או תחושות מהחיים בישראל, מעסיקים את המרואיינים יותר, בזמן שתחום חברתי נתפס אולי כמותרות או כתחום בו יש להשקיע את המאמצים על פני התחומים הקיומיים.

3.4.2 הסתגלות לאחר שנתיים : נשים

3.4.2.1 הרושם השני

חווית הרושם השני של נשים שהשתתפו בראיונות כחלוף שנתיים מאז הגעתן לישראל, בדומה לחווייתם של בני זוגן, משקפת בבירור את התפוגגות האופוריה של השנה הראשונה. תגובותיהן של הנשים מעודנות יותר. גם לאחר שנתיים של שהייה בארץ החוויות ניוונות מההתנסויות במפגשים עם החברה הישראלית: מקום העבודה, מערכות בריאות וחינוך, מוסדות ומקומות ציבוריים ועוד. ישנם תחומים בהם הרושם השני מישראל הינו חיובי, למשל, שביעות רצון משיפור במצב הכלכלי או שיפור תנאי דיור, אך גם מתובל באכזבה וביקורת.

לריסה בליצקי מציינת את העובדה כי בישראל אפשר ליהנות מרמת חיים סבירה ולרכוש את הנדרש לך גם אם אין ברשותך סכום כסף שמספיק לך. "לי נראה שכאן, בישראל, אפשר שיהיה לך הכול. כאן אתה בא, אין כסף בבנק - לוקח מינוס. אתה צריך לקחת את זה - אתה פורס בצ'קים, אתה לא יודע אם יהיה לך או לא, אבל אתה פורס, אתה לקחת את זה! ואתה חי את היום, כמובן צריך להסתכל קצת אל העתיד, אבל אנשים חיים [...] בכל מקום קשה. לא מתים מרעב."

גם נינה פרידמן מציינת כי בישראל השיגה דברים שלא יכלה להגיע אליהם בארץ מוצאה, היא מדברת אומנם על יוקר מחירי הדירות, אבל בסופו של דבר שמחה על השינוי: "בישראל, לא יודעת למה דירות כל כך יקרות. מה האבן הזו יותר יקרה מבן אדם? רוסים מגיעים וכל כך קשה עם הדירה. מאוד קשה. אבל בכול זאת פה יותר טוב [...] שם תמיד רצינו לחיות בעיר, אבל לא יכולנו להרשות את זה לעצמנו. בישראל, לודה, אנחנו גרים ליד הים. כל מה שרצינו, קיבלנו. בהתחלה כשהגענו, אהבתי הכול בארץ, היו כל כך הרבה חוויות, אהבתי את הכול ועכשיו אוהבת, פשוט התרגלנו כבר באמת, לודה, אפילו את הזבל שזרוק בכול מקום אני אוהבת, באמת (צוחקת) [...] אני אוהבת את ישראל."

אך לא הכול אידיאלי בישראל. במפגש עם המציאות הישראלית מגלות המרווינות כי כאן יש כללי משחק אחרים וכי כללי התנהגות שהתרגלו אליהם בארץ מוצאן לא רלוונטיים עוד. לריסה בליצקי למשל מתרשמת מישראל כמקום בו התנהגות כוחנית היא היעילה: "יש מקומות שלוקחים בצעקות [...] [אני] הולכת לשוק, כל אדם מנסה להידחף, לבחור משהו טוב [...] וגם אני [אמרת] לעצמי - בואי אנסה. את יודעת, זה הצליח. באמת הצליח. בישראל צריך לקחת בגרון - רק ככה זה יוצא. נניח היה צריך לאסוף איזה מסמכים, משהו כזה, [אני] יושבת - אף אחד לא שם לב אליי [...] מגיע התור, אני נכנסת לשם לחדר, היא קמה, הלכה, מי שמקבלת קהל [...] ועושה משהו, הולכת מדברת, שותה קפה [...] עד שאני לא אגיד משהו, רק אחרי זה הם מתחילים לשים לב אליי. ככה צריך לדבר איתם, בטונים קצת גבוהים."

נשים מותחות ביקורת גם על מה שנתפס על ידן כהעדר חינוך וחוסר תרבות בארץ. תמרה צירנוב למשל מתרשמת כי "יש פה יותר כבוד של מורים לתלמידים מאשר של תלמידים למורים (מצחקקת). ילדים במקום ראשון." לתמרה יש ביקורת גם על גבולות גמישים ולא ברורים בנוגע לסמכות הורית וכבוד כלפי דמות מבוגר. המרווינות נדהמת מכך שילדים יכולים אפילו להתלונן על

הוריהם: "פה ילד לא מכיר במילה "אסור". הכול מותר לו. זה תלוי הרבה בהורים. להסביר לילד שזה אסור ושהוא יבין את זה. ואם ילד רוצה במשהו ואומרים לו "לא" והוא בכל זאת משיג את מה שהוא רוצה, לא משנה זה טוב או זה רע. (7) במקרים נדירים, אבל מאוד נדירים צריך להחטיף לו. פה כשרק הגענו, בת שלי לא, אבל בן התחיל עם ההכרזות: "אם רק תגעי בי אני הולך למשטרה!" לריסה בליצקי מדגימה את חוסר החינוך לפי תפיסתה בסיפור על נסיעה באוטובוס: "פעם נסעתי באוטובוס [...] אישה עמדה עם ילד קטן, מחזיקה אותו בידיים, וישב איש צעיר, למען האמת הוא חייל. אולי לחיילים כאן קשה, אבל בכל זאת, חייל, בחור יושב, והיא עומדת. אצלנו [ברוסיה] מהר קמים, נותנים מקום [...]. אישה שעמדה לידו אומרת לו: מה אתה עושה, תקום, תיתן מקום. איך הוא התחיל לצעוק עליה, על האישה הזאת! [...] האישה היא השתתקה [...] כי אף אחד לא לקח את הצד שלה."

החוויה העיקרית בתקופה לאחר שנתיים בישראל שנשים מדברות עליה היא תחושת עייפות ושגרה. לריסה בליצקי חווה את חייה בישראל כמסלול שגרתי ומתיש שניסוב סביב עבודה ובית. היא מספרת: "היה לי כמובן מעניין לנסוע לערים, אבל אנחנו לא היינו בשום מקום, רק הלכנו לאולפן [...] חיים, עובדים, בית-עבודה, עבודה-בית [...] נסענו לים בסופי שבוע, ועכשיו כבר אין כוחות [...] איזה ים? רוצים לנוח, רוצים שקט כזה, מאוד חם, ומאוד קשה [...] ככה, חיים. משכנתא, משכנתא [...] מרוויחים כסף ונותנים. וזהו." גם ולנטינה מדברת על תחושה דומה מאוד של שגרה מעייפת והצורך הבלתי נדלה במנוחה: "שם [בבלרוס] לא עובדים ככה, כמו כאן [...] אני מרגישה שאנשים פשוט מתדרדרים. זה אולי בגלל שבית-עבודה, עבודה-בית, אדם לגמרי לא מתפתח מבחינה אינטלקטואלית. ואני לא מתכוונת לטלוויזיה, זה פשוט לנוח."

תמרה צ'רנוב מציינת שעם המעבר לא השתנה הרבה בחייה, אולם לאחר שנתיים בארץ היא מביעה אכזבה שלא התממשו ציפיותיה כי חייה ישתנו לטובה: "נראה ששום דבר לא השתנה, הכול אותו דבר. בית-עבודה-בית. אין התפתחויות כאלה שהיינו רוצים [...] אני רציתי ללמוד פה [...] איזה שהוא מקצוע שיהיה אפשר לעבוד איפשהו. יצא ככה שהלכנו לעבוד. הוא הלך ואפילו לא סיים אולפן, הלך לעבוד. אני הלכתי אחרי האולפן [...] בניקיון אפשר היה גם שם לעבוד, זה לא מוצא חן בעיני [...] אני חושבת שעדיף היה לנו להישאר שם." במהלך הראיון תמרה צ'רנוב ממשיכה לספר בכאב על הקשיים הכלכליים שבגללם נבצר ממנה מלתת לילדים את מה שהם מבקשים: "ילדים מתחילים לבקש משהו ואני עונה: "אין כסף, אין כסף". לספור את הגרושים עד המשכורת. הם שואלים: כאשר יהיה לך כסף תקני את זה? ואני אומרת: נראה (10) [...] לפני שהגענו, אנשים שיודעים אמרו לנו "עוד תסבלו שם". ואני לא הבנתי את זה, חשבתי: על מה נסבול? איזה בעיות כבר יש שם?"

על הרגשה דומה מספרת גם ולנטינה ברגר. היא מדברת לא על צרכים בסיסיים, אלא על העשרה לילדיה. אך תחושת הכאב והבושה היא אותה התחושה: "מאוד מדאיג אותי זה שברוסיה היא [הבת] הייתה עסוקה. לא היה לה זמן חופשי. בית ספר למוסיקה, ריקודים, עוד משהו. וכאן אני לא יכולה לתת לה שום דבר מזה. הדבר היחיד- קרמיקה. ולי, בתור אמא זה מאוד [כואב], שאני לא מפתחת את הילדים מהבחינה הזאת. "אתם רואים – אין כסף". אני כבר מתביישת להגיד את זה. אני רואה שהילדים רואים, ואני רוצה לתת להם יותר [...] היא הלכה גם לבית ספר רוסי. אחר

כך הפסיקה, כי אמרה: "אמא, אני לא יכולה ללכת, אני רואה איך אתם זה", בגלל שהיא רואה שאנחנו לא יכולים לשלם. היא לבד עזבה. זה הכי הורס אותי כאן, שאני לא יכולה לתת לילדים את ההתפתחות שלהם."

3.4.2.2 עבודה

את הקריירה תעסוקתית בארץ מתחילות המרואיינות במסלול די דומה כאשר העבודה הראשונה שלהן היא עבודת ניקיון או חדרנות במלון. רק ולנטינה התחילה את עבודתה בארץ כקוסמטיקאית, אך בהמשך גם היא נאלצת לעבוד בניקיון. בראיונות של השנה הראשונה בלטו ציפיות חיוביות לקראת העבודה העתידית ותקווה להגשמה עצמית ולמצוי הכישורים המקצועיים. כעבור שנתיים מתנסות המרואיינות במציאות בה הן עובדות קשה מאוד, ובתחום שהוא רחוק ממצוין. יחד עם זאת, כולן מועסקות, ונראה כי הן מוצאות את העבודה יחסית בקלות, שהרי עבודת ניקיון יש כמעט תמיד. נטליה דבורקין למשל מספרת איך מצאה את העבודה בניקיון עוד בתקופת האולפן: "אני עוד למדתי באולפן ואמרה לי מישהי שפה בבית משפט תמיד יש מקום, רק צריך לבוא להירשם. אני באתי, השארתי את הפרטים, ואחרי שבועיים התקשרו עלי ואמרו שיש עבודה."

המרואיינות משתפות בתחושה מעיקה של תשישות פיזית ועייפות לאור עבודתן המאומצת. תיאורה של לריסה בליצקי שעובדת כמנקה בבית אבות מהדהד גם בסיפוריהן של שאר המשתתפות, ומעורר תחושה של מתח ומרוץ אחרי הזמן: "עובדים מבחינה פיזית מאוד קשה ומאוד מהר [...] יש לנו דירות של שני חדרים עם שתי מרפסות. אנחנו צריכות לשטוף אותן ב- 40 דקות. 40 דקות! ובדירה יש שירותים, מטבח, שתי מרפסות, ועוד בחדר חלון קטן, וכל זה אנחנו שוטפים כל שבוע. וככה 8 קומות, כל יום קומה [...] ונותנים או 5 או 6 או 7 דירות, ואת זה אנחנו צריכות לעשות עד שעה 12, כי אחרי 12 שי לנו משהו אחר, שאנחנו צריכות לא לעבוד בדירות, אלא בכל בית אבות, מה שיש שם - נניח לאסוף זבל, יש שם מכול צד, שוטפות את המדרגות מקומה 8 ועד למטה [...] אני באה בבוקר לא ב- 8, חצי שעה לפני, בשביל להספיק לקחת אקונומיקה, להחליף בגדים, לקחת את כל האביזרים האלה של עבודה, את הכלים, להכין את כל זה. ככה עובדים. קשה [...] אם יש דירה יסודי (עברית) אחרי עבודה, באים ואומרים - היום אתן צריכת להספיק עוד יותר מוקדם, כי יש דירה יסודי (עברית) שלא תכננו אותה."

גם תיאורים של ולנטינה ברגר מעבירים תחושה של עייפות ותשישות: אני חוזרת עייפה, ושוב לעבודה. אני הבנתי כאן שצריך לעבוד הרבה מאוד, ולעבוד קשה על מנת לפרנס את עצמך, אפילו עד כדי כך. התוצאה היא שגדלנו ברוסיה בתנאים טובים. שם לא עובדים ככה, כמו כאן. "אומנם ולנטינה התחילה לעבוד במקצועה, אך בהמשך גם היא נאלצה לעבור לעבודת ניקיון: "לעבוד עם סמרטוט היה לי מאוד קשה בתקופה הראשונה. האחראי בהתחלה צחק עלי. הוא שאל אם פעם החזקתי סמרטוט ביד. עניתי שלא. הוא ענה שהוא לא יכול להסתכל עלי, ואחר כך השני אמר שהגברת הזאת לא תעבוד כאן. אבל אני אדם עקשני: אם אני החלטתי, אני אלמד את המקצוע הזה. למדתי, תודה רבה להם, לימדו אותי לעבוד עם סמרטוט."

ישנן נשים שהצליחו לעבור מעבודת ניקיון למקום עבודה אחר. כך נטליה דבורקין, שבעת הראיון השני כבר עובדת במפעל, מרוצה מהשינוי אך עדיין סובלת מעבודה פיזית קשה: "[במפעל]

בהתחלה היה מאוד קשה, עכשיו כבר יותר התרגלתי, בעלי עובד שם משהו כמו שנה, אני גם. עובדים 12 שעות במשמרת, בלילה, ביום. אבל זה עדיף על לעשות ניקיון ולשטוף רצפות כמו בהתחלה."

נינה פרידמן החליפה את עבודתה כחדרנית במלון לניקיון בבתים פרטיים. למרות שגם עבודה זו דורשת מאמץ פיסי, היא מרגישה כי ניקיון בבתים פרטיים קל יותר מבחינה נפשית "כי אף אחד לא צועק ולא נוזף": "אני עבדתי בבית מלון כמה ימים, והחלטתי שאני הולכת לנקות בתים, וילות, שזה יותר טוב, אף אחד לא צועק עליך, לא נוזף. את באת, ניקית הכול והלכת. פה אני באתי לעבודה – לא נתנו לי מפתחות לארונות, לא נתנו מגבות, לא נתנו סדנים וציפות [...] כמה נזיפות קיבלתי ממנה [האחראית]."

גם לריסה בליצקי לא הסכימה להישאר במקום בו השפילו והעליבו אותה. לריסה מסבירה מדוע עזבה את העבודה במפעל: "שלחו אותי לשטוף את חדר האוכל. היו שם חלונות גדולים מאוד, והיה צריך לשטוף את השמשות. אני אומרת [למנהל] 'תן לי סולם' [...] הוא אמר 'אין סולם', הנה לך כיסא, תשימי אותו, תעמדי על כיסא ותשטפי איך שאת רוצה [...] ויצא שאני נתתי לו [לדלי] מכה, הוא התהפך, וכל המים האלה נשפכו לו על הרגליים [...] איך הוא התחיל לצרוח עליי! הוא צעק, אני איך שעמדתי על הכיסא, הדלי נפל, הוא בועט ברגל בכיסא הזה, עם הרגל נותן מכה לכיסא, הכיסא הזה מתהפך יחד איתי. אני נופלת מהכיסא הזה [...] קמתי, אמרתי שהיום אני עבדתי יום אחרון."

לריסה בליצקי ממשיכה לתאר את קשייה במקום עבודה אחר, כשלא קיבלה יום חופש כדי להגיע לטקס בת מצווה לבתה בבית הספר: "אני עבדתי שם [בסופרמרקט] חצי שנה, אף פעם לא לקחתי יום חופש, לא יצאתי ליום מחלה [...] ואחר כך, כאשר לבת הייתה בת מצווה, אני ביקשתי חופש. אמרו לי שאני לא יכולה [...] אני אמרתי שאם לא תתנו לי אני פשוט לא אצא וזהו, כי הילדה תיעלב. עשו לה בבית ספר, לכולם, כולם יהיו, קרובי משפחה, וכולם יבואו. הילדה, אני אומרת, היא לא יכולה להיות בשוליים [...] ואנחנו ככה רבנו איתו [המנהל], והוא אמר 'אני אמרתי לך לא. אם לא תצאי אז זהו. תלכי הביתה, לא אשלם שום דבר'. אבל לא חשוב. אני פשוט לא יצאתי, וזהו. עזבתי את העבודה." לריסה מביאה את שני הסיפורים ומדגישה כי למרות מצב כלכלי קשה וצורך בפרנסה, יש לה את הכבוד העצמי.

יחד עם זאת בדרך כלל, בדומה לגברים, גם נשים לא ממהרות לעזוב את מקום עבודתן למרות התנאים הקשים. נראה כי הן מוכנות להתפשר על תנאי העבודה למען פרנסת המשפחה, וגם כי בסופו של דבר שוק העבודה אינו שופע באלטרנטיבות טובות יותר. ולנטינה ברגר מדגישה את ההבדל בין נשים לגברים בתפיסתן את הירידה בסטאטוס התעסוקתי: "הם [הגברים] נקלטים כאן יותר קשה. [...] כאשר אני באה למפעל [...] שם ככה: הם את העבודה שלהם עושים יותר טוב, הם יותר יצרניים, ממציאים משהו לעשות יותר מועיל, או יותר טוב. לכן כאשר אומרים להם, ומכים על הידיים כאן, הם מאבדים את העניין בחיים." ולנטינה מספרת כיצד אישה, גם אם היא ירדה בסטאטוס תעסוקתי, יכולה לשמור על ערך עצמי: "כל מקצוע הוא טוב, הכול תלוי בך. אם ניקיון – את עדיין צריכה להיות מטופחת, לבוא כשאת נראית בסדר, נראית מתאים, ולא כמו ש, את יודעת, שאם ניקיון – אז בסדר, העיקר לעבוד. לכן במחלקה שלי העריכו אותי, ולא רצו לשחרר למחלקות

אחרות [...] כולם היו מחליפים את כולם. במחלקה שאני עבדתי, אמרו 'אנחנו לא נותנים אותה לשום מקום, שתהיה רק אצלנו'. ולי זה היה מאוד נעים לשמוע."

נושא חשוב שנשים מעלות בהקשר של מקום העבודה הוא היחס אליהן ואווירה חברתית. בשונה מגברים שנושא זה לא הופיע בראיונות שלהם, נשים ייחסו חשיבות רבה ליחסים עם עמיתים. כשולנטינה ברגר עוברת לעבוד במפעל, עבודה שנחשבת לטובה יותר מניקיון, היא מתאכזבת קודם כול מהאווירה והיחס בין העובדים: "כאשר אנחנו [עבדנו] בניקיון, האנשים זה לא שפשוטים יותר, אלא שם היה משהו חם כזה. כאן – זה לא המשמעת, אלא סדר אחר, האווירה אחרת לגמרי." גם תמרה צ'רנוב מדגישה את חשיבות היחסים עם עמיתה: "איפה שאני עובדת כול הבנות הן טובות, חברתיות, טובות לב, מזמינות אותי לשתות תה." המרואיינות מציינות יחסים חמים עם עמיתים בעבודה כאחת הסיבות שעוזרות להן לשרוד למרות העבודה הקשה. לריסה בליצקי מספרת: "אני מגיעה הביתה ממש מחוקה, הבעל אומר 'תעזבי את העבודה הזאת ותלכי לאחרת!' [...] אני לא רוצה, למה? כי (5) קודם כל הצוות. זה אחד. מאוד חשוב. אפילו שאני אעבוד פיזית מאוד קשה, לא חשוב – הצוות טוב מאוד אצלנו. בנות נהדרות."

3.4.2.3 יחס מצד הסובבים

המפגש הראשון עם הסובבים כפי שנתפס בראיונות של השנה הראשונה לווה בעיקר ברגשות חיוביות. לאחר שנתיים, מציגות המרואיינות חוויות שונות, נעימות ולא נעימות, מהמפגש עם הסובבים. מעניין לציין כי נשים, כמו גם הגברים, מדגישות את ההבדל בין יחס של ילידי הארץ לבין יחס של "רוסים" ותיקים.

ולנטינה מספרת בהתפעלות על הרגשה טובה מאוד במפגש עם אנשים דתיים שחוותה כחלק מתהליך גיור: "אני הלכתי לגיור. זאת אומרת שם גרנו במשפחות הישראליות, אנשים מאוד נפלאים, אנחנו נפגשנו עם צעירים, עם מבוגרים, בלב פתוח, שום דבר רע אני לא יכולה להגיד, כי היה רק טוב. נדיבות וטוב לב [...] אני ראיתי באמת שיש הרבה אנשים טובי לב, מה שאני לא יכולה להגיד על הרוסים במדינה הזאת."

נינה פרידמן מדברת על יחס טוב מצד המורה באולפן. נראה כי הדבר הפתיע אותה לאור הזהרות שקיבלה לגבי יחס המקומיים לדוברי רוסית. הזיכרונות הטובים על המורה באולפן מעלים אצל המרואיינות חוויות חיוביות במקום העבודה: "אמרו לנו: בישראל לא אוהבים רוסים. הייתה לנו מורה באולפן, אישה כל כך מיוחדת. תמיד מחייכת, תמיד מפרגנת [...] שמונה חודשים למדנו איתה. שולה, מנהלת גם מאוד טובה. אבל יפה צ'קה שלנו, כמו שקראנו לה, בכלל משהו מיוחד." נינה מוסיפה ומספרת איך אפילו חילוקי הדעות עם הממונה עליה במקום עבודתה הפכו לקשר חברות בזכות שיחה והבנה הדדית: "אני ניקיתי הכול ביסודיות, כול הארונות, כול החלונות-הכול-הכול. והיא מתקשרת אלי ואומרת: למה בשירותים יש חול? זה כ"כ לא הוגן! החול הזה אי אפשר היה להוציא [...] אז היא לקחה סמרטוט והתחילה לשפשף, אומרת: ככה צריך. אבל זה לא מתנקה [...]. היא הבינה וביקשה ממני סליחה. ומאז אנחנו חברות טובות. היא אמרה: 'אני מתנצלת, אני לא צדקתי'. ומאז אנחנו ביחסים טובים."

גם נטליה דבורקין מתארת את חוויותיה החיוביות מיחסים הטוב מצד עמיתיה בעבודה :
"בדרך כלל אחרי כמה חודשים מפטרים שם כי לא רוצים להשאיר אותם קבוע, ואותי השאירו כי אני עשיתי עבודה טובה. ניקיתי ביסודיות ובמהירות, לא היו להם טענות כלפי. התייחסו אלי טוב שם [...] הייתי מרוצה. היחס היה טוב. ניסו לשכנע אותי להישאר שם כשאמרתי שאני עוזבת."
תמרה צירנוב מספרת כי ילידי הארץ איתם נפגשה במקום עבודתה משתדלים להתחשב בעובדות מתחילות ולגלות אכפתיות : "אנחנו כמה מנקות, הן כולן רוסיות, ולכן הישראליות האלה הן, נניח שעבודה מחר. את זה הן יכולות להגיד ברוסית [...] יש לנו תחושה שהן מבינות שאנחנו אצלם בהתחלה [...] הן לא נעלבות, אין כזה נניח שלמישהי מציקים, למישהי פריווילגיה. הן לכולן אותו דבר ביחס."

מראיונות לאחר שנתיים בארץ נראה כי במפגשים בין אישיים אשר מאפשרים הכרות קרובה יותר עם ישראלים מקומיים, החוויה מהכרות זו הינה בדרך כלל חיובית. עם זאת, ההרגשה הכללית מהיחס ב"רחוב הישראלי" פחות חיובית, ומפגשים אקראיים לא אישיים מלווים בחוויות לא נעימות. לריסה בליצקי מתארת סיטואציה שראתה באוטובוס : "נסעתי באוטובוס, ירד גבר, רוס, כנראה נסע מהשוק, עם חבילות, עם עגלה, עם קניות, היה לו כבד [...] והוא מנסה לעבור, והנה אישה, דוברת עברית. והוא – תנו לי לעבור, והיא – אוי, איך היא התחילה לצעוק עליו, והוא כנראה לא יכול להגיד אף מילה בעברית, והיא צועקת עליו, והוא לא מבין, הוא צועק ברוסית את שלו – תנו לי, אני צריך לרדת, בטח נבהל שלא יספיק לרדת, והיא התחילה לצעוק עליו [...] אתה באת לפה ואתה עומד על הזכויות שלך. ואני רוצה – יורדת, לא רוצה – לא יורדת וכאלה."

תמרה צירנוב מדברת על יחס מלגלג של הילדים, דברים ששמעה בבית הספר בו לומדים ילדיה. היא מסבירה זאת על ידי חינוך לקוי של הוריהם וחשה חסרת אונים אל מול ביטויי גנאי כלפי דוברי רוסית : "אולי ילדים שומעים מההורים, משהו כמו: רוסים הם כאלו. הם צוחקים, מלגלים: 'איכס, רוסיה' [...] מאיפה הם לוקחים את זה? [...] אני אף פעם לא שופטת ילדים. הורים – כן, הם מי שמחנכים ככה [...] מפריע לי שבבתי ספר מקניטים את הרוסים, כן, עכשיו קראתי בעיתון [...] אין חוק לזה, כלום, אין לאן להתלונן, אף אחד לא יעזור. ללכת להעניש את הילד הזה שהרביץ – זה להפר את זכות הילד, יענישו אותך על זה."

מעניין לציין כי המרואיינות בדומה לבני זוגן, מדגישות את ההבדלים בין היחס מצד ישראלים ילידי הארץ לבין יחסים של "רוסים" ותיקים. נראה כי תופעה זאת מאכזבת ומפתיעה את המרואיינות. האכזבה עשויה לנבוע בין היתר מציפייה שדוברי הרוסית הם אלו שאמורים להתחשב יותר אולי מתוך חוויה של שותפות גורל או הבנה של החוויות המתלוות להגירה. תמרה צירנוב מספרת : "את יודעת, שמת לי לב שישאלים, יש כול מיני כמובן, אבל הם יותר טובים מרוסים." את אותו המשפט שומעים גם מנינה פרידמן : "משום מה פוגשים הרבה יותר ישראלים שטובים יותר מאשר רוסים. באמת, לודה. גם בעבודה." לריסה בליצקי מעדיפה שכנים ילידי הארץ : "קנינו דירה [...] למרות שהשכנים משלנו, רוסים, אבל עדיף אם היו ישראלים, כי איך לומר? אנשים רוסים הם לא רעים, בעקרון, גם הוותיקים, הישראלים, אבל [...] כל אחד חושב על עצמו, אנשים חושבים לשפוט מישהו, לקנא במישהו, לעשות משהו [...] יש אדם אחד שכל הזמן אומר: 'הנה, פרזיטים, הנה, [חד הורית] יושבת, היא הייתה אמורה לעבוד, היא מקבלת כסף, הכסף שלנו, שאנחנו שילמנו"

[...] פשוט אנשים כאלה, אני חושבת, רואה – קנאים, וישראלים, הם מסתכלים על העניין הזה קצת אחרת.”

לדעתה של נינה פרידמן ככל שמהגרים וותיקים משתלבים ומשפרים את מצבם הכלכלי והחברתי, כך מרבים להתעלם מאנשים מהמוצא שלהם: “אומרים אם מישהי רוסיה מתקדמת קצת ומוצאת עבודה בתור פקידה, אז היא בכלל מתעלמת מרוסים אחרים. ואני באמת נתקלתי בזה הרבה.” גם תמרה צ'רנוב נתקלה ביחס מתנכר מצד דוברי רוסית וותיקים: “למשל פקידה רוסיה, אבל היא בכוונה לא מדברת רוסית.”

פעמים רבות המרואיינות מתארות חוויות שליליות במפגשים עם מעסיקים וממונים ילידי הארץ. התנסות זו מלווה גם בתחושת שחיקה וניצול במקום העבודה. המילה “עבדים” מופיע מספר פעמים בסיפורי מרואיינות ומשדרת תחושה קשה. נינה פרידמן מבטא את התסכול בצורת שאלה: “לודה, תגידי לי, למה ישראליות לא עובדות כמו שבנות שלנו רוסיות עובדות? ולמה מתייחסים אלינו כאילו אנחנו לא בני אדם אלא עבדים? למה?” גם תמרה צ'רנוב אומרת דברים דומים בעלבון: “גם היחס הזה בעבודה, הם יודעים שקשה למצוא עבודה, אז גם היחס הזה. מנהלת ישראלית אומרת: ‘היום את הולכת לשם!’ אני שואלת: למה? היא עונה: ‘כי ככה אני רוצה!’ היה אפשר להסביר בצורה אחרת. ‘ככה אני רוצה!’ כאילו אנחנו לא אנשים אלא עבדים במטע.”

מוטיב של ניצול ומרמה שמופיע בראיונות גברים אחרי שנתיים, מופיע גם אצל נשים. גם הנשים מספרות על כך בעיקר בהקשר של מקום העבודה. למשל, לריסה בליצקי מתארת סיטואציה בה חשה מרומה על ידי המעסיקים כאשר נאלצה לעזוב את עבודתה ולא קיבלה את שכרה: “הם מאוד מרמים, לא משלמים את כל הכסף. הם לא משלמים את מה שמגיע. הנה אני, ביקשתי יום, כאשר הייתה בת מצווה [לבת], הוא אמר: אני אוריד לך 10 ימים, אני לא אשלם לך, את זה שאת בלי הודעה [לא באת]. אני אמרתי: אני עוד לפני שבועיים הודעתי לך [...] והוא הביא איזה מכתב [...] שכאילו אנחנו לא פיטרנו אותך, אלא עזבת מרצונך [...] אני חתמת. היא כתבה שם, שהם יורידו ממני, כמו שהם אמרו אחר כך, יורידו זה, למרות שימי החופש שהגיעו לי אני לא לקחתי בחצי שנה. עבדתי חצי שנה, אני הרי הרווחתי את זה, הם לא שילמו לי [...] הם לא משלמים את הכול. אז מה אם מגיע, הם כולם עושים את זה [...] מה אנחנו יכולים לעשות? שום דבר לא עושים. קיבלנו משכורת- תודה.”

לריסה בליצקי מוסיפה לסיפור שלה גם את הסיפור על אנטולי, בעלה, שעבד שנה דרך חברה קבלנית, עבר להעסקה ישירה, וכאשר היה זקוק לתלושי משכורת אחרונים, הסתבר שלא פשוט לקבל את התלוש ה-12 בשל הנוהג של העסקה במשך 11 חודשים בלבד על מנת להימנע ממתן קביעות לעובד. נראה כי התנסות זאת בפגיעה בזכויות וניצול מצד המעסיקים משאירים את לריסה ואנטולי בתחושה חזקה של חוסר אונים: “[...] ואחר כך כבר הסבירו לי, אנשים שיודעים את העניינים האלה, הם אמרו זה בדיוק שנה, הם תמיד עושים את זה, כי אם הוא עבד אצלו שנה אז הוא צריך משהו ממנו [...] מרמים מאוד מאוד, מרמים מאוד [...] וכסף. בכל מקרה, 1000 זה אומר משהו. לא לשלם 1000, ואפילו קרה שיותר. אי אפשר להוכיח, אי אפשר לעשות שום דבר לאף אחד.”

חוויות הניצול צובעות את תפיסת המרואיינים את הישראלים המקומיים. לעיתים היחס המפלה והפוגעני מצד המעסיקים נתפס אצל המרואיינים כחלק מהיחס השלילי של האוכלוסייה

המקומית כלפי מהגרים בכלל וכלפי דוברי רוסית בפרט. למשל, נינה פרידמן מספרת על כך שהיא נאלצת להלחם על שכרה מידי חודש ומייחסת את התנהגותו של המעסיק ליחס שלילי כלפי דוברי רוסית: "הבעיה היא רק שלא משלמים לי. אני עובדת דרך כוח אדם. מנהל כוח אדם בניקיון לא משלם לי. בדרך כלל משלמים לי בסוף החודש. ובתחילת החודש הבא – אין משכורת. אני אומרת לו, הוא אומר ששלח לי צ'ק עם הטבח, אני אומרת: 'סליחה לא קיבלתי שום צ'ק ובכלל לא ידעתי שהוא אצל טבח'. וכך כול חודש [...] אני אף פעם לא מקבלת משכורת בזמן. למה מתייחסים ככה לרוסים? גם לגברים וגם לנשים כזה יחס. למה? אנחנו עובדים מאוד קשה."

3.4.2.4 תחושת שייכות וביטחון

על אף הקשיים הרבים, עבודה מאומצת ותחושת אפליה, נראה כי בתום שנתיים בישראל חלק מהמרואיינות מתחילות להרגיש טוב יותר ובטוח יותר. עם זאת, חוויות של המרואיינות הן מעורבות, עם הרבה התלבטויות לגבי מהות שייכותן למקום החדש. לעיתים דיווחיהן מקבלים צורה של ארגומנטציה ומעין מסע שכנועים עצמי או דיון אמביוולנטי.

לריסה בליצקי מדווחת כי היא לא מצטערת על כך שהגיעה ארצה. יחד עם זאת, מדבריה עולה תחושה שהיא מחפשת דרכים להציג טענות לחיזוק החלטתה להישאר בארץ: "בעקרון אני לא מתחרטת שבאנו לכאן. לא מתחרטת. מאוד קשה לעבוד פיזית [...] אבל כמו שאומרים, משלמים עם זה, השלמנו. יש לאכול והכול [...] אני אמרתי שאני לא מתחרטת שאנחנו באנו לפה [...] אם אני לא מתחרטת, אז מקומי כאן." ההוכחה הטובה ביותר לרצון להכות שורשים בישראל היא החלטה של בני הזוג לרכוש דירה. נראה כי רכישת הדירה כשלעצמה מעניקה תחושת ביטחון למשפחה ומשרה תקווה לעתיד טוב יותר ויציבות כלכלית ותעסוקתית: "הדירה הזאת שלנו לא תלך לשום מקום, אנחנו כמובן נחייה כאן [...] בעלי עובד עכשיו, כמובן שמו לב אליו, העלו אותו, הוא נהיה גבוה במדרגה [...] הייתי רוצה כמובן שהקרובים שלי יבקרו אצלי, אני מקווה שאני אעשה כל מה שאני צריכה, יהיה סדר בדירה ויהיה הכול. אני רוצה להזמין, שיראו איך אנחנו חיים, שהם לא ידאגו שם."

אמביוולנטיות של לריסה משתקפת גם בהתייחסותה לנושאי הביטחון המדיני. לריסה מבטאה חוסר ביטחון מסוים, כי עם הזמן היא יותר מודעת גם לסכנות שיש בסביבה: "בעקרון, אנחנו לא פחדים. איך? לא פחדנו. עכשיו כבר קצת מתחילים לפחד, כי מציקים, ואי אפשר לדעת איפה אתה הולך ואי אפשר לדעת מה יהיה בעוד עשר דקות [...] כאשר התחילה המלחמה ההיא [מלחמת המפרץ השנייה], הייתה כזאת מהומה, היה כזה מצב, אולי כל אחד הרגיש את זה. קשה." נושא הפחד והביטחון הכללי עולה גם בראיון שני עם נינה פרידמן: "פה אין לי שום פחדים. הם צחקו ממני כי כשגרנו ב[שם העיר], בעלי עבד בלילה במסעדה ואני הולכת לפארק וישנה שם כי בבית היה חם מדי. ולא פחדתי שמישהו יפגע בי. אמרו לי: 'מה את השתגעית? יש נרקומנים שמסתובבים'. לי לא קרה כלום. שם [באוקראינה] זה היה בלתי אפשרי, אפילו שגרנו בכפר, אחרי שבע בערב עדיף לא לצאת. יכול לקרות כול דבר [...] בישראל אני לא מפחדת מכלום. שם אני עבדתי לפעמים במשמרת ערב ופחדתי לחזור וללכת לעבודה. ופה – לא". ניתן לשער כי נינה שואבת את תחושת הביטחון שלה מההרגשה שהיא נמצאת במקום הנכון ואף גרה בשכונה שחלמה עליה: "את

יודעת, אני לא רוצה לנסוע לא לאמריקה, ולא לגרמניה. אני מרגישה שזו ארץ קדושה, שיש פה אלוהים. את יודעת, לודה, אנחנו הגענו ל[שם העיר], הלכנו ברגל מתחנה מרכזית, עברנו ליד איזה שכונה ואני אמרתי: 'אם הייתי גרה פה, אז לא הייתי מבקשת שום דבר אחר מהחיים'. עבר זמן, ואנחנו באמת גרים בשכונה הזאת."

תמרה צ'רנוב, בדומה ללריסה, מחפשת תחושת ביטחון וביתיות ברכישת דירה בישראל. בית משלה, בו היא יכולה לעשות כרצונה: "בדירה הזאת [שכורה] אסור היה לתקוע מסמר בקיר, רק אם יש שם כבר מסמר היה אפשר לתלות משהו [...]". "אך מלבד תחושת הבעלות על הדירה, לא חשה תמרה שייכות למקום החדש ומבטאת ההרגשה של פספוס או חרטה בעקבות המעבר. היא מנהלת בינה לבין עצמה דיון על היתרונות או החסרונות שבמעבר: "אפשר להגיד שלא איבדנו שום דבר וגם לא מצאנו פה שום דבר [...] שום דבר לא השתנה, רק דבר אחד ששם גרנו במעונות ופה יש לנו דירה. מבחינה כלכלית לא השתנה הרבה. רק לא צריך לחשוב במה להאכיל את הילדים." תמרה חשה כי אינה בקיעה בזכויות המגיעות לה במדינה חדשה, במיוחד בתחום העבודה: "שם ברוסיה ידענו לאן ללכת, איפה לדרוש את הזכויות, ופה אמרו לנו לעבוד – אנחנו עובדים." לאחר התדיינות, תמרה מגיעה למסקנה: "לא יכולה להגיד, אבל אני חושבת שעדיף היה לנו להישאר שם."

בדומה לתמרה צ'רנוב, מחשבות לגבי חזרה לארץ המוצא מופיעות בראיונות לאחר שנתיים גם אצל מרואיינות אחרות ומבטאות את ההתלבטויות, הספקות והאכזבות שהחליפו את האופוריה והתקוות של השנה הראשונה בישראל. אך גם הנשים, בדומה לגברים, לא רואות בחזרה לארץ המוצא אפשרות מציאותית, בעיקר בגלל הילדים. תמרה מציינת שאין דרך חזרה, מאחר והבת ויקה כבר לא תוכל ללמוד ברוסית: "היא [ויקה] פספסה את ההזדמנות שלה, היא אומרת: אני לא יודעת איך ללמוד. רוסית היא כבר לא תוכל ללמוד, את זה היא צריכה להתחיל מכיתה א'."

נראה כי ההחלטה לבחור בחיים בישראל היא מעין השלמה עם המורכבות של המצב הקיים, כאשר המרואיינות מבינות ואולי משלימות עם העובדה כי החיים בארץ מוצא לא מבטיחים ניסים ונפלאות, במקביל להבנה כי בארץ יש להתמודד עם קשיים. גם נינה פרידמן מביאה מוטיב של התלבטות לגבי החזרה, וגם היא בסופו של דבר מסבירה שכדאי למשפחתה להישאר: "פעם התחלנו לדבר על לחזור לרוסיה. אני אמרתי: אבא שלנו רוצה לחזור. אז הבן שלנו אמר: אם אתם רוצים לחזור – תחזרו, אני נשאר פה, אני אוהב לחיות בארץ. אני רוצה פה ללמוד, לעבוד, לחיות. אתם תעשו מה שאתם רוצים. אנחנו חשבנו, מה נעשה שם? [...] אמרתי לו [לבוריס]: על תדאג, אתה תלמד את העבודה שלך עם הזמן ויהיה יחס טוב יותר. כי באמת בהתחלה התייחסו אליו לא כ"כ טוב: אתה לא יודע כלום. הוא היה מתרגש מזה."

ולנטינה ברגר מבטאת את ההתלבטויות שלה לגבי השייכות לישראל בהחלטה להמתין עם תהליך הגיור. היא הרגישה כי עדיין לא מוכנה לעשות צעד כה מכריע, אך יחד זאת היא מרגישה צורך לציין כי היא תופסת את עצמה "ישראלית": "חודש לפני סוף הגיור אני נאלצתי ללכת לעבוד בעוד עבודה אחת, והזמן הזה התקצר. אפילו אולי במועד, כי כל זה, אני החלטתי שאני עוד צריכה לחכות, אני עדיין לא מוכנה לקבל את הדת היהודית. הילדים – זו השאלה האישית שלהם, וככה, איך להתנהג – אני הרגשתי ישראלית, אני אמרתי שמספיק לי בינתיים."

גם אצל נטליה דבורקין הרגשות מעורבים: מצד אחד, היא מעלה כי נהנית מהביטחון לגבי עתיד הילדים (הרי לטענת בני הזוג זו הסיבה שבגללה הם באו לישראל) וביטחון תעסוקתי: "הכי חשוב לילדים טוב פה, הם מצאו את עצמם פה. בן התגייס, כבר חצי שנה הוא בצבא. אני יותר רגועה לגבי צבא, לא כמו ברוסיה. פה הוא חוזר כול יום חמישי הביתה. כול ערב אני מדברת איתו בטלפון. אין לי חרדות לגבי איך הוא בצבא. אנחנו חיים בשביל הילדים, טוב להם פה. מצאנו עבודה. אני עובדת עם בעלי במפעל." בני הזוג דבורקין עובדים, הם רכשו דירה, ונטליה מציינת לחיוב את הביטחון הכלכלי: "התחלתי לעבוד במפעל [...] יש עבודה. קנינו דירה ב[שם רחוב] – הכול מסתדר. יכולים להרשות לעצמנו דברים. נסעתי לרוסיה." מצד שני, מבטאה נטליה דבורקין תחושת תלישות ובדידות: "ומה שהכי חשוב – ההרגשה הנפשית לא נעימה. אני סוחטת את הסמרטוט הזה וזולגות לי דמעות, בשביל מה הגעתי לישראל? כדי לשטוף רצפות? כול זה רק למען הילדים. כול פעם שחזרתי מעבודה ניסיתי לשכנעה את עצמי שכול זה יעבור, ושהכול זמני, ושהכול זה טבעי. שאפילו ברוסיה, אנשים שעוברים לעיר אחרת אין להם חברים, אין מכרים." לאחר שהציגה את התלבטויותיה והדואליות שבהחלטה, נראה כי נטליה דבורקין חשה צורך לסכם כי היא נוטה להשלים עם המצב ואף מחפשת דרכים לעשות זאת בגישה אופטימית: "לא היה לי שמץ של מושג על החיים בארץ. אני לא מצטערת, העיקר לילדים טוב פה. בכול זאת צריך לשנות משהו בחיים (צוחקת). סבתא שלי הייתה אומרת שכול מה שקורה בחיים – לטובה."

3.4.2.5 שפה

בהקשר של משימה חשובה זו של למידת עברית מעלות נשים קשיים דומים לאלו של גברים: קושי ללמוד דברים חדשים, מחסום פסיכולוגי והעדר הזדמנויות לתקשורת בעברית. נטליה דבורקין מספרת כך על קשייה ברכישת השפה: "אנחנו חיפשנו עבודה, בהתחלה היה קשה עם עבודה. כי עברית לא נקלטת, אולי כי עם השנים אין כבר זיכרון טוב. אני ישבתי ושיננתי ושיננתי את הפעלים. אבל צריך לדבר, מקס למשל דיבר עם ישראלים. אצלנו באולפן היו כולם דוברי רוסית, בבית אנחנו גם כמובן מדברים ברוסית. אני שיננתי את הפעלים ובבוקר בקושי הייתי זוכרת שתיים מהם. אחרי יומיים הייתי שוכחת גם את השתיים האלו. היה קשה בעניין הזה. היה לנו מחסום פסיכולוגי כזה ולנו היה יותר קשה מאשר לילדים. אנחנו תמכנו אחד בשני, שהכול יעבור והכול יסתדר."

לריסה בליצקי משתפת כיצד עם הזמן התגברה על הביישנות והחלה לדבר בעברית הודות לתמיכה מהסביבה דוברת עברית: "אני אישית פחדתי לדבר, כי אני חשבת שאולי אגיד משהו לא ככה, לא נכון, אולי לא יבינו אותי נכון. ואחר כך ראיתי - התחלתי לדבר. אם משהו לא היה ברור הם [ישראלים] היו מתחילים לתקן אותי, הם היו מבינים למה אני מתכוונת, מה אני רוצה להסביר. אבל הם ראו ושמעו שאני מדברת לא נכון, והתחילו לעזור לי, לתקן מילים, ככה. בהתחלה אני קצת התביישתי, וקצת הייתי נסגרת בתוכי, כי היה לי לא נעים שמתקנים אותי, אומרים ככה או לא ככה. ואחר כך כשהתחלתי לעבוד, האולפן נגמר, הכול הלך והלך, הייתי צריכה להסביר את עצמי, הייתי צריכה להגיד איכשהו [...]"

בראיונות עולה כי המכשול של העדר סביבה דוברת עברית נובע בעיקר מכך שהנשים מוצאות תעסוקה במקומות עבודה שמעסיקים דוברי רוסית. על קשייה בתרגול השפה העברית ולנטינה ברגר

מספרת כך: "אנחנו לא יודעים את השפה כי אני עבדתי ב[שם המפעל] בזמן האחרון [...] והשפה שלי ממש מוגבלת, כי כולם סביבי רוסים, ובינתיים אני עובדת בחודשים הראשונים, ממש אין ברירה. ואני אפילו שכחתי את מה שידעתי".

במשפחת צ'רנוב תמרה למדה עברית טוב יותר מפיוטר, מאחר והוא נאלץ לעזוב את לימודי האולפן באמצע על מנת לפרנס את משפחתו: "[עברית] אצלי בסדר. לו [לפיוטר] קצת יותר קשה, הוא לא למד באולפן, הוא קצת למד והלך לעבוד. בעלי יודע בעברית רק את המילים שהוא צריך בעבודה: "פטיש" וכדומה. לא לכול אחד הולך עם העברית. עכשיו בכול מקום יש דוברי רוסית, שיעזרו." לעיתים ההורים במשפחת צ'רנוב ובמשפחות אחרות נעזרים בילדיהם, אצלם קליטת השפה מתרחשת מהר יותר: "העניין הוא שאני רואה מה זה. אם זה משהו ששווה לקרוא, אז ויקה קוראת." תמרה מתארת תהליך הדרגתי של למידת השפה אשר דורש זמן ומאמץ, תוך כדי הצורך התמידי להמשיך לתפקד ולהסתדר עם אוצר המילים הקיים או בעזרת הסובבים: "בעיקרון מילים גם אני יכולה לקרוא, אבל כשזה בעיתון או משהו כזה, מילים כאלה לא של יום יום, אז אני יכולה לקרוא [...] ולהגיד את זה בעברית רק במילים אחרות, אני יכולה [...] קרה כמה פעמים שהגיעו מכתבים כאלה כמו מביטוח לאומי או משהו כזה [...] אפילו מישראלית אני מבקשת: תקראי לי, רק תסבירי לי במילים אחרות – אני כבר אבין."

3.4.2.6 חיי חברה ותרבות

בראינות לאחר שנתיים בארץ בולט צמצום של קשרים חברתיים, אפילו ביחס לשנה הראשונה אשר כשלעצמה אופיינה בקשרים חברתיים מעטים. מראינות מסבירות כי זאת בעיקר בשל שגרת עבודה מעייפת, עיסוקים יום יומיים והעובדה שאת הקשרים המשמעותיים השאירו בארץ מוצאם. לריסה בליצקי מספרת על חיי החברה שלה כך: "[...] למדנו באולפן, שמרנו על היחסים פעם, עכשיו ככה כולם, כל אחד עסוק בעניינים שלו, לפעמים קורה מישהו יתקשר, אנחנו נתקשר, כמה פעמים נפגשנו, יש אנשים שגרים פה קרוב, הם גם מאוקראינה, הנה, ככה. אחד עם השני, אבל בזמן האחרון גם את זה אין, כי הם עובדים 12 שעות במפעל, קשה מאוד, גם בשבת עובדים."

ולנטינה ברגר מרבה להיזכר בחברים שהשאירה בארץ מוצאה ומתגעגעת אליהם. היא לא ממהרת ליצור כאן קשרים חדשים - דבר נוסף שעשוי להעיד על תחושותיה אמביוולנטיות לגבי ישראל: "שם נשארו לי אמא, אחות וכמובן החברים הכי קרובים. כאן אני לא רוצה לרכוש חברים כי זה, אני אדם כזה בודד- אם ניתנו לי חברים, אני לא רוצה אחרים. יש הרבה מאוד מכרים, ידידים, אבל כאשר אני עייפה אני כבר לא רוצה [...] ושם איכשהו אחרת, אני אפילו מתגעגעת לקרבה הזאת [...] הייתה לנו כזאת חבורה שאם רע למישהו, אנחנו מתאספים ועוזרים אחד לשני."

נטליה דבורקין מתארת מצב דומה: קשר הדוק וגעגועים לחברים מהעבר, מול קשרים מצומצמים כאן: "[אני] מתקשרת בעיקר עם האנשים מעבודה. אין לנו קשרים אחרים. מאולפן אצל ולרה וגם אצלי נשארו ידידים. נפגשים לפעמים, הם באים לבקר אותנו. מחליפים טלפונים לפעמים. ובעיקר בעבודה. ברוסיה היה לנו יותר קשרים, היו מזמינים אותנו, הלכנו לביקורים, אנחנו הזמנו. ופה אנחנו יותר הסתגרנו בתוך המשפחה."

נינה פרידמן מדגישה חשיבות של קשרים עם חברים. היא משתדלת לעודד את בנה איליה להזמין חברים לביתם, אולם היא עצמה, בדומה למרואיינות אחרות, לא מצליחה לרכוש חברים קרובים: "יש חברים, אבל לכול אחד יש את הבעיות שלו. יש לנו חברים גם רווקים וגם מבוגרים. באים חברים לבן, אני תמיד מסכימה. אני בכלל לא יודעת איך לא לתת להם להיפגש עם החברים. אפילו אם אין כסף לארח, אני אלווה, אמצא דרכים, נסתדר איכשהו, אבל לא אסרב לארח. יש לנו חברים, יש עם מי לדבר. אין לי בעיות תקשורת. אבל חברים קרובים אין לנו פה."

נטליה דבורקין שתופסת את עצמה כאדם חברותי ובעלת ניסיון עבר של אורח חיים מלא וסוער, כאשר ראתה שלא מצליחה למצוא סביבה חברתית שמספקת אותה, מצאה פתרון יצירתי. היא מצטרפת לחברת "הרבלייף". שם, אומנם לזמן קצר, היא מוצאת חברה: "כשהייתי חצי שנה בארץ, חיים שלי היו אולפן-בית, אולפן-בית, שום חברים, שום קרובים. היה לנו רק מתווך שעזר לנו לחפש דירה, אז הוא הגיע והציעה לי למכור הרבלייף. אמרתי לו שאני לא רוצה לרזות, לא כלום, הכי חשוב בשבילי זה קשרים עם אנשים. הוא אמר לי: קשרים אני מביטח לך. אני בעצמי מאוד חברותית, שם ברוסיה הייתי מנהלת של חנות גדולה, היה לי הרבה פגישות, אנשים – היו לי חיים סוערים. ופה – אולפן ובית וזהו. משפחה שלי תמחה בי. אמרו: תחליטי את, איך שאת רוצה."

3.4.2.7 שם וכאן: ביקור במולדת

נושא חדש, שלא הופיע בראיונות עם הגברים לאחר שנתיים בארץ, נוגע לגעגועים לארץ המוצא ומחשבות על ביקור במולדת. המרואיינות, בשונה מבני זוגן, משתפות בראיונות על רגשות העצב, מתאבלות על האובדן, וחלקן גם עושות צעד ממשי – הנסיעה למולדת – כדרך להתמודד עם געגועים אלה. באופן כללי נראה שנשים יותר עסוקות ברגשות שעולים סביב המבט לאחור, ומתרפקות על מערכות יחסים שהשאירו בארץ מוצא. לריסה בליצקי, למשל, מתמודדת עם העובדה שכל משפחתה נשארה בארץ מוצאה: "אצלי כולם נשארו שם, אחים, אחיות, אמא [...] יוצא שאני כאן לבד, כולם שם [...] קשה מאוד, קשה מאוד. בלילה, כשאני ישנה, בוכה לתוך הכרית. אי אפשר לספר לאף אחד, אי אפשר להסביר. מאוד קשה. אני שומעת, אם מישהו מדבר [בטלפון] – ואני רוצה לראות אותם [...] ללכת לחברים, לדבר עם חברים לכיתה, הרבה דברים אני רוצה. כאן פשוט מאוד קשה למצוא חברים. כי בגיל כזה כבר לכל אחד יש משפחה, כל אחד עסוק בשלו, חברים כמו שאומרים, צריך לרכוש מגיל צעיר, עכשיו מאוד קשה, אני נזכרת לעיתים קרובות מאוד מה היה פעם, איך היה. קשה. יש לי שם שני אחים, שלוש אחיות, הרבה מאוד ידידים."

ולנטינה ברגר לא מסתפקת בשיחות טלפון. היא נוסעת לביקור מולדת. בסיפור שהיא מביאה היא מדגישה את הקשר המיוחד עם החברים, אשר התכנסו באמצע הלילה כדי לפגוש אותה כשהגיעה בהפתעה: "אני נסעתי, בשנה שעברה. אני לא יכולה, אני הייתי משתגעת [...] אני נסעתי ולא אמרתי לאף אחד שום דבר מדויק, מתי אני באה. אני באתי קרוב ל-12 בלילה, שם פגשו אותי קרובי משפחה, ולקחו אותי הביתה [...] ולחברה אני באתי, היא ישנה, אני הערתי אותה, היא ישנה ככה, מסתכלת עליי, אומרת: "לא, אני ישנה עדיין". שואלת: וליה, זו את? קפצה, עם דמעות, אמא, בנות בואו גם. שמחו. כי אף אחד לא ידע שאני באה. בקיצור, היינו חמישה: ארבע בנות ובחור אחד. אני באתי, ובשעה אחת בלילה הם באו, עד האחרון שבהם. כולם רצו. יש לי אפילו צמרמרות, אני מדברת

ברגש כזה. ומיד, בלי לספר כלום, הם הביאו אוכל, אני אומרת להם, חבר'ה, יש לי הכול, הבאתי כבר הכול [...] כאלה חברים."

ולנטינה מביעה געגועים חזקים לארץ המוצא ומתארת כי למרות שהתרגלה לישראל, היא חשה כאילו הנשמה שלה נותרה שם: "הכי הרבה [התגעגעתי] לדירה שלי. אני באתי, וכל זה שלי! אני לא יודעת, כאן [בישראל] אני חייה, מבחינה חיצונית הכול מוצא חן בעיניי, אבל מבחינה פנימית נראה לי שאני עדיין שם. עברו שנתיים, אני באתי ונשמה שלי, איך להגיד, חזרה למקומה." את תחושת העצב והגעגועים מבטאה ולנטינה דרך מטאפורה של עץ שנעקר: "אני התחממתי בין החברים שלי. אני אולי עד כדי כך הייתי איתם, מחוברת אולי, ככה שהיינו משפחה אחת. ופתאום אני לבד נעקרתי משם, נעקרתי במודע, וזה משהו נפשי כזה [...] אני מאוד התגעעתי. זה נקרא תוגה. פנימית."

ולנטינה נוסעת יחד עם בנה יורי, ובאופן מאוד מפתיע, בניגוד לדאגה לשלומו של יורי לפני ההגירה, מתארת ולנטינה מצב בו היא רגוע לגביו בזמן הביקור כי הוא נמצא בחברה טובה. אם בשנה הראשונה עשתה ולנטינה אידיאליזציה של המקום החדש, אז עכשיו, כעבור שנתיים, ניכרת אידיאליזציה של המקום ממנו היא באה: "אפילו יורה, הבן שלי, אני הייתי כל כך רגועה שהבן שלי לא מסתובב בלילה באיזה מקום, כן, שהם גרים כאן, אוי, שם, שם הוא היה, ידעתי שהבחורים בשכונה כולם בחורים טובים, אני מכירה את כולם, הם כולם אינטליגנטים, ספורטאים. והם פשוט הולכים לשחק כדורגל, באיזה מקום, אני ראיתי אותו. הם אפילו פגשו אותו כל השכונה, עשרה-שניים עשר חבר'ה. ליוו גם ככה – עם כל הנשמה. כאן אין את זה. כאן אין חברים אמיתיים." גם נטליה דבורקין נוסעת לביקור, וגם היא מספרת על חוויה טובה ועל התרגשות. אולם בשונה מולנטינה היא לא מביעה חרטה על המעבר. יתר על כן, היא נהנית להציג בפני חברים וקרובים את חייה החדשים בישראל: "קיבלו אותי טוב, גם קרובים וגם חברים, שאלו אותי הרבה. היה להם מעניין הכול. הבאתי תמונות, מקס צילם אותי בוידאו לפני הנסיעה, ככה קטעים-איך אנחנו הולכים לחנויות, כמה שקיות וכול זה (צוחקת). כול זה היה להם מעניין, שאלו שאלות. אחת כול הזמן ביקשה ממני להגיד משהו בעברית (צוחקת). אני אומרת: את תגידי משפט ואני אגיד אותו בעברית. (צוחקת) הכול היה להם מעניין."

3.4.3 סיכום

סבב שני של ראיונות משקף בבירור את התפוגגות האופוריה הן אצל גברים והן אצל נשים. בשונה מהחוויות המאוד חיוביות ותחושות האופוריה והאופטימיות של השנה הראשונה, בראיונות לאחר שנתיים בישראל ישנה תמונה ברורה של המשבר. אידיאליזציה ותפיסה רומנטית של ישראל מתחלפת בחוויית האכזבה והתסכול של המרואיינים, נשים וגברים כאחד. התפוגגות האופוריה התבטאה ביכולת של המרואיינים לראות גם צדדים אחרים של המדינה החדשה, וזהו השוני הבולט מהראיונות בשנה הראשונה. את הביקורת ביטאו משתתפי המחקר באופן שונה וייחודי לכל אחד, אך משותפת היא ההתעוררות מהחלום וההתפקחות אשר לעיתים כואבת מאוד. נושא חשוב במיוחד עבור משתתפי

המחקר בתקופה זו היה נושא התעסוקה. למרות ציפיות גבוהות בתחום זה בשנה הראשונה, בהמשך דרכם בארץ היו מוכנים המרוויינים לקבל כול עבודה, גם אם לא תיאמה את כישוריהם, וגם אם לא תוגמלה כחוק. ממצא זה היה דומה בקרב גברים ונשים כאחד. עצם היכולת להתפרנס בארץ החדשה חיזק את התקווה כי בהמשך, אחרי שילמדו טוב יותר את השפה, יוכלו למצוא תעסוקה מתאימה יותר ובשכר גבוה יותר. בתחילת הקריירה המקצועית בארץ החדשה עבודה לא מקצועית ולא מתוגמלת כראוי נתפסת כמובנת מעליה וכתופעה זמנית. בהמשך דרכם בארץ, חוויות של המרוויינים כבר פחות דומות: חלקם הצליחו להשתלב מבחינה תעסוקתית (במקצוע או לא), וחלקם הפכו למובטלים. בשונה מגברים להם היה קושי למצוא תעסוקה, נשים מצאו עבודה ביתר קלות בשל זמינות עבודה בניקיון וטיפול בקשישים ובשל מוכנותן להשלים עם הירידה בסטאטוס התעסוקתי. יחד עם זאת, נשים חוו לעיתים השפלה ועלבון והדיווח שלהן היה רגשי יותר. נושא חשוב שנים העלו בתיאורן את מקום העבודה הוא יחס ואווירה חברתית. בשונה מגברים אשר נושא זה לא הופיע בראיונות שלהם, נשים ייחסו חשיבות רבה ליחסים עם עמיתים.

את יחס הסובבים כלפיהם חוו המרוויינים בשתי צורות עיקריות: יחס חיובי כלפיהם והרגשה טובה במפגש עם הסובבים, ויחס של אפליה, מרמה וניצול. הם חשים חסרי אונים מול תופעות של נצלנות ומרמה בעבודה תוך ניצול לרעה של חוסר ההתמצאות שלהם בארץ החדשה בחוקים החדשים. במיוחד מציינים המרוויינים את תחושת האכזבה מדוברי רוסית הותיקים ואת חוויית הקיפוח דווקא מצדם. האכזבה הגדולה עשויה לנבוע בין היתר מציפייה שדוברי הרוסית הוותיקים הם אלו שאמורים היו להתחשב ולהבין יותר מאחרים. מהראיונות עם נשים בשלב זה עולה כי במפגש בין אישי המאפשר הכרות קרובה יותר עם הישראלי האחר, החוויה מהכרות זו היא בדרך כלל חיובית. אך ההרגשה הכללית מהיחס ב"רחוב הישראלי" פחות חיובית, ומפגש שאינו אישי נעים פחות.

ולמרות קשיים רבים, עבודה מאומצת ותחושת אפליה, חלק מהמרוויינים מתחילים להרגיש שייכים יותר ובטוחים יותר בישראל. לאחר שנתיים הופיעו שני סוגים של סיפורים: נרטיב אחד משתנה באופן מוחלט מאז הראיון הראשון והופך להיות פסימי הרבה יותר, וכולל חוויה כואבת של חוסר שייכות, חוסר מועילות, הרגשה של תלישות ובדידות. הנרטיב השני מצביע על תחושה טובה, מאוזנת, אומנם לא אופורית כפי שהייתה, אך מביעה שביעות רצון מסוימת ממה שקורה ותקווה להשתלבות ושייכות בעתיד. תחושות של חוסר שייכות מלוות לעיתים בתחושת חוסר ביטחון כלכלי. מה שמשאיר את המרוויינים בשולי החברה. בראיונות בולט סגנון של ויכוח, עם הרבה התלבטויות לגבי שייכות למקום החדש. מחשבות לגבי חזרה לארץ המוצא מתחילות להופיע בראיונות לאחר שנתיים.

אחד האלמנטים החשובים להסתגלות הינו רכישת השפה. בסבב השני של ראיונות גברים ונשים מדברים על חסמים בדרך לקליטת השפה, וביניהם קושי ללמוד דברים חדשים בגיל בוגר, מחסום פסיכולוגי, העדר אפשרויות תרגול, אך לא רק: באופן פרדוקסאלי, קבלת שירותים בשפה הרוסית ברוב המוסדות עלולה לפגוע ברכישת השפה וההשתלבות. בשלב זה מתחילים להיווצר פערים בין בני הזוג במידת קליטת השפה: בחלק מהמשפחות אחד מבני הזוג התקדם יותר מהשני. תופעה נוספת היא שהורים נעזרים בילדים משום שקליטת השפה אצלם מתרחשת מהר יותר.

לאחר שנתיים, בולט צמצום של קשרים חברתיים, אפילו ביחס לשנה הראשונה אשר התאפיינה בקשרים מצומצמים מאוד. הסיבות לכך הן שגרת עבודה מעייפת, עיסוקים יום יומיים וקשרים משמעותיים שהשאירו המרואיינים בארץ מוצאם. נושא קשרים חברתיים הוא שולי יחסית לנושאים אחרים בראיונות. נראה כי נושאים אחרים, כגון עבודה או יחס הסביבה, מעסיקים את המרואיינים יותר, בזמן שתחום החברתי לא נתפס כחשוב או כתחום בו צריכים להשקיע את מאמציהם.

נושא שהיה ייחודי רק לנשים ועלה בראיונותיהן לאחר שנתיים היה התייחסות לגעגועים לארץ המוצא ונסיעה לביקור מולדת של חלק מהן. נשים, בשונה מגברים, מביעות בראיונות את רגשות העצב, מתאבלות על האובדן, ולפעמים גם עושות צעד ממשי – הנסיעה למולדת – כדרך להתמודד עם געגועים אלה. באופן כללי נראה שנשים יותר מגברים היו עסוקות ברגשות, ביחסים, במבט לאחור וקשר עם העבר. זהו ביטוי נוסף להתפוגגות האיפוריה ותחושת המשבר.

3.5 ארבע שנים בארץ

3.5.1 הסתגלות אחרי ארבעה שנים : גברים

בהצגת ממצאי הראיונות לאחר ארבע שנים בארץ אתאר סוגיות אופייניות לשלב זה בהסתגלות, ומה עושים המרואיינים על מנת להתמודד עם סוגיות אלו. אציג את הדמיון והשוני בין המרואיינים בהתייחסותם לנושאים שונים ואת ההבדלים בחוויותיהם. נעקוב אחרי שינויים שחלו אצל המרואיינים ברמה האישית ובכל משפחה כמערכת.

מאז המפגש האחרון שלי עם המרואיינים עברו שנתיים. בין הראיונות הראשון והשני סיפרו המרואיינים על שינויים משמעותיים שחלו בחייהם. עכשיו, בסבב השלישי של הראיונות, בשונה מהפעם הקודמת, מדווחים המרואיינים כי מאז המפגש האחרון לא חלו שינויים משמעותיים. בראיונות לאחר ארבע שנים השינויים הם פחות דרמטיים ויש הרגשה של "קיפאון", שגרה מעייפת, שעמום וירידה בציפיות ותקוות. תחושה זו משותפת לכול המרואיינים. אנטולי בליצקי מתאר את העדר השינויים בחייו כך: "בעקרון החיים כמו החיים, לא היו שינויים גדולים בחיים שלנו. העבודה בגדול אותה עבודה, בינתיים. ועד עכשיו לא היו שינויים משמעותיים. עובדים באותו מקום, חיים באותו מקום." אנטולי מדגיש את תחושת המונוטוניות וחד גוניות בתקופה זו: "אני אומר, בשבילנו לא היו אירועים חשובים. ככה כול החיים כאלה מונוטוניים, אותו דבר, אותו דבר [...] שום אירועים לא מתרחשים בגלל שעבודה-בית, בית-עבודה."

אצל גנאדי מלניקוב חלו לכאורה שינויים משמעותיים, אך בסופו של דבר תיאור המצב הנוכחי מסתכם בשגרה משעממת וחסרת אירועים: "בזמן הזה הספקתי להתגרש, תודה לאל, טוב כמו שאומרים. מצאתי עבודה זה בסדר [...] לא היה משהו כזה חשוב בכול זאת, איך לומר. החיים הם כמו קו ישר בלי סינרואידה, די ישר או איך לומר במדויק, יותר משעמם [...] " גם בוריס פרידמן מספר על תחושת חד גוניות: "כל יום אותו דבר [...] במשך הזמן הזה כמעט ולא היו שינויים, אני עובד באותו מקום [שם], חיים אותו דבר, הבן השתחרר מהצבא [...] החיים כמו בן חד גוניים, חד גוניים, חלק גדול תופסת העבודה אפשר להגיד, קצת משעמם." בוריס מציין אירוע טראגי שקרה למשפחת פרידמן: "לאשתי נפטר הבן, בחודש ינואר." עדכון של ולרי דבורקין על חייו דומה לדיווחים של מרואיינים אחרים ומעלה תחושת חוסר שינוי וגם חוסר תקווה: "עבודה-בית, בית-עבודה. כול יום. ובשנה שעברה, לא בעצם בשנה הזאת, בספטמבר, נסעתי לביקור לרוסיה. זהו. בעבודה לא השתנה שום דבר [...] אין שינויים. אין מה להגיד. הכול אותו דבר."

אצל ולדימיר ברגר תחושות של שעמום, חד גוניות ומונוטוניות קיצוניות יותר בשל העובדה שלא מצא עבודה: "אני מתבייש להודות, חיים כול כך ריקים שאין מה לספר. שורד." כעבור ארבע שנים בישראל ולדימיר מוצא את עצמו כאן עם בנו יורי הלומד בפנימייה, כאשר ולנטינה עם ליהה חזרו לרוסיה. האירוע היחיד ששימח אותו בשנתיים האחרונות היה ביקור שלהן בישראל.

3.5.1.1 הרושם השלישי

כפי שתואר בפרקים קודמים, הרושם הראשון מישראל התאפיין בתחושת שמחה, אופטימיות ואידיאליזציה של ישראל, בעוד שהרושם השני התאפיין בהתפקחות ובמבט נוקב וביקורתי של המרואיינים על החיים בארץ. כעבור ארבע שנים עולה מן הראיונות של הגברים רושם מעורב בטעם "פרווה" ומאוד דומה לתיאור של חייהם המשעממים. אין התלהבות כמו בהתחלה, אך אין גם ביקורת קשה. ניתן לראות תחושה של השלמה מסוימת, לא כי הכול טוב, אלא כי אין "כוח" ואין אלטרנטיבה.

התייחסות של אנטולי בליצקי לרושם מהחיים בישראל מדגימה תחושה זו: "אנחנו לא חשבנו שיהיה פה שמח לחיות או עוד משהו כזה. פשוט אני יכול אפילו לומר שהשלמנו עם זה ולא נותנים לזה תשומת לב רבה, שהנה משהו לא מסתדר או משהו כזה. ככה כבר התרגלנו וכבר לא שמים לב שזה ככה או אחרת ושיכול להיות יותר טוב. בעקרון זה כבר לא משנה עכשיו. כך שלהגיד שאנחנו התאכזבנו ממה שהיה או עוד משהו כזה, אין זה ככה. חיים כמו חיים."

הביקורת שמופיעה בראיונות מתונה מבעבר. המרואיינים מתייחסים לדברים קונקרטיים ומחפשים דרך להתנהל בתנאים הלא אידיאליים שהם גילו בישראל. אם היה אפשר לשנות משהו בישראל, בוריס פרידמן היה עושה את דברים הבאים: "למשל, לבטל אגרת טלוויזיה. מאיפה לקחו אותו בכלל, אני לא מבין. ארנונה – מה המשמעות, הגענו לארץ ומשלמים בעד ארנונה, אני מסכים לשלם על הדירה, אבל מה המשמעות? הרי אנחנו משלמים מס הכנסה."

אנטולי בליצקי מתייחס לנושא של העסקה באמצעות קבלנים: "יש פה חוקים מעניינים שמיועדים להגן, אבל בפועל במקום העבודה מוצאים דרך איך לעקוף אותם. דוגמא יש חוק לפועלים, אבל הם [מעסיקים] עושים בערמומיות: עד תשעה חודשים ולך הביתה, זהו [...] כמובן אני כבר לא מדבר שיש מקומות שמרמים בקשר למשכורת זה כבר נושא אחר." בולט שאם בראיונות לאחר שנתיים המרואיינים היו מופתעים לרעה ממקרי רמאות וחוסר צדק, כעת הם מתייחסים לכך כעובדה קיימת שצריך להביא אותה בחשבון ולחיות איתה.

אנטולי מתלונן גם על הקושי לתכנן בישראל דברים כגון חופשה: "כל התוכניות תמיד מתמוטטות [...] אני מתכוון לתכונות נניח לצאת לחופש אפילו, זה צריך לתכנן אצלי בעבודה, אחר כך ככה צריך לתכנן אצל האישה בעבודה שייצא באותו זמן. זה מאוד בעייתי, מאוד בעייתי. בגלל שבדרך כלל המנהל לא בא לקראתך ונותנים חופש מתי שנוח להם."

ולדימיר ברגר מבקר את בתי ספר בארץ בשל רמת הלימודים הנמוכה: "אני בכלל הייתי בשוק. אנחנו רגילים לבית הספר הסובייטי, הטוב. יש שם סדר וכול השאר, משמעת. אבל כאשר בפעם ראשונה ביקרתי בבית הספר של הבת [שם בית ספר] – אין מילים. מהלך השיעור – רעש, צעקות בכיתה, יושבים סביב השולחנות – חלקם עם הגב למורה. אחד יושב עם הרגליים על השולחן, שני אוכל." מצד שני, ולדימיר משבח את הפנימייה בה לומד יורי, ואת החיסרון שהפנימייה ממוקמת באזור חשוף לירי, הוא תופס כיתרון: "מה אני אוהב בפנימייה שלו, שהיא קטנה, שאין שם בנות-אז אין הסחות דעת: מי ואיך על מי הסתכל ומה אמר. אני יודע שבגיל הזה זה נושא רגיש. ומה עוד אני אוהב שזה בשטחים – אין איפה להסתובב. יורים שם. בהתחלה חשבתי שזה רע."

בשל עודף זמן פנוי ובניסיון להעסיק את עצמו, ולדימיר ברגר קורא הרבה ויש לו ביקורת רבה על מדיניות הממשלה למשל: "כול כך אני זעמתי על המעשה הזה של שרון. הבטיח משהו אחד - והתחיל לעשות משהו אחר. מעשה מבייש מול העיניים של כול העולם." או על שיטת הבחירות: "צריך לשנות את שיטת הבחירות צריך שיהיו פתקים נתלשים. ומי שמצביע על נבחר א', נגיד, הוא תולש פתק עם א'. אם הוא מחליט שלא היה צריך להצביע עבורו, הוא שולח לוועדה עם מלל או בלי את הפתק. וכאשר מצטברים הרבה פתקים כאלו, באופן אוטומטי מורידים את המועמד."

ולבסוף, מותח ולדימיר ביקורת על מדיניות הקליטה, וגם מציע פתרונות: "אני חושב שקליטה זה השתלבות בחברה ולא הישרדות בחברה. משרד הקליטה מספק הישרדות: קח לך סל קליטה, קח כסף לזה, ולזה וכולי. הוא לא מספק שום השתלבות. נתנו לך אוכל ואז תמשיך לבד. אני חושב שאותם כספים צריך לנצל אחרת. אני עליתי-שישלחו אותי לעבודה. אפילו אם אף אחד לא צריך את העבודה הזו. אבל שכסף הזה אני ארוויח. אז זה יתרום לערך עצמי שלי, קודם כל. ודבר שני – ככה אני יותר טוב אלמד עברית."

לולי דבורקין יש ביקורת על עבודת המשטרה בעקבות אירוע דקירה של בנו, מקסים: "העניין הוא שמשטרה לא טיפלה בזה כמו שצריך, כי לא עצרו אותם [הדוקרים]. הם מתאספים פה מתחת לבניין בקבוצות, מסתובבים חופשי. ברוסיה לא היו מתייחסים לזה כך. הרי ידוע מי הם ואיך זה קרה." יחד עם הביקורת מציינן ולרי גם דברים חיוביים בישראל: "מבחינה כלכלית, אוכל, רהיטים – יותר קל, לא צריך לחשוב הרבה. אם יש עבודה – תעבוד וזהו. הכול זורם לו. לא צריך לקבל החלטות. שם חיים אחרים. שם צריך לדעת להסתדר. פה לא צריך לחשוב."

בוריס פרידמן מתייחס לבעיות כלכליות ומחירי הדירות הגבוהים: "יש פה גם בעיה של מלחמה, המלחמה משבשת את הכול, אילולא האינטיפדה, אולי החיים היו יותר קלים, המדינה לא הייתה מוציאה כל כך הרבה משאבים על הצבא, על השמירה, על הביטחון [...] מקצצים את התקציב, כי אותו כסף הולך למקום אחר, לכן כל אחד מרגיש את זה, לא רק עולים חדשים, אלא גם מקומיים. אולי יותר קל להם כי הם השתרשו ויש להם דיוור. בגלל זה יותר קשה לנו, כי אנחנו גרים בשכירות ולא רוצים לקחת משכנתאות, כי לא ברור מה יהיה אחר כך, איך להחזיר אותה."

השינוי הקיצוני ביחס לישראל עבר על גנאדי מלניקוב. הוא התבטא בראיון לאחר שנתיים בצורה הקשה ביותר מכול המרואיינים, ועכשיו הוא נשמע רגוע הרבה יותר ומקבל בהבנה דברים שלא יכול לשנות ("אנחנו כאן ואין מה לעשות"). הוא אפילו מצליח "לפרגן" לישראל. הנה סיפור על טיפול בבעיה רפואית שהייתה לו: "עניין אחר זה שהמקצועיות נמוכה, אם יש חמש חוות דעת שונות עם ציוד משגע כזה. משגע. שם רק חלמו על זה. והם כותבים שאתה בריא לחלוטין, ואחרי זה אתה הולך לניתוח [...] אבל ככה בעקרון, איך לומר, לא לפי האיכות אלא לפי נוחות, פה הרפואה ברמה יותר גבוהה באיכות, לא יודע. אני חושב שאם זה היה קורה לי שם וניתוח זה או לפני, אז תוך שבוע מקסימום הייתי מקבל הכול, זה כן, אבל אנחנו כאן אין מה לעשות (בעברית)." והשינוי הגדול – היחס שלו לסובבים. בקרב סובבים שהוא החשיב כחסרי תרבות, מוצא גנאדי שיש כאן אנשים ברמה שמתאימה לו ומדגיש את הקשרים שלו עם אנשים מארצות מוצא שונות. גנאדי מסכם: "אפשר לחיות פה". "יש לי מעגל חברים די גדול. יש לי חברים רוסים, אוקראינים, כורדים, בלגים [...] אם אדם

מתורבת - אפשר לתקשר איתנו בלי הבלדל [...] אם להוסיף פה תרבות, אפשר לחיות פה. בעקרון אפשר לחיות.”

אך למרות שגנאדי מלניקוב חושב כי הסתגל לישראל, הוא אומר כי בדיעבד לא היה בא, לו היה יודע מה יקרה כאן: “לא הייתי בא, לא הייתי בא אם הייתי יודע מה יקרה לי בעתיד, ואם הייתי יודע שהבן לא יהיה מסודר. שם כבר היה מסיים אצלי אוניברסיטה [...] לא הייתי נוסע, את האמת אני אגיד לך. כן אני הסתגלתי, אבל לא, לא הייתי נוסע [...] ועל הבן ששם יכול היה [ללמוד] ופה לא, פרופיל 27 לכל החיים את כמובן יודעת מצוין. אני כבר לא יודע, עתיד לא צפוי לו אני חושש ככה [...] אני אפילו לא יכול לדמיין מה לעשות כדי להוציא אותו מהבוץ הזה, מה לעשות. וזה בעיקר למה לא הייתי בא: כי בשבילו לא הסתדר. בכל מקרה שם הייתי יכול לתת לו השכלה, ופה לימודים באוניברסיטה גם אם הוא יתקבל, ולא נראה לי שזה יקרה, אני לא אצליח לעמוד מבחינה כלכלית.”

3.5.1.2 תעסוקה

נושא התעסוקה היה אחד הנושאים המרכזיים בראיונות שנערכו לאחר שנתיים. המרואיינים תיארו את צעדיהם הראשונים בהשתלבות תעסוקתית, היו מוכנים לקבל כול עבודה, גם אם לא תאמה את כישוריהם, וגם אם לא תוגמלה מספיק. בלטה התקווה כי בהמשך, אחרי שילמדו טוב יותר את השפה, יוכלו למצוא תעסוקה מתאימה יותר ובשכר גבוה יותר. בראיונות אחרי ארבע שנים נושא העבודה תופס הרבה פחות מקום. הוא לא פחות חשוב בחיים, אבל מדברים עליו פחות. לפעמים הסיבה היא פשוט העדר שינוי משמעותי, כמו למשל אצל אנטולי בליצקי: “העבודה בגדול אותה עבודה [...] יכול להיות שעוד מעט [מפטרים], מקסימום חצי שנה [...] זה עד שלוש שנים, אחרי שלוש שנים בעקרון צריכים לפי החוקים שלהם לתת קביעות, ובשביל לא לתת קביעות הם מפטרים עד שלוש שנים. ועם הם מרוצים מהעובד שלהם הם אחרי שלושה חודשים לוקחים אותו חזרה.” איום הפיטורים מדאיג את אנטולי לאור החוויה שמציאת עבודה היא קשה ביותר: “הכי קשה נדמה לי ואני חוזר לזה - עבודה. זה הכי קשה. שתהיה עבודה הכי קשה – לזה אפשר להתרגל ולעבור את זה, זה לא נורא בעבודה עצמה. אבל חיפוש אחר העבודה זה קטסטרופה, זה פשוט קטסטרופה כל החיפושים האלה [...] אחרי האולפן חיפשנו ואמרו לנו אין, אין. זה כמובן מאוד מדכא ומאוד קשה.” בניגוד לאנטולי, גנאדי מלניקוב עבר שינוי משמעותי בתחום התעסוקה. לאחר לא מעט בעיות הוא מצליח למצוא את המקום שמתאים לו. הוא עובד בו כבר שנה ומספר בגאווה על העשייה שלו: “החזקתי מעמד שם כבר יותר משנה. כבר לא מטרידים אותי בכל מקרה, כבר לא מנסים להחליף אותי [...] רישיון לאוטו, טרקטור ומלגזה כמובן כבר יש. במיוחד שיוצא לי לעשות גם טרקטורים, גם משאיות שאנשים מכינים לטסטים או עוד משהו, או שהאוטו בהשכרה. נו כמובן צריך לעשות את כל הטיפולים [...] החל מכלים, כלומר מקדחות, מכונות קידוח ועד גנראטורים עד 150 קילוואט מאוד חזקים [...] כלומר זה מאוד מגוון מה שבא לך: ציוד ומסורים שיכולים לחתוך אספלט, גגות, תקרות, קירות, בטון, שיש, מסגרות ברזל. וכל הציוד הזה אני מטפל בו [...] כל חלק חילוף עולה כסף מטורף [...] ובגלל דברים כאלו כמובן יוצא לעבוד קשה ויוצא לבדוק הכול שוב, כי נותנים לך אחריות, כי זה ציוד רציני. תיקון מאוד יקר, לעתים מגיע עד חצי עלות המכונה, ולכן צריך לעבוד בתשומת לב.” גנאדי מסכם: “בעקרון אני מרוצה. אני לא מקבל מינימום, וכמובן לא מקסימום ולא בינוני,

קצת פחות. בכל זאת המעמד של טכנאי יש הבדל ממעמד של מנקה ואיש אחזקה (בעברית), הבדל גדול זהו.

גם בוריס פרידמן, למרות הקשיים מדבר בגאווה על עבודתו: "בעיקרון העבודה קשורה להרכבת מכשירים חשמליים, זוהי כל הספציפיות. בדרך כלל הרכבה בבתי חרושת, יעדים גדולים, הקבלן שלנו לוקח, ובדרך כלל עובדים בבתי חרושת, בזמן אחרון עבדנו, זה היה [שם המפעל], אובייקט גדול נוסף [שם] [...] יש עבודה עכשיו, עבודה לא קלה, שום עבודה לא קלה [...] עבודה כזאת בהרכבה היא קשה." גם היחס כלפיו בעבודה ממשיך להיות טוב: "מתייחסים בסדר, אני משתדל לא לברוח מהעבודה, אם קלה או קשה, אני לא מזלזל בעבודה, כל מה שיש צריך לעשות. יש צוות אחד, רואים את כולם, אם תתעצל – ישימו לב. כל עבודה צריך לעשות, קלה וקשה, זה מיוחד להרכבה, אין פה קלה או קשה, צריך לעשות עבודה כללית. הערות לא היו בעבודה."

בשונה ממרואיינים אחרים, ולרי דבורקין מדגיש בתיאור העבודה שלו קושי פיזי, עייפות והרגשת ניצול: "אף מפעל לא עובד ככה. שתיים עשרה שעות, ארבע-חמש פעמים בשבוע, וזה בסדר. לעבוד חמישה פעמים בשבוע, שתיים עשרה שעות ביום, משמרת לילה - משמרת בוקר. זה מאוד קשה. ומשכורת מינימום. זהו. זה כול העניין. לא צריך להגיד יותר מזה. שם רק רוסים עובדים. אחרים – לא. מנהלים כן, אוכלוסיה מקומית, אבל הפועלים – רוסים, אלו שעובדים חמישה ימים בשבוע, שתיים עשרה שעות ביום. ישראלים לא מחזיקים מעמד יותר משבועיים."

אצל ולדימיר ברגר סיפור על עבודה הוא סיפור על העדר עבודה: "את מבינה, אני לא רגיל לא לעבוד. בהתחלה באופן די פעיל רצתי, חיפשתי עבודה. אחר כך הבנתי שאין לזה טעם. אז אני קצת עוזר פה לידידים, שום דבר מיוחד [...] הולך, אוכל, שותה, ישן. חיים פסיביים, חיי צמח. צריך להתרגל לזה. נכון? לא לעשות שום דבר זה מאוד קשה [...] כול עבודה קשה עדיפה על לא לעשות כלום." ולדימיר איבד תקווה לעבוד בישראל. הוא חולם על כך שאם יחזור לרוסיה – ימצא שם תעסוקה: "כשעבדתי שם וחשבתי שמתישו יגיע הזמן ואצא לפנסיה, הצטרפתי למועדון יאכטות [...] אז אני מניח שאם אני אחזור, אז שוב אלך למועדון היאכטות או למפעל, אולי. כשביקרתי בבלרוס [...] נכנסתי למפעל וישר ביקשו ממני לחזור לעבודה. אני לא יודע מה יהיה, אבל יש איזה תקווה קטנה למצוא עבודה."

3.5.1.3 יחס מצד הסובבים

גם לאחר ארבע שנים, כמו לאחר שנתיים, מספרים המרואיינים על תחושת האפליה מצד הסובבים אותם. תחושה זו די אחידה בקרב גברים ולא חל בה שינוי עם השנים. וגם הפעם, רוב הדוגמאות הן מעולם העבודה. אנטולי בליצקי מתחיל בתיאור היחס מצד המורה של ביתו וממשיך בתיאור יחס המנהל שלו בעבודה: "היא [המורה] לא אהבה אותה [...] הכוונה כאילו היא מתייחסת אליהם [הותיקים] יותר טוב, ולדוברי רוסית היא מתייחסת רע [...] אבל אני בעצמי נתקל בזה. אני רואה את זה, בגלל שאצלנו בחנות התחלף המנהל [...] לדוברי רוסית הוא בכלל לא שם לב. הוא יעבור בלי להגיד שלום ולא ישאל מה נשמע [...] הוא מתחיל לדבר אתך כשהוא רוצה להתנפל עליך. אבל ככה להגיד שלום – אף פעם [...] אני הייתי משלים עם זה אם הוא היה מתנהג לותיקים ככה ואלינו אחרת וגם לבדואים. יש לנו בדואים. את הבדואים כמעט מנשקים. או שהוא מפחד מהם או אני לא

יודע למה. אבל הוא, אני אומר לך, הוא רץ אליהם, לוחץ להם את היד, כמעט ומחבק אותם, שואל לשלומם, והם לא עושים כלום, מהלכים בחנות. קורה שיש עבודה, וכשהם יושבים ולא עושים כלום מתאספים כולם, אבל אם רוסי התיישב או הצית סיגריה: 'מה אתה יושב שם, מה אין עבודה?' או עוד משהו. בערך זה היחס. בגלל זה אני יכול להאמין לה שגם המורה ככה מתייחסת. כך שפה זה בפרקטיקה."

על היחס הכללי לדוברי רוסית בישראל אנטולי בליצקי אומר: "בכללי אי אפשר להגיד ששילי למשל, אבל יש חוסר כבוד. הם חושבים שהם יותר בגובה, עומדים על איזה מדרגה, הם חושבים הכוונה שהם כאלה וכאלה ואנחנו כלום [...] אפילו נגיד אצלנו בחנות סתם, עובד אותו דבר, עובד הכוונה באותה משרה. הם הולכים ככה עם האף למעלה: 'אתה תעשה', כמו פקודה – 'אתה תעשה לי זה וזה' [...] הם חושבים שהם מדרגה מעל." גם בנושא זה אנטולי מתייחס לכך כחלק מהחיים כאן ומציע לא לשים לב: "בכל עם יש להם את שלהם: נורמאליים ולא נורמאליים. לא צריך כל כך לשים לב לזה בגלל שאי אפשר לשנות כלום."

תחושותיו של גנאדי מלניקוב דומות: "כמובן האפליה עדיין נמשכת, אני רואה את זה באופן קבוע. איתי עבד בחור בתור מכונאי. נולדה לו בת. הוא ביקש העלאה במשכורת, סירבו לו [...] הוא עזב. לקחו מרוקאי עם כל התעודות עם חתימה משל עצמו. נתנו לו משכורת גבוהה [...] ולו אפילו משלמים קרן פנסיה. הנה דוגמה: מרוקאים אנשים נעלים - ואנחנו נחותים. הם קראים לנו זבל (בעברית) וזה מצב רגיל. הוא תמיד אומר: 'זבל (בעברית) בוא הנה, בוא תעזור, תיקח את זה, תביא את זה' [...] הוא מרוקאי, הוא נולד פה, הוא מקבל הכול. הוא צועק על מנהל עבודה [...] למה כשלו המזמין לא חותם, את לא אומרת כלום, וכשאני לא יכול למצוא כי המזמין בת"א ואני לא יכול לחתום, את מתחילה לצעוק. באיזו זכות? אפליה."

גם בוריס פרידמן מדבר על הרגשה של סוג ב': "כל אחד יגיד לך פה שאנחנו מסוג ב' [...] בכל מקום חיים את זה, בכל מקום אנחנו נאלצים לעבור השפלות, בכל מקום [...] אילו היה אפשר לקנות דירה, לא היה צריך לדבר על יחס גרוע כלפינו ועל כל השאר, היה אפשר להשיג משהו יותר טוב [בעבודה], זהו. ואם יש בעיית דיור, אז בן אדם משתדל להיאחז במקום עבודה, בשביל לא להסתובב בחיפושי עבודה, ואילו הדיור היה נגיש השאלה הזאת הייתה פתורה ב-80%."

תחושת אפליה של ולרי דבורקין קשורה לאירוע הקשה של פגיעה בבנו: "דקרו אותנו עם הסכין. ארבע חתכים על הגב. אחד על הצד, שני מילימטרים מהכליה. ברוך השם שיצא מזה [...] העניין הוא שמשטרה לא טיפלה בזה כמו שצריך. כי לא עצרו אותם [...] אין לרוסים מה לעשות פה [...] היחס לרוסים מאוד-מאוד לא טוב." ולרי מדגיש כי רק רוסים עובדים קשה בישראל: "שם רק רוסים עובדים. אחרים – לא. מנהלים כן, אוכלוסיה מקומית, אבל הפועלים – רוסים, אלו שעובדים חמישה ימים בשבוע, שתיים עשרה שעות ביום." הוא חוזר לנושא של יחס המשטרה ומדגיש כי בישראל טוב רק לותיקים: "ישראל בכלל מדינה מאוד מיוחדת. זאת מדינה לא בשביל [...] אלו שחזרו מאיפה שהוא, זה בשביל מקומיים, צברים, דתיים. למשל הקטטה הזאת קרתה בגלל הדתי הזה. למרות שהוא דתי, אבא שלו בכלל אונס של הבת שלו. הבן הזה עכשיו גודל ומשטרה לא עושה כלום. זה מאוד (4) מאוד לא טוב. וזהו. זה היחס לרוסים."

3.5.1.4 תחושת שייכות וביטחון

ראיונות של השנה הראשונה התאפיינו בתחושת ביטחון חזקה ותקווה להפוך במהרה לחלק מהחברה הישראלית. לאחר שנתיים הופיעו שני סוגים של סיפורים: אחד ביטא פסימיות גדולה, והשני הצביע על תחושה טובה ומאוזנת יותר. בראיונות לאחר ארבע שנים יש גם ביטוי לשני סוגי התגובות: תחושת שייכות ברמות שונות ורצון להישאר בארץ, ותחושת תלישות ורצון לעזוב.

תחילה אציג כמה דוגמאות לתגובות מהסוג הראשון. ביטוי ראשון לתחושת שייכות מגיעה מתיאור הילדים. במשפחת בליצקי אחד הסימנים לשאיפה להיות חלק מהחברה הוא רצונה של אנה להתגייס לצה"ל. אנטולי בליצקי סבור כי שירות צבאי יתרום להשתלבותו בישראל: "בקשר לצבא איך שאני חושב אישית, שהיא צריכה לעבור את הצבא. באיזה מובן. דבר ראשון יהיה חוג חברתי. כמובן שיש פלוסים ומינוסים, אבל נראה את הצד החיובי. נגיד שיהיו לה הרבה חברים לדבר ולבלות איתם. דבר שני, יכולים להיות לה פלוסים בעתיד בקשר ללימודים, לעבודה ובכלל, גם פה מסתכלים בינתיים על זה [...] אני חושב שזה בית ספר לחיים."

בוריס פרידמן גאה בילדי המשפחה וחושב שיש להם עתיד טוב בישראל: "הרי הילדים הם כולם מפותחים, הילדים שלנו כולם מפותחים, איזו רמת עברית יש להם, איזה בגרויות! הם צריכים להתקדם, הם מתקדמים, כולם ענקיים. אילו היית רואה את האחייני שלנו שהתגייס לצבא – שני מטרים, כזאת עלייה שהגיעה לפה. איזו תרבות הם תרמו, אה? תרבות גדולה הם תורמים, אני חושב שגדולה. זה כוח, זאת עוצמה (שתיקה). הם כבר משתרשים פה, לומדים, מתקדמים, והעסק שלנו הוא לעזור להם, ואנחנו נהיה באותה רמה, לא נתקדם."

גם גנאדי מלניקוב מציין כי בנו התרגל לארץ: "אבל הוא [הבן] לא רוצה לחזור לשם, איכשהו הוא כבר התרגל לכאן, נהיה ישראלי. גם אני כעקרון פחות או יותר התרגלתי. ב-25 לחודש היה ארבע שנים שאנחנו כאן."

מרואיינים שמחליטים להישאר בישראל מנהלים דיון בינם לבין עצמם בו מגיעים למסקנה כי אין טעם לחזור. כך מספר גנאדי מלניקוב: "מצב די לא יציב [שם], זה דבר ראשון. ושני ולא פחות חשוב: אם הייתי חוזר נגיד במשך שלוש שנים, נגיד הייתי יכול לשקם הכול בערך, המשכורת כמו שהייתה שם. עכשיו אני מסתכל מציאותית, אם הייתי חוזר עכשיו, אני בספק אם הייתי יכול להחזיר את אותה המשכורת כמו זאת שהייתה לי. כלומר, גם הגיל מתחיל ללכת לכיוון, וגם אנשים עזבו. הרבה נסעו לאמריקה, מי לגרמניה, מי לעוד כל מיני מקומות. בעסקים הכול נהיה קבוע, ועכשיו די קשה לחזור. וגם אני לא רואה צורך. אני כבר לא רואה הבדל."

גם בוריס פרידמן מתכוון להישאר בארץ, אך מדבר על חוסר יציבות אשר לא מאפשרת לו לרכוש דירה: "הדירה זאת בעיה, אז אני לא מתכוון לקנות דירה. לא שאני מתכוון לעזוב, שיש לי מחשבות כאלה, לא היו לי עדיין תכניות לנסוע לרוסיה. פשוט חיים את היום, ומחר לא יודעים מה יהיה, אולי מלחמה, אולי לא תהיה עבודה. אין יציבות, אתה עובד טוב ומחר יגידו 'תלך'. אלה הן הבעיות." הוא לא מתחרט על כך שהגיע לישראל: "להתחרט, אני לא מתחרט, בוודאי [...] הייתה לנו מטרה, לא הייתה לנו מחשבה שאנחנו לא צריכים לעלות, מפני שבאותו זמן המצב הכלכלי שלנו שם

לא היה טוב. לכן החלטנו לעבור, לראות איזה חיים יש פה. ועל זה שעברנו אני וכולנו לא מתחרטים כי עכשיו שם גם לא כל כך [טוב], לא קל."

בוריס מרגיש שהוא מתחיל "להיגמל" מארץ מוצאו: "אפשר לנסוע, לראות, אבל חשק גדול אין לי. או שכבר התחלתי להיגמל, בהתחלה התחשק, ועכשיו אין חשק גדול, אולי ניסע בעוד שנה, נראה." יחד עם זאת לאחותו שנשארה שם הוא לא ממליץ לעלות: "למה שהיא תבוא, גם שם לא רע לה [...] אילו היא הייתה לבד הייתי ממליץ לה, וככה, יש לה משפחה, הם אמידים, יש לה הכול, למה לבוא לפה?" בוריס מדגיש את קשיי ההסתגלות של אנשים בגילו: "לא צריך [לבוא], בשביל מה ליצור בעיות לעצמך? צריך לבוא לפה כשאתה בן 25, כשאתה יכול להתקדם טוב. וגם יותר קל, אם משהו לא מוצא חן בעיניך - תיסע חזרה, ובגיל מעל 40 אין על מה לחשוב, כי פה הכול מתחיל מאפס, אפילו אולפן, שפה, הכול, הכול מאפס, מימין [לשמאל]."

לצד לבטים וקשיים, מתרחשים גם תהליכים של הסתגלות. גנאדי מלניקוב מתאר תהליך אותו עוברים גם מרואיינים נוספים: הוא מתחיל להתמצא טוב יותר בסביבתו החדשה: "עכשיו אני יכול [להסתדר] בגלל שפה. אף אחד לא ילחם בשבילך, רק בכוחות עצמך. בגלל זה רבים סובלים עד סוף חייהם כי הם לא יכולים לענות. קשה היה ללמוד לצעוק, לא לצעוק אלא לדרוש, קשה היה [...] טבעי שאני כבר יכול להסביר [את עצמי]. כמוכן שאת כל החוקים אנחנו עדיין לא יודעים, אבל דברים רבים התחלנו להבין. כמוכן תהליך הקליטה נמשך, אי אפשר לברוח מזה. למרות שאני מבין שעד סוף החיים שלי את התרבות הזו ככל הנראה לא נבין. היא תהיה קיימת במקביל עם ההיא בלי להתערבב. בכל זאת, כמו שהתרבות שלהם זרה לנו - ככה התרבות שלנו לא מובנת להם. אי אפשר להגיד זרה, אבל לא מובנת. זה כמו שני כוכבי לכת נפרדים משמאל לימין ומימין לשמאל."

לעומת זאת, לולדימיר ברגר ולולרי דבורקין יש תוכניות לעזוב את ישראל. ולדימיר ברגר אומר: "את האמת אין מה לספר. מעביר את זמני, מחכה שיורה יסיים את התיכון ויתגייס לצבא [...] אז אחזור לרוסיה כנראה. למשפחה שלי." ולדימיר אף מעמיד בספק את קיומה של מדינת ישראל: "בעוד שלוש שנים אולי ישראל בכלל לא תהיה קיימת. יש אפשרות כזאת גם. שמעת מה עסאד אמר: 'שרון יחזיר את יהודה ושומרון, אחר כך יחזיר גם את גולן'. אז מה יישאר? חבל דק? מחלקה אחת של טנקים תתמודד עם זה בשעה וחצי."

ולרי דבורקין אומר באופן חד משמעי: "הייתי חוזר. הייתי לוקח את התיק והייתי נוסע. לא יודע, השתפר המצב שם [...] גם לפני שעלינו לא היה לנו רע שם. נסענו לטיול [...] והתעכבנו פה. את מקסים חתכו פה עם הסכין. ממש פה בכניסה לבניין." אירוע זה ערער את ביטחון המשפחה ואת אמונתה במדינה. ולרי יודע בדיוק איך צריך להתמודד עם המצב: "מה לעשות? הוא צריך לסיים את שירות הצבאי וצריך לארוז את עצמנו. בגלל יחס כזה לרוסים - אין לרוסים מה לעשות פה [...] אנחנו חיינו מצוין שם. וגם עכשיו אני יודע שאם נחזור - הכול יהיה טוב. ברוסיה כמוכן [...] באנו, התרשמנו. תודה. זהו. רוצה לחזור לרוסיה, ולא לשום מקום אחר. לשום מקום אחר."

3.5.1.6 השפה

בראיונות לאחר שנתיים הייתה התייחסות לחסמים בדרך לרכישת השפה. גם לאחר ארבע שנים מתארים המרואיינים חוסר שביעות רצון מהידע שלהם בעברית. לאחר שיפור מסוים, בדרך כלל אין התקדמות נוספת. והסיבה – אותם החסמים שהיו לפני שנתיים: העדר הזדמנויות לתקשורת בעברית, סביבה "רוסית", חוסר זמן ומוטיבציה.

אנטולי בליצקי מספר: "העברית אותו דבר, הכוונה צולעת. באיזה מובן צולעת, להבין אני מבין, בהקשר לעבודה אני מבין הכול [...] אבל כשאני מתחיל לדבר – אני מבין, מבין אפילו שמה שאני אומר - זה לא זה. הכוונה אני מבין שזאת לא השפה ואז מתחיל להיסגר [...] אצל הבת בהרבה יותר טוב. אצל האישה גם. היא צריכה לדבר יותר בעבודה. ואצלי ככה, אני עובד שקוע בעבודה. וככה לפעמים אומר למישהו כמה מילים, הכוונה אם זה חיוני וזהו. ובגלל זה אין לי ניסיון ואולי גם כישורים. כבר ארבע שנים. יש כמובן שיפור לטובה, אבל קצת. כמובן שהייתי רוצה יותר, ולשבת בבית וללמוד לבד אין זמן, וקצת עצלות."

אצל בוריס פרידמן המצב די דומה: "איך להגיד לך, קודם הייתה לי שאיפה קצת ללמוד משהו, ועכשיו אין דבר כזה. שפה - הרמה שקיבלתי באולפן בערך. יותר שפת רחב כמובן, ספציפיות של העבודה. לא הכול אני מבין כמובן, יש רמות שונות, איזה אחוז, אולי 70-80".
גנאדי מלניקוב מציין כי כיום הוא מסוגל להתנהל בעברית: "דבר ראשון מחסום שפה. אולי אני לא מדבר כל-כך טוב, אבל מבין די טוב. סט סטנדרטי של תשובות כבר יש. כעקרון יכול לענות, זה כבר לא בעיה."

לולדימיר ברגר יש ביקורת על האולפן בו למד, ומצד שני גם אין לו ההזדמנויות לתקשורת בעברית: "ישבתי בכמה שיעורים, ואז אמרתי: אני עוזב, חבר'ה, לא אבוא יותר. אומרים לי: 'לא נעים, מה פתאום, היא נפגעה שכיתה מתרוקנת'. אני אמרתי: 'אני באתי ללמד עברית, היא לא רוצה ללמד אותי. אני לא רוצה לכפות את עצמי עליה' [...] ואם זה היה מאורגן כמו שצריך, בטח הייתי לומד משהו. הרי למדתי קצת אחרי שסיימתי את האולפן. אבל אין עם מי לדבר. עם מי לדבר? לפעמים מישהו מתקשר, טועה במספר."

ולרי דבורקין מדווח על רמה נמוכה מאוד של ידע בעברית: "בבית הספר אני הייתי מגיע לאסיפות הורים. מחייכים אלי, אומרים לי משהו. אני גם מחייך ולא מבין מה הם אומרים לי. אח"כ שואל את רומן: "הכול בסדר?" הוא אומר: "כן". אני אומר: ברוך השם (צוחק). כך אני הולך לאסיפות הורים." כשולרי מדבר על המקרה בו דקרו את מקסים, הוא מתבטא בצורה בוטה יותר: "אני עובד במפעל רוסי ועברית אני לא יודע ולא רוצה לדעת. רוצה לחזור."

3.5.1.7 חיי חברה ותרבות

ראיונות שהתקיימו בשנה הראשונה ואחרי שנתיים העידו על קשרים חברתיים מעטים מאוד. אם בתקופת האולפן עוד הצליחו המרואיינים להיפגש עם החברים החדשים שפגשו שם, אז לאחר מכן היו עסוקים בעבודה ודאגות יום יומיות, ובעיקר - עייפים פיזית. לאחר ארבע שנים המצב ממשיך להיות דומה: הרגשה של שגרה, עייפות, חוסר זמן ואמצעים.

גנאדי מלניקוב מספר כיצד הוא מבלה: "זמן פנוי לא נשאר במיוחד. אם אתה קם בחמש בבוקר, נוסע ל[שם העיר] ואז חוזר. אז יום שיש אתה רוצה, להגיד בפשטות, אתה ישן חמש וחצי-שש שעות ביממה, וזה כמובן לא מספיק. ביום שיש אתה רוצה סתם להרים את הרגליים ולרבוץ ליד הקופסה [טלוויזיה], ובשבת אתה עושה משהו, כי נשאר יום אחד כזה חופש."

גם ולרי דבורקין במצב דומה: "בעבודה מתקשר. כשחוזר הביתה אז רק לישון. עובדים ואז לישון [...] אין כמעט זמן פנוי." אנטולי בליצקי מדבר על אותה הבעיה: "מה הבעיה: יום חופש אחד. כשאתה בא הביתה אחרי משמרת בעבודה, כלומר אחרי משמרת שבועית, ולא בא לך לא ללכת לשום מקום ולא לעשות כלום. כלומר אתה רק רוצה להשתחרר ולנוח, להיות בבית בחיק המשפחה. אצלנו בתקופה הזאת זו המנוחה [...] אפילו למשפחה לא ממש תלך. אחותי עובדת במפעל, אצלה גם פעם משמרת ראשונה ופעם שנייה [...] בזה יש בעיה, אבל כמובן למי שיש אוטו הם נוסעים לאן שהוא. אבל ככה אנחנו מנהלים אורח חיים בבית בדרך כלל. ככה שבהקשר למפגשים לא כל כך יוצא."

אנטולי מספר על בילוי בודד של המשפחה: "וכפי שאני אומר, החיים בנויים כך שהכול אותו דבר, כל יום אותו דבר [...] הזיכרון הכי שנזכר מהשבוע זה מארבע השנים שאנחנו פה, אנחנו היינו פה ב[שם העיר] בגן חיות. נראה שיש לנו כבר בת גדולה, אבל היא אפשר להגיד לא ראתה את בעלי חיים האלו מקרוב [...] וככה מקרוב ולהאכיל זה היה נחמד והיה חם. נסענו בצהריים, לא בערב אלא בצהריים, מתי שהיה זמן ככה יצא. יצאנו למספר שעות וטיילנו. זה מה שעשינו וזהו, זה בילוי שיצא לנו בזמן האחרון. וככה לא מזדמן לנו לא לנסוע לשום מקום ולא ללכת, הכול מסתכם בשני דברים: זמן וכסף וזהו."

ולדימיר ברגר מתאר מצב של בדידות והוא שמח לכול הזדמנות לקשר: "אין לי עם מי לדבר. אז עכשיו מישהו מקשיב לי אז אני מדבר [הראיון] [...] הכי הרבה אני מדבר עם הבן, עם הבת ועם אשתי. חוץ מזה, גרה פה בקומה רביעית גברת עם חיים מאוד מעניינים [...] על מה אני מדבר איתה? היא מספרת על הנכדה שלה וכולי. אם צריך לעזור במשהו, משהו נשבר - אני עוזר [...] לפעמים אני פוגש ידידים ישנים מהאולפן. לפעמים מדבר עם המשפחה של המורה אחרונה שלי מהאולפן, משפחה מאוד טובה. לפני כמה שנים פגשתי אותם. אני לא יכול סתם להגיע: 'תוציאו אותי מהשעמום'. לא נעים סתם לבוא, אבל אם מתלוננים כשמשהו נשבר, אז אני מגיע ומתקן."

את עודף הזמן הפנוי מנצל ולדימיר לקריאה: "אמרתי כבר שאני לא חיי אלה מנסה לשרוד. רק דבר טוב אחד שיש בזה שאני לא עובד - יש הרבה זמן פנוי. אז אני יכול לקרוא הרבה ספרים שלא הספקתי לקרוא בעבר. אז אני יושב וקורא. יש עכשיו הרבה ספרים היסטוריים שיצאו לאור."

רק אצל בוריס פרידמן חיי חברה ותרבות יותר מגוונים: "מבלים רגיל, בסוף שבוע. ככה את מבינה את התהליך: מן הבוקר עד הערב בעבודה, ובסוף שבוע הולכים לים, נחים, שוחים, אם יש אפשרות, הולכים לקונצרט. לקונצרטים הלכנו באופן שוטף כשהגיעו אורחים, מ-12 למאי היו קונצרטים, עכשיו לא כל כך, ראינו איך שרים, מתאספים עם החברים לפעמים לנוח, יש מכרים [...] איליה נפגש עם בחורה, אבא שלה הוא מוזיקאי, הוא מנגן באקורדיון, בפסנתר, גם היא מנגנת בפסנתר [...] יש עוד חברים, אלוף באגרוף, אשתו מוזיקאית, גם הבת מוזיקאית [...] פשוט נפגשים, הם מצלמים אותי, שיהיה מזכרת איך אני מנגן, בדרך כלל יחסים טובים. בוודאי נפגשים לעתים

רחוקות [...] וככה החיים בוודאי חד גוניים, חד גוניים. החלק הגדול תופסת העבודה. אפשר להגיד, קצת משעמם.”

3.5.1.8 שם וכאן

בסבב ראיונות שלישי, לאחר ארבע שנים, בראיונות של גברים הופיע נושא של "שם וכאן" אשר בסבב הקודם עלה רק אצל נשים. ניתן לציין, כי מרואיינים שרוצים לחזור לארץ מוצאם ראו בזמן הביקור "שם" דברים חיוביים, ואילו בעיני מי שהחליטו להישאר, החיים "שם" נראו פחות אטרקטיביים. כך מספר ולדימיר ברגר על הנסיעה שלו: "בשנה שעברה נסעתי לשם עם הבן. היינו שם חודשיים [...] הסתובבתי, הייתי מאוד שמח, הנוף – פשוט תענוג לעיניים. את יודעת קשה לתפוס נוף של מדבר אחרי ששישים שנה גרים בנוף אחר לגמרי. זה לא מגרה את הראייה. אבל יער, נהר, איזה נהר – [שם נהר]. נהניתי מהגשמים בקיץ, את מבינה? כול החברים הגיעו. הבן נפגש עם החברים שלו 24 שעות ביממה לא ראינו אותו."

גם ולרי דבורקין התלהב מהתחדשות והשינוי לטובה שראה בביקור: "אני ואבא שלי נסענו. יש שם שינויים גדולים [...] החיים השתנו. הכול השתנה. אני אפילו לא יודע איך לספר את הכול (מחייך). שינויים לטובה התרחשו [...] הייתי חוזר. הייתי לוקח את התיק והייתי נוסע. לא יודע, השתפר המצב שם."

אנטולי בליצקי רוצה להגיע רק לביקור, במטרה לפגוש חברים: "הנה ארבע שנים כבר חלפו ממש במהירות, אנחנו לא שמנו לב אפילו, כאילו באנו אתמול. טוב, אולי לא אתמול אלה שלשום. אבל הזמן חלף מהר. כשמתקשרים לשם לחברים, פשוט רוצים לנסוע להיפגש ולדבר, פשוט לדבר. לא הכוונה לנסוע ולחיות או שהתגעגעי לאיזה שהם מקומות, הם פשוט רוצים לדבר. בטלפון זה לא זה, אי אפשר לשוחח על הרבה. אפילו לדבר שעה זה לא זה. סתם לדבר וזהו, זה מה שחסר. וחוף מזה הכול בסדר."

בוריס פרידמן מתגעגע בעיקר למזג האוויר: "אני מעדיף כשקריר, את זוכרת, מרטינוב כתב שירים: 'תמיד חסר לי משהו, בחורף – קיץ, בסתיו – אביב'. ככה אני, אני אוהב יותר את מזג האוויר ברוסיה, אני לא אוהב חד-גוניות הזאת, אני אוהב גם קור ושלג, אני אוהב יותר אקלים רוסי, למרות הרוח, השינויים קונטיננטאליים, אני אוהב יותר את האקלים ההוא. רק שיש פה ים, הים זה טוב, עברתי מ[שם העיר] בגלל הים, והאקלים החם הזה. לי יותר טוב אקלים רוסי, כשמתחיל קור, אני כמו דג במים, כי רוב הזמן, כמעט ארבעים שנים חייתי ברוסיה."

3.5.2 הסתגלות לאחר ארבע שנים: נשים

באופן כללי ניתן להתרשם מהראיונות שנערכו לאחר ארבע שנים כי חוויה עיקרית של נשים בתקופה זו, בדומה לגברים, היא של שיגרה מעייפת ומשעממת וחיים אפורים יחסית. כעת הנשים עייפות מלהילחם והולכות עם הזרם. יחד עם זאת, ישנם גם שינויים לטובה בחלק מתחומי החיים, יחד עם השלמה מסוימת עם המציאות הלא אידיאלית בה מצאו את עצמן הנשים לאחר ארבע שנים בישראל.

על השינויים שהתרחשו במשפחותיהם גם הנשים מספרות ללא דרמטיות ומציירות התייבבות מסוימת במצבן. אצל נטליה דבורקין למשל החוויה העיקרית היא שגרה מעייפת: **"בעצם העבודה, היא אותה עבודה. כבר 3 שנים אני עובדת באותו מקום [...]. צריך לבדוק אם יש קורסים לעברית, אני לא יודעת, לא יוצא, פשוט קשה לעבוד 12 שעות רצוף."** לריסה בליצקי מציגה תיאור דומה ומסכמת כך את השנתיים האחרונות: **"עובדת באותו המקום, עובדת בבית אבות [...]. מה אני אגיד, זה לא שמשו השתנה, כי אין משהו כזה. זה עבודה ובית עבודה ובית."** אצל תמרה צ'רנוב השינוי הוא גיוס בנה: **"בעצם לא היו שינויים גדולים [...]. הבן שלנו התגייס לצבא. רק את זה אולי."** גם נינה פרידמן מדגישה את השגרה: **"אצלנו שום דבר לא השתנה, חיים בשגרה, חיים וחיים, לא רע ולא טוב, בסדר. אין סיבה לטענות."** בתחילת הראיון לא מזכירה נינה כלל את החדשות הקשות ביותר במשפחה: בנה הבכור שנשאר ברוסיה נרצח. היא מדברת על כך רק לאחר ששאלתי האם ביקרה ברוסיה מאז ההגירה: **"לא, אני לא ביקרתי, אה, זה, איליה הבן הצעיר נסע. הבן הבכור נפטר שם, הוא [איליה] נסע, ולי לא היה, פשוט הכול קרה מהר מאוד, לא הצלחתי להסתדר בשביל לנסוע [...]. פשוט הייתה קטטה, הבחור הכה לו בראש, והרג, הוא היה שבוע בבית חולים ומת."**

3.5.2.1 הרושם השלישי

הרושם השני של הנשים, אחרי שנתיים בישראל ביטא בצורה ברורה את התפוגגות האופוריה של השנה הראשונה. בראיונות לאחר ארבע שנים הנשים ממשיכות לתאר סיטואציות שונות בחייהן ולספר על התרשמותן מישראל. למעט נינה פרידמן, מעלות המרואיינות תחושה של אכזבה, חוסר אמון והרגשה שאין למי לפנות. ייתכן, והרושם השלישי הוא בעיקר ביקורתי נובעת מהעובדה כי הדברים הטובים שדיברו עליהם בראיונות קודמים (כגון שיפור במצב כלכלי, שיפור בתנאי דור, שפע בחנויות) מתקבלים כבר כמובנים מעליהם.

לתמרה צ'רנוב קשה במיוחד עם הצורך להיות אסרטיבית: **"בישראל הכול צריך לדרוש, לצעוק, לריב כדי להשיג משהו או שלבוא עשר פעמים ולהזכיר. אני לא רגילה לזה. אם אומרים לי "לא", אני מסתובבת והולכת. וככה אי אפשר פה. אז לא תשיגי כלום. לא יודעת, קשה לי עם זה."** כאשר לא אשרו מטפלת לאמא שלה כששברה יד אומרת תמרה: **"בגלל זה אני כול הזמן משתכנעת שצריך רק לדרוש ולצעוק פה כדי להשיג משהו."** תמרה תופסת את ישראל כמדינה שבה גם קשה מאוד מבחינה כלכלית: **"[מצב כלכלי] גרוע. באמת, רע מאוד [...]. המשכנתה הזאת פשוט חונקת. אי אפשר איתה. אני בדרך כלל מפקידה כסף במזומן לפני שמורידים את משכנתה [...]. אם אני התעכבתי יום-יומיים, אז מתחילים להתקשר מהבנק, דורשים לשלם את המשכנתה, אחרת הם פונים לעו"ד [...]. כול הכסף הולך לכול מיני תשלומים: טלפון, טלוויזיה, אינטרנט [...]. חשמל, מים, גז, משכנתה-כול המשכורת הולכת רק על תשלומים האלו. אז יוצא שנכנסים לחובות, מקבלים משכורת-משלמים חובות ושוב נכנסים לחובות עד המשכורת הבא."**

לריסה בליצקי מאוכזבת בעיקר מהפער בין ההבטחות לבין המציאות בישראל, וגם מכך שאין לדעתה למי לפנות: **"נראה לי שבישראל לא אומרים את האמת אף פעם. כשנסענו לפה, סיפרו לנו כל מיני דברים, והראו לנו. ועכשיו הגענו ואומרים לנו: לאן הגעתם חבר'ה? לאן? ואם אף אחד לא צריך אותך, אם אתה לא מסוגל לעבוד ואין לך דרך להרוויח כסף – אף אחד לא ידאג לך [...]. אי אפשר**

להתייעץ עם אף אחד. יש כמובן אנשים שיגידו לי איך ללכת למשפט ואיך לתבוע מישהו, ללכת להתלונן – זה כן. אבל ייעוץ ולנהל שיחה, את זה אין וזה קשה. אנשים צריכים, לדעתי, תקשורת ומישהו לשוחח איתו. שיהיה אמון בין בני אדם [...] אולי אם היה לי מישהו שהיה עוזר לי, רק במילים ותמיכה הייתי יכולה למנוע הרבה דברים שליליים.”

בדומה לתמרה צירנוב, גם לריסה בליצקי מבקרת את הבעייתיות שקיימת בנושא הדיור: “הוציאו אותה [אישה שמכירה] מדירתה כי היא לא יכלה לשלם את המשכנתה שלה [...] זה הכי חשוב, לשלם על הדירה כי אם לא – תמצא את עצמך ברחוב.” אך באופן כללי הרושם שלה מישראל הוא לא כל כך רע: “אז ככה שבעבודה לא קל לי, לא לבעלי ולא לי. לא בעבודה ולא בתשלומים. אבל ככה לא רע באופן כללי. כמו שאומרים אם הגענו, אז צריך להחזיק את הראש מעל למים [...] אם שורדים את כל הדברים הרעים האלה, המחלות והצרות והעלבונות, כל הרע הזה, אז כנראה זה היה צריך להיות, ה' בוחן אותנו [...] לא יחפים ולא רעבים ולא קר.”

גם נטליה דבורקין חשה כי אין למי לפנות, ובעיקר היא מאוכזבת קשות מאופן הטיפול של משטרה באירוע הפגיעה בבנה מקסים: “כי כאן אין למי לפנות [...] כשמקס היה ב[שם בית חולים], הגיע בלש [...] הוא תחקר את מקס מה ולמה. אז התקשרתי אליו מאוחר יותר, שאלתי אותו למה, עם כל מה שמקסים אמר ש[שם הפוגע], כל המשפחה הזאת יושבת שם, ואחר כך הוא עוד היכה אותי, וחתך אותי, אז הוא מטייל ממול [...] אמרתי לו תשמע, אני לא מבינה איך הדברים עובדים אצלכם? “אנחנו לא יכולים לתפוס את כולם” אמר לי. אבל זה לא כולם, הרי מקס זיהה אותי, הוא יכול להצביע עליו. זה לא הוכחה מספיקה? אז מה אתם צריכים?”

בישראל חשה נטליה דבורקין חסרת אונים: “אולי אם הינו ברוסיה אפשר היה אולי לאסוף את [שם הפוגע] הזה או את זה מהדירה הרביעית, ולשאול מה ואיך. לפחות לתשאל אותם. כאן, אף אחד לא עושה כלום, לא יודעת. (שתיקה) צריך לשכור עו"ד, נתנו לי מספר טלפון [...] כדי שהוא יעשה משהו. אני אפילו לא יודעת. לא יודעת מה עושים במצב כזה [...] מאוד קשה לנו לחיות ככה, ואין למי לפנות. אני אתקשר לגבי העורך דין. אולי לאיזה “טראוגולניק” [עיתון ברוסית], לאיזה עיתון שיכתבו כתבה. כי צריך לעבור את זה. כי ככה זה לא ילך.”

אך לצד ביקורת קשה זו מסכמת נטליה דבורקין כך את התרשמותה מישראל: “ככה שבאופן כללי אין לי משהו רע להגיד על ישראל. כי הגענו, חצי שנה שילמו לנו, חצי שנה הלכנו לאולפן, בעקרון, מי שרצה להמשיך ללמוד לפי המקצוע שלו היה יכול.”

התיאור של נינה פרידמן שונה מאוד מזה של מרואיינות אחרות ומשדר שביעות רצון כוללת מישראל. כמעט באופן כפייתי חוזרת נינה על אותם הביטויים: “אני מרוצה מהכול, הכול מוצא חן בעיניי, אני אוהבת את הים, את העיר, את האנשים. אני לא יכולה להגיד שמהו לא מוצא חן בעיניי או שאני לא מרוצה, אני מרוצה מהכול [...] על מה אפשר להתלונן? אין לי על מה להתלונן, אני לא יודעת, אין לי על מה להתלונן. להגיד את האמת, הכול בסדר. ולא שאנחנו ממש אמידיים, אבל לא חשוב לי, העיקר, אנחנו חיים, יש מה לאכול, ולא גרים ברחוב, זה העיקר. איפה, לקופת חולים תלך – הכול בסדר, לפנות לרופאים – הכול בסדר, הכול בסדר. אני לא יודעת, לי אין על מה להתלונן, ואין משהו רע להגיד, אני מרוצה מהכול. אני בכלל מרוצה מהכול.”

בהתלהבות רבה מספרת נינה על הביקור שלה בבסיס הצבאי בו משרת בנה: "איליה השתחרר מהצבא, בסדר, הייתי אצלו בצבא [...] הכול יפה שם, אהבתי את הכול, במיוחד איך המטוסים המריאו, טסו, אני לא יודעת, בכיתי [...] הראו לנו את ההצגה הזאת, איך המטוסים ממריאים, טסים, נוחתים. איזה יופי. ואהבתי את היחס מצד החיילים, הקצינים. היה כל כך פשוט, כל כך טוב, אצלנו ברוסיה זה הכול כל כך רשמי, השבעה, ופה היה הכול פשוט. כולם, חיילים וקצינים, ישבו על האדמה, סיפרו, הראו מה הם עושים, אחר כך הייתה ארוחה, אכלו מה שהביאו, עם החיילים, עם ההורים, בכלל היה יום יפה."

אירוע שנינה התייחסה אליו מעט מאוד בראיון הוא מותו של בנה הבכור שנשאר בחו"ל. היא ביקשה שלא להרחיב על כך בראיון על מנת לא לערער את האיזון הנפשי העדין שלה. ואלה הדברים שהיא אומרת מייד אחרי הסיפור על מות בנה: "מה עוד להגיד? אני מרוצה מהכול. מה אפשר להגיד? לא ברחוב גרים, יש מה לאכול, יש מה ללבוש, לנעול, חיים בתנאים טובים. האם התנאים האלה לא טובים? מה עוד אפשר להגיד, יש איפה לנפוש [...] וככה אני אומרת, אני בוכה, ואבכה ואת זה לא שוכחים ולא נרגעים. ככה אני מרוצה מהכול, ואני אוהבת גם את הארץ, גם את החום, הכול."

לצד אמירות חוזרות ונשנות של נינה כי היא מרוצה מהכול, היא מספרת על תקופה בה חוותה בעיות בריאות שסיבתן לא הייתה ברורה: "חליתי בשנה שעברה, הייתי מאוד רזה, רזיתי [...] את האבחון אני לא יודעת באופן מדויק. פניתי עם בעיות מעיים, פניתי, רזיתי מאוד, הייתי מאוד רזה, עכשיו זה כבר בסדר [...] כנראה היה לי דיכאון (שתיקה) [...] גרמתי בעיות גם לבעלי וגם לבני, שאמרתי "תסתיר [סיגריות], לא אעשן" ונמשכתי וביקשתי "תן לי סיגריה אחת". הוא אמר "מה את נדבקת עלי" או "תיקחי אותן". באמת היה לי דיכאון, אולי היה כדאי לקחת כדורים ולא לקחת, וככה, סקנדל או משהו [לא היו] [...] ואיך אני מרגישה עכשיו? אי אפשר להגיד שטוב. יש איזו חולשה, עייפות, פניתי לרופאים, מזמן, עכשיו לא הלכתי. הייתי רוצה לעבוד, ואני גם רוצה לעבוד, אולי יהיה לי יותר קל בכל זאת."

במהלך כול הראיון עם נינה ישנן אמירות חוזרות ונשנות שלה על כך שאוהבת את הכול בישראל. זאת לצד תיאור מפורט של תסמינים גופניים ונפשיים קשים. נשאלת השאלה האם המצב הגופני הוא ביטוי לגיטימי יחיד עבורה לקשיים שחוותה בישראל ולאובדן הנוראי של בן?

3.5.2.2 עבודה

בראיונות שהתקיימו לאחר שנתיים בישראל נושא התעסוקה היה אחד המרכזיים הן אצל נשים והן אצל גברים. על פי הממצאים, את הקריירה התעסוקתית בארץ התחילו המרואיינות בדרך כלל בעבודת ניקיון. נשים ביטאו אכזבה ממצבן התעסוקתי בשל עבודה פיזית קשה מאוד ועיסוק בתחום שהוא רחוק ממוקצוען. יחד עם זאת, מצב זה נתפס כזמני עם תקווה כי בעתיד יחול שינוי לטובה. אחרי ארבע שנים חשיבות התעסוקה לא פחתה, אך נושא העבודה תופס פחות מקום בראיונות. הסיבות לכך היו העדר שינויים במקום העבודה, מציאת מקום מספק יחסית או השלמה עם המצב הקיים וירידה בציפיות. התייחסות לעבודה כדרך להתפרנס הייתה משותפת בתגובות המרואיינות בתחום התעסוקה, והחוויה העיקרית היא של עייפות מעבודה מאומצת.

נטליה דבורקין מתחילה את הראיון מהתייחסות לעבודה. היא מדגישה קושי פיזי ותגמול לא הולם למאמץ: "בעצם העבודה היא אותה עבודה, כבר שלוש שנים אני עובדת באותו מקום, ב[שם העיר], כן, במפעל [...] קשה לעבוד 12 שעות רצוף, לכן צריך לקחת איזה קורס ומשם לעבור איזה שהוא קורס מקצועי. כי ככה אי אפשר לעבוד שם, קשה פיזית, כי אני כבר לא בת שלושים, ולא משנה בת כמה הייתי רוצה להרגיש [...] ועכשיו העבירו אותי למחלקה אחרת, שנחשבת קשה, בגלל הכימיה וכל האדים המזהמים. כמובן שאין שום תוספת שכר, אצלם זה לא נחשב סיכון נוסף, למרות שבכל שאר העולם כספית נחשבת למזיקה."

לריסה בליצקי, בשונה מהראיון הקודם, מתחילה הפעם מקושי נפשי ולא פיזי. היא מדברת על ייחודיות העבודה בבית אבות: "לעבוד עם אנשים זקנים מאוד קשה. כי הם הרי כמו ילדים קטנים. ועם ילדים קטנים אותם הבעיות. צריך יחס אחר, כל אחד צריך להגיד את דעתו, כל אחד רוצה לייעץ, כל אחד צריך חינוך. להגיד "כן-כן", אני מבינה, ככה זה יותר טוב. אוי, ואם לראות כמה מהם מתים, מול העיניים (נושפת) אי אפשר להעביר [...] את רואה למשל שהשירותים סגורים, לא על מנעול אלא פשוט הדלת לא פתוחה, אז אני פוחדת לפתוח אותה. יש לי הרגשה שאולי, מי יודע, אולי מישהו לא מרגיש טוב או בכלל [מת] [...] ואם מישהו לא יורד לאכול צריך להגיש להם אוכל בבית. אז את לוקחת את המגש עם האוכל, באה ומצלצלת – אין תשובה. ושוב את מתחילה לרעוד, לא מזה שאת פוחדת שתראי את הבן אדם או משהו, הדבר הראשון שאת חושבת זה, חס וחלילה והבן אדם מת פתאום." לקושי הפיזי בעבודה מתייחסת לריסה רק אחרי שהיא מתייחסת לקושי הנפשי: "אז עבודה ובית, פיזית מאוד קשה, כדי להספיק לעשות את כל העבודה, צריך להיות כמו מטאור. לפעמים, לא יודעת איך להגיד את ברוסית, שכחתי, לחץ (בעברית) נראה לי. אז פוחדת שלא אספיק לסיים את העבודה בזמן, הכול מהר מהר, ובסוף כאשר כבר באה לחדר להחליף בגדים ויש עוד כמה דקות לסוף, חושבת: לא יכול להיות שסיימתי. וכשאני כבר באה הביתה, לא מרגישה את הידיים והרגליים." אך בסופו של דבר משלימה לריסה עם המצב ומסכמת כך את התיאור של מקום העבודה: "המנהלת שלנו היא בעקרון בן אדם טוב [...] הזקנות גם מתייחסות טוב. ואני מרחמת עליהם, מסתכלת עליהם אם היה למישהו התקף ומחזירים אותם, אז את מחכה לראות אם הם ירדו לארוחה, אם הם מרגישים יותר טוב כבר, מצב כזה. עכשיו חושבת אם הייתי עובדת במקום אחר לא הייתי חולמת על זה בכלל, זקנים וזקנות. אבל ככה לא רע. מסתדרת."

תמרה צירנוב לעומת זאת מאוכזבת מאוד ממצבה התעסוקתי, ועד היום לא מצאה מקום שיתאים לה אפילו באופן חלקי: "לא כל כך מסתדר לי עם עבודה. עבדתי ב[שם המקום] די הרבה זמן, אחר כך עבדתי במקום אחר. שם בעל עסק פשט רגל, גם עזבתי. אחר כך התחלתי לנקות בתים, גם לא הסתדרתי עם זה. לא יודעת למה. שם אני לא מרוצה מבעלת הבית, פה בעלת הבית לא מרוצה ממני – לא מסתדר. אין לי עבודה קבועה [...] אני מנקה עכשיו ביד שרה. את מכירה את יד שרה? שם אני מנקה וליד הבית שלנו יש מכולת, אז פחות משבועה אני עובדת שם כמוכרת. אבל ממש רק התחלתי לתקופת ניסיון [...] אני עבדתי ברוסיה [כמוכרת], יש לי השכלה."

הסיפור של נינה פרידמן יוצא דופן גם בנושא העבודה: היא מרוצה מהכול ואין לה תלונות: "אני עובדת במרפאת שיניים, אבל אני עובדת אחרי שמונה בערב, בניקיון, אני מנקה [...] כמה שאנחנו גרים פה – שלוש שנים או ארבע, אני במרפאת שיניים, כבר התרגלתי, רק בערב [...] ארבעה

משרדי רופאים, מטבח, איפה שהם אוכלים, שותים תה, יש כלים, הכול, שני שירותים וזה, המדרגות מקומה שלי שית עד לראשונה שאני מנקה. בסדר. אני אוהבת את העבודה, אוהבת את הכול. "נינה מרוצה גם מעבודה עצמה וגם מהיחס כלפיה: "אין לי תלונות, כשאני באה יותר מאוחר לא אומרים כלום, אם צריכים אותי – מתקשרים שאבוא. וקורה שאני מתעכבת בבית או משהו אחרי שמונה, העיקר שינקו עד שש בבוקר [...] גם הבנות הישראליות שם נהדרות, וגם הבנות הרוסיות, גם רופאים רוסים עובדים, וגם ישראלים."

לשאלה איפה הייתה רוצה לעבוד, שוב תשובתה של נינה יוצאת מן הכלל: "לא משנה איפה, עבדתי בירושלים – אהבתי, במפעל בשר עבדתי – אהבתי, לא משנה לי איפה. שם לא כל יום מזמינים אותך. מה שלא טוב בירושלים – שזה בערב, ופה צריך לעבוד במרפאה [...] ואני לא רוצה לעזוב את העבודה פה, כי זה כל חודש [...] וככה אין לי על מה להתלונן."

3.5.3.3 יחס מצד הסובבים

הראיונות לאחר שנתיים ביטאו את השינוי בתפיסתן של נשים את היחס כלפיהן: אם המפגש הראשון לווה בעיקר ברגשות חיוביים, לאחר שנתיים הנושא של אפליה מורגש מאוד בסיפורי נשים. גם לאחר ארבע שנים ישנם סיפורים טובים ופחות טובים, אם כי הנושא תופס פחות מקום בראיונות. לריסה בליצקי מרוצה מהיחס של אותה מורה שאנטולי דווקא ביקר: "דאגנו לגבי היחסים שלה [הבת] עם המורה. אבל היא בן אדם כזה, היא קודם כל צעירה, ואפילו דומה למורה הראשונה שלה בכיתה א'. והיא איכשהו, מורה לא רעה, מאוד טובה ובסדר." לגבי היחס להורים לריסה מציינת: "אני לא אגיד שיש תקשורת או דו שיח [...] אבל אני חושבת שהיא מאוד טובה, מאוד. יש לה ילדה קטנה, בת שנה בערך. פעם היא הביאה את הילדה שלה לבית ספר. בשבת זה היה. אז הילדים התרוצצו כולם מאושרים. הילדה [אנה] אומרת "שאווי", המורה אפילו נתנה לה להחזיק את הילדה על הידיים (צוחקת). אוווי, איזה שמחה הייתה."

מה שמטריד את לריסה כיום הוא יחס של האחראית שלה בעבודה. היא חשה פגיעה וחוסר צדק: "בעקרון ההנהלה עצמה בסדר. אבל עם האחראית יש לי בעיה [...] שנתיים עבדתי. אחר כך היה סיפור שרבנו ולא בקשר לעבודה. לא בקשר לעבודה, והיא התחילה להעליב אותי, לצעוק עלי, אמרה שהרבה יותר טוב לעבוד עם ישראלים, ולא איתכם, אמרה ש (נאנחת) לא רוצה אפילו להיזכר מה היא אמרה. אחרי זה הייתי חולה [...] [היא] צעקה עלי [...] הכול בלובי, איפה שכולם נמצאים, הזקנים וההנהלה. היה דבר כזה. והיא פשוט אפילו לא התנצלה [...] אני עושה את מה שצריך בשקט, והיא נותנת לי יותר עבודה. פעם שמעתי שהיא בקשה שיפטרו אותי אבל המנהלת אמרה שלא. המנהל אמר שעוד אדם כמוני אי אפשר למצוא." בסוף הראיון חוזרת לריסה בליצקי לנושא הכאוב: "בעלי אומר לי עדיף שהייתי שותקת והיה לך קל יותר, ולא היית מוציאה הכול. זה עדיין בקשר לעבודה שלי, זה המקום הכי כואב. הוא אומר לי אם היית מתאפקת רק, ואני חושבת שאם הייתי מתאפקת [...] הלב שלי לא היה מחזיק מעמד לשמור הכול בפנים."

ההרגשה של תמרה צ'רנוב דומה לזו עליה ספרו הגברים בראיונות לאחר ארבע שנים: "יש כאלו שאם שואלים אותם איזה שאלה אז הם עונים וזהו. אבל אם צריך לסדר איזה עניין אז האמת היא אני לא אוהבת את היחס שלהם [...] יש לי הרגשה שהם [ישראלים] חושבים שהם מעלינו."

שהם פה בבית ואנחנו סתם אורחים לא רצויים. כך נדמה לי. כמובן, לא כולם אותו דבר. יש כול מיני אנשים. אבל לא פעם שמעתי: 'תחזרו לרוסיה, למה הגעתם?' " תמרה מדברת על יחס מפלה גם מצד דוברי רוסית ותיקים: "את יודעת, בזמן אחרון אני יותר ויותר משתכנעת שאין אנשים רעים יותר מהוותיקים הרוסים. באמת. שוב, אני לא רוצה להגיד שזה כולם. יש כול מיני אנשים, אבל אני אביא דוגמה: כאשר אמא שלי שברה יד [...] שלחו מביטוח לאומי איזה אישה, דוברת רוסית. היא התחילה לבדוק אותה עד כמה היא מתפקדת לבד [...] המפקחת בדקה איך היא מתלבשת, מתפשטת ואומרת לה: 'אני רואה שאת מסתדרת יפה מאוד גם בלי מטפלת.' מה זה היחס הזה?"

3.5.3.4 תחושת שייכות וביטחון

בראינות לאחר שנתיים ביטאו נשים מצד אחד תחושת שייכות מסוימת והרגשה בטוחה יותר בסביבה החדשה, אך גם ספקות והתלבטויות לגבי ההישארות בישראל. בראינות לאחר ארבע שנים, כמו אצל הגברים, מופיעים שני סוגים של תגובות: תחושת שייכות ברמות שונות וכוונה להישאר בארץ לעומת תחושת שוליות ורצון לעזוב. הנשים מתייחסות לתהליכי הסתגלות דרך הילדים, כאשר הביטוי להתאקלמות הילדים בולט יותר לעין. תמרה צ'רנוב מתארת את השינוי שחל אצל ויקה: "אני למשל מסתכלת על בת שלי, היא מדברת עכשיו ממש כמו צברית. אני אספר לך מקרה: הינו בשוק. שאלנו האם קלמנטיונות עם גרעינים. אז אמרו לנו שעם גרעינים זה בשקל ובלי גרעינים שניים וחצי. אנחנו לקחנו בשקל. והיא אומרת למוכר: "כך, זה בשקל!" שלא יחשוב שזה בשניים וחצי. הוא אומר מחיר והיא מסתכלת על המשקל שלא ירמה. היא כבר ממש כמוהם, אצלי אין את זה למשל (צוחקת). " תמרה מרוצה מדפוס התנהגות חדשים של ביתה: "אני חושבת שזה טוב. היא חיה פה, ותחיה פה בעתיד. היא צריכה להתנהג כמו שהם מתנהגים כדי להשיג משהו בחיים. "

לאחר התקיפה של בנה, נטליה דבורקין התחילה לחשוב על עזיבה, אך הילדים מחזיקים אותה בארץ: "אני לא רוצה לעקור את רומן. כמובן שאני מבינה שולרה רוצה [לחזור]. אבל הכול תלוי בילדים, כי רומן בכיתה ט' כאן, שוב יהיה לו קשה, כי כבר הכול בעברית, בית ספר. ואני אפילו רואה את הבנים הרוסים שבאים לכאן, הם ביניהם מדברים בעברית [...] נראה מה עם רומן ומקס, הרי כבר סיים כאן שלוש שנים צבא. זה גם לא מעט זמן, סיים לשרת, הכול. בינתיים קשה לומר מה יהיה בקשר לחזרה. זה רק האבא, נראה לו שזה קל. אחד-שתיים וזהו. הוא, כמובן שקשה לו כאן, עם העבודה והכול [...] אבל כל עוד יש את המפעל – אנחנו נסתדר, אבל השאר תלוי בילדים. איך שהם יסתדרו, אם כבר תלשנו אותם פעם אחת ממקומם, אז כבר. לסחוב אותם מפה לשם זה גם לא בסדר. " מקסים למשל התקדם יפה מאוד בישראל: " מקס מצא את עצמו וגם את השפה קלט מיד. הוא כמובן, אהב לשבת בהתחלה, היה יושב עד אחת או שתיים בלילה, מתרגם כתבות. הוא למד לבד. כשהגענו הוא היה בן 16 [...] הוא התקבל למכללה, אנחנו הינו בשוק, שרק הגענו, היינו כאן רק כמה חודשים, ישר אחרי האולפן, וקיבלו אותו. "

ולריסה בליצקי אף מבקרת אנשים שמחליטים לחזור: "נראה כאילו רק הגענו, אבל במאי יהיה כבר ארבע שנים. כבר יש הרבה אנשים שחזרו [...] איך אפשר אחרי ישראל לחיות שם? איך? קודם כל הילדים, אפילו לא ההיבט הכספי, לא מבחינה נפשית, אלא ילדים. הם למדו כאן. " לריסה נאבקת מול העירייה למען ביתה אנה – דבר המצביע על רכישת נורמות התנהגות המקובלות בישראל

וביטחון לעמוד על הזכויות שלה. היא מספרת על הסעות לבית ספר תיכון אליו עברה אנה לצורך לימודים בכיתה קטנה: "זה במרחק של שני אוטובוסים, ואני בהתחלה לקחתי חופש, כדי ללמד אותה. אבל היא אין לה אוריינטציה, היא יכולה לזכור קצת, ליד הבית או ישר, וכאן בשני אוטובוסים ועוד האוטובוס השני [...] עושה סיבוב גדול. אני מאוד סבלתי, אחרי זה נסעתי לעירייה, מסיעה אותה לבית ספר ואז נוסעת לעירייה. וכל הזמן, כל יום, כל יום, כל החופש. אבל בסוף הצלחתי, עשו, מסיעים עכשיו את כל הכיתה."

לאחר אירוע התקיפה שעבר מקסים מתערערת תחושת הביטחון של נטליה דבורקין. השכנים מזהירים: "חבל שהסתבכתם איתם, הם נרקומנים ותשגיחי על הילדה שלך. בתקופה הראשונה הייתי בהלם [...] קודם לא הייתי שמה לב, חוזרת ממשמרת לילה והולכת לישון. עכשיו אני שמה לב ליותר דברים. ומה שהכי מפריע לי זה שאנחנו באותה כניסה." נטליה מספרת על תחושות גוברות של פגיעות וחוסר אונים: "ובחוץ יש איזה שבעה בחורים, עומדים, הוציאו את הרמקולים ושומעים טרנס. כל הזמן רק בום-בום [...] חשבתי מה אני כבר יכולה לעשות? גם אם אני אצא החוצה, מה אני יכולה להסביר להם בעברית כבר? [...] ככה שפשוט החלטתי להחזיק את עצמי בידיים, עליתי בחזרה הביתה וזהו [...] ובהתחלה הוא [מקסים] הרגיש כאן כמו דג במים, היה בטוח בעצמו, היו לו תוכניות. עכשיו כמובן הכול השתנה. הזמן יעבור אולי, והכול יסתדר, כי הוא בן אדם חזק [...] כשזה נוגע אליך, ולילד שלך, ואת יודעת שאין בכוחך לעשות שום דבר, זה מה שהכי מציק. בתקופה הראשונה בכלל לא יכולתי למצוא לעצמי מקום, לא יכולתי לישון, לאכול."

ולמרות תחושות קשות אלו, בסופו של דבר נטליה דבורקין, בדומה למרואיינות אחרות, מרגישה טוב בישראל: "ככה זה הסתדר לא רע. קנינו דירה, יש עבודה מצד אחד, כבר שנה חמישית בישראל [...] נראה מה יהיה הלאה, כמובן שמצד אחד כבר התרגלנו והוא מאוד, שני הילדים כבר. וכבר חבל לעזוב את מה שכבר בנינו כי רק הכול עבר, ואני כבר הייתי מטפלת (בעברית), וניקיתי והכול, למרות שלא חשבתי שאני אעשה את זה. כאן, עבודה קשה מאוד, אבל את כבר מרגישה את עצמך בן אדם כשעובדת במפעל." לגבי ההחלטה להגיע לישראל נטליה אומרת: "לא, אני לא הייתי משנה כלום [...] היו הרבה דברים טובים גם."

גם לריסה בליצקי חשה כי כאן המקום שלה: "בעלי פעם שאל אותי אם אני רוצה לחזור לשם. שאלתי אותו מה הוא רוצה. לחזור? הוא ביקש שאני אענה קודם. אני אמרתי שאם לא הייתי מגיעה לכאן אז אולי, היה לי איזה מוצא להישאר או לנסוע. אבל אם הגעתי לכאן, אני כבר נשארתי כאן. הגענו לכאן, קיבלו אותנו וכאן עלינו לחיות."

נינה פרידמן לא מתחרטת לרגע. הדיווח שלה עולה בקנה אחד עם דיווח לגבי תחומים אחרים, כגון עבודה ורושם שלישי: "אני לא מתחרטת לרגע אחד שהגענו הנה, אני לא מתחרטת [...] אני מרוצה מהכול, אני אומרת, ברוך השם, על הכול אני מודה לשם ולא רץ הזאת." האינדיקציה הטובה ביותר להרגשה חיובית בישראל היא הנכונות להמליץ לאחרים להגיע לארץ. וגם כאן המסר של נינה ברור: "אני בכלל ממליצה לכולם להגיע, אני משכתי את האחיינית לפה, כל הזמן התקשרתי, אמרתי לה 'תבואי, תבואי' [...] האחיינית הגיעה, הם מרוצים [...] אני לא מתחרטת, אני לא יודעת איך להסביר ומה להגיד (שתיקה). אני אומרת שהייתי רוצה שהקרובים יהיו פה. ברוך השם, הם הגיעו, גם אימא של בוריס."

ואפילו נטליה דבורקין אומרת חד משמעית: "בעקרון, אני אומרת למה לא? לנסות צריך. כמוכן, צריך. בעקרון, ולרה נסע, יש לו אחיין, הוא רופא והיא עובדת עם מפגרים, עובדת איתם כפסיכולוג. יש להם ילדה בת שבע או שמונה [...] אז אני אומרת להם: תבואו, תתארחו אצלנו, תראו בעצמכם. בהתחלה תהיו אצלנו, אחר כך יש אפשרויות, להמשיך ללמוד את המקצוע."

תגובה יוצאת מן הכלל בנושא זה היא של תמרה צ'רנוב. על ההחלטה להגיע לישראל היא אומרת: "הייתי אומרת שזו טעות, אם להגיד את האמת. לחזור אנחנו כבר לא יכולים. אבל אם להחזיר את גלגל אחרונית והיו שואלים אותי האם את רוצה לעלות – הייתי אומרת "לא". למרות ששאלו אותי לפני שלוש שנים, אז לא הייתי בטוחה בזה ואני אמרתי "כן, הינו עולים, אולי הינו משנים משהו, אבל עולים בכול זאת". עכשיו אני אומרת – לא [...] שם אנחנו חיינו לא בעושר, אבל לא הינו במצוקה כזאת." אך למרות תחושות אלו גם תמרה מתכננת לחיות בישראל: "אני לא חושבת שזה משהו זמני כי אנחנו לא נעזוב פה, בגלל הילדים. הבת שלנו לומדת פה. אי אפשר כבר לשים אותה בבית ספר ברוסיה. אבל אני לא מרגישה פה בבית."

בהקשר זה יש לציין את העובדה כי ולנטינה ברגר חזרה לרוסיה יחד עם הבת ליזה.

3.5.3.5 שפה

בכל הראיונות לאחר שנתיים התייחסו הן הגברים והן הנשים לחסמים בדרך לרכישת השפה: קושי ללמוד שפה חדשה בגיל מבוגר, מחסום פסיכולוגי והעדר הזדמנויות לתקשורת בעברית. גם לאחר ארבע שנים מביעות הנשים, בדומה לגברים, חוסר שביעות רצון מהידע שלהן בעברית, וסיבות לכך דומות. נראה כי לאחר רכישת מיומנויות בסיסיות בעברית, לא חלה התקדמות משמעותית בשליטתן בשפה.

נינה פרידמן מדווחת על רמה עברית לא גבוהה: "לבוריס יש עברית טובה, גם לאיליה, ושלי לא כל כך. אבל אני מבינה מה אומרים לי והם [דוברי עברית] מבינים מה שאני אומרת, וגם בעבודה אותו דבר, אני מבינה מה שאומרים, והם מבינים מה שאני אומרת, בסדר." היא מדגישה את החשיבות של הלימודים באולפן בתחילת הדרך: "בוריס כל הזמן הצטער שהלך לאולפן ולא הלך לעבוד מיד. וזה ההפך, טוב שהוא הלך ללמוד וסיים את האולפן. אני אומרת: בוריס, על מה להצטער כשאתה כותב, קורא, ומדבר עברית? זה טוב."

גם נטליה דבורקין לא מרוצה משליטתה בשפה: "כמוכן הייתי רוצה לסיים איזה קורס, לדעת עברית טוב יותר, ולא רק לדבר. לא כמו עכשיו, יודעת רק לתקשר מעט וזהו. קורס מקצועי לסיים וללכת לעבוד."

לריסה בליצקי מדברת בעבודה עם הקשישים שפות שונות ולא בעברית: "יש הרבה מאוד אנשים, הרבה רוסים. השפה קשה, קשה לדבר איתם כי יש אנגלים, רומנים, יש ארגנטינאים, רוסים זה מובן. מדברים, מילה פה מילה שם, הם לא מדברים היטב. אז מתחילה ללמוד שפות, (צוחקת), מילה כזאת, מילה אחרת. כשהגענו, עברית אני מבינה, אבל לדבר קשה. כשאני שומעת מילים אני מבינה אותם, אבל להיזכר ולדבר זה כבר קשה. פלוס זה שאני לא מצליחה ללמוד עברית יש גם עוד שפות, אז הכול מתבלבל בראש."

3.5.3.6 חיי חברה ותרבות

בראיונות לאחר שנתיים בארץ בלט צמצום של קשרים חברתיים, אפילו ביחס לשנה הראשונה בישראל שהתאפיינה כבר בקשרים חברתיים מעטים. הסיבות לכך היו שגרת עבודה מעייפת, עיסוקים יום יומיים וקשרים משמעותיים שהשאירו המרואיינות בארץ מוצאם. המצב נשאר דומה גם לאחר ארבע שנים: הרגשה של שגרה, עייפות, חוסר זמן ואמצעים. יחד עם זאת לחלק מהמרואיינות יש חיי חברה מגוונים יותר, ישנה התחלה של חברויות חדשות וחיזוק קשרים מן העבר.

תמרה צ'רנוב מספרת כיצד היא מבלה את סופי השבוע: **"שום דבר. בבית. בעבר כשעבדתי הייתי מאוד עייפה. ושבתי בשבילי הייתה רק כדי לנוח ולא לעשות כלום. עכשיו כשאני לא עושה כמעט כלום אז אני לוקחת את בתי והולכים לאחותי או לאימא. בעלי לא רוצה ללכת: עייף, רגליים כואבות, אין אוטובוסים."** גם חברים אין לבני הזוג: **"לא, אין לנו פה חברים. כי אם יש חברים אז יש מפגשים עם שתייה ואני מאוד לא אוהבת כשבעלי שותה משקאות חריפים, זה מאוד מעצבן אותי ומכעיס. אז יצא כך שאין לנו חברים. כך יותר טוב אפילו, שקט יותר."**

לריסה בליצקי משווה את המצב למצבה החברתי בארץ מוצאה: **"כי שם בבריה"מ הינו יכולים לנוח, היה יומיים חופש, כאן לא יודעת מאיפה להתחיל, לפחות להספיק לייבש את הכביסה, כדי שלא יסתכלו עליך מוזר. עם חברים למשל להתאסף וללכת לאן שהו אין כוח. זה רק כשממש כבר מכריחה את עצמך כי כבר המון זמן לא התראינו ולא תקשרנו וצריך כי לא יפה [...]** איזו מנוחה יכולה להיות כבר אחרי עבודה כזאת? אה, קשה כמוכן. כאן קשה גם עם קרובים."

גם נטליה דבורקין פונה אל העבר: **"שם היו חברים והיה לאן ללכת, כאן זה יותר עבודה ובית, משפחה [...]** שם אם היית חוזר מהעבודה עוד היית מספיק לנסוע לאן שהוא, לבית קיץ או אפילו לעשות על האש. כאן כבר מהעבודה וזהו, לא יוצאת לשום מקום. עכשיו גם עבדתי משמרת לילה, חוזרת, שותה קצת תה, ובשש בערב שוב אוטובוס. מה כבר אפשר להספיק? שתיים עשרה שעות משמרת [...] יש פעמים שאפילו את הילדים לא יוצא לראות." יחד עם זאת מתחילה נטליה לרכוש חברות, גם אם לא קרובות ביותר: **"[בקשר] עם בחורה שגרה בקומה השביעית, רעיה, אנחנו ברביעית. לעתים קרובות נפגשות, מדברות, לפעמים הולכות לחדר כושר, סאונה כאשר אין זמן. עם בנות שאני עובדת איתן, בעקר בענייני עבודה. יש עוד אחת, קרובה, כבר שנה חמישית, אינה, נפגשנו באולפן [...]** איתה שומרת על קשר, וזה בעצם כל האנשים שאיתם אנחנו מתקשרים."

נטליה דבורקין לא רק יצרה קשרים חדשים, היא גם פועלת לשיקום קשרים מן העבר: **"למשל בשנה שעברה, נסענו [עם הבן הצעיר] לחברה שלי בפראג [...]** וראיתי את החברה שלי, כבר הרבה שנים לא התראינו. היא, יוצא שכשאנחנו נסענו לכאן, לישראל, והיא נסעה לפראג. אנחנו חברות עוד בתקופת הבית ספר."

גינה פרידמן מספרת על השתתפות המשפחה באירועי תרבות: **"היינו בקונצרט, פה ב[שם העיר], יפה [...]** האחיין והאחיינית שלו [של בוריס] פה, הגיעו לפה, והיינו בקונצרט, באו רוסים, בכיכר [...] זה היה לכבוד יום הניצחון [...] יש איפה לבלות שעות הפנאי." הם מתראים בעיקר עם קרובים של בוריס: **"האחיינית גרה תקופה קצרה איתנו, עכשיו הם מצאו דירה, עברו. הם יותר משנה פה, אחר כך באה האימא, האחות של בוריס עם בעלה [...]"**

3.5.3.8 שם וכאן

קטגוריה זו הופיעה גם לפני שנתיים בראיונות של נשים (אצל גברים הנושא עלה בפעם הראשונה רק לאחר ארבע שנים) והיא התייחסה לגעגועים לארץ המוצא ונסיעה לביקור מולדת. נשים, בשונה מגברים, מביעות בראיונות רגשות של עצב ואבל על האובדן. התייחסות ל"שם" בראיונות של נשים הרבה יותר רגשית, ואילו אצל גברים ההתייחסות היא רציונאלית של כדאיות חזרה לארץ המוצא או הישארות בישראל.

עבור לריסה בליצקי הקשר עם ארץ מוצאה מתבטא בסיוע כספי לקרובים, במיוחד בעת צרה: "אמרו לי שהוא [אחיין] היה מעורב בתאונה [...] עוזרים, אין מה לעשות. חייבים. שולחים כסף [...] לא נורא, יש דברים שלא סיימנו, יש כל מיני, גם ככה בבית שלי אף אחד לא רואה אותי, ולי חשובה יותר הבריאות של הקרובים שלי, הבריאות שלי ושל המשפחה אפילו אם הגג דולף. אבל צריך לעזור, אם לא זה – הילד היה נכה לכל החיים והוא רק בן 16."

לריסה משתפת ברגשות מאוד קשים של געגועים לבית: "כמובן שאני רוצה לנסוע הביתה [...] לא שאני רוצה דווקא לשם. האמת לא מושך אותי בכלל להגיע לאוקראינה [...] התגעגעתי [לקרובים]. במאי כבר יהיה כמעט ארבע שנים שלא ראיתי את אימא שלי וכל השאר [...] מאוד קשה. ולראות אותם מאוד רוצה. בפנים הכול נקרע. קורה שבלילה, בעלי לא יודע, לא מספרת לו, הולכת לישון ולא מצליחה. ובעקרון לא שאת חושבת על כמה שהתגעגעת וכמה את רוצה לראות את ההורים ואת האחות. אבל פתאום, בלי לחשוב, בפנים יש הרגשה, לא יודעת איך להסביר, של התקף לב, חסר אויר ומשהו לוחץ על החזה ואת לא מצליחה לא לשאוף ולא לנשוף. ואז דמעות כמו מבול, ומתחילה אפילו להתייפח [...] אבל אף אחד לא שומע כי זה בלילה ואת בוכה לתוך הכרית. קורה. לכן הייתי רוצה לראות אולי יהיה קל יותר, ואולי לא."

תמרה צירנוב, שגם היא עדיין לא ביקרה בארץ מוצאה, רוצה לנסוע לביקור: "יש לי אבא עוד באוקראינה, אולי הוא יבוא לבקר אותנו. הייתי רוצה לבקר ברוסיה, לבקר, לראות מה ואיך. כי ככה הכול שגרה, אין שום שמחות." אך בינתיים תוכניות אלו לא מציאותיות: "בעבר היו לי מין תוכניות כאלו שיש לי כרטיס אשראי – אקנה כרטיסים בתשלומים. אבל עכשיו ביטלו את הכרטיס אשראי, אז לא יהיה שום דבר. כול כך נמאס לי לחלוטם. אני חולמת ושום דבר לא מתגשם."

בזמן שנטליה דבורקין נסעה עם בנה רומן לפראג, ולרי עם אימו נסעו לביקור ברוסיה. נטליה מתכננת גם להגיע לשם בקרוב: "אני נסעתי עם רומן, והוא לרוסיה (צוחקת) בזמן הזה, רק מקס לא נסע לשום מקום, כי הוא משרת [...] ברגע שהוא מסיים את השירות, אנחנו רוצים לנסוע שלושתנו לאיזה שלושה שבועות לרוסיה. כאלה תוכניות."

ארץ המוצא מתקשרת עכשיו אצל נינה פרידמן לטרגדיה: אובדן בנה הבכור. היא לא מדברת על כך בראיון כלל עד לשאלה שלי האם ביקרה ברוסיה לאחר הגירה לישראל. אז היא מספרת על האובדן הכבד. כאשר קיבלו במשפחה את הבשורה הקשה, מי שנסע ללוויה היה הבן איליה: "לא, אני לא ביקרתי, אה, זה, איליה הבן הצעיר נסע. הבן הבכור נפטר שם, הוא נסע, ולי לא היה, פשוט הכול קרה מהר מאוד, לא הצלחתי להסתדר בשביל לנסוע [...] ואת יודעת כשקיבלנו את המברק, אני, איכשהו איליה הסתדר מהר, ואני בוכה, לא יכולתי להסתדר, והיה לו רק כרטיס טיסה אחד,

הוא סידר שעזרו לו להשיג כרטיס והוא טס, והוא היה שם ואני לא הייתי (שתיקה).” נוצר הרושם כי נינה מרגישה שאין לה זכות “לבזבז” את כספי המשפחה על ביקור קרובים וביקור בבית קברות: “אני מרוויחה מעט, ולקחת כסף בשביל להיפגש, אנחנו מדברים בטלפון לעתים קרובות. הייתי רוצה לנסוע לבית הקברות לסבתא, לאימא, למשפחה, אבל גם אני מדברת בטלפון, מטפלים שם בקברים, ובשביל מה? סתם לנסוע לראות, צריך לעבוד בשביל זה, ולא הייתי רוצה לקחת כסף מבוריס [...] אני לא נסעתי כשהיה צריך, ומה עכשיו? [...] הייתי רוצה לנסוע לרוסיה, יש רצון, אבל לא ככה שרוצה זהו, צריך גם להתחשב במשפחה, אני מתכוונת גם לשלם עבור הדירה, וחשבונות, צריך להתחשב בזה.”

3.5.3 סיכום

תחושות של שגרה, חד גוניות, שעמום, עייפות וחוסר שינוי בולטות מאוד בראיונות לאחר ארבע שנים בישראל. ניכרת ירידה בציפיות ובתקוות, תחושה שהייתה משותפת לכול המרואיינים, גברים ונשים כאחד. כעת הם עייפים מלהילחם והולכים עם הזרם. יחד עם זאת, מסתמנת התייצבות מסוימת במצבם. מצד אחד, ישנו שיפור בחלק מתחומי החיים, למשל במצב הכלכלי והדיר. מצד שני, ישנה גם השלמה עם דברים שלא ניתן לשנותם. החוויה מישראל בתקופה זו משקפת מן מצב ביניים בין האופוריה של השנה הראשונה לבין ההתפקחות של השנה השלישית: אין התלהבות של התחלה, אך אין גם משבר וביקורת קשה. המרואיינים מחפשים דרכים לחיות ולהתנהל בתנאים הלא אידיאליים שמצאו בישראל. הם נהנים מיתרונות ומשלימים עם חסרונות. כאשר המרואיינים מביעים ביקורת, בסופו של דבר מגיעים למסקנה כי “אפשר לחיות”, גם אם החיים אינם דומים למה שציפו בהתחלה. למשל, אם בראיונות לאחר שנתיים המרואיינים היו מופתעים לרעה ממקרי רמאות וחוסר צדק, כעת הם מתייחסים לכך כעובדה הקיימת שצריך להביאה בחשבון ולחיות איתה.

לצד השלמה עם החסרונות, נעלמת בהדרגה גם התפיסה הדיכוטומית של המציאות. משתתפי המחקר מגלים שהדברים הם לא שחור-לבן ושיש גוונים רבים למציאות. החשיבה הדיכוטומית בתקופה הראשונה כנראה סייע להם להתמודד עם הסביבה הלא מוכרת והשינויים הקיצוניים והמהירים בכל התחומי החיים.

הירידה בציפיות ניכרת בין היתר גם בתחום התעסוקה. נושא זה תופס הפעם הרבה פחות מקום בראיונות, כנראה בשל העדר שינויים משמעותיים, השלמה עם המצב הקיים, וירידה בציפיות גם בתחום זה. לאחר ארבע שנים, ישנה שביעות רצון מחלקים מסוימים בעבודה, למשל, מיכולת ליצור, לתת ביטוי לכישורים מקצועיים ואפשרות להתפרנס בכבוד. בשלב זה משותפת למרואיינים התייחסות אינסטרומנטאלית לעבודה כמקור פרנסה, כאשר התגמול לקושי פיזי ומאמץ לא תמיד הולמים. בקרב גברים יש גם מובטלים, ואצלם חווית התסכול גדולה יותר ומלווה בתחושות מיותרות, אכזבה ובושה.

חוויות דומות עולות בנוגע ליחס מצד הסובבים. הפעם תגובות לגילויי אפליה וניצול יותר מתונות. תחושה של אזרחים דרגה שנייה מלווה את המרואיינים בעיקר בתחום העבודה. יחד עם

זאת, הם מסוגלים להביא סוגים שונים של סיפורים, הן שליליים והן חיוביים. גם בתחום התעסוקה ניכרת מידה מסוימת של אדישות.

בנוגע לתחושת השייכות בראיונות לאחר ארבע שנים ישנן שתי תגובות עיקריות: תחושת שייכות ברמות שונות ורצון להישאר בארץ, ולעומתם תחושת תלישות ורצון לעזוב. משתתפי המחקר מדגישים שמי שמסתגל ראשון הם הילדים, והם גם הסיבה העיקרית לתחושת השייכות והרצון להישאר. נשים וגברים מתייחסים להסתגלותם דרך הילדים, כאשר הביטוי להתאקלמות הילדים בולט יותר לעין. ככל הנראה, תהליכים הכרוכים בהסתגלות מתרחשים מהר יותר בקרב מתבגרים: המשבר מגיע אליהם קודם, אך גם ההתאוששות היא מהירה יותר. גם לאחר ארבע שנים מתנהל הדיון לגבי נכונות ההחלטה להגר לישראל, והאם כדאי להישאר כאן. בשלב זה סביר להניח שהתגבש כבר נרטיב ברור בנושא: מי שהחליט להישאר משוכנע שאין טעם לחזור, ואילו מי שמעוניין לחזור מאמין כי ארץ המוצא עדיפה על ישראל. מי שהחליטו שיש לחזור, סביר שיעשו זאת בשנה שלישית או רביעית.

כעבור ארבע שנים מביעים המרואיינים חוסר שביעות רצון מהידע שלהם בשפה העברית. לאחר שיפור מסוים, בדרך כלל אין התקדמות משמעותית נוספת. והסיבה – אותם החסמים שהיו לפני שנתיים: העדר הזדמנויות לתקשורת בעברית, סביבה "רוסית", חוסר זמן ומוטיבציה. לעיתים חוסר מוטיבציה ללמידה קשור לאכזבה מישראל ואמביוולנטיות בנוגע לרצון להישאר כאן. בתחום החברתי המצב בקרב גברים ונשים דומה לזה מלפני שנתיים: הרגשה של שגרה, עייפות, חוסר זמן ואמצעים. יחד עם זאת, בראיונות של נשים מתווסף סיפור חדש: לחלק מהמרואיינות יש חיי חברה מגוונים יותר, התחלה של חברויות חדשות או טיפוח קשרים מן העבר. נושא הקשר עם ארץ המוצא מופיע כעבור ארבע שנים גם בראיונות אצל גברים. ניתן לציין, כי מרואיינים אשר רוצים לחזור, ראו בזמן הביקור בארץ המוצא דברים חיוביים, ואילו למי שהחליטו להישאר, החיים "שם" נראו פחות אטרקטיביים. נשים, בשונה מגברים, מביעות תחושות של עצב ואבל והתייחסותן באופן כללי הרבה יותר רגשית. אצל גברים לעומת זאת, ההתייחסות היא רציונאלית יותר של כדאיות חזרה לארץ המוצא או הישארות בישראל.

3.6 שבע שנים בארץ

3.6.1 הסתגלות לאחר שבע שנים: גברים

בתיאור הראיונות לאחר שבע שנים אציג תהליכים אופייניים לשלב זה בהסתגלות ומה עלה בגורל המרואיינים שבע שנים מאז הגעתם לישראל. אציג את הדמיון והשוני בחוויות המרואיינים בנוגע לנושאים מרכזיים עבורם בתקופה זו. כמו כן, אעקוב אחרי שינויים שחלו אצל המרואיינים ברמה האישית והמשפחתית מאז המפגש האחרון.

מבחינת רצף השינויים, גם לאחר שבע שנים, כמו בראיונות הקודמים, המרואיינים מדווחים שלא חלו שינויים דרמטיים בחייהם, ולפעמים השינוי העיקרי הוא בהרגשה. באופן כללי יש רושם שהדברים מתחילים להסתדר בצורה זו או אחרת, גם אם המרואיינים ציפו שחיהם ייראו אחרת. אנטולי בליצקי מספר על כך שקיבל קביעות בעבודה ועל חתונה המתקרבת של אנה, ביתו: **"נתנו לי קביעות ואחר כך כבר הלך חלק. במובן זה יש לי מזל שיש לי נכון לרגע זה איזשהו ביטחון שמחר אני עוד אעבוד."** אנטולי ולריסה מתכוננים לחתונה של אנה, ואלו הם עיסוקים משמחים: **"אצלנו עכשיו זמן של הכנה [...] הכול התחיל מזה שהיה צריך לבחור יום [...] אחר כך הינו צריכים לבחור איפה זה יהיה, המקום. אחר כך היה צריך לעשות הזמנות [...]"**

גנאדי מלניקוב עבר דירה. הוא קיבל דיור ציבורי בשל בעיותיו בריאותיות: הוא הוכר כנכה ומנסה גם לעבוד מעט לפרנסתו: **"[עברתי] שני ניתוחים בברך, ואמרו לי שאת השלישי לא יעשו כי יש צורך בהחלפת מפרק. בקיצור קיבלתי 65 אחוזי נכות [...] העניין הוא שאני מצליח גם לעבוד [...]** כי אין ברירה. מהכסף הזה אי אפשר להתקיים."

בוריס פרידמן מדבר רק על השינוי בהרגשה: **"יש רק שינוי שזה, ש, שאני התחלתי כאילו פחות להתגעגע לרוסיה."** לגבי העבודה לא חל שינוי אצל בוריס: **"עובד כמו קודם."** ולדימיר ברגר עסוק בהתלבטויות לגבי הישארות בארץ ובינתיים נשאר רק בגלל הבן: **"קיוויתי שיורה יתגייס ואני אעזוב. יורה התגייס [...]** הוא אמר לי: הייתי רוצה שתישאר. חשבת שכן אדם מתחיל פרק חדש בחייו, יהיה לו קשה. יותר טוב שאני אשאר. הינה. וכך עד עכשיו נשארתי."

לאחר שבע שנים לקבוצת המרואיינים הצטרף פיטר צ'רנוב. הוא בחר שלא להתראיין בפעמים הקודמות, והפעם הביע לשמחתי את הסכמתו. את החיים שלו בישראל הוא מתאר כשגרה מעייפת: **"אין פה במה להיזכר. עבודה-עבודה-עבודה ושום דבר אחר."** הראיון עם ולרי דבורקין לאחר שבע שנים לא התקיים. לאחר שלא ענה לטלפונים חוזרים ונשנים שלי, התקשרתי לנטליה, אשתו. היא אמרה כי נמצאת כרגע בחו"ל וביקשה שאתקשר כשתחזור. כאשר התקשרתי אליה כעבור מספר שבועות היא מסרה לי בשורה קשה: בעלה ולרי נפטר באופן פתאומי בזמן ביקורו ברוסיה.

3.6.1.1. הרושם הרביעי

כפי שתואר בפרקים קודמים, הרושם הראשון מישראל התאפיין בתחושת שמחה, אופטימיות ואידיאליזציה, כאשר הרושם השני התאפיין בהתפקחות ובמבט ביקורתי של המרואיינים על החיים בארץ. כעבור ארבע שנים הראיונות של גברים שיקפו רגשות מעורבים ביחס לישראל, שגרה, והשלמה עם המצב מתוך עייפות והעדר אלטרנטיבות. גם אחרי שבע שנים בישראל יש הרבה ביקורת מצד המרואיינים, אבל היא מאוזנת יותר. הם מציגים דברים שיותר טובים "כאן" (למשל אפשרות לפרנס את המשפחה), ויותר טובים "שם" (למשל, רמת ההשכלה). יש השלמה עם היתרונות והחסרונות. כאשר מרואיינים מתייחסים לדברים שמפריעים להם, היחס הוא כאל עובדה קיימת שיש לחיות עימה.

התייחסות של המרואיינים לרושם מישראל בדרך כלל באה בהשוואה למציאות בארץ מוצאם. מסקנתם היא כי יש לישראל עדיפות בכמה תחומי חיים, והחשובים מהם – פרנסה ובטחון כלכלי. בוריס פרידמן מדגיש יתרון זה: **"המצב (עברית) היה קשה, לכן גם הרבה אנשים עברו משם. כמוכן שכאן זה יותר קל, יותר קל. אם אתה עובד, אז אתה יכול לפרנס את עצמך [...]. ורבים מהאנשים עברו משם בגלל שפשוט לא יכלו לפרנס את עצמם שם [...]. אני גם עבדתי במקום טוב, בחברת חשמל רוסית, שילמו לנו טוב, הכול. ובכל זאת את המשכורת לא נתנו בזמן."** בנוגע להחלטה להגיע לישראל בוריס אומר: **"היא [ההחלטה] הייתה החלטה נכונה, זה שאני באתי לכאן [...]. אני לא מתחרט על זה ש, זאת אומרת על זה שאנחנו באנו לכאן."**

גם אנטולי בליצקי מציין את השיפור במצב הכלכלי וחושב שההחלטה להגיע לישראל הייתה נכונה: **"אני חושב שזו הייתה החלטה נכונה [...]. יש לי חברים שם, לאשתי יש שם קרובי משפחה. החיים שלהם לא כל כך התקדמו בגדול."**

עבור פיוטר צ'רנוב השינוי העיקרי לטובה בישראל הוא שיפור בתנאי הדיור ובמצב הכלכלי: **"כל מה שהשתנה הוא תנאי המגורים שכמוכן השתפרו [...]. שם לא הייתה אפשרות לקנות דירה או לקבל דירה [...]. [כאן] למשל קנינו דירה. את הדברים הקטנים אני לא מחשיב, טלוויזיה ועוד, זה לא. זה שיש דירה ומגורים משלי זה נחשב [...]. [שם] אין שום תנאים: שירותים בקצה המסדרון ומטבח משותף."** פיוטר צ'רנוב מציין עוד תחום שהשתנה לטובה עם ההגעה לישראל: **"לילדים כמוכן יותר טוב פה מבחינת מחשבים, אינטרנט. עכשיו אמנם גם שם יש את זה, אבל לא עד כדי כך [...]. יש לנו שני מחשבים לבת ולבן."**

בוריס פרידמן משתף בהבנות שלו לגבי ישראל. הוא אומר שכאן אפשר להשיג את המטרות שלך במידה ותדבוק בהן: **"דווקא אני הבנתי שכאן בישראל, אם הבן-אדם דבק במטרות שלו, הוא צריך לדפוק בדלת ההיא, צריך לדפוק בדלת הזאת שיפתחו לך אותה. צריך לדפוק, צריך להיות עיקש דווקא כאן [...]. אם אתה הולך בעיקשות לאנשהו, נאבק על משהו איפשהו, במקום או במאחר תהיה תוצאה כלשהי חיובית."** כשאני מבקשת להביא דוגמה מהחיים שלו בוריס מספר: **"אספתי מסמכים על מנת לקבל נגיד, רישיון (בעברית) או משהו ממש בהתחלה. הנה, אתה מבקר, מטפל בעניינים האלה, אוסף מסמכים, שולח, ממתין זמן מסוים, פעם מתעצבן, פעם זה. בסופו של דבר בכול זאת אתה מקבל."**

בוריס פרידמן מתאר את חווייתו בישראל כהרפתקה מעניינת והזדמנות להכיר משהו חדש שלא היה לומד להכיר אילו היה נשאר במקום הקודם: "אילו נשארתי שם, לא הייתי רואה שום דבר ממה שכאן [ראיתי] [...] קצת יותר ציביליזציה מאשר המקום שבו אנחנו מקודם היינו ויותר, יותר דברים מעניינים [...] אפילו לא הייתי רואה את אותם האמנים, את אותם הזמרים שמגיעים. פשוט שם לא הייתה לי אפשרות כזאת." בוריס ממשיך ומביא עוד דוגמאות: "חוץ מהעבודה אנחנו שם שום דבר כזה לא ראינו, לא נסענו לשום מקום וכלום. לכן, פה ראינו משהו חדש. זהו. אני לא הייתי מתקרב שם אולי עד עכשיו למחשב [...] ארבעים שנה אני חייתי שם, אני לא ראיתי את הים." החוויות של גנאדי מלניקוב ושל ולדימיר ברגר שונות מאלה של מרואיינים אחרים: שניהם מרגישים מיותרים בישראל. גנאדי מלניקוב, בדומה לבוריס פרידמן, חיפש הרפתקאות ושינויים, אך ציפיותיו מישראל בסופו של דבר לא התממשו: "חשבתי שיהיה יותר קל. שם בסוכנות סיפרו – אוי, יפה [...] וכאן באמת יותר קשה [...] בוודאי תיארתי לעצמי פחות מציאותית, שאם אתה שם מהנדס, אז גם כאן מהנדס. זה בוודאי תמים." באופן כללי מתאר גנאדי חוויה של שעמום, חוסר משמעות וחוסר תקווה: "החיים משעממים. זה לא חיים אלה קיום [...] השמיים האלו לא צריכים אותי. מה, זה שאני קיים משהו השתנה? לא. כלום [...] לא תהיה לי עבודה, לא תהיה משפחה [...] מתקיים כמו פנסינור. בעצם אני פנסינור. כן, אני פנסינור (צוחק). יש לי תעודת נכה (עברית) (צוחק). פנסינור אמיתי בן 46."

גם לולדימיר ברגר היו ציפיות חיוביות מישראל: "כאשר באתי לכאן הייתי יותר אופטימי

[...] לפני הרבה זמן חבר שלי היה כאן – בא לבקר משפחה. הוא סיפר שאז היו מעט עולים מבריה"מ, שמטפלים בהם." גם הוא ציפה למצוא עבודה במקצוע: "נסעתי לכנס בין לאומי בנושא רעש מתנועה של תחבורה, והייתה שם ישראלית אחת. גם מרוסיה, דוברת רוסית. [אמרה] "חובה לבוא, אתה תהיה שני אחראי בארגון בינלאומי של מהנדסים לאקוסטיקה." אך בדומה לגנאדי, ציפיותיו של ולדימיר מישראל לא התממשו: "אמרו לי: רוצה לעבוד – לך לטאטא (צוחק) [...] האמת, לא חשבתי. עוד את מבינה מה העניין? כמה אחרי זה הייתי, פעמיים ברוסיה? וכול פעם הציעו לי לחזור לעבודה. ואני בן 67."

ולדימיר נשאר בישראל רק בגלל הבן שעדיין משרת בצה"ל אך למרות הכול, הוא ממליץ לאחרים לבדוק בעצמם האם החיים בישראל מתאימים להם: "הייתי אומר להם: תבוא לחודש-חודשיים, תחיה, תראה צדדים הכי נעימים וקצת-קצת תיגע בזה שלא נעים. ואז תחליט." הוא אפילו מצליח למצוא דברים חיוביים בישראל, בהשוואה לצבא הרוסי, צה"ל מצטייר באופן חיובי: "קודם כול התחלתי מאוד לכבד את הצבא. השוואתי אותו אם צבא רוסי, הייתי ברוסיה בשנה שעברה. יש לי שם ידיד אלוף משנה באזרחות. הינה השוואתי צבא שלך עם ישראלי. יש לך לא צבא, יש לך אספסוף ולא צבא [...] והוא: מה, שם יותר טוב? אני אומר: קודם כול שם מלמדים חיילים לחימה [...] אני שיבחתי [את הצבא] כמה שאפשר."

גם פיטר צ'רנוב בסופו של דבר מאוכזב מישראל ומתחרט על החלטתו להגיע לכאן: "כנראה

שלא הייתי מגיע [...] אנשים רבים אחרים שאני מכיר לא אוהבים להיות פה. (שתיקה) רבים יורדים מהארץ וחוזרים בחזרה." הוא גם ממליץ לאחרים לא לעזוב את ארץ מוצאם: "הייתי אומר לא. ככה אני חושב (שתיקה). עכשיו שם, איך לומר, אם רוצים – אפשר לעבוד בכל מקום. במיוחד

שעכשיו הכול מסתדר שם. פיוטר צ'רנוב מתרשם מישראל כמדדינה שהכול יקר בה: " [...] לא הייתי אומר שמשתכרים פה הרבה. מה שאתה מרוויח אתה גם נותן [...] משכנתא, חשמל (עברית), פה ושם – הכול מתבזבז. הדבר היחיד הוא שיש דירה."

ישנם נושאים שלגביהם אין שוני בחוויה של המרוויינים. למשל, פה אחד סבורים הגברים כי רמת החינוך בישראל ברמה נמוכה יותר מאשר בארץ מוצאם. למשל, אנטולי בליצקי מספר: "יותר טוב לא לשאול. זהו נושא מורכב. כאילו פרודיה להשכלה מה שנקרא [...] אם אין איזה מורה אז הם לא לומדים את המקצוע הזה, ושבויעים-שלושה בכלל יכולים לא ללמוד [...] שיעורי בית אף אחד כמעט לא עושה. כאילו בבית ספר מספיק להם את הידע משם. אני עוד הייתי מופתע איך היא עשתה את המבחנים. "קיבלתי 95, 100". "איך כשבבית את לא עושה כלום ואיך יכולים להיות לך ציונים גבוהים?". ככה שהיחס נראה לי שטחי. גם מצד המורים, גם מצד התלמידים. כזאת ההתרשמות שלי."

גנאדי מלניקוב מבקר את רמת הקורסים המקצועיים: " [...] אם מנסים להגיע לקורס, אז זה מצחיק. כי הרמה של המורה נמוכה יותר מהרמה שלך." ואת רמת החינוך הכללית: "אני מאוד בספק שבן שלי יוכל לקבל השכלה כמו שלי [...] זו ירידה ברמה כללית, זו ירידה כללית בכל המדינה." גם פיוטר צ'רנוב חושב באופן דומה: "החינוך פה ברמה נמוכה יותר מאשר אצלנו." גם בנושא העסקה באמצעות הקבלנים יש תמימות דעים. גנאדי מלניקוב אומר: "העניין שרוב [העבודות] עושים דרך קבלן (עברית). וקבלנים (עברית) לא רוצים לשלם [...] את יכולה לתאר לעצמך מה נישאר להם בכיסים. זאת אומרת, כול קבלן (עברית) שהגיע ל [שם המפעל שעבד בו] הוא מתעשר שם. באמת יתעשר." ולדימיר ברגר אף פנה בעניין למבקר המדינה: "למבקר המדינה [...] כתבתי מכתב. הינה אני לקחתי מודעה מהעיתון. "דרושים שומרי לילה. עבודה מ שש בערב עד שש בבוקר. משכורת 2400 ₪ לחודש." שלחתי, הדבקתי כמה כאלו. אני אומר איך אתם יכולים לסבול את זה? שכר עבודה רשמי [מינימום] לשעה כזה, ובעיתון מפרסמים שהמשכורת הזו פי שלוש וחצי פחות. איך זה? ולדימיר בעצמו עבד אצל קבלן: "אם היו עושים משהו, לא היו מתרבים עבריינים האלו שמתעשרים על חשבון העולים [...] קבלנים (עברית), שמירה. הינה הסתכלתי, בחגים, בימי חג הייתי צריך לשבת שם עשרים וארבע שעות. חגים. קיבלתי 80 שקל במשמרת."

3.6.1.2 תעסוקה

נושא העבודה היה אחד המרכזיים בראיונות שנערכו לאחר שנתיים. המרוויינים תיארו את צעדיהם הראשונים בהשתלבות תעסוקתית, היו מוכנים לקבל כול עבודה, גם אם היא לא תיאמה את כישוריהם וגם אם לא תוגמלה היטב. בלטה התקווה כי בהמשך, אחרי שילמדו טוב את השפה, יוכלו למצוא תעסוקה טובה יותר ובשכר גבוה יותר. בראיונות אחרי ארבע שנים נושא העבודה תופס הרבה פחות מקום, כנראה בשל יציבות מסוימת בתחום זה והשלמה עם המצב הקיים. בראיונות לאחר שבע שנים גברים שעובדים מביעים שביעות רצון במידות שונות מעבודתם. הם מודעים ליתרונות ולחסרונות ומציינים אותם, ובסך הכול מרוצים מהיציבות, יכולת להתפרנס ולעסוק בעבודה שקרובה למקצוע שלהם או בתחום חדש. מי שלא עובד – מאוכזב וחש מיותר.

אנטולי בליצקי שינה את תחום עיסוקו וחושב שהיה לו מזל: התמזל לי המזל עם העבודה. לי אישית. באיזה מובן התמזל? כי יש לי אותה. לא במובן שעבודה טובה אלא שהיא קיימת [...] נתנו לי קביעות ואחר כך כבר הלך חלק. במובן זה יש לי מזל שיש לי נכון לרגע זה איזשהו ביטחון שמחר אני עוד אעבוד. " הוא מספר גם על דברים שמאכזבים אותו: "בוודאי קשה פיזית, וקצת, מצב עצבני שם. כי אצלנו החנות עצמה גדולה [...] במובן הזה כמה שזה יותר גדול – ככה יש יותר ברדק. למשל במהלך תקופה שלי התחלפו הרבה הרבה מנהלים [...] והייתי צריך להתאים את עצמי לכל אחד. " אנטולי מספר על מצבים איתם הוא צריך להתמודד בעבודה: "עכשיו יוצא שאני לבד שם [במחלקה] [...] מהתחלה הביאו לשם מישהו חדש והוא לא הסתדר [...] עכשיו שוב נתנו לי צעיר. עכשיו יוצא שאני מבזבז יותר זמן גם עבורי, וגם עבורו. "

בוריס פרידמן אוהב את עבודתו ומספר עליה בגאווה: " לפני שלוש שנים, אם אני לא טועה, השתתפתי בבניית היכל התרבות (בעברית) הזה, אבל אני שם עשיתי חשמל (בעברית) [...] עכשיו אני עובד ב[שם המפעל] [...] אני במקצוע מהנדס חשמל, אבל כאן אני הרי עובד בתור חשמלאי. מהות העבודה שלי היא בלחבר, להרכיב ציוד חשמלי, ודווקא כאן, ב[שם המפעל], אני מחבר את כל המכונות האלה מייצרות חשמל למיניהן [...] הדרישות הן כמובן מאוד גבוהות, גם לבטיחות (בעברית), וגם לעבודה עצמה. " יחד עם זאת, בוריס מאוכזב מהעובדה שלא עובד כמהנדס: "לא קל, נגיד, למצוא עבודה של דווקא מהנדס [...] כל אחד רוצה, כמובן, למצוא עבודה משלו כדי שזה יספק אותו [...] אבל ככה הרי לא יוצא. (משתעל) לכן אני לזה כבר מתייחס ביתר שלוה. כמו שאומרים, תודה לאל שיש עבודה. " בסך הכול בוריס מרוצה מהעבודה ומספר על היתרונות שבה: "העבודה, במובן הזה כמובן, מעניינת, אבל בכל מקום יש קשיים משלו, דרישות [...] אני חושב שהיחס אליי הוא טוב, יש תמריצים. "

כמו אנטולי, גם בוריס מציין את חלקים שהוא פחות אוהב בעבודתו: "הם [מנהלים] רוצים לעשות משהו יותר מהר, מהר מאוד, ולקבל מאה האחוזים של איכות. דבר כזה לא קורה אף פעם [...] פה חושבים, אם אתה עשית משהו מהר, אז אתה הרווחת לחברה (בעברית) יותר כסף. בפועל זה לא נכון. "

גם גנאדי מלניקוב היה מרוצה בסך הכול מהעבודה בתקופה שעבד: "בזמן האחרון היה לא רע שם. עבדתי באחזקה (עברית). זה לא רע. בגלל ששעה וחצי [נסיעה] לשם שעה וחצי חזרה, אתה קם בחמש וחוזר בשמונה [...] לכן גם עבדתי עד האבטלה (עברית) ועזבתי. " גנאדי מספר בגאווה על עבודות שעשה בעבר ומראה לי תמונות שצילם בטלפון הנייד: "נניח הינה עשיתי בכנסת. חדרים אליפטיים [...] עשיתי תאורה אלקטרונית [...] זה [שם המפעל] [...] "חדר נקי" (עברית), הינה בבקשה. את יכולה לראות את הגודל של החדרים האלו. גודל כמו אצטדיון. " גנאדי ממשיך "לדפדף" בתמונות ולהראות עוד דוגמאות מהעבודה שלו. ברגעים אלה בראיון הוא נראה מתלהב יותר ומביע עניין: "זה 180 מעלות שם [...] אה, הינה עוד. זה ב[שם המפעל]. זה חליפות חד פעמיות לעבודה עם לכלוך. עבודה מלוכלכת. שם בוודאי גם רמה די גבוהה. לא נוח להגיע. מאוד רחוק [...] למרות שיש שם צוות טוב, מאוד חזק. צוות לא רע, תעשיה טובה. "

פיוטר צ'רנוב מעריך בעבודתו בעיקר את היציבות: "בעקרון אנחנו שישה אנשים, הוא לא צריך יותר, שעובדים קבוע [...] אני עובד שם כבר כמעט שש שנים ויש כאלה שעובדים כבר עשר

שנים [...] אני לא אוהב שינויי מקום. אני אוהב יציבות." פיוטר מספר על מהות העבודה: "עוסק בכל מיני חלונות, החלפת צינורות וכולי בעיקר במתקנים (עברית). עכשיו עבדנו, צבענו משהו, וצריכים להביא לנו עוד משהו למתקן [...] ככה בעיקר עוסקים בעבודות מתכת." החוויה של פיוטר היא שבישראל עובדים מאוד קשה: "פה אי אפשר אפילו לשבת לרגע. ברגע שמישהו רואה שאתה יושב או התיישבת לרגע, מיד מישהו יגיד או יסתכל במבט זועף. אי אפשר להשוות." מה אתם שותים קפה לעיתים קרובות? "או משהו כזה. כל היום בחום הזה (שתיקה). זקוקים לכם כל עוד אתם עובדים. ככה אני חושב. סוחטים את כל מה שאפשר."

לצד שביעות רצון (ברמות שונות), מציינים המרואיינים גם את החסרונות של תעסוקתם. בולט כי מרואיינים שעובדים שבעי רצון מהאפשרות ליישם את הכישורים שלהם, מיכולת להתפרנס בכבוד ומהיציבות הכלכלית. לעומת זאת, תחושותיהם של מי שאינם מועסקים, קשות. ולדימיר, שכיום אינו עובד, מספר על תקופות בהן עבד בתור שומר, קיבל שכר לא הוגן וגם פוטר: "בחגים, בימי חג הייתי צריך לשבת שם עשרים וארבע שעות, חגים. קיבלתי 80 שקל במשמרת [...] ואיך פיטרו אותי מעבודה? [...] בזמן תורנות לילה בין שישי לשבת פעלה אזעקה [...] היה מגיע לנו מכשיר מירס, אבל הם פושעים: יש להם מירס אחד לכמה אתרים. וביום הזה לא היה לי מירס [...] שומר מבניין ליד התקשר לאנשהו, והם התחילו לצרוח עלי למה לא התקשרתי [...] פיטרו אותי." כשביקש ולדימיר לקבל מכתב פיטורים, נענה בשלילה: "לא פיטרנו אותך, נמצא לך עבודה אחרת." לאחר בירורים אחרים רבים והתרוצצות קיבל הצעת עבודה חדשה: "אם אתה רוצה, אתה יכול מחר לצאת לעבודה. יש שם בניין בן שתיים עשרה קומות, צריך לנקות כניסה. אני אומר: כמה פעמים בשבוע? הם: כול יום! אני: וכמה אתם תשלמו לי? 1200! כן, 1200. אני אומר: תנסה אתה לנקות את הכניסה אפילו אם תעבוד פעם בשבוע." כך, גם בתקופה שולדימיר עבד, הוא חווה תסכול ואכזבה. כיום הוא משוכנע שאפשרות יחידה עבורו לעבוד היא חזרה לארץ מוצאו.

3.6.1.3 יחס מצד הסובבים

בראיונות לאחר ארבע שנים, בדומה לראיונות שלאחר שנתיים, הביעו המרואיינים את התחושה שהם מופלים לרעה בחברה הישראלית. תחושה זו הייתה אחידה יחסית בקרב גברים, ורוב הדוגמאות שהובאו היו מעולם העבודה. לאחר שבע שנים חל שינוי די משמעותי בהרגשתם, ואצל חלק מהמרואיינים שינוי ניכר מאוד – שינוי לטובה.

גנאדי מלניקוב מבטא שינוי דרסטי בתפיסתו את יחס סובבים אותו כלפיו. שינוי זה בא לידי ביטוי בשתי דרכים: רכישת חבר ישראלי וההרגשה כי אין כמעט אפליה כלפי דוברי רוסית: "פעם היו לי [חברים ישראליים], אבל עכשיו כבר לא. לצערי חבר שלי נפטר בשנה שעברה, ובשנה שלפני היה לי חבר טוב ישראלי, הוא היה בן 60 והיה לו יום הולדת. אני זוכר שנסעתי לבקר אותו בירושלים [...] זה באמת היה חבר טוב כי לפני מותו הוא החזיק לי את היד וכל הזמן הזה לא עזב את היד שלי. הוא היה חבר אמיתי ומאז אין לי חברים ישראלים לצערי. בעצם הם גם ילדים גדולים. אנשים רגילים בדיוק כמונו, במיוחד שהאפליה כמעט הסתיימה עכשיו, כמעט. יש לפעמים אבל הרבה פחות."

גנאדי מציין אומנם שלדעתו יש עדיין יחס מפלה, אך מבטא זאת בצורה מתונה מאוד בהשוואה לראיונות קודמים: "יש עוד מידי פעם כמובן [...] למשל אם נכנסים למשרד, אם למשל יש ישראלי ויש רוסי, אפילו בחנויות, אז קודם כל יתנו שירות לישראלי ולא לרוסי [...] גם בקבלה לעבודה תמיד בהתחלה אם זה אותה רמה, אז קודם כל יעסיקו את הישראלי." יחד עם זאת, גנאדי מדגיש כי בעיר שלו יש יותר אנשים טובים מאשר במקומות אחרים: "[ב]שם העיר [למטר ברובע, ברוך השם, יותר מערים אחרות [...]] כאן אנשים יותר טובים. פריפריה, אך חברה' די משכילים, חכמים, אינטליגנטים. יש מספיק מנובלים בכול מקום, אבל אנשים טובים יש כאן יותר. כאן לא בעיה לפנות, ולמעשה אף פעם לא יסרבו. יותר יסרבו רוסים שנמצאים בתפקידים מסוימים."

בוריס מציין את היחסים הטובים שלו עם ישראלים ותיקים. בעבודה למשל, הוא מתקשר בעיקר עם דוברי עברית: "אני בעיקר מתקשר עם דוברי עברית. אני משתדל ככה, יש לנו מעגל חברתי משלנו, בעיקר אני איתם, איתם גם אוכל, ובעיקר אני רק איתם, אני רק איתם [...] מוצא חן בעיניי, נורמאליים, טובים האנשים, כולם מביני עניין." בוריס מציין לטובה את הרצון של אנשים בישראל לעזור לזולת: "אני חושב שכאן התרבות היא כזאת, שאם הבן אדם הלך ושאל משהו, אני רואה שזה נדיר שיסרבו לך לבקשה כלשהי או לא יסבירו לך משהו. כאן, כאן, זה מוצא חן בעיניי, אף פעם לא ישאירו אותך, כמו שאומרים, להיות כזה שתום שלא תבין כלום." בוריס חושב שהיחס כלפי דוברי רוסית הוא לא כל כך שונה מהיחס לאחרים: "זה לא תלוי גם כאילו עולים-לא עולים [...]] אני כאילו הרי חושב שזה בכל זאת תלוי באינדיווידואליות, בבן אדם."

אנטולי בליצקי מציין כי במקום העבודה היחס כלפיו הוא טוב: "אי אפשר להגיז נגיז שמתייחסים אליי לא טוב בעבודה. אני לא רוצה להתרברב, אבל אני במעמד טוב: נתנו לי מענק, נתנו לי חבילת סוף שבוע באילת. במובן זה שלא לכולם נותנים את זה." יחד עם זאת לדעתו עדיין קיימת האפליה כלפי דוברי רוסית.

חווייה משותפת שהמרוואיינים מדברים עליה לאורך השנים היא אפליה מצד "הותיקים הרוסים". גנאדי מלניקוב מציין: "יותר יסרבו רוסים שנמצאים בתפקידים מסוימים [...] משאירים הרגשה לא נעימים יותר. פעם שמת לי לב שאפילו לא רצו לדבר ברוסית." הוא מסביר זאת בכך שהותיקים שכבר עברו את הקשיים רוצים שגם החדשים יסבלו: "בעצם זה פשוט פחד. אם השגתי הכול וזהו, אני לא אפול. יש לי דוגמאות [...] שם הוא היה חבר שלי, וכאן הוא עלה גבוה, ועכשיו מה אני בשבילו – מקום ריק [...] הם אפילו בבית מדברים עברית."

בוריס פרידמן מרגיש את השוני בין דוברי רוסית לדוברי עברית ביחס כלפיו בעבודה: "אני אפילו חושב שהם [דוברי עברית] מתייחסים אליי טוב יותר מדוברי רוסית [...] נגיז יש שם מנהל, והמנהל הוא רוצה להגיז לטובתי, להגן עליי [...] נדמה לי שהם אפילו יותר מבקשים בשבילי מאשר דוברי הרוסית." בוריס מסביר זאת על ידי תכונות האישיות שלו ומאמין שאם הוא מעניק יחס טוב לאחרים, גם האחרים יחזירו לו באותו המטבע: "אולי הם מצאו בי נשמה כמו שלהם, או משהו קרוב להם כזה ש, משהו מעניין, כי, את יודעת, אני, אני בעצמי בכלל בן-אדם שלא יכול לסרב לאחרים."

כנגד, פיוטר צ'רנוב מציין שבמקום העבודה היחס של ותיקים אליו הוא טוב: "יש לנו בעבודה ותיקים כאלה שחיים פה כבר כעשרים שנים, אין כאלו שממש הרבה זמן. היחסים בינינו

בסדר, בין אם ותיקים או לא. אין הבדל." יחד עם זאת, פיוטר נפגע מהיחס של הממונה עליו ומספר על חוויה של שקיפות: "עכשיו הבוס שלי הוא מרוקאי והיחס שונה לחלוטין. לאלו משלהם יש יחס אחד, לבדואים אחר, ואלינו בכלל שום יחס. לגבי משכורת למשל. אם זה אחד משלהם, הם איכשהו מסתדרים מהר יותר. אבל אתנו זה אחרת [...] כשהגענו לעבודה הוא יכול לעבור בלי לומר שלום, אבל לאנשים שלו הוא יגיד שלום, בוקר טוב (עברית) וכולי. אבל לידי הוא יכול לחלוף בלי לשים לב."

גם מחוץ לעבודה מדווח פיוטר על חוויית האפליה: "יש שם [בבנק] מישהי דוברת רוסית אחת, אבל עדיף לא להגיע אליה. אשתי אמרה. יצא לה להגיע אליה או משהו כזה. היא מדברת עם המקומיים, אבל ברוסית גם לא מנסה לדבר." בסופו של דבר פיוטר צ'רנוב מגיע למסקנה שהיחס כלפי דוברי רוסית בישראל הוא מפלה: "אני חושב ש[היחס] רע יותר. יש כמובן, את בעצמך יודעת. "כולכם הגעתם לפה", משהו כזה. מי שמרוויח בשבילם כסף אז זה לא מוערך. בכל המקומות הטובים בעיקר אנשים שלהם עובדים."

ולדימיר בוחר להביא דוגמה של יחס עוין כלפי דוברי רוסית מצד חרדים: "מעלי גרה משפחה, הם מסורתיים, הם חובשים כיפות [סרוגות] [...] משפחה נפלאה, שכולם יהיו כאלו. כן. ואלה שהולכים עם שחור אני בכלל לא מבין. הם בכלל כאלו עוינים. הינה, מכר אחד שלי הוא ניקה ברחוב, בוודאי מהנדס לשעבר, כול זה, כאן מנקה רחוב. אסף זבל לתוך שק, השק עומד. בא זה, דחף את השק ושפך את כול הזבל." הוא מביא עוד סיפור ובו אדם "עם כובע שחור" דיווח על מישהי לביטוח לאומי ובכך מנע ממנה לקבל קצבה. ולדימיר כועס: "למה עוינות כזאת? אם הם כאלו פטריטיים, למה הם נכנסים לכול חריץ רק כדי לא להתגייס לצבא?"

3.6.1.4 תחושת שייכות וביטחון

כזכור, ראיונות של השנה הראשונה התאפיינו בתחושת ביטחון חזקה ותקווה להפוך במהרה לחלק מהחברה הישראלית. בראיונות שנערכו לאחר שנתיים הופיעו שני סוגים של סיפורים: אחד ביטא פסימיות גדולה, ושני הציג תחושה טובה ומאוזנת יותר. בראיונות לאחר ארבע שנים היה ביטוי לשני סוגים של תגובות: תחושת שייכות ברמות שונות ורצון להישאר בארץ, ותחושת תלישות ורצון לעזוב. גם לאחר שבע שנים, מופיעים שני המוטיבים: מחד, תחושות שייכות והסתגלות ומאידך, תחושות של זרות ומיותרות.

בתגובה לשאלה על השינויים שחלו בחייו מאז הראיון הקודם בוריס בוחר לספר על הרגשתו בארץ: "כעיקרון, היה אותו דבר, יש רק שינוי שזה, ש, שאני התחלתי כאילו פחות להתגעגע לרוסיה. הנה, איכשהו החלה ההסתגלות. איכשהו קודם הייתי מתגעגע יותר." בוריס פרידמן מציין כאירוע משמח עבורו דווקא את יום העצמאות: "אירוע משמח זה שישים שנה למדינה. אז זה אירוע טוב, בשבילי זה תמיד נחמד."

אנטולי בליצקי מספר כי עם ההגעה לישראל המזל שלו השתנה לטובה: "עם הגעה לישראל בהתחלה בחצי שנה הראשונה המחשבה שלי הייתה כזאת, המחשבה כזאת לא דביקה, שאני בחיים אדם חסר מזל [...] עכשיו אני לא יכול להגיד שאני בר מזל – זכיתי במיליון, אבל עכשיו קצת יותר

קל לי. באיזה מובן יותר קל? הכול מסתכם בזה שיש בסיס כלשהו. באיזה מובן "בסיס"? בית, משפחה ועבודה. זהו נראה לי שלושה לווייתנים כאילו."

לגבי ההרגשה שלו בישראל אנטולי בליצקי מספר כי מתחיל להרגיש בבית: שכשאני הולך לאיזה חנות או סתם הולך בעיר, אני לא מרגיש שאני איפשהו לא בבית ואני בחו"ל [...] יש הרגשה שאני לא נולדתי כאן, אבל חי כאן כבר הרבה הרבה זמן והכול מוכר לי כאן."

גם מי שפחות התמזל מזלו לו בישראל, מרגיש שהסתגל, גם אם באופן חלקי. גנאדי מלניקוב למשל, די מתחרט בשל ההחלטה להגיע לישראל, ובכול זאת חושב שהוא הסתגל: "בעצם רוב הבעיות אני יכול לפתור [...] אני גם שם הייתי עצמאי. לכן אני רגיל לסמוך רק על עצמי ולא על אף אחד. עכשיו גם כאן ברוב המקרים אני יכול להסתדר." למרות האכזבה מישראל, הוא התרגל לעיר מגוריו ואף מדבר עליה בגאווה: "שקט כמובן ב[שם העיר], אבל ככה בזמן האחרון ניקו אותה, שטפו וגיהצו [...] שינו את המדכז (עברית), שיפצו בכל מקום, עשו כיכרות (עברית) יפים עם מזרקות ואנדרטאות. כלומר, הכול הפך מטופח יותר. יש גם קניון (עברית) די גדול."

בשונה למה שחשים אנטולי ובוריס, פיוטר צ'רנוב דווקא חש משיכה לארץ הולדתו: "אם הייתה אפשרות – הייתי נוסע. אולי הנוסטלגיה עושה את שלה, מי יודע. בכל אופן שם זו המולדת, אמנם מולדת לשעבר, אבל עדיין מולדת ונולדתי שם. יש משיכה לשם, יש שם טבע ואני נזכר בו." פיוטר לא ימליץ לאחרים ולהגר לישראל, ומתאר תהליך של הסתגלות מחוסר ברירה: "מדינה אחרת. טוב שהיו הרבה רוסים והיה עם מי לשוחח. אחר כך כבר לאט לאט התרגלנו. ואז עבודה וכבר בערך חיים פה. כמעט. מתרגלים איכשהו."

ולדימיר ברגר אשר אשתו וביתו חזרו לבלרוס, מפתיע בתשובתו לשאלה מה דעתו לגבי החלטה להגיע לישראל: "את רואה, כול מה שתכננתי הכול התגשם. הייתי צריך להציל את הבן שלי מצבא רוסי. אני הייתי בצבא רוסי, אני יודע מה זה. עכשיו זה הרבה יותר גרוע [...] עכשיו הוא [יורי] לא כזה, אבל בזמנו הוא היה ילד יהודי בייתי טוב והוא לא היה שורד שם. במקרה הטוב היה חוזר נכה. במקרה הטוב. ועכשיו הוא משרת, מוצא חן בעיניו."

מעניין לציין כי למרות האיום הבטחוני בתקופה בה ערכתי את הראיונות בשנת 2009, לפני ואחרי מבצע "עופרת יצוקה", מביעים חלק מהמראיינים תחושה של ביטחון פיזי. אנטולי בליצקי בנוגע למצב הביטחוני בישראל עונה כך: "במובן של מצב הביטחון, זה תלוי מאיזה צד להסתכל. אם נגיד כאן אני יכול בשקט לצאת באמצע הלילה וללכת לאן שאני רוצה ועם מי שרוצה [...], אצלם [ברוסיה] בערב כמעט אף אחד לא יוצא לרחובות."

בוריס פרידמן מודע לסכנות, אך הוא אופטימי: "כמובן, המדינה נהדרת, וזה שחיים פה במצב של מלחמה, זה משפיע [...] אני חושב שעם הזמן בכל זאת משהו ישתנה, משהו ישתנה לכיוון החיובי." בוריס גם מוכן להתגייס ולהילחם למען המדינה: "אם הייתה אפשרות, הדור שלנו, היותר מבוגר, אם הייתה אפשרות לשנות את המצב לטובה, אני בטוח, במרץ רב הייתי עוזר אפילו. אפילו אם היו מתחילים לגייס אותנו, בגיל שלנו, אני הייתי הולך לצבא."

ולדימיר ברגר מנגד, מטיל ספק בהמשך קיומה של מדינת ישראל: "אם אולמרט יחזיר את יהודה ושומרון, זה הסוף לישראל. כאשר החזירו את עזה, כולם ידעו מה יהיה אחר כך וזה קרה. עכשיו ישראל מוקפת משני צדדים – מצפון ומדרום וכך יהיה משלוש."

בראיונות לאחר שבע שנים עורכים גברים דיון על הסתגלותם והרגשתם בארץ החדשה. לצד תחושת שייכות וביטחון ברמות שונות, הם מביעים הסתייגות ומדגישים שזה לעולם לא יהיה מאה אחוז. אנטולי בליצקי משתמש במספרים על מנת להמחיש את הרגשתו: "לא ב-100% [הסתגלתי], אלא אולי באיזה 70% [...] אני לא יכול להבין את הכול, להשתמש בכול. כי אני לא יודע הרבה דברים. הכוונה היא לשפה. ומה עוד? במובן שאנחנו לא יודעים את כל החוקים האלו. אם ניקח נגיד את האוכלוסייה המקומית, ברור שהם יכולים לקרוא את כל זה [...] זה נראה לי גם משחק תפקיד חשוב שאנשים לא יכולים להיקלט בחברה. כי אנחנו הרבה לא יודעים, כל החוקים האלו שמחוקקים."

פיטר צ'רנוב מדבר על הרגשה דומה לזו של אנטולי: "לוקח נשימה עמוקה) מה עוד לספר לך? אולי שאנחנו לא יודעים הרבה, לא יודעים כלום על הזכויות שלנו. למשל עכשיו בעבודה הוא משלם לנו רק על שעות עבודה. שעות נוספות הוא לא משלם [...] לגבי חופשות הייתי פעם אחת בחופש והוא לא שילם. דמי הבראה הוא נותן. אם אני אתפטר בעצמי אני לא יודע האם מגיעים לי פיצויים או לא."

גנאדי מלניקוב מדגיש שתהליך ההסתגלות לאורך חדשה הוא ארוך מאוד ולא מסתיים לעולם: "אפילו אם למדת עברית, אני אומר על המכרים, אחרי חמש שנים אתה מסתגל כבר פחות או יותר, פחות או יותר, לא לגמרי. הסתגלות מלאה זה להיכנס לתרבות וזה לצערי יכול לא לקרות אף פעם [...] כי קשה לנו לקבל תרבות, אנחנו לא נושאי שפה ולא רואים גוונים ודקויות [...] ידע של שפה זה עוד לא אומר שאתה מכיר את המדינה."

המרואיינים מדגישים בדרכים שונות את הקושי להגיע לאותו מעמד בעבודה שהיה להם בארץ מוצאם ולהרגיש אזרח שווה לכול דבר. בוריס פרידמן מספר כיצד מרגיש אדם שצריך להתחיל הכול מהתחלה: "בן אדם מגיע והכול מתחיל מאפס, בין אם הוא היה פרופסור, בין אם כל אחד אחר. כאן הוא כמו ילד קטן. וכאן יש גישה שונה לאנשי מקצוע, לכן, אנשים שהם, הם נגיד, אנשים צעירים ויותר קל להם להתקדם. אנשים בגילנו נחשבים, כמו שאומרים, לאנשים מסוג ב' [...] אלי מתייחסים בסדר [...] כמו למנוחה (בעברית), אבל לא אותה רמה כמו, נגיד, באוקראינה. אני לא יכול לעלות לרמה ההיא. זהו. כאן היחסים שלי בעבודה הם מצוינים, ויש תמריצים והכל והכל, אבל לרמה היא, כמובן, לא ניתן לעלות."

תחושות דומות לאלו של בוריס מבטא גם אנטולי בליצקי: "עבודה היא בעיקר פיזית כזאת. כמובן אם ללכת ללמוד לאנשהו, אבל לא נראה לי אפשר להתקדם כל כך. זה רק אלה שכבר מילדות כאן, למדו בבית הספר, באיזה שהם מוסדות. זאת אומרת הכול טוב אצלם עם העברית, אז אפשר להתקדם יותר ויותר."

גם גנאדי מלניקוב מדבר על מחסומים ומשתף בהרגשה שלא יכול להתקדם: "נאלצתי להתחיל הכול מהתחלה. מכאן אני כבר לא אתקדם, כי כדי לגשת למבחן אחר צריך להשתתף בפרויקט [...] ואני כבר לא מסוגל ללמוד הכול, זהו זה. התעודה שקיבלתי זהו, יותר גבוה מזה אני כבר לא אתקדם."

המרואיינים גם מגדירים מה היא מבחינתם "הסתגלות": "הינה ההגדרה שנותן בוריס פרידמן: "להסתגל לחיים ההם, זה, זה כאילו לעמוד במקומך. אז לחיים האלה כאילו, כדי שאתה

תרגיש, כמו שאומרים, באותה רמה שבה היית גם קודם. זהו. ההסתגלות לכול, גם, גם, אני אמרתי, גם לכול מיני צרות שדווקא כאן קיימות, בישראל [...] הבן אדם הרי הגיע לכאן, הוא ברמת אפס, אני קודם דיברתי על זה. אם הוא שם היה, נגיד, פרופסור – כאן הוא כבר לא יהיה פרופסור [...] כאן הרי בעיקר יש עבודה פיזית. הבן אדם, הוא, הרי לא יכול להסתגל לזה [...] העיקר למצוא עבודה פחות או יותר מתאימה לעצמו, כדי לפרנס את המשפחה. אז זוהי ההסתגלות.”

דעתו של ולדימיר ברגר בנוגע להרגשתו בארץ היא חד משמעית: “אני לא הסתגלתי, לא הסתגלתי, לא.” גם עבורו ההסתגלות היא בראש ובראשונה היכולת להתפרנס בכבוד: “להיכנס לחיים כדי להרגיש בהם איכשהו בטוח. אני לא יכול להרגיש בטוח מפני שאני חי מקצבה ואנשים אחרים מפרנסים אותי. זה לא נעים לי, הייתי רוצה להרוויח בעצמי [...] לכן אני חושב שלא הסתגלתי.” ולדימיר גם מציע כיצד אפשר לתת למהגרים הרגשה של “בני אדם”: “האם לא היה ניתן להקים איזה שהם מפעלים שהיינו עובדים בהם? באותה הזדמנות הינו לומדים עברית [...] ובמשך הזמן, כאשר המפעלים האלו יתחילו להיות רווחים, היו עושים עליהם מכרז, היו מוכרים ומדינה הייתה מקבלת כסף. ויותר מזה, הינו מקבלים משכורת, המדינה הייתה מקבלת מסים והינו מרגישים בני אדם.”

3.6.1.5 שפה

בראינות לאחר שנתיים התייחסו המרואיינים לחסמים בדרך לרכישת השפה. גם לאחר ארבע שנים עדיין תיארו הגברים חוסר שביעות רצון מהידע שלהם בעברית. לאחר שחל שיפור מסוים, בדרך כלל לא התקדמו מעבר לרמה שהשיגו. והסיבה – אותם החסמים שהיו לפני שנתיים: העדר הזדמנויות לתקשורת בעברית, סביבה “רוסית”, חוסר זמן ומוטיבציה. לאחר שבע שנים בארץ המצב לא השתנה במהותו. המרואיינים שולטים טוב יותר בשפה, במיוחד במה שנוגע לתחום עבודתם, ומסתדרים ברמה היום יומית. אך הקושי הגדול הוא לעלות מעבר לרמה הבסיסית, כלומר, לשלוט בשפה באופן שיאפשר התקדמות בעבודה, שינוי מעמד תעסוקתי ואולי הגעה לאותם התפקידים שהיו להם בחו“ל. בוריס פרידמן שולט בעברית די טוב. רמתו חייבת להיות מספיק טובה על מנת לבצע את עבודתו באופן מקצועי: “אם אני לא הייתי יודע, איך אני הייתי יכול לעבוד? יש לי כבר, כמו שאומרים, כניסה חופשית לכל מפעלי ישראל [...] יוצא לי לעבוד במקצוע, והקשר בעיקר עם דוברי העברית, לכן בלי זה אי אפשר.” יחד עם זאת, בוריס לא התקדם מעבר לרמה הבינונית: “יש לי רמה בינונית כזאת, רמה בינונית בעברית [...] אנשים שרוצים ללמוד הלאה, הם צריכים להעלות את הרמה, ואני לא מתכוון ללמוד הלאה, לי מה שאני שם למדתי, יספיק [...] אישרו לי כאן את הלימודים שלי הקודמים, הכול, יש לי גם תואר שני, וגם זה, זה הנדסת חשמל (בעברית) יש, אבל בכל זאת זה לא מספיק, משהו עוד צריך ללמוד, משהו, קורסים כלשהם כדי להעלות את רמת האנגלית, העברית. ומה, כבר אני מתקרב לגיל חמישים, אין כבר טעם.”

גם אנטולי בליצקי לא התקדם מעבר לרמה מסוימת. הוא מתבייש ופוחד מכישלון, חושש שלא יצליח, ולא עבר את מחסום הכתיבה: “[הציעו לי] ללכת לקורס ללמוד הנהלה. אבל אני ככה מרגיש בעצמי שעם עברית שלי אני לא אעמוד בזה. אני בעצמי סירבתי. למה אני צריך את זה? אולי לא להביש את עצמי [...] העברית מספיקה לי לעבודה, לדיבורים עם הלקוחות. עם זה הכול בסדר

[...] הרי לקרוא אני יכול. אבל קשה לכתוב. לכתוב זה בכלל בשבילי זה כזה מחסום שלא ניתן להתגבר עליו."

המצב של פיוטר צ'רנוב בעניין השפה קשה יותר, הוא עדיין זקוק לעזרתה של תמרה, אשתו על מנת לתקשר במקומות ציבוריים: "במרפאה שלנו יש רופאה דוברת רוסית, אם אני הולך לבנק אז אני לוקח את אשתי איתי [...] יש לי בעיה עם השפה. לפעמים צריך לגשת לאנשהו ואני הייתי הולך לבנק לבדי, אבל איך להסביר?" פיוטר חש כי הוא גם לא יכול לחפש עבודה חדשה בשל מגבלת השפה: "לדעתי הכי חשוב לדעת את השפה [...] זו בעיה גדולה. אם לא יודעים את השפה – זה מאד קשה. למשל לבוא עכשיו לעבודה כלשהי, צריך לומר משהו ולהסביר ולדבר עם אחרים [...] צריך לעשות את זה עם מישהו [שיתרגם]."

ולדימיר ברגר מדבר על העדר אפשרויות תרגול ומדגיש שאם לא משתמשים בשפה – שוכחים: "אני שכחתי את העברית שלמדתי [...] פחות או יותר ידעתי, לפחות הייתי יכול לדבר. אין לי עם מי לדבר, לכן שכחתי אותה."

גנאדי מלניקוב מעלה את אותה הבעיה: "לדוגמא עבדתי ב[שם המפעל] [...] הכול היה בסדר וידעתי עברית בצורה מספקת. עכשיו עזבתי. ולאן נעלמה העברית? היא נעלמת מהר מאוד [...] כדי לעבוד בתור מהנדס צריך לדעת טוב עברית, ואנגלית בצורה סבירה. ואין איפה להעלות את הרמה." גנאדי אומנם נעזר במחשב על מנת ללמוד שפות, אך אין תחליף לקשר האנושי: "לאט לאט אני מתעייף מהעברית בפעם השנייה. ספרי לימוד זה דבר אחד, ושיחה אנושית היא דבר אחר, יש הבדל עצום."

3.6.1.6 חיי חברה ותרבות

ראיונות שהתקיימו בשנה הראשונה ואחרי שנתיים העידו על קשרים חברתיים מצומצמים מאוד. אם בתקופת האולפן עוד הצליחו המרואיינים להיפגש עם החברים החדשים שהכירו שם, אז לאחר מכן עסוקים הם בעבודה ודאגות יום יומיות, ובעיקר – עייפים פיזית. בראיונות לאחר ארבע שנים המצב היה דומה: הרגשה של שגרה, עייפות, חוסר זמן ואמצעים. וגם עכשיו, כעבור שבע שנים אין שינוי משמעותי בחיי החברה של המרואיינים.

אנטולי בליצקי מתאר את הרגשתו בנוגע לפנאי כך: "יש פה הרגשה שהזמן טס [...] ההרגשה היא כאילו שבאנו רק אתמול, אבל כבר כמעט שבע שנים עברו. במובן זה שעבודה-בית, עבודה-בית, וזהו, אין יותר משהו. מגיעה שבת, זהו, היא עוברת מהר [...] שם לפחות היו יומיים חופש, וכאן רק אחד. ואתה לא יודע למה לנצל אותו קודם: לבית, עבודות בית, ללכת לדבר עם מישהו." אנטולי מספר כיצד הוא "מבלה" בסופי שבוע: "אני אחרי שבוע עבודה כזה שוכב על הספה בשבת, מתעורר מאוחר ולא בא לי לקום בכלל. צופה בטלוויזיה וכך היום עבר. ואם אני עוד צריך לעבוד במוצ"ש פעמיים בחודש, אז בכלל אין לנו לא סופי שבוע ולא כלום." זמן פנוי אם ישנו מקדיש אנטולי קודם כול למשפחה: "במשפחה. משפחה קודם, בעדיפות ראשונה [...] עשו פארק ליד הבית. שם אם יוצאים חברים, עושים על האש."

לגנאדי מלניקוב יש מעט מאוד חברים, והוא לא נפגש איתם הרבה. הרי הם, בניגוד אליו, אנשים עובדים: "אין הרבה מהם [חברים] בעצם. אותו חבר היה לוקח אותי תמיד מניתוחים הביתה."

חבר טוב, סיפרתי שהוא פרופסור. הוא לקח אותי מכל הניתוחים. מצחיק לומר שלא היה אף אחד אחר לעשות זאת. ויש עוד ידיד בלשן ואיך לומר, מאמן ספורט [...] את יודעת בעצמך אילו חברים יש פה. בעבודה אם עובדים, אם לא עובדים, אז הם עובדים (צחוק). באמצעות המחשב גנאדי מטפח קשרים עם חברים מהעבר: "אנחנו משוחחים מידי פעם. מבצעים לפעמים שיחות ועידה, מתחברים ביחד ישראל, ארה"ב ורוסיה [...] לא סתם חברים. זו הייתה חבורה מגובשת מאד. במכללה הייתה לנו חבורה חזקה ביותר [...] מצאנו אחד את השני באתרים שונים ודרך טלוויזיה [...] זה מציל [...] מבדידות, אבל זה לא זה."

בוריס פרידמן נפגש בעיקר עם בני משפחתו: "אני בעיקר מתקשר עם קרובי המשפחה [...] יש לנו מעגל של קרובי המשפחה, איתם אני בעיקר מתקשר, עם קרובי המשפחה." הם גם הולכים יחד למופעים של זמרים מרוסיה ביום עצמאות: "אני כל השנה מחכה לזה [...] הולכים כל קרובי המשפחה. אנחנו לכולם קנינו כרטיסים [...] אנחנו תמיד קונים כרטיסים מראש, וזה, וזה מה שנחמד בשבילנו."

פיטר צ'רנוב מדבר על חיי חברה דרך התייחסות למה שהיה "שם": "שם לא היינו יושבים בבית [...] היו חברים, נסענו לדיג וכולי. לאן יש פה לנסוע? אין לאן [...] שם היה לנו בית קיץ וגינה. הייתי מגיע מהעבודה, מתארגן, עולה על אופנוע או מכונית ונסוע לבית הקיץ. שם הכול שלי, פירות וירקות [...] שם שעות הפנאי היו שמחות יותר." בדומה לאנטולי בליצקי, הוא מדבר על עייפות וסוף שבוע קצר: "אני מתעייף מאד. עד שאני מגיע מהעבודה זה כבר שש או שבע או יותר מאוחר. חוזר, אוכל ארוחת ערב וישן. יום חופש אחד, גם לא טוב. שם תמיד היו שני ימי חופש בוודאות."

3.6.1.7 שם וכאן

בראינות לאחר ארבע שנים מרואיינים שרצו לחזור לארץ מוצאם וביקרו שם, התרשמו בדרך כלל לטובה ואילו בעיני מי שהחליטו להישאר בארץ, החיים "שם" נראו פחות אטרקטיביים. מגמה דומה נשמרת גם לאחר שבע שנים בישראל.

בוריס פרידמן מציין שינוי משמעותי בהרגשתו לגבי ארץ מוצאו וישראל: "אני איכשהו קודם הייתי מתגעגע יותר, במיוחד בהתחלה, בגלל השמש הייתי מתגעגע יותר. ועכשיו איכשהו בהדרגה [...] הנוסטלגיה הזאת קצת הולכת, הולכת, הולכת, כאילו אפשר איכשהו לקשר את זה לזה שאני, רבים מקרובי המשפחה שלי לפה." בורים עדיין לא נסע לביקור וגם לא ממהר לעשות זאת. הוא מסביר את זה על ידי סיבות כלכליות: "לא נסעתי לבקר. אצלנו הכול נתקל בזה, בכסף. הכול נתקל רק בזה. אז צריך לנסוע, הוצאות מיותרות, וחשוב שאני אסע, אגיד: שלום, שלום, אני הגעתי. זהו. סוף העניינים – ונסעתי בחזרה. זהו, סוף העניינים. שם נשארה אחות אחת שלי. זהו, יותר אין אף אחד."

אנטולי בליצקי מתאר חוויה מאוד דומה לזו של בוריס: "אין משיכה לחזור לשם. לא, קורה שבא לי לראות מישהו שם, אבל זה לא כאילו בגלל שהוא חי שם, אלא כאילו שזה האדם שאני רוצה להתראות איתו. וזהו. כי אפילו כשדיברנו עם אשתי, אז היא רוצה לנסוע לשם, אבל רק בגלל שיש לה הורים שם, אמא, קרובי משפחה וזהו [...] התכוונו, התכוונו [לנסוע] ואיכשהו לא יוצא לנו כי בדיוק בגלל שאין איזו משיכה חזקה כזאת."

בדומה למה שעלה בראיונות לאחר ארבע שנים, גברים שמרגישים שייכים ובטוחים יותר בישראל, תופסים את החיים בארץ מוצאם כאטרקטיביים פחות, גם אם לא נסעו לביקור. בוריס פרידמן מספר: "רוב האנשים הרי עברו משם בגלל המצב הכלכלי. המצב (בעברית) היה קשה [...] הרבה אנשים בלי עבודה, והמדינה כולה עוסקת בסחר, והתעשייה לא נמצאת בעלייה, אז אם הבן אדם לא יכול לפרנס את עצמו, הרי קשה לו לחיות. זהו. וכאן הבן אדם אם הוא עובד [...] הוא יכול לפרנס את עצמו."

אנטלי בליצקי אשר גם לא ביקר עדיין ברוסיה, מספר כי רמת החיים במקום ממנו בא נשארה נמוכה: "החיים שלהם לא כל כך התקדמו בגדול. באיזה מובן? אם לקחת למשל את החנויות, מה לקנות. יש להם הכול. אפילו יכול להיות יותר מאשר אצלנו, אבל מצב כללי לא מאפשר להם לקנות את כל זה [...] היה קשה שם לחיות ונשאר שם קשה. נראה שאתה עובד, נראה שמקבל כסף, אבל לא תבזבז אותם בצורה נורמאלית. זאת אומרת שמהרמה כמו אצלנו כאן הם עוד רחוקים."

בקבוצה שמרגישה בישראל פחות טוב, ההתייחסות ל"שם" הרבה יותר חיובית, וחיים בארץ המוצא נתפסים כטובים יותר, הן בעבר והן בהווה. פיטר צ'רנוב רוצה מאוד לנסוע, לפחות לביקור: "אני רוצה לנסוע לרוסיה. לפחות לבקר [...] התקשרתי לאבא, הוא בן 75, לאמא מלאו לפני עשרה ימים 60, אוי 70. אנחנו מדברים בסקייפ [...] צריך לנסוע. נראה מה יהיה. לא ראיתי שבע שנים לא את ההורים ולא את אחי." כול המשפחה של פיטר שם, הוא מתגעגע ומאוד רוצה לבקר אותם: "לי קשה יותר כי כל האחים ובני דודים, כולם שם. מתחשק לי לנסוע להתארח [...] הבת רוצה [גם], אבל תמרה לא כל כך רוצה [...] אומרת "אסע אחר כך בפעם הבאה".

פיטר חושב שהחיים שם כיום טובים יותר, מתגעגע לארץ מולדתו ונמשך אליה: "לא מוצא חן בעיניי [כאן]. בכל מקרה נדמה לי ששם היה טוב יותר. אם היו שם אותם תנאים [כמו כאן]. אפילו שעכשיו תנאי החיים שם משתפרים [...] שם אחי מרוויח כמו שאני מרוויח פה [...] דיברתי עם הגיסים ושאלתי מהו שכר המינימום שלהם. הוא הגיע לפה כתייר עובד. שאלתי מה המינימום אצלכם, והוא אמר 20 וקצת, העלו עכשיו, בערך 5 דולרים. אז הוא אמר שגם שם אפשר להרוויח ככה, מה הבעיה [...] עכשיו ברוסיה הכול מסתדר."

גם גנאדי מלניקוב משוכנע כי עכשיו המצב ברוסיה השתפר, ולכן הרבה אנשים בוחרים להישאר שם או לחזור: "כבר אף אחד לא מתכנן לבוא (5). הינה תסתכלי, ירידה כבר יותר מעלייה (עברית). רוסיה עשתה אותו סל קליטה, הכול אותו הדבר, הם מציעים עבודה עם שכר לא יותר נמוך. לא במוסקבה, נניח אתה נוסע לעיר נורמאלית איפה שהו בסיביר. תאמיני לי, עכשיו שם ציביליזציה נורמאלית, מציעים לך שכר \$1500 [...] הכלכלה עולה, טבעי שאף אחד לא בא [לישראל]."

3.6.2 הסתגלות לאחר שבע שנים: נשים

בראיונות קודמים, לאחר ארבע שנים בישראל, דיווחו הנשים על התייצבות מסוימת במצבן, וגם עכשיו אצל חלקן המצב ממשיך להיות דומה. נינה פרידמן מסכמת כך את השינויים שהתרחשו מאז המפגש הקודם: " כבר התרגלנו, התרגלנו לחיים פה, לא חושבים לעבור לשום מקום [...] חיים וזהו, כמו שחיינו גם לפני שלוש שנים, ככה גם עכשיו חיים היום." ללריסה בליצקי חדשות טובות: "החדשות הכי טובות זה שנולדה לנו נכדה." אך אצל ולנטליה דבורקין השינוי הוא טראגי: בעלה ולרי נפטר בזמן שהותו ברוסיה מסיבה לא ידועה. נטליה מספרת: "נסענו עם הבעל לחודש [לרוסיה] ויצא כך [...] שהיא [אמא של ולרי] מאד דאגה ולקתה בשיתוק קל ואחרי כן היא חיה עוד יומיים שלושה ונפטרה. היא נפטרה בינואר ובעלי נשאר שם עד לקבורה ועשה את כל הסידורים. ויצא כך שאחרי שלושה חודשים התקשרה אחיינית שלו ואמרה: קרה לנו אסון גדול. ואני בהתחלה לא הבנתי, סבתא [הרי] כבר נקברה. ולרה נפטר. מה היה? איך זה קרה? לא יודעת [...] אני עד היום מתקשה להאמין. כמו בחלום, כאילו זה לא קרה לי."

3.6.2.1 הרושם הרביעי

הרושם השני של האמהות בראיונות אחרי שנתיים ביטא בצורה ברורה את התפוגגות האופוריה של השנה הראשונה. בראיונות לאחר ארבע שנים המשיכו רוב הנשים לדווח על אכזבה מישראל. לאחר שבע שנים, בדומה לגברים, מבטאות הנשים שביעות רצון מהשיפור במצב הכלכלי והאפשרות להתפרנס. כמו הגברים, גם הן משוות את ישראל לארץ מוצאם. לריסה בליצקי מספרת כי החיים כאן "כמו שצריך": "שם אנשים שורדים ופה אנשים חיים. זהו זה. כמו שזה היה כאשר עזבנו, ככה זה נישאר. למשל כאן, לא יודעת, אנחנו חיים כמו שצריך להיות. יש עבודה, אם אין – זה זמני [...]. הגענו לשם, אז כמו שהיה, אפילו יותר גרוע [...] אנחנו באנו, אלוהים! היה בור בכביש, עברו שבע שנים, הבור [נשאר]. אז זאת התשובה."

בנוגע לשינויים שחלו בחייהם עם ההגירה לישראל לריסה בליצקי בוחרת לדבר על השינוי במשפחה: "כנראה החיים שלנו השתפרו, מכול הבחינות. וקודם כול שבמשפחה נהיינו יותר מאוחדים. אנחנו מבינים אחד את השני יותר, כי שם לא היה לנו כמו כאן. כאן הכול הדדי, הכול ביחד, כאילו את מרגישה שזה משפחה. ושם אנחנו לא, שם אנחנו רק שרדנו." המעבר לישראל הטיב במיוחד עם ביתה אנה: "הינה אנה באה לכאן ולא הרגישה את עצמה נכה. פשוט לא הרגישה. קיבלו אותה כך בבית ספר. כן, היא למדה בכיתה טיפולית (עברית), אך היא למדה בבית ספר רגיל [...] [שם] בכיתה ה' סגרו בפנינו את בית ספר. אמרי לנו: זהו, אין בשבילה תוכנית שהיא יכולה להמשיך הלאה [...] [כאן] היא סיימה 12 שנים [...] כאן נתנו תרופות, כאן הסתכלו עליה שהכול יהיה בסדר." והינה המתנה הכי טובה שקיבלו בישראל: "וכאן אני חושבת אם לא היינו כאן, לא היתה לנו הקטנטונת שלנו שנולדה, לא היתה. היא לא הייתה מוצאת לה את הבן אדם הזה [...] לא היה לא אותו ולא את הילדה."

גם נינה פרידמן מציינת כמה שינויים לטובה שחלו עם המעבר לישראל, כאשר החיסרון העיקרי הוא עבודה קשה יותר: "שם הוא [בוריס] היה מכובד, הוא איש חכם מאוד בעבודה שלו, הוא

מכיר את העבודה שלו, הוא היה תמיד מכובד. העבודה שלו מבחינה פיזית הייתה שם יותר קלה [...] וגם אצלי ככה [...] מבחינה כלכלית כאן הכול נגיש יותר, אפשר לקנות הכול. ברוסיה בוודאי הכול יותר קשה. מבחינה כלכלית הכול נגיש, יותר נגיש [...] כאן לפחות [יש] הבטחת הכנסה (עברית), ישלמו משהו, יעזרו. זה באמת קיים, זה באמת קיים. ושם אין את זה [...] כאן לפנסיונרים מאוד עוזרים בחיים."

תמרה צ'רנוב מספרת שלאחרונה חשה הקלה מבחינה כלכלית: "את יודעת, את רק מתחילה להבין מה זה חיים, הילדים כבר בוגרים. וויקה עובדת, מרוויחה כסף. ובזמן אחרון אני כבר יכולה להיכנס לחנות, ואם שמתני עין על חולצה או מכנסיים, אני יכולה לקנות." אבל למרות השיפור, תמרה עדיין חשה חוסר ביטחון כלכלי: "מה שמפחיד – זה המצב עכשיו כפי ששומעים בטלוויזיה. בטחון וכלכלה (עברית), הכול מתייקר, מחירים עולים. נורא מפחיד, איך לחיות פה? האם שוב יעלו מחירים? האם זה? ואם זה? ומשכורת לא עולה." אך תחום משמעותי אחד כן השתפר אצלה עם המעבר לישראל – תנאי דיור: "שם חיינו בדיור משותף והיה חדר אחד של עשרים מטר. [כאן] הייתה לנו דירה בת שלוש חדרים וזה היה ממש חלום (עברית), ועכשיו הדירה הזו 96 מטר. ואני חושבת: מה מיוחד בזה? דירה וזהו, לא כזאת ענקית (צוחקת)."

בשונה ממרואיינות אחרות, נטליה דבורקין מציינת שאצלה המצב הכלכלי הורע עם המעבר: "פה יש צורך לספור כל אגורה [...] [שם] שנינו עבדנו והילדים היו קטנים, אבל מעולם לא עלתה השאלה לגבי כסף. ופה היא עומדת כמו אי, ואני נאלצת לספור כל אגורה [...] אני אומרת שאצלי המצב הורע מבחינה כלכלית. מבחינה כלכלית כמובן. כלומר, יש דברים רבים שאני לא יכולה להרשות לעצמי כאלה ששם הרשתי לעצמי." נטליה, בדומה לתמרה צ'רנוב, חשה חוסר ביטחון כלכלי: "[שם] כסף לא היה בעדיפות הראשונה. אולי כי לא הייתה מערכת כזו של בנקים והמשכנתא (עברית) לא לקחה כל כך הרבה כסף. פה יוצא שאני מרוויחה 4000 שקלים ו-2000 אני צריכה לשלם עבור המשכנתא (עברית)."

חוץ מנושאים כלכליים, מדברות הנשים על דברים שמוצאים או לא מוצאים חן בעיניהן בישראל. נינה פרידמן כמו בראיון הקודם, מדברת רק טובות על ישראל. המילה "אוהבת" חוזרת על עצמה עשרות פעמים בראיון: "אני אוהבת לטייל בישראל, בישראל יש מה לראות, וגם ברוסיה יש מה לראות, אבל ברוסיה אם רוצים לנסוע למוסקבה, זה מרחקים גדולים וצריך המון כסף, ובישראל אפשר להרשות את זה לעצמינו [...] שבשבת כאן ככה רגוע ואנשים מתאספים ויושבים או שרים או סתם יושבים מדברים משהו. אווירה כזאת נעימה, שבית כנסת, שגברים הולכים לבית כנסת שמתפללים. הינה כל זה אני אוהבת [...] בישראל אני אוהבת שאבות מאוד אוהבים את הילדים שלהם. מאוד, יותר. ברוסיה הכול אימהות, אימהות [...] אבות כאן בכלל אוהבים את הילדים שלהם, ומשחקים איתם ומדברים."

הנשים האחרות רואות את המציאות באופן פחות רומנטי. ללריסה בליצקי יש ביקורת על הביורוקרטיה הישראלית: "פה כדי לקבל כסף, צריך לסדר ערימה של ניירות. ללכת לשם, לקחת את זה [...] בטוח שאת לא תסיימי באותו היום." ומה שחסר לה מאוד – זה כבוד לאדם: "אין להם [לישראלים] את מה שהיה לנו שם. יכולנו לכבד את הזקנים, איכשהו להגן [...] למשל, בן אדם נפל או תיק [נפל], לא חשוב באיזה גיל אתה – צעיר, זקן. קרה משהו – אני מבינה שאני חייבת להרים

את זה. לא חשוב שאני יותר מבוגרת או יותר חולה, איך אני מרגישה את עצמי. זה לא קורה פה. וזה כואב לי, מאוד כואב [...] יש לי הרגשה שהכול טוב. כאילו את חיה, הכול טוב, אבל חסר משהוא כאן במדינה הזאת [...] וכולם אומרים "אה, מה אכפת לי" (עברית) [...] בכלל מילים האלו לא צריכות להיות."

ובהתאם לרושם שלהן מישראל, הנשים ימליצו או לא ימליצו לאחרים להגיע לכאן. נינה פרידמן, למשל, ממליצה לכולם להגיע לישראל: "אנחנו לכולם אומרים לבוא. הזמנו לכאן כבר בת זודה הגיעה וגם לה יש הרבה קרובים [...] אני מייד רצייתי לבוא. ידענו, לא היה אפילו קצת ספק כשהתכוונו לבוא לישראל. באנו וחיים בישראל ולא רוצים לנסוע לשום מקום." לעומתה, תמרה ממליצה לא למהר ולחשוב פעמיים: "הייתי ממליצה לחשוב פעמיים מה הרווח ומה ההפסד. אם יש לאדם מה להפסיד, אז להישאר. אם אין מה להפסיד, כמו שלנו לא היה בית ולא היה כלום, לא היה לנו עתיד כי לא היה כלום. לא הייתה אפשרות לחסוך כסף לבית." נטליה דבורקין מתחרטת על ההחלטה להגיע לישראל והיום הייתה מחליטה אחרת: "לא [הייתי באה]! לא (נאנחת) לא, לא. כשעזבנו הכול היה ורוד. סמכתי על עצמי וחשבתי שלא יקרה לי שום דבר רע, משום מה הייתה לי הרגשה כזו [...] לא דיברו איתנו לפני כן, שום דבר בעצם. סעו, יהיה לכם שם טוב, יפגשו אתכם שם, יעזרו לכם להסתדר בתקופה הראשונה, יתנו לכם עבודה מתאימה וכולי. בכל אופן אלו המילים. ובעצם יצא הכול שונה, בעיקר לגבי עבודה (צוחקת)." יחד עם זאת, היא לא תמליץ לאחרים לא להגיע: "לא הייתי אומרת כזה דבר [לא להגיע], כמובן שלא. שוב אני אומרת, מישהו מסתדר טוב יותר ומישהו טוב פחות [...] מה זאת אומרת לא להגיע? פשוט להסביר לאנשים שיש פה קשיים כאלו שצריך לדעת שפה ולהסתדר עם השפה."

3.6.2.2 תעסוקה

בראיונות שהתקיימו לאחר שנתיים בישראל נושא העבודה היה אחד המרכזיים גם אצל הנשים. את הקריירה התעסוקתית בארץ התחילו בדרך כלל בעבודת ניקיון, והיו מאוכזבות ממצבן התעסוקתי בשל עבודה פיזית קשה מאוד ועיסוק בתחום שהוא רחוק ממוקצוען. בתקופה ההיא מצב זה נתפס כזמני והייתה תקווה לשינוי. לאחר ארבע שנים לא חלו שינויים משמעותיים בתחום התעסוקה. מרואיינות מצאו מקום עבודה קבועה פחות או יותר, והייתה השלמה עם המצב הקיים וירידה בציפיות, והחוויה העיקרית שלהן הייתה עייפות מעבודה מאומצת. כעבור שבע שנים המצב נשאר דומה. הנשים ממשיכות לעבוד בעבודות פיזיות קשות, אבל כעת כבר אין להן תקווה שהמצב ישתנה בהרבה.

נינה פרידמן ממשיכה לעסוק בעבודות ניקיון: "תמיד עבדתי כאן במרפאת שיניים (בעברית) [...] עבדתי בעבר דרך חברה, ועכשיו עברתי, ואף תלוש (בעברית) הוא לא שלח לי, אבל אני לא מתלוננת עליו, לא שלח ולא צריך. ועכשיו אני עובדת כאן באופן ישיר, באופן ישיר, אצל בעל העסק, עכשיו אני מקבלת תלושים. רצייתי פשוט לעזוב אז, אז העבירו אותי לעבוד באופן ישיר." ויש לנינה גם עבודה נוספת: "גם נוסעת לתל-אביב לנקות דירות, וילות. יש חברה שמארגנת את זה [...] אנחנו נוסעים לשם, עובדים חמש שעות, נותנים לנו לנקות דירות פרטיות. את עובדת חמש שעות, ואז מקבלת את הכסף במזומן [...] משלמים לנו 245 שקל על חמש שעות, אנחנו נותנים לבעל העסק 115

שקל, ומקבלים 130. ואחר-כך בסוף החודש בעל העסק נותן לנו עשרים שקל על כל פעם [...] זה הרי בסדר שיש חברה שאפשר לעבוד ככה, להרוויח כסף, זה בכלל מצוין שזה קיים.

במקביל למסר חוזר ונשנה של נינה כי "אוהבת את הכול", היא מביאה עובדות קשות על ניצול נשים בעבודה. את העובדות האלו היא מציגה באור חיובי, כמו למשל בקטע הבא: "לפעמים אנחנו נמצאים חמש-שש שעות בדרך [...] יוצאים בשש בבוקר. חמש שעות, כי עד שמפזרים את כולנו לבתים, כי אנחנו הרי לא עובדות רק בתל-אביב [...] ועד שיאספו את כולנו, קורה שאנחנו בדרך הרבה, הרבה מאוד זמן. קורה שאני באחד כבר סיימתי לעבוד, והביתה מגיעה בארבע, שלוש שעות בדרך." נינה מיד דואגת להדגיש כי המצב לא כל כך נורא: "אבל זה כלום, אני לא מתלוננת בקשר לזה, אנחנו הרי נוסעות, אנחנו לא עובדות."

גם תמרה צ'רנוב ממשיכה לעסוק בניקיון: "אני בעצם לא עובדת בשום מקום חוץ מניקיון, אבל עכשיו אני עובדת בחברה בתור מטפלת [...] עכשיו אני עובדת בדרך כלל יום כמטפלת, יום בניקיון אצל אדם פרטי, ובערב אני עובדת בניקיון מטעם החברה ב[שם המקום], אני מנקה שם שעתים בערב [...] פניתי לכוח אדם, אמרתי שאם זקוקים למישהו במפעל שיתקשרו. אבל אף אחד לא [התקשר]. אם בראיון הקודם תמרה חשבה על קורסים מקצועיים, כיום היא לא מזכירה את הנושא, והשינוי שהיא מייחלת לו – זה עבודה ממפעל. עבורה זאת אפשרות יחידה לעזוב את עבודת הניקיון."

לריסה בליצקי החליפה את עבודת הניקיון בעבודה במפעל. כך היא מתארת את העבודה שעליה לבצע שם: "זה מפעל קוסמטיקה [שם], עבודה פיזית מאוד קשה, כול היום על הרגליים. את כל היום זורקת ארגזים 12 קילו ומעלה וצריך לזרוק אותם. אם בשורה (עברית) יש 12 או 9 ארגזים ויש 6,7,8 שורות (עברית), צריך לזרוק אותם ולסדר, זה לא משטח (עברית) אחד. חוץ מזה את עומדת מול המכונה, מכניסה את כל החומר (עברית), מה שצריך, אחר כך סוגרים מכסים ידנית, מנגבים [...] אחר כך מסדרים על המשטח (עברית). בקיצור הגב, הידיים, הרגליים לא יוצאים מהמקום הנכון, כואב." היא מספרת עם הרבה כאב על מקרים שונים בעבודה בהם חשה עלבון וחוסר כבוד. להלן דוגמה של אחד מהם: "כל יום יש לנו עבודה שונה. זה אומר שבן אדם לא עומד באותו מקום ועובד. מתחלפים כל יום. וקיבלנו את הזמנה הזאת. ואני הולכת ואומרת: 'נ' אני מחכה, תסבירי מה ואיך. והיא: תכף. חכי, תכף, רגע [...] והוא [בעל הבית] מסתכל עלי שאני לא עושה דבר, לכי תוכיחי. הוא אומר: לא מעניין אותי בכלל (בעברית) לשמוע מה אצלכם ואיך אתם צריכים לעבוד [...] הוא ניגש אלי ואומר: מה את הולכת לאמראית (עברית) [...] אם את לא יודעת כלום ולא רוצה לעבוד, את יכולה ללכת הביתה [...] אחרי כשבועיים, הוא שוב מגיע. ושוב קורא לי אותו מצב [...] ולי [אומר] כך: את שוב הולכת אחרי נ'. רואים איך את עובדת! נעלבתי. נעלבתי. יום למחרת לא הגעתי." בגאווה מספרת לריסה שביקשו ממנה לחזור לעבודה: "בואי בחזרה. כי כאשר אז הגעתי, לימדו אותי את כל המכונות. אני מכירה את כול המכונות שיש במפעל. אני יכולה לראות אותם, לתקן בעצמי וללמד אחרים."

נטליה דבורקין ממשיכה לעבוד באותו המפעל. היא משתפת בקשיים הקשורים במקום עבודתה: "14 שעות אני לא נמצאת בבית. כלומר שעה לוקח לי להגיע לשם ושעה בחזרה ו-12 שעות עבודה [...] משמרות לילה בשמונה בערב יש לנו הסעה ובשמונה בבוקר מחזירים אותנו, משמרות

לילה ובוקר. יוצא ארבע-חמש ימי עבודה בשבוע. אלו החיים. "נטליה מספרת על עבודתה הקשה והרגשה של מאסר: "אצלנו יש מין רושם כזה שכאילו שמו אותנו בכלא ואנחנו מרצים שם מאסר. כאילו ברגע שהמוסיקה מתחילה לנגן אתה קם והולך לארוחת הבוקר. המוסיקה התחילה לנגן – זה אומר שנגמרה ארוחת הבוקר, ואותו דבר לגבי ארוחת הצהריים, וככה יש גם 15 דקות [...] יש תחנות (עברית) שונות, איך שיתמזל מזלך. יש תחנות (עברית) קלות יותר ויש עבודות קשות מאד. בהתחלה הגעתי לגלוון וזה נחשב בכל העולם עבודה מסוכנת ויש שם תוספת שכר. ופה משום מה זו לא תעשיה מסוכנת ואין לנו שום הטבות."

בשונה מהגברים, הנשים עסוקות גם ביחסים בין אישיים במקום העבודה. נטליה דבורקין מספרת על מתח ביחסים בין העובדות: "יש מין קנאה כזו בקרב האנשים [...] נניח מישהי עבדה במשמרת שמרוויחים בה טוב [...] למישהי נתנו וזהו, התחלנו. כל הדיבורים האינסופיים הללו. שם לא היה ככה. שם עבדנו והגענו לעבודה ויכולנו לדבר על משהו. פה זה חסר טעם. אם רק מנסים לשנות את הנושא, זה תמיד חוזר לשיחה על היא כזאת וכזאת ונתנו לה משמרת [...] הולכים ומתלוננים אחד על השני."

לעומת זאת, במפעל של לריסה בו אין תחרות על משמרות האווירה שונה. לריסה מרוצה מהאווירה החברתית במפעל: "אנחנו אוהבים לרכל, לדבר על משהו. יושבים, צחוקים וכאן כבר הכול כאילו. יש לנו מסורת אם יש לנו משהו – יום הולדת, משהו כזה, מביאים ממתקים, כמו בכל מקום, כולם זה. וגם אני, ילדה שלנו (צוחקת). עכשיו כולם דורשים להביא תמונות, אני אומרת שהיא עוד קטנה, אחרי חודש אראה אותה."

נטליה דבורקין מבטאות את תחושת התסכול אשר משותפת גם למרואיינות אחרות: "(שתיקה) אני לא מבינה את עצמי, ואין סיפוק ואין כסף. צריך להיות משהו בעבודה, או שאת מקבלת סיפוק ואוהבת את העבודה, או לפחות כסף. פה יוצא שלא זה ולא זה [...] הכי חשוב בחיים זה לא רק מה שמרוויחים, אלא גם ההנאה מהעבודה. פה יוצא שאין שום הנאה, אלא רק יודעת שזה חיוני להישרדות ואין שום הנאה."

3.6.2.3 יחס מצד הסובבים

בשנה הראשונה, המפגש עם הסובבים לווה בעיקר ברגשות חיוביים. לאחר שנתיים הנושא של אפליה מורגש מאוד בסיפורי הנשים. גם בראיונות לאחר ארבע שנים יש להן חוויות יותר טובות ופחות טובות, אם כי הנושא בכללותו הפך לשולי יותר. כעבור שבע שנים בישראל, החוויות בנוגע ליחס מצד הסובבים מעורבות ורובן שייכות לעולם העבודה. נינה בדומה לדיווחים שלה לגבי תחומים אחרים, מתארת חוויה טובה מאוד מהיחס בעבודה ומחוצה לה: "בעבודה הכול בסדר אצלי, אני אפילו, עם צוות העובדים בכלל הכול מעולה [...] כאן היחסים בעבודה הם מצוינים, גם שם, וגם שם. גם פה, וגם שם, תודה לאל, בעבודה הכול בסדר. כמה שאנחנו חיים בישראל, אף פעם לא היו לנו בעיות עם ישראלים, אף פעם. ואף פעם לא שמעתי מילה רעה, גם בבניין שבו אנחנו גרים [...] בבית חולים ובחנות הכול בסדר. בכל מקום הכול בסדר. אצלנו במכבי בקופת חולים, הפקידות (בעברית) עד כדי כך מנומסות, מה שלא תשאל, תמיד יספרו הכול. אין על מה להתלונן."

החוויות של לריסה בליצקי הן שונות. במקרה שלה יחס לא מכבד כלפיה הייה אחת הסיבות לעזיבתה את מקום העבודה. היא משתפת בתחושת חוסר ערך: "למען האמת, יש הרגשה שאת לא בן אדם כאן [...] למשל, את עובדת בניקיון (עברית), אז מורידים אותך יותר נמוך מסמרטוט [...] שם [עבודה הקודמת] בכלל לא החשיבו אותי לבן אדם. זאת אומרת רק באתי הביתה, רק באתי, קוראים לך [...] בואי, בואי מהר לעבודה, חייבים [...] אני אומרת לה: אני רוצה קצת לנוח, תנו לי איזו שעה שאוכל לפחות לאכול, להתרחץ, צריכה להיות הפסקה. לא מוצא חן בעינד? קדימה, תתפטרי [...] וכאן איפה שאני עובדת [...] עד היום טפו-טפו אף פעם לא הרימו עלי קול, לא זה. עבודה פיזית, אך היחס כאילו בסדר."

תמרה צ'רנוב עובדת כיום בכמה מקומות. היא בוחרת בעבודות בהן אין ממש ממונים ומרוצה מהיחסים שבנתה שם: "את יודעת, מה שאני לא אוהבת – זה שיהיו ממונים [...] בגלל זה אני אוהבת את העבודה כמטפלת. אני באה ל[שם העיר], יש לי שם משפחה, בעל ואישה, אנשים מאד נחמדים, פולנים, אנשים טובים והם מקבלים אותי כמו בת בית [...] חוץ מזה אני עובדת, עכשיו בקיץ לא, בתור עוזרת בית [...] אוספת ילדה מבי"ס, מנקה, מאכילה אותה וכל עוד ההורים לא מגיעים אני אתה [...] איפה שאני מטפלת בילדה אני בקושי רואה אותם, אבל אם היא מגיעה מוקדם הביתה אז הכול בסדר "תמרה, מה שלומך, מה עשית היום, עייפה או לא", יחס כזה. ל[שם הארגון] אני גם מגיעה לפני שהם סוגרים [...] גם כאן כולם מאד ידידותיים "מה שלומך, מה נשמע": כולם כאלו, נעימים. בכל אופן אני משתדלת לא להתעמת עם אף אחד."

מפגש עם הסובבים מחוץ לעולם העבודה, לריסה בליצקי חווה כעוין וחושבת כי ילידי הארץ לא ממש רוצים לסייע לאלו שהם חדשים בישראל: "אם כבר לקחו בן אדם, קיבלו נניח, הוא הגיע, תנו לו דרך [...] תסביר כך שהוא יעבור ולא ככה. אני חושבת שכאן – לא, בוודאי, יש אנשים שמשנה להם, שמסבירים טוב, מראים הכול, אם שפה לא ברורה, מנסים למצאו מישוהו שיתרגם. יש. וזה בודדים. במהלך הזמן הזה שאנחנו כאן אני ראיתי בודדים כאלו, פשוט בודדים." גם לאחר שבע שנים, המרואיינות מתארות אכזבה מהיחס של דוברי רוסית ותיקים. ייתכן, והאכזבה נובעת דווקא מהציפייה ליותר התחשבות במצבן ולסיוע בשפת אימן. רבות מהדוגמאות שהמרואיינות מביאות הם סיפורים על המפגשים בבנקים. ייתכן ובנק הוא מקום בו הן מתמצאות פחות טוב וחשות לא בטוחות במיוחד. לריסה בליצקי מספרת כך: "יושב בן אדם בבנק, באנו לסדר [משהו]. יושבת אישה רוסייה, אבל היא אומרת: אני לא מבינה רוסיית. אתם מסבירים לי ברוסית ואני לא מבינה רוסיית. היא בעברית. חיכינו לקופה שאנשים אמרו לנו שהיא באמת ברוסית. אנחנו כול היום ישבנו עד שחיכינו לבן אדם רוסי. אותה אישה [שטפלה בנו] [...] ניגשת לאותה רוסייה ומדברת איתה ברוסית. נו? איזה יחס זה?"

גם תמרה צ'רנוב מביאה סיפורים הקשורים לבנק: "יש פקידות (עברית) דוברות רוסיית רבות שרואים שעם ישראלים הן יותר נחמדות ועם רוסיים מדברות לא יפה [...] זה מכאיב שרוסיים פתאום הופכים לכאלה, עוברים לצד השני במקום לעזור."

3.6.2.4 תחושת שייכות וביטחון

בראיונות שהתקיימו לאחר שנתיים, ביטאו הנשים תחושת שייכות מסוימת והרגשה בטוחה יותר בסביבה החדשה, אך העלו גם הרבה ספקות והתלבטויות לגבי המשך הישארות בישראל. לאחר ארבע שנים, אצל הנשים בדומה לגברים, הופיעו שני סוגים של תגובות: תחושת שייכות ברמות שונות וכוונה להישאר בארץ לעומת תחושת שוליות ורצון לעזוב. לאחר שבע שנים, לצד התייצבות במצב התעסוקתי והכלכלי ולאחר משברים שונים, הנשים מדברות על ההרגשה שלהן בארץ הגירתן. מלבד ולנטינה שחזרה לרוסיה, שאר המרואיינות נשארות כאן מסיבות שונות, חלקן רק למען הילדים. אולם, מאחורי חיים מסודרים ויציבים יחסית, מסתתרים רגשות של זרות, חוסר ערך או מיותרות. נינה פרידמן כהרגלה משתמשת פעמים רבות במילה "אוהבת" ומספרת שהמליצה לכול הקרובים להגיע לכאן: "יש לנו פה גם קרובי משפחה נהדרים, הגיעו אלינו עכשיו קרובי משפחה, גם הגיעה אחות של בוריה, גם אמא של בוריה, ואת כולם אנחנו משכנו לפה." נינה אף התאהבה בעיר אליה עברה המשפחה ובה הם מתגוררת מתגוררים כיום: "אני בכלל מאוד אוהבת את [שם העיר], אני מאוד-מאוד אוהבת את הים. אני אוהבת את הכול בישראל, לאן שלא אסע. את הכול. אבל את [שם העיר] יותר מכל הערים." היא ממשיכה ומספרת על הנסיעה לפינלנד שבני הזוג קיבלו בחינם מארגון דתי. נינה מביאה תיאור מפורט ביותר של המקומות בהם ביקרה ומתפעלת מהיופי שלהם, אך בסופו של דבר היא רוצה לחיות רק בישראל: "אני הייתי שם בפינלנד, אהבתי את המדינה, אבל רציתי לחזור לישראל, אמרתי שהכול טוב, הכול יפה, אבל לחיות הייתי רוצה בישראל [...] אנחנו אפילו לא חושבים על זה, על לנסוע לאן שהו, לסדר מחדש את העניינים איפשהו, הכול מתאים לנו."

גם לריסה בליצקי רוצה לחיות בישראל: "לא, לא, לא רוצים [לחזור]. חס וחלילה. לא צריך. במיוחד עכשיו אחרי היעדרות של כמעט שמונה שנים במולדת שם, אפשר להגיד שזו מולדת בכול זאת, נולדתי, הינה. לא. חד משמעית לא."

תמרה צ'רנוב מדברת על העיתוי הלא נכון של ההגעה לישראל, אך החלטה להגיעה לכאן מבחינתה עדיין הייתה נכונה: "יכול להיות בגלל הילדים הייתי נשארת שם, למען האמת, אם הייתי [יודעת] שככה יהיה עם קוסטיה. אבל ככה אם הייתה לי אפשרות כזו לחיות שם עד לתקופה הזו ואז לעזוב – אולי זה מה שהייתי עושה [...] בכל זאת הייתי רוצה להגר לפה, אולי לא בתקופה הזו, אולי או כשהילדים היו ממש קטנים, או כבר ממש בוגרים." היא חושבת שהסתגלות היא תהליך ארוך מאוד: "בעשר שנים בכל זאת אי אפשר להתאקלם ברמה כזאת ולהרגיש שאתה יליד הארץ. בכל אופן בעשר שנים, אפילו חמש עשרה שנים לא יספיקו."

לצד הרצון של המרואיינות להישאר ולחיות בישראל, בראיון אחרון הן משתפות ברגשות שמסתתרים מאחורי הרושם החיצוני של הסתגלות. בכאב רב מספרות הנשים על תחושות של חוסר ערך, זרות, מיותרות ועוד. לריסה בליצקי אומנם חשה שעם הגעה לישראל היה למשפחתה מזל וחל שיפור בהרבה תחומים, אך בכול זאת מרגישה שעדיין לא הסתגלה: "אני חושבת שהסתגלות זה כאשר בן אדם יושב במקום שלו, מרגיש את עצמו כמו שצריך, זאת אומרת, שום דבר לא מפריע לו. מכבדים אותו והוא מכבד [...] נדמה לי שאנחנו מאוד לאט, לא יודעת לגבי אחרים, אבל אני חושבת

שאני עוד לא הסתגלתי. צריך עוד זמן עד שכול זה יעבור [...] הרגשתי עד שלוש שנים בערך כזה שאתה באמת עולה חדש, וכזאת הרגשה, את מרגישה ששמים לב עליך שאתה עולה חדש. עוזרים [...] ואח"כ את כול זה שוכחים [...] את באה למשרד הפנים (עברית), צריך למלא טופס כלשהו. אני מבקשת לעזור [...] היא אומרת: 'זה בעיה שלך' (עברית). כך ענתה לי. זהו, כזה יחס. זה, זאת אומרת, כך בעיקרון. רק עם זה נתקלים שאתה מרגיש שלא צריכים אותך כאן. פשוט איכשהו לא שמים לב עליך."

גם נטליה דבורקין חושבת שלא ממש הסתגלה לארץ החדשה ולא מרגישה אזרחית לכול דבר. היא מסבירה כיצד חוסר הסתגלות משפיע על כול חייה בכלל ועל חיי המשפחה בפרט: להסתגל זה כשאת חיה בצורה מלאה את החיים, את המדינה הזו כמו שאומרים. אני לא יכולה לומר שרע או לומר מילה רעה על המדינה הזו [...] כדי להרגיש פה כמו אזרח לכול דבר כמו שאומרים, צריך לדעת את השפה [...] את יכולה לדבר בשפה הזו – יהיו לך אפשרויות ללמוד, להמשיך להעלות את הרמה שלך ולעבוד ולהביא תועלת למדינה הזו [...] כי הכי חשוב לדעתי עבודה שתביא שמחה וסיפוק. ואז במשפחה לא יהיו חיכוכים והכול יהיה טוב ויפה כמו שאומרים. אבל אם את לא יודעת איך להתנהג, איך להמשיך לחיות ואיפה לעבוד – זה קשה, ואז כל היחסים מגיעים לעדיפות האחרונה במשפחה. הבעיה הכי גדולה היא בגלל זה. זוהי הסתגלות." נטליה נוקטת במספרים על מנת להדגים את הרגשתה ואומרת שלדעתה הסתגלה ב-40%. לשאלה מה כלול באחוזים אלה, נטליה עונה: "מה יש בהם? בהם זה בעיקר הילדים וזה הכי חשוב. לילדים טוב פה, ואני מתאימה את עצמי על צד הטוב ביותר כמו שאומרים." התסכול הגדול ביותר שלה מישראל – המצב התעסוקתי. כאשר נטליה מדברת על כך, החוויה הדומיננטית שעולה היא חוסר ערך: "בהתחלה הכול נראה ורוד [...] וכשהגענו כבר לאן שהו באופן עצמאי, לבנק או בית חולים, הרגשנו כמו, אפשר להגיד, אדם חסר ערך [...] מעולם לא חשבתי שיהיה כל כך קשה עם העבודה. שיהיה במפעל, שיהיה במשהו אחר, אני לא מחפשת משהו נורמאלי, אבל ברגע שהגעת והדבר היחיד שמיועד לך הוא שטיפת רצפה או מטפלת – זה קשה [...] תמיד היו לי התמוטטויות שהגעתי לפה עם השכלה אקדמאית, השכלה לשטוף רצפה."

אפילו נינה פרידמן שבדרך כלל לא מתלוננת על שום דבר ומדגישה כי "אווהבת את הכול" בישראל, מרשה לעצמה להביע אכזבה ממצבה התעסוקתי: "הגענו לפה בגיל כזה, אם הייתי צעירה יותר [...] אם הייתי בת ארבעים, הייתי כבר מסיימת הרבה קורסים של אולפן (בעברית), הייתי עכשיו עובדת בעבודה פחות קשה. ועכשיו אני עובדת בעבודות קשות של ניקיון (בעברית), המשכורת אינה גבוהה, גם לבעלי ככה."

תמרה צ'רנוב מרגישה שהיא הסתגלה ושהיא כאן "במקום", אך לא כך בעלה: "להסתגל זה להרגיש בקרב ישראלים כמו בסביבה הקרובה שלך. אפילו לא אחד מהחבורה, אבל לפחות לא אדם זר. זה מה שאני קוראת לו להסתגל [...] למשל פטיה הוא לא מרוצה פה. אני לא יודעת מה הוא אמר לך, אבל אני מסיקה שהוא לא מרוצה. בכל פעם שהוא צריך ללכת לאן שהו, הוא אומר שכאילו יש מחסום של שפה. הוא היה חוזר בשמחה אם הייתה אפשרות." ולשאלה האם היא עצמה הסתגלה תמרה עונה חד משמעית: "כן. למה? כי כל המשפחה שלי כאן, אמא, קרובי משפחה [...] אני למשל

דוברת עברית שוטפת. אני לא יכולה לומר שאני יודעת עברית בצורה מושלמת, אבל אני יכולה לנהל שיחה בחופשיות בעבודה וגם ברחוב. לכן אני מרגישה פה במקום."

המילים של נטליה דבורקין מסכמות, לדעתי את השאיפה המשותפת לכול הנשים וגם לגברים – להרגיש "בן אדם", כלומר בעלי ערך. כשנטליה החליטה לעזוב את עבודת הניקיון ולעבור למפעל בו היא עובדת עד היום, היא אמרה לאחראית שניסתה לשכנע אותה להישאר: "אמרתי: ת', אני מבינה הכול, אבל אני סוחטת את הסמרטוט ועומד לי גוש בגרון, וככה כול יום. אני כל יום נחנקת מדמעות, אני לא יכולה. לפחות במפעל, גם אם זה קשה, אני ארגיש כמו בן אדם, אפילו הקטן ביותר."

לצד תחושות העצב ותסכול שמביעות הנשים, מופיעות גם תחושות של גאווה ודאגה למדינה. נטליה דבורקין אומרת: "אני כבר שבע שנים שומעים חדשות (עברית) בערוץ הרוסי, ערוץ תשע. מופיעה כבר קצת גאווה, את מחשיבה את עצמך כחלק מהמדינה, כי בכל זאת אין ברירה. רואים כל מיני תחרויות [...] אם רוסיה נגד מישהו אז [מעריצה] את רוסיה, ואם ישראל מתחרה מול מדינה אחרת אז כמובן ישראל. כן, כל מיני תכניות יש שם כל מיני חיכוכים ורואים שיש פיגועים (עברית). כמובן שתמיד דואגים וזו כבר המולדת השנייה שלך."

הראיונות לאחר שבע שנים נערכו בתקופה לפני ואחרי מבצע "עופרת יצוקה". מעניין לציין שהמראיונות לא הביעו רצון לעזוב את ישראל בגלל איום בטחוני. יתר על כן, בדבריהן נשמעת דאגה ואכפתיות למדינה ולאזרחיה. כך, בעיותיה של ישראל קרובות לליבה של נטליה דבורקין: "אני לא פוליטיקאית ואני לא יכולה לשפוט מה נעשה בדריגים הגבוהים כמו שאומרים, אבל מאד מקומם אותי [...] כשהחזירו את רצועת עזה. זה היה מתסכל עד דמעות, לא יכולתי לראות. אני בכיתי וכיביתי את הטלוויזיה והלכתי [...] ועכשיו הם הפכו את רצועת עזה לחתיכת אדמה ולכלום, רק יורים עלינו טילים וזהו [...] לכו ותעבדו את האדמה ההיא, זה אותו הדבר. מה שישראל הפכה להיות בזמן הזה ב-60 השנים האלו, מה הם לא יכולים?!"

גם נינה פרידמן מתייחסת בראיון לנושא הביטחון ולוקחת הכול קרוב לליבה: "התקשרה אליי אחות של בוריה, אמרה שנפל טיל [...] יש גם פצועים, גם הרוגים [...] אז אני נעשיתי עצובה לפני יומיים, ואתמול בעבודה לא הבנתי מה קורה לי: לא יכולה, לא מבינה מה יש לי, אני רוצה כל הזמן לישון, לא יכולה. כנראה זה פגע אצלי חזק בעצבים, בגלל זה שאנשים נפגעו." אבל נינה לא מתכוונת לברוח וסומכת על הגורל: "הינה מה יש לנו – רקטות עפות [...] אנחנו לא חושבים לעבור לשום מקום מכאן, שום דבר [...] מה שבגורל – זה מה שיהיה לנו."

גם לריסה בליצקי לא מתכוונת לעזוב בגלל האיום הביטחוני, וגישתה דומה לזו של נינה פרידמן: "איפה שלא תהיה – אם זה הגורל, אז זה הגורל [...] הגענו לכאן, אז כך צריך להיות. מה שיקרה יקרה [...] לא הרגשתי שאני חייבת לרוץ לאן שהו, להסתתר [...] להציל את עצמי. לא. אני אומרת מה שבגורל, אין לאן לברוח."

3.6.2.5 שפה

בראיונות לאחר שנתיים התייחסו כול המראיינים לחסמים בדרך לרכישת השפה: קושי ללמוד שפה חדשה בגיל מבוגר, מחסום פסיכולוגי והעדר הזדמנויות לתקשורת בעברית. לאחר ארבע שנים הביעו הנשים, בדומה לגברים, חוסר שביעות רצון מהידע שלהן, והסיבות לכך לא השתנו. מאז שרכשו ידע

בסיסי, לא חלה התקדמות משמעותית בשליטתן בעברית. כעבור שבע שנים גוברת האכזבה של המרואיינות מחוסר התקדמותן. הן מתוסכלות גם מכך שמגבלת השפה מהווה מחסום רציני להשתלבות מקצועית וחברתית.

לריסה בליצקי יודעת רק עברית בסיסית, וקשה לה להסתדר לבד במוסדות: "אני מבינה נניח עברית בסיסית. לקרוא, לכתוב אני לא יכולה להבין, לא יכולה. למרות שעברתי אולפן והכול, אבל לא יכולה. לא לזכור איפה כותבים אות א', ע', משהו איזו אות, פ', כ' כותבת לא נכון, יש הרי פ, ק, משהו. אני לא יודעת איך כול זה, לא יודעת. את באה למשרד הפנים (עברית), צריך למלא טופס כלשהו. אני מבקשת לעזור [...] כדי שאני אבין מה כתוב לפחות."

נינה פרידמן מעלה את הבעיה של העדר אפשרויות לתקשורת בעברית. היא מציינת כי בעלה שולט בעברית טוב יותר מאחר והוא עובד בסביבה דוברת עברית: "הוא ישר התחיל לעבוד עם הישראלים. ואני לא מדברת טוב עברית, למרות שסיימתי את האולפן (בעברית) עם תוצאות גבוהות יותר מהבעל והבן (צוחקת). באולפן איכשהו הייתי גם כותבת, וגם קוראת, וגם הייתי מההתחלה כותבת סיפורים (בעברית). מיד אחרי שסיימתי את האולפן (בעברית) באתי לביטוח הלאומי (בעברית), כי לא שלחו לנו את הקצבה בזמן [...] כתבתי בעצמי, בעצמי כבר כתבתי לביטוח הלאומי [...] ובעלי קורא, בעלי כותב, מתקשר טוב בעברית, הוא בעבודה בקשר עם ישראלים [...] אני פחות מתקשרת, לכן שוכחת."

נטליה דבורקין נתקלת באותה הבעיה – חוסר הזדמנויות לתקשורת בעברית: "איך אני אדע טוב? כדי לדעת טוב צריך לשוחח ולעבוד [עם דוברי עברית], כי הכול עניין של שיחה. ובמפעל הרי כולם דוברי רוסית [...] אם אולי הייתה לנו שיחה, כך שאם נניח אני יושבת בעבודה ולידי הייתה יושבת דוברת עברית – כמובן שב-12 שעות את לא יכולה לא לשוחח. איפשהו תפסתי מילה, איפשהו אמרתי משהו נכון, ואולי אני התבלבלתי זכר ונקבה והיא תתקן אותי, זה נקלט." תמרה צ'רנוב כן מתקשרת בעברית בעבודה ומרוצה מרמת הידע שלה. בעלה הוא זה שיודע פחות: "כל פעם שהוא צריך ללכת לאן שהו, הוא אומר שכאילו יש מחסום של שפה [...] אני למשל דוברת עברית שוטפת. אני לא יכולה לומר שאני יודעת עברית בצורה מושלמת, אבל אני יכולה לנהל שיחה בחופשיות בעבודה וגם ברחוב."

נטליה דבורקין מסבירה כיצד חוסר שליטה בשפה מביא לחוסר השתלבות תעסוקתית ולתסכול. היא חוזרת לתקופה אחרי סיום האולפן: "הזמן עבר ואת לא יודעת את השפה, וגם נגמר סל הקליטה. ואם היה כסף לצורכי יומיום, אפשר היה ללכת ללמוד, אבל זהו. מיד כמו מכה בראש. גם אין עברית וגם נגמר הכסף, ואף אחד לא מיעץ לך מה אפשר היה לעשות טוב יותר [...] אחר כך כבר עלתה השאלה מה עושים, כי צריך לשלם על שכירות. איזה לימודים אם צריך ללכת לעבוד? ולעבוד איפה? לשטוף רצפה." נטליה חוזרת ואומרת כי שפה היא תנאי הכרחי להסתגלות: "רציני ללמוד והכול, אבל כשבאתי לשם [לשכת תעסוקה] לקורס הכנה אמרו לי מחשב (עברית), אמרו לי הכול בעברית. ואני יושבת שם כמו טיפשה גמורה ולא יכולה להבין כלום. אז הסתובבתי והלכתי [...] חוץ מאולפן הייתי צריכה קורס נוסף על מנת אחר כך ללכת לקורס הזה [...] כמובן לא הייתי הולכת לשטוף רצפות ולנקות אחרי אדם קשיש [...] אולי לא הייתי מתגעגעת כל כך הביתה ולא היה דיכאון והיסטריה כזו. מה שלא הראיתי לילדים, הייתי נכנסת למקלחת, פותחת את המים והיה לי

ממש התקף היסטרי. הייתי יוצאת והכול היה בסדר. הכי חשוב השפה, קורסים מקצועיים. לא הבנתי שאני אתקל בקשיים כאלו. גם לא הכינו אותנו שם ולא אמרו שהכי חשוב זה ללמוד עברית. בלי עברית לא מסתדרים.”

3.6.2.6 חיי חברה ותרבות

בראיונות לאחר שנתיים בארץ בלט צמצום של הקשרים החברתיים, אפילו ביחס לשנה הראשונה. הסיבות לכך היו שגרת עבודה מעייפת, עיסוקים יום יומיים וקשרים משמעותיים שהשאירו המרואיינות בארץ מוצאם. בראיונות לאחר ארבע שנים, הנשים בדומה לגברים תיארו מצב דומה: שגרה, עייפות, חוסר זמן ואמצעים. למעטות היו חיי חברה מגוונים יותר, התחלה של חברויות חדשות וחיזוק קשרים מן העבר. כעבור שבע שנים התמונה דומה בעיקרה.

לריסה בליצקי מתארת את חייה כמרתון בו אין מקום למנוחה: **”עבודה, משפחה. ככה. ועם הנכדה בכלל אין זמן לחשוב על זה. בבוקר קמה לעבודה, רצה מהעבודה [...] עוזרת להוריד, לטייל, טיילנו, הגענו, מהר מחליפה בגדים, לקלח. קילחתי, היא מאכילה אותה, ואחר כך רק בשעה שמונה בערך אני מתחילה בעצמי – מקלחת, לאכול. כך כול היום כמו מנוע [...] ברבע לחמש שוב השקמה וכך כול יום. מלבד שיש-שבת (עברית), אם כמובן ביום שישי (עברית) עובדים, אז עובדים. לא - אז ביום שישי (עברית) יש סידורים שונים שצריך להסתדר.”**

המצב של תמרה צירנוב מאוד דומה: **”אני כל כך מתעייפת במהלך השבוע שבשבת (עברית) אני נמצאת רוב היום במצב שכיבה.”** כך תמרה מספרת על החלום שלה: **”אני רוצה לנסוע לאנשהו. אפילו לקיבוץ (עברית), סתם לשבת בטבע שלושה ימים בלי לחשוב על כלום, לא על עבודה ולא על שום דבר. אני רוצה, כי למען האמת בשבע וחצי שנים בישראל לא הייתי לא באילת, לא בירושלים, לא בצפון - בשום מקום [...] אפילו מביך להודות בפני מישהו שלא הייתי בשום מקום.”**

נטליה דבורקין אישה חברותית מאוד, והיא סובלת מהעדר קשרים חברתיים. בעבר היא אף עשתה צעדים ממשיים ליצירת קשרים חדשים ושיקום חברויות מן העבר: **”לי עדיין קשה שיש רק עבודה-בית, עבודה-בית, חוג חברתי לא נוצר כי החברים נשארו שם, חברי ילדות ואלו שלמדנו איתם. ופה חברות מהעבודה כולם באותו בוץ וכל אחד מתבשל בשלו, משתדל לכסות את המינוס כי אם נכנסים אליו אין יציאה. אף אחד לא מתארח אצל אף אחד ואין קשרים חברתיים (נאנחת). אירוע טוב זה כשאני טסה (צוחקת) לרוסיה, כן. ככה החיים מאד שגרתיים, עבודה, בית וזהו.”** ולמרות זאת, נטליה ממליצה לא להתייחס ולהשתדל לצאת מדי פעם מהשגרה, גם אם לבד: **”לא משנה כמה רע – צריך לחפש יתרון, גם אם קטן. ביום חופשי לא לשבת בבית ולסבול כמה אני אומללה ומסכנה, לקחת כרטיס ולנסוע לגנים הבהאיים למשל. כל כך יפה שם! מעולם לא ראיתי משהו כזה. והגעתי משם כל כך מוקסמת ושכחתי שלמחרת צריך ללכת לעבודה ולקום בחמש בבוקר [...] אני משתדלת גם אם בכוח, אבל להוציא את עצמי (צוחקת) לאן שהו, לטיולים (עברית) או לחדר כושר.”**

נינה פרידמן נפגשת בעיקר עם קרובי משפחה של בוריס: **”אנחנו מתראים, נפגשים כמעט כל שבת (בעברית), לפעמים הולכים לפארק, יושבים, בעיקר הולכים לאמא עם בעלי, אמא גרה עם אחותו של בוריה [...] ככה עוברים סופי השבוע. חובה שבסופי שבוע או שאנחנו הולכים לאן שהו, או שאלינו בא מישהו.”**

3.6.2.7 שם וכאן

בראינות לאחר שנתיים ולאחר ארבע שנים בארץ הביעו הנשים עצב והתאבלו על האובדן. כאשר דברו על ארץ מוצאן, התייחסו הנשים בעיקר לרגשות, בעוד שהגברים התייחסו יותר לעובדות. כעבור שבע שנים, הנשים מתייחסות למציאות כמו הגברים, כללית הן מרגישות טוב בישראל והחיים בארץ המוצא מצטיירים להן כפחות אטרקטיביים. בהקשר זה של "שם וכאן" אביא קטעים גם מראיון טלפוני עם ולנטינה, אשר חזרה לבלרוס הראיון וחיה שם כבר ארבע שנים.

לריסה בליצקי מספרת על הנסיעה הראשונה שלה לרוסיה, על חוויות הקשות שלה, על האכזבה, ועל החזרה לישראל. כאשר היא משווה את החיים שם לחייהם בישראל, מסקנתה ברורה – "אין שם חים נורמאליים": "לא הינו מרוצים מהנסיעה. מרוצים רק מזה שנפגשנו עם קרובים – עם אמא, עם אחיות, עם אחים וחברים [...] את רואה אותם ומרגישה שאת חייבת לעשות משהוא כדי להקל עליהם, שלא יהיה להם כל כך קשה נפשית, פיזית, כלכלית [...] אותנו שם לא מחזיק שום דבר – רק משפחה. יש נוסטלגיה ביחס למקום בו עברה הילדות [...] וככה ראינו – ביום יושבים עם כולם, הכול בסדר. בלילה [אני] שוכבת, מתחילה, לוחץ אליך כול זה, מתחילות לצאת דמעות. קשה, מאוד קשה לראות את כול זה [...] חזרנו לכאן, גם היה קשה נפשית, בימים הראשונים שוכבת בערב, מתחילה לשחזר כל זה [...] את רוסיה הייתי עוזבת. זאת אומרת, אין שם עתיד. לאחייך שלי הייתה תאונה, נחתכו רגליים. איך אומרים? יש כסף – אתה בן אדם, אין כסף - אתה נכה. נו אם לא היינו כאן, הוא היה נכה. פשוט. עזרנו, שלנו הרי. מה לעשות? [...] אז אני חושבת שאין שם בכלל חיים נורמאליים. שם אנשים לא נחשבים אנשים."

תמרה צ'רנוב עדיין לא ביקרה בארץ מוצאה, אך בנתה תמונה על פי סיפורים של אחרים שאין טעם לחזור: "אומרים שלנסוע לשם עם כסף כתייר, כמו בכל מקום, לנסוע לבלות שם כחודש ולחזור אפשר, אבל ככה אין שם מה לעשות. יש לי אח שמאוד רוצה לחזור לאוקראינה, הוא גם לא ממש הסתדר פה. הוא נסע לשם מספר פעמים לבקר את אבא והגיע למסקנה שאין שם מה לעשות."

עבור נינה פרידמן, כול המחשבות על רוסיה קשורות לבנה שכבר איננו: "אני אומרת, לרוסיה לנסוע אני לא יכולתי, רק חסכתי קצת כסף, אמרתי שאשלח לזכר בני, שלחתי כסף, שלפחות יבנו מצבה לילד, לפני זה לא חשבתי על זה, ועכשיו חשבתי שאחסוך כסף מהעבודה, אני עובדת בניקיון (בעברית), חשבתי שאחסוך קצת למצבה, ובעצמי לנסוע אין לי אפשרות כזאת. לא יודעת, אולי כשאייליה יסיים ללמוד, ובעזרת השם נהיה בחיים, אולי אז כבר אסע." נינה מדברת גם על הגעגועים שלה לארץ הולדתה לאחר ששוב מדגישה את אהבתה לישראל: "אני אוהבת את הכול בישראל, בכלל הכול, אבל אני מתגעגעת לאוקראינה, הרי זו המולדת. בכלל רציתי לעשות סיור במקומות שגרתי בהם. אבל עכשיו כשבני לא בחיים, מה הטעם? [...] יהיה לי קשה אם אסע, אתעצב עוד יותר [...]. ובכל זאת אני מתגעגעת לאוקראינה, נזכרת כל הזמן, בטבע, באנשים גם [...]. נסענו לרמת הגולן עם בוריה. אני את השלג הזה גם נישקתי, גם חיבקתי, גם אכלתי, מאוד התגעגעתי לשלג."

נטליה דבורקין לא תיארה לעצמה שדברים שהיו שם מובנים מאליהם יחסרו לה כאן. היא משתדלת לנסוע ולבקר את משפחתה באופן קבוע: "שם נפגשנו לעיתים רחוקות והיו חברים ותמיד

אפשר לבקר חברים, ואחר כך לבקר הורים, זה היה לא מוערך. צודקים כשאומרים שכשיש לך משהו – אתה לא מעריך אותו [...] ומשתדלים לעבוד ולוותר על דברים, על מנת כל שנה, כל עוד ההורים תודה לאל בריאים וחיים, לראות אותם, לנסוע." נטליה משתפת בכנות ברגשותיה בזמן הביקור, אך משתדלת להסתירן מהמשפחה בזמן הביקור: "היחידה שאני יכולה לשתף אותה בכול היא אחותי [...] גם לה אין למי לספר וגם היא אומרת לאמא תמיד שהכול בסדר והכול טוב. רק כשאני מתקשרת אליה יוצא שאנחנו בוכות בטלפון אחת לשנייה. ככה בדרך כלל אני באה עם עוגה, לשתות תה והכול בסדר, הכול טוב, הכול מצוין. בדרך כלל נדמה להם שבישראל הכול נופל מהשמים." על הביקור עצמו מספרת נטליה בהרבה התרגשות והתלהבות, וטון הדיבור שלה הופך להיות אופטימי יותר: "לנסוע לרוסיה זה טוב כפי שאני אומרת. תמיד מארחים אותי יפה והזמן טס מהר מאד [...] וכך הזמן טס שם מהר, עוד לא הייתי פה ולא הייתי שם - וכבר צריך לחזור (צחקוק). הנסיעות למולדת - מאד מחכים להן, מחכים כל השנה."

ולנטינה ברגר חזרה לבלרוס עם ביתה, לזיה לאחר שחייה בישראל שלוש שנים. ערכתי איתה ראיון טלפוני, כאשר מאז חזרתה עברו ארבע שנים. ולנטינה מספרת על הרגשתה כיום ועל הסיבות לחזרה ומשתמשת במטאפורה של עץ: "אני מאד מתייחסת למדינה [ישראל] בצורה חיובית ואוהבת אותה, אבל החלטתי לעצמי שבבית יותר טוב, בבית זה הקירות המוכרים. אם מעבירים עץ לאדמה זרה, הוא ישרוד או שלא ישרוד. אני כנראה לא שורדת [...] כשהגעתי לבלרוס גם אם קשה לחיות שם – שמחתי. הנפש שלי נהייתה שקטה פתאום." כעבור ארבע שנים, ולנטינה מרגישה שחזרה מתוך חיפוש אחרי הדבר האמיתי: "אני מבינה שיכולתי לעמוד שם [בישראל] על הרגליים, להתרומם. פשוט זה היה קשה מבחינה נפשית. ככה משלימים עם זה, ואחר כך פתאום זה תוקף. אז נסעתי לבלרוס שוב, וכנראה כל זה הצטבר יחד וחשבתי איפה טוב לי יותר. לא הסתכלתי על גורמים כלכליים כלשהם [...] בישראל הכול טוב ויש חגים ולא נמות מרעב. אבל חסר משהו, משהו אמיתי. וכשהגעתי לבלרוס אפילו הדשא, סתם דשא, היה ירוק יותר. אלוהים ישמור, כמה טוב פה. הנפש, העולם הפנימי איכשהו הסתדר במקומו. הגעתי ואמרתי: 'ולדימיר, אני נוסעת לבלרוס' [...] איזה אושר כשאמא לידי ואפשר לרוץ [אליה] ולא רק בטלפון, כל הקרובים. אני לא יודעת, הנפש שלי חמימה וכל יום אני הולכת וחושבת כמה אני מאושרת שאני חיה פה [...] הדבר היחיד – המשפחה מפוצלת, זה הדבר היחיד."

3.6.3 סיכום

גם לאחר שבע שנים השינויים אינם דרמטיים, ולפעמים השינוי העיקרי הוא רק בהרגשה. באופן כללי יש רושם שהדברים מתחילים להסתדר פחות או יותר, גם אם המרואיינים ציפו שחייהם ייראו אחרת. אחרי שבע שנים בישראל עדיין יש הרבה ביקורת מצד המרואיינים כלפי ישראל, אך היא מאוזנת יותר. נשים וגברים מציגים דברים שבעיניהם יותר טובים כאן, בישראל (למשל אפשרות לפרנס משפחה), ומה שלדעתם יותר טוב שם (למשל, רמת ההשכלה). מתוך הראיונות עולה תחושה של השלמה עם היתרונות והחסרונות של המדינה החדשה. כאשר מרואיינים מתארים דברים שמפריעים

להם, הם מתייחסים לכך כאל עובדה הקיימת שיש לחיות איתה וללמוד להתנהל במציאות הלא אידיאלית שמצאו בישראל.

הרושם והיחס לישראל מובעים בהשוואה למה שקורה לדעתם בארץ מוצאם. המרואיינים משווים את ישראל לארץ מוצאם ומסקנתם כי יש לישראל עדיפות בכמה מתחומי החיים, למשל, פרנסה, מצב כלכלי ותנאי דיור, הזדמנות להתנסות בחוויות חדשות, הזדמנויות חדשות לילדים ואף שיפור ביחסים זוגיים. אך הדבר נכון רק לחלק ממשנתפי המחקר. אחרים חשים מיותרים, מתוסכלים, חסרי תקווה וכי מעבר לישראל הרע את מצבם בתחומים רבים. באופן כללי, נשים אשר נשארו בישראל מרוצות יותר מחייהן בישראל. הן כולן מועסקות, גם אם עובדות קשה מאוד ולא במקצוען.

בתחום התעסוקה גברים שעובדים מביעים שביעות רצון במידות שונות מעבודתם. הם מודעים ליתרונות ולחסרונות של מקום עבודתם ומציינים אותם, ובסך הכול מרוצים מהיציבות, יכולת להתפרנס ולעסוק בעבודה שקרובה למקצוע שלהם או בתחום חדש. לצד שביעות רצון (ברמות שונות) מציינים המרואיינים גם את החסרונות. אך בולט שמי שעובד, מרוצה מהאפשרות ליישם את הכישורים שלו, מיכולת להתפרנס בכבוד ומהיציבות הכלכלית. בשונה ממרואיינים אלו, ההרגשה של גברים שאינם עובדים היא קשה – הם מאוכזבים מאוד וחשים מיותרים. אצל הנשים המצב שונה בכך שהן מוצאות את העבודה ביתר קלות וכולן מועסקות. השוני הוא בכך שלרוב הנשים עובדות בעבודות שלא תואמות את כישוריהן ורחוקות מתחום הכשרתן. אם בתקופה הראשונה עבודה פיזית ולא מקצועית נתפסה כדבר זמני, כעבור שבע שנים לא חלו שינויים משמעותיים בתחום. נשים ממשיכות לעבוד בעבודות פיזיות קשות, אבל הפעם כבר אין להן תקווה שהמצב ישתנה. ייחודי לנשים הוא עסוק ביחס כלפיהן במקום העבודה, וביחסים בין אישיים עם חבריהם לעבודה.

לאחר שבע שנים חל שינוי משמעותי למדי בהרגשתם של מרואיינים באשר ליחס הסובבים כלפיהם, ואצל חלק מהמרואיינים השינוי הוא ניכר מאוד. חלק מהמרואיינים מציינים שהיחס כלפי דוברי רוסית השתנה לטובה בכלל וכלפיהם בפרט. חלק מהמרואיינים מרגישים אחרת ודיווחו על תחושת אפליה ושקיפות. חוויה משותפת שהמרואיינים מדברים עליה לאורך שנים ועולה גם בסבב זה של הראיונות היא של יחס שלילי מצד "הותיקים הרוסים", חוויה שהיא משותפת הן לגברים והן לנשים.

בנוגע לתחושת השייכות, לאחר שבע שנים מופיעים שני סוגים של סיפורים: סיפור על תחושת שייכות, הסתגלות והרגשת בית בישראל, וכנגדו סיפור על זרות ומיותרות. נראה, כי גם מי שפחות התמזל מזלו לו בישראל, מרגיש שהסתגל, גם אם באופן חלקי. אפילו אנשים שמאוכזבים מחייהם בישראל, מגלים סימני הסתגלות בחלק מהתחומים. יחד עם זאת, הם חשים געגועים ומשיכה לארץ מולדתם. לצד תחושת שייכות וביטחון ברמות שונות, המרואיינים מביעים הסתייגות ומדגישים לעולם לא ירגישו אזרחים שווים ערך בישראל. הם מדגישים שתהליך ההסתגלות למדינה חדשה הוא ארוך ולא מסתיים לעולם. לעיתים, מאחורי תמונה של חיים מסודרים ויציבים יחסית, מסתתרים רגשות של זרות, חוסר ערך ומיותרות. לצד הרצון של המרואיינים להישאר ולחיות בישראל, לאחר

שבע שנים הם משתפים ברגשות אלה שמתרכזות סביב תחום התעסוקה, במיוחד כאשר מדובר בעבודות פיזיות קשות אשר לא תואמת את הכישרים.

אחרי שבע שנים, עדיין יש קושי להגיע לאותו מעמד תעסוקתי וחברתי שהיה למרואיינים לפני ההגירה ולהרגיש אזרח שווה ערך. המרואיינים מספרים כיצד מרגיש אדם שצריך להתחיל הכול מההתחלה. תחושה משותפת היא גם כי יש תיקרה להתקדמותם בחברה, תקרה שלא ניתן לפרוץ אותה בשל מגבלות של שפה, חוסר התמצאות בחוקים וכדומה. על פי הגדרת המרואיינים, הסתגלות היא קודם כל יכולת להתפרנס בכבוד, לפתור בעיות באופן עצמאי ולהרגיש חלק מהחברה. ולצד תחושות עצב ותסכול מביעים המרואיינים גם תחושות גאווה בישראל וגם דאגה למדינתם החדשה. הראיונות לאחר שבע שנים נערכו בתקופה לפני ואחרי מבצע "עופרת יצוקה". מעניין לציין כי משתתפי המחקר לא הביעו רצון לעזוב את ישראל בגלל איום בטחוני. יתר על כן, בדבריהם נשמעה דאגה ואכפתיות למדינה ולאזרחיה ונכונות להילחם למען מדינת ישראל.

כעבור שבע שנים, גוברת האכזבה של המרואיינים מחוסר התקדמותם ברכישת השפה. אין שינוי משמעותי בשליטה בעברית, והסיבה – אותם החסמים שהיו בשנים קודמות: העדר הזדמנויות לתקשורת בעברית, סביבה "רוסית", חוסר זמן ומוטיבציה. לאחר שבע שנים בארץ המצב לא השתנה במהותו. המרואיינים שולטים טוב יותר בשפה, במיוחד במה שנוגע לתחום עבודתם, ומסתדרים ברמה היום יומית. אך הקושי הגדול הוא לעלות מעבר לרמה הבסיסית, כלומר, לשלוט בשפה באופן שיאפשר מוביליות חברתית, שינוי מעמד תעסוקתי ואולי גם הגעה לאותם התפקידים שהיו להם בחו"ל. גברים ונשים כאחד מאוכזבים מהתקדמותם בתחום השפה.

גם בתחום חברתי לא חל שינוי משמעותי: כעבור שבע שנים מתארים המרואיינים חוויה של חוסר זמן, תחושת עייפות וקשרים חברתיים מצומצמים יחסית. חלק במיוחד נשים, יוצרים חברויות חדשות ומחזקים קשרים מן העבר. באופן מכללי, נשים משקיעות יותר מאמץ ביצירת קשרים חברתיים.

בהתייחסות לארץ המוצא נשמרת אותה המגמה שהייתה לפני שלוש שנים: מרואיינים שרצו לחזור ראו בזמן הביקור "שם" בעיקר דברים חיוביים, ואילו מי שהחליט להישאר, החיים "שם" נראו לו פחות אטרקטיביים. חוויה זו הייתה משותפת לנשים ולגברים כאחד. הגעגועים שהם מבטאים בדרך כלל קשורים לחברים ולקרובים, וגם לטבע ונופים מוכרים.

כל המשפחות המאושרות – מאושרות באותה הדרך.
כל משפחה אומללה – אומללה בדרכה שלה.
(לב טולסטוי "אנה קארנינה")

3.7. המשפחות: השנה הראשונה

ששת המשפחות המשתתפות במחקר הגיעו ארצה כמשפחות שלמות שכללו אב, אם ולפחות ילד אחד בגיל התבגרות. בפרק הבא אציג את היחסים במשפחות אלו, כפי שנתפסים ומתוארים על ידי המרואיינים בראיון הראשון, בשנה הראשונה לאחר ההגירה. כאן בחרתי להביא את הממצאים על פי יחידות משפחתיות, זאת כדי לאפשר לקורא לעקוב אחרי תהליכים משפחתיים לאורך שבע שנים.

3.7.1 משפחת ברגר

"אני חושב שהמשפחה שלנו קרובה לאידיאלית" (ולדימיר ברגר)

יחסים זוגיים

במשפחת ברגר ולנטינה מדגישה את הקשר הטוב שיש בין בני הזוג, ואף מתארת שיפור ביחסים זוגיים עם הגעה לישראל: "הם [היחסים] השתפרו. השתפרו. התחלנו להיאחז אחד בשני, התחלנו לדון בסוגיות. גם שם דננו, אני לא יודעת, לגבי הילדים אפילו. לגבי ילדים יש חילוקי דעות, כי הוא מלמד משהו אחד, אני רוצה להחליק איכשהו, הנה, וככה לא היה שינוי. בחודש הראשון היחסים היו מאוד טובים, כאשר התחלנו ללכת לאולפן, נהיינו יותר עסוקים, התראינו פחות. אנחנו מתראים לעיתים רחוקות מאוד, רק בערב, כאשר אנחנו יושבים, והילדים כבר הולכים לישון, אז אנחנו פותרים את כל הבעיות [...] לכן התחלנו לקבל החלטות יותר קונקרטיות, יותר כאלה, איך להגיד, בודקים את היחסים – טובים או לא, מה יותר מתאים לנו, איך להתייעץ אחד עם השני". המעבר לישראל עשה שינוי מרענן לדעתה של ולנטינה, ואפילו את השינויים שהם כביכול שליליים היא תופסת כתורמים לקשר בין בני המשפחה: "שם איכשהו היה הכול. כבר היה סדר, שגרה כלשהי: עבודה, בית, מנוחה. שם היו חברים, וכאן אנחנו מסתובבים סביב עצמנו. זה אפילו מוצא חן בעיני, שאנחנו יכולים יותר תשומת לב לילדים, ללכת לאן שהו ביחד, כי שם היה קורה שלא יצא לנו".

בני הזוג מדברים על חשיבות היחסים הזוגיים ורצון להישאר יחד. ולנטינה

מסבירה: "אנחנו יקרים אחד לשני". ולדימיר ממשיך: "[הקשר] נוצר במקרה, ועכשיו ככה, הרצון לשמור על המשפחה".

בראיון ראשון זה מודגש מאוד הנושא של לכידות המשפחתית. לחופש, למשל, הם יצאו תמיד ביחד. ולנטינה מספרת: "תמיד ביחד. להשאיר מישהו – איך אנחנו נשאיר מישהו? [...] לא, לא, אנחנו לא מתארים לעצמנו נופש בלי הילדים [...] משפחה צריכה להיות משפחה". בנוגע לתפקידים במשפחה, עולה מהראיון כי החלוקה נושאת אופי מסורתי. בני הזוג מנהלים את דיון הבא: ולדימיר: "מי היה הראש?"

ולנטינה : "ולדימיר, כמובן. אני מקשיבה, שומעת."
ולדימיר : "זה איכשהו ככה – מקשיבה, אבל עושה בדרך שלה (צוחק)".
ולנטינה : "אני מקשיבה לדעתו, ואם זה באמת ככה – אז ככה צריך לעשות. ואם לא – אני אומרת לו שזה לא ככה, ושוב מחליטים".

ולדימיר : : "היא כמו שאומרים דואגת למזון, ביגוד, כביסה. ואני מטפל בכל האספקה הטכנית במשפחה, ומשתדל למצוא איזה פרנסה".
בני הזוג רואים ביחסים אידיאליים יחסים שיש בהם הכול, גם ריב וגם התפייסות. ולדימיר מספר :
"רבים קצת, מתעצבנים, אחר כך נרגעים, ושוב מדברים". ולנטינה ממשיכה : "[...] צריך שיהיו ריבים, צריך שתהיה הסכמה, כי אי אפשר בלי זה. צריך בהכרח שיהיה קונפליקט, כי לא יכולים להיות שני אנשים זהים, לכן צריכים להיות חיכוכים". וולדימיר מסכם : "אני חושב שהמשפחה שלנו קרובה לאידיאלית".

הילדים

לצד התלהבות מישראל ושיפור ביחסים הזוגיים, המצב של יורי קצת פחות טוב. הוא ירד מבחינה לימודית ומתקשה במיוחד במקצועות שדורשות ידע בעברית. גם לליזה לא פשוט, אך ההורים פחות מודאגים ממנה. ולדימיר מביע דאגה למצבו של יורי : "עתיד של יורה? אני שוב, למען האמת, אני לא מתלהב, כי הוא לומד פחות טוב ממה שהיינו רוצים, הנה, ולכן אני בינתיים בספק, מה יצא ממנו".
ולנטינה מצפה שיורי יתבגר וייקח אחריות על חייו : "אני בכל מקרה מקווה שהוא ייקח את עצמו בידים, שהוא יבין את זה, כי הוא מתבגר, הוא בגיל כזה עכשיו שהוא כבר צריך להיות גבר [...].
שהוא כבר צריך לחשוב על זה שאם הוא לא ילמד עכשיו, הוא לא יקבל כלום בחיים. ולגבי הבת אני יותר רגועה, כי היא אצלנו למדה טוב, והיא שואפת לידע, בכל מקרה נכון לעכשיו. ובינתיים בגלל חוסר ידע בעברית הרבה מתפספס אצלנו. הרבה מאוד. וגם אצל הבן אותו דבר."

בסופו של דבר מחליטים ההורים לשלוח את יורי למסגרת חוץ ביתית (פנימייה), זאת על מנת להגן עליו מפני השפעה מסוכנת של הסביבה. ולדימיר מסביר : "[...] ומהסיבה הזאת – אני הלכתי לבית הספר ואמרו לי שיש שם סמים". ולנטינה ממשיכה : "ואנחנו נעבוד, והוא יהיה חצי יום בלי השגחה. לא ברור איפה הוא יסתובב, עיר חדשה, שפה זרה – זה כבר יותר מסוכן. שם בכל מקרה הם כולם ביחד, בחוג שלהם, משגיחים עליהם, אם קורה משהו מייד מתקשרים". ההחלטה וההסבר באים בסתירה לתיאורים הקודמים של ולדימיר וולנטינה לפיהם ישראל בכלל והעיר בה הם גרים בפרט מהוות סביבה בטוחה לילדים, ושיש להורים כעת אפשרות להקדיש יותר זמן לילדים ולאחד את המשפחה.

3.7.2 משפחת בליצקי

”איכשהו זה גיבש אותנו יותר” (לריסה בליצקי)

יחסים זוגיים

במשפחת בליצקי ההחלטה להגיעה לישראל קירבה בין בני הזוג. כך לריסה מספרת: ”איכשהו זה גיבש אותנו יותר, זה הפך ליותר טוב”. ואנטולי מסביר: ”פשוט נהייה לנו משהו משותף, מטרה. איזו מטרה שצריך להשיג, רצוי להשיג, ושם פשוט כבר לא היה, המטרה הייתה רק לשרוד. כל הזמן אותן הבעיות: איך להשיג פת לחם, על מנת לעבור את היום. ולגבי מחר – לא היו שום שאיפות.” לריסה מסבירה כיצד המעבר תרם ללכידות משפחתית ולהדדיות: ”כשגרנו שם, כל אחד חשב על זה שהוא צריך לעסוק בשלו, הספיק או לא הספיק, היה מעין יחס כזה, נו איך. נאלצנו הרבה דברים להחליט לבד. וכאן – הכול ביחד, בשיתוף. אני שואלת מה דעתו, הוא שואל מה דעתי”. לריסה משבחת את בן זוגה, מתארת אותו כאדם טוב לב, בעל עוזר ואב טוב לביתו החורגת: ”הוא יקשיב להכול טוב בהתחלה, וייתן עצה, ויעזור. הוא אפילו איך, כמו שאומרים, מה זה לגבר לקחת לכבס משהו, או להכין לאכול או לעזור? הוא יעזור בכול [...] זה אדם מאוד טוב לב, אנחנו לומדים באולפן, ואפילו כל האנשים שבקשר איתנו, הם ישירות כולם אומרים לי: יש לך בעל כזה שממש בא לגעת בו, הוא ממש קורן מטוב לב [...] זה אדם ממש טוב, אני אפילו, אין לי אפילו מילים, רק דבר אחד, יש רק תשובה אחת כאן: הילדה הייתה בת שנה וחצי, הוא גידל אותה, הוא חינך אותה, היא ממש אוהבת אותו”.

בני הזוג משוחחים בפתיחות על האב הביולוגי של אנה. הדבר אינו מובן מעליו במשפחות של יוצאי חבר העמים, שם היה נהוג לנתק את הקשר עם אב ביולוגי, ואף לשמור בסוד את העובדה כי האב החורג הוא אינו האב הביולוגי. אביא קטע קצר מהראיון עם לריסה על מנת להדגים את המצב במשפחת בליצקי: ”היא עוד הייתה קטנה, היא אפילו לא הבינה מה קורה, היינו אומרים לה: לאבא שלך יש יום הולדת, תכתבי לו ברכה, או עוד משהו [...] אנחנו תמיד סיפרנו לה שהוא קיים, אף פעם לא אמרנו לה שהוא כזה וכזה.” אנטולי מוסיף: ”[...] גם כאשר עברנו, גם הכתובת, שלחנו לו גם כתובת וגם טלפון.” לריסה ממשיכה: ”אמא שלי גרה שם בכפר, אני כאשר נוסעת אליה, אנחנו תמיד עוברים דרכם [...] אנחנו היינו עוברים דרך אימא שלו, הסבתא. אני הייתי אומרת [...] אם אתם רוצים, אנחנו נעבור דרכיכם, תראו אותה, והיא אם ראתה לנכון להזמין אותנו, למרות שהיא הייתה אומרת שהיא אמרה לו שנהייה אצלה – הוא לא היה בא”.

בני הזוג לא מצליחים להחליט מי מהם הוא ראש המשפחה. לריסה: ”עכשיו ברגע זה הוא לא הראש, איך. ובכלל, אין אצלנו ראש. אצלנו איכשהו הכול משותף. דעה משותפת, הסכמה משותפת. החלטנו אז החלטנו שצריך משהו, או שנלך ביחד לאנשהו – הכול ביחד. אין אצלנו שמישהו אחד יגיד, יעמוד על שלו. לא, אצלנו זה לא קורה. למרות שאני חושבת שלפעמים קורה שאני כזאת, מגעילה (צוחקת), לא מוותרת לו.” וגם חלוקת התפקידים בין אנטולי ולריסה היא גמישה. לריסה מסבירה: ”אם צריך, אם צריך לכבס הוא יכבס, הוא יודע לעשות הכול, אני יודעת”. גם אנטולי, בדומה לולדימיר, רואה את משפחתו כאידיאלית: אנטולי: ”מה שיש לנו נראה לי שזה אידיאלי. היחסים”

לריסה: "(צוחקת) לא. הכוונה שלא יכולים להיות מושלמים, שבכלל הכול יהיה חלק, אני בכל זאת אומרת שאפילו במקרה האידיאלי יכולים להיות איזה חסרונות ויתרונות, משהו מצליח ולא מצליח".

אנטולי: "לי נראה שכל זה תלוי ביחסים".

לריסה: "ובכל זאת, המשפחה האידיאלית, באמת זה כאשר מבינים אחד את השני וכאשר זה, איך, זה הכי חשוב, ההבנה שתהייה".

הבת אנה

במשפחת בליצקי מתארים את אנה כילדה נוחה שהוריה השקיעו בה את נשמתם: כך לריסה מספרת על ביתה: "אנחנו השקענו בה את הנשמה, טוב לב. אצלה, היא יושבת ותמיד אדם נחמד. היא אף פעם לא תתווכח, אנחנו אף פעם עליה לא, ההורים לפעמים מענישים ומכים את הילדים, ככה. אצלנו אין את זה". קשיים עם הילדה הם מסוג אחר: אנה זקוקה למסגרת של חינוך מיוחד, אך בשל בירוקרטיה וחוסר התמצאות של ההורים במדינה החדשה גוזל תהליך ההשמה זמן רב וטרחה. אנטולי מספר: "פשוט כל מיני קשיים ביורוקרטיים קטנים, יצאה בעיה, גם אם קטנה [...] לא ידענו למי ולכן לפנות, ופנינו ישר למרפאה שלנו, שם עובד סוציאלי, הוא היה צריך לשלוח מכתב [...] היא צריכה לקבל עכשיו, היו שתי פגישות עם פסיכולוג, ותהייה גם שלישית [...] אבל את כל זה היה אפשר לסדר הרבה יותר מהר, אם הם היו מתחילים יותר מוקדם". לריסה מסבירה: "אנחנו בזבזנו חצי שנה [...] אף אחד לא אמר לי. נניח, הייתי שואלת, זה לילדים רגילים זה ככה, אבל ילדים כאלה צריכים משהו מיוחד".

3.7.3 משפחת דבורקין

"התלכדנו יותר [...] זה דווקא קירב בינינו" (נטליה)

יחסים זוגיים

בשיחה על שינויים בעקבות ההגירה אומרת נטליה דברים דומים למרואיינים אחרים: ההגירה קירבה בין בני המשפחה. נטליה מספרת: "התלכדנו יותר, כי שם היה הכול מוכר, ופה שום דבר לא מוכר. אז זה דווקא קירב בינינו". באופן כללי אין זעזועים גדולים ביחסים, בני הזוג מסבירים זאת על ידי קשר שעבר את מבחן הזמן. ולרי אומר: "שום דבר לא השתנה". נטליה מדגישה: "הכי חשוב זו הבנה. העניין הוא שאני ואבא מכירים מכיתה ז'".

גם במשפחת דבורקין חלוקת התפקידים גמישה. נטליה מסבירה: "אנחנו עושים ביחד הכול. אני עושה כביסה בדרך כלל. לפעמים בא לי לישון, יש לי כאב ראש בזמן אחרון מהעברית כנראה [...] אז אבא הולך מבשל משהו, הוא מבשל נורא טעים". ולרי קורא לאשתו חצי בצחוק וחצי ברצינות "המפקדת": "היא המפקדת". ונטליה עונה: "(צוחקת) ממש מפקדת, מחליטים הכול ביחד, פשוט אני יותר אנרגטית, אבא שלנו יותר רגוע, יש לו אופי מאוזן יותר. אני לפעמים מתפרצת. לפעמים אני שומרת הרבה בבטן, אז חייבת להוציא הכול, אז ארגיש טוב יותר (צוחקת). אבא מאופק

יותר". היא רואה בקשר שלה עם ולרי גורל: "מילה נדושה אולי קצת – אהבה. אהבה. אם את לא אוהבת את הבן אדם ולא סומכת עליו – אז אין שום יחסים. זה אולי מהשמיים. הרי פגשתי אותו בכיתה ז', נדבק אלי (צוחקת) וזהו (צוחקת)".

הילדים

נטליה מדגישה את הקשר המיוחד שיש לבן הצעיר רומן עם אביו: "רומה יותר קרוב לאבא מגיל קטן. הוא מאוד שובב, כול הזמן מתרוצץ. מקסים הוא יושב, קורא ספרים. רומה – לא יודעת איך הוא מחזיק מעמד את החודש הזה כשהוא צריך לשבת בבית יותר [...] שם הוא הייה מטפל באוטו שלנו עם אבא בגרז', הוא כול הזמן עם אבא [...] הם יותר מבינים אחד את השני." את מקסים מתארת נטליה כילד בוגר ואחראי, אח מסור ותלמיד טוב: "הוא תמיד שאף ללמוד. יש לי חברה שכן שלה לא רצה ללמוד, הם היו מכריחים אותו, סוגרים אותו בחדר. אצלנו אף פעם לא הייתה בעיה כזאת. מילדות. בהתחלה עוד בדקתי לו שיעורי בית. אחר כך הוא אמר לי שאין צורך בזה כי הוא כבר גדול. לבית הספר הלכתי רק לאסיפות הורים. הוא התבגר מאוד מהר אחרי שאחיו נולד. אני ואבא עבדנו הרבה, והוא היה מביא אותו לגן ומחזיר מהגן, בדק איך הוא מתנהג, איך הוא אוכל. הוא היה גבר קטן. כאשר היה יוצא עם אחיו לחצר, הוא [רומן] הייה יושב בארגז החול, והוא עם הסבתות על הספסל". כשצריך עזרה או עצה יש חלוקה לפיה רומן פונה לאבא ואילו מקסים יפנה לאימו: "רומה יותר פונה לאבא ועם מקסים אנחנו יושבים לפעמים עד אחד בלילה". בזמן שהמשפחה רואינה רומן היה תלמיד בית ספר ואילו מקסים, בעל תעודת בגרות מחו"ל, למד באלפן למבוגרים.

3.7.4 משפחת צ'רנוב

"פשוט נהיה יותר רגוע" (תמרה)

יחסים זוגיים

במשפחת צ'רנוב האב לא נכח בבית בזמן הראיון. תמרה מסבירה: "הוא הבטיח לבוא בשבע. הבטיח, אמרתי לו שבשבע, הוא הבטיח, אמר שיבוא". לשאלה על שינויים במשפחה לאחר ההגירה תמרה עונה: "נדמה לי שלא. הכול כמו שהיה ככה נשאר. פשוט נהיה יותר רגוע, בעבר היו יותר מריבות, ויכוחים כל מני, משהו לא מצליח – עצבים, מתחילים לריב. וכאן הכול רגוע, יש הכול, אין בגלל מה ממש".

המעבר הרגיעה את הרוחות בבית והוריד לחץ, זאת בשל שיפור תנאי המגורים של המשפחה: "פעם גרנו אצל הורים שלי, פעם אצל חמותי, גם גרנו אצל סבתא. שנה שם, שנה כאן. ככה. במעונות לא היה לנו לאן ללכת: כולם בחדר אחד. ופה, אם בעיני מישהו משהו לא מוצאת חן – מסתובב והולך לחדר אחר. ובזה זה נגמר. אין התנגשויות מיותרות, מריבות". לאחר ההגירה עם הרגיעה באה גם התרחקות ביחסים: "אולי התרחקנו אחד מהשני, אבל מצב יותר רגוע. אין מתיחות [...] וגם אני חוזרת מעבודה מאוחר. הוא יוצא בבוקר וחוזר ב-6 או ב-7. אני יוצאת ב-4, חוזרת ב-9, קרוב ל-10, אין כבר זמן להתנגשויות (צוחקת)". יחד עם זאת גם במשפחת צ'רנוב חלוקת התפקידים היא די גמישה: "לא מפרידים. יש מחויבויות: לנקות, לשטוף כלים. קורה לפעמים שאני בערב בעבודה ולא

הספקתי להכין ארוחת ערב. אז הוא בא ובלי שום בעיה מכין משהו לאכול. לא משהו מסובך. לפעמים כשהוא צריך לעשות את זה הרבה אז הוא מתלונן: 'אני חזרתי מעבודה ועוד צריך משהו לעשות'. מה לעשות – יצא ככה".

ההחלטה של בני הזוג להתחתן, בשונה מזוגות אחרים שרואיינו, הייתה די ספונטאנית, ותמרה משתפת בהרגשת הפסד על שלא הספיקה לחיות בשביל עצמה לפני הקמת המשפחה: "אני הכול עושה ספונטאנית. אחר כך מצטערת, לפעמים לא מצטערת [...] לא הצטערתי שהתחתנתי איתן אלא בכלל שהתחתנתי (צוחקת) מוקדם [...] לא ראיתי הרבה בחיים, אולי הייתי צריכה לחיות ולעבוד קצת בשביל עצמי, לנסוע אולי לאיזה טיול. הורים שלי לא פינקו אותי במיוחד. (5) לא יודעת."

בחור"ל את החופשות תמרה הייתה מבלה יחד עם הילדים, כאשר פיוטר עבד: "אנחנו גרנו ב[שם העיר] והורים שלי גרו ברוסיה. אז בדרך כלל נסענו לשם [...] עם ילדים. הוא עבד. בקיץ נסענו בחופש הגדול של הילדים. ואצלו בקיץ דווקא היה הרבה עבודה. הוא היה גר אצל הורים שלו ועבד".

הילדים

תמרה מתארת בכנות מצב לא פשוט עם קוסטיה, קשה לה לתקשר איתו, הוא לא מקשיב לה ולא רוצה ללכת לבית הספר: "את ידעת בעבר אני צרחתי, יכולתי אפילו לתת פליק, כשהוא היה קטן. עכשיו אני פשוט סוגרת את הדלת והולכת לחדר אחר. בעצם אני נכנסת לחדרו, שואלת: קוסטה, מה קרה? הוא עושה פרצוף, אז אני סוגרת את הדלת והולכת, כי אין טעם. לפעמים אני שואלת אותו: אתה מבין אותי? והוא מהנהן עם הראש. אבל אני מבינה שכול השיחות האלו הן חסרות תועלת. הוא מסכים איתי, אבל בכול זאת עושה את מה שהוא רוצה". היא מתארת אותו כילד סגור שלא מספר על מה שעובר עליו: "הייתי רוצה שהוא יהיה יותר כנה איתי. אני למשל מנסה לברר: למה אתה לא רוצה ללכת לבית הספר? משהו מפריע לך שם? מישהו מציק לך? – לא!". אולי יש משהו, אבל הוא לא מספר. הייתי רוצה שיהיה יותר פתוח". לצערה, גם הקשר של קוסטה עם אביו לא כפי שהייתה רוצה שיהיה: "לפעמים הוא יכול לדבר איתו על מחשב או על אלקטרוניקה שהוא מתעסק איתה, או לספר משהו על חיו: 'אנחנו כשלמדנו, היה ככה. ומה יש לך להתלונן?' בסגנון כזה. לא הייתי אומרת שהם חברים." אם יש בעיה, קוסטיה לא פונה להוריו. האם מביעה תסכול ואכזבה מכך: "כול הבעיות שלו: תביא לי כסף לסיגריות, תביא לי כסף לנסיעה. כאלו בעיות. או צריך משהו לבית הספר. פונה אלי, אבל רק כדי לבקש משהו. עם הבעיות הוא לא בא עלי". תמרה חסרת אונים גם מול אי ביקור בבית הספר, היא מספרת על התסכול וניסיונות לא מוצלחים לטפל במצב: "את האמת, הוא לא רוצה. כול יום מתקשרת עלי מורה ואומרת: את יודעת שהוא היה רק בשנים-שלושה שיעורים והלך. אני כבר דיברתי איתו, הסברתי לו. לא יודעת מה לעשות איתו. קוסטה הוא כזה שאם מסבירים ומדברים אליו אולי אפשר להשיג משהו. אבל אם להיות איתו נוקשה הוא נסגר ואי אפשר להגיע אליו. הוא יכול לשתוק או להגיב, אבל אי אפשר להשיג ממנו כלום. אין שום תועלת ממורים. אמרתי לה: אני אבוא לבית הספר, נשב ביחד ונחליט מה לעשות איתו. אז היא אמרה: אין צורך שתבואי לפה, תדברי איתו בבית." גם באוקראינה קוסטיה למד בלי הרבה חשק, אבל ביקר באופן סדיר בבית הספר: "גם בלי הרבה חשק. אבל לפחות הוא היה נוכח בשיעורים כמו שצריך."

אולי כי היו שם הרבה חברים. מכיתה א' כולם ביחד". בארץ הכיר קוסטיה חברים חדשים, אך תמרה לא מכירה אותם או את הוריהם: "[...] אני אפילו לא מכירה אותם. הוא הולך בערב, הם פה בפארק, או הולכים ל-ה'ן[שכונה]. באים, מצלצלים בדלת: אפשר לדבר עם קוסטה? – אפשר. הוא יוצא, מדבר איתם. אני לא יודעת מי הורים שלהם, מה הם עושים. רק לפי מה שהוא מספר". גם על פי הסיפור של תמרה יש פער בולט בין התלהבות מישראל ושיפור ברמת החיים לבין הידרדרות במצבו של קוסטיה, הבן. לגבי ויקה, הבת הצעירה, תמרה יותר רגועה. היא לומדת בבית ספר יסודי ומשתלבת ביתר קלות מבחינה לימודית וחברתית.

3.7.5 משפחת פרידמן

"אם אין אהבה, אין טעם לחיות ביחד" (בוריס)

בוריס ונינה, כמו שאר הזוגות, ביחד כבר הרבה שנים. נינה מספרת סיפור מרגש על היחסים שלהם: "אנו חיים ביחד 20 שנה [...]. אני הייתי חברה של האחות שלו, היינו רוקדים ביחד. גם אני גדלתי ללא הורים אצל סבתא, תמיד למדתי טוב בבית הספר תמיד לקחתי רק דוגמאות טובות מהחיים. באתי לריקודים ובוריס שר בלהקה, הוא זמר טוב. בוריס ניגש אלינו וכך הכרנו. חמש שנים הייה הולך אחרי עד שהתחתנו. אני לא רציתי כיוון שהוא היה יותר צעיר ממני. הוא היה נראה יותר מבוגר מבני גילו, יכול להיות בגלל שגדל ללא הורים. היה מאוד קשה, לפעמים לא היה מספיק אוכל". בני הזוג מספרים סיפור רומנטי של חיזור בן חמש שנים והחלטה להיות יחד למרות הפרש בגיל. כך מספרים בני הזוג על עצמם: נינה: "את יודעת, כאשר פגשתי אותו, אמרתי לו שלא יכול להיות בעל יותר טוב ממנו, רק בתנאי שהיה בגילי. והוא היה אומר, אז חסר לי חמש שנים, איפה אני אקח אותם?". בוריס: "כאשר התחתנו הכרנו כבר חמש שנים. אני חושב שלפני שבחרים בן הזוג צריכים להכיר אותו. לדעת מיהם החברים שלו, מה הוא יודע." נינה: "בוריס אמר לי: לפני שהתחתנתי אתך שקלתי הכול. ראיתי איך את מתנהגת בעבודה, בחברה. הוא שקל הכול ואז התחתן אתי." בוריס: "אני אישית לא הצטערתי על כך שהתחתנו, יש לנו בן נהדר, גם השני [מנישואים ראשונים של נינה] אני חונכת אותו ונתתי לו רק טוב."

נינה מדגישה כי לאורך כל הדרך היחסים בין בני הזוג היו מאופיינים בהבנה ותמיכה הדדית: "לדעתי הכי חשוב זו הבנה. חיינו בעוני ולא קיבלנו עזרה מההורים. כאשר התחתנו לבוריס לא הייתה שום השכלה. בוריס התקבל לאוניברסיטה וסיים אותה, כמובן שעזרתי לו. הייתי רוצה שיהיה ראש המשפחה". עבור בוריס הדבר החשוב בזוגיות זאת אהבה ויכולת לסמוך על השני: "העיקר בזוגיות כאשר בני הזוג סומכים אחד על השני. כמובן גם אהבה לא ניתן להוציא מכאן, אהבה צריכה להיות. אם אין אהבה, אין טעם לחיות ביחד". ונינה מוסיפה בגאווה: "בכל מקום אנשים היו מקנאים בנו, בזה שיש לנו הבנה הדדית".

בדומה לזוגות אחרים, גם במשפחת פרידמן יש גמישות בחלוקת התפקידים בבית. נינה מספרת: "אצלנו אין מצב שמישהו דומיננטי. כמובן שבעניינים הנשיים אני דומיננטית ובעניינים

הגבריים הוא, אני לא נכנסת לעניינים האלו [...] איך אני יכולה להגיד לו 'תקנה לי שמלה' וכולי [...] או שאיך אני יכולה להגיד לבוריס, האם לקנות לך כלי עבודה? אני פשוט לא מבינה בזה. אין לנו חלוקת התפקידים". בוריס מוסיף: "אני יכול לעשות הכול בבית. לגהץ למשל אני לא אוהב, אבל אם צריך לבשל או משהו אז אני יכול [...] אם נינה לא רוצה לבשל אז אני יכול לבשל, לאפות אני לא יכול אבל לבשל כן".

על בנם איליה, בני הזוג לא הרחיבו ולא דווחו על דברים מיוחדים. הוא סיים בית ספר תיכון עוד בחו"ל ולמד בארץ באולפן.

3.8 סיכום

כול המשפחות שהשתתפו במחקר היו משפחות שלמות כאשר הגיעו ארצה. בראיונות של השנה הראשונה העבירו המרואיינים מסר מאוד ברור: היחסים במשפחותיהם השתפרו לאחר הגעתם לישראל. למרות ההבדלים ביניהן מבחינת הרקע שלהן, מבנה המשפחתי, מעמד בארץ המוצא, השכלה ועוד, החוויות אותן תיארו המשפחות בשנה הראשונה לאחר הגירתם היו דומות. פה אחד ציינו המרואיינים את השיפור ביחסים הזוגיים, תחושת לכידות משפחתית והדדיות, קירבה בין בני הזוג ומוטיבציה להמשיך יחד במשימה המרכזית – ההסתגלות לארץ החדשה. ואפילו שינויים שהם כביכול שליליים נתפסו באותה התקופה כתורמים לקשר המשפחתי. בולט כי אופוריה אשר נצפתה בתחומים אחרים כוללת גם את המישור המשפחתי.

אבל, נראה, כי המשבר מגיעה קודם לילדים, במיוחד לאלו בגיל בית הספר. בחלק מהמשפחות היו קשיים עם הילדים, כגון ירידה בלימודים, הספר בעיות ביקור סדיר, הסתגרות. במשפחות אלו בלט פער בין הרושם החיובי מאוד מישראל ושיפור ביחסים משפחתיים, לבין מצבו של המתבגר. מצבם של ילדים בוגרים נראה כטוב יותר.

3.9 המשפחות – המשך דרכן בישראל

בשנה הראשונה כל המשפחות היו שלמות וכולן מדווחות על שיפור ביחסים. אולם בשנה השנייה ואחריה חלק מהמשפחות שינו את המבנה שלהן. המשימה המרכזית שעומדת בפני המשפחות כעת היא דאגה לדיור ולפרנסה, ושמירה על איזון ותפקוד תקינים של המערכת המשפחתית. מבחינת ההורים, תפקידם העיקרי היא לאפשר לילד המתבגר לעמוד במשימות התפתחותיות של גילו. בפרק זה אראה כיצד מתמודדת כול אחת מהמשפחות עם משימות אלו. אציג בהרחבה שתי משפחות ואת תהליכים שהתרחשו בהן: משפחה אחת ששמרה על המבנה שלה לאורך כל השנים (משפחת בליצקי), ומשפחה אחת אשר נאלצה לשנות את מבניה (משפחת ברגר). אציג בפרוט את התהליך שהתרחש בכול אחת מהמשפחות אלה לאורך שבע שנים מבחינת יחסים זוגיים, יחסים בין הורים ולידים, וכן את מסלול אותו עבר הילד המתבגר על רקע התרחשויות אלו. התקופה אותה אתאר בפרק הנוכחי מתחילה שנתיים לאחר ההגירה ונמשכת עד שנתן השביעית של המשפחות בישראל. לאחר שאציג בהרחבה את שתי המשפחות, אתאר בקצרה גם את התהליך שעברו בשבע השנים שאר המשפחות.

3.9.1 משפחת בליצקי

3.9.1.1 שנתיים בישראל

“הוא מבין אותי כאן” (לריסה)

משפחת בליצקי היא דוגמה למשפחה שלא שינתה את המבנה שלה מאז ההגירה. מהראיון בשנה הראשונה עלה כי ההגעה לישראל קירבה בין בני הזוג. לריסה ואנטולי התגייסו יחד למטלות שעמדו בפניהם, ויחסיהם התאפיינו בגמישות ותפקידים ויכולת ויתור. הם חשו כי יש להם משימה משותפת – ההסתגלות הראשונית, ופעלו יחד על מנת להצליח בה. בני הזוג תארו את אנה כילדה נוחה ואת עצמם כהורים שהשקיעו בה את הנשמה. כעבור שנתיים בישראל, בני משפחת בליצקי ממשיכים כולם יחד במטלות היומיומיות בדרך להתאקלמות לישראל. ראיונות אישיים עם כול אחד מבני הזוג ועם ביתם התקיימו בדירתם השכורה, דירה קטנה בקומה רביעית אחרונה.

יחסים זוגיים

על השינויים ביחסים בין בני הזוג לאחר ההגירה אנטולי מספר כך: “העניין הוא שכעקרון, לא התרחשו שינויים כשלעצמם. הכוונה איך? שינויים כאלה מהשורש לא התרחשו [...] אני עבדתי רק בבוקר. ואשתי עבדה אז ב[שם המקום] רק בערב [...] הכוונה היא שאנחנו לא התראינו. אחר כך, כאשר היא עברה לעבודה אחרת, היא עכשו עובדת משמרת ראשונה, התראינו רק בסופי שבוע. יצא ככה להפך, שאנחנו נהיינו יותר קרובים (צוחק). כי איך? לא מתראים הרבה, בגלל זה לא נמאס לנו אחד מהשני (צוחק).”

אנטולי מביע דאגה ללריסה בשל העובדה כי כול המשפחה שלה נשארה בחו"ל: “איך אשתי תספר אחר כך – אני לא יודע, היא אולי, לה יש רושם אחר, כי כל קרובי המשפחה שלה שם. אצלה

קצת יש חוסר שקט נפשי כי שם כל קרובי המשפחה, יש לה משפחה גדולה, בכל זאת, אחים, אחיות. היא שומרת איתם על קשר, אנחנו במיוחד, כשעזבנו, אנחנו חיברנו לאימא שלה קוו טלפון [...] לכן הטלפון בינתיים מציל אותה, במובן של איזשהו קשר. מהבחינה הזאת אולי יש לה איזה אי נעימות."

לריסה מאשרת את דברי בעלה: "הוא מבין אותי כאן, הנה. איך להגיד? הוא כל הזמן אומר לי: התקשרת לאימא? - התקשרתי. אז תתקשרי שוב. אני אומרת: אין כבר על מה לדבר, כבר דיברתי על כל מה שיכולתי, על כל מה שרציתי, כתבתי במכתבים, דברנו בטלפון. - תתקשרי, אני יודע שאת רוצה. אז מה אם התקשרת, תתקשרי עוד [...] הוא יכול להתקשר בעצמו, אימא שלי מחשיבה אותו לבן."

למרות שמשפחתו של אנטולי בארץ, הקשר איתה נותק. אנטולי מספר בפרטי פרטים את התגלגלות יחסים עם הוריו. להלן קטע אחד מסיפורו: "העניין הוא שאם לספר, בטח שלוש קלטות לא יספיקו, על היחסים שלנו עם ההורים, אבל כל הבעיה לא עם ההורים, אלא עם אבא. כן, עם אבא שלי, יש לו פשוט אופי מאוד מאוד קשה [...] מאוד קשה להיות איתו בקשר, הוא אוסר על אימא להיות איתנו בקשר [...] עוד כאשר היינו יותר בקשר, אני הייתי מתקשר אליה, היא מדברת במילים שלו, במשפטים שלו, כל מה שהוא אומר, מחשבות שלו." הוריו של אנטולי לא רצו שיתחתן עם לריסה: "אני לא יכול להגיד שהסיבה [לניתוק הקשר] הייתה חתונה שלי, נניח. אני לא יכול להגיד את זה. זה היה מתח כזה, הכוונה כמה שאני זוכר את עצמי. מהילדות הייתה מתיחות כזאת, אבל כאשר אני כבר התחתנתי, הכוונה הם חשבו [...] שהיא לא בת זוג בשבילי, ופה ושם, והם לא רצו, וכל זה. ואחרי זה הם בכלל לא מקבלים את המשפחה שלנו."

לדעתו של אנטולי הקונפליקט עם ההורים קירב בין בני הזוג: "אמא כל הזמן הוכיחה, והוא חושב ככה שאנחנו כלום בלעדיהם. בקיצור, אנחנו לא נוכל לעשות שום דבר. ואנחנו בחיינו התחלנו להוכיח את ההפך, שאנחנו לבד ולבד, לבד בכל מקום. אנחנו כל החיים לבד, וכן, בוודאי. אנחנו הראנו שלבד הגענו יותר רחוק."

בני הזוג, ובמיוחד לריסה, מדברים על יחסים טובים ביניהם. לריסה בכול הזדמנות משבחת את אנטולי. היא מדגישה את היחס הטוב כלפיה והמחויבות שלו למשפחה: "אולי אין בעלים כאלה כמו שלי, אני אפילו לא יודעת איך להסביר, במילה אחת - אני חוזרת מעבודה, ונחה. כי בערב אני צריכה לחזור, אז אני נחה. אני חוזרת, והוא הכין אוכל, הוא שם, הוא אפילו מוזג! הוא עשה לי הכול, איך להגיד? תשבי, תנוחי [...] זה נישואים שניים, הנישואים הראשונים היו איך להגיד? שמיים וארץ. אני אומרת - הוא אפילו לא בקשר עם ההורים בגלל זה שהוא לקח אותי. הוא קיבל אותי, אני בשבילו יותר קדושה מאשר ההורים. ככה יוצא. איך? לא במובן הישיר של המילה, אבל יחס נפשי וכל זה, הוא מאוד עצוב שהוא לא בקשר עם ההורים שלו, אני מבינה את זה, קשה לי מאוד [...] הם אף פעם לא תמכו בנו, הם לא תמכו בנישואין שלנו."

לריסה מספרת כי אנטולי סומך עליה בנושאים כלכליים: "הוא מוכן להכל, הוא יכול לעשות הכול, הוא מבין, הוא אף פעם לא מתווכח, נניח צריך לקנות משהו, או אני קניתי משהו בלי להתייעץ, הוא יודע שאני אקח את מה שצריך, אני לא אבזבז משהו מיותר." לריסה מעריכה את

עבודתו הקשה של אנטולי למען המשפחה: "קשה לו פיזית, אני מתפלאת שהוא עובד ככה פיזית, והחום הזה, זה מאוד קשה ככה, אבל סוחב, עובד. וזה למעננו, אני יודעת שזה למעננו."
גם אנטולי מתאר את לריסה כאישה תומכת ומתחשבת. הוא מספר כי אפשרה לו לעזוב עבודה פיזית קשה: "ניקינו, סחבנו שקים וסחבנו, אני מאוד התעייפתי, מאוד מאוד, אני בקושי זחלתי הביתה [...] אם באותו רגע לא היה לנו את מרווח הזמן הזה, שאשתי נתנה לי לא לעבוד, אני עד עכשיו הייתי עובד שם."

הבת, אנה

בעוד שתמונת היחסים שמתארים בני הזוג דומה למה שתארו בראיון הראשון, חל שינוי גדול בהתנהגות ביתם, אנה. מילדה נוחה ושקטה, כעבור שנתיים אנה הופכת למתבגרת עם שינויים במצב הרוח, לעיתים מחוספסת למגע, וההורים מחפשים דרכים להתמודד עם השינוי ומאמצים דפוסי תקשורת חדשים. לריסה מספרת כי אנה היא ילדה מיוחדת: "[...] יש לה פגיעה מלידה, וככה זה הלך. היא גם מגמגמת, וגם העצבים לא בסדר, ואם משהו לא מוצא חן בעיניה, אם מישהו מציק לה, היא מתחילה להתעצבן, להתרגש. אפילו היו מקרים שהיא התנתקה ככה, לא זוכרת שום דבר, ואז היא חוזרת לעצמה, והיא שואלת מה היה [...] יש פעמים שהיא חוזרת מבית ספר. אני מסתכלת, רק מסתכלת בעיניים איך שהיא נראית, אני ישר מבינה, אפילו לא צריך לשאול אותה שום דבר, שלום-שלום וזהו, אפילו אסור לגעת, אפילו לא לשאול אותה אם היא רוצה לאכול או לשתות, אפילו את זה לא. אני שותקת. רואים שהיא במצב רוח רע."

התיאור של אנטולי את אנה מאוד דומה: "היא מגיעה בשעה אחת. אני כבר רואה שיש לה מצב רוח שונה [...] והאישה באה נניח גם בזמן הזה [...] ואחר כך כשאני מתקשר בערב [מעבודה], היא אומרת: אני ואניה דיברנו, שוחחנו, לקראת הערב היא נרגעת, כבר יש שיחה נורמאלית, כבר אפשר לדבר. וכאשר היא חוזרת – עדיף בכלל לא לגעת בה. היא נכנסת וזהו, לא לגעת בה, לפחות איזה שעתיים זה בטוח [...] היא אוהבת לקרוא משהו, לכתוב משהו, בחדר שלה [...] היא בעקרון רואה טלוויזיה, בעיקר היא אוהבת יותר תוכניות מוסיקה."

אנטולי מתייחס להתקדמותה של אנה בשפה ובלימודים: "רואים עליה שהיא כבר קצת התקדמה, מבחינת עברית. אפילו, כמו שאומרים, מבינה יותר מאתנו, מדברת. הכוונה היא שאצלה יש את החברים והחברות, הכוונה היא שדווקא יש גם דוברי רוסית וגם לא [...] אולי יש לה כשרון למתמטיקה, אבל היא נחשבת שם אחת הטובות, נניח, במתמטיקה [...] וככה בעקרון המורים אומרים עליה דברים מאוד חיוביים, טוב מאוד, כולם שם אוהבים אותה, כולם שם מתייחסים אליה טוב מאוד."

יחסים הורים-ילדים

לריסה מציינת כי היחסים בין אנטולי ואנה טובים: "הוא מתייחס טוב מאוד לילדה [...] הוא כל הזמן ביחסים מאוד, מאוד טובים, כל הזמן. היא אף פעם לא מתביישת, לא פוחדת לשאול אותו משהו, או לבקש". אך אנה עצמה משתדלת להתחשב בהורים ולא לבקש מהם הרבה. לריסה מספרת: "היא אף פעם לא ביקשה שום דבר מאיתנו. היא גדלה ככה. אבל זה כמובן קשור לרוסיה, כי היא

ראתה איך חיינו, היא אף פעם לא ביקשה משהו מיותר. וכאן אנחנו שואלים – אניה, מה לקנות לך? – לא יודעת [...] מה את רוצה? אנחנו יכולים להרשות, יכולים. אימא, מה שאת חושבת. את רוצה – תקני, לי לא משנה.” לריסה מתארת יחסי אמון והבנה בינה לבין אנה, אך יחד עם זאת מציינת גם שינויים בהתנהגותה של אנה ומייחסת אותם לגיל התבגרות: “קצת ככה יוצא – פעם היא מתווכחת, פעם לא מסכימה. בעבר זה אף פעם לא קרה. הנה. היא מאוד מקשיבה, היא מאוד עוזרת. היא בבית שוטפת כלים, שוטפת את הרצפה [...] היא עוזרת מאוד, אבל, אני אומרת, השנים לוקחות את שלהן, הזמן, היא מתבגרת, וקצת מתנהגת איך שהיא רוצה. קצת יכולה לא להקשיב, אבל היא מקשיבה. כל זה, אבל בכל זאת, היא מרשה לעצמה קצת לא להקשיב. עכשיו כבר יש לה חברים, היא מדברת איתם בכנות, שואלת, מתייעצת, וכל זה. איך? אני מתייחסת אליה כמו לחברה, לא כמו אימא ובת, אלא כמו חברה. אני לא יודעת איך זה יהיה, אבל אני חושבת ככה, כי יש אמון, היא מספרת הכול, שואלת עצה, מה צריך לעשות, איך צריך לנהוג.”

בית הספר

וכיצד אנה עצמה תופסת את החיים שלה בארץ החדשה בכלל ובמשפחה שלה בפרט? את הראיון אנה בוחרת להתחיל בתיאור חוויותיה בבית הספר: “אני למדתי עברית, גם קוראת, גם כותבת, עם שגיאות, אבל כותבת. יש לי בעיקר המון מורים שאני אוהבת נורא.” היא מספרת על יחס חם ומבין מצד המחנכת שלה: “היא קצת יודעת רוסית. ואם אני לא יכולה להגיד משהו בעברית, היא אומרת: תגידי ברוסית, והיא מבינה. וככה היא, הכי הרבה מנסה להבין אותי, אם משהו לא ברור, היא מסבירה הכול, מספרת הכול, משהו ברוסית, משהו בעברית. שאני אבין.” את הילדים תופסת אנה כמתחשבים פחות: “[הילדים] מציקים [...] כאשר יש שיעורי בית, לא רוצים ללמוד, פשוט ככה, קורה שאצלנו בכיתה פשוט בלגן, כאשר אין מורה בכיתה, בהפסקה אנחנו משחקים וצועקים וצוחקים [...] כאשר אני מנסה לדבר בעברית ואני אומרת לא נכון, עם טעויות, תיקנו אותי והם צחקו, כי גם אם מישהו לא יודע משהו, אז צוחקים עליו.” יחד עם זאת, אנה תופסת את הכיתה שלה כמגובשת: “אצלנו בכלל כל הכיתה מגובשת. מעניין פשוט, אם מישהו יריב, אנחנו מייז מפיסיים, והכול בסדר.” לשאלה על חברים הכי טובים עונה: “חברים הכי הכי טובים אין לי [...] יש לי חברה כזאת, ח', היא סטודנטית, אנחנו מדברות על הכול.” אנה מספרת על התנסויות ראשונות שלה בקשר עם בני המין השני: “אצלנו עכשיו בבית ספר יש א' אחד, ויש גם ד', ושניהם רצו להיות חברים שלי. לא יודעתי את מי לבחור, א' או זה, אני בעצמי לא ידעתי. גם ד' נחמד וא' גם. אבל בכל מקרה דיברנו והחלטתנו לבחור את ד'. ואנחנו עכשיו (צוחקת) ביחד.” אני מבקשת לספר עליו. “הוא יותר גדול ממני בשנה אחת, הוא שמח, שובב (צוחקת). פשוט כאשר פוגשים אותו, הוא מאוד אוהב לעשות קטעים מצחיקים, מחקה אנשים, לא כזה בשביל להעליב, פשוט עושה חיקויים, והוא כזה פשוט שמח.”

המשפחה – החוויה של אנה

כשאנה מדברת על הוריה, היא מגלה רגישות גדולה ומסבירה כיצד היא משתדלת לשמור על אמה שמתגעגעת למשפחתה: “לאימא קשה, פשוט כי היא לבד פה [...] זה לא שהיה קשה, והכול נהיה

[קל], פשוט היא שמרה הכול בתוכה. היא ניסתה להתגבר על כל זה, אני פשוט התחלתי להעמיד פנים שכן, הכול טוב [...] היא ניסתה להעסיק את עצמה במשהו, בשביל לא לחשוב על אימא, על אחים וזה, לא לחשוב על, ואני פשוט ניסיתי להסיח את דעתה, והיא התגעגע עוד יותר [...] אפילו עכשיו, כאשר אני מתגעגעת כי הסבתא שלי שם, אני לא אומרת לאמא, כי אני מבינה שגם לה קשה. אני אשתוק ואסתדר, ולא אגע באמא."

לאנה ההסתכלות משלה על משפחתה, על היחסים ועל השינויים שהתרחשו לאחר ההגירה. היא מספרת בכנות רבה על חוויותיה: "וככה – הם התחילו להיות כאלה, אמא ואבא, כן, הם השלימו כאן יותר, כי הם נהיו כאלה קשים יותר [...] פשוט הם מתנהגים לא כמו שהם היו שם. כי הם לא מהתחלה ככה, בהתחלה היה להם מאוד, ממש קשה. קשה לדבר, הם לא יכלו פשוט, הם לא יכלו לבד למצוא שפה משותפת פשוט. עכשיו בסדר [...] גם לגבי העבודה קרה, שאימא אחרי עבודה. אפילו היו מריבות בגלל זה. הם פשוט, הם השתנו, ואני השתנתי. אני אפילו לא יודעת לאיזה כיוון – לטובה או לרעה. פשוט השתנו, נהיו כאלה קשים יותר, יותר."

לשאלה למי היא פונה כאשר יש לה בעיות, אנה מעלה שוב מוטיב של שמירה על ההורים: "אני מנסה לפתור אותן לבד. ואם קצת קשה לפתור, אני פונה לר' [המחנכת] [...] היא גם עוזרת, אני מספרת לה, היא מרגיעה אותי, זה לא מזמן הייתה לי כזאת בעיה שפשוט לא ידעתי מה לעשות." אני מבקשת לפרט ושומעת סיפור על האב הביולוגי של אנה והניסיון שלה להתמודד עם סוגיה שמאוד מעסיקה אותה: "אבא הזה הוא לא האבא הביולוגי שלי. זה שאני דיברתי עליו עכשיו. פשוט אני רוצה לדעת ממש הכול, ואמא גם, והיא שלחה לו [לאב הביולוגי] מכתב, לא לו, אלא לסבתא [...] אני פשוט לשניהם קוראת אבא, אבל לה הוא אני קוראת אב, וזה פשוט אבא. ובקיצור, כאשר אני, הוא אמר שהוא מוותר עליי [...] כאשר אמא, בהתחלה היא קיבלה אישור, שהוא ישחרר אותי, ייתן לצאת מרוסיה, פשוט שאני אהיה כאן. והוא אמר שלא. שאני לא בת שלו. לכן היה לי קשה, ככה, להבין מה וזה."

ההגירה – החוויה של אנה

אנה משתפת בכנות בחוויות שלה הקשורות בהגירה ובהתמודדות הרגשית שלה בעקבות המעבר: "אני זוכרת את הלילה שלפני העזיבה. אני לא ישנתי כול הלילה. שכבתי וחשבתי איך אני אחיה שם, איך שם בכלל. כשהלכנו לאוטובוס כולם בכו, אמא בכתה. כשהגענו כבר לפה, אני לא ישנתי כבר שני לילות, אז שום דבר לא עניין אותי – רק לישון [...] אחר כך הלכנו לשוק, לקנות משהו לאכול, מה קנינו כבר לא זוכרת. אני כבר לא הייתי אני. בערב כבר הלכתי לישון וכאשר התעוררתי חשבתי שכול מה שהיה זה היה חלום. בהתחלה היה קשה, התגעגעתי, לא ידעתי מה לעשות. אחר כך נהייתי יותר קשה."

את הקושי והמשבר היא מבטאת בהמלצה לילדים אחרים לא להגר בכול מצב: "תלוי באיזה מצב כלכלי הם. אם הם מבוססים אז שלא יגיעו, שיישארו שם. הם נולדו שם, יש להם שם הורים, חברים. למי שאין אמצעים עדיף להם כן להגיע." לצד הגעגועים לארץ מולדתה, חשה אנה כי כבר התרגלה לישראל: "אני לא רוצה לחזור לשם. כי אני יודעת שקשה שם. אפשר לבוא לבקר את האנשים שאני מכירה. אבל לחיות – פה [...] אני מתגעגעת לאביב שם, כשעצים פורחים. כבר

התרגלתי לחיות פה. אבל פה הכול אותו דבר, כול יום דומה ליום לפני, אותם אנשים, אותם בתים, מבית הספר חוזרים הביתה. אין הרבה בילויים.”

לאנה יש חלום: “אני רוצה להיות מנהלת של משהו. אני משתדלת יותר, לומדת מתמטיקה ועברית, כדי להתקדם. אמא שלי עבדה כמנקה וקיבלה גרושים. עכשיו היא גם מנקה דירות אבל מרויחה יותר. אני רוצה להתקדם.”

3.9.1.2 ארבע שנים בארץ

“ואנחנו מעודדים אחד את השני” (לריסה)

עברו שנתיים מהמפגש הקודם עם משפחת בליצקי. אני פוגשת אותם שוב, באותה הדירה, הפעם הא כבר בבעלותם. לריסה ואנטולי ממשיכים לדאוג לדיוור ופרנסה, ואילו אנה התקדמה לבית ספר תיכון.

יחסים זוגיים

גם כעבור ארבע שנים, היחסים בין בני הזוג מתאפיינים בתמיכה ועזרה הדדית. לריסה מספרת: “מה בבית? בעלי עוזר מאוד, נניח אם הוא עובד שבוע משמרת ראשונה, אחרי העבודה אני רצה הביתה להכין אוכל, לסדר. אבל אם הוא עובד משמרת שנייה, אז יוצא לי לנוח שבוע. כשאני באה הוא תמיד מכין לי אוכל ומאכיל את כולם [...] הוא מאוד עוזר לי. ככה יותר קל לי.”

לריסה שוב מדגישה את השינוי לטובה שחל במשפחה עם הגעתם לישראל: “במשפחה כמעט ואין לנו מריבות. אין לנו. קודם לפעמים היו אי הסכמות, אבל אחרי שהגענו לכאן, מצב כזה של הרגשה של הבנה הדדית, שחסר לנו משהו. ונראה כאילו חוץ מאיתנו אין לנו מישהו אחר, אין מי שידאג לנו. אין כלום ואנחנו מעודדים אחד את השני.”

אנטולי מצידו מתאר כך את המצב: “בבית הכול אותו דבר, אנחנו אפשר להגיד פשוט מתראים רק ביום חופש. וככה זה אחד יושב שמה צופה בטלוויזיה, אחד שם במחשב יושב. אוכלים ומדברים ואוף – יום עבר.” לשאלה על מה מדברים עונה: “סתם על עבודה, אולי למישהו יש למשל בעיה או עוד משהו, איך עבר השבוע. ככה אם מסתכלים על זה בגדול על כל מיני דברים סתמיים. על דברים יומיים.”

במהלך הראיון לריסה מעלה נושא של הקונפליקט עם הורי הבעל: “עם הוריי בעלי אנחנו עדיין לא מדברים. כמו שהיו לנו בעיות ככה הן גם נשארו. הם לא מתקשרים אלינו ואנחנו לא פונים אליהם. כי למשל, בימי הולדת מתקשרים לברך והם לא עונים ואם כבר כן עונים אז אומרים שהוא לא נמצא בבית.” נראה, כי מצב זה מקרב בין בני הזוג. לריסה מביעה דאגה לאנטולי, באופן מאוד דומה לדאגתו לה שנתיים קודם לכן: “לבעלי קשה. אני רואה שקשה לו. לא יכולה לעזור. בקשר להורים שלו אני לא יכולה לעזור. רק מעודדת אותו, עוזרים אחד לשני כמה שאפשר, מייעצים. כשאני למשל מדברת עם אמא שלי בטלפון, אני רואה שהוא אפילו יוצא מהחדר כדי לא לשמוע לפעמים. קשה לו, קשה בלי ההורים.”

הבת אנה

על אנה בראיון זה מדברת בעיקר לריסה. היא מספרת בכנות מה זה אומר לגדל ילדה עם צרכים מיוחדים: "כל מיני דברים קורים, איך לומר, הם הרי לא ילדים רגילים, אצלם הרי מצב רוח [היום] כזה, מחר אחרת. אצל מישהו משהו קרה. גם לשלי היה התקף. (4) איזה ילדה הכפישה אותה, אמרה עליה איזה שקר, והיא, איך אומרים, היא עצבנית בעקרון, אם לגעת בה ולהציק לה היא מתחילה. ואחר כך, התחיל התקף [...] אז זה הגיע למצב שהיא התחילה ללכת מכות, ואפילו איבדה הכרה אחר כך [...] בשבילנו העיקר זה שיהיה לה כל מה שצריך. חוץ מזה, אנחנו נסבול הכול." לריסה מספרת על הישגים יפים של אנה יחסית למצבה הבריאותי: "רכשנו מחשב לילדה, קנינו. ככה, אהה, ליום הולדת. היא לומדת טוב [...] אם נשווה את זה לאיזה מין בן אדם היא, אז בשבילה זה מאוד טוב. כולם כל הזמן מחמיאים לה [...] אבל היא בכיתה סגורה. לא כמו [ילדים] רגילים. יש שם נראה לי 13 אנשים [...] [לומדת] לא רע, 95, 100 [...] כל הזמן קיבלנו תעודות, נסענו לקבל. אסיפות הורים, היינו לא פעם [...] אותה משבחים ואני יושבת כולי והבת שלי שואלת אותי, אמא למה את מסמיקה (צוחקת)."

יחד עם זאת, המעבר לבית ספר תיכון לא היה קל הן לאנה והן לריסה: "בהתחלה הייתי באה, דואגת [...] [אנה] הייתה אומרת "אני לא מכירה את השיעורים האלה, אני לא מבינה". הייתה לנו בעיה גדולה עם היסטוריה, לא יודעת, לא מבינה. אבל אחר כך, הכול הלך בצורה חלקה יותר. אמא, היא אומרת לי, בית ספר כזה גדול, אני פוחדת ללכת בו, פוחדת ללכת לאיבוד [...] [אחר כך] "אמא אני לא מדמינת לעצמי אם היו מעבירים אותי לבית ספר אחר. אוי, אמא כזה בית ספר טוב וילדים כאלה."

בסך הכול לריסה מרוצה מהתקדמותה של אנה בבית ספר ומהקשר שלה עם ילדים. היא מאושרת לתת לה את הנחוץ לה ושמחה לראות שטוב לה. "הבת גדלה, ממש מבוגרת כבר. בערב רואה טלוויזיה או יוצאת ממקלחת ואני מסתכלת עליה ואומרת לעצמי: לא מזמן אני הייתי כזאת, היא במקומי עכשיו. הייתי מסתכלת עליה ואומרת לעצמי: זאת אני [...] וכבר שמחה שאצלה הכול בסדר, שבבית ספר מסתדרת שמצליחה למצוא שפה משותפת עם הילדים. היא נותנת אמון מהר מאוד באנשים וזה טיפה מפחיד, כמוני [...] ככה אני וגם היא. תוריד הכול, תיתן הכול, רק כדי שיהיה טוב וזהו. כשקנינו לה מחשב ליום הולדת ופלאפון [...] כמה אושר, קשה לתאר אפילו. צווחה מרוב אושר. ואני שמחה שהילדה שלי שמחה. כל אמא נראה לי תשמח כשטוב לילדה שלה. היא הרויחה את זה, עם ההתנהגות שלה והלימודים. כל הכבוד לה."

לריסה משתפת בראיון גם בדברים שמדאיגים אותה בנוגע לאנה: "היא הכירה איזה בחור, והוא לא בחור טוב, אמא שלו לא משגיחה עליו, עכשיו היא כבר דוחה אותו. אבל היה זמן שהיא אמרה לי שהוא מאוד מוצא חן בעינייה, פה ושם. והוא עכשיו לוקח כדורים, פעם היה עושה משהו לעצמו ומתקשר, ואפשר היה לשמוע שהוא לא בסדר אפילו דרך הטלפון."

כעת אביא את הדברים מנקודת המבט של אנה עצמה, כפי שעולם מהראיון איתה לאחר ארבע שנים בישראל. ראיון זה מתחילה אנה מסיפור על "החבורה הלא נכונה": "עברתי הרבה דברים פשוט. לא יודעת ממה להתחיל פשוט. היו חברים פשוט. הגעתי לחבורה הלא נכונה [...] הכרנו בבית ספר אני וד', עם החבר שלי לשעבר [...] הוא התחיל להסניף דבק. התחיל להגיד לי יאללה זה כיף,

זה משהו, כזה דבר את מפסידה פשוט כך. אני אמרתי לו "לא תודה" הממ אם לומר את האמת – ניסיתי פעם או פעמיים ואז אמרתי לו 'לא, לא רוצה' [...] [אחר כך] אני הגעתי ל"קשב לנוער", זה מרכז חוסן, פשוט. הם שאלו האם אני מסניפה הרבה זמן. אמרתי שלא [...] אני נכנסת, יושבים מדברים מה אצלי חדש, מה היה בשבוע האחרון. פשוט ככה מדברים. עוזרים לי בהכול פשוט. אחר כך יצאתי מהחבורה הזאת, עברתי לבית ספר אחר. נהיו לי חברים אחרים, מכרים. הכול התחיל ללכת בסדר איכשהו."

גם אנה מתייחסת למעבר לבית ספר תיכון אשר כנראה היה אירוע משמעותי בחייה. התיאור שלה דומה למה שסיפרה לריסה, האם: "אני זוכרת את היום הראשון. אני באתי ועוד פחדתי. מקיף [שם] בית ספר גדול, איך אני פה אלך לאיבוד, אני לא יודעת איך מה, כיתות. אני פחדתי בכלל שאני לא אסתדר שם בכלל כי אני לא מכירה כלום. ואז איכשהו הלך הכול, שם מכר, פה מכר. התחלנו להכיר, הכרנו. הכול הלך ככה. המכרים הכירו את המכרים של האלה, ואלה של האלה. ככה אני מכירה את כל בית הספר. (מצחקקת) ככה זה, כשאנחנו באים לבית הספר כולם 'שלוש, שלום, מה נשמע', פה שם. ככה שיש לי כבר מקום משלי בבית הספר שלי."

אנה מספרת כיצד היא מנווטת בין שני עולמות שונים, בית ספר ובית, ועל היותה אדם שונה בכול אחד מהמקומות: "לרוב הבחורים הם חברים שלי. יש לנו חבורה של עשרה אנשים רוסים, אני בדרך כלל עם רוסים ככה מסתובבת [...] אני לא מתלבשת לבית ספר הכול בלבן, כולם לובשים הכול שחור ואני גם [...] מכנס שחור, חולצה שחורה, שיער פזור. (מצחקקת) וזהו. בבית פשוט אני הולכת נורמאלי, ככה, קוקו, חולצה לבנה, פה שם, איכשהו הכול נורמאלי, ושם איכשהו שונה. בבית חיים אחרים, בבית הספר חיים אחרים."

בשונה מתיאור המורה הקודמת אותה תפסה אנה כמבינה ועוזרת, חוויותיה הפעם שונות, והיא מתארת את המורים שלה באופן פחות חיובי: "[המחנכת] גם כאילו בסדר, אבל אני לא ממש נותנת בה אמון. פשוט, מורים זה מורים. אני מפרידה בין מורים לתלמידים. עכשיו יש מורים שאני כבר שונאת, בא לי לחנוק אותם, יש מורים שהיו מבחינתי נסבלים כאילו [...] רבנו המון פעמים [...] החברים שולחים לי הודעות, כולם יודעים שאני בשיעור, לא מתקשרים, רק כותבים איפה ניפגש בהפסקה. המורה התחילה לצעוק על הפלאפון, אמרתי שזה שלי ולא שלך. היא אמרה איך את מדברת [...] גם לא סובלת מורה בספורט [...] היא התחילה להריח את ידי ולומר שלעשן זה מזיק, אני אקח אותך למנהל. אמרתי אני מעשנת, אני מקבלת רעלים, לא את [...] פשוט מורה שאני לא מעכלת."

יחד עם זאת, גם עכשיו יש לאנה מבוגר משמעותי אחר מלבד ההורים. לשאלה במי היא כן נותנת אמון מספרת: "בש' מקשב לנוער, אני מספרת לה כל מה שהיה לי [...] והיא עוזרת ומבינה פשוט. היא לא אומרת לי על הכול כן ולא, היא אומרת אני עושה משהו ואת תחליטי לבד, את צריכה לעשות. אני מקשיבה לה מה שהיא אומרת לי. ואני עושה ככה שנוח לי וגם לפי מה שאני מקשיבה לה. היה פחות או יותר בסדר. עם אמא אני מדברת מה בבית הספר וזהו. כי לא יודעת, לא מספרת על החיים שלי, על החברים, כלום. היא יודעת שיש לי חבורה, שהיה פעם ד' שהוא הסניף, היא יודעת את זה איכשהו. ככה היא את כל החיים לא יודעת. מה בבית הספר, מה בהפסקה, מה הלאה."

הנושא של האב הביולוגי ממשיך להעסיק את אנה. היא מספרת על הניסיון לחדש קשר איתו, כאשר האם לריסה שותפה בתהליך: "היא [סבתא] לא הייתה בבית אז דיברתי עם דודה שלי [...]. אני רציני לדעת על אבא, שאלתי 'איך הוא', לא יכולתי לקרוא לו אבא [...]. היא שאלה 'אבא? אמרתי 'כן'. היא אומרת בסדר, יש לך אח ק', בן תשע [...]. זה מפחיד שאני לא ראיתי את הדודה ולא בכיתי, רק רעד לי הקול וכולי רעדתי. אמא [אומרת]: תירגעי, תירגעי. אני כל הלילה בכיתי. כזאת תגובה, שפעם ראשונה בחיי דיברתי עם דודה שלי [...]. כשקמתי בבוקר, אמא הבינה שבכיתי כלילה. אני זוכרת שלא הגעתי לבית ספר. אמא אמרה, תשני. הבינה שלא ישנתי כל הלילה. וזהו, יותר לא דיברנו. אני כותבת מכתב לאבא, אבל קשה לי להתחיל מכתב ולסיים. יש לי קלסר ואני שמה בו מכתבים שכותבת. אני כותבת מה מרגישה ומה הרגשתי, איך אני חיה, איך חברים, בית ספר. מפחיד אותי ביניים לכתוב "אבא כותבת לך הבת שלך". לא יודעת איך לכתוב לו שיבין שאני רוצה שנהיה בקשר."

ההגירה – החוויה של אנה

בנושאים הקשורים להגירה ולמעבר, אנה מספרת על תקופה קשה שהייתה לה בישראל ועל תחילת ההסתגלות: "בשנה שעברה, לא היה לי נעים בארץ, לא שלא נעים, אבל איכשהו נמשכתי הביתה, לשם, לרוסיה [...]. לסבתא, אמא של אמא, אני רוצה להגיע לשם, לראות אותה, להשתגע שם כל הקיץ, כאילו. ועכשיו איכשהו, לא ממש, הכול מוצא חן בעיני פה, חברים, בית, הורים. הכול בסדר אצלי. איכשהו, הלימודים בסדר. בחודש הוא קיבלתי ציונים, הכול בסדר. איכשהו ככה. איכשהו התחלתי, להסתדר, הבנתי מה כן, מה לא, ואיכשהו התחלתי בערך להבין הכול. כי אני התבגרתי והבנתי מה כן ומה לא."

אנה בונה תוכניות לעתיד. היא רוצה להישאר בישראל וגם מתגעגעות לרוסיה: "לסיים בית ספר, ללכת לצבא, ללכת ללמוד הלאה. אחר כך משפחה, בית, בעל, ילדים. ככה פשוט. לא רוצה להיות פרופסור [...]. לא רוצה לעבוד בניקיון וגם לא משהו, את יודעת. אולי מוכרת או טבחית אז, אני אוהבת לצייר, אומנות [...]. הייתי רוצה להישאר בארץ, אבל לנסוע לבקר ברוסיה. לתפס על עצים, גגות, כמו פעם אצל סבתא, אין לה מקום אחד שלא הייתי בו. בכל הכפר. כולם הכירו אותי. סבתא, אני זוכרת, הייתה עושה ריבה, היו לה עצים, כשהייתה צריכה להוריד פירות הייתה קוראת לי, הייתי מטפסת ומורידה [...]. לחיות שם לא בא לי. עכשיו עם סבתא אני מדברת רוסית ומכניסה מילה בעברית."

3.9.1.3 שבע שנים בארץ

"מנסים לעזור אחד לשני" (אנטולי)

יחסים זוגיים

את השינויים במשפחה לאחר שבע שנים בישראל אנטולי תופס באופן הבא: "ביחסים בעיקרון לא השתנה שום דבר. שום דבר לא השתנה. פשוט קורה שלהפך, ככה בגלל הקשיים, עבודה פיזית, אישה שלי עובדת ככה חזק, פיזית, קשה. אז אני צריך לעזור לה בבית [...]. אנחנו להפך, מנסים

לעזור אחד לשני. ולא כמו 'את כזאת וכזאת! לא מספיקה כלום!'. אין לנו כזה דבר. ובכלל אנחנו לא מתראים בכלל, קורה ככה. עכשיו אני אהיה במשמרת שנייה, והיא תחזור בשמונה. אני אבוא – היא כבר תישן כי היא צריכה לקום מוקדם. אני אקום בבוקר – היא כבר תהיה שם.”

גם כעבור שבע שנים, אנטולי עדיין חושב שעם הגעה לישראל החיים שלו בכלל וחיי משפחה בפרט השתנו לטובה: “עם הגעה לישראל בהתחלה, בחצי שנה הראשונה המחשבה שלי הייתה כזאת, המחשבה כזאת לא דביקה, שאני בחיים אדם חסר מזל [...] ברמת חיי יום יום אין לי מזל. לא יכול למצוא עבודה נורמאלית, לא יכול למצוא משכורת נורמאלית, לא יכול זה או זה, לפרנס בצורה נורמאלית את המשפחה [...] עכשיו אני לא יכול להגיד שאני בר מזל – זכיתי במיליון, אבל עכשיו קצת יותר קל לי. באיזה מובן יותר קל? הכול נתקע בזה שיש בסיס כלשהו. באיזה מובן “בסיס” בית, משפחה ועבודה. זהו נראה לי שלושה לווייתנים כאילו. ועל בסיס הזה עד שהוא לא, במובן, סוטה לשום מקום בינתיים, אני, במובן, תודה לאל, אני ברמה כזאת.”

הראיון עם לריסה נערך בהפרש של כמה חודשים מהראיון עם אנטולי. כשאנו נפגשות, הדבר העיקרי שמעסיק את לריסה – הנכדה החדשה: “ועוד ילדה עכשיו נולדה. ועכשיו עם הנשמה כאן, מסיימת יום עבודה, מהר-מהר הביתה [...] כדי לראות (צוחקת), לעזור וכולי. כולי שקועה בה. כל הבעיות בצד, לא חושבת האם קשה או לא קשה, כל הנשמה והלב איתה. גם בעלי כך.”

על השינויים במשפחה לאחר ההגעה לישראל היא אומרת: “כנראה החיים שלנו השתפרו, מכול הבחינות. וקודם כול שבמשפחה נהיינו יותר מאוחדים. אנחנו מבינים אחד את השני יותר, כי שם לא היה לנו כמו כאן. כאן הכול הדדי, הכול ביחד, כאילו את מרגישה שזה משפחה. ושם אנחנו לא, שם אנחנו רק שרדנו פשוט וכול אחד הלך איפה פה ושם, חיפש משהוא, השיג משהו, ימים שלמים משהוא, לא היה קשר, שום דבר. את חשבת בקיץ איך להשיג כסף בשביל פחם כדי לחמם בחורף. בחורף חושבת שצריך איכשהו בקיץ לשתול משהוא בגינת ירקות, משהוא לעשות. עבודה. ופה למרות שעובדת, אבל איכשהו אנחנו מלוכדים כאלו. באמת הרגשה שאת משפחה, את זוג, את בעל ואישה [...] אנחנו יותר מדברים בערב. אם הוא עובד בבוקר ואני בבוקר, אנחנו מתראים בערבים. הוא עוזר לי אם צריך להכין אוכל, פה ושם עושה. זה אומר באמת משפחה. לא כמו ש. אני לא יודעת, לדעתי זה הכי חשוב. מה שהתרחש, שכאילו שינוי במשפחה. יותר אמון, יותר כבוד אחד לשני וכאילו החלטות הכול ביחד. ושם כאילו לא היה ככה.”

והינה הדבר הכי טוב שקרה להם בישראל: “איך הכי טוב? כזאת קטנטונת יש לנו (צוחקת). זה הכי טוב. אני אפילו לא מסתכלת על השאר. יש כסף, אין כסף, יש עבודה, אין עבודה. זה הכי זהב. הכי אני לא יודעת. אני אומרת, אני לא אחיה יום אם אני לא יודעת, לא אסתכל עליה, פשוט לא אסתכל. לא יודעת.”

ועוד שינוי משמעותי אחד במשפחה – ילידת הנכדה תרמה לחידוש הקשר עם הורים של אנטולי: “פעם לא דיברנו עם הורים של בעלי [...] סיפרתי פעם את הסיפור (עברית) [...] ועכשיו הם יותר קרובים מהבת, הם יותר קרובים אלינו מאשר עם הבת שלהם [...] לא יודעת איך להסביר את זה. אולי, הזמן עובר, הם רואים איך אנחנו חיים [...] וגם אנה – הייתה חתונה, בכלל היה משהוא, זה היה כזה, אני לא יודעת. הם היו בשוק. הינה. ואפילו לריקוד הלבן אנה הזמינה את סבא [...] הוא בכלל איך אומרים, נמס. ונולדה הילדה – נכדה. הם נהיו אב-סבא ואם-סבתא, כאילה, הם לא

קרובים בדם נחשבים, לא זה, אבל בכול זאת, הם כאילו זה. שם משפחה לילד השארנו שלנו [...].
שם משפחה נשאר בליצקי [...]. אנחנו באים אליהם והם באים אלינו, מדברים [...]. אנחנו בכל זאת
קוראים לו סבא, אני קוראת לו אבא, לסבתא [שם] אימא והכול, הם מרוצים, פורחים.”

הבת אנה

בראיון אחרון מספרים לריסה ואנטולי על אנה ועל השינויים שהתרחשו בחייה. אנטולי מספר על
העזרה של אנה להורים בתקופה שלאחר סיום בית הספר: “לצבא היא לא הלכה [...]. הייתה לה
תקופה קשה. כאילו היא יושבת בבית ולא תלך לשום מקום. כמובן היא עזרה לנו מאוד בבית. ועזרת
לסדר, ולהכין אוכל וזה, וזה, וללכת לחנות. ככה בקטנה, עוזרת מאוד. היא מבינה שבגלל שהיא
במצב כזה שהיא לא יכולה לעזור בינתיים כספית, אז היא עוזרת בבית. ככה זה. ככה אנחנו חיים.”
מהסיפור של אנטולי על ההכרות של אנה עם בן זוגה עולה כי היא משתפת את הוריה בכול
מה שקורה איתה ומתייעצת איתם. אנטולי מספר: “היא הכירה שם [באינטרנט] איזה בחור [...].
היא אמרה פשוט את האמת, אמרה שהם סיכמו להיפגש. היא לא אמרה שהיא סתם הולכת לטייל.
היא אמרה שהיא הולכת לפגישה עם בחור [...]. באחת הפעמים הבאות הוא הגיע בעצמו להכיר
אותנו, את ההורים. הסתכלנו ככה – אדם רציני [...]. הוא יותר מבוגר מהבת שלי בשנתיים. אחרי
צבא. אבל אני אומר שבמובן, איך להסביר את זה, יתרונות וחסרונות. זה שהוא בא אלינו ואמר
בכנות: ‘אני רוצה להיפגש’ [...]. כבר יותר משנתיים נפגשים [...]. אחר כך באו הורים [שלו] והתחילו
לדבר שצריך לחגוג חתונה.” כמו כול אבא, מאחל אנטולי לביתו את הכי טוב, גם בבחירת בן הזוג:
”בכל מקרה אני אתייחס אליו בצורה ביקורתית [...]. אבל אם הם רוצים – אז שיהיה ככה.”
לדעתה של לריסה, הדבר הכי טוב שקרה לאנה בעקבות ההגירה הוא תהליך נורמליזציה:
”אנה באה לכאן ולא הרגישה את עצמה נכה. פשוט לא הרגישה. קיבלו אותה כך בבית ספר. כן, היא
למדה בכיתה טיפולית (עברית), אבל היא למדה בבית ספר רגיל [...]. בכיתה ה’ [שם] סגרו לנו את
בית הספר. אמרו לנו: זהו, אין בשבילה תוכנית שהיא יכולה להמשיך הלאה [...]. [כאן] היא סיימה
12 שנות לימוד. כאן נתנו תרופות, כאן הסתכלו עליה שהכול יהיה בסדר.” והינה המתנה הכי טובה
שקיבלו בישראל: “וכאן אני חושבת אם לא היינו כאן, לא הייתה הקטנטונות שלנו שנולדה, לא
הייתה. היא לא הייתה מוצאת לה את הבן אדם הזה [...]. לא היה לה אותו ולא את הילדה.”
לריסה מספרת בפרטי פרטים על הלידה של הנכדה, על הימים הראשונים, על קשיי הנקה
ועוד הרבה סיפורים אחרים. אך לצד שמחה ושינויים לטובה שהתרחשו במשפחה, יש גם דברים
מעציבים. עם הולדת התינוק חל משבר ביחסים של הזוג הצעיר – תופעה שכיחה במשפחות צעירות
עם ילד ראשון, כאשר האב החדש הרגיש שהוא נשאר בצד. לריסה מספרת: “עכשיו הם ביניהם לא
כל כך [מסתדרים], אני רואה. למען האמת. הוא כמו שאומרים, עם עצמו [...]. קם והולך, אף אחד לא
יודע לאן הלך, מתי יחזור, למה הלך? [...]. כבר נולדה הילדה, אני רומזת: מתי אתם [תשכירו דירה]
[...] הוא הסיק מסקנה שהם מפריעים לנו ושנחנו רוצים להפטר מהם. אז אני אמרתי: אלוהים!
יותר אני אפילו לא שואלת, תגורו, אם זה מוצא חן בעיניכם, תגורו, בבקשה.” היא מתארת
קונפליקטים נוספים, למשל מחלוקת סביב השם לילדה “היא אוהבת את השם א’.” הוא בהתחלה

התנגד, לא מצא חן בעיניו [...] יום אחד בא כעוס, מרוגז, אמר: אני לא רוצה את השם הזה, התחיל לעצבן אותה, הכול, הסתובב והלך, הגיע רק בלילה.”

החיים הבוגרים – החוויה של אנה

כעת אציג את נקודת מבטה של אנה על חייה כעבור שבע שנים מאז הגעתה לישראל. הראיון איתה נערך לפני שילדה את בתה. כך היא מספרת על חייה בתחילת הראיון: “התחנתני [...] הכול בסדר, החיים בסדר, סיימתי בית ספר. כמוכן לא עם בגרות מלאה, זאת הטעות שלי, אבל בסדר. אחר כך החלטתי בעתיד לעשות בגרות מלאה, להירשם לבית ספר, זה יהיה אחר כך, נראה איך יהיה עם הזמן, עם הכסף, עם העבודה, בכלל בחיים. ככה שום דבר, הכול הולך כרגיל, כמו אצל כולם, חיים. עבודה-בית, בית-עבודה.” יחד עם זאת, הסיפור של אנה מקבל סגנון של ויכוח, והיא משתפת אותי בתחושה של החמצה: “קשה אך מצליחה לחיות חיי הבית [...] אני פשוט איך שהוא התרגלתי לטייל, לצאת. אני בבית ספר, קיץ, יצאתי בערב, הגעתי בבוקר [...] וכבר נשואה, את לא תטיילי כמו פעם. גם כמו עכשיו, את יוצאת ובעלך בבית או בעבודה [...] מחר גם נלווה מכרה אחת שלנו לצבא [...] את יושבת, חושבת: כולם הולכים, איזה באסה, למה אני לא הולכת?”

אנה מספרת כיצד נראים החיים שלה כיום: “באופן קבוע אני מכינה אוכל לבעלי, אני בעצם לבד בבית מגיל 14-15. כזאת הרגשה, הכול, וככה מתחילה להכין לתת לאכול גם לאמא, לאבא, חושבת, מה לאימה ואבא? מה להכין להם? איך זה להם? זה, חושבת יותר לא שכול יום אותו דבר (עברית).” תאור זה תואם את התיאור של אנטולי את אנה כעוזרת להורים בניהול משק הבית.

גם התיאור של אנה את ההכרות עם בן זוגה עולה בקנה אחד עם הסיפור של אנטולי. נראה כי אנה נוהגת לשתף את הוריה בתוכניות שלה: “אני קודם לאימא [אומרת]: כך וכך, האם מותר לי לצאת? כך פה ושם, אחר כך אימא: תשאלו את אבא [...] אני לאבא: אבא, כך וכך, האם מותר לי לצאת? [...] אבא עשה לי תחקיר – בן כמה הוא, כמה זמן הוא בארץ, איפה הוא גר, מי ההורים שלו, במה הוא עוסק.” אנה מספרת בפרטי פרטים על ההכנות לפגישה הראשונה, על המפגש הראשון והמשך הקשר. כאשר מבקשים ההורים לראות את הבחור – עושה זאת מיד: “אימה אמרה: תגידי לו כך וכך, אני מפחדת שהבת שלי יוצאת לא ידוע עם מי. אני רוצה לראות פנים, לראות נורמאלי או לא נורמאלי. אני אמרתי: כך וכך, ביום שישי אני אביא אליכם. ביום הזה הוא בא, ישב חצי שעה [...]

אחר כך אימא אמרה שהוא נורמאלי, כאילו יחסים רציניים, הוא כבר בן 22, כול השטויות יצאו מהראש. אז יצאנו עד שנהיתי בת 18.” אנה רואה בשיתוף ההורים בכול מה שקורה איתה דבר מובן מעליו. כשגילתה שהיא בהריון, מיד סיפרה להורים: “היא [אמא] הייתה בהלם. היא הייתה שמחה והיא הייתה בהלם [...] [אבא] צרח, צעק, ישבתי בשקט, לא התווכחתי איתו, ולא התעקשתי כי אני יודעת שאם להתווכח איתו, יהיה לי יותר גרוע אחר כך. בשקט, ברוע. הוא דיבר, הכול, אני לא אמרתי אף מילה נגד. שום דבר. הוא הלך למקלחת להתכונן לעבודה. אני שומעת אותו שר שירי ילדים “אנטושקה”, “השמש הכתומה”. אבא מתקלח, שר שירים, יוצא מהמקלחת, קופץ, שר את אותם שירים, פשוט בהתחלה היה בהלם, אחר כך צרח, צעק, אחר כך התרגל איך שהוא, הכול בסדר, איך אומרים, התרגל שהוא עוד מעט יהיה סבא. הורים שלו בסדר, הם שמחו שעוד מעט יהיו סבא וסבתא.”

בהמשך הראיון מספרת אנה בהתרגשות סיפור ארוך ומפורט מאוד על חתונתה: "קודם הגיעו הורים בתחילת החתונה, קיבלו את פני האורחים, אחר כך אנחנו הגענו, אחר כך מארש חתונה [...] אפילו לא אכלתי כלום. רק ישבתי לאכול, מייד צריך ללכת להצטלם או לרקוד, צריך להודות [...] אחר כך הגענו, אחר כך כולם התפזרו, הצטלמנו [...] בחתונה עוד ככה רקדו, אני חלצתי נעליים והלכתי לרקוד יחפה [...] כולם: הינה, כול הכבוד, בלי תסביכים כלה הלכה לרקוד יחפה [...] בילינו יפה. איכשהו, ליפני החתונה חשבתי איך הכול יעבור, עכשיו חושבת איך כול זה כבר עבר. הלוואי עוד פעם ככה. איכשהו למרות שהיה יום מעייף וסבלנו ועצבים והכול, אבל בילינו בסדר, היו אנשים ורקדנו והכול. וכול הזמן בירכו אותנו. בא צלם, צילם אותנו כול הזמן." תוך כדי סיפור על החתונה אנה מראה לי תמונות מהאירוע ואת טבעת הנישואין: "התכוננו, שמלה, תפרנו שמלה [...] בחרנו, הלכתי, הסתכלתי, שמלות כלה באינטרנט שיתאים יותר טוב. אותו דבר תסרוקות, איפור. בכול הסתכלנו, בחרנו [...] את יודעת, אני הגעתי כזאת ויצאתי אחרת [...] נסענו להצטלם, אחר כך הביתה [...] לנוח לקראת הערב, אחר כך בערב נסענו לחתונה. ככה זה. היה מפחיד, דאגתי ולא האמנתי והאמנתי. את יודעת כאילו זה לא היה איתי."

את היחסים עם הוריה אנה מתארת באופן שונה מאוד מזה שהיה בראיון הקודם. בראיון זה בולט שיפור משמעותי ביחסים בין אנה להוריה. היא מציינת כי התקרבה מאוד לאמא: "יודעת, אבל אני סומכת על אבא, כן, אבל יותר באה לאימא מאשר לאבא. משתדלת פחות להציק לאימא, יודעת, עם הבעיות. רק אם רע בלב אני יודעת שאפשר לגשת לאימא, לבכות שזה יהיה בינינו, ביני לבין אימא. גם אימא יודעת שהיא יכולה לבוא אלי ולבכות על אבא או משהו בעבודה או עוד משהו, אז. היחסים הם כאלו כמו שהיו עם ההורים [...] היו יחסים של נתינת אמון, יכולתי לספר להורים שעשיתי משהו רע, להגיד: אימא, אבא, עשיתי זה ועשיתי זה. אני יודעת שהם נניח לא יענישו אותי, אני אקבל פחות, אקבל לא כזה [עונש] שאם אני אסתיר את זה [...] באתי ואמרתי: אימא, אבא אני מעשנת." אנה מציינת כי גם ההורים רואים בה כתובת לפנייה: "הם גם יכולים לבוא אלי לבקש עצה, ככה לומר: מה יהיה יותר טוב זה או זה? [...] וגם קורה פשוט עצה, אימה משהו לקנות לאבא, משהו עוד. אבא – מה לקנות לאימה [ליום הולדת] [...] גם כאלו, את יודעת, נושאים יום יומיים, כמו האם צריכים מקרר חדש."

ההגירה – החוויה של אנה

כעבור שבע שנים בישראל, אנה מתייחסת למורכבות ההחלטה להגר למדינה אחרת. כיום היא מבינה את גודל השינוי ומשמעות המעבר: "מצד אחד כן, זה קשה לעזוב הכול – בית, חברים, קרובים ולבוא לארץ זרה [...] נניח אני באתי, עברתי הגירה, הכול מהתחלה הנה, מחברים חדשים, מחדש, שוב ללמוד שפה, לקרוא, לכתוב, שוב ללמוד חוקי ישראל [...] זה קשה. לא הייתי יכולה עכשיו לעזוב הכול, אפילו לבוא עם ההורים, לא הייתי מסוגלת."

בראיון זה, כמעט בת 20, אנה מתייחסת למשמעות המעבר עבור המתבגרים. כיום היא

מתארת את מה שעבר עליה בשנים הראשונות לאחר ההגירה: "אולי זה פשוט כי באתי בגיל התבגרות שמתחשק את יודעת, כזה תשומת לב כזה. אולי זה איכשהו השפיע עלי שזה הנה, שאנחנו עזבנו הכול ובאנו לכאן. אולי, אני יודעת, בגיל 16, את יודעת, רק הגוף מתחיל להשתנות, איכשהו

מתחילה להסתכל על בנים כזה – עיניים יפות, זה יפה, אולי בגיל כזה היה לי קשה. לא להגיד שזה קשה, קשה לעבור תקופה הזאת, למצוא מכרים משותפים, מכרים חדשים, אולי בגלל זה היה לי קשה [...] עשיתי בעיות בבית ספר [...] הייתי כזאת מורדת, נורא [...] את יודעת, זה פשוט הייתה לי כזאת תוקפנות על זה שבאנו לכאן, זה שנישאר שם הכול, חברים, חברים הכי טובים.”

אנה חושבת שהגירה בגיל התבגרות שונה מזו שבגילאים אחרים, והיא גם מסבירה מדוע הדבר כך לדעתה. אך יחד עם זאת היא לא מתחרטת: “אני חושבת שזה אחרת, כי זה, את יודעת, כאילו תולשים לך הכול, תולשים לך כול מה שיש לך, כן. ואת רק מתחילה [...] להבין משהו, להבדיל משהו, ותולשים אותך מהסביבה שלך ובאים לארץ אחרת. את יודעת, זה קשה. אני מבינה שכן זה נעשה בגללי, שבאנו לכאן בגללי, שכאן היה עתיד [...] שאני אוכל ללמוד, לעבוד, להקים משפחה משלי, שיהיה לי בית משלי [...] אולי יותר טוב שבאנו לכאן. אולי [...] בחתונה אימא אמרה: אם היה ניתן להחזיר את הזמן אחורה, היית מתקנת משהו? אני אמרתי – לא.”

כמו כל מתבגר מהגר, אנה צריכה למצוא דרכים להתנהל בין שני העולמות – תרבות המקור ותרבות החדשה. היא עושה זאת באמצעות השפה: “ברוסית אני קוראת יותר טוב מעברית. ברוסית אני קוראת פחות, יותר קוראת בעברית, אבל ברוסית אני קוראת יותר מהר. בעברית גם מהר אבל, ברוסית כך יוצא פשוט זה שאני רואה מילה וכבר אומרת אותה [...] עכשיו אני איכשהו פחות מדברת עברית כי בבית רק רוסית, ערוצים ישראלים הורים לא מסתכלים, בעלי גם לא מסתכל, הוא בכלל לא יודע עברית טוב. אני איתו מדברת ברוסית, עם חברים שמדברים גם ברוסית וגם בעברית, אני איתם מדברת עברית וכאשר למדנו בבית ספר, דיברתי איתם ברוסית [...] ועכשיו אני איתם בעברית. הם כאלו: אנקה, מה איתך? אני אומרת: הנה, רוצה לדבר עברית, נמאס רוסית. בבית רוסית, הכול בכול מקום רוסית, מתחשק לפעמים לדבר בעברית [...] מנסה לא לשכוח את השפה הרוסית, לדבר באופן קבוע: אימא, מה זה, אימא מה זה פה המילה? [...] כאשר אני כותבת משהו ברוסית, האותיות כמו כתב יד של ילדה [...] ובעברית אני כותבת יותר מהר ויותר טוב.”

ולמרות הקשיים שאנה נתקלה בהם לאחר ההגירה, היא נזכרת דווקא ברגעים הטובים כאן בישראל ובונה תוכניות לעתיד: “היו רגעי אושר בחיי כאן בישראל [...] זה יום החתונה. זה היה באמת. ועוד כאשר לא ידעתי שאני בהריון, זה היה הלם בשבילי זה גם היה איכשהו חג [...] כאשר סיימתי בית ספר, צעקתי הידד, סוף-סוף סיימתי בית ספר. הרבה רגעים כאלו, כך הכרתי את קרובים של אבא [...] ימי הולדת, חגים כאשר התאספנו כולנו עם החברים, השתגענו [...] כאשר ל[שמות החברים] נולדו ילדים. גם היה חג, רצתי בתוך הדירה, שמחתי [...] הנה ייולד גם אצלי. פעם ראשונה יזחל, פעם ראשונה יצעד, תצמח שן ראשונה. את יודעת, זה אושר בשבילי.”

אנה חושבת שהיא הסתגלה לישראל, וגם מסבירה מדוע היא חשה כך: “יש לי כאן הכול. הורים, בית, בן אדם אהוב עלי, חברים שברגע קשה יבואו לעזור [...] נטעתי שורשים [...] בינתיים בונים בסיס. אחר כך נבנה הלאה – קירות, גג. עוד לא ידוע איך יהיה בהמשך. איזה קירות, איזה גג. נקווה לטוב.”

3.9.2 משפחת ברגר

3.9.2.1 שנתיים בישראל

”יש הרעה, יש הרעה” (ולדימיר)

משפחת ברגר היא דוגמה למשפחה שינתה את המבנה שלה בשנים הראשונות לאחר ההגירה. המשפחה התחילה את דרכה בישראל, בדומה לרוב המשפחות במחקר, עם קשר טוב בין בני הזוג, חוויית שיפור ביחסים הזוגיים ולכידות משפחתית. לבת הצעירה, ליוזה, היו תחילה קשיים בלימודים, אך ההורים האמינו שהיא תסתגל במהרה לסביבה החדשה ותלמד את השפה. לעומת זאת הבן, יורי, סבל מקשיים משמעותיים בלימודים וההורים החליטו לשלוח אותו לפנימייה על מנת לשפר את מצבו הלימודי וגם להגן עליו מפני השפעה מסוכנת של הסביבה.

יחסים זוגיים

אופי היחסים בין בני הזוג המתואר בראיון הראשון עורר הרבה תקווה שקשר קרוב והבנה הדדית יעזרו להם להתמודד עם הקשיים הבלתי נמנעים של תהליך ההסתגלות. אך כעבור שנתיים המצב משתנה, ומתעצמים הקונפליקטים בין בני הזוג. היחסים הזוגיים נבדקים בשלב זה דרך פריזמת התפקידים המשפחתיים והחברתיים. ולדימיר אשר לא מוצא תעסוקה, מספר על השינוי שחל ביחסים בינו לבין אשתו ולנטינה: **”היא ראתה שגם אני ברמה, הייתה לנו פרנסה, הכול היה בסדר. כאן היא בטח לא חושבת ככה, אבל אני רואה שהאישה עובדת, היא באה מהמפעל – מפחיד לראות אותה! את יכולה לדמיין לעצמך! 14 שעות! 12 שעות במפעל, שעתים נסיעות הלך וחזור. ועוד סרט נע וכולי [...] ולכן אצלנו, אולי בגללי, היחסים נהיו רעים יותר. אני מרגיש שאני כזה תלוי בה, איפה שאני הייתי אומר משהו – טוב, אשתוק. אבל לפעמים לא יכול להתאפק [...] ואז צועק, והיא בחזרה, וחוזר חלילה. יש הרעה, יש הרעה.”**

ולדימיר מדבר על שאינו מצליח לפרנס את המשפחה ונופל כנטל על אשתו: **”אני יושב על צווארה.”** הוא מקשר את טיב היחסים עם ולנטינה למצבו התעסוקתי – האווירה המתוחה בבית משתנה בתקופה שהוא עובד: **”כשאני עבדתי כחשמלאי, היא הייתה אומרת לי: עכשיו אני רואה אותך כמו פעם. אדם נורמאלי.”**

ולנטינה מצידה חשה נטל כבד של בעיות על כתפיה: **”כאשר נופלות בעיות לא רק כלכליות, אלא גם ילדים והכול מתערבב, ואני רוצה הכול למיין לפי מדפים – בהתחלה זה הכי חשוב, וזה משני.”** כשאני שואלת מה הכי חשוב בשבילה, היא מתייחסת ליחסים הזוגיים ולהתערערות של התפקידים המוכרים: **”(שתיקה) אולי הסכמה במשפחה, וגם כאן זה טוב, כאן משום מה הכול מתמקד בדברים כלכליים. אם נניח האישה עובדת, והבעל לא עובד. הוא מסתכל שהאישה עובדת, למרות שהוא זה שצריך לעבוד, ומזה נובעות בעיות חדשות [...] יצא ככה שדווקא הוא זה שהביא אותי לכאן, ואני צריכה לעבוד.”**

ולנטינה מספרת כיצד קשיים כלכליים ושינויים בהתנהגות הילדים משפיעים לרעה על היחסים הזוגיים, זאת למרות האהבה הגדולה והרצון האמיתי של בני הזוג להבין ולתמוך אחד בשני: **”אני רק רואה איך בעלי כואב, הוא רגיל שאני כמעט ולא עבדתי, ומאוד קשה לו לראות את זה. וזה**

שהילד הגדול לגמרי הפסיק ללמוד, לא רוצה ללמוד, שליזה גם כן מתעצלת, בעבר זה לא קרה אף פעם, בעיות. כל זה אני לא יכולה להגיד שאנחנו חיים בצורה אידיאלית. יש מריבות, אולי על הרקע הזה, כאשר הכול מצטבר [...] אני משחררת את הקיטור, ואחר כך לוקחת את עצמי בידיים, וחושבת – מה עשיתי? הכאבתי לו, גם ככה רע לו, הוא לא יכול למצוא עבודה, ואת עוד מוסיפה שמן למדורה. מתחילה להחליק, רואה שהוא מחייך, אז הכול בסדר. עד לפעם הבאה”.

יחסים הורים-ילדים

גם ביחסים עם הילדים חלו שינויים לרעה במשפחת ברגר. ולדימיר חש חוסר אוניס מול בנו המתבגר. הסמכות ההורית של ולדימיר מתערערת, וגם שיטות חינוך שהיו יעילות בעבר, לא עוזרות כאן: “בבלרוס, כאשר אני הייתי מאבד את סבלנותי, הייתי נותן לו [ליורי] פליק – וזהו. וכאן הוא מאיים אלי, אני אלך למשטרה, ואני עונה לו, ייקחו אותך לאיזה, יוציאו מהמשפחה, יתנו למשפחה אחרת. אתה חושב ששם יהיה טוב יותר? אולי יהיה יותר גרוע? אבל יש לו במה לאיים עלי.” עם אובדן המעמד התעסוקתי שלו, חש ולדימיר כי מאבד את הכבוד בעיני הילד: “אלי לעבודה היו באים פרופסורים, היו גרים אצלנו בבית, הייתי בטוח שהם מדברים איתי בגובה העיניים [...] וכאן מי אני? מנקה רצפות. מסתובב בגגות. כבוד עצמי. הוא [יורי] פעם אמר לי: אם אתה חכם, אז למה אתה [לא עובד]? [...] אתה מכריח אותי ללמוד, אתה למדת 18 שנים. ומה אני אענה לו? [...] כבר אין לו כבוד כלפיי.”

ולדימיר מדבר גם על הרעה ביחסים עם ליזה: “כנראה זה לא קשור לישראל, אלא לגיל. פעם היא הייתה מקשיבה לי לגמרי, והייתה יותר עסוקה. בבלרוס לא הייתה לה דקה פנויה. היא הייתה בחוג מוסיקה, שירה, ריקודים, הלכה לחוג ציור [...] [גם כאן] יש את כל החוגים האלה, זה ברור, אבל לשלם עליהם אנחנו לא יכולים [...] [ליזה] לא משתדלת להקשיב לי כמו פעם. נוצר אצלה עניין בלהסתובב, אני אלך לשם, אסתובב.”

גם ולנטינה חשה בשינויים ביחסים עם בנה והיא מודאגת מצורת הדיבור שלו ומהתנהגותו, שהם לדעתה תוצאה של השפעה שלילית של הסביבה: “והיו לנו שיחות, הוא התחיל לדבר אלי בגסות, ועוד משהו, לעשות איך שנראה לו. שאלתי למה אתה מתנהג ככה? הוא אמר לי, אמא גם ככה כולם חושבים שאני התינוק של אמא. הוא ילד מחונך, יצא ממשפחה כזאת, לא קילל, לא שום דבר. לא עישן. מגיע לסביבה כזאת, אני לא הכרתי את הבן שלי, והוא ניסה להוכיח שהוא גבר. הבעיה עם הילדים שישראל מחנכת את הילדים שלה בעצמה, ואנחנו רגילים לחינוך משלנו, לכן אני רואה כאשר הם כבר הופכים יותר לישראלים, הסגנון הישראלי, וזה כואב לי, אבל אני משלימה, מקבלת אותם כמו שהם.”

ולנטינה מבינה שבנה התבגר וסמכותה אינה עוד הסמכות העיקרית בשבילו: “יורה לדוגמא [...] החליף שני בתי ספר, עכשיו אתה יכול להסיק מסקנות לעצמך, מה יקר לך יותר – או שאתה בעצמך תחשוב על הגורל שלך ולקבל החלטות בתוכך, או שאתה תקשיב לחברים, למרות שההורים בשבילו – זה לא שלא דוגמא, אלא יותר מקשיב לחברים, הם חיים כאן יותר, הם יודעים יותר טוב.” ואכן, אם יש בעיה שיורי לא יכול לפתור לבד, הוא יפנה קודם כול לחברים, אבל גם לאבא: “אני לבד פותר הכול. אם יש בעיה גדולה אז פונה לחבר, לאבא.”

ולנטינה מצפה מילדיה להתנהג בצורה בוגרת יותר, מליזה לעזור במשק בית, ומיורי – בפרנסה: "כאן היא הפכה להיות עצמאית. החיים לימדו אותה כאן שאני בעבודה, היא יודעת שהיא צריכה להכין אוכל ולנקות. אלה המטלות שלה בבית. כולם מתפלאים שאצלי היא יודעת לעשות הכול, ללכת לחנות והכול. אישה קטנה. והבן גם מתחיל. הוא יכול כאן להרוויח."

לולנטינה תחושות קשות על כך שהגיעו לישראל למען הילדים, אך למעשה לילדים קשה כאן יותר ממה שחשבה: "לקחנו אותם, חשבנו שיהיה להם יותר טוב, דחפנו אותם אל העתיד המאושר, והתברר שלהם אפילו יותר קשה כאן [...] מאשר לנו. אנחנו יכולים להתמודד עם הבעיות שלנו, והילדים לא יכולים. ילדים זה רק מבחינה חיצונית, הם הופכים לבכיינים, מתרגזים. למה? כי משהו רע להם". לולנטינה קשה להשלים עם העובדה שאינה יכולה לספק לילדים את אותם הדברים שהיו רגילים להם בארץ מוצאם: "מאוד מדאיג אותי זה שבבלרוס היא הייתה עסוקה. לא היה לה זמן חופשי. בית ספר למוסיקה, ריקודים, עוד משהו, וכאן אני לא יכולה לתת לה שום דבר מזה [...] 'אתם רואים – אין כסף'. אני כבר מתביישת להגיד את זה [...] היא הלכה גם לבית ספר רוסי. אחר כך הפסיקה, כי אמרה: 'אמא, אני לא יכולה ללכת, אני רואה איך אתם זה', בגלל שהיא רואה שאנחנו לא יכולים לשלם. היא בעצמה עזבה. זה הכי הורס אותי כאן, שאני לא יכולה לתת לילדים את ההתפתחות שלהם".

הבן, יורי

ולדימיר מתאר טלטלות אותן עובר יורי במסגרות שונות שלא התאימו לו ואף השפיעו עליו לרעה: "עם הבן – הוא רצה לעזוב לפנימייה. נסענו לשם, ביום הפתוח הכול טוב. בית ספר, בריכה. התחיל ללמוד [...] מתקשרים ואומרים: אתם יודעים מה? יש לו סימנים כחולים. מה העניין? תנסו לברר [...] נדנדנו, נדנדנו והוא הודה. שם הייתה כבר קבוצה מגובשת שהשליטה טרור כלפי חדשים, מפחידים אותם ומכריחים אותם ללכת לחנות ולקנות להם וודקה [...] [שוב] מתקשרים אליי ואומרים משהו איתו לא בסדר. לא מגיע לשיעורים וכולי [...] הוצאנו אותו משם. אבל הוא פתח פער [...] הוא סיים את השנה גרוע, ואמר שלשם רחוק לנסוע, הוא מצא בית ספר יותר טוב. ושהוא רוצה לעבור לשם [...] שם הוא נפל שוב על חבורה כזאת. התחילו לסחוט ממנו כסף."

מספר שבועות לאחר הראיונות עם ולדימיר וולנטינה, כאשר הגעתי לראיין את יורי, אני מגלה כי ולנטינה וליזה חזרו לבלרוס, ואילו ולדימיר ויורי נשארו בישראל. בראיון זה יורי לרוב מגיב לשאלות בתמציתיות, עם הרבה שתיקות, כאשר הראיון סובב סביב חוויות הלימודים, חברים ועבודה.

בדומה לאביו הוא מתאר היסטוריה של מעברים רבים בין מסגרות לימודיות, גם חוץ ביתיות, כאשר בסופו של דבר הוא מגיע לפנימייה בה לומד בעת הראיון. ההרגשה שנוצרת מתיאורים אלו היא של תלישות וחוסר יציבות: "בהתחלה למדתי ב[שם העיר], עזבתי שם כי רציתי לחיות בבית. אחר כך היה מקיף [שם], עזבתי, לא זוכר למה. אחר כך, אה, היו ארבעה בתי ספר. שם כבר ממש היה לי לא טוב, עזבתי. ועכשיו הלכתי לפנימייה רוסית, שם יותר טוב, שם כולם עולים והשיעורים כמעט כולם ברוסית (8). וזהו." לשאלה מדוע בחר בפנימייה דתית עונה כי זאת הייתה האפשרות היחידה: "פשוט כבר לא רצו לקבל אותי לשום מקום. אני רציתי ללכת לבית ספר

נורמאלי. אני אסיים פה את השנה ואלך לביה"ס נורמאלי בשנה הבא." אך גם במקום הזה מנסה יורי לנהוג על פי הכללים שלו: "זו פנימייה דתית, עושים לנו השקמה ב-7:30 לתפילה, אחר כך לחדר אוכל וכו'. ואני בכול זאת ישן. באים להעיר אותי. אני קם מתחיל להתלבש, אז המחנך הולך ואז אני קופץ למיטה וממשיך לישון (10)."

אני מבקשת מיורי שייספר יותר על הפנימייה, ויורי בוחר להתייחס למיקום שלה ומדגיש את הייחודיות של המקום: "נחמד שם. יש שם הרבה אפקטים [...] יש שם יריות כול יום, פצצות – סבבה [...] הכרתי שם כמה חיילים, הם נתנו לי כדורים אמיתיים לשרשרת. ואין שם בלגן גדול כמו שהיה ב[שם העיר], רק הרבה לחץ וזהו [...] אפילו אם אתה רוצה לנסוע לקנות משהו, אז בקלי קלות אפשר לתפוס טרמפ ולא דואג בכלל, כי כולם שם דתיים. אפילו דלתות לא נועלים בביתם." בראיון יורי לא התייחס לעזיבתן של אימו אחותו, אלא מספר על כך רק בעקבות שאלה ישירה: "לאמא לא הייתה עבודה במקצועה. אבל עכשיו אנחנו כול הזמן מדברים באמצעות מצלמה במחשב." אני שואלת מה דעתו על העזיבה שלה: "לא יודע. אמא ואחותי שם ואנחנו פה, לא כול כך טוב (8). אני לא חושב על זה הרבה. אני לומד בפנימייה. ממילא לא רואה אף אחד (8). רק יש לי עכשיו בעיות בפנימייה. מתקשרים לאבא כול יום."

עם הגעתו לישראל יורי ניסה לבנות לו רשת חברתית. ככה הוא מספר על תהליך זה: "אחותי הכירה ילד אחד שהכיר לי עוד ילד, שכן שלי, הוא הכיר לי עוד מישהו בגילי וכך הופיעו לי חברים. החלפתי כבר שלושה בתי הספר. (10) ככה טוב לי פה [...] חבר הראשון שלי קווקאזי, בחור טוב. ועוד בפארק ג' הכרתי עוד חבר טוב שלי. זהו." הבילוי המועדף עליו הוא "להסתובב": "הסתובבנו. אני וחבר שלי אחרי חנוכה היינו לוקחים אוטובוס ונוסעים לחיפה, לתל אביב להסתובב." יורי מתנסה גם בעבודות רבות, הוא מוכן לנסות כול עבודה על מנת להרוויח כסף ולקנות לעצמו את מה שהוא רוצה: "אני עבדתי הרבה, כמעט כול יום. בשוק עבדתי ועכשיו עובד [...] מסדרים את הדברים, מסתכלים שלא יגנבו. למשל בשבועיים אחרונים הייה חנוכה וראש השנה אז עבדתי בשוק, הרווחתי כסף, קניתי לעצמי מעיל מעור [...] עכשיו אני עובד גם בפנימייה [...] שוטף כלים." לעיתים, העבודה עבורו היא סוג של בילוי יחד עם החברים: "מכרנו אינטרנט. אבל לא סגרנו אפילו עסקה אחת אז פיטרו אותנו [...] רק הלכנו מדלת לדלת, שאלנו מי רוצה לקנות ושתינו בירה (צוחק). זה כול מה שעשינו. בבוקר שותים בירה, אחר כך קונים מסטיק שלא יהיה ריח, מסתובבים קצת, בצהריים שוב שותים בירה, וגם בסוף היום שותים בירה ונוסעים הביתה (צוחק). ובסוף העבודה היו רק צחוקים ולא עבודה."

את הזמן הפנוי יורי מעדיף להעביר מול מחשב: "לשבת מול המחשב (מחייך) [...] אני אוהב להוריד סרטים חדשים, משחקי מחשב מעניינים. למשל מצאתי עכשיו איזה תוכנה חדשה, הורדתי אותה היום. בעזרתה בכלל קל להוריד סרטים. (10) זהו."

ההגירה – החוויה של יורי

בנוגע להחלטה להגיע לישראל יורי מתייחס למניעים אותם תמיד הדגיש ולדימיר, האב: "אני חושב שאבא שלי לא רצה שאני אתגייס לצבא הרוסי. בגלל זה (7). בגלל זה (6). אבא גם רוצה לחזור בחזרה. אני לא רוצה (15)." ולמרות שאמו כבר חזרה והאב רוצה לנסוע בעקבותיה, יורי כבר לא

רואה את עצמו חי בארץ מוצאם: "אין מה לעשות בבלרוס (10). שם יש רק פשע, תיכון אני כבר לא אסיים שם כי הם כבר התקדמו הרבה שם בלימודים. פה אין כל כך הרבה פשע. ובגרות שם בבלרוס אפשר לקנות. (8) זהו." הוא אף ימליץ לילדים אחרים להגיע לישראל: "חושב שכן לעלות. כי פה יותר טוב מבלרוס. אני חושב כך."

לקראת סיום הראיון אני שואלת את יורי איפה הוא יהיה לדעתו בעוד חמש שנים אם ארצה לראיין אותו. והוא אומר לי: "לא חושב שאת תחזרי." אבל, נפגשנו שוב כעבור שנתיים וכעבור חמש שנים מאז ראיון זה. כעת, יורי עונה על השאלה כך: "אני חושב שבעוד חמש שנים אני לא אהיה פה [...] בעוד חמש שנים אני אהיה כבר אחרי צבא, נעבור כנראה לעיר אחרת [...] אני חושב או לירושלים או לתל אביב כי שמעתי שרק שם יש עבודה." הוריו ואחותו, הוא חושב, לא יהיו אז בישראל: " [הם יהיו] שם, בבלרוס, אני חושב. לאמא ולאבא יש עבודה טובה שם, ואחותי לומדת טוב, מה עוד צריך? (15) זהו."

3.9.2.2 ארבע שנים בישראל

"היא עזבה ומאוד מרוצה שחזרה לחיים מוכרים" (ולדימיר)

על רקע פגיעה ביכולתם לענות על צרכי הילדים, קונפליקטים עם הילדים והרעה ביחסים בין בני הזוג, כשנתיים וחצי שנים לאחר ההגירה, החליטו ולדימיר וולנטינה לפצל את התא המשפחתי. ולנטינה וליזה עוזבות את ישראל וחוזרות לרוסיה.

יחסים זוגיים ומשפחתיים

והינה, אני פוגשת את ולדימיר ואת יורי כעבור שנתיים לאחר הראיון הקודם, ארבע שנים לאחר ההגירה, באותה הדירה ששכרו בני הזוג עם הגעתם לארץ, דירה קטנה בשכונה וותיקה, עם ציוד ישן וחלקי שנותן תחושה של זמניות. אני מכירה דירות כאלו היטב בתקופה בה הייתי מהגרת טרייה: כשעוברים מדירה שכורה לעוד דירה שכורה בה לא מתכוונים להישאר לאורך זמן לא משקיעים בציוד או כול דבר אחר. מהראיון עם ולדימיר עולה ההרגשה כי הוא חש הקלה עם חזרתן של ולנטינה וליזה לבלרוס, מאחר ונכשל בתפקידו כמפרנס ולא יכול היה למנוע מאשתו סבל רב בעבודה. הוא שמח שחייה השתנו לטובה: " היא עזבה ומאוד מרוצה שחזרה לחיים מוכרים. חברים, עבודה. בעבודה מאוד חיכו לה."

יחד עם זאת, במשפחת ברגר לא ניתקו קשרים לחלוטין, אלא יצרו סוג אחר של יחסים. בני המשפחה מגיעים לביקורים אלה אצל אלה, כאשר הביקורים הופכים לחג וחוויה משמחת. כך ולדימיר מתאר את הנסיעה לבלרוס: "בשנה שעברה נסעתי לשם עם הבן לחודשיים [...] הסתובבתי, הייתי מאוד שמח, הנוף – פשוט תענוג לעיניים. את יודעת, קשה לתפוס נוף של מדבר אחרי ששישים שנה גרים בנוף אחר לגמרי. זה לא מגרה את הראייה. אבל יער, נהר, איזה נהר! נהנית מהגשמים בקיץ, את מבינה? כול החברים הגיעו. הבן נפגש עם החברים שלו 24 שעות ביממה, לא ראינו אותו."

אני מבקשת גם מיורי לספר על הנסיעה לבלרוס. בדומה מאוד לאביו, גם אצלו עמדה של אדישות ושעמום מתחלפת בשמחה ועניין: "אני כמעט ולא הייתי בבית שם [...] בילינו עם החברים [...] לפעמים הלכנו לדיסקוטקים, לפעמים, פעם אחת הלכנו לטיול רגלי, לשלושה ימים. איך שרק הגעתי, נכנסתי לדירה לשים את המזוודות – אחרי חצי שעה כבר לקחו אותי לטיול. ישבנו, שתינו, עישנו. חוץ מזה לא עשינו כלום. סתם, אבל שמח שם, יותר שמח מאשר פה. התקשרתי לא מזמן לחבר. הוא אומר לא התרגלנו בלעדך, בדרך כלל אתה כאן אתנו. שם החבריה." מה שהוא עושה עם חברים בישראל לא מספק את אותן החוויות: "ככה בדרך כלל יושבים הולכים לבארים, ולמועדוני סנוקר."

כעבור שנה ולנטינה עם ליזה מגיעות לביקור בישראל, והדבר מאוד שימח את ולדימיר. תכנון ביקורים אלו הופכים למשימה המרכזית עבורו במהלך השנה: "האישה עם הבת היו פה חודש. הינו מאוד שמחים, מאוד מרוצים. רק שנה שלמה חסכתי כסף לזה כדי שהן יבלו פה. חזרו הביתה ברוך השם, לפני החום הנורא הזה. זהו חי ככה. לא חיי אלא מנסה לשרוד." ביקורים אלו הפכו למשמעות כמעט יחידה בחייו שאותם מתאר ולדימיר כחסרי משמעות: "אני מתבייש להודות, חיים כל כך ריקים שאין מה לספר [...] את האמת אין מה לספר. מעביר את זמני [...] הולך, אוכל, שותה, ישן. חיים פסיביים, חיי צמח. צריך להתרגל לזה, נכון? לא לעשות שום דבר זה מאוד קשה [...] כול עבודה קשה עדיפה על לא לעשות כלום (שותק). ככה"

הבן יורי

בראיון שלישי ולדימיר לא מדבר הרבה על יורי, הוא עסוק בעיקר בתחושות הקשות הנובעות מחוסר יכולת לממש את כישוריו כאן בישראל. כאשר הוא מדבר על הפנימייה בה לומד יורי, נראה כי זהו הפתרון הטוב ביותר שהאב יכול היה לתת ליורי בנסיבות הקיימות: "הוא – אחד, שתיים, שלוש – בבית ספר רביעי [...] מה אני אוהב בפנימייה שלו, שהיא קטנה, שאין שם בנות, אז אין הסחות דעת האלו: מי ואיך על מי הסתכל ומה אמר. אני יודע שבגיל הזה זה נושא רגיש. ומה עוד אני אוהב שזה שטחים – אין איפה להסתובב. יורים שם. בהתחלה חשבתי שזה רע. הוא בהתחלה רצה ללכת לפנימיית [שם] – שם היו מאפיות שלהם, חבורות צעירים שהרביצו לו, שסחטו ממנו כסף, שלחו אותו לקנות וודקה. והוא שתק. עד שכולם גילו את זה בסוף. היו שם כול מיני פיתויים [...] וזה פנימייה קטנה, בכול כיתה 15-18 תלמידים. רואים את כולם. זה מה שאני אוהב. האמת שגם מורים ברמה די גבוה, פרופסורים ודוקטורים מרוסיה."

אך יורי לא שותף לדעה של ולדימיר על הפנימייה והאווירה הכללית שהוא מוסר היא של שעמום, אדישות ותלישות. דברים שבראיון הקודם ציין יורי כיתרון, כעת הוא תופס כחסרון: "בפנימייה] שנה שעברה הכול היה טוב. בהתחלה לא מצא חן בעיני, שם תמיד ירו [...] עכשיו הכול נמאס ועוד היחס רע. זה נמצא ב[שם הישוב] [...] סתם פנימייה דתית, ודתיים אצלנו אין. רק רוסים. והמורים בעקרון כולם רוסים. אז רק בגלל הרוסים אני רוצה לעזוב."

כשאני מבקשת לספר על השינויים בחייו מאז המפגש הקודם שלנו, מספר יורי על דברים מסוכנים שעושה: "יותר קנסות [...] חלק חציתי לא במקום הנכון וחלק עשיתי תאונה [...] אני [נהגתי] בלי רישיון." יורי ג מספר שהיה לו בעבר תיק במשטרה: "גנבתי [...] היה לי משעמם

[...] **מתי זה היה? לפני שלוש שנים. אפילו יותר.**” אני שואלת מה דעתו כיום על זה: **”מצד אחד מתחרט ומצד שני בכלל לא מתחרט [...]. מתחרט בגלל שעכשיו יש תיק וקשה להתקבל לעבודה. ולא מתחרט כי צריך לנסות הכול. חוץ מסמים.”**

הראיון עם יורי מעביר תחושה של ריקנות ושעמום: **”לפעמים כשה יש כוח וחשק, אני עובד בפלאפון [...]. מוכר טלפונים. אבל ככה אני לא עובד בשום מקום באופן נורמאלי [...]. כשאין לי בכלל מה לעשות משעמם לשבת בבית, אז אני הולך לפלאפון. אבל ככה לא הרבה.”** בבית יורי בעיקר יושב מול המחשב: **”סתם באינטרנט להתכתב עם מישהו. בבית, מתעורר יושב מול המחשב כשעה, אוכל אם אני רוצה, אחר כך עוד הפעם שעתיים-שלוש מול המחשב ואחר כך מטייל. זהו.”**

תחושת השעמום והאדישות מתפוגגת כאשר יורי מספר על דברים שאינם קשורים ללימודים ולמשפחה, למשל על חיפוש עבודה עם חברים באילת: **”הגענו לשם בערך בשלוש בלילה [...]. הלכנו לטייל לאכול עד ארבע בבוקר עשינו את כל זה, אחר כך הגענו לחוף, הרכבנו אוהל. שניים הלכו לישון באוטו הם באו לא לעבודה אלה לנוח, ואנחנו הלכנו לאוהל לישון. התעוררתי ובכלל לא רציתי לישון הערתי את כולם והתרחצנו בערך מארבע וחצי עד שמונה בבוקר אנחנו התרחצנו. אחר כך הלכנו לבתי מלון לשאול בקשר לעבודה, אמרו לנו בכל מקום צריך פתק ממשטרה ר' פ' [רישום פלילי]. הלכנו, בסדר למשטרה לא הלכנו, אחר כך אני ועוד מישהו נשארנו בחוף, ושניים נסעו לחפש לנו עבודה. אחר כך חזרו ואמרו לנו שמצאו בשבילנו כוח אדם שנותן לנו דירה בחינם לשלושה ימים. בסדר, הגענו לכוח אדם הזה רשמו אותנו נתנו לנו דירה בחינם לשלושה ימים. הם חיפשו לנו עבודה, הם אמרו לנו אנחנו צריכים את ה רישום פלילי שלכם, אנחנו הלכנו בקיצור ביום האחרון מצאו לנו עבודה ובאו לבית מלון של הכוח אדם ואמרו יש לכם תיקים אנחנו לא לוקחים אתכם. ואחר כך עוד טיילנו וכבר לא היה איפה. ביום השלישי נגמר ואנחנו חזרנו הביתה. זהו.”**

יחסים הורים-ילדים

בראיון זה, בדומה לראיון הקודם, יורי לא מרבה לדבר על משפחתו או על היחסים עם ההורים. ניתן להסיק על הקשר רק מתשובות לקוניות לשאלה למי פונה לעזרה במידה וזקוק לה: **”אני משתדל מאף אחד.”** אני מבקשת להביא דוגמה: **”אני אפילו לא יודע. הסיבוך שלי זה לשלם את הקנסות [...]. לאבא אני פשוט לא רוצה להגיד את הסכום, פשוט לא פניתי אליו.”** אני מבקשת לדעת למי פנה, ויורי מסביר: **”לחברים. חלק אמרו איפה אפשר לעבוד חלק נתנו כסף. נשאר לי שבוע כדי לשלם את הקנס.”** בדרך כלל האב לא יודע מה יורי עושה: **”לפעמים הוא יודע לאן ועם מי אני הולך. וכלום חוץ מזה. לא תמיד הוא יודע. כשלא צריך, כשצריך הוא יודע, ומה שלא צריך לדעת הוא לא יודע.”** הקשר עם אמא מתרחש בדרך הבאה: **”דרך האינטרנט. הם יוצרים קשר כל ערב [...]. בתוכנה וידיאו ומיקרופון אפשר גם להתכתב. בתוכנה, לפעמים, ולפעמים בטלפון אנחנו מתקשרים וזהו [...]. [אני] מספר מה אני עושה. היא בדרך כלל יוצרת קשר לפני שאני יוצא לטייל, בתשע בערב, בשמונה.”** גם בראיון זה יורי מביע אדישות להעדרה של האם: **” [...]. אם טוב לה שם יותר, את מבינה, עדיף שם. בכל מקרה שנה הבאה אני הולך לצבא, אני לא אהיה בבית.”**

ההגירה – החוויה של יורי

גם בהתייחסות לישראל יורי מעביר תחושה של אדישות וחוסר עניין. על החלטה להגיע לישראל לפני ארבע שנים הוא אומר: "לי בכלל לא איכפת איפה לחיות. אני יכול לחיות גם שם. לא משנה שם או פה [...]. אין לי רצון לחזור, אבל ככה אני יכול לחזור. לא משנה לי [...]. מה שפה ושם הכול אותו דבר. רק שם, אני לא יודע, בשבילי שם יותר שמח וטוב מאשר פה [...]. שם כל החברים יותר טובים מאשר פה. אפשר ללכת לשחות כל יום או עוד משהו. ופה סתם יושבים ושותים בירה, כבר נמאס." האכזבה של יורי מהחיים בישראל מתבטאת בהמלצה למתבגרים בגילו להישאר בארץ מוצאם או להגיע למדינה אחרת: "שיחיו כמו שהם חיים [...]. ככה לא יודע. קנדה מוצאת חן בעיני, שם אפילו יש יותר חברים מאשר פה [...]. חברים, הם אומרים שיש הרבה עבודה שם, קל יותר לחיות שם. יש לי הרבה חברים שמבלרוס נסעו לשם. גם מישראל נסעו לשם. אומרים שיותר טוב." ליורי יש חלום: "אוטו, בית, עבודה. זה הכול."

3.9.2.3 שבע שנים בישראל

שבע שנים לאחר הגעתה לישראל, אני מוצאת את משפחת ברגר עדיין מפוצלת: ולדימיר ויורי גרים בישראל, ולנטינה וליזה – בבלרוס. מהראיונות עולה כי הם יצרו לעצמם סוג חדש של המערכת המשפחתית ומצאו איזון מסוים בה. איזון משמעו אינו חזרה לתפקידים הקודמים ושלמות המערכת, אלא מערכת משפחתית מסוג אחר ומתן משמעות חדשה למציאות שנוצרה.

יחסים זוגיים

את הראיון עם ולנטינה ערכתי בהסכמתה באמצעות הטלפון מישראל לבלרוס. הראייה של ולנטינה את הדברים "משם" וחוויותיה לאחר שחזרה מאפשרים להבין טוב יותר את מה שהתרחש כאן בישראל מספר שנים קודם לכן. ולנטינה מספרת על הסיבות לחזרתה: "בתור אישה החלטתי ללכת בעקבות בעלי ולכן נסענו [...]. בהגיענו לשם הכול נראה בעיניים אחרות לגמרי, הכול היה מעניין. המדינה עזרה לעולים לעמוד על הרגליים אם זה בלימוד שפה או סיוע כלכלי והכול היה טוב [...]. בהתחלה לא חשבתי, חשבתי שהכול יהיה טוב, אבל היה משהו במשפחה [...]. כי בעלי כבר היה גמלאי, ואני הייתי צריכה לעבוד. ואנחנו לא התאמנו להיות זוג פנסיונרים וגם לא זוג צעיר. פה היו הרבה עצבים כי שם לא יכלו לקבל החלטה לאיזו קטגוריה לשייך אותנו. בנוסף למה עזבתי? כי התקשינו מבחינה כלכלית. לא רק שלא הספיק לנו כדי להתקיים, אני מניחה שלכולם לא מספיק כמה כסף שלא יהיה, תמיד חסר. אבל מזה שאני הייתי צריכה לעבוד והוא לא יכול היה למצוא עבודה – זה היה קשה מבחינה פסיכולוגית [...]. הוא לא יכול היה למצוא עבודה, ולכן הוא סבל ואני הייתי צריכה לעבוד. היה לו קשה לראות אותי, הוא ריחם עליי והוא חיפש עבודה, אבל לא מעסיקים גמלאים בשום מקום. אז יצא שהכול היה מוטל על כתפיי, הדאגה למשפחה וגידול הילדים. לא יכולתי להתמודד עם זה כי אנחנו חיים בגלל החלטה של הבעל, והוא התבייש מאד שהוא הביא אותי למדינה בה אני צריכה לעבוד."

ולנטינה מספרת על הישגים מצוינים של ליזה בלימודים ובספורט, על כך שהתקבלה לאוניברסיטה ועל חיים מלאים בעשייה. היא נשמעת מתנצלת על כך שטוב לה בבלרוס: "אני מרוצה, את מבינה? אני מרוצה. אני חשבתי שאני מאד אצטער על זה שחזרתי, קשה כמובן בנפש, אבל טוב לי. הדבר הרע היחיד הוא המשפחה. למען האמת חשבתי על העניין הזה, יכול להיות אם בעלי היה עובד, את מבינה, אולי הדברים היו אחרת. אולי, אולי, אני לא יכולה לומר בוודאות, עברנו יותר מידי, והיחסים השתנו במשפחה."

לגבי השלכות של הגירה על משפחתו, עונה ולדימיר תשובה מפתיעה. באופן פרדוקסאלי, הוא חושב שההגירה אחדה את משפחתו: "מצד אחד, הגירה איכשהו איחדה את המשפחה. איחדה. את מבינה מה העניין? נו הנה בבלרוס. היה לי מפעל, היו לי עניינים שם, נסעתי לשליחויות בעבודה [...] בא הביתה פה ושם. ולנטינה חבורה משלה. האמת היא שחבורה שלה מאוד אהבו לבוא אלינו [...] וכאשר הגענו לכאן, כולם בערימה אחת. היה לו [לדוד] חצי חבר, לליזה חצי מכר וכולי. אצלנו מכרים מאולפן, אבל זה לא זה. זה איכשהו איחד אותנו. ואחר כך, כאשר התחלנו קצת להשתרש, התחלנו שוב להתפזר. היו לי מכרים, לאשתי, אבל בכול זאת במיוחד בהתחלה המשפחה הייתה יותר מאוחדת."

ייתכן, והרגשה זאת של לכידות קשורה לחוויה של ירח דבש עליה מדווחים בני הזוג בראיונותיהם האחרונים. הם מעבירים תחושה של ביחד, מאחר ונפגשים לעיתים רחוקות, כאשר כול מפגש הופך חג שמאוד מחכים לו. ולנטינה מספרת: "אני אומרת, עכשיו טוב לך שם כשאני מגיעה, אנחנו כמו חתן וכלה, ירח דבש [...] אתה כמו מלך אצלי. הוא אומר, נהיה חזקים יותר ונריב פחות. אז הולכים על זה, מה לעשות? ולכן כשהגענו לא היה כזה אוי, ציפינו, חשבנו שיהיה ככה, כשהגענו שמחנו כל יום [...] המרירות התחילה כשהוא לא הצליח להשתלב בעבודה, החיסרון היחיד." ולנטינה מתכוננת בהתרגשות גם לביקור של יורי, מה שמאפשר לה להרגיש בעננים: "עכשיו אני חושבת אולי הבן יבוא. אני מאד מחכה לו, והבת גם מאד מחכה. אני מתכוננת, זה כל כך נעים לי, אני בעננים להשקיע את כולי בהכנות האלה."

גם ולדימיר מתאר את הביקורים של ולנטינה בישראל כנופש אחד גדול: "ישראל מוצאת חן בעיני יותר מאשר בעיני. היא כאן [אומרת]: כמה טוב אני מרגישה [...] אני נסעתי כבר [...] לים המלח, לים התיכון, לפה, לשם. בפעם אחרונה היא באה לפני שנתיים [...] [אמרה] נחתי טוב, כמה טוב כאן! כאן יותר מוצא חן בעיניה. אני בקושי מתמודד עם חום והיא נהנתה."

יחסי אחים

יש לציין כי עד הראיון האחרון נושא של קשר בין יורי וליזה לא עלה. בדומה לתפיסתם את היחסים הזוגיים, גם את הקשר בין האחים, תופסים שני בני הזוג כטוב ומדברים על התקרבות בין האחים לאחר ההגירה ואף לאחר עזיבתה של ליזה. ולדימיר מציין כי היחסים בין יורי וליזה השתפרו לאחר ההגירה ונשארו קרובים למרות המרחק הגיאוגרפי: "ילדים שלנו בבלרוס לפעמים היו רבים, אז כאן הם חיו בשלום ושמתי לב אצל יורי יחס של חסות ולה [לליזה] יש משיכה אליו כאח. הינה, אחר כך התפזרנו ועד עכשיו ליזה מתעניינת ביורי וכולי. ויורי איכשהו ידע שהיא הלכה לאנשהו עם איזה

בחור [...] הוא [יורי] התחיל כזאת פעילות! התקשר לחבר: מי זה, מה זה? לבדוק ואם צריך לגשר!
אם לא, אני אבוא וכולי. ככה זה. ככה."

ולנטינה תופסת את הדברים באופן מאוד דומה: "אותו דבר לגבי הילדים – דואגים זה לזה.
כשליזה הגיעה לבלרוס, יורה מתקשר, שואל: אמא, למה היא ברחוב אחר? היא הייתה אצל חברה
והתחברה למחשב. הוא אומר לה: ליזה למה את לא בבית? כבר תשע בערב את לא בבית? הוא
מתקשר אלי, אמא. את מבינה מה קורה, הוא דואג. איכשהו אצלנו זה לא עבר."

הבן יורי

את הראיון האחרון מתחיל יורי מתיאור השינויים שחלו לדעתו בחייו עם ההגירה: "אני לא יודע ממה
להתחיל [...] החיים [בישראל] השתנו לחלוטין [...] חברים שלי הם הפך לגמרי למה שהיו לי
ברוסיה. שם כולם היו ספורטאים, כאן להפך כולם לא ספורטאים. כאן אני לא יודע האם שם הייתי
מתחיל לעבוד. עכשיו. עכשיו אני כבר גם משרת וגם עובד. הדבר היחיד שישראל קלקלה אותי זה
הפסקתי להתעסק בספורט [...] שחיתי שמונה שנים, הגעתי לכאן, כאן לא היה והפסקתי. התחלתי
לבלות יותר, הרבה." אני מבקשת לספר מה זה אומר לבלות, ושוב, כמו בראיונות הקודמים עם יורי,
עולה התחושה של שעמום ותלישות. יורי מדמיין את החיים בבלרוס כמעניינים הרבה יותר: "שם
אנחנו עם החברים לא בילינו הרבה, פה אני בשום מקום. שם לפחות הייתי בבית בלילה, ופה אני
כבר שבועות לא נמצא בבית. באופן קבוע נוסע לערים אחרות [...] נוסעים לחברים, נפגשים, הולכים
לאנשהו. כאן תמיד חד גוני [...] אם למשל נפגש עם מישהו שלא התראינו כמה חודשים, מה
נשמע, מה חדש? הכול אותו הדבר. ומדבר עם רוסים, שם תמיד קורה משהו מעניין. חיים טוב."
בעת ראיון יורי שירת בצה"ל. לכן קבעתי להיפגש איתו באחד מסופי השבוע, בזמן ביקורו
בבית. הוא מספר לי על השירות הצבאי, על התקוות, האכזבות ועל התמודדותו עם האכזבות: "רציתי
ללכת לקרבי (עברית), אבל לא קיבלו אותי לקרבי (עברית), קיבלו לחיל אוויר (עברית) [...]
בהתחלה הייתי חייל טוב, כולם היו מרוצים עד שעצבנו אותי, בסוף עצבנו אותי כי לא רצו להעביר
אותי לאן שרציתי, התחילו לעשות לי משפטים, התחלתי לברוח מהצבא, התחלתי לעשות בעיות.
בסוף (עברית) אחרי כל המעצרים, אחרי כול בתי משפט אני אמרתי למפקד שלי: לא נמאס לך
לעשות לי משפטים? הוא אומר: נמאס. מה אתה רוצה? [אני] אומר: תעזור לי לעבור. הוא אמר:
טוב. בזה סיימו לעשות לי המשפטים כי הם ראו שזה חסר תועלת [...] אני יוצא למשל הביתה לא
כשכולם יוצאים אלה כשאני רוצה [...] והתחלתי לקבל יותר משכורת (עברית). עכשיו אני עושה
חייל בודד (עברית)."

יורי מספר על תפקידו בצבא כיום, כאשר מדגיש שבעיקר מעביר את זמנו שם: "אני מחלק
חלקי חילוף למטוסים. בעצם כבר לא עושה כלום. פעם כאשר רק באתי לשם, עבדתי ועכשיו
הפסקתי לעבוד כי נמאס לי לעבוד. לא עוזרים לי לצאת משם אז אני אעזור לעצמי. כדי שהם יראו
שאני לא רוצה לעבוד שם, אני פשוט הפסקתי לעבוד, יושב כל היום ולא עושה שום דבר [...] כי
בהתחלה הייתי צריך להיות ב"גבעתי" וכל זה לא קרה, הורידו לי פרופיל."

כפי שסיפר, יורי הוכר כחייל בודד וקיבל אישור לעבוד. בנוסף, ביקש להתגורר בבית החייל:
"עכשיו. בעיקר אני גר ב[שם העיר] [...] בבית החייל (עברית) [...] מתחשק לגור לבד. ב[שם העיר]

יותר טוב מכאן [...] יש לי ב[שם העיר], אבא לא יודע, אני לא רוצה לספר לו, יש לי אופנוע שם. קניתי לעצמי בשביל העבודה. אני שואלת למה אבא לא יודע: "אין לי רישיון [...] לא נוסע כל כך הרבה – לעבודה ומעבודה. אני כאילו כבר נוהג טוב. אני נוהג במכונית מגיל 15. ועכשיו התחלתי לעשות רישיון (עברית) להכול. יש לי בשבוע הבא משפט [...] תפסו אותי שנהגתי ללא רישיון (עברית) ויש לי משפט בשבוע הבא."

יחסים הורים-ילדים

לאורך כול הראיונות וגם בראיון האחרון, ולדימיר חוזר ואומר שהגיע לישראל למען בנו. מסיבה זו הוא חושב שלמרות כול מה שקרה, תוכניותיו התגשמו: "את רואה, כול מה שתכננתי הכול התגשם. הייתי צריך להציל את הבן שלי מצבא רוסי. אני הייתי בצבא רוסי, אני יודע מה זה [...] עכשיו הוא לא כזה אבל בזמנו הוא היה ילד טוב בייתי יהודי, והוא לא היה שורד שם. במקרה הטוב היה חוזר נכה. במקרה הטוב. ועכשיו הוא משרת, מוצא חן בעיניו."

אם הסיבה להחלטתו של ולדימיר להגיע לישראל הייתה להציל את בנו מהצבא הרוסי, הרי כעת הסיבה לכך שהוא נשאר בארץ היא הרצון לתמוך בבנו בתקופה קשה: "קיוויתי שיורה יתגייס ואני אעזוב. יורה התגייס [...] אני שואל אותו: איך אתה? הוא אמר לי: הייתי רוצה שתישאר. אני חשבתי שבן אדם מתחיל פרק חדש בחייו, יהיה לו קשה. יותר טוב שאני אשאר. הנה. וכך עד עכשיו נשארת. "

אולם, ולנטינה מחכה שבעלה יצטרף אליה: "עכשיו ולדימיר רוצה לחזור לתמיד. הוא [יורי] כבר מחליט. הוא היה בצבא ועכשיו עושה את הבחירה שלו, הוא אדם מבוגר [...] ולדימיר בא לפה כי הוא לא הסתדר שם." ויורי מכין את עצמו לתקופה שאביו כבר לא יהיה לידו: "אני עושה לעצמי כך: חודש אני עובד, חודש אני לא עובד. חודש אני עובד חזק מאוד כמו שבחודש האחרון, בבית החייל (עברית) איפה שגרתי [...] אז יצא כסף טוב. ויצא לי כך שיספיק גם לדירה ולזה, ולזה. והשארתי לעצמי לאחר כך. שיהיה. מאיפה לי לדעת מה יקרה? אם אני אשאר לבד אני אצטרך כסף." אני מבקשת להסביר, ויורי מפרט: "או אם אבא ייסע [יחזור לבלרוס] או חלילה יקרה משהו."

ולדימיר נשאר בישראל בשביל יורי, אך היחסים ביניהם לא מאוד קרובים. לדוגמה, על כך שיורי היה מעורב בקטטה נודע לו בעקיפין: "את יודעת, היחסים שלנו מספיק טובים, אבל לא נהינו חברים כמו עם ליזה [...] אני נזכר גם אני הייתי כזה [...] איך הייתי יודע שהוא השתתף בקטטה הזו אם לא היה נפגע בברך? [הוא] לא היה מספר. 'קרה משהו' – 'הכול בסדר'."

יורי אף יצר מרחק פיזי מהאב בכך שהוא מעדיף לבלות את סופי שבוע בבית החייל ולא בבית. והינה ההסבר שלו למצב הקיים: "הוא חי בהבנה שלו הרוסית [...] כאשר אני מדבר איתו הוא כל הזמן: בלרוס, בלרוס, איך זה בבלרוס, הינה ככה זה בבלרוס. באופן קבוע אני אומר: אבא, תשכח, אתה כבר לא בבלרוס, אתה בישראל, הכול אחר לגמרי. הוא: כן, כן, טוב. מתחיל לדבר על משהו אחר, הכול מחדש: בלרוס, בבלרוס. אני שוב אומר לו: אבא, אתה לא בבלרוס, אתה בישראל, כאן לא ככה. אני מתחיל להסביר לו. הוא לא מאמין לי שככה זה בישראל. מה אני אעשה?"

הפערים בדיווח על תפקידו של יורי בצבא מדגימים את המרחק בין האב לבן. ולדימיר מאמין (או רוצה להאמין) שיורי מעורב בפעילות קרבית: "הוא לא קיבל תעודת בגרות [...] כאשר הוא התגייס לצבא [...] הוא מאוד רצה להגיה לחיל הכי "חם" [...] וגילו שברגל שמאל היה לו פעם מתיחה [...] ושחררו אותו לחיל האוויר [...] לא מזמן הוא השתתף במבצע אחד. הורידו אותם מהמסוק, הם ירו בכמה אנשים, פוצצו בית וחזרו. שלמים. ויום למחרת שניים נהרגו שם [...] הוא אהב את זה. אני מצד אחד מרוצה מזה שבעצם נסעתי לישראל וחשבתי אם יתאפשר אני חייב להילחם [...] לכן מצד אחד הייתי מרוצה – גבר כמו גבר."

כאשר יורי מספר על קשרים רומנטיים שלו, אני מבקשת לדעת עם מי מתייעץ בנושאים אלו: "עם חבר] או עם אמא [...] עם אבא יש לי יחסים יותר רשמיים, ועם אמא, אני לא יודע, יותר כמו עם חברה. ובמיוחד שאמא תמיד שואלת מה אצלי, איך אצלי? אני מדבר איתה. ביני לבין אמא שלי יש הרבה דברים שאחותי לא יודעת. כי בדרך כלל אמא שואלת שאלות כאלו שלא רוצה שאחותי תדעה את זה [...] כמו איך להתנהג במצבים מסוימים. כי אני לא רוצה לשאול את אבא כי אחר כך הוא יציף אותי בשאלות. ואמא תמיד תוכל לענות לי, לעזור, ואחר כך לא יהיו שאלות. זה מה שאני רוצה." כמו היחסים זוגיים ויחסי אחים, אשר מתנהלים באמצעות המחשב או בביקורים נדירים, גם יחסים בין יורי ואמו נתפסים על ידי שניהם כטובים, אולם, בפועל יורי מדבר עם אמו לעיתים רחוקות: "מדברים עם אמא] לעיתים רחוקות כי אני לא נמצא בבית. אני בבית פעם בחודש, כאשר כאילו בערב. פעם בחודש, פעם בחודשיים. זאת אומרת אני כבר לא יכול לשבת בבית. יותר טוב לי לצאת לטייל עם החברים מאשר לשבת בבית. כי בבית יש לי את אבא, אי אפשר לשבת בשקט, אפילו אי אפשר לשמוע מוסיקה באופן נורמאלי כמו שאני רוצה. כבר (5) נמאס. רציתי לשכור לעצמי דירה."

לאחר שראינו את התהליך אשר התרחש במשך שבע שנים במשפחת בליצקי כדוגמה למשפחה אשר שמרה על מבנה שלה, ובמשפחת ברגר בתור דוגמה למשפחה שעברה שינוי מבני, אציג את התהליך בשאר ארבעת המשפחות. את התהליכים במשפחות אלה אציג בקצרה בלבד על מנת לבחון נקודות דמיון ושוני מהתהליכים שתוארו קודם בהרחבה.

3.9.3 משפחת פרידמן

3.9.3.1 שנתיים בישראל

במשפחת פרידמן, בדומה למשפחת בליצקי, נשמר המבנה המשפחתי לאורך שבע שנים. כמו אצל כולם, גם במשפחת פרידמן, שררה אידיליה ביחסים בשנה הראשונה להגירה ולא תוארו קשיים כלשהם של הבן, איליה. הראיון לאחר שנתיים התקיים עם כל אחד מבני המשפחה בדירתם השכורה, הפעם בעיר אחרת עליה הם עברו שנה קודם לכן.

יחסים זוגיים

בוריס תיאר בכנות את הקשיים שמתעוררים בעקבות ההגירה: "היו לנו קצת אחרי שהגענו, היו קצת מריבות. עכשיו הכול בסדר אצלנו." כך הסביר בוריס את הסיבות למתח: "בעיקר בגלל הנושא הכלכלי. הכול זה מצטבר, מצטבר, מצטבר. כאשר יש יציבות, כאשר חשבון בסדר, הכול הולך בסדר. לאשתי היו בעיות עם בית חולים [בעיות בריאות]. אבל לגבי יחסים בינינו – הכול בסדר. בעיות כלכליות תורמות לעצבנות במשפחה, חוץ מזה אם יש יציבות, הכול יהיה בסדר." וכשיש לבוריס בעיה, הוא קודם כול יפנה לנינה: "קודם כול, קודם כול לאשתי, למי עוד אפשר לפנות?" נינה מצידה מדגישה כי היחסים בין בני הזוג נשארו טובים, ובעלה בוריס עוזר כאן בישראל אף יותר מבעבר: "יש לנו יחסים מאוד טובים. אני אוהבת את הבעל שלי והוא אוהב אותי. תמיד קינאו בנו, עוד ברוסיה. שם אולי הוא פחות עזר כי לא היה לו זמן. עכשיו הוא עוזר הרבה. גם כשהייתי בבית חולים הוא עזר. ואם אני נוסעת לאיזה מקום הוא תמיד מלווה אותי ובא לפגוש אותי כשאני חוזרת. לא השתנה בינינו כלום [...] פה אנחנו אפילו יותר מלוכדים."

יחסי הורים-ילדים

את היחסים עם איליה בוריס תופס כטובים מאוד: "עם איליה יש לי יחסים מאוד קרובים. הוא ילד מאוד רציני וחרוץ. תמיד מקשיב. לפעמים אפילו מייעץ לנו משהו." כשאני שואלת על מה איליה מתייעץ איתם, בוריס מסביר: "על התוכניות לעתיד. על יחסים עם הבחורות. הוא יותר מתייעץ עם אמא לגבי יחסים עם בחורה. בנושאים אחרים הוא מתייעץ איתי. יש לנו יחסים מאוד טובים. הוא אף פעם לא מסתיר מאיתנו שום דבר, הכול מספר, איזה בעיות יש לו. הוא ילד מאוד יסודי. יש בינינו יחסי אמון."

גם נינה מתארת את איליה כילד שעוזר, ואת היחסים בינה לביןו כקרובים: "הבן שלי כשהייתי בבית חולים, עשה כביסה, ובישל וניקה. בעלי היה בעבודה. אילו שניקה כול הזמן היה לידי [...] עם איליה תמיד היו לי יחסים טובים. מגיל קטן אנחנו אף פעם לא לחצנו עליו, אף פעם לא אמרנו זה אסור וזה מותר. הוא בעצמו ידע מה מותר ומה אסור." נינה מאשרת את הדברים של בוריס על היחסים שלהם עם איליה: "עם איליה אנחנו לא רבים אף פעם, גם אבא לא. אם אני מבקשת לעשות משהו, הוא יעשה [...] לגבי בנות הוא מתייעץ איך להתנהג."

איליה עצמו תופס את הקשר עם הוריו באופן דומה: "אצלנו הכול בסדר. יחסים פשוטים. אני תמיד מספר להורים כול מה שאני מרגיש. לא מסתיר. היחסים שלנו פתוחים ופשוטים. אני אף פעם לא הלכתי להתווכח עם ההורים. יש לי הורים טובים. אם יש לי בעיה, אנו פותרים יחד." ואם יש לאיליה בעיה, יש לו כתובת: "ההורים. מבקש מהם עזרה. בגדול, אני רק עם אמא מתייעץ."

ההגירה – החוויה של איליה

כך איליה מספר על תקופה הראשונה של הסתגלות בישראל כאשר נדרש ללמוד כללי התנהגות חדשים: "את האמת רק בישראל הבנתי שילדים מתבגרים כאן מהר יותר. עבדתי במגוון רחב של העבודות. עבדתי בבנייה, במפעל, אפילו במטבח עבדתי. כול מיני עבודות שונות עשיתי בקיבוץ. היו גם בעיות בתקופה הראשונה. השתדלתי מאד לא להיכנס לוויכוחים, במיוחד שלא היו לנו ברורים

החוקים המקומיים. היו מקרים רבים של השפלות. היו גם מקרים של אלימות לא רק מילולית, אלא גם פיזית. פשוט היה צריך להיות אסרטיבי יותר וחוצפני.

איליה נדרש כבר לקבל החלטות בחייו, והוא החליט קודם להתגייס, וללמוד רק אחרי השירות הצבאי: "לפני מכינה למדתי ב[שם תוכנית] במשך ארבעה חודשים, אבל לא סיימתי [...]. אחר כך אימא חלתה והתחילו בעיות אחרות. בזמן הזה הבנתי שאם אני רוצה ללמוד, עלי לעבוד קודם. היו בעיות כלכליות. צריך לשבת וללמוד. במכינה היה לי קשה מאד, איני שולט בשפה. התייעצתי. החלטתי ללמוד אחרי הצבא."

בצבא זכה למסגרת שחוהה כמאפשרת ותומכת: "מרגע הראשון הכול מצא חן בעיניי. אם להבדיל בין צבא רוסי לישראלי, אז בצבא ישראלי טוב יותר. בצבא ישראלי אפשר לקבל מקצוע – מה שאתה רוצה. אם יש בעיות, הצבא עוזר."

כעבור שנתיים איליה חש בישראל הרבה יותר טוב מאשר בהתחלה: "אני כאן רגיל לכול הבעיות, הכרתי את הכול, התרגלתי. למדתי כאן במשך שנתיים. הכול נראה לי כמו שלי, קרוב לי. על כול הבעיות אני מסתכל אחרת. מוצא חן בעיניי זה שאם אתה רוצה להגיע למשהו אז כול הדלתות פתוחות בשבילך [...]. אם ברצונך ללמוד ויש לך את היכולת, אתה יכול ללמוד. תקבל מקצוע, תקבל עבודה. הכול יהיה [...]. אפילו לפתוח את עסק משלך. יש הרבה אפשרויות."

הוא גם הצליח לרכוש כאן חברים חדשים: "באוקראינה נשארו לי חברים ועד עכשיו הם חברים שלי. אבל כאן הכול אחרת. רכשתי כאן חברים חדשים. הם גם שנתיים-שלוש בארץ [...]. יש כאלה שהכרתי אותם באולפן, יש כאלה שהכרנו בתוכנית. יש גם כאלה שיחד שירתנו בצבא." את תוכניותיו לעתיד מקשר איליה עם ישראל: "אני אשאר בישראל. לא מתכנן לרדת מין הארץ. בעוד חמש שנים אלמד באוניברסיטה [...]. אעבוד ואלמד." הוא גם ימליץ לצעירים אחרים להגיע לישראל: "הייתי אומר לו שהכול בפניו פתוח. אם הוא רוצה להגיע למשהו, להישגים טובים, אז הוא יכול [...]. אם הוא היה מפונק ולא ידע שום צרה [...]. הוא יתאכזב כאן [...]. מי שרגיל לעבוד מילדות, יודע להשתדל – יהיה לו טוב בישראל."

3.9.3.2 ארבע שנים בארץ

יחסים זוגיים

כעבור ארבע שנים, היחסים בין בוריס לנינה עדיין טובים. בוריס מתייחס ללחץ כלכלי כגורם שמשפיע משמעותית על הקשר: "הכול, איך להגיד, אשתי חולה, וגם אני. אני מחזיק מעמד כי אני גבר, אני חולה כבר עשרים שנה, אין לאן לברוח. ככה בעיקרון, חיים בסדר, קורה, שמתווכחים, יש דבר כזה, נהיינו קצת יותר רגזנים מאשר היינו שם [...]. גם אקלים, גם עבודה וגם מצב כלכלי, זה מסביר הכול. אילו מצב כלכלי היה יותר טוב, זה לא היה משפיע ככה, אפשר להרגיש בטוח ושקט." נינה מרוצה בישראל, אולם חוותה בעיות בריאות שסיבתן לא ברורה: "חליתי בשנה שעברה, הייתי מאוד רזה, רזיתי [...]. כנראה היה לי דיכאון (שתיקה)". כפי שתואר בפרקים קודמים, בנה הבכור של נינה נרצח באוקראינה. היא מספרת על האובדן הקשה ועל רגשות אשם בנוגע לדרך בה חינכה את בנה: "אני מצטערת שמתושהו פגעתי בו."

את האווירה במשפחה כיום נינה תופסת באופן הבא: "בסדר, שקט, בסדר. קורה כשאנחנו עם הבן [...] הוא מתרגז כשאני עושה לו הערות: 'אל תלמדי אותי!' אני אומרת: 'איליה, אסור לעשות ככה, ואסור ככה' – 'אני לא קטן, מה את מלמדת אותי'. על זה בעלי גם מעיר לי, שלמה אני מלמדת אותו. וככה בסדר, מצב נורמאלי, שקט."

גם איליה מתייחס לתקופה משברית בעבר: "אימא שלי קצת חולה, יש לה קצת בעיות עם מערכת עצבים לפעמים [...] נגיד, אפילו הנה א', אחי נהרג, היא מאשימה את עצמה, שרצחו אותו בגללה [...] ככה שום דבר לא השתנה, הכול בסדר, אין בעיות חמורות."

יחסים הורים-ילדים

איליה מתאר שינוי ביחסים עם הוריו, ובמיוחד עם אימו: "כשהייתי יותר צעיר היו פחות רעשים במשפחה, כי, אני לא יודע, כמה שאני יותר בוגר – יותר מלמדים אותי, נותנים יותר עצות. אני לא יודע, אני כבר בוגר בעצמי, אני יכול להחליט בעצמי. אפשר לתת לי עצה, אבל כל יום ללמד אותי, לשמוע כל יום מן הבוקר עד הערב. לכן יש לפעמים מקרים קטנים של אי-הבנה וזהו [...] אבי לא מטריד אותי, בסדר, אימא. נגיד, שלא היה צריך לקנות אוטו, הרבה כסף, זה לא היה צריך וזה לא היה צריך לעשות, דברים קטנים."

חל גם שינוי באופן בו תופס איליה את הוריו כמקור לתמיכה. לשאלה למי הוא פונה לעזרה, הוא עונה: "אני לא יודע, [פונה] לעצמי (צוחק). כן, עצה או עזרה, אני יכול לשאול את אבא. אני לא יודע, עם אימא אני לא כל כך מתייעץ, לא שאני לא רוצה להקשיב, אני אפילו לא מקשיב, כי כל יום יש עצות, אז יש כבר תגובה הפוכה, אפילו אם היא אומרת לפעמים משהו נכון, כבר אי אפשר לקלוט, בדרך כלל אני מחליט בעצמי כאילו, אני לא יודע, רציתי לקנות מכונית, החלטתי בעצמי, אמנם אבא אמר לי משהו, אבל החלטתי בעצמי, גם ביחס ללימודים החלטתי בעצמי."

ההגירה – החוויה של איליה

על השינויים בחייו מאז המפגש הקודם שלנו לפני שנתיים איליה מספר כך: "שום דבר לא השתנה כאילו [...] השתנה רק בזה שהשתחררתי, הלכתי לעבוד [...] נרשמתי ללימודים, אעבוד עד אוקטובר, עכשיו אני עושה 'מעודפת', אני רוצה לעשות מעודפת, מהצבא לקבל כסף, לסיים את העבודה וללכת ללמוד [...] עכשיו אני עובד קרוב לחמישה או שישה חודשים בשמירה."

הוא ממשיך לטפח קשרים חברתיים ומשפחתיים: "יש לי חברים, יש לי בחורה [...] חברים לא חסרים. בטח, השתחררתי מהצבא, יש הרבה חברים, מכרים, פשוט אין זמן לכולם [...] גם הקרובים שלנו הגיעו, הדודה שלי, הם גם משפחה גדולה [...] כאילו נהיה יותר שמח אפילו, סבתא הגיעה, הדודה שלי עם בעלה, בן דודי, בת דודתי עם בעלה ועם אחייניתי."

מבחינת ההרגשה בארץ איליה לא חווה את עצמו כאדם זר בישראל: "כשאתה מגיע, אתה צריך, איך להגיד, במשך שנה וחצי-שנתיים בן אדם מסתדר בארץ, מתרגל לסביבה, לאקלים, לאנשים, בממוצע זה לוקח כשנתיים [...] אני עכשיו חי בישראל [...] ואני אפילו לא מרגיש שאני זר פה." איליה גם מקווה שיישאר בעתיד בישראל: "אני רוצה ללמוד עכשיו, להצליח בלימודים, אולי

אמצא עבודה, אעבוד קצת, צריך יציבות, קודם להשיג משהו אחד, לקבל השכלה, לנסות להתחיל מזה ואחר כך נראה, אם תהיה פה עבודה, ויהיו תנאים טובים למה לא להישאר?"

3.9.3.3 שבע שנים בארץ

יחסים זוגיים

בראיון האחרון בוריס מתאר את היחסים בינו לבין נינה בדומה לתיאוריו הקודמים, כטובים, עם עליות וירידות: "השינויים בהיבט המשפחתי לא קרו [...] ככה היחסים הם בסדר. כל דבר יכול לקרות, לכל משפחה יכול להיות [...] ככה גם קורה שיש עליות וירידות [...] אנחנו כבר, אנחנו כמו, הרי יותר מעשרים וחמש שנה חיים ביחד." בוריס מציין כי לאחר ההגירה נוצרים לחצים רבים בתוך המשפחה, אך מבחינתו הוא ונינה עברו את המבחן בהצלחה: "אנשים באים, את בעצמך יודעת, קשיים. ומתחיל, ואם יש בעיות כלכליות, הקשיים, מתחיל מצב מאוד מתוח [...] ולכן קשיים אלה הם המבחנים של חיי נישואים [...] אצלנו, אצלנו, זאת אומרת, כל מיני בעיות היו, זאת אומרת, אני חושב שאצלנו, ככה זה נדמה, הכול בסדר [...] אני חושב שאותנו זה, קרוב לוודאי, גיבש [...]" שאנחנו חיים ביחד כבר לא שנה אחת, ולנו, כמו שאומרים, להחליף את זה במשהו או משהו אין שום טעם, אנחנו כבר עברנו את המבחנים."

נינה מאשרת את דברי הבעל ומספרת בכנות על מה שקורה ביניהם: "היו לנו איכשהו קונפליקטים אישיים, עם בעלי, היו לנו קונפליקטים, אבל עדיין אנחנו ביחד, אנחנו חיים, חיים בסדר [...] קורה שרבים קצת, אבל ככה בדרך כלל בסדר. בעלי הוא בכלל איש נהדר [...] לא היו לנו חילוקי דעות קשים בתוך המשפחה, מריבות. קורה לפעמים. אני חושבת שבכל המשפחות קורה לפעמים." היא לוקחת על עצמה את האחריות על קונפליקטים בינה לבין בוריס וגם על מות בנה: "היו לנו סכסוכים במשפחה [...] בכלל אני הייתי בדיכאון, א' מת והיה לי רע. זאת לא אשמתו [של בוריס], זאת אשמתי. אני לא מאשימה אותו בשום דבר. הוא בן אדם נפלא ואני אפילו לא מאשימה אותו בשום דבר. זאת אשמתי. היו לנו סכסוכים (10). ועכשיו אין לנו סכסוכים? קורה פה ושם כאשר הוא מתפרץ עלי או אני עליו."

יחד עם זאת, בהזדמנויות שונות בראיון, מדגישה נינה את המעמד של בוריס כראש המשפחה בנוגע להחלטות חשובות: "גבר הוא בכל מקרה ראש המשפחה, גם במשפחתנו זה ככה. אני תמיד חושבת בעלי הוא זה שמחליט, כמו שיחליט ככה זה יהיה [...] ואני, לא יודעת, אני אף פעם לא אגיד לבעלי מה לעשות." כך גם בנוגע לרכישת דירה: "הבעל לא מתכוון לקנות דירה, ובשבילי, איך שהוא יחליט ככה זה יהיה. אם יתכוון אז שיקנה, אם לא יתכוון, אז אני אחיה ככה." היא מספרת על טיול שלה עם בוריס לפינלנד, ולאורך כול הסיפור חוזר המוטיב של נכונותה ללכת אחרי הבעל. למשל בקטע הבא: "הייתי שם בפינלנד, אהבתי את המדינה [...] [ובוריס] היה בשמחה גר שם. ואם הוא היה גר שם, אני גם הייתי גרה שם בשמחה." לגבי המשך חיים בישראל נינה אומרת: "איך שבעלי יחליט, ככה יהיה [...] אם הוא היה רוצה לנסוע לאוקראינה – הייתי בא איתו לאוקראינה." וגם בנוגע לעניינים כלכליים בוריס הוא זה שמחליט: "אצלי הוא בעל הבית במשפחה [...] הוא מנהל כספים, הוא מחשב את כל הצ'קים, הוא מחשב מה לאן ואיך."

נינה מתארת קשר מצוין עם המשפחה המורחבת של בוריס: "יש לנו פה גם קרובי משפחה נהדרים, הגיעו אלינו עכשיו קרובי משפחה, גם הגיעה אחות של בוריה, גם אמא של בוריה, ואת כולם אנחנו משכנו לפה. עכשיו גם הגיעה בת דודה עם הבת [...] אנחנו כולנו קרובים מאוד [...]. אנחנו מתראים, נפגשים כמעט כל שבת (בעברית) [...] בשבת (בעברית) ובחגים הולכים לאמא, מטיילים איתה."

יחסים הורים-ילדים

בראיון לאחר שבע שנים בישראל עולה באופן בולט נושא של מידת המעורבות ההורים בחיי הילד. בוריס מציין כי הוא משתדל לא להיכנס יתר על המידה לענייניו של איליה: "עם הבן היחסים הם ט, בסדר, כאלה. אני, אני, כמו שאומרים, לעניינים שלו יותר מדי [...] לא שלא נכנס [...] אני רואה שהכול הולך, ככה זה נראה, כשורה [...] הבן-אדם צריך לבחור לו את מה שמתאים לו לנשמה [בת זוג] [...] אחר-כך הוא בעצמו יראה, את מי הוא צריך, את מי הוא לא צריך [...] [איליה] מספר לאשתי נגיז "הנה, בחורה כזאת וכזאת", בעיניו מוצא חן זה שיש בה את זה ואת זה. הוא מספר לנו, הוא לא, לא מסתיר שום דבר."

נינה מספרת על הצורך לחנך ולכוון את איליה, למרות שבוריס לא תומך בגישה שלה: "ואם איליה איפשהו עושה משהו לא נכון, מתנהג לא נכון למישהו, אז אני תמיד מתערבת ביחסים שלו, אומרת לו שאי-אפשר ככה, אז מתחילה לריב איתו [...] נוזפת בו על זה שהוא התחיל לנסוע הרבה לדיסקוטקים [...] עדיף לשבת בבית, ללמוד, שמשוהו יישאר בראש, ומה יישאר בראש אחרי דיסקוטק? [...] ואבא כל הזמן מגן עליו, שואל אותי מה עוד אני צריכה, הרי הבחור גם עובד וגם לומד."

וגם כאן, כמו ביחסים הזוגיים, נינה לוקחת אחריות: "אבא לא מתערב ביחסים שלו. אבא פשוט חושב אחרת, הוא פשוט לא מתערב ביחסים שלו. אני עוקבת אחרי מה שהוא עושה נכון ומה לא. אני גם לא עושה נכון. אני גם אולי מגזימה. אני מגזימה. כי אולי לפעמים אפשר להתאפק ואני מייד מתחילה להתעצבן."

איליה עצמו תופס כיום את הוריו כאנשים שאפשר להתחלק איתם במה שעובר עליו: "לפעמים על הבעיות אני יכול להגיז משהו להורים, זה לא שאני פונה, אני לא מבקש עזרה כלשהי, שום דבר כזה, אני פשוט יכול לדבר על מה שיש לי." יחד עם זאת, הוא חש כי על ההורים לשחרר אותו ולהפסיק לכוון אותו: "כמעט הכול אתה כבר יכול לעשות בעצמך ובלי העזרה של מישהו, ובלי העצות של מישהו כאילו. וההורים לא יכולים להבין את זה, והם כל הזמן ממליצים, כל הזמן מכוונים, כל הזמן מלמדים [...] היו לי פעמים שאני כאילו יזמתי טיולים או משהו לפעמים כאילו, יצאתי למסיבות וזה (בעברית), בשביל אמא זה היה אולי יותר מדי (בעברית), כאילו פה ושם, אז בתחום הזה היו בעיות, כאילו היינו רבים כאילו, היא משגיחה עליי כאילו קצת יותר מדי ממה שצריך לדעתי [...] אבא שלי מתייחס לעניינים שלי בצורה יותר רגועה, זאת אומרת, אם אני בריא ושלם, אם הכול בסדר אצלי, הוא רגוע, ולא מעניין אותו יותר."

ההגירה – החוויה של איליה

איליה מספר על השינויים שחלו בחייו לאחר שהשתחרר מהצבא. למעשה, הוא מממש את תוכניותיו עליהן סיפר לפני חמש שנים: "השתחררתי מהצבא והייתה לי מטרה כזאת [ללמוד] [...] אז הנה אני הלכתי כאילו התחלתי ללמוד מערכות תוכנה (בעברית) [...] [אחר כך] לקחתי הפסקה שנה – הפסקת לימודים (בעברית). אחר כך הלכתי למקצוע אחר, כאילו המשכתי במקצוע אחר. עכשיו הנה אני לומד, נשאר לי כאילו עוד שנה וחצי." איליה משלב את הלימודים עם עבודה: "אבטחה (בעברית) רגילה, בבית מלון כאילו. כעיקרון אי אפשר למצוא עבודה טובה יותר בשביל סטודנט, ובכלל זו העבודה הכי נפוצה עבור סטודנטים. אפשר ללמוד שם, אף אחד לא מפריע."

כמו בראיונותיו הקודמים, איליה עדיין תופס את ישראל כמקום שנותן הזדמנויות לצעירים ללמוד ולהתקדם: "בקשר לצעירים נגיד, אני חושב שיש פה יותר הזדמנויות מאשר אצלנו שם במדינות חבר העמים [...] אני חושב שאם מישהו מהצעירים רוצה להתקדם בכוחות עצמו, אחרי ביה"ס או הצבא, יש פה יותר הזדמנויות [...] גם במכללות משלמים מלגות שונות והכל, זאת אומרת שאפשר להשלים את הלימודים, הכול תלוי ברצון."

איליה מציין כי היום מרגיש הרבה יותר בטוח בישראל: "הכי קשה כנראה זו הייתה בכל זאת ההתחלה, בכל זאת. הכי קשה זו הייתה ההתחלה. שלוש-ארבע השנים הראשונות, עד שההורים התחילו להסתדר, זה היה הכי קשה. עכשיו כבר פחות או יותר אתה מתרגל להכול. כשאתה יודע את השפה, אתה פשוט מרגיש יותר ביטחון [...] הכי קשה בשבילי הייתה הבעיה עם השפה [...] עוד הייתה לי התקופה הכי קשה, ולדעתי היא גם עדיין נמשכת – כשיצאתי מהצבא אני לא ידעתי מה לעשות [...] לגמרי כאילו הלכתי לאיבוד."

3.9.4 משפחת מלניקוב

3.9.4.1 שנתיים בישראל

יחסים זוגיים

משפחת מלניקוב הינה משפחה אשר שינתה את המבנה שלה לאחר ההגירה. כך גנאדי מלניקוב מסכם את השתלשלות העניינים במשפחתו בשנתיים הראשונות בישראל: "משהו כמו שנה וחצי הכול היה בסדר, משפחה חזקה, הכול [...] אני בבית, בן מתגייס לצבא, אני מנסה למצוא עבודה [...] פיטרו גם את אשתי. נהיה די קשה. לא הייתה בינינו הבנה. קרובים מצאו לה עבודה והיא נסע ל[שם העיר]. בהתחלה שמרנו על הקשר [...] [אחר כך] הקשר התנתק. הבן (ויקטור) לא התגבר על המשבר, נכנס לדיכאון, ירד 20 קילו, רזה מאוד [...] הבן נכנס למשבר ויושב בכלא [צבאי] עכשיו."

המשבר במשפחת מלניקוב התרחש על רקע חוסר יכולת של הבעל לשמור על תפקידו כמפרנס וכראש משפחה: "אשתי הייתה מביאה הכול [...] היא לא החזיקה מעמד ב[שם המפעל]. אני חולה, וכמובן עצבני פלוס עבודה קשה, היא נשברה וברחה למקום שהיה אפשר להתחבא בו. ולפני זה הייתה משפחה נורמאלית. אני עבדתי להנאתי, היא הייתה עקרת בית, מתוך בחירה, אני לא הגבלתי אותה. חשבתי שכאשר בן יתגייס אנחנו שוב נתקרב, כי יש לנו הרבה במשותף, אנשים

בוגרים. אבל לא יצא. נכון, אני הגבלתי אותה בהוצאות כספיות. היא לא הייתה מוכנה לחיים כאלו, היא נשברה [...] אני חיי פה לבד. פעמיים בשבוע נוסע לבן.”

וגנאדי מאשים את הרופא באובדן כושר עבודה וכתוצאה מכך אובדן המשפחה: “היום אני הולך לבית משפט לטבוע את הרופא שניתח אותי, על רשלנות [...] זה מאוד השפיע עלי ועל כול המשפחה [...] אם רופא לא היה מתרשל, אולי לא היה קשה לאשתי ולא הייתה בורחת.”

ויקטור מבטא את האמונות המשפחתיות אותן ככל הנראה הפנים מהוריו. הן מייצגות הגדרה ברורה מאוד של תפקידים גבריים ונשיים. כך התנהלו דברים במשפחת מלניקוב, עד שלאחר ההגעה לישראל הכול השתבש: “אני חושב שגבר צריך לקבל החלטות במשפחה, לא האישה. הגבר צריך לפרנס את המשפחה. אני לא אומר שאישה לא צריכה לעבוד [...] האישה היא אם מלידה. אבא מחליט לאיזה גן לרשום את הילד. לקבל החלטות לגבי חינוך הילד צריכים שני הורים, אבל כול אחד צריך לתת משהו אחר [...] אבא מלמד את הילד לשחק כדורגל ואמא מלמדת אותו איך לגהץ נכון את המכנסיים. זה חינוך נכון. אבא לא מלמד אותי לגהץ מכנסיים ואמא לא משחקת איתי כדורגל. לכול אחד יש את התפקיד שלו.”

יחסים הורים-ילדים

גם גנאדי מלניקוב, בדומה לולדימיר ברגר, הגיע לישראל למען בנו: “אני בשביל הבן הייתי מוכן לנסוע לקצה העולם. חשבנו על היחס שנקבל שם והיחס שנקבל בארץ – בחרנו בארץ.” גנאדי מציין שבכול המצב הקשה שנקלע אליו מה שמחזיק אותו – זה הבן: “יוצא שאף אחד לא צריך אותך. דבר יחיד שמחזיק אותי פה – זה הבן שלי.”

למרות הפרידה בין ההורים, ויקטור תופס את הקשר עם כול אחד מהם כטוב: “אצלנו במשפחה ההורים סומכים עלי. אני יכול לבלות עד הבוקר והם לא ישאלו איפה הייתי. אמא בטח דאגה, הייתה מתקשרת הרבה אז הייתי מנתק את הטלפון, אמא תמיד אמא. אבא היה מקבל את זה יותר בקלות. אפילו היום חזרתי בחמש לפנות בוקר, אבא לא שאל אותי איפה ועם מי הייתי, זה לא מעניין אותו. רק שאל אם הכול בסדר.” כשיש לויקטור בעיה הוא יתייעץ עם הוריו: “עם ההורים כמובן. אני לא אלך לבכות לחברים או לחברה על הבעיות שלי.”

יחד עם זאת מציין כי בתקופה הנוכחית הוא יותר קרוב לאבא: “אני יותר קרוב לאבא, יש לנו אותו ראש, אותם הרגלים. עם אמא יש לי יותר קונפליקטים. היא לא יכולה להבין אותי כי היא אישה ואני גבר. עם אבא יותר קל לי. יש תקופות שילד יותר קרוב לאמא, ויש תקופות שיותר קרוב לאבא. אני עכשיו בתקופה שיותר קרוב לאבא. זה נורמאלי [...] לא היו לי יחסים כאלו עם אבא כמו שיש לי עכשיו. אנחנו ממש התקרבו בזמן אחרון.” ויקטור מאפיין את היחסים בינו לבין אבא כיחסי אמון: “אני אוהב את היחס של אבא שלי. הוא סומך עלי. אמון בשבילי מאוד חשוב. הוא יודע על כול הקשרים שלי, על כול הבחורות שאני יוצא איתן. שהן בנות 22,23 ואפילו 24. וזה אף פעם לא זעזע אותן.”

ההגירה – החוויה של ויקטור

כאשר ויקטור מספר על החיים שלו בישראל, הוא מתעכב במיוחד על חוויותיו מהשירות הצבאי: הגיוס, הטירונות, המשבר שחווה והמאסר שריצה בכלא הצבאי. ויקטור דיבר ברצף והיה נראה כי חשוב לו לספר הכול ולשתף במה שעבר עליו בישראל. את השירות הצבאי התחיל באופן די מוצלח, והיה גאה שהוא חייל: "היה כיף לחזור הביתה עם רובה בפעם הראשונה [...] סבא שלי היה איש צבא, אני חזרתי הביתה במדים עם נשק. עוד ברוסיה בת דודה הסבירה לנו שכאן כאשר משרתים כול שבוע חוזרים הביתה. אז הייתה לי הרגשה נעימה שסבא ראה אותי עם נשק, עם מדים – חייל אמיתי." ויקטור אף מסיים את הטירונות כחייל מצטיין: "בסוף הטירונות, אספו את כולנו ונותנים תעודות, כולם מקבלים ואני לא. נלחצתי אפילו: מה אני לא עברתי טירונות? ופתאום בסוף קוראים שמות של שלושה חיילים מצטיינים ואני – אחד מהם."

אך בהמשך הכול התהפך. בשל בעיות במשפחה מצבו של ויקטור הדרדר: "אבל אחר כך התחילו בעיות במשפחה, הורים התחילו תהליך גירושים. אני הייתי בדיכאון נורא, לא יכולתי לנהוג בכלל. אמא נסעה [לשם העיר], אבא היה חולה, חיכה לניתוח. אני התכנסתי בתוך עצמי, לא רציתי ללמוד. רציתי להיות עם ההורים ולא להיות בצבא. בצבא דווקא הבינו אותי [...] התחלתי לעשן גראס, כי הייתי במצב כזה שלא ידעתי מה לעשות. אף פעם לא נתקלתי בחוויה כזו. יש הורים שמתגרשים בשקט, ויש שמתגרשים עם הרבה סקנדלים. אני נפלתי לקבוצה השנייה. גרתי עם אבא, כי הבסיס נמצא 40 דק' משם. ונורא התגעגעתי לאמא ולא יכולתי לגור איתה. אז נכנסתי לדיכאון והתחלתי מדי פעם לעשן גראס עם כמה מהחבר'ה בבסיס." בעקבות כך ויקטור נשפט וריצה עונש מאסר בכלא צבאי, ולאחר מספר חודשים שוחרר מהצבא.

3.9.4.2 ארבע שנים בישראל

כעבור שנתיים מהאירועים שתוארו, אני פוגשת את גנאדי בדירתו השכורה. הפעם הוא גר בה לבדו. "הבעיה [שויקטור] לא מסודר, שלא יכול ללכת לשום מקום בגלל פרופיל 27. כמובן שזו בעיה רצינית. הגענו לכאן כדי שהוא יוכל ללמוד, ועכשיו יוצא שלא רק ללמוד אלא גם לעבוד הוא לא יכול. זו הבעיה העיקרית, מה לעשות [...] החברה שלו הזמינה אותו לגור אצלה. כמובן הוא לא רוצה לחזור. כמו שאני מבין גם עם אמא הוא לא ממש רוצה לגור." יחד עם זאת, גנאדי מציין כי היחסים בינו לבין ויקטור טובים: "עם הבן אנו ביחסים מצוינים, בא אליי."

כמו במקרה של משפחת ברגר, שהגיעו למען הבן, גם במשפחת מלינקוב הבן הוא זה שמתקשה להסתגל. מעמדו של גנאדי כאב וראש המשפחה התערער בישראל. בארץ מוצאו הוא ידע כיצד לפתור בעיות שונות, היה מסוגל להעניק השכלה לבנו. וכאן חש חוסר אונים מול הבעיות אליהן נקלע ויקטור ומול המצב הכלכלי הקשה. מסיבות אלו, גנאדי מתחרט על החלטתו להגיע לישראל "לא הייתי נוסע, לא הייתי נוסע אם הייתי יודע מה יקרה לי בעתיד, ואם הייתי יודע שהבן לא יהיה מסודר. שם כבר היה מסיים אצלי אוניברסיטה [...] לא הייתי נוסע, את האמת אני אגיד לך [...] על הבן ששם יכול ופה לא, פרופיל 27 לכל החיים את כמובן יודעת מצוין [...] אני אפילו לא יכול לדמיין לעצמי מה לעשות כדי להוציא אותו מהבוץ הזה, מה לעשות. וזה בעיקר למה לא הייתי רוצה לנסוע

כי בשבילו לא הסתדר. בכל מקרה שם הייתי יכול לתת לו השכלה, ופה לימודים באוניברסיטה גם אם הוא יתקבל, ולא נראה לי שזה יקרה, אני לא אצליח לעמוד מבחינה כלכלית, לא." למרבה הצער, את ויקטור לא הצלחתי לראיין, למרות ניסיונות רבים מאוד.

3.9.4.3 שבע שנים בישראל

אני פוגשת את גנאדי בדירת עמידר קטנה בה הוא גר לבד. כעבור שבע שנים כך הוא מתאר את מה שקרה למשפחתו בישראל: "הגענו עם המשפחה, וכשנהיה קשה – כולם ברחו וזה הכול, זהו כל הסיפור. ועד היום כולם מפוזרים. עד היום [...] בפעם שעברה סיפרתי לך שהגענו לפה ובהתחלה היה טוב. אחר כך עברתי ניתוח שלא הצליח [...] אחרי כן לא הייתה לא אנטלה (עברית) ולא אנטחת הכנסה (עברית) בגלל החוקים החדשים. כיוון שאשתי הצהירה שהיא עובדת, לא שילמו לי כלום. התסכול היה גדול מאד [...] הבן שלי נכנס לכלא, היה "טוב" (צוחק)."

כשאני שואלת את גנאדי על ויקטור, גנאדי חותך: "אנחנו לא בקשר." אני מבקשת לפרט ושומעת את הסיפור הבא: "הוא גר ב[שמות הערים] ואצל בת דודה, ולא עבד בשום מקום. בא לפה, אמרתי לו בוא, תעבוד קשה [...] והוא חי פה ולא עבד. יצא פעמיים ליומיים עבודה, גירשו אותו. פעם אחת גירשו, פעם שנייה: אבא, תן לי כסף לבירה, אבא תן לי כסף לסיגריות, אבא, אני רוצה לאכול. חברים היו פה כל הזמן. הרי אי אפשר לחיות כך. אבא במינוס [...] אז הלך לעבוד, הבטיח לשלם חשבונות, וכשקיבל את המשכורת, הוא זרק את החשבונות, זרק את המפתח מתחת לדלת ונסע. לא רצה. הוא חשב משום מה שאם כל חיי תמכתי במשפחה, באמת תמכתי בצורה טובה, איכות החיים הייתה די גבוהה, אז אני חייב להמשיך פה. ואיך אני יכול להמשיך אם כבר אין לי כוח לשלם והמצב הבריאותי לא מאפשר? בדיוק באותו יום שבו הוא עזב, באותו יום פיטרו אותי מהעבודה. באותו יום בדיוק גם קרעתי לעצמי את הגיד. זה היה יום כזה, ומאז אנחנו לא בקשר." גנאדי מדבר על חשיבות המשפחה בהתמודדות עם מצבי חיים שונים, ובמיוחד בגידול הילדים: "אם אין משפחה – זה כמו בן מאד קשה לגדל ילד. איך אפשר למשל לשלם על לימודים אפילו במכללה, אני לא אומר באוניברסיטה. אני בעצמי צריך לגמור את החודש. רק עם משפחה אפשר במצב הזה לחיות פחות או יותר. כי כמו שאומרים, ביחד בשמחה ובעצב." גנאדי מדגיש שוב ושוב כי ילד לא יכול להצליח בארץ החדשה ללא עזרה ותמיכה של משפחה: "ילדים שלנו גם לא נקלטו [...] [הגיע לפה] בן שש עשרה. שם עבר מבחן באוניברסיטה, קיבלו אותו עוד לפני שסיים בית ספר. כאן היה יכול ללמוד, אבל אין לו משפחה [...] כאשר יש משפחה, אז חלק, משכורת אחת הולכת למשפחה, ושנייה נניח לצרכים כלשהם. ואיך לחלק משכורת, יש צרכים פי שתיים או פי שלוש?"

לאחר מאמצים רבים הצלחתי לאתר את ריטה ואת ויקטור וניסיתי מספר פעמים לשכנע כול אחד מהם להיפגש לראיון. ריטה סיפרה כי יש לה משפחה חדשה וסירבה להיפגש. לאחר "חיזורים" רבים ויקטור הסכים לקבוע איתי ראיון, אך ביטל ברגע אחרון ולא ענה מאז לפניוטיי.

3.9.5 משפחת צ'רנוב

3.9.5.1 שנתיים בישראל

גם משפחת צ'רנוב מייצגת את הדפוס של המבנה המשתנה. בראיון של השנה הראשונה עם משפחת צ'רנוב האב לא נכח בבית. לשאלה על שינויים במשפחה לאחר ההגירה תמרה עונתה אז כך: "הכול כמו שהיה ככה נשאר. פשוט נהיה יותר רגוע, בעבר היו יותר מריבות, ויכוחים כל מני, משהו לא מצליח – עצבים, מתחילים לריב. וכאן הכול רגוע, יש הכול, אין בגלל מה ממש". על פי תפיסתה, המעבר לישראל הרגיע את הרוחות בבית והוריד לחצים, זאת בשל שיפור תנאי הדיור של המשפחה, ושעות עבודה ארוכות אשר לא משאירות זמן רב לאינטראקציה בין בני המשפחה. כבר בראיון הראשון תמרה תארה את ההתמודדות הלא פשוטה עם בנה, קוסטיה: קשה לה לתקשר איתו, הוא לא מקבל את סמכותה, לא רוצה ללכת לבית הספר, והיא מתוסכלת וחסרת אונים מול סירובו.

יחסים זוגיים

כעבור שנתיים אני פוגשת את המשפחה בדירה גדולה יותר שרכשו באחת השכונות הוותיקות בעיר. את היחסים בין בני הזוג תמרה מתארת באופן הבא: "כמו שהיו ככה נשארו. גם שם קרה שהיינו רבים, לפעמים, אי אפשר להגיד ששם היה ככה ופה אחרת, לא [...] כשהייתה ההתחלה, אז עוד היה, לא יודעת, לא יכולה להסביר את זה. בשבילי התקופה היא הייתה הכי טובה [...] ועוד היו תוכניות לעתיד שמשו [ישתנה לטובה], הכול עוד לפנינו. אני כבר לא זוכרת. את יודעת, לא יצא לנו שום דבר ממה שתכננו."

תמרה מתארת מצב בו היא זאת שלוקחת פיקוד על המשפחה: "הוא לא מוביל שום דבר, הכול אני לבד. הוא כועס שהכול ככה, שאני לא צודקת, שבהרבה משפחות זה במשפחה. הוא מרוויח כסף [...] עובד הרבה. הוא הולך בחמש בבוקר וחוזר באחד עשרה, עשר וחצי בלילה [...] לעבודה הקשה הזאת אפשר היה להרוויח יותר [...] אני אישית סבורה שאם כולם היו אומרים 'לא', לא הייתה למנהל ברירה."

יחסים הורים-ילדים

בדומה מאוד לתחושתו של ולדימיר ברגר שאיבד את סמכותו כאב, גם תמרה צ'רנוב חשה חוסר אונים מול בנה המתבגר: "פה ילד לא מכיר במילה 'אסור'. הכול מותר לו. זה תלוי הרבה בהורים. להסביר לילד שזה אסור ושהוא יבין את זה. ואם ילד רוצה במשהו ואומרים לו 'לא' והוא בכול זאת משיג את מה שהוא רוצה, לא משנה זה טוב או זה רע. (7) במקרים נדירים, אבל מאוד נדירים צריך להחטיף לו. פה כשהם רק הגיעו, בת שלי לא, אבל בן התחיל עם ההכרזות: אם רק תגעני בי – אני הולך למשטרה!"

כאשר תמרה מבינה כי דפוסי חינוך ישנים לא מועילים בארץ החדשה, היא מנסה להתמודד עם הקשיים בדרכים המקובלות בישראל. היא פונה למורה ואף ממליצה לבנה לשוחח עם פסיכולוג:

"אבל אין לו חשק ללכת [לבית ספר], אני לא יודעת למה, הוא לא מספר למה. פשוט לא רוצה ואולי פשוט מישהו העליב אותו. הוא בתיכון [...] אני הלכתי כמה פעמים, דיברתי עם המורה [...] אני אומרת תדבר [עם פסיכולוג בית הספר], אולי השיחה תמצא חן בעיניך. קשה לו, הוא מתבייש. זה גיל קשה. בקשר למחשב מוצא חן בעיניו, על מחשבים הוא יכול לדבר שעות."

ההגירה – החוויה של קוסטיה

קוסטיה עצמו כמעט ולא השתתף בראיון, הוא מצטרף לכמה דקות בזמן הראיון עם אמו, ובהמשך בוחר שלא להתראיין לבד. התגובות המעטות שלו לקוניות מאוד, בעיקר של "כן" ו"לא". למשל, על החיים שלו בישראל מספר כך: "שום דבר מיוחד. אני טיילתי [...] בחוץ". "העברתי זמן בבית הספר". לגבי סיבה לעזיבת בית הספר עונה: "אין [סיבה], סתם". וזאת החוויה העיקרית שלו מבית ספר: "אף אחד לא מקשיב, כולם רק מדברים". וההתרשמות מישראל אין לו: "לא יודע, לא זוכר". לשאלה מה מוצא חן בעיניו בישראל עונה: "כלום". מהמפגש הקצר עולה תחושה של חוסר חיבור וריקנות.

3.9.5.2 ארבע שנים בישראל

את הראיון לאחר ארבע שנים בישראל בוחרת תמרה צ'רנוב לקיים באוניברסיטה ולא בבית, ואילו עם פיוטר לא הצלחתי ליצור קשר למרות מאמצים רבים. את הסיבות לכך הבנתי רק כעבור שלוש שנים, בראיון האחרון.

יחסים זוגיים

תמרה מספרת שהקשר בינה לבין פיוטר נשאר ללא שינוי, כלומר, היא נשארה המובילה והיוזמת: "הכול נשאר כמו שהיה [...] הוא פשוט בן אדם כזה: הוא פסיבי, לא החלטי. שם אמא שלו הייתה דוחפת אותו כדי שיעשה משהו. פה אף אחד לא דוחף אותו. שם אני ניסיתי להילחם בו, ללחוץ עליו כדי להשיג משהו. פה אני הפסקתי עם זה. אם אני יכולה להשיג משהו, אז אני עושה. אם לא – אז הכול נשאר במקום. אני פשוט התרגלתי בכול השנים האלו. כמה? 19-20 שנה אנחנו ביחד? התרגלתי לפסיביות שלו."

המשפחה המורחבת של תמרה בארץ, ורק תמרה עם ויקה מבקרות אותה: "[בשבת] אני לוקחת את בתי והולכים לאחותי או לאמא. בעלי לא רוצה ללכת: עייף, רגליים כואבות, אין אוטובוסים. הוא לא אוהב לצאת, הוא מאוד ביתי, אוהב לשבת בבית, לקרוא ספר, לראות טלוויזיה." מלבד זאת, אין לבני הזוג קשרים חברתיים. תמרה מספרת מדוע היא מעדיפה שהמצב גם לא ישתנה: "אין לנו פה חברים. כי אם יש חברים, אז יש מפגשים עם שתייה, ואני מאוד לא אוהבת כשבעלי שוטה משקאות חריפים, זה מאוד מעצבן אותי ומכעיס. אז יצאה כך שאין לנו חברים. כך יותר טוב אפילו, שקט יותר."

הבן קוסטה

תמרה מספרת על מה שקרה עם קוסטיה בתחום הלימודים: "הוא לא רצה לסיים פה תיכון [...] המורה מדברת לעצמה, אף אחד לא מקשיב לה ולה לא איכפת. היא מעבירה שיעור והולכת, והוא לא רגיל לזה. אז הוא פשוט הפסיק ללכת לתיכון. בהתחלה הוא שיקר לנו: אומר שהולך לבית הספר, אבל למעשה הולך למקום כלשהו, מחכה שנעזוב את הבית ואז הוא חוזר [...] ישב כול הזמן בבית, לא היה לו מעניין שם, לא מעניין בכלל." אך לאחרונה חל שינוי משמעותי בחייו של קוסטיה: "הבן שלנו התגייס לצבא." מאז הגיוס מצבו של קוסטיה לשמחתה של תמרה השתפר: "וכאשר התגייס לצבא, הוא הפך להיות בן אדם אחר לגמרי [...] דעותיו השתנו. למשל כשאני אומרת לו להחביא את התיק והוא אומר לי: "אמא, את חושבת שגונבים שם? אנחנו כולנו כמו אחים בצבא". בהתחלה לא הלך לו שם. היו מעבירים אותו מבסיס לבסיס. ועברית הוא לא הבין ולא היה יכול כמו ישראלים לדרוש, לצעוק. שולחים אותו – הוא הולך, בלי התנגדות. הוא לא אהב את זה. אבל עכשיו יש לו בסיס קבוע. יש לו שם כבר חברים. הוא קם בבוקר והולך לבסיס. לא צריך כמו פעם, עשר פעמים להגיד לו לקום בבוקר. כי הוא כבר מבין שיש לו אחריות, שהוא חייב."

גם הקשר בין קוסטיה להוריו השתפר לאחר שהתגייס "הוא ממש בן אדם אחר עכשיו. לפני זה הוא בכלל לא דיבר איתנו, היה מסתגר בחדר, מדליק מחשב וזהו, לא צריך אף אחד. ועכשיו הוא בא, מספר מה, מו, מי. כבר אפשר לשוחח איתו. לא כמו שהייתי רוצה, אבל יותר טוב עכשיו."

3.9.5.3 שבע שנים בישראל

יחסים זוגיים

הפעם אני משוחחת לראשונה עם פיטר בראיון אישי. לשאלה על השינויים במשפחה בוחר פיטר להתייחס לשינוי שחל אצל הילדים עם ההגירה: "שם [ברוסיה] לא היו יחסים אחרים. יחסים לא השתנו. הילדים הפכו ליותר משוחררים [...] כשהגענו הבן התחיל לעשן. אשתי כבר אמרה בוא נקנה כדי שלא יאסוף [סיגריות], עדיף לקנות. בגיל 15 הוא התחיל לעשן. הבת עכשיו יוצאת לבלות עד מאוחר [...] פשוט פה זה לא כל כך מסוכן כמו שם. לגבי זה. שם לא הייתי מרשה. פה אפילו היינו מופתעים שילדים מטיילים בלילה לבד."

לאותה שאלה על שינויים במשפחה, תמרה נותנת תשובה שמפתיע. מבחינתה – הכול השתנה כאן: "שם חיינו ליד המשפחה שלו, ואני הייתי לבד. הוא הרגיש בבית, עם ההורים ופה יצא הפוך. הוא לבד ואני עם המשפחה [...] אני התחלתי פה חיים אחרים, תחומי עניין אחרים, קשרים אחרים [...] אני אומרת שאני בקשר פה עם אנשים אחרים. אני כמעט ולא נמצאת בבית, כמעט ולא בקשר, במיוחד עכשיו בארבע או שלוש השנים האחרונות [...] אנחנו חיים כל אחד לעצמו: הוא לעצמו ואני לעצמי [...] רק שיש לנו דירה משותפת שקנינו, ויש ילדים [...] קשה לקרוא לזה משפחה, אולי רק שותפים (עברית). וזהו. לכן אני אומרת שזה השתנה. כמובן שאנחנו לא מוציאים את זה החוצה."

תמרה מסבירה כיצד לדעתה אובדן של מערכות תמיכה משפחתיות, התערערות של אורח חיים מוכר והפרת איזון כתוצאה מהמעבר משליכים על המערכת המשפחתית כולה: "לדעתי אם

היינו נשארים שם, המשפחה שלו וההורים שלו היו מחזיקים אותנו ביחד [...] אנחנו חיינו שם וזה היה הרגל והכול התקדם כשגרה, כמו סירה בנהר, אבל פה נראה לי שקצת שחררנו את המושכות. והכול התקדם לכיוון הלא נכון [...] שם לא עבדתי ככה. עבדתי בערב כמה שעות, הייתי כל היום בבית עם הילדים, שם ההורים שלו עזרו והיה משק, בית קיץ. שם לא חשבנו על כסף. שם כסף היה, לא מאד מבוססים, אבל גם לא נזקקים. ושם הוא לא ישב בבית. שתה, כן, אבל פחד לשבת בבית כי פחד מאמא שלו [...] שם ההורים שלו החזיקו את המשפחה, ופה אף אחד לא החזיק. אז קרה מה שאמור היה לקרות מתישהו. זה הכול. זה רק לטובה לדעתי."

תמרה חשה אחריות כלפי פיטר ובשל כך נשארת איתו: "כנראה יש איזשהו רגש של רחמים, תחושת אחריות שבכל זאת אני הבאתי אותו לפה ואני לא יכולה לזרוק אותו [...] הייתה תקופה שאני וויקה לא חיינו פה שנה, אני שכרתי דירה [...] הוא [קוסטה] נשאר פה. הם שתו ביחד. לכן נמאס לי, הגיעו מים עד נפש, נמאס והלכתי. אחר כך הוא היה בטיפול, הפסיק לשתות, חשבתי בסדר, חבל סתם לבזבז כסף על שכירות, בכל זאת אפשר לסדר (עברית) בבית. זה הכול כבר, באמת כמו שותפים [...] אם הוא היה עוזב – הייתי רגועה שהוא שם עם ההורים, עוזרים לו, הוא מרוצה שם." אבל, מסתבר שפיטר מתבייש לחזור לבד בלי משפחתו לרוסיה להוריו: "יש לו שיקולים משלו, איך אני אסע לשם לבד, מה אני אגיד לאנשים? [...] אם למשל כולם היו חוזרים ביחד ואומרים שלא הסתדרנו או שלא מצא חן בעינינו – הוא בשמחה היה חוזר, באמת."

פיטר מודה שהוא אכן תלוי באשתו על מנת להתמודד עם משימות יום יומיות וניהול כספים: "אם זה משהו בנושא מסוים או משהו טכני, אז בעבודה. אבל ככה אם צריך משהו בבנק או משהו כזה, אשתי עוזרת. בדרך כלל לגבי עברית [...] האישה בתור מתורגמנית. היא נתקלה ביותר מצבים. היא בדרך כלל הלכה ועסקה בעניינים פיננסיים."

תמרה מסבירה כיצד לדעתה נוצר הפער בהסתגלות לישראל בינה לבין פיטר ומשתפת בתחושותיה המורכבות: "הוא פשוט כזה לא החלטי, מתוסבך קצת. את יודעת, לא אסרטיבי, אולי בגלל זה. יש לי את יודעת, כאילו תולעת יושבת בי, האשמה שלי שלא עזרתי לו, את יודעת, להסתדר, להתקדם. התעסקתי בחיים שלי ובעצמי, והוא הרגיש שהוא לא מועיל כי ההורים שלו לא כאן, הוא לבד. יש הרגשה כזו של אשמה ובכל זאת רצון [...] את יודעת, אני רוצה לחיות גם בשביל עצמי, וכשהילדים היו קטנים עוד היה משהו, ועכשיו הילדים כבר בוגרים, מסתדרים, כל אחד לעצמו [...] אני לא יכולה כל החיים להחזיק לו את היד בכל מקום, לעזור לו בכל. אני כמובן יכולה לעזור לתרגם, לטלפן, אבל לא להוביל אותו כל החיים."

תמרה גם עושה צעדים ממשיים על מנת להוריד מעצמה חלק מהאחריות, ובני הזוג נאלצים לחפש פתרונות על מנת להתמודד עם סוג יחסים חדש שנוצר ביניהם: "כשהגענו, היה לנו חשבון משותף, את יודעת, ואף פעם לא היה כסף. הוא תמיד הניח שאני מבזבזת את כל הכסף [...] כשאני וויקה עזבנו, החזרתי לו את הכרטיס ואמרתי: הנה החשבון שלך, המשכורת שלך, אני לא קשורה אליך [...] הוא משלם משכנתא, מהחשבון הוא יורד הכסף למשכנתא. והלוואות שלקחנו, אבל כל השאר אני משלמת, חשמל, גז. אם יש הוצאות כלשהן, קניות, אוכל לפעמים הוא לפעמים אני, בזה אנחנו לא מתחשבים [...] לפעמים אנחנו נאלצים לחפש פשרה בכח (עברית), נאמר ככה. זה האפשרות האופטימאלית שמספקת את שנינו."

פיוטר מרגיש בודד ומתגעגע לקרוביו: "אני לא [בקשר עם משפחה]. בעיקר היא. אין בינינו קשר במיוחד [...] קרובי המשפחה שלי שם. בגלל זה לא משהו [...] לי קשה יותר כי כל האחים ובני הדודים, כולם שם. מתחשק לי לנסוע להתארח." ותמרה מסבירה, מדוע אכן אין קשר: "כי אני פשוט לא מזמינה אותו איתי. פעם כשרק הגענו, היינו הולכים, אבל הייתה לו בעיה שהוא שתה [...] אפשר להגיד שזו הייתה הדחיפה שכל זה קרה. עכשיו כבר להחזיר אחורה מאד קשה."

יחסים הורים-ילדים

לדברי פיוטר, גם ביחסים בין הורים לילדים לא חל שינוי עם המעבר לישראל: "אצלנו הכול נשאר אותו דבר [...] היחסים רגילים. שם לא היו כמעט, ופה בכלל לא. הבת מסתדרת לבד. שם היא הייתה בכיתות הראשונות והיה קשה יותר. פה אני לא יכול לעזור בכלום. לומדים את זה ואת זה. פה אם היא לא תלמד לבד, אני לא אוכל לעזור. לגבי יחסים היא כבר בוגרת. שם היו יחסים מסוג אחד וכשהגענו לפה חיים לאט, לאט. (שתיקה) היחסים לא השתנו כל כך."

תמרה מביאה את ההסתכלות שלה על היחסים בין פיוטר לילדים וגם על הקשר שלה עם קוסטיה: "למשל עם קוסטיה, הם [פיוטר וקוסטיה] כמעט בכלל ולא מדברים. קוסטיה גם איתי לא מדבר במיוחד, אבל אם יש לו בעיה או שהוא צריך כסף או משהו, הוא בא אלי ולא אליו. אליו הוא פונה רק במקרה קיצוני אם הוא לא יכול לבקש ממני או יודע שאני לא אתן לו. כמעט ולא. ויקה בקשר אתו, היא מרחמת עליו כבת [...] איתי הם קצת אחרת. למשל אני יכולה לבוא עם קוסטיה, אם יש לו מצב רוח טוב, הוא יכול סתם לבוא, לשבת ולספר. הוא לבד בבית, משעמם לו, אני מסכימה. בערב אני באה ובמיוחד אם ויקה יושבת ומספרת משהו, הוא יבוא יתיישב וידבר, יספר משהו."

פיוטר מספר כי השירות הצבאי של קוסטיה הופסק: "הבטיחו לו קורס נהגים, אבל בסוף שלחו אותו למטבח. הוא לא הסתדר שם, אז הפסיק לנסוע לשם. אסרו אותו והוא ישב בכלא. וזהו. אמרו "אנחנו לא צריכים כאלה". אך גם לאחר השחרור לא מצא קוסטיה את מקומו. תמרה מספרת: "העניין הוא שהוא קודם כל לא יכול למצוא את מקומו, לא מוצא את עצמו. למשל, כמה פעמים פיוטר סידר לו עבודה במקום עבודתו, והוא לא הסתדר שם [...] גם עם הצבא יצא לו ככה עקום [...] אני זוכרת הוא מאד רצה, סיפר על הצבא, חיכה לצבא [...] הוא רצה להיות נהג. רצה, ביקש קורס נהגים ולא נתנו לו [...] אחר כך שלחו אותו למטבח [...] הם [אנשי צבא] עשו את כל הקומבינות האלו שישחררו אותו בגלל מצבו הבריאותי."

בראיונות קודמים, וגם בראיון זה מתארת תמרה מצב של אובדן שליטה על הילד המתבגר אחרי המעבר, זאת משום שאורח חיים חדש אינו מאפשר לשלוט ולטפל בבעיות כמו בעבר: "גם שם הוא התנהג ככה, היו לו קטעים שהוא לא רצה ללכת לבית" [...] אבל פה זה החמיר, כי שם הייתי בבית ביום ויכולתי לשלוט, פה אני בעבודה ולא יכולה לצאת מעבודה כדי לחפש אותו [...] הוא מצא המון תירוצים למה הוא לא יכול ללמוד. ברוסיה אני חושבת שהוא בכל זאת היה לומד."

את אובדן הביטחון בתפקידים ההוריים לאחר ההגירה מבטאת תמרה באופן הבא: "אולי זה גם קצת באשמתי שלא חינכתי אותם כראוי, את יודעת, אולי היה צריך לחנך אחרת. לא יודעת אפילו איך צריך לחנך עכשיו. אם ישאלו אותי למשל איך צריך לחנך, אני אגיד שאני לא יודעת. בכל זאת

הייתי רוצה להגר לפה. אולי לא בתקופה הזו. אולי או כשהילדים היו ממש קטנים או כבר ממש בוגרים. אבל אז זה היה הגיל הכי פחות מתאים לקוסטיה."

קוסטיה מצידו, מספר כיצד הוא מאמץ לעצמו דפוסי התנהגות של הילדים הותיקים, גם כאשר דפוסים אלו לא תואמים את הנורמות של המשפחה: "שם [ברוסיה] הכול היה קשוח יותר. שם אם תרצה או לא תרצה – אתה חייב לחיות עם ההורים. ופה נראה שבגלל הקשר עם הישראלים, אצלם הורים זה 'אה, הורים, מה הם כבר?' אם אני מתקשר למישהו לשאול אתה יוצא לטייל בשעה שמונה או תשע בערב – הוא מסכים. ואני שואל ההורים שלך מרשים לך? והוא עונה: "מה ההורים, מי שואל אותם בכלל?" נו טוב, בוא נלך. אחר כך התחלתי בעצמי לעשות בלגאן. קוסטיה מעביר תחושה של נתק מההורים. לשאלה למי מהם הוא קרוב יותר עונה: "לאף אחד. אני עצמאי." על היחסים במשפחה הוא לא ממש יודע: "לא יודע, אני לא בדקתי. אותי עניינו יותר החיים שלי כשיצאתי בבוקר וחזרתי בערב והלכתי לישון, כך שלא הייתי בבית כל היום טיילתי בחוץ." ואם יש לקוסטיה בעיה – הוא לא יפנה לאף אחד: "[לא אפנה] לאף אחד. למה לפנות, אני יכול להסתדר בעצמי? [...]. אנסה לפתור את הבעיה בעצמי. לא יצליח, אז לא יצליח. (שתיקה) עם בעיה אני בטוח לא אפנה לאף אחד כי הם [ההורים] בתור התחלה יתחילו לחקור מאיפה היא נוצרה בכלל, מאיפה הכול התחיל והכול. עד שאני אספר הכול, אני אסתדר לבד. הם סקרנים מידי."

ההגירה – החוויה של קוסטיה

התחושה הכי חזקה שהתעוררה אצלי בעקבות הראיון עם קוסטיה היא של תלישות, חוסר חיבור, שעמום וחוסר תקווה. שוחחנו בחדר שלו בו עומד מחשב – ערוץ הקשר העיקרי של קוסטיה עם העולם החיצוני. תחילה לא ידע מה להגיד: "אני אפילו לא יודע על מה לדבר (צוחק). הגעתי וזהו [...]. בחורף 2001 לדעתי. (שתיקה) אחר כך הלכתי לבית הספר, זאת אומרת לאולפן [...]. הייתי שם חצי שנה באולפן ואז עברתי לאולפן אחר [...]. עד היום לא למדתי [עברית] (צחקוק), אין לי רצון ללמוד עברית." בהמשך הוא מספר כיצד עזב את בית הספר, ואיזו חוויה נשארה לו משם: "זה היה קצת מוזר – באים, יושבים, מקשיבים לאיזו שפה לא ברורה, אחר כך קמים והולכים הביתה (צוחק) [...]. אחר כך עזבתי את בית הספר וישבתי בבית [...]. שם [ברוסיה] זה היה קשוח יותר. פה הגעתי והתפלאתי. מה זה הגן חיות הזה? כאילו הגעתי לגן חיות. אתה נכנס כולם צועקים, השולחנות מתעופפים עד התקרה."

גם השירות הצבאי לא הביא לו התנסויות טובות, קוסטיה שוחרר אחרי חצי שנה: "חשבת להיות נהג ולקבל רישיון, אבל לא נתנו לי אפילו את זה [...]. שלחו אותי לפסיכיאטר [...]. הוא אמר שאני לא יכול לנהוג במשאית [...]. ביקשתי לשרת פה ושיבצו אותי בתור טבח (עברית). ושירתתי פה חודשיים-שלושה, אחר כך ישבתי שלושה חודשים בבית. אחר כך לקחו אותי לכלא ארבע (עברית) ומשם כבר השתחררתי מהצבא."

לאחר השחרור קוסטיה מנסה להשתלב בעולם העבודה, אך גם זה לא פשוט עבורו. הסיפור שלו מזכיר מאוד את הסיפור של יורי ברגר: "עבדתי עם אבא במפעל כעוזר מסגר [...]. אחר כך עבדתי באילת חמישה ימים (צוחק). הגעתי, הלכתי לעבוד בתור מדדן (עברית) [...]. עבדתי חמישה ימים ונמאס לי. זאת אומרת באתי, עבדתי יום אחד ויומיים ישבתי בבית ונחתי [...]. אחר כך פיטרו אותי."

חזרתי הביתה ומאז אני מובטל. התנסויות אחרות לא היו שונות בהרבה: "אני זוכר פעם עבדתי ב[שם המפעל] כמנקה. איך עבדנו שם: באנו, אמרו לנו תעבדו שם ושם. אז לקחנו מטאטאים, הלכנו הצידה, שמנו אותם נכנסנו לחדר והלכנו לישון."

כיום את רוב הזמן מעביר קוסטיה בבית: "יושב וצופה בסדרות במחשב." מילה שחוזרת בהקשרים שונים בראיון שלו היא "שעמום". למשל, בנוגע לעבודה: "נניח נותנים לי להיות עוזר רתך. מה אני צריך לעשות? צריך להחזיק להם דברים. זה משעמם." או כאשר משחק במחשב: "אני שומע שירים לעיתים רחוקות בעיקר כשאני משחק במשחק משעמם." שם של ספר או סרט על חייו בישראל שקוסטיה נותן הוא "ימים משעממים".

ויחד עם זאת, קוסטיה חושב שהסתגל לישראל: "פעם הרגשתי כאילו אני מתארח אצל מישהו, ועכשיו כבר לא. עכשיו התרגלתי. פעם אני זוכר כשרק הגענו אמרנו תמיד 'אצלנו', והכוונה הייתה לרוסיה. עכשיו ההיפך, אצלנו, זה פה, ו'אצלכם' זה שם [...] פשוט מרגיש קצת יותר בנוח ויודע יותר, ויכול להתנהל בעצמי." אך מבחינתו אין צורך בשליטה בשפה על מנת להסתגל: "כמובן שלא. יש כאן חנויות רוסיות." בדומה ליורי, גם קוסטיה סבור כי במקום אחר מחכות לו הזדמנויות טובות יותר מאשר בישראל: "אני חושב שצריך ללמוד אנגלית, מועיל יותר. אולי לטוס לקנדה עם ויזת עבודה ומשם כבר להתקרב לארצות הברית." אני מבקשת לדעת מה הדבר הטוב שקרה לו בישראל. קוסטיה עונה: "לא יודע. כנראה כלום אם אני לא נזכר בשום דבר (צוחק)." לעומת זאת, לא קשה לו להיזכר בדבר הכי רע – השירות הצבאי: "עדיף כבר הייתי מתגייס לצבא הרוסי."

3.9.6 משפחת דבורקין

3.9.6.1 שנתיים בישראל

משפחת דבורקין משלבת בתוכה מאפיינים של שני הדפוסים: הן שמירה על המבנה המשפחתי לאורך השנים הראשונות, וגם שינוי מבני לאחר חמש שנים, תוך שמירה על הקשר בין בני המשפחה. יחד עם זאת, בהסתמך על ניתוח הראיונות נראה, כי משפחת דבורקין דומה במאפייניה ובדינאמיקה המשפחתית יותר למשפחות אשר שמרו על המבנה שלהן לאורך כל תקופת המחקר. בראיון הראשון של משפחת דבורקין, התקבל הרושם כי ההגירה קירבה בין בני המשפחה והקשר בין נטליה לבין ולרי מבוסס על שותפות. בנוגע לילדים, הדגישה נטליה את הקשר המיוחד שהיה לרומן עם אבא. את מקסים תיארה נטליה כילד בוגר ואחראי, אח מסור ותלמיד טוב. בזמן שהמשפחה רואינה לראשונה, רומן היה תלמיד בית ספר, ואילו מקסים, בעל תעודת בגרות מחו"ל, למד באלפן למבוגרים.

יחסים במשפחה

לאחר שנתיים בישראל, השינוי לטובה ביחסים עדיין ניכר: "אני חושבת שהתלכדנו יותר. כי שם ברוסיה הכול היה נגיש. חברים. ופה זה לא ככה. אבל לא היו שינויים גלובאליים. יחסים בין הילדים תמיד היו טובים, הם תמיד הסתדרו טוב. גם ברוסיה, גם פה. ילדים מבינים שקשה לנו

ותומכים בנו. שנתיים זה לא הרבה זמן, לאט-לאט הכול מתייצב. לא היו לנו משברים גדולים או משהו משמעותי כזה. לאט-לאט, כמו שאומרים פה – סבלנות (עברית) (צוחקת). אז אנחנו מתרגלים לאט-לאט.”

הבן מקסים על משפחתו מספר כך: “יש לי סבתא, אמא, אבא, ואח. מה לספר? איזה יחסים בינינו? יחסים טובים. סבתא יושבת בבית.” מקסים חש כי יש לו למי לפנות בעת צרה, הן בבית והן מחוץ לו: “אם זה בצבא – אז למפקד. בבית – להורים, משפחה (10), לחברים (8).” נטליה תופסת את הסתגלות ילדיה בישראל כמוצלחת: “מקס הלך איתנו לאולפן, אחרי אולפן הלך למכינה באוניברסיטה, הכול הלך לו טוב, שפה גם. הוא למד, היה לו מעניין. רומן גם, הוא הייה בן 10, הוא מאוד חברותי באופיו [...] גם בבית הספר הוא מצליח וגם באימונים [...] באסיפות הורים מורה אומרת שלא יכולה להגיד שום מילה רעה על הבן שלי, ציונים שלו טובים [...] מקס גם לומד טוב. אמרו לנו שעדיף קודם ללמוד ואחר כך לצבא, אבל הוא הלך לצבא [...] [אומר] שאחרי צבא הוא ימשיך ללמוד.”

ההגירה – החוויה של מקסים

מימיו הראשונים בישראל מקסים הציב בפניו מטרה ללמוד: “הייתי באולפן, אחר כך במכינה, אחר כך ב[שם קיבוץ]. עבדתי קצת [...] ועוד אני עשיתי רישיון, עוד בצבא הציעו לי להיות נהג [...] בצבא היה הרבה זמן פנוי, ישבתי ותרגמתי מאמרים באנגלית. התקדמתי בעברית שם גם.” התנסותו של מקסים בשירות הצבאי עד כה בעיקר חיוביות: “בצבא עשיתי קורס “בראשית” נקרא. נסענו בכול הארץ. חודש וחצי היה טירונות, חודש וחצי היה את הקורס הזה. היו שם מורים שלימדו אותנו יהדות, היסטוריה – היה מעניין. אני מרוצה באופן כללי. לפני הצבא חשבתי שזה יהיה הרבה יותר קשה [...] פשוט אתה עושה את העבודה שלך. שום דבר לא מכריחים [...] מכול הצבא, רק טירונות היה רציני.”

מקסים מציין שכיום מרגיש יותר בטוח בישראל: “הייתה תקופה באולפן שהרגשתי חסר בטחון, איך ומה להגיד ושיבינו. עכשיו אני מרגיש בטוח. אולפן עזר, הוא נתן את הבסיס, אבל העיקר קיבלתי באוניברסיטה [...] זו הייתה מכינה לעולים.” את היחס של ישראלים כלפיו הוא טופס כטוב: “[יחס] טוב. אני אפילו מתחבר יותר לישראלים. יותר נעים לדבר איתם [...] הם יותר נוטים לעזור.”

3.9.6.2 ארבע שנים בישראל

יחסים במשפחה

כעבור ארבע שנים, כאשר נטליה מדברת על יחסים במשפחה, היא מתייחסת לאירוע הדקירה של מקסים אשר תואר בחלק הראשון של הממצאים: “אולי הדבר שקירב אותנו זה מה שקרה עם מקס, גם רומן דאג. הוא התכנס לתוך עצמו והיה יותר שקט ומכונס. כי אחרת הוא מאוד אוהב לדבר, מקס יכול לבוא ולספר מה איתו, הוא לעומת זאת שמר הכול בפנים. ג' המאמנת [...] התקשרה ושאלה מה עם רומן, כי רואים שהוא לא דומה לעצמו. אז סיפרתי לה מה עובר עלינו עם מקס.”

על עצמה ועל ולרי נטליה מספרת באופן הבא: "היחסים עם בעלי, קורה ש. בשבוע הבא אנחנו נעבוד ביחד, אני מהבוקר וגם הוא בבוקר, אבל השבוע אני עבדתי בבוקר והוא בלילות. אם יוצא לנו טוב, אז אנחנו מתראים בין המשמרות, אני באה והוא עוזב. אם לא, אז אני מתקשרת אליו בהפסקה ושואלת מה נשמע וזהו. ואנחנו יכולים לא להתראות שבועות כי כשעובדים במשמרות שונות ככה זה יוצא. אני חוזרת ממשמרת לילה בשמונה בבוקר, והאוטובוס שלו עוזב כבר בשש בבוקר."

בצורה מאוד דומה מתארת נטליה גם את הקשר עם רומן. שעות עבודה ארוכות לא משאירות הרבה זמן לאינטראקציה בין בני המשפחה. היא מספרת על רומן כילד עצמאי מאוד: "יש פעמים שאפילו את הילדים לא יוצא לראות, רומן, אני חוזרת מהלילה והוא בבית ספר כשאני ישנה, ואז הוא חוזר מבית ספר, אוכל משהו קטן וברח לאימון. אני לא רואה אותו, ובשעה שש כבר שוב יוצאת לאוטובוס (שתיקה). ככה שיש גם כאלה, שבועות שלא רואים אחד את השני [...] ככה שהוא עצמאי, אף פעם לא דאגתי לו, הוא גדל בעצמו, ואיכשהו גם כשמדברת איתו, כמו ששם מקס התבגר מהר [...] ככה גם רומן, הכול בסדר."

נטליה מרוצה גם מההתקדמות של מקסים: "מקס מצא את עצמו וגם את השפה קלט מיד [...] הוא התקבל למכללה, אנחנו הינו בשוק, שרק הגענו, היינו כאן רק כמה חודשים, ישר אחרי האולפן, וקיבלו אותו. אחר כך, כשסיים, וסיים קורס צה"לי, נהג, קיבל את הדרגות [...] עבר את המבחן על הרכב הגדול הזה, יותר מ-40 טון."

על קשר עם רומן ולרי לא מספר הרבה, אך תופס את הישגיו בספורט ובלמודים כטובים: "על רומן מאוד קשה לספר. כי קשה להוציא מילה ממנו [...] יש לו הישגים ספורטיביים טובים. כי כול המאמנים שלו והמארגנים הספורטיביים מתייחסים אליו מאוד טוב [...] בבית הספר אני הייתי מגיע לאסיפות הורים. מחייכים אלי, אומרים לי משהו. אני גם מחייך ולא מבין מה הם אומרים לי. אחר כך שואל את רומן: "הכול בסדר?" הוא אומר: "כן". אני אומר: ברוך השם (צוחק)."

גם ולרי מספר על דקירה של מקסים ועל אכזבתו מישראל, ומביע רצון לחזור לרוסיה: אנחנו חיינו מצוין שם. וגם עכשיו אני יודע שאם נחזור, הכול יהיה טוב. ברוסיה כמובן. אני שואלת מה דעתה של נטליה על החזרה. ולרי עונה: "כולם בעד. כולם בעד [...] רומן כמובן לא רוצה. הוא כבר השתלב פה, לחיים פה. מקס יגיד בעצמו. לפני זה הוא לא חשב לעזוב. אבל עכשיו הוא שוקל את זה ברצינות."

אבל, מסתבר שנטליה לא מסכימה איתו: "אני לא רוצה לעקור את רומן. כמובן שאני מבינה שוולרה רוצה [לחזור]. אבל הכול תלוי בילדים, כי רומן בכיתה ט' כאן, שוב יהיה לו קשה, כי כבר הכול בעברית [...] ומקס, הרי כבר סיים כאן שלוש שנים בצבא. זה גם זמן, לא מעט, סיים לשרת, הכול. בינתיים קשה לומר מה יהיה בקשר לחזרה. זה רק האבא, נראה לו שזה קל. אחד-שתיים וזהו. הוא, כמובן שקשה לו כאן, עם העבודה והכול, לא ממש מוצא חן בעיניו. אבל שוב [...] אם כבר תלשנו אותם פעם אחת ממקומם, אז כבר. לסחוב אותם מפה לשם זה גם לא בסדר."

גם מקסים לא מעוניין לחזור: "הייתי רוצה לראות מה מתרחש שם, אחרי הצבא יש לי משאלה לנסוע לבקר שם לחודש-חודשיים. לראות מה ואיך. יש לי חברים שחזרו לשם והסתדרו שם יפה. אבל לי אין רצון לחזור. רק לבוא לביקור, למקומות הילדות שלי."

לאירוע הדקירה מייחס מקסים פחות משקל מאשר הוריו, ורוצה להשאיר אותו מאחוריו. האירוע לא שינה את דעתו על ישראל. לשאלה מי עוזר לו ברגעים הקשים עונה: "משפחה. משפחה."

ההגירה – החוויה של מקסים

כעת מקסים משרת בצבא ומרוצה מהשירות: "[בצבא] אני נהג. יש כול מיני נסיעות, ביום שישי לפעמים עד מאוחר. אף פעם לא יודע מה יהיה לך מחר. אבל מצד שני לא משעמם ככה. ומה בצבא? הכול בסדר בצבא. לא משעמם [...] בדרך כלל אני חוזר ביום חמישי בערב. בצבא אני גם סוגר שבת לפעמים. או שבאמצע שבוע צריך לקחת אוטו למוסך. אני אפילו אוהב להישאר שבת בבסיס – כול הזמן עם החבר'ה."

כעבור ארבע שנים בישראל, מקסים מרוצה מדברים רבים: "תרבות, פילוסופיה יהודית, הרבה דברים." וגם תוכניותיו לעתיד קשורות לישראל: אני אלמד. פה [...] הייתי רוצה ללמוד פסיכולוגיה, אבל חושב שלא אשיג ציון פסיכומטרי מספיק לזה." לבקשתי לספר על יחסים במשפחה, הוא בוחר להתייחס לקשר עם אחיו: "עם האח אני כול הזמן נלחם על המחשב. הוא גם ככה כול השבוע עם המחשב. ואני מגיע והוא עם ICQ שלו. אני בן אדם מאושר: אני נוסע בכיף לבסיס ובכיף חוזר הביתה (צוחק). אני אדם מאושר."

3.9.6.3 שבע שנים בארץ

יחסים במשפחה

כעבור שבע שנים אני פוגשת את משפחת דבורקין בהרכב חלקי. ולרי נפטר במהלך ביקור המשפחה ברוסיה: "נסענו עם הבעל לחודש ויצא כך ששם [...] [אמא של ולרי] נפטרה. היא נפטרה בינואר ובעלי נשאר שם עד לקבורה ועשה את כל הסידורים ויצא כך שאחרי שלושה חודשים התקשרה אחיינית שלו ואמרה: "קרה לנו אסון גדול". ואני בהתחלה לא הבנתי [...] ולרה נפטר [...] אני עד היום מתקשה להאמין."

מקסים מספר שאבא עזב כבר לפני כן: "הוא [אבא] כבר היה גר שם בערך שנתיים. הוא נסע לפני זה." כך הוא מסביר את החלטתו: "נמאס לו כנראה מעבודה. רק כך. זהו." מההסברים של מקסים אני מבינה שבני המשפחה נשארו בקשר: "התגעגענו, התקשרנו כל שבוע [...] [אבא] עבד בעבודות שונות. הוא אהב להיות שם יותר." נטליה נסעה לבקר את ולרי על מנת לשמור על הקשר ומתוך דאגה לו: "היא הייתה שם חודש לפני זה. כאילו שהיא הרגישה. נסעה לשם [...]. דאגה מאוד כשאבא נסע."

למרות שבסופו של דבר המבנה של משפחת דבורקין השתנה כעבור חמש שנים, משפחה זו דומה מבחינות רבות למשפחות אשר שמרו על המבנה שלהן. בני המשפחה עברו יחד תקופות משבריות אשר אפיינו את ארבעת השנים הראשונות לאחר ההגירה. כמו כן, דינאמיקה ביחסים בין בני הזוג דומה יותר לזו של שתי המשפחות שהמבנה שלהן נשמר. במשפחות ששינו את המבנה שלהן חל שינוי דרסטי בתפקידים של בני הזוג (למשל, האב איבד את תפקידו כראש משפחה או כמפרנס),

ובמשפחת דבורקין שני בני הזוג השתלבו בעולם העבודה. גם לפני ההגירה שניהם היו מפרנסים. מבחינת הדינאמיקה בין בני הזוג לא חל שינוי משמעותי עם המעבר – נטליה הובילה גם כאן וגם שם: "אני אומרת שבהתחלה כולנו היינו בעננים וזה מצא חן בעינינו והלכנו לאולפן פה ושם נסענו לטיולים של האולפן [...] ואחר כך כשהכול כבר התאזן אז היה קשה כמובן. אני כמובן חזקה יותר מבחינה נפשית ממנו. זה היה כך תמיד, הייתי אני והוא אחרי [...] גם שם היה ככה, חיינו והיו תשלומים עבור הדירה ואני התעסקתי בזה."

מצד שני, ההגירה הוסיפה הרבה לחצים למשפחה. על השפעת ההגירה על היחסים במשפחה אומרת נטליה דברים דומים למרואיינים אחרים, הן ממשפחות ששמרו על המבנה והן מאלו ששינו אותו: "שם הכול היה קל יותר ולא התעסקנו בכסף. הכול היה חופשי. פה כמובן נהיה קשה יותר והיו יותר חיכוכים, בעניין זה שגם לו היה קשה יותר בעניין העבודה ושיצאנו, קמנו בארבע לפנות בוקר והלכנו לטאטא. אני אמרתי ולרה, זה זמני וצריך לעבור את זה לגבי העבודה ולגבי הכסף והכול [...] ניסינו לתמוך אחד בשני [...] זה מובן שכשאדם נמצא במצב כזה שאין לך לא שפה לא עבודה ואת יכולה רק לשטוף רצפה ואת צריכה לשרוד כי צריך לשלם עבור הדירה ורוצים לאכול כל יום וזהו, זה מה שמשפיע, על המשפחה שלי אני לא אדבר בשם כולם, לרעה. לא לטובה כל הקשיים." את היחסים עם ילדיה מתארת נטליה כטובים ומבוססים על אמון: "[היחסים] עם הילדים שלי, מבוססים על אמון. כלומר, אני לא אוסרת עליהם ויודעת שיש להם ראש על הכתפיים ויודעת שהם לא יעשו שום דבר רע (צוחקת). איכשהו ככה זה פה, אנחנו סומכים אחד על השני. (שתיקה) [...] מקס הוא אדם פתוח יותר, הוא בא ויכול לספר משהו ומשתפים אחד את השני. רומן הוא יותר סגור." ומקסים מתאר שיפור ביחסיו עם אחיו: "[היחסים] טובים. פעם הם היו יותר גרוועים. עכשיו הוא התבגר [...] פשוט מדברים יותר. הוא יכול להצטרף אליי לקולנוע. מקודם אי אפשר היה להוציא אותו."

ההגירה – החוויה של מקסים

גם מקסים, בדומה לאיליה פרידמן, מממש את תוכניותיו אחרי הצבא: "עכשיו השתחררתי ועשיתי פסיכומטרי מפעם שלישית. ועכשיו מחכה למסור את תפסי הרשמה בקיץ לאן ללכת ללמוד [...] ואני עכשיו גם רוצה ללמוד נהיגה לאוטובוס ומונית [...] אחרי זה ישירות ללימודים, אחרי זה גם לעבוד תוך כדי הלימודים."

מקסים חושב שהסתגלות משמעה "ללמוד את השפה", "כללים בסיסיים", "לדעת איזה זכויות יש לך". לשאלה האם לדעתו הוא הסתגל עונה: "כן. אני חושב שכן. בגדול כן." מקסים חש כאן חלק מהחברה: אני חושב ששלוש שנים מספיק [להסתגלות] [...] אתה כמו דג במים כבר. אתה יודע לאן ללכת, לאן לפנות. יש לך פחות או יותר זכויות [...] אני מרגיש חלק מן החברה [...] יש לי תעודת זהות, יש לי דרכון, יש לי זכויות וחובות כלשהן." הוא חושב שבצבא ומחוצה לו היחס כלפי דוברי רוסית הוא טוב: "מתייחסים טוב. חיובי."

3.10 סיכום

כפי שתואר בפרקים קודמים, בשנה הראשונה לאחר ההגירה, כל המשפחות היו שלמות. בראיון הראשון ציינו משתתפי המחקר פה אחד שהיחסים במשפחותיהם השתפרו לאחר הגעתם לישראל, והתאפיינו לרוב בתחושת לכידות ותקווה שימשיכו יחד בהסתגלותם לארץ החדשה. אולם, בשנה השנייה ואחריה חלק מהמשפחות שינו את המבנה שלהן. משמעות השינוי אינה בהכרח פרידה סופית, רק במשפחה אחת שינוי המבנה הוביל לפרידה סופית בין בני הזוג. בשאר המקרים נוצרה מערכת משפחתית חלופית בתגובה לשינויים קיצוניים שעברה המערכת המשפחתית לאחר ההגירה.

מניתוח הראיונות בין השנה שנייה עד שביעית עולה, כי התקופה בין השנה השנייה לרביעית לאחר ההגירה מאופיינת בסיכון למשבר משפחתי. כל המשפחות, הן אלו ששמרו על המבנה והן אלו ששינו אותו, חוו משברים בתקופה זו. נראה כי מהפך בתפקידים משפחתיים עלול להביא למשבר משפחתי עמוק ולשינוי מבני. במשפחות בהן התפקידים והמעמד של בני המשפחה השתנו אחרי ההגירה באופן קיצוני, היה קשה יותר לשמור על האיזון ועל המבנה הקיים. במשפחות שנאלצו לשנות את המבנה, מהפך בתפקידים משפחתיים בדרך כלל סיכן את מעמדו של הגבר כראש משפחה וכמפרנס, והתפיסה של תפקידים מגדריים הייתה יותר מסורתית. גם פערים בקצב הסתגלות לתרבות חדשה ערערו את האיזון במערכת המשפחתית. בנוסף, העדר מערכות תמיכה שבעבר סייעו בשמירה על איזון המערכת המשפחתית היה גורם סיכון משמעותי למשבר ולשינויים מבניים בהמשך.

למרות שכל המשפחות חוו משברים בתקופה בין שנתיים לשבע שנים לאחר ההגירה, במשפחות ששמרו על מבנה שלהן המשיכו היחסים להיות טובים יחסית לאורך כל התקופה. בני המשפחה חיפשו דרכים להתגבר על הקשיים בעזרת גמישות תפקידים, תמיכה הדדית, יכולת פשרה ועוד. במשפחות ששמרו על המבנה ההתחלתי לאורך השנים, המערכת המשפחתית הייתה גמישה יותר כך שהתאפשר שינוי התפקידים והתאמתם למציאות המשתנה. בנוסף, במערכות משפחתיות אלה לא נוצרו פערים קיצוניים בין בני הזוג בתחום התעסוקתי והחברתי, ובקצב ההסתגלות לתרבות החדשה. כמו כן, בחלק מהמשפחות אף חל שיפור ביחסים בין בני הזוג במהלך השנים, כאשר התמודדות עם הקשיים קירבה בין בני משפחה.

בנוגע למתבגרים, הממצאים מראים כי במשפחות ששינו את המבנה שלהן, הילדים הפגינו קשיים כבר בתקופה הראשונה לאחר ההגירה. כעבור ארבע שנים, היחסים בין הורים ומתבגרים היו מאופיינים במשבר הן במשפחות ששמרו על המבנה והן באלו ששינו אותו. יחד עם זאת, נראה, כי מתבגרים במשפחות בהן המבנה השתנה בשנים הראשונות, התנסו במשבר קשה יותר ומתמשך יותר. הם חוו קשיי הסתגלות רציניים והיו סבורים כי במקום אחר ולא בישראל מצבם היה טוב יותר.

על פי ניתוח תהליכים משפחתיים, נראה כי במשפחות ששמרו על המבנה שלהן בתקופת סיכון למשבר, סביב השנים שנייה עד רביעית לאחר ההגירה, למתבגרים היה קל יותר להתמודד עם משימות התפתחותיות שונות. נראה, כי מתבגרים הפגינו הסתגלות טובה יותר למקום החדש, הם הצליחו לממש את תוכניותיהם, גיבשו תפיסה ברורה יותר לגבי זהותם האישית, המקצועית או המשפחתית, ונטו לקשר את עתידם עם ישראל. היחסים בין המתבגרים להורים במשפחות אלה התאפיינו על פי רוב בהבנה ותמיכה, כאשר מתבגרים תופסו את ההורים ככתובת לפנייה וכמקור

לתמיכה. גם כשהיה משבר ביחסים, בעיקר בתקופה שלאחר ארבע שנים בישראל, הייתה התרחקות בין ילדים להורים, אך לא היה נתק. גם במשפחות ששמרו על המבנה שלהן, היו עדויות למרד מצד המתבגרים וריבים עם ההורים, אך המשבר שהם חוו היה מתון יותר וחולף.

3.11 בחזרה למרואיינים

מאז המפגש האחרון עם המשפחות עברו כשלוש שנים, ומאז הגעתם של המרואיינים לישראל – עשר שנים. כאשר סיימתי את ניתוח הראיונות ועמדתי לפגוש את המרואיינים לשם משוב, התרגשתי ודאגתי מאוד: התרגשתי מהמפגש הצפוי, הרצון לשמוע אותם שוב ולדעת מה עלה בגורלם ו הדאגתי איך יגיבו לממצאים, איך יקבלו אותם המשפחות שלי. כן, אני קוראת להם "המשפחות שלי". לאורך השנים התאהבתי במשתתפים, ניהלתי איתם שיחות דמיוניות, חשבתי עליהם שעות ארוכות ואף חלמתי עליהם. ולמרות ששאפתי לסיים את המחקר, הרגשתי גם סוג של געגועים לתקופה הזאת של קשר מיוחד שנוצר, והיה לי חבל שהוא הסתיים. לכן שמחתי על המשימה לחזור למרואיינים בתום ניתוח הממצאים. גם הם קיבלו אותי בשמחה ובחום בלי יצא מן הכלל, הביעו התעניינות גם בחיי ורצון להמשיך ולשמור על הקשר. אחד המרואיינים אף אמר שהופתע מדוע לא קיבל ממני השנה גלוית ברכה לשנה החדשה, דבר שנהגתי לעשות במשך שנות המחקר. אחרים נזכרו כי לא התקשרתי מזה זמן רב ואף דאגו לציין כי מטפלים יפה מעציץ שהבאתי להם לפני מספר שנים, באחד מן הראיונות.

במסגרת זו של חזרה למרואיינים שוחחתי בסך הכול עם שמונה מהמשתתפים, נציג אחד לפחות מכל משפחה. מתוכם שבעה הורים וילד מתבגר אחד (היום בוגר, כמובן). להלן הנקודות עיקריות אשר עלו לאחר שהצגתי בפניהם את התוצאות.

ראשית, בלטה העובדה, כי המרואיינים לא כל כך התעניינו בתוצאות. מיד לאחר שהאזינו בנימוס להסבר שלי, מיהרו להעביר את מיקוד השיחה לחייהם בהווה. בתחילה התאכזבתי מכך, נשארתי מבולבלת ולא ידעתי כיצד להתייחס לתופעה. אחר כך הבנתי, שהמרואיינים עשו את מה שרגילים לעשות – הם המשיכו לספר לי על חייהם. התוצאות לכשעצמן לא עניינו אותם במיוחד, הם פשוט רצו להמשיך ולשתף בחייהם ובחוויותיהם. הם חיפשו אוזן קשבת והבנה. העסיקו אותם הנושאים המוכרים: הישרדות יומיומית, תעסוקה ובריאות. אני הייתי מעוניינת בדעתם לגבי הממצאים, ואילו הם חיפשו מישהו יקשיב להם. הם הודו לי על האפשרות לחלוק את חוויותיהם איתי במשך השנים, וחלקם אף הדגישו ערך מוסף לראיונות: תחושת הקלה שחשו לאחר המפגש. ומה בכול זאת הפידבק שקיבלתי מהמרואיינים על הממצאים? לגבי שינויים ותהליכי הסתגלות לאורך זמן בלט, כי הם לא זכרו במדויק תקופות ושלבם כפי שאני הצגתי אותם. המשתתפים יכלו להגיד למשל, שבהתחלה היה קשה ואחר כך יותר קל. לאחר ניתוח הנתונים, אני הייתי זאת שיודעה מה בדיוק הם אמרו בכל תקופה ותקופה, אך עבורם חוויה הרטרופקטיבית

הייתה כללית יותר. בסך הכול, הם הסכימו עם התיאור, אבל רק חלקם זכרו את האיפוריה ההתחלתית. אחרים זכרו את תקופה ראשונה כתקופה קשה יותר בהשוואה לתקופות אחרות. לגבי תהליכים משפחתיים, במשפחות שילדיהם הפגינו הסתגלות טובה יותר, תמכו מאוד בממצאים לפיהם למשפחה בכלל ולהורים בפרט תרומה משמעותית בהצלחת המתבגר. למרואיינים שהיו פחות מרוצים ממצבם של ילדיהם, היה קשה יותר לקבל את הטענה. הם הדגישו כי לדעתם "הכול תלוי בבן אדם" ונטו לייחס אחריות אישית של הפרט לגורלו. יחד עם זאת, הייתה הסכמה כללית עם הממצאים גם בתחום המשפחתי. במיוחד, התחברו המרואיינים לגורמים אשר מסכנים את יציבות המערכת המשפחתית לאחר מעבר תרבותי. אך גם כאן, לא כולם זכרו את התהליכים המשפחתיים על פי שנים מדויקות כפי שאני תיארתי להם, אבל זכרו את השינויים שהתרחשו בצורה כללית יותר. בסך הכול, הן לגבי התהליכים האישיים, והן לגבי התהליכים המשפחתיים שום משתתף לא הביעה אי הסכמה עם הממצאים, ובדרך כלל כולם אשרו בצורה זו או אחרת בתוצאות. משפטים כמו "את צודקת לגמרי", "הכול נכון", "זה בדיוק מה שקורה" היו שכיחים בשיחה. מעבר להסכמה כללית מצד המשתתפים לגבי הממצאים, הם הדגישו כמה חשובים היו להם ההקשבה והרצון לשמוע על חייהם וחוויותיהם בשנים הראשונות בישראל. אישור למשמעות הגדולה שהייתה למאמץ שלי להיות נאמנה לחוויית המרואיינים קיבלתי באופן מפתיע מאחד המשתתפים. בשיחת המשוב הוא התוודה בפני שבזמן כל אחד מן הראיונות שקיימנו ניסה לנחש מה בדיוק אני רוצה לשמוע ממנו, וחיפש דרכים לקבל אף רמז קטן לכיוון אליו אני חותרת. כיום, אחרי שהמחקר הסתיים הוא אמר: "אף פעם לא הצלחתי לנחש מה את רוצה לשמוע למרות שניסיתי. את באמת רצית לשמוע מה שיש לי להגיד!"

3.12 אפילוג: כעבור עשר שנים...

מאז סיום הראיונות האחרונים עברו שלוש שנים, וסך הכול עברו עשר שנים מאז הגעתן של המשפחות לישראל. מה עלה בגורלן?

ולדימיר ברגר חזר לבלרוס וחי שם עם ולנטינה אשתו ובתם ליזה. הוא עובד כשומר במשרה חלקית. יורי השתחרר מהשירות הצבאי וממשיך לגור בדירה השכורה של הוריו בישראל. הוא עובד לפרנסתו במפעל בקרבת עיר מגוריו. ליזה לומדת באוניברסיטה ולא מזמן ביקרה בישראל עם קבוצה של צעירים מטעם הסוכנות.

במשפחת בליצקי ממשיכים לגדל את הנכדה. בעלה של אנה חיי אצל הוריו, אך שומר על קשר רציף עם אשתו והבת. אנה עובדת בטיפול בקשישים. לריסה ממשיכה לעבוד באותו מקום העבודה, אנטולי עבר אירוע מוחי ולאחר שיקום ממושך חזר לעבודתו.

גנאדי מלניקוב עובד בתחום הקרוב למקצועו ומתגורר לבד. הוא חידש את הקשר עם בנו.

ויקטור עד היום מחפש את מקומו. הוא החליף מקום עבודה, מתגורר לבדו בדירה שכורה.

נטליה דבורקין עובדת באותו מקום עבודה, סובלת מבעיות בריאות. רומן משרת בצה"ל,

מקסים סיים לימודי תואר ראשון. הוא ממשיך לתואר השני ועובד בחלקיות משרה. כל בני המשפחה גרים יחד באותה הדירה.

איליה פרידמן התחתן ונולדה לו בת. נינה, אימו, סיימה קורס מקצועי, אך לא מצאה עבודה

בתחום לימודיה. היא עזבה את עבודת הניקיון בשל בעיות בריאות, ועובדת במשק בית בקרבת מקום מגוריה. בוריס ממשיך לעבוד באותו מקום העבודה, גם הוא סובל מבעיות בריאות.

תמרה צ'רנוב עובדת בטיפול בקשישים. פיטר נסע לאוקראינה למספר חודשים וחזר

לישראל. ויקה משרתת בצה"ל. קוסטה עובד בעבודות מזדמנות. בני המשפחה ממשיכים לגור תחת קורת גג אחת.

פרק 4: דיון

המעבר מארץ לארץ מלווה בדרך כלל בשינויים כמעט בכל תחומי החיים של הפרט והמשפחה: אובדן של רשתות תמיכה, שינויים בעבודה או אבטלה, שינויים במעמד חברתי-כלכלי, קשיי שפה, מפגש עם אפליה, תחושה של חוסר שייכות ודיסאוריינטציה בסביבה החדשה. במעבר בין התרבויות מוצאים מהגרים דרכים שונות להתמודד עם שינויים רב ממדיים אלו ועם הזמן להסתגל לתנאים חדשים. המחקר הנוכחי התמקד בהסתגלות של משפחות מהגרות מחבר העמים בישראל ובדק את התהליכים המתרחשים ברמה המשפחתית והאישית במהלך שבע השנים הראשונות לאחר ההגירה. תהליכים אישיים נבדקו בהקשר משפחתי לאורך זמן, תוך מעקב אחרי המתבגרים אשר במהלך תקופת המחקר הפכו לבוגרים. בתחילת המחקר כול המשפחות המשתתפות היו משפחות שלמות שכללו זוג הורים ולפחות ילד אחד בגיל ההתבגרות (12-18). באמצעות ראיונות עומק מובנים למחצה נבחנו חוויותיהם של משתתפי המחקר במגוון תחומים – אישיים, משפחתיים וחברתיים, מרגע הגעתם לישראל ועד השנה השמינית בארץ. מערך המחקר איפשר לבחון תהליכים המתרחשים בהגירה ברמה האישית והמשפחתית על פני שבע שנים. ממצאי המחקר חושפים את חוויות המרואיניים בתחומים ומלמדים על הסתגלות כתהליך מורכב, אשר אינו ניתן להבנה ללא הקשר הזמן וההקשר המשפחתי. בדיון אתיחס למספר סוגיות בולטות מתוך הממצאים.

4.1 תהליכי הסתגלות אישיים לאורך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה

ממצאי המחקר חושפים את ההסתגלות בהגירה כתהליך דינאמי הכולל שינויים מהותיים בחוויית המהגר בתקופות זמן שונות לאחר ההגירה. משתתפי המחקר התייחסו לניסיונם בתחומים שונים ומגוונים, כגון תעסוקה, יחס הסובבים, משפחה, שפה, תחושת שייכות ועוד. אחד הממצאים הבולטים הוא ההבנה כי לא ניתן להתייחס לשינויים בתפיסתם של המהגרים ובחוויותיהם ללא הקשר של משך שהותם בארץ היעד. נראה, כי מימד הזמן הינו גורם קריטי בחקר ההגירה בכלל ובהבנת תהליכי הסתגלות בפרט.

תרשים מס' 1 מסכם גראפית את תהליכי ההסתגלות האישיים לאורך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה.

תרשים מס' 1: תהליכי הסתגלות אישיים לאורך שבע שנים ראשונות לאחר ההגירה

מתוך הממצאים עולה כי חוויותיהם של משתתפי המחקר מיד לאחר הגירתם התאפיינו בהרגשה אופורית, מאוד חיובית, מלאה בתקוות וציפיות לחיים טובים יותר להם ולילדיהם, וכן שאיפה להגשמה עצמית ואף תרומה לחברה. חוויה חזקה זו של התלהבות מישראל והאופוריה המלווה בתקווה, אור ואופטימיות (זאת בניגוד לדיווחים על חוויה של ייאוש וחושך בארץ המוצא) אינה מובנת מעליה. על אף שינויים רב ממדיים שמתרחשים במעבר תרבותי, ולמרות שציפיותיהם של משתתפי המחקר אינן מתמשות מיד לאחר ההגירה, אין אנו עדים במהלך השנה הראשונה למשבר. ניתן היה לצפות כי שינויים קיצוניים המתרחשים בו זמנית והיעדר של מיומנויות להתמודד במרחב החדש עלולים היו לגרום למשבר משמעותי ברמה האישית והמשפחתית. אך בפועל אין הדבר כך. רוב המשפחות בתקופה הראשונה שומרות על איזון יחסי. מהגרים רבים, בדומה למשתתפי המחקר הנוכחי, מתארים את חוויותיהם בתקופה הראשונה בארץ החדשה כחלום או כתחושה של תייר בחופשה. תפיסתם המעורפלת של המציאות עשויה לנבוע בין היתר מהצפה בגירויים חדשים. גם כאשר נתקלים המהגרים בתסכולים ראשונים, במגבלות פנימיות וחיצוניות ובעובדת הימצאותם בסביבה זרה, עדיין הם מצויים במצב נפשי מיוחד העושה אותם חסינים בפני תסכולים (מירסקי, 2005).

מחקרים אשר בחנו תהליכי הגירה לאורך זמן אינם מניבים תוצאות חד-משמעיות, ואף ישנם כאלו שלא זיהו תקופה התחלתית של אופוריה (Pernice & Brook, 1996b; Beiser, 1988). יחד עם זאת, ישנה הסכמה כללית בין החוקרים כי בתקופה ראשונה לאחר ההגירה רמת המצוקה הפסיכולוגית הינה נמוכה (מירסקי, 1999; Mirsky, 1997; Hener et al., 1997; Ritsner & א, 1999). כמו כן, רבים אף מזהים שלב אשר מאופיין בהרגשה

טובה או אופורית (Brink & Saunders, 1976; Hertz, 1988, 1993; Rumbaut, 1985; Slutzki, 1979). ממצאי המחקר הנוכחי תומכים בטענה כי משבר ההגירה לא מתרחש בדרך כלל בשבועות ובחודשים ראשונים לאחר ההגירה. בתקופה זו עסוקים המהגרים בצרכים בסיסיים. נראה כי התקופה הראשונה בארץ החדשה המחייבת לדאוג לתעסוקה, מגורים, למידת שפה וחוקים בסיסיים מונעת או מעכבת עיסוק ברגשות והכרה באובדן. לכן הנושאים המעסיקים את המהגרים בתקופה זו הם בעיקר נושאים אינסטרומנטאליים (Slutzki, 1979). נראה כי האיזון נתמך על ידי האמונה כי לאחר קשיים ראשוניים המצב בהכרח ישתנה לטובה. תקופה זו של שלווה יחסית וההכחשה עשויה להמשך מספר חודשים.

אך זוהי שלווה זמנית בלבד. כעבור שנתיים, המשבר אכן מתרחש. בשונה מהחוויות החיוביות והאופטימיות של השנה הראשונה, בראיונות לאחר שנתיים עולה תמונה ברורה של התפוגגות האופוריה. הדבר מתבטא ביכולת של המרוויינים לראות גם פנים אחרות של הסביבה החדשה.

יש לציין, כי מחקרים לא מעטים טוענים דווקא לשיפור מצבם של המהגרים כעבור שנה או שנתיים לאחר הגירתם (Ward, Bocher & Furnham, 2001; Markovitsky & Samid, 2008). לעיתים מדובר בשיפור ליניארי, כאשר לקראת שנתיים מופחתת המצוקה הנפשית (Beiser, 1988). אך מחקרים אלה לא המשיכו את הבדיקה מעבר לתקופה של שנתיים. מחקר אחר לא מצא הבדל ברווחה נפשית בין השנה הראשונה לשמינית (Jasinskaja-Lahti, 2008), אך אין בו מידע על מה שקרה במהלך השנים הללו. ייתכן מאוד והיו תנודות משמעותיות במצבם של המהגרים בתוך תקופה ממושכת זו. מחקר אחר טוען כי בשניים עשר השנים הראשונות המצוקה בקרב משפחות מהגרות יותר גדולה, והיא נוטה להצטמצם עם הזמן (Martinez et al., 2011).

מחקרים אחרים אשר בדקו את מצב המהגרים מעבר לתקופת שהות הראשונה במדינה החדשה, מצאו עדויות לקיום של המשבר גם כעבור שנתיים ואף יותר (Mirsky et al., 2007; Zilber et al., 2001; Miller & Gross, 2004). האכזבה והמשבר אשר מגיעים דווקא לאחר השנה הראשונה של אופוריה ותקווה נחווים כנראה בצורה חזקה יותר כאשר המהגרים מתחילים להתמודד עם לחץ של המציאות, שינויים בכול תחומי חייהם, הכרה באבדנים מרובים (שפה, בית, סביבה מוכרת, מערכות תמיכה, מעמד מקצועי, חברתי-כלכלי ועוד), וחוסר יציבות המאפיינים את חייהם בתקופה הראשונה. התפקחות מ"החלום" עלולה לכאוב במיוחד לאור הפער העמוק בין הקיים במציאות לבין חוויית האופוריה הגדולה. ההתנסות ב"חיים האמיתיים" מביאה איתה חוויות מכאיבות של ביטול הישגים מקצועיים קודמים וצורך לעסוק בעבודה אשר לא תואמת את הכישורים, יחס עוין מצד הסובבים, מגבלות השפה, בידוד חברתי ועוד. בשלב זה המהגרים מגיעים להכרה שהם חיים בסביבה זרה ואינם יכולים לדאוג לעצמם ולמשפחתם כפי שעשו זאת בארץ מוצאם (מירסקי, 2005). על פי ממצאי המחקר הנוכחי, משבר זה המלווה באכזבה גדולה והתפוגגות האופוריה, אשר מגיע בשנה השנייה, עלול להימשך עד לשנה הרביעית ואף מעבר לה.

בשלב זה גוברת תחושת האובדן וההכרה בו. תחושה זו אינה זמנית ולא חולפת במהירות. זוהי תקופה בה משקיעים המהגרים בחידוש הקשר עם ארץ מוצאם ובחיזוקו (מירסקי, 2005; Sluzki,) (Mirsky & Prawer, 1999; Lomsky-Feder & Rapoport, 2005). כפי שמתאר סלוצקי (1979), במשפחה המהגרת לעיתים גבר לוקח תפקידים הקשורים להווה והעתיד, והאישה תפקידים רגשיים המכוונים להווה ועבר, כולל קשר עם הסביבה הקודמת. בדיוק כך קורה בקרב משתתפי המחקר. נשים היו אלו אשר לקחו על עצמן את הקשר עם ארץ המוצא ואת הביטוי של רגשות העצב והאבל על האובדן. חלקן עשו גם צעד ממשי – הנסיעה למולדת – כדרך להתמודד עם הגעגועים והאובדן. ויכוח שמנהלים בשלב זה משתתפי המחקר בינם לבין עצמם לגבי המשך החיים בישראל, בעד ונגד חזרה לארץ המוצא, הוא אחד הביטויים למשבר שהם עוברים. מחשבות לגבי חזרה לארץ המוצא המופיעות לאחר שנתיים אצל גברים ונשים כאחד מבטאות את האכזבה מן המקום החדש ואת ההתלבטויות והספקות לגבי שייכות אליו.

תחושות התסכול והכעס המאפיינות תקופה זו מופנות לעיתים כלפי הסביבה החדשה הגורמת למהגרים תחושת זרות וחוסר אונים. הכעס מופנה בעיקר כלפי הארץ החדשה, ומהגרים נוטים למתוח ביקורת עליה, על האנשים החיים בה ועל כל מה שמייצג אותה. ביטוי לכעס זה ניתן היה לראות בבירור בביקורת נוקבת שמתחו המרואיינים על ישראל בנושאים שונים, כולל תחושות של יחס עוין ומפלה כלפיהם מצד הסובבים אותם. לעיתים הם חשים חסרי אונים מול תופעות של ניצול ומרמה בעבודה, לאור חוסר ההתמצאות שלהם בכללי התנהלות בסביבה החדשה. לא פעם הם מתבטאים בחריפות רבה, מה שמקשה בוודאי על הסובבים אותם לקבלם. חוויית האפליה שעולה חזק בתקופה זו תורמת גם היא להרגשה של אכזבה והתפוגגות האופוריה. מחקרים מצביעים על כך שחוויית האפליה מגבירה את המצוקה הנפשית ופוגעת במצב הבריאותי. ככל שהמהגרים נתקלו יותר באפליה וגזענות, כך סבלו יותר ממצוקה נפשית ומסימפטומים גופניים. יתר על כן, מעלה המחקר טענה כי עם עלייה בוותק ושיפור בשליטה בשפה החדשה תחושת האפליה דווקא גדלה. ההסבר כנראה כרוך בעובדה כי בתקופה הראשונה האינטראקציה עם הסביבה החדשה הינה מעטה (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Perhoniemi, 2006). כמו כן, מהגרים אשר האמינו, כי יש להם אפשרות למצוא תעסוקה וכי הינם בעלי כישורים מתאימים אך לא צלחו במציאת עבודה, סובלים יותר מתחושת האפליה (Jasinskaja-Lahti, Liebkind & Perhoniemi, 2007). ואכן, למשתתפי המחקר אשר התנסו באבטלה או תת תעסוקה חווית המפגש עם האפליה הייתה חזקה במיוחד.

כאן יש להדגיש את מרכזיות נושא התעסוקה עבור המהגרים בתקופה זו, וכמובן גם בהמשך דרכם בארץ. למרות ציפיות גבוהות בתחום זה בשנה הראשונה, בהמשך מצאו את עצמם המרואיינים בתעסוקות אשר לא תואמות את כישוריהם, ולא מתוגמלות כראוי. בהתחלה עצם היכולת להתפרנס בארץ החדשה חיזקה את התקווה כי בהמשך, אחרי שילמדו טוב יותר את השפה ויפגינו את החריצות והידע שלהם, יוכלו להשתלב בעבודה מתאימה יותר ובשכר גבוה יותר. בתחילת הקריירה המקצועית בארץ החדשה תעסוקה בלתי מקצועית ובשכר נמוך נתפסת, אפוא, כמובנת מאליה וזמנית. מה שבלט בשלב זה בקרב הנחקרים, זאת התקווה שהמצב ישתנה לטובה בקרוב. וזוהי כנראה גם הסיבה העיקרית לקבלת המצב וההשקעה הרבה בעבודה. החשיבות שמייחסים המהגרים לתעסוקה קשורה

גם למטען התרבותי של יוצאי ברית המועצות לשעבר, אשר רובם התחנכו בתרבות שבה עבודה היא מסלול ההגשמה החשוב ביותר בחיים, מרכיב חשוב מן הזרות, בכך שהעניקה לפרט עמדה בחברה ובזכותה זכו לכבוד ולביטחון (Horowitz, 1989; Markowitz, 1994). בחינה של המאפיינים הסוציו-דמוגרפיים עימם הגיעו מהגרים מחבר העמים מעלה כי הסטאטוס התעסוקתי שלהם היה גבוה מאוד. יחד עם זאת לא תמיד המהגרים עסקו במקצועם המקורי עם הגיעם ארצה. למעשה 63% מהם בין השנים 1990-1995 לא עבדו בעיסוקם המקורי (לשם וליסק, 2000). פער זה בין הכישורים עימם הגיעו לבין מימושם בפועל עשוי לעורר אצל מהגרים רבים תחושת מירמור וניכור כלפי החברה הקולטת (אליאס, 2000).

למרות האכזבות הרבות, התסכולים והכעסים, בשנה השנייה המורל של המרואיינים עדיין גבוה. עצם מציאת התעסוקה והתקווה למצוא תעסוקה מותאמת יותר, מעניקה לחלק מהמרואיינים גם תחושת שייכות וביטחון. בקרב מרואיינים אשר לא מצאו את מקומם בעולם העבודה, בלטה חוויה כואבת של חוסר שייכות, חוסר מועילות ותרומה לחברה, תחושת תלישות ובדידות.

בחלוף ארבע שנים לאחר ההגירה ניתן להבחין בעמדה של עייפות ואדישות. זהו שלב בו המהגרים מבינים שהמצב כנראה לא הולך להשתנות באופן משמעותי ועליהם להסתדר ואולי אף להשלים עם מה שיש. כעת אזלו הכוחות הפיזיים והנפשיים ואין יותר אנרגיות להילחם. תחושות של שגרה, מונוטוניות, חד גוניות, שעמום, עייפות ובעיקר – סטגנציה בולטות מאוד. בולטת גם ירידה בציפיות ובתקוות: כעת הם עייפים מלהילחם והולכים עם הזרם.

יחד עם זאת מסתמנת גם התייצבות במצב. זוהי גם ההתחלה של השלמה עם השינויים והאכזבות. מצד אחד יש שיפור או התייצבות בחלק מתחומי החיים, למשל במצב כלכלי ודוור, מצד שני יש גם השלמה עם מה שככל הנראה לא ישתנה. החוויה בתקופה זו היא מן מצב ביניים בין האופוריה של השנה הראשונה לבין ההתפקחות של השנים השנייה והשלישית: אין התלהבות כמו בהתחלה, אך אין גם ביקורת קשה. ניתן לראות תחושה של השלמה מסוימת, לא מתוך חוויה טובה אלא בגלל שאין כוח להילחם ואין אלטרנטיבה. המרואיינים מחפשים דרכים לחיות ולהתנהל בתנאים הלא אידיאליים שמצאו בישראל, ליהנות מהיתרונות ולהשלים עם החסרונות. בשלב זה פוחתת החשיבה הדיכוטומית אשר אפיינה את השלב הקודם, והמהגרים מגלים שהמציאות אינה רק "שחור-לבן". חשיבה דיכוטומית היא זו שסייעה למרואיינים בתחילת הדרך להתמודד עם הבלבול והמשבר הנובע משינויים קיצוניים, מהירים ורב ממדיים. חשיבה זו אפשרה להפוך את העולם מסביב למובן יותר ולברור יותר, למצוא חוקיות בתוך הבלבול. כעת מסוגלים המהגרים לעזוב את העמדה הדיכוטומית ולסגל לעצמם ראייה רב גונית יותר שיש בה מקום גם למצבי ביניים.

ההשלמה ההדרגתית עם המצב הקיים מתרחשת במספר תחומים, בין היתר בתחום התעסוקה. משתתפי המחקר הביעו שביעות רצון מחלקים מסוימים בעבודה (למשל, יכולת ליצור, לתת ביטוי לכישורים מקצועיים, האפשרות להתפרנס בכבוד). משותפת לכולם ההתייחסות לעבודה בצורה אינסטרומנטלית יותר וירידה בציפיות. מי שמתקשה במציאת מקור פרנסה כלשהו, חווה תסכול גדול ותחושה של חוסר שייכות. חוויה דומה בשלב זה מאפיינת גם תחומים נוספים, כגון יחס מצד הסובבים, אשר מתבטאת בתגובות יותר מתונות לגילויי אפליה. המרואיינים אינם חשים

כאזרחים שווים לכול דבר, ובעיקר מרגישים זאת בעבודה. אולם בשלב זה הביקורתיות פוחתת וישנה מידה רבה של אדישות ואפתיה.

בתקופה זו ממשיכים הוויכוח וההתלבטויות הפנימיים שהחלו כבר שנתיים קודם לכן לגבי הישארות בישראל או חזרה לארץ המוצא. ויכוח זה מבטא את המתח בין הרצון להיות שייכים ולהרגיש אזרחים שווים לכול דבר, לבין תחושות תלישות וחוסר שייכות. יחד עם זאת, מגיעה ההכרה כי הילדים הם הביטוי הראשון להסתגלות בארץ החדשה, הם הסיבה להגירה והם גם הסיבה להישארות. ביטויים להתאקלמות בקרב הילדים בולטים כעת יותר לעין, והם מהווים סימן ראשון גם להסתגלות של ההורים.

בשלב זה לאחר ההתלבטויות והמשברים סביר שייבנה כבר סיפור אישי לגבי החיים כאן: מי שמחליט להישאר, סיפורו ניסוב סביב הטענה כי "אין טעם לחזור", ואילו מי שמחליט לחזור או חסוסי שייכות באופן בולט, יטען בסיפורו כי עדיף לחזור. על מנת לבנות סיפור זה או אחר, משתמשים המרואיינים בנסיעה למולדת או בסיפורים של אנשים אחרים אם לא התאפשר להם לנסוע בעצמם. מעניין, כי מרואיינים שרוצים לחזור ראו בזמן הביקור "שם" דברים חיוביים בעיקר, ואילו למי שהחליטו להישאר, החיים "שם" נראים פחות אטרקטיביים. על פי ממצאי המחקר עולה כי אלו מהמהגרים אשר יחזרו לארץ המוצא – סביר שיעשו זאת בין השנה השנייה לרביעית.

שלב זה של אדישות ועייפות בתהליך ההסתגלות בהגירה בדרך כלל לא זוכה להתייחסות מובחנת בספרות. המודל הליניארי של ההסתגלות בהגירה, כלל לא מבחין בשלב מסוג זה (Ward et al., 1998; Beiser, 1988). ואילו מחקרים אשר תומכים בצורה זו או אחרת בעקומת ה-U של ההסתגלות טוענים כי לאחר המשבר מגיע איזון מחדש או יציאה מהמשבר (Markovitsky & Samid, 2008; Slutzki, 1979), אך אינם מתייחסים לשלב שבין המשבר לבין היציאה ממנו. מחקר ישראלי שלא מצא ירידה במצוקה נפשית בקרב מהגרים גם לאחר 5 שנים מהגירה, תומך בטענה, כי ההסתגלות נפשית דורשת יותר זמן מאשר תחומי ההסתגלות אחרים. מספר שנים לאחר הגירה, לגורמים חברתיים ונפשיים יש תפקיד יותר חשוב ברווחה נפשית של מהגרים מאשר מצב כלכלי עצמו (Lerner et al., 2005). עוד מחקר אורץ ישראלי בקרב מהגרים מחבר העמים מציג מודל דו שלבי לפיו המצוקה הנפשית עולה ומגיעה לשיא כעבור שנתיים, ומשם יורדת עד לשנה הרביעית או החמישית (Ristner & Ponizovsky, 1999). מודל זה אינו תומך בתקופה אופורית בשונה ממצאי מחקר זה, אך תואם לממצא שהמשבר מגיע לקראת השנה השנייה, וכי לאחריו מתחילה ההתאוששות. ממצאי המחקר הנוכחי חושפים אם כן, תקופה ממושכת למדי המאופיינת בחוויות של עייפות, אדישות והשלמה עם המצב. משך התקופה יכול להשתנות, אך סביר ששלב זה יופיע בין השנים רביעית עד שישית בערך. יש להניח כי עבור מהגרים אשר חשים שייכים יותר, מועילים ורצויים בארצם החדשה – שלב זה יהיה קצר יותר, וגם המשבר שיבוא קודם לכן יהיה מתון יותר. נראה, כי גם שלב זה חיוני בדרך אל השגת האיזון המחודש, אשר מתרחש רק מספר שנים לאחר מכן. היציאה מהמשבר והשגת האיזון המחודש מתרחשים באופן דרמטי במיוחד. לאחר שבע שנים השינויים אינם קיצוניים, ולפעמים השינוי העיקרי הוא רק בהרגשה. ההשלמה עם המצב

החדש מתרחשת גם אם חיי המרואיינים שונים לחלוטין ממה שציפו בהתחלה. אין פרוש הדבר שאין להם ביקורת כלפי ישראל, אך היא מאוזנת יותר, תוך הכרה ביתרונות וחסרונות וההשלמה איתם. מתגברת ההכרה בעובדה כי יש ללמוד להתנהל במציאות הלא אידיאלית שגילו כאן.

כעבור שבע שנים משמעות האיזון המחודש אינה הגשמת החלומות והציפיות של התקופה הראשונה, אך גם לא חזרה למצב ההתחלתי. מדובר כאן בתהליך השלמה פסיכולוגי עם המצב הנוצר לאחר יציאה מהמשבר, לעיתים בשל התייצבות בתחומים מסוימים ושביעות רצון חלקית, ולעיתים מתוך עייפות וחוסר ברירה. תהליך ההשלמה עשוי להיות קל יותר כאשר ההורים שבעי רצון מהתקדמותם של ילדיהם או ממצבם התעסוקתי שלהם עצמם.

אחד הממצאים הבולטים במחקר הנוכחי נוגע למעגל החיים. בגילם של משתתפי המחקר (גיל הביניים) הם אמורים היו ליהנות מהפירות של עבודה מאומצת, השקעה בקריירה, השגת דיור הולם והגעת הילדים לבגרות. גיל הביניים הוא שלב של השקעה בעצמי, הנאה מקשרים חברתיים וזוגיים (אייל, 1997; 1996; 1978, Levinson, 1998; McGoldrick, 1989; Carter & McGoldrick, 1989). אך הדבר אינו כך בהגירה: גם אחרי שבע שנים עסוקים משתתפי המחקר בהישרדות יום יומית, עייפים, חווים חוסר ביטחון כלכלי ותעסוקתי, וגם לא התקדמו הרבה בקריירה המקצועית. גם מבחינת השפה ההתקדמות מעל הרמה הבסיסית היא מינורית מאוד. בולטת הרגשה של עייפות פיזית ועיסוק בבעיות רפואיות. עם ההגירה מתרחש, אפוא, שינוי מהותי במעגל חיי הפרט והמשפחה, ולא ברור האם התקופה של הנאה מהפירות תגיע מאוחר יותר, או שמא גורלם של המהגרים לוותר עליה כחלק משורת הויתורים האחרים שנאלצו לעשות כתוצאה מההחלטה להגר בגיל זה.

ממצא מעניין אחר הוא כי בשלב זה נוצרת תחושת שייכות כלשהי לחברה החדשה, אך ככול הנראה, תחושת זרות ותלישות במידות שונות תלווה את אוכלוסיית המהגרים עוד תקופה ארוכה. המחקר מלמד כי הסתגלות בהגירה מתרחשת על פי קצב אישי של כול מהגר ואין לו נקודת סיום ברורה. זהו תהליך של השלמה הדרגתית עם עליות וירידות בדרך. המהגרים ממשיכים וימשיכו בדיאלוג פנימי או ממשי עם ארץ מוצאם. קשר זה מאפשר להם לחוות תהליך השלמה עם האובדן ולעיתים, כפי שמדגישים חלק מהנחקרים, מהווה סוג של "תדלוק רגשי" (מירסקי, 2005) אשר מסייע בתהליך ההסתגלות הממושך. מחקרים מעידים על כך כי תמיכה נפשית המסופקת על ידי רשתות תמיכה אתניות מחו"ל תורמת לרווחה נפשית של מהגרים. המצב הרצוי לאור גלובליזציה הוא כי רשתות בין לאומיות יהוו חלק חשוב מקהילת המהגרים. הן עשויות להפחית מצוקה במיוחד בקרב מהגרים אשר חווים דחק גדול יותר. תמיכה חברתית ותמיכה של קהילה אתנית עשויה לעצב את חווית אקולטורציה ולצמצם את ההשפעה השלילית של תפיסת אפליה על הרווחה הנפשית (Jasinskaja-Lahti, Liebkind, Jaakkola & Reuter, 2006), בעוד העדר או מיעוט רשתות תמיכה חברתית עלולים להחריף את תפיסת האפליה (Finch & Vega, 2003; Noh & Kaspar, 2003).

בישראל למשל, רוב רשתות תמיכה חברתיות של מהגרים מחבר העמים מורכבות מיוצאי חו"ל עצמם. להתכנסות זו לתוך הקהילה מאותו מוצא יש כמה הסברים, ונראה כי אחד מהם ניתן למצוא בהבנה כי זהו שלב טבעי בתהליך פסיכולוגי בהגירה. רק בחברת אלו שחולקים את אותה תרבות, שפה

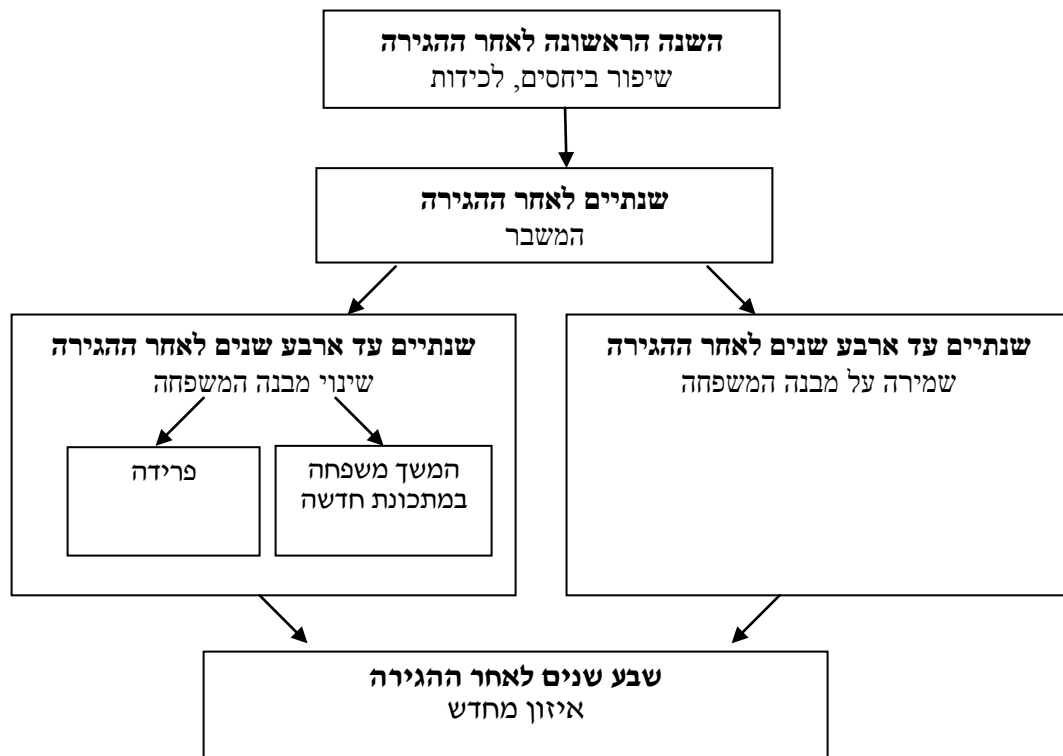
משותפת ועבר משותף יכולים המהגרים לשקם את העצמי שלהם (Mirsky, Baron-Draiman & Kedem, 2002).

לבסוף, מעניין לשאול מהו המדד העיקרי מבחינת המרואיינים להסתגלות? התשובה של משתתפי המחקר היא חד משמעית: מצבם של הילדים. אם הילדים הצליחו כאן על פי תפיסתם, ואם המעבר מטיב עמם - המאמץ היה שווה. יכולים הם להתנחם בעובדה כי לא לשווא עשו את היותורים הרבים. אם לא כך הדבר, תחושות החרטה והכישלון הן אלו שיצבעו את חוויתם. מעבר לכך, יכולת לפתור בעיות באופן עצמאי, לשלוט בשפה ברמה המאפשרת מוביליות תעסוקתית, השגת אותו מעמד תעסוקתי שהיה להם בארץ מוצאם ויכולת לפרנס את המשפחה בכבוד - אלה הן אמות מידה חשובות בעיני המהגרים להסתגלות. אך לא די בכך. בעיניהם להסתגל, משמעו להרגיש שייך לחברה החדשה, להיות חלק מהחברה ולא להרגיש זרים. חשיבות רבה מיוחסת גם להכרת חוקי המדינה ויכולת לממש את הזכויות המגיעות להם.

4.2 תהליכים משפחתיים לאורך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה

זמן הינו גורם קריטי גם בהקשר של תהליכים משפחתיים וניתן היה להבחין במספר שלבים בתהליך ההסתגלות לאורך תקופת המחקר, כאשר כל שלב מתאפיין ביחסים משפחתיים מסוג שונה. שלבי ההסתגלות ברמה המשפחתית רובם מקבילים לאלה שתוארו ברמה האישית. ככל הנראה קיימות השפעות הדדיות בין הסתגלות ברמה האישית לבין תהליכים משפחתיים. תרשים מס' 2 מסכם גראפית את התהליכים המשפחתיים לאורך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה.

תרשים מס' 2: תהליכים משפחתיים לאורך שבע שנים הראשונות לאחר ההגירה

נזכיר כי כול המשפחות שהשתתפו במחקר היו בעת ההגירה לישראל משפחות שלמות שכללו זוג הורים ולפחות ילד מתבגר אחד. בראיונות של השנה הראשונה העבירו המרוויינים מסר מאוד ברור: היחסים במשפחותיהם השתפרו לאחר הגעתם לישראל. למרות שהמשפחות המשתתפות במחקר היו שונות זו מזו מבחינת הרקע, מבנה, מעמד בארץ המוצא, השכלה ועוד, החוויות אותן תיארו בשנה הראשונה לאחר הגירתם היו דומות מאוד. פה אחד ציינו המרוויינים את השיפור ביחסים הזוגיים, תחושת לכידות והדדיות משפחתית, קירבה בין בני הזוג ומוטיבציה להמשיך יחד במשימה המרכזית – ההסתגלות לארץ החדשה. אפילו שינויים שליליים כביכול, כגון העדר קשרים חברתיים או צמצום הקשר בין בני המשפחה נתפסים באותה תקופה כתורמים לקשר המשפחתי. חוויה זו מקבילה ומהווה חלק בלתי נפרד מאותה תחושת האופוריה, אשר מאפיינת את חוויית המהגרים ברמה האישית במהלך השנה הראשונה לאחר ההגירה.

ממצא זה ראוי לתשומת לב מיוחדת לאור התפיסה הרווחת בספרות כי הגירה הינה אירוע לוחץ המעורר דחק, אשר עלול לגרום למתחים במשפחה (Ben-David & Lavee, 1994; Chun & Akutsu, 2003; Darvishpour, 2002; Min, 2001; Slutzki, 1979, 1998). אך אם נתבונן על השנה הראשונה בלבד, נגלה כי אין השפעות שליליות של השינויים הכרוכים במעבר על המשפחה, אלא ההפך הוא הנכון. ממצא זה אינו מובן מעליו: למרות שניתן היה לצפות למשבר בעקבות מצב שההגירה יכולה ליצור – בשנה הראשונה יש דווקא שיפור ביחסי המשפחה. ככל הנראה, אופוריה ראשונית מתפרשת גם על המישור המשפחתי. לכן, לצד הסיכון הטמון במעבר מארץ לארץ, יש בו גם סיכוי לשיפור היחסים וחיזוק הלכידות המשפחתית בתקופה הראשונה לאחר ההגירה. בנוגע למתבגרים, נראה כי התמונה בשנה הראשונה מורכבת יותר, ומצבם פחות ברור וחד משמעי מאשר זה של הוריהם. בחלק מהמשפחות כבר בחודשים הראשונים נצפו קשיים עם הילדים המתבגרים, כגון ירידה מבחינה לימודית, סירוב ללכת לבית הספר, קשיים חברתיים ועוד, אשר מעידים על מצוקה נפשית או משבר כלשהו. במשפחות אלה בלט במיוחד הפער בין המצב הלא טוב של הילד לבין רושם חיובי מאוד על ישראל שביטאו ההורים יחד עם דיווחיהם על שיפור ביחסים הזוגיים.

נראה, שהמשבר מגיע קודם אצל המתבגרים אשר נאלצים להיכנס למערכות פורמאליות כגון בית ספר או צבא מיד עם הגעתם לישראל, ולעיתים לא זוכים לתקופת החסד של האולפן והתאקלמות ראשונית. יחד עם זאת, גם היציאה מהמשבר כנראה מתרחשת אצל המתבגרים מוקדם יותר, שכן הם לומדים את השפה ואת נורמות ההתנהגות בתרבות הקולטת מהר יותר מהוריהם. תמונה זו תואמת את המחקרים שעקבו אחר מצב המתבגרים בשנים הראשונות לאחר ההגירה (Mirsky et al., 2007; Tartakovsky, 2007; 2009). יחד עם זאת, משך הזמן לאחר ההגירה בהחלט אינו קריטריון יחיד להתנסות של המתבגרים. נראה, כי לשינויים במערכת המשפחתית השלכות ארוכות טווח על מצבם והסתגלותם.

התמונה שמצטיירת בשנה הראשונה ברמה המשפחתית הינה זמנית בלבד. ממצאי המחקר הנוכחי מגלים שלא ניתן לחקור את התהליכים במשפחה המהגרת ללא התייחסות לפרספקטיבה של זמן. חשיבות בחינת הדברים על פני ציר הזמן נובעת בין היתר מן העובדה כי לא מדובר בשיפור קבוע.

אם נמשיך להסתכל ולעקוב אחר התהליך לאורך זמן, נראה כי בהמשך ישנן מספר אפשרויות, והיחסים המשפחתיים עשויים להתפתח למספר כיוונים. במהלך השנים הבאות בתקופת המחקר משפחות אחדות נאלצו לשנות את המבנה שלהן, בזמן שאחרות שמרו עליו, גם אם סוג היחסים השתנה.

בשנה השנייה ואחריה, חלק מהמשפחות שמרו על המבנה כפי שהיה בעת ההגעה לישראל, ואחרות יצרו סוגים חדשים של מערכות משפחתיות. מניתוח הנתונים עולים שני דפוסים משפחתיים עיקריים: דפוס אחד מאפיין משפחות אשר נשארו שלמות ולא חל בהן שינוי מבני, ודפוס אחר בו המשפחות שינו את המבנה ההתחלתי שלהן. מבין השינויים במבנה המשפחתי ניתן היה להבחין באפשרויות שונות, החל מפרידה סופית בין בני זוג ועד למגורים של בני המשפחה במדינות שונות תוך שמירה על קשר משפחתי. חלק מהמשפחות ששינו את המבנה שלהן יצרו סוג חדש של מערכת היחסים – מערכות משפחתיות חלופית, שאינן זהות למבנה ההתחלתי של המשפחה, אך גם לא התפרקו לגמרי. ניתן לראות, כי לכול דפוס מאפיינים ייחודיים, והדפוסים שונים אלה מאלה מבחינת יחסים זוגיים, יחסים בין הורים ולילדים, וכן מבחינת מסלול אותו עובר הילד המתבגר על רקע יחסים אלה.

כיצד התפתחו מערכות היחסים בתוך המשפחה במהלך השנים? כפי שצוין, היחסים בשנה הראשונה בכל המשפחות, ללא קשר לדפוסים המאוחרים יותר, התאפיינו בחוויה חיובית מאוד של קירבה הדדית, שיפור ביחסים זוגיים, תחושת לכידות משפחתית והדדיות. השנים השנייה עד רביעית אחרי ההגירה מצטיירות כתקופה משברית וסוערת גם ביחסים המשפחתיים. קונפליקטים מופיעים על רקע מצוקה כלכלית, אובדן מערכות תמיכה, ירידה בסטאטוס תעסוקתי, שינויים בתפקידים משפחתיים והפרת איזון כתוצאה משינוי באורך חיים מוכר. זוהי תקופה בה סיכון למשבר משפחתי הוא גבוה. אם המשפחה תאלץ לשנות את המבנה שלה כתוצאה מהמשבר ומתוך צורך ליצור איזון מחודש בהתאם לנסיבות והלחצים – סביר שהדבר יקרה בתקופה זאת. המשימה העיקרית של המשפחה בשלב זה היא למצוא משמעות חדשה במציאות חדשה, להמשיך את הזהות המשפחתית מחד ולהתאימה לסביבה מאידך. שתי משימות אלו מורכבות ודורשות כוחות רבים וויתורים רבים, כאשר האיזון הוא מאוד עדין וקשה להשגה.

בתקופה זו עשויים להתגלות פערים בין בני הזוג בקצב ההסתגלות בתחומים שונים: תעסוקה, רכישת שפה, תחושת שייכות ועוד. בנוסף, עשויים הילדים להסתגל מהר יותר מהוריהם לשינויים, לתפוס מהר יותר את התרבות ואת השפה החדשים, ולבקש לעצמם מידה רבה יותר של חופש. שינויים אלו ואחרים עלולים לעורר תחושת חוסר אונים של ההורים ואובדן סמכותם. ההורים מגלים כי דפוסים משפחתיים שהיו פונקציונאליים בארץ המוצא אינם פונקציונאליים עוד. אולם בנייה של מנגנוני התמודדות משפחתיים חדשים, המותאמים לחברה החדשה היא תהליך ממושך שעשוי להתארך חודשים ואף שנים לאחר ההגירה.

בשונה מהשנה הראשונה, בה כל המשפחות היו דומות בתיאורי החוויות האופוריות שלהן, בתקופה הסוערת מתפצלות התגובות לשני דפוסים שונים. יש משפחות שמדווחות כי גם כעבור שנתיים נשמרים היחסים הטובים. משפחות אלה מצליחות לשמור על המבנה ההתחלתי שלהן. לחצים כלכליים, שינויים בסטאטוס תעסוקתי, עומס פיזי ורגשי נותרים בעינם, אך הם אינם מביאים לפירוק

המערכת המשפחתית. בשלב זה היחסים מאופיינים בגמישות בתפקידים, עזרה ותמיכה הדדית, כאשר התמודדות עם הקשיים עשויה אפילו לקרב בין בני הזוג. אין פירוש הדבר כי היחסים הם נטולי קונפליקטים. גם בתחום המשפחתי ניכרת התפוגגות האופוריה הראשונית, והיחסים מקבלים אופי פחות רומנטי ויותר מציאותי. היחסים כעת מאופיינים ברפרטואר רחב יותר של תגובות אשר עשוי לכלול גם קונפליקטים רבים וחילוקי דעות. כל אלה לא פשוטים להכלה ולהתמודדות בשל העדר מערכות תמיכה שבעבר סייעו לבני המשפחה להתמודד עם משימות היום-יום. אולם, יש משפחות שבהן שני בני הזוג מהווים זה עבור זה מקור תמיכה וכתובת לפנייה.

בבחינת מצבם של המתבגרים במשפחות ששמרו על המבנה שלהן, מצטיירת תמונה של יחסים טובים בין ההורים לילדים. המתבגר תופס את הוריו כדמויות קרובות אשר ניתן לפנות אליהן בעת צרה, לקבל תמיכה או עצה. גם במצב בו חשים הילדים כי אינם יכולים להעמיס על הוריהם את עול בעיותיהם שכן ההורים עסוקים בהישרדות או אינם פנויים רגשית, מצליחים ילדים אלה להיעזר בדמויות משמעותיות אחרות. את המסגרות הפורמאליות, בין אם בית הספר או צה"ל, חווים המתבגרים ממשפחות אלה כמסגרות חיוביות, תומכות ומאפשרות. הם יוצרים קשרים חברתיים חדשים ומקשרים את עתידם עם ישראל. כבר בשלב זה הם עשויים להרגיש יותר בטוח בישראל בהשוואה לשנה הראשונה.

במשפחות ששינו את המבנה שלהן מתעצמים הקונפליקטים בין בני הזוג. במשפחות אלה בלט שינוי דרסטי בתפקידים המשפחתיים בעקבות ההגירה. המשבר מתרחש על רקע חוסר יכולת של הגבר לשמור על תפקידו כמפרנס עיקרי וראש המשפחה. תפיסה מסורתית של תפקידים גבריים ונשיים עלולה להביא למשבר גדול על רקע שינויים מסוג זה.

במערכות היחסים של ההורים עם הילדים בלטה תחושת חוסר אונים מול הילד המתבגר. עם אובדן המעמד התעסוקתי והחברתי, חשו ההורים כי איבדו את הסמכות ההורית שלהם וגילו כי אינם מהווים עוד הסמכות העיקרית עבור המתבגר. בעיני המתבגרים ההורים לא נתפסים כמקור תמיכה עיקרי, ולעיתים יש למתבגרים ההרגשה של תלישות וחוסר יציבות. תקופה זו של משברים וקונפליקטים עשויה להביא לפרידה בין בני הזוג או לשינוי מבני המשפחה שמטרתו להסתגל למצב החדש ולמנוע פרידה סופית.

גם בהמשך, לאחר ארבע שנים בישראל במשפחות ששמרו על מבנה שלהן היחסים בין בני הזוג ממשיכים להתאפיין בדאגה הדדית ותמיכה. זאת למרות הלחצים הכלכליים, תעסוקתיים, בעיות בריאות וקונפליקטים עם ילדים על רקע גיל התבגרות. גם כעת לא מדובר על יחסים נטולי קונפליקטים, אך הם עדיין מאופיינים בגמישות בתפקידים ועזרה הדדית. כל זאת למרות תחושת העייפות והאדישות המאפיינות תקופה זו ברמה האישית.

בנוגע לילדים במשפחות ששמרו על המבנה שלהן, חוויותיהם פחות אחידות מאשר שנתיים קודם לכן, אך ניתן להצביע על קווי דמיון. לצד קונפליקטים שונים עם ההורים, המשפחה נשארת עבור הילדים מקור תמיכה ועוגן, כאשר בהתמודדות עם בעיות הם מביעים אמון בהורה או באחר משמעותי. בשלב זה עסוקים המתבגרים בבניית תוכניות לעתיד וטיפוח קשרים עם קבוצת השווים אשר אמורה לסייע להם בפרידה פסיכולוגית מההורים ובניית הזהות. מתבגרים במשפחות אלה

חווים את חייהם כמשמעותיים, ונהנים מהדברים שהם עוסקים בהם. הם בונים תוכניות ללימודים ועבודה, מרגישים שייכים ובטוחים בארץ ומקשרים את עתידם עם ישראל. משפחות ששינו את המבנה מנסות להסתגל לשינויים וליצור איזון חדש. בשלב זה המתבגרים עשויים לחוש חוויה של שעמום, ריקנות ותלישות ולהתנסות בהתנהגות מסוכנת. בולט התסכול של ההורים, אשר הגיעו לארץ למען הילדים, ומגלים כי הילדים הם דווקא אלה שנפגעו מהמעבר. הסתגלות לשינויים משפחתיים מתרחשת תוך כדי תחושת העייפות שמאפיינת תקופה זו ברמה האישית.

שבע שנים לאחר ההגירה בני הזוג במשפחות שנשארו שלמות חווים את הקשר ביניהם כטוב ומדווחים כי ההגירה דווקא שיפרה את היחסים ביניהם. למשל, בשל גמישות התפקידים נעשו הגברים מעורבים יותר בניהול משק בית וביצעו תפקידים שבעבר היו נחלתן של נשותיהם. כתוצאה מהמעבר נאלצו בני הזוג להתמודד עם לחצים רבים בתוך המשפחה, אך הם מדווחים כי עברו את המבחן בהצלחה.

כעבור שבע שנים חלה גם רגיעה בקונפליקטים שאפיינו את היחסים בין הורים לילדים. הילדים, אשר כיום בוגרים כולם, תופסים את ההורים כמי שניתן לסמוך עליהם, לשתף אותם ולקבל עזרה. נראה, כי המתבגרים במשפחות ששומרות על המבנה שלהן עשויים לצאת מהמשבר בהצלחה. הם חשים שהסתגלו לישראל, ממשיכים במימוש תוכניותיהם בתחום לימודים ועבודה או בניית משפחה. ילדים אלו חווים את ישראל כמקום שמאפשר לצעירים הזדמנויות להתקדם וחשים חלק מהחברה, תוך תפיסה חיובית של יחס הסביבה כלפיהם.

גם משפחות ששינו את המבנה שלהן מתחילות להתרגל לשינויים וליצור איזון מחדש. הן לומדות להתנהל במצב החדש, אם זה לנסוע בין ארצות, לגור כשותפים או כבודדים. יחד עם זאת, הקשר בין הילדים להוריהם עלול להתאפיין בקונפליקטים ואף בניתוק. הילדים הבוגרים דיווחו לעיתים על תחושה של שעמום ותלישות, תוך אמונה כי במדינה אחרת ולא בישראל מצפה להם עתיד טוב יותר.

נראה, כי המעבר התרבותי מעורר דילמות הקשורות למהות המשפחה, להורות, ולתפקידים מגדריים. המשברים שהינם בלתי נמנעים לנוכח המעבר התרבותי מערערים את המבנה המשפחתי הקודם שלעיתים חייב להשתנות על פי נסיבות חדשות. מהממצאים עולה החשיבות לכבד את הפתרונות שהמשפחות מוצאות על מנת להתמודד עם השינויים הרב ממדיים והמציאות המורכבת בהגירה. כיום קיים מגוון של סוגים אלטרנטיביים של משפחות (ליבליך, 2003), בהקשרים שונים שאינם דווקא הגירה. בשנים האחרונות אנו עדים לתופעה של הגירה חלקית או משפחות מפוצלות, כאשר בני הזוג נפרדים לצורך הגירה, אך שומרים על יחסי משפחה – תופעות אלו הולכות ונעשות נפוצות (Dreby, 2007; Huang & Yeoh, 2005; Michael, 2009). אלה פתרונות יצירתיים ורובם אדפטיביים, גם כשהם חורגים מהמבנה המשפחתי הקלאסי. גישות אלה מאופיינת בכבוד לצורות שונות של חיי משפחה ושל המושג "נורמליות" בכלל.

4.3 נקודות סיכון וחוסן משפחתיים והיבט מגדרי

ממצאי המחקר עולה כי התקופה בין השנה השנייה לרביעית לאחר ההגירה מאופיינת בסיכון למשבר אישי ומשפחתי. אחד הממצאים המרכזיים מצביע כי במידה ועלול להתרחש המשבר, הוא אינו מתרחש מייד עם ההגירה, אלא לאחר תקופה של אופוריה וחסיונות מפני המשבר. בציר הזמן שנבחן במחקר הנוכחי (שבע שנים) תקופת הסיכון היא בין השנה השנייה לרביעית. כלומר ישנה סבירות גבוהה יותר לכך שהמשבר יפקוד את הפרט והמשפחה המהגרים בתקופת זמן זאת. ואכן, כפי שראינו, ישנם מחקרים שתומכים בטענה זאת, ומתארים תקופה זו כתקופה בה עולה המצוקה הנפשית אצל המהגרים (Mirsky et al., 2007; Ristner & Ponizovsky, 1999). הממצאים מלמדים כי המשבר עלול להתבטא הן ברמה האישית והן ברמה המשפחתית ותומכים באינטראקציה בין הסתגלות ברמה האישית וברמה המשפחתית (Ben-David & Lavee, 1994; Berger Cardoso & Thompson, 2010; Min, 2001; Leidy et al., 2010; Roer-Strier, 2001; Slonim-Nevo et al., 1999, 2009).

יתר על כן, מדובר במשבר כללי ורב מימדי אשר עלול לכלול תחומים רבים, כגון תחום אישי, משפחתי, תעסוקתי, חברתי ועוד. נשאלת השאלה האם במקרה של הגירה, בהעדר מערכות תמיכה, המשבר הוא כולל ומסוכן במיוחד? נראה כי בהגירה, כאשר מתרחש משבר בתחום אחד, התפשטות לתחומים אחרים והידרדרותו לכדי משבר כולל ורב מימדי עשויה להיות מהירה במיוחד.

עוד עולה מהממצאים כי שינויים קיצוניים בתפקידים משפחתיים מהווים גורם סיכון נוסף בהגירה. נראה שבמשפחות בהן התפקידים והמעמד של בני המשפחה השתנו אחרי ההגירה באופן קיצוני, היה קשה יותר לשמור על המבנה הקיים. במשפחות שנאלצו לשנות את המבנה, מהפך בתפקידים משפחתיים סיכן את מעמדו של הגבר כראש משפחה וכמפרנס. על פי הספרות במצבי אבטלה או משברים כלכליים, התערערו מעמד הגבר כתוצאה מחוסר יכולתו לפרנס עשויה לערער את מעמדו במשפחה ואף ליצור מצב של הדרה כפולה – שוליות חברתית ומשפחתית (Ashwin & Lytkina, 2004). על אחת כמה וכמה זהו גורם משמעותי מאוד בעת מעבר תרבותי, אשר מגביר את המתח הנוצר כתוצאה מהשינויים בתפקידים מגדריים מסורתיים (Chun & Akutsu, 2003; Darvishpour, 2002; Min, 2001).

תעסוקה והיכולת להשיג פרנסה מעניקות לגבר את המקום המכובד במשפחתו, מקנות לו ביטחון עצמי וערך עצמי. חיפוש אחר תעסוקה במדינה הקולטת מעסיק מהגרים רבים כיוון שלעיתים קרובות ההגירה מחייבת שינוי תעסוקתי, לרוב תוך פגיעה במעמד חברתי, כלכלי ומקצועי. כתוצאה מכך, מהגרים נחשפים לחוויה כואבת של ביטול הישגים מקצועיים ואובדן הכרה מקצועית שנרכשו במשך שנים רבות בארץ מוצאם (ברגר, 1999; Miller, & Gross, 2004). טרם המעבר רוב האבות במחקר הנוכחי היו המפרנסים העיקריים במשפחותיהם, והיו מעורבים יותר בעולם העבודה מאשר במשפחתם. אובדן היכולת לפרנס נחוה בעוצמה על ידי האבות ועלול לעורר מצוקה רגשית ונפשית רבה (Strier & Roer-Strier, 2005).

הן ממצאי המחקר והן הספרות בנושא חלוקת תפקידים מגדריים במשפחות מהגרות מעידים על כך שהמגדר מהווה מרכיב משמעותי אשר עשוי לצבוע את חוויית ההגירה. לעיתים בעקבות

ההגירה נאלצים גברים לקבל תעסוקה בסטטוס ובשכר יותר נמוך ביחס לאלה שהיו להם בארץ מוצאם. מצב זה מערער את התפיסה העצמית של האבות כמפרנסים עיקריים ואת מקומם כראש משפחה, בד בבד עם השינויים בדימויים בעיני ילדיהם ונשותיהם כמפרנסים ומצליחים. מרכזיות של פרנסה בהגדרה עצמית של הגברים וקצב ההסתגלות לשינוי תרבותי איטי יותר מנשים, עלולים להגביר את תחושת ההיחלשות של הגברים, ולחשוף אותם למשבר הגירה חריף יותר בהשוואה לבנות זוגם (Qin, 2009; Strier, & Roer-Strier, 2005; Lamb & Bougher, 2009; Este & Tachbe, 2009). על אף העובדה שגברים מהגרים עשויים לא להיות מועסקים תקופה ממושכת יותר מאשר הנשים ולכאורה זמינים ויכולים לסייע לנשותיהם בטיפול בבית ובילדים, העדר ניסיון בתפקידים הוריים ומגדריים חדשים ומשברים בעקבות השינוי התרבותי פוגמים בדרך כלל בתפקודם. זאת ועוד, השתלבותם המהירה של הילדים והנשים בתרבות החדשה במדינה הקולטת עלולה לאיים על מעמד האב במשפחה ולערער את איזון משפחתי. ירידה בביטחון העצמי ובתחושת ערך עצמי לאור אבטלה ועוני, ואובדן המעמד החברתי והכלכלי, עלולים להוביל לתחושות אבן עזות, לנידוי חברתי, שוליות ורמות גבוהות של דיכאון בקרב האבות המהגרים (Beiser & Hou, 2001; Strier & Roer-Strier, 2005).

מחד גיסא, אכן ניתן להבחין בירידה במעמד הגברים ובתחושת ניכור ושוליות הן בחברה בכלל ובמשפחה בפרט, מאידך גיסא, הדבר רק לעיתים רחוקות מביא מעורבות הגברים בזירה המשפחתית ובניהול משק הבית, גם אם האישה נוטלת את תפקיד המפרנסת הראשית. לעומת זאת, מעמדן של נשים במשפחה עשוי לעלות בשל היותן בקיעות יותר בתרבות המקום, תורמת לפרנסת המשפחה ללא ויתור על המקום המכובד כמנהלת משק בית (Lamb & Bougher, 2009). יש לזכור כי בתרבות ממנה הגיעו משתתפי המחקר, עבודה הינה לא רק עניין כלכלי אלא גם אמצעי לשילוב חברתי. כך, לגבר קשה לאמץ תפקיד שנחשב נשי, גם אם אימוץ תפקידים חדשים בבית היה יכול למנוע דמורליזציה. בתרבות המקור של משתתפי המחקר פרנסה מהווה תפקיד עקרי, בעוד יש רק מעט תפקידים בבית שנחשבים גבריים. בחברה הסובייטית נשים וגברים היו שותפים שווים בפרנסת המשפחה וכ-90% מהנשים בחבר העמים עבדו במשרה מלאה מחוץ לבית (Remennick, 2002). ועל אף עצמאותן הכלכלית של נשים, מסורת פטריארכאליות הייתה חזקה, במיוחד בחיים המשפחתיים והזוגיים. מצד אחד לקחו הנשים חלק פעיל בפרנסת המשפחה, ומן הצד השני מילאו את כל התפקידים המסורתיים בבית ובחינוך הילדים (מירסקי, 2009; Remennick, 1999b; 2002). לאור הממצאים ובהתבסס על הגישה המערכתית נראה כי משבר של פרט במשפחה משליך על המשפחה כולה, במיוחד כאשר מדובר בגבר שהוא ראש משפחה. שינויים ניכרים במבנה ודינאמיקה משפחתית, המלווים בדחק כתוצאה מכך, יכולים להשפיע על ההסתגלות של כל בני המשפחה. כפי שתואר, גברים עשויים לחוות משבר הגירה באופן חריף יותר מאשר בנות זוגם (Este & Tachbe, 2009; Lamb & Bougher, 2009; Qin, 2009). ערעור מקומו של ראש משפחה כפי שהמשפחה תופסת אותו, מערער כנראה את המשפחה כמערכת יותר מאשר משבר של דמויות אחרות בה. נראה

כי התחזקותה במקביל של דמות האם תורמת לחוסר האיזון, ועלולה להוות גורם סיכון לפירוק המבנה המשפחתי הקיים.

פערים בקצב הסתגלות לתרבות חדשה הינו גורם סיכון נוסף. אחת ההשלכות של פערים אלה היא הפרת מאזן כוחות משפחתיים (Leidy et al., 2010). מצב זה עשוי לנבוע בין היתר מחוסר הלימה בין הצרכים של כל אחד מבני הזוג ומתפיסות שונות של המציאות והחברה בה הם חיים. דווקא הפערים הם אלה אשר עלולים להפר את האיזון במערכת המשפחתית (Slonim-Nevo et al., 2001; Min, 2001; Darvishpour, 2002; Chun & Akutsu, 2003; 1998). במחקרם של בן-דוד ולוי (Ben-David & Lavee, 1994) נמצא למשל, כי משבר זוגי מתרחש כתוצאה מכך שנשים עברו תהליך אקולטורציה מהיר יותר לתרבות ישראלית בהשוואה לבעליהן. גם מחקרים מחוץ לישראל תומכים בטענה כי תהליכי אקולטורציה של גברים הם איטיים יותר מאלו של נשים (Lamb & Bougher, 2009; Qin, 2009).

בנוסף לפערים בין בני הזוג בקצב ההסתגלות לתרבות החדשה ובהסתגלות לשינויים במצב התעסוקתי, תשומת לב מיוחדת מעוררים הפערים בשליטה בשפה החדשה. ממצאי המחקר הנוכחי תומכים בטענה כי לפערים בשליטה בשפה ישנה השלכה על מאזן הכוחות המשפחתיים. מחקר עדכני מלמד כי לפער בין בני זוג מהגרים בקליטת השפה השנייה עלולה להיות השפעה שלילית על שביעות רצון מהנישואים דווקא בשנתיים ושלוש שנים לאחר ההגירה (Kanat-Maymon, Sarid, Mirsky & Slonim-Nevo, unpublished research report). מחקר נוסף מלמד כי ככל שתפיסת חלוקת התפקידים המגדריים במשפחה הינה מסורתית, פערים בהסתגלות לשוניית לטובת האישה עלולים לגרום למתחים וקשיים זוגיים (Kisselev, Brown & Brown, 2010).

העדר מערכות תמיכה שבעבר סייעו בשמירה על איזון המערכת המשפחתית הינו גורם סיכון משמעותי בהגירה. קונפליקטים נורמטיביים סביב חלוקת תפקידים וטיפול בילדים עלולים להיות מועצמים כיוון שעם ההגירה, מאבדת המשפחה את רשת התמיכה החברתית שלה והציפיות לתמיכה מופנות בעוצמה רבה יותר אל בן או בת הזוג (Sluzki, 1998). בלט בממצאים צמצום משמעותי של קשרים חברתיים לאורך כל תקופת המחקר, כמו גם חשיבות מועטה שייחסו המרואיינים לנושא. מחקרים מדגישים כי אחד מגורמים המשפיעים על הורות ולכידות משפחתית הוא אובדן משפחה מורחבת (Leidy et al., 2010). מחקר אשר בדק קונפליקט הורים-מתבגרים במשפחות מהגרים מצא כי גורם מנבא המובהק ביותר לקונפליקט משפחתי היה מידת התמיכה החברתית. מערכות תמיכה חברתיות הן משאב בסיסי אשר מחזק את הביטחון האישי והרווחה הנפשית, ולכן יש חשיבות רבה להרחבת רשתות תמיכה, במיוחד עם משפחה מורחבת ובניית התערבויות מערכתיות (Moon, 2008; Berger Cardoso & Thompson, 2010). יש לזכור כי המשפחה, הידידים והקרובים מברית המועצות לשעבר הם הרשת החברתית ומערכת התמיכה העיקרית במצבי מעבר ומשבר (הורוביץ, 1996; הורוביץ ולשם, 1998). לכן, תמיכה הדדית ומסוגלותה של משפחה מהגרת לגייס מערכות תמיכה חלופיות הן ללא ספק גורמי חוסן שעשויים לסייע בהתמודדות עם מעבר תרבותי ולמתן את המשבר.

על פי הממצאים, תהליכים שעברו משתתפי המחקר, גברים ונשים לאורך שבע שנים (כגון אופוריה, משבר ויציאה ממנו) היו דומים. יחד עם זאת, גם כשהחוויות דומות, התגובה לחוויות אלה לעיתים שונה. לדוגמה, גברים עשויים להתבטא בזמן משבר בצורה חריפה יותר, שעה שנשים נוטות יותר לפתח תסמינים גופניים כתגובה לעומס ולחץ, תופעה המוכרת במחקרי הגירה (Jasinskaja, Lahti, 2008; Remennick, 1999a). בלט גם שוני בין גברים ונשים בביטוי הרגשי. באופן כללי נראה שמשותפות במחקר יותר עסוקות ברגשות ובמערכות יחסים. בתחום העבודה למשל, הן עסוקות יותר מגברים ביחסים עם עמיתים. בהתמודדות עם משבר ההגירה הן לקחו על עצמן את ביטוי העצב והאובדן. אצל גברים לעומת זאת ההתייחסות לנושאים אלו הייתה אינסטרומנטלית יותר. כפי שצוין, גברים עלולים לחוות משבר קשה יותר מנשים, בין היתר לאור שינויים בתפקידים מגדריים, ירידה בסטטוס תעסוקתי, וקצב אקולטורציה איטי. בעוד שמחקרים אחדים טוענים כי אין הבדל משמעותי בין גברים לנשים ברווחה נפשית ושביעות רצון מהחיים בישראל (Remennick, 2005), מחקרים אחרים מעידים דווקא על מצוקה נפשית גבוהה יותר בקרב נשים מהגרות לעומת גברים. למשל, בקרב מהגרים מבריה"מ לשעבר בישראל, נשים סבלו ממצוקה נפשית גדולה יותר בהשוואה לגברים, אם כי עם העלייה בגיל (מעל 40) ההבדלים נעלמים, מלבד רמות חרדה שנשארות גבוהות בקרב נשים. כנראה, השפעת מגדר משמעותית יותר בגיל צעיר (Ristner, Ponizovsky, & Ginath, 1999). מקורות למצוקה נפשית אצל נשים מגוונות: בעיות במשפחה, תנאי אקלים לא מתאימים, חרדה לגבי העתיד, מצב בריאות ירוד וחוסר וודאות וביטחון בהווה. הבדלים מגדריים אם כך יכולים לנבוע מחשיפה יותר גדולה של נשים לגורמי דחק נפשי ספציפיים (Ritsner, Ponizovsky, & Nechamkin & Modai, 2001).

יחד עם זאת, מסתמן כי נשים יותר גמישות ומתמודדות טוב יותר עם משימות שונות הכרוכות במעבר תרבותי (ברגר, 1999). גמישות זו באה לידי ביטוי במספר תחומים, ביניהם בתחום החברתי. נשים מגלות יותר אקטיביות מגברים במישור החברתי, למשל בבניית רשתות חברתיות וחקר סגנונות חיים חדשים (Remennick, 2005). ואכן משותפות המחקר יצרו קשרים חברתיים מהר יותר מבעליהן. הן יזמו קשרים חדשים ועשו מאמצים אקטיביים ליהנות מחייהן, עמדה שעשויה למתן את המשבר ולאפשר הסתגלות טובה יותר לשינויים. גם בתחום תעסוקתי היה הבדל. הן נשים והן גברים חווים ירידה בסטטוס תעסוקתי, כאשר בקרב נשים הירידה היא דרמטית יותר עם תת תעסוקה גדולה יותר וביטחון תעסוקתי נמוך יותר. אף על פי כן, גילו הנשים יותר גמישות וסובלנות לתפקידיהן החדשים (Remennick, 2005). בהקשר זה, במחקר על מהגרים ממוצא אנגלו-סקסי בישראל זוהו שני סוגי צרכים שסיפוקם מזוהה עם הסתגלות מוצלחת: הצורך בתחושת קומפלטנטיות והצורך להשתייך. נמצא כי גברים היו מזוהים יותר עם הצורך הראשון ונשים - עם הצורך השני (Walsh & Horenczyk, 2001). במחקרים מחוץ לישראל התמונה דומה: נשים מהגרות נהנות יותר מאפשרויות של קשרים חברתיים חדשים, בעוד שגברים יותר מתאבלים על אובדן הזדמנויות להשיג כבוד והכרה חברתית (Avenarius, 2009). ממצאי המחקר הנוכחי והספרות מעידים כי יכולת לבטא

רגשות ויכולת לפתח קשרים חברתיים חדשים וליצור מערכות תמיכה חלופיות מהוות גורם חוסן בהתמודדות עם המעבר התרבותי.

בזכות מה יוצאות חלק מן המשפחות מן המשבר? קודם כל, בזכות הגמישות. ללא גמישות, המערכת נאלצת לשנות את המבנה שלה. לכן, על מנת לשרוד, על המערכת המשפחתית להיות גמישה מספיק כדי שתוכל לשנות את מבנה התפקידים של חבריה ולהתאים את עצמה לתנאים המשתנים. במשפחות ששמרו על המבנה, אך הייתה גמישות בחלוקת התפקידים והן אופיינו בתמיכה הדדית. בנוסף, לא היו בהן פערים גדולים בין בני הזוג בתחום התעסוקתי, בקצב ההסתגלות ובשליטה בשפה החדשה. בחלק מהמשפחות אף חל שיפור ביחסים בין בני הזוג במהלך השנים. ככל הנראה לאור ההתמודדות וההתגברות המשותפת עם הקשיים. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם תפיסת ההגירה לא רק כסיכון אלא גם כסיכוי לשינוי והתפתחות אישית ומשפחתית (רואר-סטריאר וסטריאר, 2006; Berger & Weiss, 2002; Mirsky, 1990; Mirsky & Kaushinsky, 1989; Mirsky & Peretz, 2006). שיפור במערכת היחסים והגברת לכידות והדדיות בין בני המשפחה נכונים הן לגבי ההורים והן לגבי המתבגרים. כפי שצוין, התופעה בולטת אצל כל המשפחות בתקופה הראשונה לאחר ההגירה, אולם חלקן זוכות לה גם לאחר מספר שנים.

מחקרים נוספים תומכים באפשרות של גדילה לצד סיכון. לדוגמה, במחקר שערכה מיכאל (Michael, 2009), נמצא כי למרות משברים וקשיים שהמשפחות התמודדו איתם, הן הפגינו גמישות, חוזק ועמידות ולא ניכר משבר או השפעה שלילית של הגירה בניגוד למצופה. בעוד המתבגרות אף תפסו את המשפחה כמלוכדת יותר. מחקר זה תומך בטענה כי אפשרויות תגובה להגירה מגוונות הן, ואף אם אין אפשרות של צמיחה וגדילה, תגובות אחרות עדיין פונקציונאליות. (Michael, 2009). הספרות מציגה דוגמאות למקרים של צמיחה אישית ומשפחתית, תוך העשרת התפקידים המשפחתיים. מחקר איכותני על אבות מהגרים מתאר כי למרות מצבי דחק רבים, כולל תת תעסוקה או אבטלה, בידוד חברתי ושינוי בתפקידים משפחתיים, תפסו האבות את עצמם כמעורבים באופן אקטיבי בחיי ילדיהם (Este & Tachbe, 2009). במחקר על אבות מאתיופיה וברה"מ לשעבר בישראל שתי הקבוצות ציינו שגדלה מעורבותם בגידול הילדים, כמו גם התמיכה בבנות הזוג. אבות מחבר העמים טענו גם שהגירה העשירה את תפקידם במשפחה (Strier & Roer-Strier, 2005). מחקרים אלה עולים בקנה אחד עם ממצאי העבודה הנוכחית.

4.4 התבגרות במשפחה המהגרת

בהסתמך על הממצאים, נראה כי במשפחות ששמרו על המבנה שלהן בתקופה הקריטית, שנתיים-ארבע שנים לאחר ההגירה, למתבגרים היה קל יותר להתמודד עם המשימה המרכזית של גיל ההתבגרות – בניית זהות (Erikson, 1964). מתבגרים אלה הפגינו הסתגלות טובה יותר למקום החדש. הם הצליחו לממש את תוכניותיהם, גיבשו תפיסה ברורה יותר לגבי זהותם האישית, המקצועית או המשפחתית, ונטו לקשר את עתידם עם ישראל. לעומת זאת, מתבגרים במשפחות בהן המבנה השתנה בשנים הראשונות, התנסו במשבר קשה יותר ומתמשך יותר, והיו סבורים כי במקום

אחר ולא בישראל צפויות להם הזדמנויות טובות יותר. למתבגרים אלו היה יותר קשה "למצוא" את עצמם, ודרכם להשגת הזהות הבוגרת הייתה ארוכה יותר. יחד עם זאת, ניתן להצביע על תקופות קריטיות: ככל שעובר הזמן, פוחת הסיכון להידרדרות במצב המתבגר. יש להביא בחשבון גם את תרומת הגיל, וייתכן שככל שעולים עם הגיל, פוחת הסיכון להידרדרות.

ככל הנראה, במשפחות שלא עוברות זעזוע מבחינת המבנה, הילדים יכולים לעבור את גיל התבגרות בצורה מסוכנת פחות. אין הדבר שולל שלב של מרד וריבים עם ההורים, אך כשני ההורים חיים יחד ואין סכנה לקשר שלהם, הילדים לא מרגישים צורך חזק "לשמור עליהם" ופנויים להשלים את תהליכי ההתבגרות שלהם. במשפחות מסוג זה, למתבגרים קל יותר להצליח להתמודד עם קשיי ההגירה, והמשבר שהם חווים עשוי להיות זמני וחולף. הספרות מלמדת כי המתבגר מסוגל לפתח יחסים דיפרנציאליים עם כל אחד מהורים, כאשר להורים תפקידים משלימים, וקשר עם כול אחד מהם משרת מטרה התפתחותית שונה (Crockett, Brown, Iturbide, Russel & Wilkinson-Lee, 2009). לעומת זאת, ממצאי המחקר הנוכחי מחדדים שמצבם של מתבגרים במשפחות עם מבנה שהשתנה עלול להיות רגיש יותר כתוצאה מהצטברות של משברים. למעשה, מתבגרים אלה חווים שני משברים בו זמנית: גם הגירה וגם התפרקות המבנה המשפחתי. למשבר כולל מסוג זה עלולה להיות השפעה ארוכת טווח כגון: סטייה מן מסלול התפתחות נורמטיבי, נשירה מהלימודים ו/או מהשירות הצבאי, הדבר עלול להשפיע לרעה על השתלבותם של המתבגרים בעולם הלימודי והתעסוקתי בהמשך, כפי שמתקף בממצאים.

כאמור, שינויים מבניים המתרחשים במשפחה בשנים הראשונות לאחר ההגירה עלולים להיות בעלי השפעה שלילית על מתבגרים. סביר להניח, כי מי שמגיב במצוקה ולא זוכה בתמיכה משפחתית וחברתית, עלול להידרדר לטווח ארוך (Rubinshtein, Mirsky, Sharaga & Slonim-Nevo, 2011). התייחסות להשלכות התקופה הראשונה לאחר ההגירה בקרב מתבגרים מקבלת חשיבות רבה לאור הממצאים לפיהם המשבר מקדים בקרב המתבגרים, שהרי הם נאלצים להיכנס מיד למגע עם החברה הקולטת בבית הספר, בפנימייה או בצבא, פעמים רבות ללא קבוצת בני ארץ מוצא שתתמוך בהם וללא המורטוריום, ממנו לעיתים נהנים הוריהם. יחד עם זאת, נראה כי גם היציאה מן המשבר בקרב המתבגרים היא מוקדמת יותר. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם עדויות בספרות המחקרית על הסתגלות מתבגרים בהגירה (Tartakovsky, 2007; 2009; Mirsky et al., 2007).

אחת הסיבות להיווצרות קשיים ארוכי טווח בקרב מתבגרים טמונה בעובדה שבמשפחות שנאלצו לשנות את המבנה שלהן, המתבגרים עלולים להישאר ללא תמיכה הורית מספקת. אך הממצאים מלמדים כי משבר הורי מאפיין את כול סוגי המשפחות. אחד הממצאים הבולטים של המחקר הוא כי נושא ההורות לא עלה כמעט בראיונות עם ההורים. ממצא זה עולה בקנה אחד עם עדויות בספרות, המלמדות כי חשיבות ההורות נסוגה לרקע ואינה בסדר עדיפות עליון במצב של הישרדות ומשבר. על פי הספרות, קשיי הסתגלות של הורים, במיוחד של גברים, משליכים על נוכחותם פיזית ורגשית בחיי ילדיהם. המחקר של קין (Qin, 2008) מראה כיצד מאמצי הורים להיות מפרנסים לילדיהם מחד, וציפיות הילדים מהורים להוות מקור לתמיכה נפשית מאידך, עלולים להביא

לניכור בין הורים לילדים במשפחה מהגרת. יש להניח, כי להורים העסוקים בהשרדות עשויה להיות הרגשה שהילדים מסתדרים בעצמם וציפייה שייקחו יותר אחריות על חייהם, כפי שעלה במחקר הנוכחי. בשל היותם מנותקים מהסביבה המוכרת, עלולים ההורים להיות חסרי אונים בהתמודדות עם קשיי ילדיהם. המשפחות במחקר הנוכחי היו כולן בשלב התפתחותי שבו תפקידה של יחידת ההורים היא לשמור ולטפח זוגיות, תוך תמיכה הדדית וסיפוק מסגרת חינוכית ותמיכה לילדים (Carter, & McGoldrick, 1989). אך במצב בו מתערערות הזוגיות ויכולת התמיכה, ההורים עשויים להתקשות בגיוס כוחות להשלמת משימות ההורות שלהם. נוסף, הורים מהגרים מתמודדים בעצמם עם עיצוב הזהות ועלולים לא להיות פנויים רגשית לילדיהם המתבגרים על מנת לסייע להם להתמודד (Mann, 2004).

ואכן, ילדים מתבגרים מהגרים בישראל נוטלים על עצמם תפקידים דומיננטיים יותר ואחריות הורית וחשים כי מקבלים פחות תמיכה מהוריהם בהשוואה לילידי המקום (Oznobishin & Kurman, 2009). הם חשים פחות קשורים למשפחה, תופסים את הוריהם כפחות חמים ולא עקביים (Dwairy & Dor, 2009). אחת הסיבות לתחושות אלו יכולה לנבוע מהעובדה כי דפוסי ההורות של משפחות מחבר העמים מעודדים תלות של ילדים. נמצא למשל שמתבגרים מהגרים מחבר העמים תלויים יותר בהוריהם מאשר ילדים בני גילם ממדינות מערב (Mirsky, 1990, 1997, 2001). לכן המתבגרים עלולים להיות יותר רגישים לחוסר זמינות ההורים ועיסוקם בהשרדות. אחד הביטויים הנפוצים לדומיננטיות הילדים הינו תיווך לשוני בין הורים למוסדות (Buriel, Love & Villanueva, 2011), כאשר לתפקיד זה קשר שלילי לתפיסה עצמית של המתבגר (Oznobishin & Kurman, 2009). לעומת זאת הורים מהגרים אשר להם ידע תרבותי ומיומנויות המאפשרות אמונה במסוגלותם ההורית, מראים הסתגלות נפשית טובה יותר והורות יעילה יותר (Costigan & Koryzma, 2011). מחקרים מצביעים על תמיכה משפחתית כמנבא חשוב מאוד להסתגלות בקרב מתבגרים, הן מהגרים והן לא מהגרים (Oznobishin & Kurman, 2009). גישת ההורים אחרי הגירה, תקשורת הורים-ילדים, ציפיות ההורים ויחסים הורים-ילדים הם הגורמים אשר עשויים להיות מקור למצוקה או רווחה נפשית של המתבגרים (Qin, 2008; Updegraff, Delgado & Wheller, 2009). כמו כן, פערים בקצב הסתגלות וכתוצאה מכך הפרה באיזון כוחות, קושי להיות מעורבים בלימודים של הילדים, אובדן משפחה מורחבת ואפליה נמצאו בעלי השפעה שלילית על הורות ועל לכידות משפחתית (Leidy et al., 2010).

ממצאי המחקר והספרות תומכים בחשיבות מערכות תמיכה לא רק למתבגרים עצמם אלא גם להוריהם, אשר חווים משבר הורי בנוסף למשברים אישיים וזוגיים. יש חשיבות של תכניות תמיכה למשפחות מהגרות תוך תפיסה מערכתית כלפיהן. ואכן, משתתפי המחקר המתבגרים אשר בשנים הראשונות לאחר ההגירה חוו את משפחותיהן כמלוכדות, תפסו את הוריהם כמקור תמיכה וכתובת לפתרון בעיות – גם אם ההורים היו עסוקים בפרנסה והישרדות, וגם אם היה מוטיב של שמירה ודאגה על ההורים.

4.5 השלכות המחקר

למחקר זה תרומה מתודולוגית בשתי רמות. ראשית, זהו מחקר מעקב הנמשך על פני שבע שנים, מערך נדיר במדעי החברה בכלל ובחקר ההגירה בפרט. מערך מסוג זה מאפשר להתבונן על תהליכי הסתגלות כעל תופעה דינאמית המשתנה לאורך זמן, להגדיר ביתר דיוק תקופות סיכון למשבר אישי ומשפחתי ולסייע בבניית התערבויות ספציפיות בהתאם לוותק בארץ, מבנה משפחתי או מגדר. שנית, בשונה ממחקרים רבים אחרים, המחקר הנוכחי הגדיר בצורה מדויקת מאוד את משתנה הזמן. משתנה זה לא נחקר מספיק בהגירה. גם כאשר ישנה התייחסות אליו, הגדרתו לעיתים אינה קפדנית. דבר שהוביל במחקרים קודמים לממצאים לא בהירים וסותרים. בנוסף, מחקרים מעטים מתייחסים לתקופה העולה על שנתיים-שלוש ראשונות לאחר ההגירה. הגדרה מדויקת של גורם הזמן מאפשרת ללמוד את השפעותיו על תהליך ההסתגלות ולגלות, כפי שמגלה המחקר הנוכחי, את הדינמיקה וההשתנות של תהליך ממושך זה.

מבחינה תיאורטית המחקר מעשיר את הבנתנו לגבי התהליכים האישיים והמשפחתיים המתרחשים בשנים הראשונות לאחר ההגירה. בזכות ההגדרות המדויקות ומערך האורך המחקר מסייע להצביע על תקופות סיכון בהגירה, הוא חושף נקודות סיכון וחוסן משפחתיים בהתמודדות עם השינויים הכרוכים במעבר תרבותי. המחקר מאפשר בחינת התנסויות הייחודיות למתבגרים מהגרים, תוך התייחסות למקום והתמודדות המשפחה בתהליכים אלה. בנוסף, מחקר אורך מזמן הזדמנות נדירה לעקוב אחרי מהגרים מתבגרים במשך מספר שנים של תהליך התפתחותם אל תוך בגרותם. תרומה נוספת של המחקר היא בכך שהוא מתמקד בתהליכים משפחתיים המלווים את תהליך ההסתגלות מתוך פריזמה מערכתית. כמו כן, המחקר מסייע בהבנת הסתגלות בהגירה מתוך זווית הראיה של מהגרים עצמם. לאחרונה גדל עניין בבחינת זווית ראיה זו ומופיעים נרטיבים של מהגרים המתארים את הדרך בה המהגר מבנה את החוויה שלו (Feuer, 2007; Kazmierska, 2003; Usita, 2005; Winstead, 2010). לתפיסות אלו של מהגרים השפעה ישירה ועקיפה על התמודדות והסתגלות, ולכן חשוב להבינן ולקחתן בחשבון בעת בניית התערבויות.

עבודה זו מהווה מקור ידע ייחודי להבנת התהליכים עימם מתמודדת המשפחה המהגרת, ועשויה לסייע בבניית התערבויות מותאמות למשפחות כאלה. המחקר מסייע להגדיר תקופות סיכון בהגירה וגם קבוצות גיל בסיכון ולכוון להתערבויות בתקופות ובגילאים אלה. הרחבת הידע לגבי גורמים המסייעים להסתגלות טובה יותר של מהגרים מהווה כלי חשוב לאנשי מקצוע וארגונים העוסקים בטיפול במהגרים. כמו כן, המחקר מעמיק לא רק את הבנתנו לגבי משפחות מהגרות, אלא גם לגבי תהליכים משפחתיים בתקופת משבר.

הגירה היא גורם דחק ארוך טווח, כאשר תהליך ההסתגלות נמשך שנים רבות לאחר מעבר תרבותי עצמו. לכן יש להרחיב את ההגדרה "מיהו מהגר" מעבר לשנים הראשונות. יש להגדיר תשומת לב מיוחדת של העוסקים בטיפול באוכלוסיית המהגרים לתקופות סיכון בתהליך ההסתגלות אשר לאו דווקא מופיעות בסמוך להגירה.

אבטלה או ירידה בסטאטוס תעסוקתי בולטות כגורמי סיכון למשבר אישי ומשפחתי. התערבויות לשם מיתון גורמי לחץ אלה והגדלת גורמי החוסן (כמו למשל, תמיכה חברתית) הן

התערבויות בעלות חשיבות. כמו כן, יצירת מקורות תעסוקה היא בבחינת התערבות חשובה לצד הסברה ומתן תמיכה נפשית.

מהמחקר ניתן ללמוד גם לגבי קבוצות סיכון – מתבגרים, שמגלים סימני מצוקה כבר בתקופה ראשונה. כמו כן, לקבוצה זו משתייכים גם מתבגרים מהמשפחות שעוברות שינוי מבני בעקבות ההגירה. לכן, קיימת חשיבות במתן סיוע בשלבים המוקדמים ככל הניתן לבני הנוער המגלים סימני משבר.

המחקר עשוי גם לתרום לעבודה יישומית עם משפחות במשבר ההגירה. אבטלה, שינויים קיצוניים בתפקידים זוגיים, פערים בתחומים שונים בין בני הזוג עלולים להוות גורמי סיכון למשבר ברמה הזוגית והמשפחתית. הדגש בעבודה עם משפחות צריך להיות על הגמשת הדפוסים המשפחתיים והתפקידים המשפחתיים, מודעות לתקופות משבר וראייתם בפרספקטיבה של זמן. יש להתייחס באמפטיה וכבוד לפתרונות שהמשפחות מוצאות כדרך להתמודד עם המשבר בו הן נתונות. משמעות הדבר היא, בין היתר קבלה והבנה של הצורך של המהגרים לנסוע לביקור בארץ מולדתם. נראה גם, כי הכנה מתאימה, תיאום ציפיות ומתן מידע לפני ההגירה עשויים למתן את המשבר המגיע לאחר תקופת האופוריה.

התערבות מניעתית חשובה בקרב המהגרים היא עבודה פסיכו-חינוכית לתפיסה של משבר הגירה כמשבר נורמטיבי, למיתון סטיגמות המונעות פנייה לעזרה מקצועית ובלתי פורמאלית. חיזוק מערכות התמיכה הן ברמה הפורמאלית והן ברמה הבלתי פורמאלית חשוב במיוחד. למרבה הצער, קשרים חברתיים לא נתפסו על ידי משתתפי המחקר כחשובים או כתחום שיש להשקיע בו מאמצים. הדבר מדגיש עוד יותר את הצורך בהבהרת ערכם של קשרים חברתיים כגורמי עזר להסתגלות בהגירה ולרווחה נפשית.

התערבות חיונית אחרת הינה מתן הכשרה לגורמים המטפלים על מנת שהשירות שיוצע למהגרים יהיה רגיש ומתאים לצרכיהם. ההכשרה צריכה להתייחס למהותה של ההגירה כגורם דחק, למאפיינים תרבותיים והבנה של השלכות ההגירה על המערכת המשפחתית. חשוב מאוד לסייע לנותני השירותים להביט על ההגירה והחוויות המתלוות לה מבעד לעיניהם של המהגרים עצמם. יש לאמץ עמדה מכבדת ביחס לפתרונות אשר המהגרים מוצאים למצבים המורכבים עימם הם מתמודדים, גם אם פתרונות אלה שונים תרבותית או ערכית מן המקובל בחברת הרוב.

בנוגע לאסטרטגיות ההתערבות המומלצות, חשוב מכל כי גורמי הטיפול יהיו מסוגלים לתקשר עם מהגרים מחבר העמים הן ברמה של שפה והן ברמה של הבנת תפיסותיהם ועמדותיהם בתהליך הטיפולי. לכן, רצוי מאוד להנגיש את ההתערבויות והשירותים למהגרים מבחינת השפה. עוד נקודה חשובה להתערבות היא השקעה בהסתגלות הלשונית של מהגרים. הממצאים מעידים על התקדמות משמעותית מבחינת השפה בתקופה הראשונה לאחר ההגירה, ושיפור מינורי בלבד או העדר שיפור בהמשך. ואכן המצב משקף תופעה מוכרת של עקומת למידת השפה הזרה (Hou & Beiser, 2006; Miller et al., 2009). יחד עם זאת, כל המשתתפים ללא יוצא מהכלל חשו כי שליטה בשפה ברמה מספקת מהווה תנאי בסיסי להשתלבות תעסוקתית, חברתית ותחושת שייכות. בלט העדר הזדמנויות לאינטראקציה עם דוברי העברית וכן מחסור במקומות להמשך הלמידה. על כן, חשוב מאוד לספק הזדמנויות לשפור מיומנויות השפה של מהגרים.

אחד הממצאים הבולטים במחקר מנפץ את הסטריאוטיפ הנפוץ על יוצאי חבר העמים כסגורים, אינם משתפים בחוויותיהם האישיות ולא חושפים רגשות. המחקר מגלה תמונה הפוכה לגמרי: המרואיינים משתפים בחוויותיהם האישיות וברגשותיהם באופן פתוח וכנה. משמצאו בי און קשבת, כולם בירכו על התעניינות בחייהם ודאגו לציין עד כמה הם נתרמים מהקשר. מעניין לציין שגם אחרי עשר שנים, כאשר ביקשתי להציג בפני המרואיינים את ממצאי המחקר, הם היו מעוניינים פחות לשמוע, יותר לשתף בחוויותיהם ולהמשיך ולספר על עצמם. ראוי אם כן, להרחיב את התפיסה של תהליך ההגירה אל מעבר לשנים הראשונות ואת ההגדרה "מיהו מהגר" להחיל לא רק על מהגרים חדשים, אלא גם על מי שחוו הגירה לפני שנים רבות.

4.6 מגבלות המחקר

מגבלתו העיקרית של המחקר הנוכחי כרוכה במספר מצומצם של יחידות משפחתיות שהשתתפו בו – שש בסך הכול. יחד עם זאת נאסף במחקר חומר עשיר ביותר שכלל 49 ראיונות אישיים עם 17 משתתפים, אשר נערכו על פני שבע שנים. מיעוט משתתפים במחקר מחייב התייחסות אל הממצאים כאל כיווני דרך בלבד וחשוב לאמת ולאשש אותם במחקר רב משתתפים. בנוסף, המרואיינים במחקר זה שייכים לאותה קבוצת גיל ומוצא, מה שעלול לצמצם את ההכללה האפשרית מן הממצאים. יש מקום לבדוק האם התהליכים המתוארים קיימים גם בקרב מהגרים שהגיעו מחבר המדינות בתקופות שונות ובגילים אחרים, ובקרב מהגרים מקבוצות אתניות אחרות ובמדינות אחרות.

מגבלה נוספת גם היא בתחום מערך המחקר. במחקר הנוכחי נבדקו יחידות משפחתיות, על כן, הייתה חשיבות רבה לראיין את כל בני המשפחה. אבל במהלך תקופת המחקר נתקלתי בקשיים לא צפויים אשר מנעו ממני לראיין את כולם. בין הסיבות לכך אפשר לציין סירוב של אחד מבני המשפחה להתראיין, ייתכן כביטוי למשבר שהיה נתון בו. סיבות נוספות היו חזרה לארץ המוצא ואף מוות. כמעט כל הראיונות נערכו על ידי חוקרת אחת קבועה, ובני המשפחה (מלבד הראיונות בשנה הראשונה) רואיינו תמיד בנפרד. יחד עם זאת יש לקחת בחשבון כי הליך זה עלול היה להשפיע במידה מסוימת על אמינות המחקר. לכל אחד ממשתתפי המחקר הובטח לשמור על סודיות בפני כל שאר בני המשפחה, אך אין לשלול אפשרות שהמרואיינים בכל זאת נמנעו מלביא את סיפוריהם בחופשיות. הראיונות שנערכו עם כל משתתף בנפרד בהחלט מוסיפים תוקף ומהימנות לממצאים, אך ייתכן ובדיווחים היו עולים תכנים אחרים לו המרואיינים היו יודעים שאינני מראינת את שאר בני המשפחה. בנוסף, עדיין קיימת האפשרות כי במהלך ניתוח הראיונות הושפעת ממידע שקיבלתי מבני משפחה אחרים.

מגבלה נוספת קשורה למחויבות לשמור על כללי האתיקה. לפעמים המרואיינים רצו מאוד לשתף בחוויה אישית כלשהי, אך ביקשו שחומרים אלו לא יהוו חלק מהראיון לצורך המחקר. לפעמים הם ביקשו לכבות את מכשיר ההקלטה, ולפעמים פשוט ציינו שאת הסיפור שהם עומדים לספר, עלי לשמור בסוד. חלקים אלו לא נכנסו לניתוח ולא מהווים חלק מהממצאים. הראיונות נערכו בשפת האם של המרואיינים, מה שעשוי היה לאפשר למשתתפי המחקר לבטא את עצמם בצורה מדויקת ולהעביר את חווייתם במלואה. יחד עם זאת קיים חשש כי במהלך

התרגום חל איבוד מסוים של המסר המילולי, מאחר והתרגום כרוך בפרשנות המתרגם, אשר עלולה לשנות את משמעות הדברים שנאמרו. מספר כה גדול של הראיונות ופריסתו של המחקר על פני מספר שנים לא אפשרו תרגום על ידי אדם אחד. אולם, שימוש במספר מתורגמנים לא מבטיח תרגום אחיד. כמו כן, קיים חשש גם לאיבוד ההקשר התרבותי: התרגום מאבד בדרך כלל את נימות הלוואי, הקונוטציות, האסוציאציות והקישורים הסמנטיים הנלווים למילה המתורגמת. בנייתו הממצאים השתמשתי בשיטה אחת. ייתכן ושימוש בשיטות ניתוח נוספות היה מוסיף לאמינות המחקר. כמו כן, למרות ששיתפתי חוקרים נוספים מקבוצת עמיתים בנייתו הראיונות, עדיין הממצאים והמסקנות מסתמכים בעיקרם על דעה של חוקרת אחת, והדבר עלול להשליך גם הוא על אמינות המחקר.

יחד עם זאת, כנגד הטענה על חסרונו של המחקר האיכותני בכך שיכולת ההכללה ממנו מוגבלת, עומד יתרונו של מחקר מסוג זה שמאפשר העמקה בהבנת תהליכים מורכבים, מתמשכים ודינמיים. המחקר הנוכחי מאפשר לסמן את התופעות, להציע השערות, ובהמשך להוביל למחקר מקיף יותר אשר יאפשר את בדיקת ההשערות וגילוי הקשרים הסיבתיים בין המשתנים.

מקורות

- אייל, נ. (1997). החיים כנהר – מסע פסיכולוגי. תל אביב: למשכל
- אליאס, נ. (2000). טיב היחסים והתפיסות ההדדיות בין עולי חבר העמים לבין הישראלים הותיקים: סקירת ספרות מחקרית. ירושלים: המרכז למחקר ומידע. כנסת ישראל.
- ברגר, ר. (1999). עולים מחבר העמים: איפיונים, צרכים ועקרונות התערבות. להיות שונה בישראל: מוצא עדתי מגדר וטיפול. עורכת: קלייר רבין. תל אביב: רמות, עמ' 97-119.
- הורוביץ, ת. (1996). בין שיזור להתבדלות: דפוסי קליטתם של יוצאי ברית המועצות לשעבר בישראל. בחמש השנים הראשונות לעלייתם. ביטחון סוציאלי, 45, 95-111.
- הורוביץ, ת. ולשם א. (1998). יוצאי ברית המועצות לשעבר במרחב תרבותי הישראלי. בתוך: מ. סיקרו וא. לשם (עורכים), דיוקנה של עלייה: תהליכי קליטתם של עולי ברית המועצות לשעבר. 1990-1995 (עמ' 291-331). ירושלים: הוצאת מאגנס.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (2011). שנתון סטטיסטי לישראל 2011 מספר 62. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- ליבלד, ע. (2003). סדר נשים: סיפורי נשים במשפחה החדשה בישראל. ירושלים, תל-אביב: שוקן.
- ליבלד, ע., זילבר, ת., ותובל-משיח, ר. (1995). מחפשים ומוצאים: הכללה והבחנה בסיפורי חיים. פסיכולוגיה, ה' (1): 84-95.
- ליבלד, ע., תובל-משיח, ר., וזילבר, ת. (2010). בין השלם לחלקיו, ובין תוכן וצורה. בתוך ל. קסן ומ. קרומר-נבו (עורכות), ניתוח נתונים במחקר איכותני (עמ' 42-21). באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- ליסצה, ס. (2008). רוסים? ישראלים? או רוסים-ישראלים? - השתלבות תרבותית של עולי חבר העמים בישראל. מפנה, 56-57, 49-52.
- ליסצה, ס. (2005). עולים מחבר העמים בישראל - השתזרות של תפוצה חוצה לאומים. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל-אביב.
- לשם, א., וליסק, מ. (2000). התגבשות הקהילה הרוסית בישראל. יהודי ברית המועצות במעבר, 4, 47-66.
- מירסקי, י. (2009א). אובדנות בקרב עולי חבר העמים (חמ"ע) בישראל. דו"ח מסכם. המשרד לקליטת העלייה. שירות הרווחה. ירושלים.
- מירסקי, י. (2009ב). אימהות מרוסיה לישראל. מתוך: א. פרוני (עורכת), אמהות. מבט מהפסיכואנליזה וממקום אחר (עמ' 214-197). הוצאת הקיבוץ המאוחד, תל-אביב ומכון ון-ליר, ירושלים.
- מירסקי, י. (2005). ישראלים. סיפורי הגירה. הוצאת ציבעונים
- מירסקי, י. (2001). כבר לא שם ועדיין לא כאן: תהליכי הזדהות עם ישראל בקרב סטודנטים עולים מברית- המועצות לשעבר. בתוך: ליסק, מ., ולשם, א. (עורכים). מרוסיה לישראל: זהות ותרבות במעבר. תל-אביב.
- מירסקי, י., קדם-פרידריך, פ., וברון-דרימן, י. (1999). לא טוב היות העולה לבדו. חברה ורווחה, (1)19, 39-52.

- מירסקי, י., ופראוור, ל. (1992). לעלות כמתבגר להתבגר כעולה. מכון ואן-ליר ואלכ"א, ירושלים.
- סיקרן, מ., ולשם, א. (1998). דיוקנה של עלייה: תהליכי קליטתם של עולי ברית-המועצות לשעבר. 1990-1995. ירושלים: הצאת מאגנס.
- סלונים-נבו, ו., ושרגה, י. (1999). התערבות משפחתית עם עולים מחבר-העמים: כיווני מחשבה. בתוך: ק. רבין (עורכת), *להיות שונה בישראל* (עמ' 121-153). תל-אביב: רמות.
- סלונים-נבו, ו., ושרגה, י., ועבדלגני, א. (1995). הסתגלות חברתית ופסיכולוגית של מתבגרים עולים וילדים ישראלים ממוצא רוסי. *חברה ורווחה יט* (1), 81-97.
- סעיד, א. (2000 [1978]). *אוריינטליזם*. תל-אביב: עם-עובד.
- ספקטור-מרזל, ג. (2010). מגישה נרטיבית לפרדיגמה נרטיבית. בתוך ר. תובל-משיח וג. ספקטור-מרזל (עורכות), *מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות* (עמ' 45-80). ירושלים ותל-אביב: מאגנס ומכון מופ"ת.
- צבר בן-יהושע, נ. (1990). *המחקר האיכותי: בהוראה ובלמידה*. רמת-גן: מסדה.
- צבר בן-יהושע, נ. ודרגיש, ר. (2001). מחקר סיפר, בתוך: נ. צבר בן-יהושע (עורכת), *מסורות וזרמים מחקר איכותי*. תל אביב: הוצאת דביר, 167-194.
- קימרלינג, ב. (2004). *מהגרים, מתיישבים, ילידים*. תל-אביב: הוצאת עם עובד.
- קמחי, מ., בן-אריה, א., וכהן, ש. (עורכים) (2009). *ילדים עולים בישראל*. המשרד לקליטת העלייה והמועצה הלאומית לשלום הילד. ירושלים
- קסן, ל., וקרומר-נבו, מ. (2010). מבוא לניתוח נתונים איכותניים. בתוך: ל. קסן ומ. קרומר-נבו (עורכות), *ניתוח נתונים במחקר איכותני* (עמ' 1-16). באר-שבע: אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- רואר סטריאר, ד., וסטריאר, ר. (2006). אבות מהגרים בישראל. *חברה ורווחה*, כו (4), 405-431.
- רואר-סטריאר, ד'., ורוזנטל, מ. (2001). מעבר בין תרבותי והשפעותיו על ההורות וחברות ילדים. מתוך: מ. ליסק, וא. לשם (עורכים), *מרוסיה לישראל: זהות ותרבות במעבר* (עמ' 149-175). תל אביב: קיבוץ המאוחד, קו אדום.
- רוטנברג, מ. (1994). *שבעים פנים לחיים – רה-ביוגרפיה מדרשית כפסיכותרפיה אישית*. ירושלים: הוצאת מוסד ביאליק.
- שלסקי, ש., ואלפרט, ב. (2007). *דרכים בכתיבת מחקר איכותני*. מפירוק המציאות להבנייתה כטקסט. מכון מופ"ת.
- שרגה, י., וסלונים-נבו, ו. (1993). קשיי הסתגלות של מתבגרים עולים מברית-המועצות לשעבר, *חברה ורווחה*, י"ג, 279-286.
- שקדי, א. (2003). *מילים המנסות לגעת: מחקר איכותני - תיאוריה ויישום*. אוניברסיטת תל-אביב: הוצאת רמות.
- תובל-משיח, ר. וספקטור-מרזל, ג. (2010). מבוא כללי - מחקר נרטיבי: הגדרות והקשרים. בתוך: ר. תובל-משיח וג. ספקטור-מרזל (עורכות), *מחקר נרטיבי: תיאוריה, יצירה ופרשנות* (עמ' 7-42). ירושלים ותל-אביב: מאגנס ומכון מופ"ת.

- Agbayani-Siewert, P. (1994). Fillipino American culture and family: guidelines for practitioners. *Families in Society*, 75, 429-438.
- Akhtar, S. (1999). *Immigration and Identity*. Jason Aronson Inc., New Jersey.
- Angel, J., Buckley, S., & Finch, B. (2001). Nativity and self-assessed health among pre-retirement age Hispanic and non-Hispanic whites. *International Migration Review*, 35(3), 784-803.
- Antonovsky, A., & Katz, A. D. (1979). *From the Golden to the Promised Land*. Academic Press, Jerusalem.
- Aronowitz, M. (1984). The social and emotional adjustment of immigrant children: A review of literature. *International Migration Review*, 28(2), 237-257.
- Aronowitz, M. (1992). Adjustment of immigrant children as a function of parental attitudes to change. *International Migration Review*, 26, 89 - 110.
- Arredondo, P. (1984). Identifying themes for immigrant young women. *Adolescence*, 19, 978 - 993.
- Ashwin, S. (2000). "A women is everything": The reproduction of Soviet ideals of womanhood in post-communist Russia. In S. Ashwin (Ed.), *Gender, state and society and post-Soviet Russia* (pp. 1-29). London: Routledge.
- Ashwin, S., & Lytkina, T. (2004). Men in crisis in Russia. The Role of Domestic Marginalization. *Gender and Society*, 18(2), 189-206.
- Ataca, B., & J. Berry. (2002). Psychological, sociocultural, and marital adaptation of Turkish immigrant couples in Canada, *International Journal of Psychology*, 37(1), 13-26.
- Avenarius, C. B. (2009). Immigrant networks in new urban spaces: gender and social integration. *International migration*. (pages?)
- Bardo, J. W., & Bardo, J. D. (1980). Sociodemographic Correlates of Adjustment for American Migrants in Australia. *Journal of Social Psychology*, 112, 255-260.
- Beam, R.A., Perry, B.J., & Bedell, T.M. (2001). Developing culturally marriage and family therapists: Guidelines for working with Hispanic families. *Journal of Marital and Family Therapy*, 27, 43-54.
- Beiser, M., & Hou, F. (2001). Language acquisition, unemployment and depressive disorder among Southeast Asian refugees: a 10-year study. *Social Science & Medicine*, 53, 1321-1334.

- Beiser, M. (1988). Influences of time ethnicity and attachment on depression in Southeast Asian refugees. *American Journal of Psychiatry*, 145(1), 46-51.
- Ben-David, A. (1994). Family function and migration. *Journal of Sociology and Social Welfare*, 34, 121-137.
- Ben-David, A. & Lavee, Y. (1994). Migration and marital distress: The case of Soviet immigrants. *Journal of Divorce and Remarriage*, 21, 133-146.
- Berger, R. (1997). Adolescent Immigrants in search of Identity: Clingers, Eradicators, Vacillators and Integrators. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 14(4), 263-275.
- Berger, R., & Weiss, T. (2002). Immigration and Posttraumatic Growth-A Missing Link. *Journal of Immigrant & Refugee Services*, 1(2), 21-39.
- Berger Cardoso, J., & Thompson, S. J. (2010). Common themes of resilience among Latino immigrant families: A systematic review of literature. *Families in society*, 91(3), 257-265
- Berry, J. W. (1984). Cultural relations in plural societies: Alternatives to segregation and their socio-psychological implications. In M. Brewer., & S. Miller, (Eds). *Group in Contact*. Academic Press, New York.
- Berry, J. W. (1992). Acculturation and Adaptation in a New Society. *International Migration Quarterly Review*, 30, 69-85.
- Berry, J. W. (1997). Immigration, acculturation and adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 46, 5-68.
- Berry, J. W. (2001). A Psychology of immigration. *Journal of Social Issues*, 57(3), 615-631.
- Berry, J. W., Phinney, J. S., Sam, D. L., & Vedder, P. (2006). Immigrant Youth: Acculturation, Identity, and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review*, 55(3), 303-332.
- Bhabha, H. K. (1994). Between Identities. In R. Benmayor & A. Skotnes (Eds.). *Migration and Identity: International Yearbook of Oral History and Life Stories*. Volume 3. Oxford, New-York: Oxford University Press. Pp 183-199.
- Bhabha,H. (1997). Editor's Introduction: Minority Maneuvers and Unsettled Negotiations. *Critical Inquiry*, 23 ,431-459.
- Bhatia, S., and Ram, A. (2001). Rethinking 'Acculturation' in Relation to Diasporic Cultures and Postcolonial Identities. *Human Development*, 44, 1-18.

- Birman, D. (1998). Biculturalism and Perceived Competence of Latino Immigrant Adolescents. *American Journal of Community Psychology*, 26(3), 335-354.
- Birman, D., & Trickett, E. J. (2001). Cultural transition in first-generation immigrants acculturation of soviet-Jewish refugee adolescence and parents. *Journal of cross-cultural psychology*. 32(4), 456-477.
- Birman, D., Trickett, E.J., & Vinokurov, A. (2002). Acculturation and adaptation of Soviet Jewish refugee adolescents: Predictors of adjustment across life domains. *American Journal of Community Psychology*, 30(5), 585-607.
- Birman, D., Trickett, E., & Buchanan, R. (2005). A Tale of Two Cities: Replication of a Study on the Acculturation and Adaptation of Immigrant Adolescents from the Former Soviet Union in a Different Community Context. *American Journal of Community Psychology*, 35(1-2), 83-101.
- Blake, S. M., Amaro, H., Schwartz, P. M., & Flinchbaugh, L. J. (2001). A Review of Substance Abuse Prevention Interventions for Young Adolescent Girls. *The Journal of Early Adolescence*, 21(3), 294-324.
- Blauner, B. (1987). Problems of editing first person sociology. *Qualitative sociology*, 10, 46-64.
- Bochner, S. (1986). Coping with unfamiliar cultures: Adjustment or culture learning? *Australian Journal of Psychology*, 38, 347-358.
- Brink, P.J. & Saunders, J.M. (1976). *Transcultural Nursing: A Book of Reading*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bruner, J. (1987). Life as narrative. *Social research*, 54(1), 11-32.
- Buriel, R., Love, J. A., & Villanueva, C.M. (2011). Language brokering in Latino immigrant families: Developmental challenges, stressors, familial support and adjustment. In N. J. Cabrera, F. A. Villarruel, & H. E. Fitzgerald (eds.), *Latina and Latino children's mental health* (pp. 91-116). California.
- Carter, B., & McGoldrick, M. (1989). *The changing family life cycle. A Framework for Family Therapy* (2nd ed.), Boston: Allyn and Bacon.
- Ceballos, P. L., & Bratton, S. C. (2010). Empowering Latino families: effects of a Culturally responsive intervention for low-income immigrant Latino parents on children's behaviors and parental stress. *Psychology in the school*, 47(8), 761-775.
- Chambon, A. (1989). Refugee Families' Experiences: Three Family Themes, Family Disruption, Violent Trauma and Acculturation. *Journal of Strategic and Systemic Therapie*, 8, 3 - 13.

- Choi, Y., He, M., & Harachi, T.W. (2008) Intergenerational Cultural Dissonance, Parent-Child Conflict and Bonding, and Youth Problem Behaviors among Vietnamese and Cambodian Immigrant Families. *Journal of Youth Adolescence*, 37, 85–96.
- Chun, K.M. & Akutsu, P.D. (2003). Acculturation among ethnic minority families. In K. M. Chun, P. Balls Organista, and G. Marin (Eds.). *Acculturation: Advances in theory, measurement, and applied research* (pp. 95-119). Washington, DC: American Psychological Association.
- Church, A. (1982). Sojourners adjustment. *Psychological Bulletin*. 91, 540-572.
- Clausen, A. J., (1998). Life reviews and life stories. In *Methods of life course research: Qualitative approaches*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Cohler, B. J. (1991). The life story and the study of resilience and response to adversity. *Journal of narrative and life history*, 1(2-3), 169-200.
- Cohler, B.J. (1994). The human sciences, the life story, and clinical research. In E. Sherman & W. J. Reid (Eds.). *Qualitative research in social work* (pp. 163-174). New York: Columbia University Press.
- Congress, E.P. (1994). The use of culturagrams to assess and empower culturally diverse families. *Families in Society*, 75, 531-540.
- Corbin, J., & Strauss, A. (2008). Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory (3rd ed). Thousand Oaks, CA: Sage
- Corradi, C. (1991). Text, context and individual meaning: Rethinking life stories in a hermeneutic frame. *Discourse and society*, 2(1), 105-118.
- Costigan, C. L., & Koryzma, C. M. (2011). Acculturation and adjustment among Immigrant Chinese parents: mediating role of parenting efficacy. *Journal of Counseling psychology*. 58 (2), 183-196.
- Creswell, J. W. (1998). *Qualitative inquiry and research design. Design: Choosing Among Five Traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Crockett, L. J., Brown, J. R., Iturbide, M. I., Russell, S. T., & Wilkinson-Lee A. M. (2009). Conceptions of good parent-adolescent relationships among Cuban-American teenagers. *Sex roles*. 60, 575-587.
- Darvishpour, M. (2002). Immigrant women challenge the role of men: How the changing power relationship within Iranian families in Sweden intensifies family conflicts after immigration. *Journal of Comparative Family Studies*, 33, 270-296.

- Davies, L.C. & McKelvey, R.S. (1998). Emotional and behavioral problems and competencies among immigrant and non-immigrant adolescents. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 32(5), 658-665.
- Dekovic, M., & Buist, K.L. (2005). Multiple perspectives within the family: Family relationship patterns. *Journal of Family Issues*, 26, 467-490.
- Denzin, N. K. (1989). *Interpretive interactionism*. Newbury park: Sag Publications.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (Eds.). (1994). *Handbook of qualitative research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Dwairy, M., & Dor, A. (2009). Parenting and psychological adjustment of adolescent immigrants in Israel. *Journal of family psychology*, 23(3), 416-425.
- Dyal, J. A., & Dyal, R. Y. (1981). Acculturation, stress and coping. *International Journal of Intercultural Relations*, 5, 301-328.
- Easte, D. C., & Tachble, A. (2009). Fatherhood in Canadian context: perception and experiences of Sudanese refugee men. *Sex roles*, 60, 456-466.
- Ebin, V. J., Sneed, S. D., Morisky, D. E., Rotheram-Borus, M. J., Magnusson, A. M., & Malotte, C. K. (2001). Acculturation and interrelationships between problem and health-promoting behaviors among Latino adolescents. *The Journal of Adolescent Health*, 28(1), 62-72
- Eisenstadt, S. N. (1952). Analysis of patterns of immigration and absorption of immigrants. *Population Studies*, 7, 167-181.
- Eisikovits, R. A. (1995). I'll tell you what school should do for us: How immigrant youth from the former USSR view their high school experience in Israel. *Youth & Society*, 27(2), 230-255.
- Eisikovits, Z., & Koren, C. (2010). Approaches to and Outcomes of Dyadic Interview Analysis. *Qualitative Health Research*, 20(12), 1642-1655.
- Erikson E. (1964). *Insight and responsibility*. New York: Norton.
- Escobar, J.I. (1998). Immigration and mental health: Why are immigrants better off? *Archives of General Psychiatry*, 55(9), 781-782.
- Esposito-Smythers, C., Birmaher, B., Valeri, S., Chiappetta, L., Hunt, J., Ryan, N., Axelson, D., Strober, M., Leonard, H., Sindelar, H., & Keller, M. (2006). Child comorbidity, maternal mood disorder, and perceptions of family functioning among bipolar youth. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45, 955-964.

- Farver, J., Bhadha, B., & Narang, S. (2002). Acculturation and Psychological Functioning in Asian Indian Adolescents. *Social Development, 11*(1), 11-29.
- Feliciano, C. (2001). The Benefits of biculturalism: Exposure to Immigrant Culture and Dropping out of School among Asian and Latino Youths. *Social Science Quarterly, 82*(4), 865-879.
- Feuers, A. (2007). how qualitative research changed me: A narrative of personal growth. *The qualitative report, 12*(1), 122-130.
- Finch, B. K., & Vega, W. A. (2003). Acculturation stress, social support, and self-rated health among Latinos in California. *Journal of Immigrant Health, 5*, 109–117.
- Flores, G., & J. Brotanek. (2005). The healthy immigrant effect. *Archives of Pediatric and Adolescence Medicine, 159*, 295-297.
- Forbat, L., & Henderson, J. (2003). Stuck in the middle with you: The ethics and process of qualitative research with two people in an intimate relationship. *Qualitative Health Research, 13*, 1453-1462.
- Forman, S. (2001). Cross-Cultural Adjustment of International Officers During Professional Military Education in the United States. *Military Psychology, 13*(2), 117-128.
- Foster, R.P. (2001). When immigration is trauma: guidelines for individual and family clinician. *American Journal of Orthopsychiatry, 72*, 153-170.
- Gee, E.M., Kabayashi, K. M., & Prus, S. G. (2004). Examining the healthy immigrant effect in mid- to later life: findings from the Canadian Community Health Survey. *Canadian Journal of Aging Supplement: S55-S63*.
- Georgas, J., Berry, J., Shaw, A., Christakopoulou, S. & Mylonas, K. (1996). Acculturation of Greek family values. *Journal of Cross-Cultural Psychology, 27*(3): 329-338.
- Goldlust, J., & Richmond, H. A. (1974). A Multivariate Model of Immigrant Adaptation. *International Migration Review, 8*, 812-827.
- Goodenow, C. & Espin, O. (1993). Identity Choices in Immigrant Adolescent Females. *Adolescence, 28*, 183 - 184.
- Gordon, M. M. (1964). *Assimilation in American life: The role of race, religion, and national origins*. Oxford University Press, New York.
- Grant, B.F., Stinson, F. S., Hasin, D. S., Dawson, D. A., Chou, S.P., & Anderson, K. (2004). Immigration and lifetime prevalence of DSM-IV psychiatric disorders

- among Mexican Americans and non-Hispanic whites in the United States. *Archives General of Psychiatry*, 61, 1226-1233.
- Grinberg, L. & Grinberg, R. (1989). *Psychoanalytic perspective of migration and exile*. (N. Festinger Trans.) New Haven, CT: Yale University Press.
- Greenfield, P. M. (1994). Introduction. In P. M. Greenfield & R. R. Cocking (Eds). *Cross cultural roots of minority child development* (pp. 1-41). New Jersey: Lawrence & Erlbaum Associates Publishers.
- Guinn, B. (1998). Acculturation and Health Locus of Control among Mexican American Adolescents. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 20(4), 492-500.
- Guilamo-Ramos, V., Turrissi, R., Jaccard, J., Wood, E., & Gonzalez, B. (2004). Progressing from Light Experimentation to Heavy Episodic Drinking in Early and Middle Adolescence. *Journal of Studies on Alcohol*, 65, 494-500.
- Harris, J., & Huntigton, A. (2001). Emotions as analytic tools: Qualitative research, feelings, and psychotherapeutic insight. In K.R. Gilbert (Ed.), *The emotional nature of qualitative research* (pp. 129-145). Boca Raton: CRC Press.
- Hartman, M., & Hartman, H. (1986). International migration and household conflict. *Journal of Comparative Family Studies*, 27, 131-138.
- Hastings, W. D., Clelland, A. D., & Danielson, L. R. (1982). Gordon's assimilation paradigm revisited: The issues of ethnic communality, insularity and return migration. *Research in Race and Ethnic Relations*, 3, 189-206.
- Hener, T., Weller, A., & Shor, R. (1997). Stages of acculturation as reflected by depression reduction in immigrant nursing students. *International Journal of Social Psychiatry*, 43(4), 247-256.
- Hertz, D.G. (1988). Identity-Lost and found: patterns of immigration and psychological and psychosocial adjustment. *Acta Psychiatrica Scandinavica*, Supplement 334, 159-165.
- Hertz, D. (1993). Bio-social consequences of migration stress: A multi-dimensional approach. *Israel Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 30: 204-212.
- Ho, J., & Birman, D. (2010). Acculturation gaps in Vietnamese immigrant families: Impact on family relations. *International journal of intercultural relations*. 34(1), 22-23.
- Hoffmann, D.L. (2000). Mothers in the motherland: Stalinist pronatalism in its pan-European context. *Journal of Social History*, 34(1), 35-54.

- Holstein, J. A., & Gubrium, J. F. (1994). Phenomenology, ethnomethodology, and interpretive practice. In N.K. Denzin and Y.S. Lincoln (Eds), *Handbook of qualitative research* (pp. 262-272). Thousand Oaks: Sage.
- Horowitz, T. (Ed.) (1999). *Children of perestroika in Israel*. New York: University Press of America. Pages
- Hou, F., & Beiser, M. (2006). Learning the language of a new country: A ten year study of English acquisition by South-East Asian refugees in Canada. *International migration*, 44 (1), 135-165.
- Hunt, LM., Schneider, S., & Comer. B. (2004). Should 'acculturation' be a variable in health research? A critical review of research on US Hispanics. *Social Science and Medicine*, 59, 973-986.
- Hwang, W. (2006). Acculturative Family Distancing: Theory, Research, and Clinical practice. *Psychotherapy*, 43(4), 397-409.
- Ishiyama, F. (1989). Understanding foreign adolescents' difficulties in cross-cultural adjustment: A self-validation model. *Canadian Journal of School Psychology*, 5, 41-56.
- Jasinskaja-Lahti, I. (2008). Long-term immigrant adaptation: Eight-year follow-up study among immigrants from Russia and Estonia living in Finland. *International Journal of Psychology*, 43(1), 6-18.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., & Perhoniemi R. (2007). Perceived ethnic discrimination at work and well-being of immigrants in Finland: The moderating role of employment status and work-specific group-level control beliefs. *International Journal of Intercultural Relations*, 31, 223-242
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., & Perhoniemi, R. (2006). Perceived Discrimination and Well-Being: A Victim Study of Different Immigrant Groups. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 16, 267-284.
- Jasinskaja-Lahti, I., Liebkind, K., Jaakkola, M., & Reuter, A., (2006). Perceived discrimination, social support networks and psychological well-being among three immigrant groups. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 37(3), 293-311
- Jasinskaja-Lahti, L. I., Liebkind, K., Horenczyk, G., & Schmitz, P. (2003). The Interactive nature of acculturation: Perceived Discrimination, acculturation attitudes stress among young ethnic repatriates in Finland, Israel and Germany, *International Journal of Intercultural Relations*, 27(1), 79-97.
- Jasinskaja-Lahti, I., & Liebkind, K. (2001). Perceived discrimination and psychological

- adjustment among Russian-speaking immigrant adolescents in Finland. *International Journal of Psychology*, 36(3), 1764-185.
- Johnson, V. (2003). Linking changes in whole family functioning and children's externalizing behavior across the elementary school years. *Journal of Family Psychology*, 17, 499-509.
- Kanat-Maymon, Y., Sarid, O., Mirsky, J., & Slonim-Nevo, V. (unpublished research). Spouses' language proficiency gaps in the host country: Longitudinal effects on marital satisfaction.
- Katz, R. (2000). Attitudes of new immigrant and veteran resident Israeli divorced mothers towards single motherhood. *International Migration*, 38(5), 83-96.
- Katz, R., & Lowenstein, A. (1999). Adjustment of older immigrant parents and their adult children residing in shared households: An intergenerational comparison. *Family relations*, 48, 43-50.
- Kazmierska, K. (2003, September). Migration Experiences and Changes of Identity. The Analysis of a Narrative [48 paragraphs]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* [On-line Journal], 4(3), Art. 21. Available at: <http://www.qualitative-research.net/fqs-texte/3-03/3-03kazmierska-e.htm> [Date of Access: 20.2.12].
- Khavarpour, F., & Rissel, C. (1997). Mental health status of Iranian migrants in Sydney. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 31(6), 828-834.
- Kim, E., Cain, K., & McCubbin, M. (2006). Maternal and Paternal Parenting, Acculturation, and Young Adolescents' Psychological Adjustment in Korean American Families. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 19, 112-129.
- Kim, B. S. K., Ahn, A. J., & Lam, N. A. (2009). Theories and research on acculturation and enculturation experiences among Asian American families. In N. T. Trinh, Y. C. Rho, F. G. Lu, & K. M. Sanders (Eds.), *Handbook of mental health and acculturation in Asian American families* (pp. 25-43). New York, NY: Humana Press
- Kisselev, P., Brown, M.M., & Brown, J.D. (2010). Gender Differences in Language Acculturation Predict Marital Satisfaction: A Dyadic Analysis of Russian-Speaking Immigrant Couples in the United States. *Journal of Comparative Family Studies*, 41(5), 767-782.
- Klimidis, S., Stuart, G., Minas, I.H., & Ata, A.W. (1994). Immigrant status and gender effect on psychopathology and self-concept in adolescence. *Comprehensive Psychiatry*, 35(5), 393-404.

- Knoester, C. (2003). Transitions in young adulthood and the relationship between parent and offspring well-being. *Social Forces*, 8, 1431-1457.
- Kolaitis, G., Tsiantis, J., Madianos, M., & Kotsopoulos, S. (2003). Psychosocial adaptation of immigrant Greek children from the former Soviet Union. *European Child and Adolescent Psychiatry*, 12(2), 67-74.
- Koren, C., & Eisikovits, Z. (2011). Continuity and Discontinuity of Violent and Nonviolent Behavior: Toward a Classification on Male Adolescent Immigrant from the Former Soviet Union in Israel. *Sociological Focus*, 44(4), 314-338.
- Kozulin, A. (1993). Psychological and learning problems of immigrant children from the former Soviet Union. *The Journal of Jewish Communal Services*, 70, 64-72.
- Kuo, W. (1976). Theories on migration and mental health: An empirical testing on Chinese-Americans. *Social Sciences and Medicine*, 10, 297-306.
- Kuo, W., & Tsai, Y. (1986). Social networking, hardiness and immigrants mental health. *Journal of Health and Social Behavior*. 27(2), 133-149.
- Kvale, S. (1996). *InterViews: An introduction to qualitative research interviewing*. Thousand Oaks: Sage, pp.109-136.
- Kwak, K. (2003). Adolescents and their parents: A review of intergenerational family relations for immigrant and non-immigrant families. *Human Development*, 46, 115-136.
- LaFromboise, T., Coleman, H., & Gerton, J. (1993). Psychological Impact of Biculturalism: Evidence and Theory. *Psychological Bulletin*, 114(3), 395-412.
- Lamb, M. E., & Bougher, L. D. (2009). How does migration affect mothers' and fathers' roles within their families? Reflections on some recent research. *Sex roles*, 60, 611-614.
- Lee, E. (1988). Cultural factors in working with Southeast Asian adolescents. *Journal of Adolescence*, 11, 197-179.
- Lee, R. M., Rae Jung, K., Su, J. C., Tran, A. T. T., & Bahrassa, N. F. (2009). The family life and adjustment of Hmong American sons and daughters. *Sex roles*. 60, 549-558.
- Leidy, M. S., Guerra, N. G., & Toro, R. I. (2010). Positive parenting, family cohesion, And child social competence among immigrant latino families. *Journal of family Psychology*. 24(3), 252-260.

- Lerner, Y., Kertes, J., & Zilber, N. (2005). Immigrants from the former Soviet Union, 5 years post-immigration to Israel: adaptation and risk factors for psychological distress. *Psychological Medicine*, *35*, 1805-1814.
- Levenbach, D. & Lewak, B. (1995). Immigration: Going home or going to pieces. *Contemporary Family Therapy*, *17*, 279-394.
- Levinson, D.J. (1978). *The seasons of a man's life*. New York: Knopf.
- Levinson, D.J. (1996). *The seasons of a woman's life*. New York: Knopf.
- Lieblich, A. (1998). The holistic-content perspective. In A. Lieblich, R. Tuval-Mashiach, & T. Zilber (Eds), *Narrative research: Reading analysis and interpretation* (pp. 62-87). Thousand Oaks, CA: Sage. (Applied social research methods series, vol. 47).
- Liebkind, K. & Jasinskaja-Lahti, I. (2000). Acculturation and psychological well-being among immigrant adolescents in Finland: A comparative study of adolescents from different cultural backgrounds. *Journal of Adolescent-Research*, *15*(4), 446-469.
- Liddle, H.A. & Schwartz, S. (2002). Attachment and Family Therapy: Clinical Utility of Adolescent-Family Attachment Research. *Family Process*, *41*(3), 455-476.
- Lincoln, Y. S. (1995). Emerging criteria for qualitative and interpretive research. *Qualitative Inquiry*, *1*, 275-289.
- Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic inquiry*. Newbury Park, CA: Sage.
- Livaditis, M., Zafiriadis, F., Samakuri, M., Xenitidis, K., Gizari, F. & Tsavaras, N. (2000). Psychological problems of native and immigrant adolescent students in a Greek town. *European Journal of Psychiatry*, *14*(2), 95-103.
- Lomsky-Feder, E., & Rapoport, T. (2005). Visit, Separation, and Deconstructing Nostalgia: Russian Students Travel to Their Old Home. In: A. Levy and A. Weingord (Eds.). *Homelands and Diasporas: Holy Lands and Other Places*, Stanford University Press.
- Lowenstein, A. (2002). Solidarity and conflicts in coresidence of three-generational immigrant families from the former Soviet Union. *Journal of Aging Studies*, *16*(3), 221-241.
- Lysgaard, S. (1955). Adjustment to a foreign society: Norwegian Fullbright grantees visiting the United States. *International Social Science Bulletin*, *7*, 45-51.
- Mann, M.A. (2004). Immigrant Parents and Their Emigrant Adolescents: the Tension of

- Inner and Outer Worlds. *The American Journal of Psychoanalysis*, 64(2), 143-153.
- Makimoto, K. (1998). Drinking Patterns and Drinking Problems Among Asian-Americans and Pacific Islanders. *Alcohol Health & Research World*, 22(4), 270-275.
- Markowitz, F. (1993). *Community in spite of itself*. Washington DC: Smithsonian Institution Press.
- Markowitz, F. (1994). *Soviet Dis-Union and the Fragmentation of Self: Implications for the Emigrating Jewish Family*. *East European Jewish Affairs*, 24(1), 3-17.
- Markovizky, G., & Samid, Y. (2008). The Process of Immigrant Adjustment: The Role of Time in Determining Psychological Adjustment. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36(6), 782-798.
- Marshall, C. & Rossman, G.B. (1995). *Designing qualitative research* (2nd Edition) (pp. 82-83). Thousand Oaks, CA: Sage..
- Martinez, C.R., McClure, H.H., Eddy J.M., & Wilson, D.M. (2011). Time in U.S. Residency and the Social, Behavioral, and Emotional Adjustment of Latino Immigrant Families. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences*, 33(3), 323-349.
- Maxwell, J.A. (1996). *Qualitative research design: An interactive approach*. Thousand Oaks: Sage.
- McAdams, D. P. (1993). *The stories we live by: Personal myths and the making of the self*. New York: Guilford Press.
- McGoldrick, M. (1998). *Re-visioning family therapy. Race, Culture, and Gender in Clinical Practice*. The Guilford Press: New York London.
- Michael, S. (2009). Continuities and Discontinuities: Patterns of Migration, Adolescent Immigrant Girls and their Family Relationships. *Qualitative Social Work*, 8(2), 229-247.
- Miles, M., & Huberman, A. (1984). *Qualitative data analysis*. London: Sage.
- Miller, A. M., & Gross R. (2004). Health and Depression in Women from the Former Soviet Union Living in the United States and Israel. *Journal of Immigrant Health*, 6(4), 187-796.
- Miller, A. M., Wang, E., Szalacha, L.A., & Sorokin, O. (2009). Longitudinal Changes in Acculturation for Immigrant Women From the Former Soviet Union. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 40(3), 400-415.

- Min, P.G. (2001). Changes in Korean immigrants' gender role and social status, and their marital conflicts. *Sociological Forum*, 16, 301-320.
- Minichiello, V., Aroni, R., Timewell, E., & Alexander, L. (1990). *In-depth interviewing: Researching people*. Melbourne: Longman Cheshire.
- Minuchin, S., Nichols, M.P., & Wai-Young L. (2007). *Assessing families and couples: From symptom to system*. Boston: Pearson/Allyn-Bacon.
- Minuchin, S., Roseman, B.L., & Beker, L. (1978). *Psychosomatic Families*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mirsky, J. (1990). Individuation through Immigration to Israel: Psychotherapy with Immigrant Adolescents. *Journal of Contemporary Psychotherapy*, 20(1), 47-61.
- Mirsky, J. (1997). Psychological distress among immigrant adolescents: Culture specific factors in the case of immigrant students from the former Soviet Union. *International Journal of Psychology*, 32(4), 221-230.
- Mirsky, J. (2001). Psychological independence among immigrant adolescents from the former Soviet Union in Israel. *Transcultural Psychiatry*, 38(3), 363-373.
- Mirsky, J. (2007). Post-migratory milieu and the wellbeing of adolescent immigrants. *European Journal of Social Work*, 10(3), 353-366.
- Mirsky, J., & Prawer, L. (1999). To immigrate as an adolescent. In: T. Horowitz (Ed.). *Children of Perestroika in Israel*. Langham, University Press of America.
- Mirsky, J., Baron-Draiman, Y., & Kedem, P. (2002). Social support and psychological distress among young immigrants from the former Soviet Union in Israel. *International Social Work*, 45(1), 83-97.
- Mirsky, J., Ginath, Y. Perl, E., & Ritsner, M. (1992). The psychological profile of Jewish late adolescents in the USSR: A pre-immigration study. *Israeli Journal of Psychiatry and Related Sciences*, 29, 150-158.
- Mirsky, J. & Kaushinsky, F. (1989). Immigration and Growth: Separation individuation Processes in immigrant students in Israel. *Adolescence*, 24 (95), 725-740.
- Mirsky, J., Baron-Draiman, Y., & Kedem, P. (2002). Social support and psychological distress among young immigrants from the former Soviet Union in Israel. *International Social Work*, 45(1), 83-97.

- Mirsky, J., & Peretz, Y. (2006). Maturation Opportunities in Migration: Separation–Individuation Perspective. *International Journal of Applied Psychoanalytic Studies*, 3(1), 51-64.
- Mirsky, J., Slonim-Nevo, V. & Rubinstein, L. (2007). Psychological wellness and distress among recent immigrants: A four-year longitudinal study of immigrants from the Former Soviet Union to Israel and Germany, *International Migration*, 45(1), 151-175.
- Mirsky, J., & Wittenberg-Szekely, T. (2007). The Growth-Facilitating Effect of Host Families to Unaccompanied Adolescent Immigrants. *Journal of Immigrant & Refugee Studies*, 5(2), 109-115.
- Mishler, E. G. (1986). *Research interviewing: Context and narrative*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Mishler, E. G. (1992). Work, identity and narrative: an artist – craftsmans story. In G.C. Rosenwald & R. L. Ochberg (Eds.). *Storied lives*, New Haven & London: Yale University Press
- Moghaddam, F. M., Taylor, D. M., & Lalonde, R. N. (1987). Individualistic and collective integration strategies among Iranians in Canada. *International Journal of Psychology*, 22, 301-313.
- Moon, S. S. (2008). Acculturation, Social Support, and Family Conflict: Korean–American Adolescents’ Perceptions. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 25, 227–240
- Morse, J. M., Barret, M., Mayan, M., Olson, K., & Spiers, J. (2002). Verification Strategies for Establishing Reliability and Validity in Qualitative Research. *International journal of qualitative methods*, 1(2), 1-19.
- Motti-Stefanidi, F., Pavolpoulus, V., & Tantaros, S. (2011). Parent-adolescent Conflict and adolescent's adaptation: a longitudinal study of Albanian immigrant youth living in Greece. *International journal of developmental science*, 5, 57-71.
- Moustakas, C. E. (1994). *Phenomenological research methods*. Thousands Oaks, CA: Sage.
- Murphy, H. (1977). Migration, culture and mental Health. *Psychological Medicine*, 7, 677-684.
- Neto, F. (2002). Acculturation strategies among adolescents from immigrant families in Portugal. *International Journal of Intercultural Relations*, 26, 17-38.

- Newbold, B. (2005). Health status and health care of immigrants in Canada: a longitudinal analysis. *Journal of Health Services Research and Policy*, 10(2), 77-83.
- Noh, S., & Kaspar, V. (2003). Perceived discrimination and depression: Moderating effects of coping, acculturation, and ethnic support. *Racial/Ethnic Bias and Health*, 93, 232-238.
- Oberg, K. (1960). Culture shock: Adjustment to a new cultural environment. *Practical Anthropology*, 7, 177-182.
- Odegaard, O. (1932). Immigration and insanity: a study of mental disease among Norwegian-born population of Minnesota. *Acta Psychiatrica et Neurologica*, (Suppl), 4, 1-26.
- Oznobishin, O., & Kurman, J. (2009). Parent-child role reversal and psychological adjustment among immigrant youth in Israel. *Journal of family psychology*. 23(3), 405-415.
- Padgett, D. K. (1998). *Qualitative methods in social work research: Challenges and rewards*. Thousand Oaks: Sage.
- Ok Im, P., & Hee, M. (2011). Moderating effect of family support on the relationship between parenting stress on depression of immigrant women. *Korean journal of health nurse*, 17(5), 447-453.
- Patton, M. Q. (1987). Depth Interviewing, *How to Use Qualitative Methods in Evaluation*. Newbury Park, CA: Sage. pages
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*, (2nd Ed.), Newbury Park, CA: Sage. pages
- Pawliuk, N, Grizenko, N., Chan-Yip, A., Gantous, P., Mathew, J., & Nguyen, D. (1996). Acculturation style and psychological functioning in children of immigrants. *American Journal of Orthopsychiatry*, 66(1), 111-121.
- Peled, E., & Leichtentritt, R. (2002). Ethics of qualitative social work research. *Qualitative social work*, 1(2), 145-169.
- Pernice, R., & Brook, J. (1996a). Refugees' and immigrants' mental health: association of demographic and post-immigration factors. *Journal of Social Psychology*, 136(4), 511-519.
- Pernice, R., & Brook, J. (1996b). The mental health pattern of migrants: is there a euphoric period folloowed by a mental health crisis?. *International Journal of Social Psychiatry*, 42, 18-27.

- Phinney, J., Chavira, V., & Williamson, L. (1992). Acculturation Attitudes and Self-Esteem among High School and College Students. *Youth & Society*, 23(3), 299-312.
- Phinney, J. S., Horenczyk, G., Liebkind, K., & Vedder, P. (2001). Ethnic identity, immigration, and well-being: An interactional perspective. *Journal of Social Issues*, 57(3), 493-510.
- Phinney, J. S., & Ong, A. D. (2002). Adolescent-parent disagreements and life satisfaction in families from Vietnamese- and European American backgrounds. *International Journal of Behavioral Development*, 26, 556-561.
- Polkinghorne, D. E. (1989). Reporting qualitative research as practice. In W.G. Tierney & Y.S. Lyncoln (Eds.), *Representation and the text: Re-framing the narrative voice* (pp. 3-21). New York: State University of New York Press.
- Ponizovsky, A., Ritsner, M. & Modai, I. (1999). Suicidal ideation and suicide attempts among immigrant adolescents from the former Soviet Union in Israel. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38(11), 1433-1441.
- Portes, A. & Rumbaut, R.G. (2001). *Legacies. The Story of the Immigrant Second Generation*. New York: Russell Sage Foundation.
- Qin, D. B. (2008). Doing well vs. feeling well: understanding family dynamics and the psychological adjustment of Chinese immigrant adolescents. *Journal youth adolescence*, 37, 22-35.
- Qin, D. B. (2009). Gender processes of adaptation: understanding parent-child relations In Chinese immigrant families. *Sex role*, 60, 467-481.
- Reinharz, S., & Chase, S. E. (2002). Interviewing women. In J.F. Gubrium and J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interview research: Context and method* (pp. 221-238). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Remennick, L. (1999a). Women of the "sandwich" generation and multiple roles: The case of Russian immigrants of the 1990's in Israel. *Sex Roles*, 40(5-6), 347-378.
- Remennick, L. (1999b). Women with a Russian accent in Israel. *The European Journal of Women's Studies*, 6, 441-461.
- Remennick, L. (2002). "All my life is one big nursing home": Russian immigrant women in Israel speak about double caregiver stress. *Women's Studies International Forum*, 24(6), 685-700.

- Remennick, L. (2005). Immigration, Gender, and Psychosocial Adjustment: A Study of 150 Immigrant Couples in Israel. *Sex Roles*, 53(11/12), 847-863.
- Remennick, L. (2007). *Russian Jews on three continents: Identity, integration, and conflict*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.
- Rice, F., Harold, G. T., Shelton, K.H., & Thapar, A. (2006). Family Conflict Interacts With Genetic Liability in Predicting Childhood and Adolescent Depression. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 45, 841-848.
- Richardson, A. (1967). A theory and a method for the psychological study of assimilation. *International Migration Review*, 2, 3-30.
- Ritsner, M. & Ponizovsky, A. (1999). Psychological distress through immigration: The two-phase temporal pattern. *International Journal of Social Psychiatry*, 45(2),125-139.
- Ritsner, M., Ponizovsky, A., & Ginath, Y. (1999). The effect of age on gender differences in the psychological distress ratings of immigrants. *Stress Medicine*, 15(1),17-25.
- Ritsner, M., Ponizovsky, A., Nechamkin, Y., & Modai, I. (2001). Gender differences in psychosocial risk factors for psychological distress among immigrants. *Comprehensive psychiatry*, 42, 151-160.
- Ritsner, M. & Ponizovsky, A. (2003). Age differences in stress process of recent immigrants. *Comprehensive Psychiatry*, 44(2), 135-141.
- Roberts, A., & Locke, S. (2001). Tending School: A Forum on the Experiences of Refugee and Immigrant Students in the United States System. *Interchange*, 32(4), 375-393.
- Roer-Strier, D. (2001). Reducing risk for children in changing cultural contexts: recommendations for intervention and training. *Child Abuse and Neglect*, 25 (2), 231-248
- Rosenthal, G. (1993). Reconstruction of life stories: Principles of selection in generating stories for narrative biographical interviews. In: R. Josselson & A. Lieblich (Eds.), *The narrative study of lives* (pp. 59-91). Newbury Park, CA: Sage.
- Rosenthal, G. (2004). Biographical Research. In: C. Seale, G. Gobo, J.F. Gubrium, D. Silverman (Eds.). *Qualitative Research Practice* (pp. 48-64). London: Sage.
- Rosenthal, G. & Bar-on, D. (1992). A biographical case study of a victimizer's daughter's strategy: pseudo-identification with the victims of the Holocaust. *Journal of narrative and life history*, 2, 105-127.

- Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (1995). *Qualitative interviewing: The art of hearing data*. Thousand Oaks: Sage.
- Rubinshtein, L., Mirsky, J., Sharaga, Y., & Slonim-Nevo, V. (2011). Trajectories of adjustment and maladjustment among immigrant adolescents at risk. *Sociological papers, 16*, 58-77.
- Rudmin, F.W., & V. Ahmadzadeh (2001). Psychometric critique of acculturation psychology: the case of Iranian migrants in Norway, *Scandinavian Journal of Psychology, 42*, 41-56.
- Rumbaut, R.J. (1985). Mental Health and the refugee Experience: A Comparative Study of Southeast Asian refugees. In: T.C. Owan (Ed.), *Southeast Asian Mental Health: Treatment, Prevention, Services, Training and Research* (pp. 82-138). Rockville, Maryland: National Institute of Mental Health.
- Sarbin, T. R. (1986). The narrative as a root metaphor for psychology. In: T. R. Sarbin (Ed.), *Narrative psychology: The storied nature of human conduct* (pp. 3-21). New York: Praeger.
- Sands, R.G., & Roer-Strier, D. (2006). Using Data Triangulation of Mother and Daughter Interviews to Enhance Research about Families. *Qualitative Social Work, 5*(2), 237- 260.
- Sam, D.L. (2000). Psychological Adaptation of Adolescents with Immigrant Background. *The Journal of Social Psychology, 140*(1), 5-25.
- Schnur, E., Koffler, R., Wimpenny, H.G., Giller, H., & Rafield, E.N. (1995). Family child care and new immigrants: cultural bridge and support. *Child Welfare, 74*, 1237-1248.
- Schwalbe, M. L., & Wolkomir, M. (2002). Interviewing man. In: J.F. Gubrium and J. A. Holstein (Eds.), *Handbook of interview research: Context and method* (pp. 203-219). Thousand Oaks: Sage Publications.
- Schwandt, T. A. (1994). Constructivist, interpretivist approaches to human inquiry. In: N.K. Denzin and Y.S. Lincoln (Eds), *Handbook of qualitative research* (pp. 118-137). Thousand Oaks: Sage.
- Schwartz, S. J., Pantin, H., Prado, G., Sullivan, S., & Szapocznic, J. (2005). Family functioning, identity, and problem behavior in Hispanic immigrant early adolescents. *Journal of Early Adolescence, 25*, 392-420.
- Scott, W., & Scott, R. (1989). *Adaptation of Immigrants: Individual Differences and Determinants*. Pergamon Press: Oxford.

- Scott, W. A., & Stumpf, J. (1984). Personal Satisfaction and Role Performance: Subjective and Social Aspects of Adaptation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 47, 182-206.
- Searle, W., & Ward, C. (1990). The prediction of psychological and sociocultural adjustment during sociocultural transition. *International Journal of Intercultural Relations*, 14, 449-464.
- Shek, D.T.L. (2005). A longitudinal study of perceived family functioning and adolescent adjustment in Chinese adolescents with economic disadvantage. *Journal of Family Issues*, 26, 518-543.
- Shuval, J. (1983). *Newcomers and colleagues: Soviet immigrant physicians in Israel*. Huston, TX: Cap & Gown Press.
- Slonim-Nevo, V., Mirsky, J., Rubinstein, L., & Nauck, B. (2009). The impact of familial and environmental factors on the adjustment of immigrants: A longitudinal study. *Family Issues*, 30(1), 92-123.
- Slonim-Nevo, V., Chaitin, J., Sharaga, Y., & Abdelgani, A. (1998). Value Patterns and Content among Families of Soviet Immigrants: SYMLOG Analysis. *Family Process*, 37(3), 345-362.
- Slonim-Nevo, V. & Sharaga, Y. (1997). Social and psychological adjustment of Soviet-born and Israeli-born adolescents: The effect of the family. *Israel Journal of Psychiatry*, 34(2), 128-138.
- Slonim-Nevo, V., & Sharaga, Y. (2000). Psychological and Social Adjustment of Russian-Born and Israeli-Born Jewish Adolescents. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 17(6), 455-475.
- Slonim-Nevo, V., Sharaga, Y., & Mirsky, Y. (1999). A culturally-sensitive approach to therapy with immigrant families: The case of Jewish immigrants from the former Soviet Union. *Family Process*, 38, 445-461.
- Slonim-Nevo, V., Sharaga, Y., Petrovsky, V., Borodenko, M., & Nauck, B. (2001). *Family Functioning and the Psychological, Social, and Educational Behavior of Russian and Israeli Adolescents*. Final scientific report submitted to INTAS.
- Slonim-Nevo, V., Sharaga, Y., Mirsky, J., Petrovsky, V., & Borodenko, M. (2006). Ethnicity versus migration: Two hypotheses about the psychosocial adjustment of immigrant adolescents, *International Journal of Social Psychiatry*, 52(1), 41-53.
- Slutzki, E. (1979). Migration and family conflict. *Family Process*, 18, 380-390.
- Slutzki, C. (1998). Migration and disruption of social network. In: M. McGoldrick (Ed.),

- Re-visioning Family Therapy: Race, Culture and Gender in Clinical Practice.*
The Guilford Press, New York: 360-369.
- Smith Fawzi, M. C., Bethancourt, T. S., Marcelin L., Klopner, M., Munir, K., Muriel, A. C., Oswald, C., & Mukharejee, J. S. (2009). Depression and post traumatic stress disorder among Haitian immigrant students: implications for access to mental health services and educational programming. *BMC public health*, 9, 482-253.
- Smither, R., & Rodriguez-Giegling, M. (1982). Personality, demographics, and acculturation of Vietnamese and Nicaraguan refugees to the United States. *International Journal of Psychology*, 17, 19-25.
- Smokowski, P. R., Chapman, M. V., & Bacallao, M. L. (2007). Acculturation risk and protective factors and mental health symptoms in immigrant Latino adolescents. *Journal of Human Behavior in the Social Environment*, 16(3), 33-55.
- Stone Feinstein, B. E., & Ward, C. (1990). Loneliness and psychological adjustment of sojourners: New perspectives on culture shock. In: D. M. Keats, D. Munro, & L. Mann (Eds.), *Heterogeneity in cross-cultural psychology* (pp. 537- 547). Lisse, Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Strier, R., & Roer- Strier, D. (2005). Fatherhood and Immigration: Perceptions of Israeli Immigrant Fathers From Ethiopia and the Former Soviet Union. *Families in Society*, 86(1), 121-134.
- Stuhlmiller, C. M. (2001). Narrative methods in qualitative research: Potential for therapeutic transformation. In: K.R. Gilbert (Ed.), *The emotional nature of qualitative research* (pp. 63-80). Boka Raton: CRC Press.
- Taft, R. (1986). Methodological considerations in the study of immigrant adaptation in Australia. *American Journal of Psychology*, 38, 339-346.
- Tartakovsky, E. (2007). A longitudinal study of acculturative stress and homesickness: high-school adolescents immigrating from Russia and Ukraine to Israel without parents. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 42, 485–494.
- Tartakovsky, E. (2009). The Psychological Well-Being of Unaccompanied Minors: A Longitudinal Study of Adolescents Immigrating From Russia and Ukraine to Israel Without Parents. *Journal of research on adolescence*, 19(2), 177–204
- Tatar, M.F., Kefir, D., Sever, R., Adler, H., & Regev, H. (1993). *Absorption of immigrant students from Russia in the Israeli school: A research report.* Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem, The Institute for Research Education.

- Teske, R. H. C., & Nelson, B. H. (1974). Acculturation and Assimilation: A Clarification. *American Ethnologist*, *1*, 351-367.
- Tseng, V. (2004). Family interdependence and academic adjustment in college: Youth from immigrant and U.S.-born families. *Child Development*, *75*(3), 966-983.
- Tseng, V., & Fulignu, A.J. (2000). Parent-Adolescent language use and relationships among immigrant families with East Asian, Filipino, and Latin American backgrounds. *Journal of Marriage and Family*, *62*, 465-476.
- Tutty, L. M., Rothery, M. A., & Grinnell, R. M. (1996). *Qualitative research for social workers: Phases, Steps, and Tasks*. Boston, MA: Allen and Bacon. Boston: Allen and Bacon.
- Ullman, C. & Tatar, M. (2001). Psychological Adjustment Among Israeli Adolescent Immigrants: A report on Life Satisfaction, Self-Concept, and Self-Esteem. *Journal Of Youth and Adolescence*, *30*(4), 449-463.
- Updgraff, K. A., Delgado, M. Y., & Wheeler, L. A. (2009). Exploring mother's and father's relationship with sons versus daughters: links to adolescent adjustment in Mexican immigrant families. *Sex roles*, *60*, 559-574.
- Usita, P. M. (2005). Social geography and continuity effects in immigrant women's narratives on negative intersection. *Journal of aging studies*. *19*, 221-239.
- Van Geel, M., & Vedder, P. (2011). The role of family obligations and school adjustment in explaining the immigrant paradox. *Journal of youth adolescence*, *40*(2), 187-196.
- Vinikurov, A., Trickett, E., & Birman, D. (2002). Acculturative Hassles and Immigrant Adolescents: A Life-Domain Assessment for Soviet Jewish Refugees. *The Journal of Social Psychology*, *142*(4), 425-445.
- Von Bertalanffy, L. (1968). *Organism psychology and systems theory*. Worcester: Clark University Press.
- Walsh, S.D., & Horenczyk, G. (2001). Gendered Patterns of experience in social and cultural transition: The case of English-speaking immigrants in Israel. *Sex Roles*, *45*(7/8), 501-528.
- Walsh, S., Shulman, S., Bar-On, Z., & Tsur, A. (2006). The Role of Parentification and Family Climate in Adaptation Among Immigrant Adolescents in Israel. *Journal of Research on Adolescence*, *16*(2), 321-350.
- Ward, C. (1996). Acculturation. In: D. Landis & R. Bhagat (Eds.), *Handbook of Intercultural Training* (2nd ed., pp. 124-147). Thousand Oaks. Ca: Sage.

- Ward, C. (2004). Psychological Theories of Culture Contact for Intercultural Training and Interventions. In: D. Landis, J. M. Bennett, & M. J. Bennett (Eds.), *Handbook of Intercultural Training* (3rd ed., pp. 185-213). Thousand Oaks: Sage.
- Ward, C., Okura Y., Kennedy A., & Kojima T. (1998). The U-Curve on trial: a longitudinal study of psychological and sociocultural adjustment during Cross-Cultural transition. *International Journal of Intercultural Relations*, 22(3), 277-291.
- Ward, C., & Kennedy, A. (1992). Locus of control, mood disturbance, and social difficulty during cross-cultural transition. *International Journal of Intercultural Relations*, 16, 175-194.
- Ward, C., & Kennedy, A. (1993). Psychological and sociocultural adjustment during cross-cultural transitions: A comparison of secondary students overseas and at home. *International Journal of Psychology*, 28, 129-147.
- Ward, C., & Kennedy, A. (1996). Before and after cross-cultural transition: A study of New Zealand volunteers on field assignments. In: H. Grad, A. Blanco, & J. Georgas (Eds.), *Key issues in cross-cultural psychology* (pp. 138-154). Lisse, Netherlands: Swets & Zeitlinger.
- Ward, C., & Searle, W. (1991). The impact of value discrepancies and cultural identity on psychological and sociocultural adjustment of sojourners. *International Journal of Intercultural Relations*, 15, 209-225.
- Ward, C., & Rana-Deuba, A. (1999). Acculturation and Adaptation Revisited. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 30(4), 42-442.
- Ward, C., Bocher. S., & Furnham, A. (2001). *The psychology of culture shock*. London: Routledge.
- Ward, C. (2006). Acculturation, identity and adaptation in dual heritage adolescents. *International Journal of Intercultural Relations*, 30, 243-259.
- Wistead, L. (2010). Immigrant perception of their adjustment to France: A phenomenology. In: P. Cunningham & N. Fretwell (Eds.), *Lifelong learning and active citizenship* (pp. 202-214). London: CiCe.
- Wong, Y. J., & Poon, M. L. (2010). Counseling Asian American men who demonstrate suicidal behavior. In: W. M. Liu, D. Iwamoto, & M. Chae (Eds.), *Culturally responsive counseling with Asian American men* (pp. 279-298). New York, NY: Routledge.

- Wong-Reiger, D. (1984). Testing a Model of Emotional Coping Responses to Problems in Adaptation: Foreign Students at a Canadian University. *International Journal of Intercultural Relations*, 8, 153-1484.
- Ying, Y. (2005). Variation in acculturative stressors over time: a study of Taiwanese students in the United States. *International journal of intercultural relations*, 29, 59-71.
- Ying, Y., & Han, M. (2007). The longitudinal effect of intergenerational gap in acculturation on conflict and mental health in Southeast Asian American adolescents. *The American Journal of Orthopsychiatry*, 77, 61-66
- Zhou, M., & Bankston, C. L. (1994). Social Capital and the Adaptation of the Second Generation: The Case of Vietnamese Youth in New Orleans. *International Migration Review*, 28(4), 821-845
- Zhou, M. (2001). Straddling different worlds: The acculturation of Vietnamese refugee children. In: R. G. Rumbaut, & A. Portes (Eds.), *Ethnicities: Children of immigrants in America* (pp. 187-227). Berkeley, CA: University of California Press.
- Zicht, G. (1993). The effects of emigration on Soviet children: Latency to adolescence. *Journal of Jewish Communal Service*, 71(2), 57-63.
- Zilber, N., Lerner, Y., Eidelman, R., & Kertes, J. (2001). Depression and anxiety disorders among Jews from the FSU five years after their immigration to Israel. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 16, 993-999.

נספחים

נספח מס' 1

מדריך ראיון

שאלת הפתיחה :

- ספרו/י, בבקשה, את סיפור ההגירה שלך לישראל.

שאלות הרחבה :

- מהם השינויים שהתרחשו בחייך לאחר ההגירה?
- ספרו/י על הדברים הטובים שקרו בישראל.
- ספרו/י על הדברים הקשים שקרו בישראל.
- מה היה דבר הכי טוב שקרה לך בישראל?
- מה הייתה הבעיה הכי קשה איתה היית צריך/ה להתמודד?
- ספרו/י, בבקשה, על העבודה שלך בישראל.
- ספרו/י, בבקשה, על הלימודים שלך בישראל (לילד).
- ספרו/י, בבקשה, על הקשר שלך עם בית הספר.
- לאיזה יחס את/ה זוכה מישראלים : בעבודה, בביה"ס, בשכונה?
- מהם השינויים שהתרחשו במשפחה לאחר ההגירה?
- תאר/י, בבקשה, את היחסים שלך עם בן/בת הזוג.
- איך הם היו אז ואיך עכשיו? מה השתנה?
- כיצד שינוי מקום השפיע על היחסים? מדוע?
- מי מבני הזוג הסתגל טוב יותר? כיצד את/ה מסביר/ה זאת?
- מהי חלוקת התפקידים בבית?
- תאר/י, בבקשה, את היחסים שלך עם הילד/ים.
- תאר/י, בבקשה, את היחסים שלך עם ההורים (לילד).
- איך מתרחשת אצלך רכישת השפה?

- מיהם האנשים איתם את/ה בקשר?
- למי את/ה פונה לעזרה?
- מהו הקשר עם קרובים/חברים בארץ המוצא?
- ספר/י בבקשה על הביקור שלך בארץ המוצא.
- ספר/י בבקשה על השירות הצבאי שלך/בנד.
- כיצד את/ה מתייחס למצב הביטחוני בישראל?
- מה את/ה חושב/ת כיום על ההחלטה להגיע לישראל?
- איך מה שקרה לך בישראל דומה/שונה ממה שדמיינת?
- אם היית צריך/ה להחליט היום, מה היית מחליט/ה? מדוע?
- מה עוזר בהסתגלות? מה מקשה?
- מהי הסתגלות?
- מה היית ממליץ/ה לאלו שמתלבטים לגבי ההגירה לישראל?
- איזו כותרת היית נותן/ת לספר עם סיפור ההגירה שלך?
- כל דבר אחר שרוצה לספר ולא שאלתי .
- איך היה הראיון בשבילך?

נספח מס' 2

פרוט ראיונות

שבע שנים	ארבע שנים	שנתיים	שנה ראשונה		מס' נחקר
*			ראיון משפחתי	אב	5
*	*	*		אם	
*		*		ילד	
*	*	*	ראיון משפחתי	אב	96
*		*		אם	
*	*	*		ילד	
*	*	*	ראיון משפחתי	אב	97
*	*	*		אם	
*	*	*		ילד	
*	*	*	ראיון משפחתי	אב	8
*	*	*		אם	
*	*	*		ילד	
*	*	*		אב	75
				אם	
		*		ילד	
	*	*	ראיון משפחתי	אב	99
*	*	*		אם	
*	*	*		ילד	

נספח מס' 3

טופס הסכמה מדעת להשתתפות במחקר

אני החתום מטה: שם פרטי ומשפחה _____ מס' ת.ז. _____

כתובת _____

- (א) מצהיר/ה בזה כי אני מסכים/ה להשתתף במחקר שבדוק הסתגלות לאורך זמן של משפחות עולות מחבר העמים בישראל ואוסף סיפורים של הורים וילדיהם.
- (ב) מצהיר/ה בזה כי הוסבר לי
- (1) כי אני חופשי/ה לבחור שלא להשתתף במחקר, וכי אני חופשי/ה להפסיק בכל עת את השתתפותי בו.
- (2) כי מובטח שזהותי האישית תשמר סודית על-ידי כל העוסקים והמעורבים במחקר ולא תפורסם בכל פרסום כולל בפרסומים מדעיים.
- (3) כי מובטח לי נכונות לענות לשאלות שיועלו על-ידי.
- (4) כי בכל בעיה הקשורה למחקר אוכל לפנות ללודה רובינשטיין, טל. 054-4934777, האחראית על המחקר.
- (ג) הנני מצהיר/ה כי נמסר לי מידע מפורט על המחקר:
- (1) מטרת המחקר היא לבחון מהי החוויה האישית של הורים וילדיהם ממשפחות מהגרות/עולות מחבר העמים בישראל בשנים הראשונות לאחר העלייה.
- (2) המחקר נערך בשיטות איכותניות לפיהן הנחקרים מרואיינים פנים אל פנים במקום שייבחר על ידם. הראיונות מוקלטים ויותר מאוחר הם מתומללים מילה במילה לצורך ניתוחם ולצורך הסקת מסקנות.
- (3) חומר הראיונות יופיע בפרסום מדעי (עבודת דוקטורט, מאמר או ספר).
- (4) לנחקרים תהיה הזדמנות לתרום מניסיונם למען המדע ולמען טיפול אמפטי יותר במהגרים/עולים.
- (ד) הנני מצהיר/ה בזה כי את הסכמתי הנ"ל נתתי מרצוני החופשי וכי הבינתי את כל האמור לעיל. כמו-כן קיבלתי עותק של טופס ההסכמה מדעת.

תאריך _____ חתימת הנחקר/ת _____

הצהרת המראיין/ת:

ההסכמה הנ"ל נתקבלה על-ידי וזאת לאחר שהסברתי למשתתף/ת במחקר את כל האמור לעיל וכן ווידאתי שכל הסברי הובנו על-ידו/ידיה.

שם המראיין/ת _____ חתימה _____

נספח מס' 4

Согласие ребёнка и родителей

Я понимаю назначение данного исследования, и даю согласие на участие в нём моего ребёнка. Я понимаю, что мой ребёнок и я имеем право не отвечать на любой из предложенных вопросов и прекратить интервью в любой момент.

Имя ребёнка: _____ Подпись ребёнка: _____

Имя отца/матери _____ Подпись отца/матери: _____

נספח מס' 5

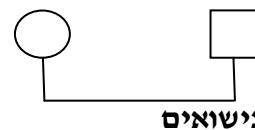
מקראה:

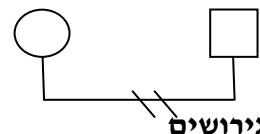
נקבה

זכר

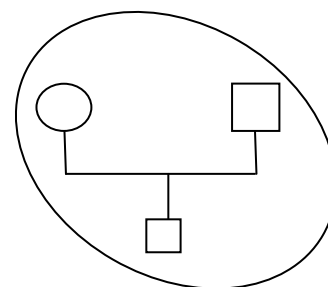
נישואים

גירושים

מוות

בני משפחה עכשוויים

Abstract

Moving from one country to another is usually accompanied by changes in almost all areas of life: a loss of support networks, changes in work status or unemployment, changes in socio-economic status, language difficulties, encountering discrimination, a feeling of not belonging and disorientation in the new environment. Immigrants find various ways in order to deal with the multi-dimensional changes and in time adapt to the new environment.

The goal of the current research is to describe and analyze the complex processes that occur over time in families of immigrants from the FSU in Israel. The description of the phenomenon is based on the stories of parents and adolescents about their lives during their first seven years in Israel. The theoretical framework of the study includes theories of adaptation in migration and systematic approach to the family.

The research group includes six families that arrived in Israel during the first half of 2001 from the European part of the FSU (Russia, Ukraine, and Belarus). At the beginning of the research all six families were complete families and included two parents and at least one adolescent (12-18). All in all, 11 parents (6 fathers and 5 mothers) and their six teenage children took part in the research.

The research method is a qualitative method based on a phenomenological tradition, emphasizing how the interviewees perceive and interpret their experiences. Semi structured in-depth interviews were conducted with the research participants. There were four rounds of interviews: in the first year after the immigration (2001), two years after the immigration (2002), three years after the immigration (2003), four years (2005), and seven years (2008) after the immigration. In total, 49 interviews were conducted at 4 points in time. All the interviews were conducted in Russian, they were audio recorded and later transcribed and translated.

The analysis of the interviews enabled learning about processes that occur in immigration over seven years, at the individual and familial levels. The findings are presented according to two organizing principles: first according to an organizing principle of time while focusing on personal adjustment processes, and later according to the family units, while emphasizing the family processes over time.

The research findings clearly indicate that the experiences of the participants immediately after they immigrated were characterized by euphoria, a positive feeling,

hopes and expectations for a better life for them and their children, as well as an ambition for self fulfillment and contributing to society. The strongest experience during the first year in Israel was hope, light and optimism vs. despair and darkness in the country of origin. This experience was very prominent and was common to all those interviewed. Despite multi dimensional changes that occur when moving between cultures, and even though the participants' expectations were not realized immediately after the immigration, there is no evidence of a crisis in the first year. During the first period most families maintain a relative balance.

Two years later, a clear picture of a dissipation of euphoria and a crisis arises. Experiencing "real life" brings with it an annulment of previous professional achievements, underemployment or unemployment, a hostile and exploitative treatment from others, limited language skills, social isolation etc. A disillusionment, which is sometimes very painful, because of the wide gap between reality and euphoria, occurs.

After two years immigrants acknowledge loss more and strengthen the connection with their country of origin. According to the findings, women are the ones who take on the expression of sadness and grief over the loss. An internal debate that the research participants engage in at this stage regarding continuing living in Israel is one of the expressions of the crisis they are experiencing. The feelings of frustration and anger that characterize this period are often directed at the new environment that causes the immigrants a feeling of being foreign and helpless. The experience of discrimination that comes out strong during this period also contributes to the disappointment and the dissipation of euphoria.

Despite the difficulties described here some of the interviewees start to feel more like they belong and more secure in Israel. After two years two kinds of stories appear: one narrative is the complete opposite of the first interview. It becomes pessimistic and includes an experience of not belonging, detachment, and loneliness. The second narrative points to a good and balanced feeling and a hope for fitting in and belonging in the future. After two years a decrease in social connections is obvious, even compared to the first year, which was already characterized by few connections. According to the findings of the current research, the crisis that occurs in the second year can continue until the fourth year and beyond.

Feelings of routine, monotony, boredom, tiredness and lack of change stand out a lot after 4 years in Israel. It is apparent that expectations and hopes decline. However, a certain stabilization of the situation of the interviewees becomes apparent. On the one hand, there is improvement in some areas of life, and on the other there is an acceptance of what would probably not change. The experience during this period is a middle state between the euphoria of the first year and the disillusionment of the third. Alongside accepting the drawbacks, the dichotomous perception of reality, which probably helped the interviewees make the world more understandable and cope with the confusion that comes from radical, quick and multi-dimensional changes, gradually disappears. Now the immigrants can give up the dichotomous stance and adopt a more complex view of reality.

During this period the internal debate and deliberations that started two years earlier about belonging in Israel continue. This expresses the tension between wanting to belong and to feel like equal citizens, and feelings of detachment and not belonging. Nevertheless, expressions of acclimation among the children are more apparent now, and are a first sign of adjustment for the parents.

By this time it is probable that a personal story about life in Israel evolves. The story of those who decide to stay revolves around the claim that "there is no point in going back", whereas those who decide to go back or have a prominent sense that they do not belong will claim that it is better to go back. From the research findings it seems that it is likely that the immigrants who return to their country of origin would do it in between the second and fourth year.

The research findings reveal a long period of time characterized by experiences of tiredness, apathy and acceptance of the situation. One can assume that for immigrants who feel like they belong, are useful and wanted in their new country, this stage will be shorter and the crisis before it more moderate. It also seems that this stage is essential on the way to achieving a new balance, which occurs only a few years later.

After seven years coming out of the crisis and achieving a new balance occur gradually. The changes are not dramatic and are sometimes only in inner feelings. Acceptance of the new situation occurs even if the interviewees' lives are different from what they expected at first. This is a psychological process of acceptance and coming out of the crisis.

After seven years there occurs a significant change in the interviewees' feeling about the way people around them treat them, and some mention that the attitude towards Russian speakers in general and themselves in particular had changed for the better. As for the feeling of belonging, two kinds of stories appear: a story about a feeling of belonging, adapting and feeling at home in Israel against a story about alienation and detachment. It seems, however, that even those less fortunate in Israel feel that they have adapted, even if partially. Alongside feelings of sadness and frustration the interviewees also express pride in Israel and great care for their new country. It is probable, though, that a sense of alienation and detachment will accompany the participants further on with an internal or actual dialogue with their country of origin.

For the interviewees themselves, the main measure of adjustment is the situation of the children. If the move benefits them the effort was worthwhile and the parents can take comfort that they did not make their many sacrifices for nothing. If this is not so, their experience will be marked by feelings of regret and failure. Beyond that, the ability to solve problems independently and to know the language at a level that allows occupational mobility, getting the same occupational status they had in their country of origin, and their ability to provide for their family are important standards for adjustment in the mind of the immigrants. This, however, is not enough. To them adapting means feeling that they belong to the new country and being a part of society. They also attribute great importance to fluency in the language, knowing the laws of the state and being able to realize their rights.

At the level of family processes, in the first year an improvement in the relation between family members was apparent. The experiences of the immigrants in the first year following their immigration were similar: improvement in the couple's relationship, a sense of familial cohesion and reciprocity, and closeness among the couple. Euphoria observed in other areas also includes the family.

It seems, though, that the crisis reaches the children first. In some families the children had difficulties such as a decline in their achievements at school, irregular attendance at school, seclusion. In these families a gap stood out between the very positive impression with Israel and the improved family relations, and the bad state of the adolescents.

After two years, there was a stormy period of crisis also at the family level. Conflicts arise because of economic distress, loss of support systems, a decline in occupational status, changes in family roles and an imbalance because of a change in the familiar lifestyle.

Even though all the families experienced a crisis, every family responds to it differently. An analysis of the data reveals two main patterns: a pattern of preserving the existing structure of the family and a pattern of changing the structure. One could detect various changes in the family structure, from complete separation of the couple to family members living in different countries while maintaining a connection between them. In families that changed their structure a drastic change in roles within the family following the immigration became apparent. The crisis arises from the man's inability to preserve his role as a main provider and head of the family. A traditional perception of female and male roles can cause a major crisis following such changes.

In families that maintained their structure, a picture emerges of good relations between parents and children. The adolescents see their parents as close and supportive figures, form new social bonds and connect their future with Israel. Already at this stage the adolescents may feel safer in Israel than they did in the first year. In families whose structure has changed with the loss of occupational and social status the parents felt that they had lost their parental authority and found that they are no longer the main authority for their children. The adolescents did not experience their parents as a source of support, and at times felt detachment and instability.

After four years in Israel, in families that maintained their structure the relations of the couple are still characterized by mutual care and support, despite financial and occupational conflicts, health problems and conflict with children during puberty. The relations are not without conflicts, but they are still characterized by flexibility in roles and mutual help.

In these families, as far as the children are concerned, even when there are various conflicts with the parents, the family remains a source of support and an anchor. At this stage the adolescents are busy making plans for the future and nurturing connections with their peer group. They experience their lives as meaningful, feel that they belong and are safe in the country and connect their future to Israel.

Families with a changed structure try to adapt to the changes and create a new balance. At this stage the adolescents may feel boredom, emptiness, and detachment. The frustration of the parents, who came to Israel for the children and found that they were the ones hurt by the move, is obvious.

Seven years after the immigration the couples who have stayed together experience their relationship as good and report that immigration improved it. Now the conflicts that characterized the connection between parents and children have subsided. The children, who have grown up, see their parents as supportive and helpful figures. It seems that adolescents in families that maintained their structure feel that they are a part of society, while perceiving the attitude of their environment towards them as good.

Even families with a changed structure start to get used to the changes and create a new balance. They learn to manage in the new situation. Nevertheless, the connection between children and their parents may be characterized by conflicts, and even detachment. The older children sometimes report a feeling of boredom and detachment, believing that in another country and not in Israel they will have a better future.

One of the prominent findings of the current study is the understanding that one can not address the changes in the immigrants' perception in different areas without the context of time. The element of time is critical in the study of immigration in general and in understanding processes of adjustment in particular. Time is also a critical element in the context of family processes and several stages in the adjustment process could be detected during the period of the study. Most of the stages of adjustment at the level of the family parallel those described at the individual level. It seems that there are interactions between personal adjustment and familial processes.

One of the main findings suggests that if a crisis occurs it does not occur immediately after the immigration, but after a period of euphoria and relative immunity. The period of risk for a crisis is between the second and fourth year. Moreover, this is a general and multi-dimensional crisis that may include many domains, such as personal, occupational and family domains etc.

The findings further suggest the extreme changes in roles within the family are a risk factor in immigration. It would seem that in families where the roles and status

of family members changed radically after the immigration it was harder to maintain the balance. In light of the findings and based on the systematic approach, it appears that a crisis of an individual in the family affects the entire family.

Gaps in the pace of adjustment to a new culture are another risk factor. One of the consequences of these gaps is a breach of the balance in the family. In addition, the lack of support systems that in the past helped to keep the family system balanced is a major risk factor in immigration. One prominent finding was a significant decrease in social connection throughout the study period, as well the fact that the interviewees did not think of it as important.

In terms of gender differences men may express themselves more strongly during a crisis, while women tend more to develop bodily symptoms as a reaction to burden and pressure. A difference between the emotional expression of men and women was also apparent. It appears that in general the female interviewees dealt more with emotions and relationships. When they coped with the immigration crisis they took the expressions of sadness and loss upon themselves. Men may experience a more difficult crisis than women, in light of, among other things, changes in gender roles, a decline in occupational status, and a slow pace of adjustment to a new culture. It becomes apparent that women are more flexible and cope better with different tasks that are involved in cultural transition.

What helps in coming out of the crisis is flexibility. Without it the family system has to change its structure. Therefore, in order to survive, the family system needs to be flexible enough to change its role structure and adjust itself to the changing conditions. Furthermore, the findings clearly indicate the relations among the couples improved in the years following immigration. These findings support the perception of immigration not only as a risk but also as a chance for change and development, personally, and as a family.

The findings indicate that a parental crisis is typical of immigration, and that parenting is not a top priority in a situation of survival and crisis. Nevertheless, it seems that in families that kept their structure in the critical period of two to four years after the immigration it was easier for the adolescents to cope with the main task of puberty and adapt to the new place. They formulated a clear perception about their identity and tended to link their future to Israel. Adolescents in families whose structure had changed in the first years, on the other hand, experienced a more

difficult and prolonged crisis, and believe that in another country their situation would have been better. It appears that structural changes that occur within the family in the first years after the immigration may have a negative impact on adolescents.

The current study has an important methodological contribution. This is a follow-up study that has been going on for seven years, a rare research design in the study of immigration and in social sciences in general. It enables us to look at processes of adjustment as a dynamic phenomenon, which changes over time, to define more precisely periods of risk for a personal and family crisis, and expose the strengths in dealing with the changes involved in a cultural transition. The study allows for an examination of experiences that are unique to adolescent immigrants and in addition, it provides a rare opportunity to follow adolescents for a few years into their adulthood.

Another contribution of the study is that it focuses on family processes of adjustment in immigration from a systemic approach. The findings of the study confirm the importance of support system not only for the adolescents but also for their parents, who experience a parental crisis as well as personal crises and crises in couple relations. The study also expands not only our understanding of immigrant families, but also of family processes in a period of crisis in general.

The study may assist in the planning of specific interventions according to the time in Israel, family structure or gender. The emphasis in working with families should be on making the family patterns and roles flexible, promoting the perception of an immigration crisis as a normative crisis, awareness of periods of crisis, and a perspective of time. The solutions the families find as a way to cope with the crisis should be treated with empathy and respect. Proper preparation, a coordination of expectations and giving information before immigration might mitigate the crisis. Other points for intervention are an investment in the linguistic and occupational adjustment of immigrants, and strengthening of the support systems at the formal and informal levels.

Keywords: Immigration, Adjustment, Family, Adolescents

This work was carried out under the supervision of
Professor Julia Mirsky and Professor Vered Slonim-Nevo
In the Department of Social Work
Faculty of Humanities and Social Sciences

Adjustment Processes Over Time in Immigrant Families from the FSU in Israel

**Thesis submitted in partial fulfillment
of the requirements for the degree of
“DOCTOR OF PHILOSOPHY”**

**by
Ludmila Rubinstein**

**Submitted to the Senate of Ben-Gurion University
of the Negev**

Approved by the advisor_____

Approved by the advisor_____

**Approved by the Dean of the Kreitman School of Advanced
Graduate Studies_____**

April, 2013

Beer-Sheva

Adjustment Processes Over Time in Immigrant Families from the FSU in Israel

**Thesis submitted in partial fulfillment
of the requirements for the degree of
“DOCTOR OF PHILOSOPHY”**

**by
Ludmila Rubinstein**

**Submitted to the Senate of Ben-Gurion University
of the Negev**

April, 2013

Beer-Sheva